

САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
Зборник радова са V научног скупа младих филолога Србије одржаног
30. марта 2013. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
Година V / Књ. 1

Издавач

Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу

Уређивачки одбор

Проф. др Милош Ковачевић
Проф. др Божинка Петронијевић
Проф. др Радивоје Младеновић
Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Никола Рамић
Проф. др Катарина Мелић
Доц. др Владимир Поломац
Доц. др Маја Анђелковић
Доц. др Никола Бубања
Доц. др Часлав Николић
Доц. др Мирјана Секулић
Јелена Петковић

Одговорни уредник

Проф. др Милош Ковачевић
Јелена Петковић

Рецензенти

Проф. др Милош Ковачевић
Проф. др Никола Рамић
Проф. др Радивоје Младеновић
Проф. др Мирјана Мишковић Луковић
Проф. др Божинка Петронијевић
Др Стана Ристић, научни саветник
Проф. др Тијана Ашић
Проф. др Анђелка Пејовић
Проф. др Саша Модерц
Доц. др Сања Ђуровић
Доц. др Александар Милановић
Доц. др Владимир Поломац
Доц. др Ана Јовановић
Доц. др Јелена Даниловић

Лектура и коректура

Тања Танасковић

За издавача

Проф. др Иван Коларић
декан ФИЛУМ-а

Ликовни уредник

Слободан Штетић, ред. проф.

Технички уредници

Срђан Стевановић
Стефан Секулић

Штампа

„Универзал“, Чачак

Тираж

150 примерака

ISBN 978-86-85991-60-8

Зборник радова са V научног скупа младих филолога Србије
одржаног 30. марта 2013. године
на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу

**САВРЕМЕНА ПРОУЧАВАЊА
ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ**
Година V / књ. 1

Крагујевац, 2014.

О ДВЕМА КЊИГАМА ЗБОРНИКА СА ПЕТОГ НАУЧНОГ СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА СРБИЈЕ

На Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 30. марта 2013. године одржан је Пети научни скуп младих филолога Србије, тако да се слободно може рећи да је већ постао традиционалан, а и тема му је традиционално иста, непромењена: *Савремена проучавања језика и књижевности*. Још је нешто традиционално на овоме скупу: од првога па ево до петог научног скупа младих филолога на њему учествују не само млади филолози из Србије, мада су они, логично, најбројнији, него и филолози слависти најчешће из земаља насталих од бивших југословенских република, али и из других словенских и несловенских земаља. На овом петом научном састанку младих филолога било их је из Грчке, Украјине, Словеније, Црне Горе и Републике Српске. На скупу је с рефератима, по правилу ауторским (свега је десетак било коауторских реферата) учествовало више од 150 младих филолога. Скуп је традиционално радио у секцијама, с тим да је језички део скупа организован у осам секција, а књижевни део скупа у девет секција. Укупно је, дакле, на скупу било 17 секција, с тим да је свака секција у просеку имала десет учесника. Мање од десет одсто пријављених учесника није дошло на скуп.

Због великог броја учесника реферати се традиционално штампају у два тематски спецификована зборника: у првоме се презентују реферати који припадају области савременог проучавања језика, док се у другоме штампају на скупу презентовани радови што припадају области савременог проучавања књижевности.

Сви на скупу поднесени радови нису се нашли у зборнику, пре свега због тога што су радови прошли рецензентску процедуру. Тако лингвистичку књигу зборника чини 46 радова, док је у књижевној књизи зборника 78 радова. Ово двокњижје, дакле, има укупно 124 рада.

Будући да је општа тема доста широка, готово да нема ниједне језичке или књижевне области којој није посвећен неки од радова у зборнику. Не само што радови покривају све области лингвистичке и књижевне науке, него они показују све методолошко богатство у анализи различитих тема. Готово да нема ниједног модерног методолошко приступа у различитим језичким и књижевним (под)дисциплинама који није „испробан” у неком од радова ова двокњижја.

Тако су радови младих филолога што их доносе ове две књиге зборника са Петог научног скупа младих филолога показали не само младалачку жељу за иновативношћу, него веру да та иновативност није без научне подлоге – да представља изазов не само њима на путу њиховог даљег научног усавршавања, него и свима који се језиком и књижевношћу научно баве – јер показују да српска филологија има добар научни подмладак. Томе је најбољи показатељ списак учесника првих научних састанака младих филолога: данас је већина њих већ докторирала, и са рефератима учествује на најзначајнијим националним и међународним скуповима, вероватно се стално подсећајући почетака које су имала на скупу младих филолога.

О ПРВОЈ, ЛИНГВИСТИЧКОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА

У овој првој књизи зборника са Петог научног скупа младих филолога Србије, одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 30. марта 2013. године, а чија је традиционална тема *Савремена проучавања језика и књижевности* – штампани су само реферати који „покривају” лингвистичку тематику скупа. И то не сви реферати који су поднесени на скупу, него само они који су позитивно рецензирани, а њих је у овој књизи зборника 46.

Тих 46 реферата подељено је у шест лингвистичких тематских области истраживања: 1) *Историјскојезичка и дијалектолошка проучавања*, 2) *Морфолошка и шворбена проучавања*, 3) *Лексиколошка проучавања*, 4) *Анализа дискурса и прагматичка проучавања*, 5) *Синтаксичка и стилстичка проучавања*, и 6) *Применолингвистичка проучавања*.

Реферати, како се из њихове условне дисциплинарне класификације види, захватају, с једне стране, дијахронијске и синхронијске аспекте језичких истраживања, а, с друге стране, системсколингвистичке и интердисциплинарно лингвистичке теме истраживања. Сама та чињеница готово да наводи на закључак да дисциплинарна разубеност реферата нужно подразумева и различите методолошке аспекте истраживања.

Ишчитавање радова из овога зборника показује да зборник – по чему је он сродан зборницима са претходних скупова – одражава готово све релевантне системсколингвистичке и интердисциплинарне лингвистичке области, али и готово све модерне методолошке лингвистичке приступе најпримереније изабраним предметима истраживања. Посматрани само из тог угла, ови радови заиста представљају врло вредне лингвистичке прилоге, за које би се, у великом броју случајева, пре могло помислити да су их писали искусни лингвисти, а не лингвисти који тек закорачују у науку, или су у науци тек однедавно направили прве кораке. Зато ће овај зборник бити од користи свим филолозима, јер његови радови представљају значајан помак у разрешењу или тек постављених или често постављаних језичких питања. Из тих га разлога – са подједнаким како задовољством тако и поносом и учесника и организатора – предајемо јавности, прикључујући га зборницима са четирију претходних научних састанака младих лингвиста на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, а истовремено најављујући следећи, са овогодишњег шестог научног сусрета младих филолога Србије.

Крагујевац, 7. 3. 2014.

Проф. др Милош Ковачевић

САДРЖАЈ

О ДВЕМА КЊИГАМА ЗБОРНИКА СА ПЕТОГ НАУЧНОГ
СКУПА МЛАДИХ ФИЛОЛОГА СРБИЈЕ / 5

О ПРВОЈ, ЛИНГВИСТИЧКОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА / 7

I ИСТОРИЈСКОЈЕЗИЧКА И ДИЈАЛЕКТОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА

Катјарина Беџовић

МАЛИ УВОД У ДИЈАХРОНУ СЕМАНТИКУ - КОРЕН *JARЪ- (JAR,
JARA, JAROST): ЗНАЧЕЊСКЕ ТРАНСПОЗИЦИЈЕ КРОЗ ВРЕМЕ / 15

Жељко Степановић

ГЛАГОЛИ ОД ОСНОВА *VЪR- (*VER-) И *VIR- У СРПСКИМ
И СЛОВЕНАЧКИМ ДИЈАЛЕКТИМА / 27

Александра Јанић

ПОМОЋНИ ГЛАГОЛ ЈЕСАМ/СЪМ, БУДЕМ/БЪДА И СУБЈУНКТИВНА
СЕМАНТИКА У СРПСКОМ И БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ / 39

Бојана М. Вељовић

УПОТРЕБА ИНФИНИТИВА У ГОВОРУ ТУТИНА И ОКОЛИНЕ / 51

II МОРФОЛОШКА И ТВОРБЕНА ПРОУЧАВАЊА

Јована Јовановић

ТВОРБА ИМЕНИЦА ИЗ КЛАСЕ NOMINA ACTIONIS У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 65

Томислав Мајић

СЛОЖЕНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ИНДЕКЛИНАБИЛНОМ ПРЕПОЗИТИВНОМ
КОМПОНЕНТОМ СТРАНОГ ПОРЕКЛА - ПРИМЕНА ПРАВОПИСНИХ
РЕШЕЊА НА КОРПУСУ СПОРТСКОГ НОВИНСКОГ ИСКАЗА / 79

Ана Петровић

МОЦИОНИ СУФИКСИ У УЏБЕНИЦИМА
СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ / 87

Марија Стјанојевић

УТИЦАЈ ПРЕФИКСА НА ВАЛЕНТНОСТ ГЛАГОЛА
У НЕМАЧКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 97

Бојана Раденковић Шошић

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ПРЕДЛОГА А У ОДАБРАНИМ
ГРАМАТИКАМА ИТАЛИЈАНСКОГ ЈЕЗИКА / 107

III ЛЕКСИКОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА

Ана Тешић

НАЗИВИ РОМАНСКОГ ПОРЕКЛА ЗА ОДЕЋУ,
ОБУЋУ И НАКИТ У ГОВОРУ СПИЧА / 117

Ана Ранђеловић

О ЛЕКСИЦИ У ИСКУСНОМ ПОДРУМАРУ ЗАХАРИЈА ОРФЕЛИНА / 127

Вања Миљковић

СЕМАНТИКА ГЛАГОЛА УНИШТИТИ У СВЕТЛУ
ТЕОРИЈЕ МЕНТАЛНИХ ПРОСТОРА / 139

Катјарина Аксић

СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ПРИНЦИПИЈЕЛНЕ
ПОЛИСЕМИЈЕ И ДРУГИХ КОГНИТИВНО-ЛИНГВИСТИЧКИХ
ПРИСТУПА ЗНАЧЕЊУ ЛЕКСЕМА / 153

Јелена Павловић

КОНЦЕПТ ВЛАСТИ У ЈЕЗИЧКОМ ОГЛЕДАЛУ / 161

Ivana Vlajković

FACIAL FEATURES IN ENGLISH AND SERBIAN
IDIOMATIC EXPRESSIONS / 173

Jelena Simunović Poluga

CULTURALLY MARKED LEXIS – TRANSLATION
AS A MODE OF COLONIZATION / 183

IV АНАЛИЗА ДИСКУРСА И ПРАГМАТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Irena Aleksić

THE PRAGMATICS OF SERBIAN TELEVISION COMMERCIALS / 195

Никола Савић

СЕМАНТИЧКА И ПРАГМАТИЧКА АНАЛИЗА РЕЧЕНИЧНИХ
АДВЕРБИЈАЛА У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ / 203

Милица Мимовић / Снежана Зечевић

МЕТАФОРЕ У НЕФОРМАЛНОМ ГОВОРУ СТУДЕНТСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ / 211

Vladimir Figar

THE IMPORTANCE OF COMPRESSION IN METAPHORICAL CONCEPTUAL
INTEGRATION NETWORKS: SELECTED EXAMPLES FROM THE
POLITICAL DISCOURSE OF SERBIAN DAILY NEWSPAPERS / 223

Milena Kostić

SUBJECTIVITY AND INTERSUBJECTIVITY IN DISCOURSE
ON THE TOPIC OF GLOBAL BUSINESS / 235

У СИНТАКСИЧКА И СТИЛИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Ивана Мишић

НЕГИРАНИ ПРИДЕВИ И НЕГАТИВНО СЛАГАЊЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 249

Маиа Петровић

ГЛАГОЛСКЕ ПЕРИФРАЗЕ СА GERUNДОМ У ШПАНСКОМ И
ЊИХОВИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ / 261

Сања Нинковић / Најаиа Курџума

О ЗНАЧЕЊУ ПРЕПОЗИЦИЈЕ *MIT* / 269

Милица Милашиновић / Марија Глишић

ПЕРФЕКАТ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ЊЕГОВИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ
У ФРАНЦУСКОЈ ВЕРЗИЈИ ДЕЛА *РАНИ ЈАДИ* ДАНИЛА КИША / 277

Милана Додић / Саиа Милошевић

ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА И ЊИХОВИ СТИЛИСТИЧКИ ЕФЕКТИ У
РОМАНУ СЛАВИЦЕ ГАРОЊЕ *ПОД МЕСЕЧЕВИМ ЛУКОМ* / 289

Јелена Љ. Спасић

ЕКСПЛАНАТИВНОСТ У НОВИНСКОМ ИЗВЕШТАЈУ / 299

Саиа Ђукић

СТАТУС АГЕНЦИЈСКОГ НАЧИНА ИЗРАЖАВАЊА УНУТАР
ПФС-А САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА / 309

Стефан Тодоровић

ФРАЗЕОЛОШКЕ ПЕРИФРАЗЕ У СРПСКОМ
СПОРТСКОМ НОВИНАРСТВУ / 317

Марија Копривица Лелићанин

МАРКЕРИ ОГРАЂИВАЊА У НОВИНСКИМ УВОДНИЦИМА
НА ИТАЛИЈАНСКОМ ЈЕЗИКУ / 329

Данка Синадиновић

ПРИЛАГОЂЕНОСТ ГОВОРА ЛЕКАРА ШИРОЈ ПОПУЛАЦИЈИ / 339

Јована Томић

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧКА АНАЛИЗА ПЕСМЕ
ПОДНЕ ЈОВАНА ДУЧИЋА / 349

Соња Миловановић

СТИЛСКО-СЕМАНТИЧКЕ ОДЛИКЕ ПЕСМЕ
ЈЕФИМИЈА МИЛАНА РАКИЋА / 357

Тијана Биберџић

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧКА АНАЛИЗА ПЕСМЕ *ВЕЧЕ*
НА ШКОЉУ АЛЕКСЕ ШАНТИЋА / 367

Владимир Перић

DADA-LINGUA / 377

Најалија Живковић

ОРТОГРАФСКО-ФОНОЛОШКА АДАПТАЦИЈА ИМЕНИЧКИХ
АНГЛИЦИЗАМА У РОМАНУ *О ЛОНДОНУ* МИЛОША ЦРЂАНСКОГ / 387

VI ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Даница Јеротијевић

УТИЦАЈ ФОНЕТСКОГ ОКРУЖЕЊА НА УСВАЈАЊЕ ИНТЕРДЕНТАЛНИХ
ФРИКАТИВА У ЕНГЛЕСКО-СРПСКОЈ МЕЂУЈЕЗИЧКОЈ ФОНОЛОГИЈИ / 395

Тijана Кukiћ Prošić

ANALIZA IZOSTAVLJANJA ODREĐENOG I NEODREĐENOG
ČLANA U ITALIJANSKOM JEZIKU KOD UČENIKA ČIJI
JE L1 SRPSKI IZ PERSPEKTIVE TRANSFERA / 407

Милица Ђуричић

НЕГОВАЊЕ СЛОВАЧКО-СРПСКОГ БИЛИНГВИЗМА У СТАРОЈ
ПАЗОВИ: УСЛОВИ У ОБРАЗОВНОМ СИСТЕМУ И СТАВОВИ
ПРИПАДНИКА СЛОВАЧКЕ НАЦИОНАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ / 421

Милена Видосављевић

МОТИВАЦИЈА НАСТАВНИКА И УЧЕНИКА У
ИНТЕРКУЛТУРАЛНОЈ НАСТАВИ / 431

Љидија Пасуљевић

DVOJEZIČNA NASTAVA NA FRANCUSKOM JEZIKU U
BEOGRADSKIM GIMNAZIJAMA: PRIMER ISTRAŽIVANJA
PISANIH RECEPTIVNIH VEŠTINA UČENIKA / 439

Маријана Вучковић

ОБЛИЦИ ПОВРАТНИХ ИНФОРМАЦИЈА И ЊИХОВА ЕФИКАСНОСТ / 447

Нега Видановић / Јелена Јосијевић

СТАВОВИ НАСТАВНИКА ПРЕМА УПОТРЕБИ
ЛИТЕРАРНИХ ТЕКСТОВА У ЕФЛ УЧИОНИЦИ / 457

Весна Алексић

ВАСПИТНО-ПЕДАГОШКА ФУНКЦИЈА УЏБЕНИКА
СТРАНОГ ЈЕЗИКА – УКЉУЧИВАЊЕ УЧЕНИКА У
РЕЛЕВАНТНЕ ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ АКТИВНОСТИ / 467

Мирјана Филиповић

ОД КЊИГЕ ДО МОБИЛНОГ УЧЕЊА: УЧЕЊЕ ЈЕЗИКА ПОМОЋУ
МОБИЛНИХ УРЕЂАЈА ИЗ СТУДЕНТСКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ / 479

Нина Манојловић

ОПАЖАЊЕ ПОВРАТНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ И УЛОГА НАСТАВНИКА
У ТЕСТИРАЊУ УЗ ПОМОЋ КОМПЈУТЕРА / 491

**ИСТОРИЈСКОЈЕЗИЧКА И ДИЈАЛЕКТОЛОШКА
ПРОУЧАВАЊА**

Катарина Беговић¹

Београд

МАЛИ УВОД У ДИЈАХРОНУ СЕМАНТИКУ – КОРЕН *ЈАРЪ- (ЈАР, ЈАРА, ЈАРОСТ): ЗНАЧЕЊСКЕ ТРАНСПОЗИЦИЈЕ КРОЗ ВРЕМЕ

У раду се разматрају актуелна примарна и историјска реконструисана значења мањег дела деривационог гнезда корена *јар-*. Посебно се анализира семантички развој именица *јар* и *јара*. Даје се могућност реконструкцији одговарајућег историјски примарног значења, а затим се описује и могући развој секундарних коренских значења. Грађа је ексцерпирана из доступних речника, а сама анализа комбинује етимолошки метод са актуелним семантичким методама. Шири циљ рада је да укаже на могућност успешног комбиновања различитих методологија на одговарајућем корпусу. Пошто рад припада теоријском оквиру дијахроне семантике, укрштају се савремени когнитивистички и лексиколошки методи са етимолошком методологијом.

Кључне речи: дијахрона семантика, етимологија, семантичка реконструкција, метонимија, метафора

0. Овај рад настао је из жеље да се расветли етимологија именица *јар* и *јара*, али и да се систематизују језички механизми заслужни за семантички развој корена *јар-*. Наиме, листајући Речник САНУ, приметили смо како се за лексему *јар* бележи примарно значење *јарост*, *гнев*, *срџба*, *жестина* (*Стијани*, *Вуле*, *јар ублажи* (*Сунд*, 1, 155), док је примарно значење лексема *јара* у вези са топлотом, врућином (*Своља шойла јара*. . . *наџо јурну* (*Макс. Д.* 1, 5). Оно што је посебно занимљиво јесте то да одговарајући историјски речници наводе различиту етимологију корена *јар-* у вези са именицом *јара* и корена *јар-* у вези са именицом *јар*. Како смо мишљења да је могуће да је историјски примарно значење обају лексема истоветно и да треба оставити могућност претпоставци која би извела обе именице од истог корена, узета је у обзир комплетна етимологија, упоређено историјски реконструисано и актуелно примарно значење лексема, а сагледавају се како историјско реконструисано значење корена *јар-* тако и могућности настанка већег броја секундарних коренских значења.

1. Ексцерпирана грађа

1.0. Грађа је ексцерпирана из доступних извора, а у обзир су узети и историјски и савремени речници српскохрватског говорног подручја. Поред тога, коришћени су одговарајући етимолошки речници словенских језика и речници старословенског језика. Анализиране су одреднице *јар* и *јара*, али и одреднице из истог семантичко-деривационог гнезда које чине значајан извор података у семантичкој реконструкцији лексема. Грађа је пописана на следећи начин: наведена је грађа из одговарајућих речника, а тамо где се подаци о лексемама пона-

¹ katarinabegovic@yahoo.com

вљају, исте информације нису навођене. Дат је прво корпус српскохрватског говорног подручја, а затим историјска грађа.

Савремени речници

1.1. РСАНУ

У обзир је узет мали део семантичко-деривационог гнезда словенског корена *jar-*. Нису разматрани хомоними који су углавном турцизми (исп. тур. *ahir*, народно ахар, тур. *ark* за јарак, тур. *aralik* за простор, *aran*, *yar* са значењем пријатељ итд). Поред именица *jar* и *jara*, наведени су и облици значајни за потоњу семантичку реконструкцију коренског значења.

1.1.1. Јар: **јар**¹ 1.а. јарост, гнев, срџба, жестина (Стани, Вуле, јар ублажи (Сунд. 1, 155)). б. јако осећање, жар, страст (Испод врела можда још пепела| Само тиња дјевојачки јар (Алауп. 1, 70).

2. врућина, топлина, спарина, жега, жар, јара. Витка бјелина бреза на рубовима, јасно се извијајући у том јару, још јаче истиче дивљину буктања храстове шуме (Михал. С. 2, 6).

3. пролеће. Ти полазиш кад вехну руже, | а врћеш се кад сване јар (Зета 1885, 85). (РЈА; Мед. 7; Кур. 1, 202).

4. ^{бот.} а. јаро жито (Бак. 1). б. в. јечам дворедац (под јечам изр.) (Шул. 5; Стој. Љ., РЈА; Сим. Д. 2).

Изрази у вези са јаром односе се на сејање у пролеће (*копање на јар*, (*по*)*сејаши на јар* (*какав усев*)).

1.1.2. Јара: **јара**¹ ж 1.а. велика, јака врућина, жега. Споља топла јара. . . нагло јурну (Макс. Д. 1, 5). б. треперење врелог летњег ваздуха. Треперила још јара изнад. . . воде (Петк. В. 2, 11). в. врелина, топлота која избија из каквог ужареног извора (усијаног метала, пећи, и сл.). С једне стране јара од ватре, а с друге илинског сунце (Ком. 7, 84). г. ужареност, врелина тела (услед напрезања, узбуђења, болести). Срце ми је почело необично да лупа, а некаква јара да ме просто угуши (Ком. 7, 102). д. ^{фиг.} парење, путена љубав. Гледао сам . . . | Јару двоје тигра и пир птица двију (Назор 19, 72). њ. ^{фиг.} узбуђење, збуњеност. Кад га [Тому] на одговор призва суд, не даде се од неке јаре ни у накрст две (Наст. 4, 33).

2. запах, задах, мирис. Из [собе] . . . запахује светлост, топлота и јара људска (Станк. Б. 2, 78).

1.1.3. Јавља се посебна одредница јари у вези са земљорадњом, што је за нас веома значајно:

јари, а, о. 1. а. који се сеје у пролеће и доноси плод исте године у јесен, пролећни, једногодишњи. Јаро жито, што се сије на јар (Павлин., РЈА, под 1. јар). б. који се обавља у пролеће (обично о сетви). Но, како напредује јара сјетва? (Крањч. Стј. 2, 92). в. који се односи на земљиште засејано раним, пролетњим усевом (Вук, Рј.).

2.а. ^{покр.} који доспева пре времена, рани (о житу, пшеници, кукурузу) (Дуча-ловићи, Ков. Р.). б. рани (у временском смислу). Примиче се јаро прољеће (Буд. 1, 16).

3.а. топао, врућ, жарки. Ливингстон продире у јаре пустаре африканске (Павлин., РЈА). б. ^{фиг.} (и у неодр. виду) млад, бујан, плах, жесток. Јар је момак, а јара девојка (Жупа, Милић.).

1.1.4. Јарити: јарити, јарим, ^{несвр.} 1.1. распаљивати, подстицати (ватру). Јарити жераву (Бак. 1).

2. загревати, грејати. Оно мало затвореничког сунца . . . му јари костобољу (Вујач. Мир. 1, 113).

3. ^{фиг.} а. разјаривати, распаљивати. Хоће . . . јаре мржњу . . . проти Османлијама (Том. Е. 2, 96). б. гневити, љутити. Свијете, свијете . . . дуго ме не јари (Вел. 1, 7). в. подбадати, подстицати; соколити, бодрити. Окренуше [се] против њега, јарећи један другог (Франгеш И. 2, 278). Повици побједника јаре (Торд. Н. 1, 133).

4. ^{покр.} а. орати, копати, окопавати у пролеће за пролетњу сетву. Нема кише пак ће се земља тешко јарити (Бачка, Тадон. Н.). б. копати виноград по трећи пут (БиХ, Грђ. 1). в. поравнати окопани виноград (Мостар, Ђор. С. 3, Мићевић Љ. 1, 20).

5. а. оплођавати (обично о кокошима). Неке [трудне] жене пазе кад петао јари кокошку, а кокош се после тога стресе, а с ње падне перо, па узму то перо (Грб. С. 1, 105). б. ^{покр.} имати интимне односе са неком женом (Бачка, Радон. Н.).

6. ^{покр.} а. шутирати, шорати. уграби ли који ту капу, онда је противници сви „јаре“. Па колико који капу одјари, толико је чаша вина попију [игра: пити „вино“] (Бег. Н. 2, 258). б. гурати, мувати. Доста се настее, док се истегне, а више пута јари она два за собом, ако га чврсто држе (Шушњево и Чаковац, Божићевић Ј., ЗНЖ 20, 124).

7. ^{покр.} силно тећи (о води) (Павлин., РЈА).

Повратни облик овог глагола бележи још и значење *јарити се* уопште, о стоци, чак и *ројити се* (за пчеле). Наводи се и значење под редним бројем два са квалификатором покрајински *добијати бубуљице*. Остала значења се не разликују од значења наведених под одредницом *јарити*.

1.1.5. Јарост: јарост и јарост, -ости ^ж 1. велика љутина, гнев, бес, срџба, разјареност. Очи јој севаху од јарости (Јакш. Ђ. 6, 138).

2. велика топлота, врелина, врућина, јара, жар, жаркост. Башта је пушта као усред ноћи, иако већ попушта јарост сунца (Вучо 1, 294).

1.1.6. Јаростан: јаростан и јаростан, -сна, -сно 1. врло љут, гневан, разјарен; који одражава јарост, гнев. Жилијен затече маркиза у страховито јаросном стању (Јов. Милош 1, 455).

2.а. бесан, обестан, осيون. Нагао и јаростан . . . кнез Крсто ујео је . . . у срце Јожефића (Нех. 2, 309). б. помаман, дивљи, силовит, жесток. Просто, у јаросном налету, она је узела Рогатицу (Чол. 3, 211).

3. сјајан, блистав; пун светлости, светао, сунчан, ведар. Зацрвенела се крвава зора, прелили се брегови јаросном светлошћу (Радић Д. 4, 95).

4. ^{покр.} а. чио, лак, живахан; крепак (Крагујевац, Радој. Вл.; Јанк. М.). б. који се добро развија, расте, напредан. Јаросно се види дете (Крагујевац, Радој. Вл.).

1.1.7. Остали подаци који су се испоставили значајним за ову анализу јесу и то да *јарик* означава пролећни, јари (рани) усев, да је *јарина* вуна која се најраније остриже са јагњета, а може означавати и прву вуну, која се добија рано с пролећа, кад се овца остриже само по трбуху и око ногу. Јарина такође може означавати и пролећни усев. Јарица се дефинише као рана пшеница или млада коза. Јављају се и глаголи *јаракнути* и *јараксајти*, покрајински, који значе некакво испољавање беса. Од овог корена изведене су именице *јарац*, *јаре*, *јарешина* и њима одговарајући придеви.

1.2. РМС

1.2.1. Јар (жар, топлина) јавља се као хомоним у односу на именицу јар која се у РМС дефинише као лексема која се користи само у изразу сејати жито на јар. Мишљења смо да је овде у питању исти корен и да ни из савремене перспективе ове лексеме не треба одељивати као хомониме. У изразу сејати жито на јар лексема јар означава пролеће, а етимолошки наводи недвосмислено потврђују исто порекло оваквог именовања пролећа и временских одлика топлине.

1.2.2. Наводи се лексема јарич (покр.) као љубавни јар.

Историјски речници

1.3. РЈАЗУ

Навођена су она значења лексема у Речнику ЈАЗУ која се разликују од материјала наведеног из Речника САНУ. Значењски део навода из РЈАЗУ готово је истоветан корпусу који пружа РСАНУ. Историјски део навода, што је нарочито значајно, слаже се са поузданим етимолошким изворима.

1.3.1. Даје се семантичко разрешење лексеме јарац и повезује се са прасл. кореном **jarъ-*: *može biti da postaje od 1. jar (adj. uprav koji pripada jaru (proleću)) (jer se kozlići i jagañci rađaju ili barem koļu u proleće)*, исп. лит. *eras jagње* и лат. *aries*, према Миклошичу и грч. *ἄριον* вуна.

1.3.2. Лексема јарица поклапа се са материјалом забележеним у Речнику САНУ, али и са каснијим наводима из етимолошких речника (означава *mladu kozu što još nije bila skozna (I takoje jarice do godišta more se prodavati po cinu od kozla mladoškopca. Stat. pol. ark. 5, 294.); kokoš od jedne godine (jarica i jaričica (koja još ne snesla). (F. Kurelac, dom. živ. 52.); pšenicu što se sije u proleće (Ko za bijelu jaricu šenicu. Osvetn. 2, 65.)*

1.3.3. Значајни подаци су и то да лексема јарич може означавати унутрашњу ватру (*jārič m. unutrña vatra (u prenesenom smislu, n. p. od ljubavi)*). Осим тога, јарина значи козју или јагњећу вуну, па чак и кожу: *jūrina f. a) vuna jagñeća; b) vuna kozja; c) kozja koža. (I planinke vunu očešļale, i naprele jarine djevojke. Osvetn. 2, 29)*.

1.4. СС (Речник старословенског језика; према рукописима из X и XI века)

У овом речнику забележене су следеће лексеме: глагол јарити се, именица јарост и придев јар. Занимљиво је да се у вези са глаголом бележи само метафоричко значење у вези са људском особином, а остала значења су очекивана:

1) Јарити се: **јарити сѧ, јарию сѧ, јариши сѧ** несов. **на кого, чѧто** или без доп. (3) *ἠροῦσθαι, ὀρυίεσθαι* гневаться, сердиться **зуѧит, злобит се: не имате мошти сѧтрѧпѧти јарости гнѧва кмоу • на такѧа бо напрасно јаритѧ сѧ** Supr. 29, 19;

2) Јарост: **јаростѧ, -и ж** (50) *ἠροός, ὀρυή* ярость, гнев, злобность **zlost, rozhořčení, hnѧv, zuřivost: испљњниша сѧ ѧрости вѧси на сѧњмшшти сљшшштѧ** Л. 4, 28 Мар Зорг Ас;

3) Јар: **јарѧ, -ѧи** прил. (6) *αῦστερός* жестокий, суровый **tvrdý, krutý: вѧдѧшиѧ ѧко ч(ловѧ)кѧ ѧрѧ ѧсмѧ.** Л 19, 22 Зорг Мар Ас. – Л 19, 21 Зорг Мар Ас. – Ср. **гнѧвѧнѧ.**

1.5. ССЈА (Речник старословенског језика)

У овом речнику забележено је више лексема семантичко-деривационог гнезда са кореном *jar-*. Међу њима се јављају и лексеме забележене у претходном речнику, па нису навођене поново (осим лексеме *jar* и примера употребе у којем она значи снажан). Наводи се лексема *јарина* са значењем вуне (*vlna*; шерсть; Wolle; – *ѣриов*; *lana*: **власѣи вѣли вѣко и вѣрина и вѣко снѣгъ** *ѣриов* Ар 1, 14 **Нвал арина** Rumj). Забележен је и прилог *јаро* са значењем гневно, злобно, али и придев *јаростан* са значењем гневан (**рѣша кмоу, гаро г(лаго)люще • зла добоудеши** Meth 9, Lavrov 74, 22. – Ekh. и **се во д(ъ)нѣ г(оспо)д(е)нѣ градѣтъ • неицаленѣ • вѣростенѣ и гнѣвенѣ** *Ѡумоѣ* Is 13,9 Grig Zach (**гаростъ гнѣвенѣ** sic! Lobk). Ekh). Придев *јар* јавља се и са значењем снажан, јак: **во вѣхъ во са тебе • вѣко ч(ловѣ)кѣ вѣръ еси** L 19,21 Zogr Mar As Nik.

1.6. ЕССЈА (Етимолошки речник словенских језика; прасловенски лексички фонд)

Јар и јара – различити етимологија или богаѣа полисемија

1.6.1. Наводи у ЕССЈА слажу се са наводима из Фасмеровог етимолошког речника, па ова два извора нису посебно изложена. Очекивано је најбогатија грађа коју овај речник пружа, пошто је реконструисан већи део семантичко-деривационог гнезда са кореном **jarъ-*. За потребе овог чланка комплетна грађа није навођена, али даје се порекло одговарајућих лексема. Наиме, порекло лексема са овим кореном своди се на два хомонимична корена **jarъ-*. Лексеме које се директно могу повезати са Сунчевим циклусом и пролећем изводе се од корена **jarъ* у вези са циклусом, годином, растом и бујањем флоре и фауне у пролеће, док се лексеме са значењем беса и доминантном семантичком компонентом метафоричког бујања уопште (углавном означавају физичке и духовне људске особине) изводе из хомонимичног корена који је у вези са **juritī*. Тако се за *јару* (са значењем ваздуха, топлоте) наводи следећа етимологија: „**jaro / *jara / *jarъ*: . . . Продолжение и.-е. **iōro-* / **iēro-* означаваште сезон, часть года, год, весну, в конечном счете – солнечный цикл, ход солнца, откуда – естественное объяснение как производного от и.-е. **i-*, *ei-* ‘идти’. Родствено авест. *yār-* ‘год’, греч. *ώρα* ‘пора, время года’, гот. *jēr* ‘год’, др.-в.-нем. *iār*, нем. *Jahr* ‘год’. **Несмотря на раннюю омонимизацию на слав. языковой почве, не родственно **jarъ(jъ)* (см.), вопреки мнению еще Брандта, а затем Славского, Якобсона, Ларина (ссылки см. ниже). При всем вешнем сближении, **jaro / *jara / *jarъ* осталось гл. обр. названием сезона, периода солнечной активности и связанного с этим тепла и роста всего живого, ср. значения производных **jare(en)*, **jarica*, **jarina* (см.). Напротив, **jarъ(jъ)* лишено этой семантики внешнего роста, развития, периодичности и является носителем как бы внутренних физических и душевных качеств, их избытка, с заметным оттенком негативности, что по самой своей природе исключено у **jaro* и его гнезда (солнце, солнечный культ). В свою очередь, производные от **jarъ(jъ)* и прежде всего – **jariti* показывают отличия и специфику, неизвестную для **jaro*, ср. прежде всего явное родство **jariti* и **juritī* (см.), которое с **jaro* не имеет ничего общего.**² См.: Miklosich 100; Р. Брандт РФВ, XXII, 1889, 132; Berneker I 446–447; Brückner 199; Фасмер IV,

2 Аутор је истакао део текста масним словима.

559; Slawski I, 505; Machek² 217; R. Jakobson IJSLP I/II 1959, 278; Б. А. Ларин. Яр – юр – буй. Б. А. Л-н. История русского языка и общее языкознание (М., 1977) 91 и сл.“ (ЕССЈА 8: 175–176).

1.6.2. Прегледане су све лексеме формално повезане са **jarъ*- које речник бележи и, са изузетком придева јарки (који се изводи из обају корена), може се закључити да се свака лексема која се односи на почетак године, годину, циклус, пролеће и метонимијски карактеристике пролећа (биљне културе које бујају, топло време) изводи из корена **jarъ*- < **iōro*- / **ieo*, док се лексеме које означавају бес, узбуђење, снагу повезују са кореном **jarъ*- < **juriti*. (Ове тврдње поткрепљују и све наведене лексеме које се формално повезују са кореном **jarъ*- забележене у речнику од 172. до 181. стране осме књиге.) Тако се *јару* (са значењем рани, пролећни), *јарина* (вуна која се стриже у пролеће), реконструисано **jarъka* са значењем пролећних усева али и полно незрелих животиња, *јара* (врућина), *јарац* изводе из корена **jarъ*- < **iōro*- / **ieo*, док се *јарити* се, *јарост*, *јарота*, па чак и имена словенских митолошких бића *Јаровит* и *Јарило* изводе из **jarъ*- < **juriti* („*jarovitъ*(јъ):... Прилаг., производног суф. -*ovitъ* от **jarъ*(јъ) (см.)“ (ЕССЈА 8: 177).

1.6.3. С обзиром на прегледани и анализирани материјал, мишљења смо да би требало дати могућност и таквој перспективи која би све ове лексеме извела из једног корена, корена **jarъ*- < **iōro*- / **ieo*. Наиме, када се лексеме формално повезане са **jarъ*- анализирају, може се закључити и да све воде порекло од корена **jarъ*- у вези са Сунчевим циклусом. Разлози за овакав приступ могли би бити следећи:

1) Са формалне стране не постоји проблем при извођењу, пошто су наведени корени у ЕССЈА хомонимични – на нивоу језичке ознаке су исти;

2) Разлог одељивања ових двају корена у речнику је семантички; међутим, значења корена могу се интерпретирати и као веома блиска. Свако секундарно значење обају корена може се метонимијски или метафорички извести из првобитног реконструисаног значења корена **jarъ*- у вези са почетком Сунчевог циклуса. Наводи се да су значења у вези са **jarъ*- < **juriti* у вези са физичким и духовним карактеристикама човека и да сва имају негативно конотирану компоненту лексичког значења. Ова чињеница може се посматрати и из другачије перспективе: не мора негативно конотирана компонента бити доминантна у овим значењима, то могу бити и семантичке компоненте топлоте и бујања, раста, које су у вези са Сунчевим циклусом, па се метафорички преносе и на човекове карактеристике. Томе иде у прилог и што нису сва оваква значења са негативном семантичком компонентом: поред гнева и беса, болести, овде се лако могу уклопити и узбуђење, љубав, снага уопште. На пример, снага и наглашен еротицизам и плодност карактеристични су за митолошко биће *Јаровитог*, а могу се метафорички повезати са рађањем, растом и бујањем – што су све одлике пролећа. И особина гнева, која се изводи из **jarъ*- < **juriti* може се повезати са пролећним циклусом. Наиме, када се човек разбесни, ту особину прате следећи физиолошки процеси: срце куца убрзано и пумпа крв више него уобичајено, расте крвни притисак, повишава се телесна температура, последица тога је жајуреност. Ове одлике могу се повезати са физиолошким процесима који се збивају у људском телу када је спољашња температура висока (када је топло, што је одлика периода соларне активности). Поред семантичке компоненте топлоте, овде може бити продуктивна и семантичка компонента раста и бујања (ове две компоненте логички су повезане: живот се рађа, расте и буја када је топло) – исп. концептуализацију беса где се бес дефинише као течност у садржатељу која се

све више загрева што смо беснији, да би на врхунцу стигла до тачке кључања.³ Као што је речено, нису сва значења која се овако могу извести негативна, па да се не могу уклопити у семантику соларног циклуса; осим тога, овај критеријум можда није посве одговарајући, пошто негативно конотирана компонента секундарног, изведеног значења не мора да претпоставља такву компоненту примарног значења;

3) Значајно је и то што се сва значења на која смо наишли могу извести из **jarǵ-* < **iōro-* / **īero* у вези са Сунчевим циклусом; овакав развој значења било би могуће уклопити у систем радијално-ланчане⁴ полисемије.

2. Семантичка реконструкција коренског значења

2.1. На основу доступних извора, закључује се да је корен **jarǵ-* < **iōro-* / **īero* првобитно означавао соларни циклус, период Сунчеве активности. Старо словенско име за пролеће (јар) сачувало се у чешком, украјинском и староруском језику и сведочи о таквом имену почетка Сунчевог циклуса. И РСАНУ бележи овакво значење – исп. јар: 3. пролеће. Ти полазиш кад вехну руже, | а врћеш се кад сване јар (Зета 1885, 85). (РЈА; Мед. 7; Кур. 1, 202). Коренска фонема **i<ei* у вези је са глаголом ићи и овакву реконструкцију коренског значења бележи и ЕССЈА. Етимолошки наводи потврђују ие. корен **iōro-* / **īero-* чији се рефлекси читавају у грч. *ώρα* - време, сат; *ώρα* - година, гот. *jēr* – година, ствнем. *iār* – година, авестијски *уār* – година, немачки *Jahr* – година. Они означавају почетак Сунчевог циклуса или цео циклус (који се рачунао управо према почетку). Овакво значење потврђује поменута коренска фонема **i<ei* – која представља прву фонему глагола ићи (идти). Тако се у корену **jarǵ-* реконструише ознака Сунчевог хода (соларног циклуса). С обзиром на значење коренске фонеме, али и старину рефлекса са одговарајућом семантиком ие. корена **iōro-* / **īero-*, мишљења смо да би требало оставити могућност анализи која би ово коренско значење дефинисала као историјски примарно. Ваља напоменути и да у време индоевропске језичке заједнице нису постојала четири годишња доба и да се препознавао период соларне активности и период мировања (зима). С обзиром на то, закључује се да се овим кореном означавао почетак, али и целокупни период Сунчеве активности.

2.2. Сема бујања – продуктивна сема за даљи развој лексичког значења

2.2.1. Корен **iōro-* / **īero-* препознаје се и у именовану многих појава у вези са почетком соларног циклуса (пролећа). Тако се под четвртим значењем именеце јар у РСАНУ налази следећа дефиниција: ^{бот.} а. јаро жито (Бак. 1). б. в. јечам дворедац (под јечам изр.) (Шул. 5; Стој. Љ., РЈА; Сим. Д. 2). Изрази који се јављају у вези са јаром односе се на сејање у пролеће (коп (копање на јар, (по)сејати на јар (какав усев). Свако забележено значење придева јари (РСАНУ) у вези је са пролећем и земљорадњом: 1. а. који се сеје у пролеће и доноси плод исте године у јесен, пролећни, једногодишњи. Јаро жито, што се сије на јар (Павлин., РЈА, под 1. јар). б. који се обавља у пролеће (обично о сетви). Но, како напредује јара сјетва? (Крањч. Стј. 2, 92). в. који се односи на земљиште засејано раним, пролетњим усевам (Вук, Рј.). 2.а. ^{покр.} који доспева пре времена, рани (о житу, пше-

3 Више о концептуализацији беса, али и о различитим приступима концептуалној анализи в. у Драгићевић 2007.

4 Значајно је то што се види којом се врстом полисемије семантичко-деривационо гнездо развија, што се појава боље уклапа у постојеће системе, то је вероватноћа већа да је семантичка реконструкција успешна.

ници, кукурузу) (Дучаловићи, Ков. Р.). б. рани (у временском смислу). Примиче се јаро пролеће (Буд. 1, 16). Четврто значење глагола јарити у РСАНУ такође је у вези са пролећем: 4. ^{покр.} а. орати, копати, окопавати у пролеће за пролетњу сетву. Нема кише пак ће се земља тешко јарити (Бачка, Тадон. Н.). б. копати виноград по трећи пут (БиХ, Грђ. 1). в. поравнати окопани виноград (Мостар, Ђор. С. 3, Мићевић Љ. 1, 20). Јарик означава пролећни, јари (рани) усев, док је јарина вуна која се најраније остриже са јагњета, а може означавати и прву вуну, која се добија рано с пролећа, кад се овца остриже само по трбуху и око ногу. Јарина такође може означавати и пролећни усев. Јарица се дефинише као рана пшеница. Свако означавање пролећних радњи на пољу и бујање рано посејаног биља лексемама из семантичко-деривационог гнезда са овим кореном омогућено је метонимијом. Наиме, у пролеће се живот рађа и буја, а како је лексемом са кореном *јаръ- означавао пролеће, лексеме са овим кореном почеле су означавати флору која почетком Сунчевог циклуса буја.

2.2.2. У вези са тим је и значење јаро – младо, где се лексеме са овим кореном не односе само на биљни, већ и на животињски свет. Тако је јарица и рана пшеница, али и млада коза која још није била скозна, кокошка која није снела своје прво јаје (РСАНУ, РЈАЗУ, ЕССЈА). У језичкој ознаци полно незрелих јединки крије се семантичка компонента младости и бујања. Овакво значење могло се развити механизмом метафоре, пошто је рађање живота, младост и бујање карактеристика пролећа. Ваља напоменути да постоји могућност и да се ово значење развило метонимијски, па су лексемама овог корена називане животиње које су се рађале и биле веома младе у пролеће. Треба нагласити и да за лексему јарац постоји двојак семантичко разрешење. Наиме, у РЈАЗУ се наводи да јарац *може бити да постаје од 1. јар (adj. управ који pripada јару (proleću)) (jer se kozlići i jagañci рађају или barem коју и пролеће)*. Информација о мотивацији именовања рогате животиње нарочито је значајна како језички тако и културолошки, па и митолошки. Нажалост, овом приликом неће се даље анализирати апелатив јарац.

2.2.3. У вези са бујањем је и значење 3.6 лексеме јари у РСАНУ: б. фиг. (и у неодр. виду) млад, бујан, плах, жесток. Јар је момак, а јара девојка (Жупа, Милић.). Значење снаге, бујности, жестине бележи и ССЈА као друго значење одреднице **аръ**, -џин: 2. ꙗꙗꙗꙗꙗ; ; streng; – ; austerus, severus, districtior: **воѣхъ во сѧ тебе • ѣко ч(ловѣ)къ ѣръ еси** L 19,21 Zogr Mar As Nik. Бујност и снагу симболизује и Јаровит (и Јарило). Ово значење може се метафорички извести из значења у вези са соларним циклусом чије су одлике ницање и бујање природе, рађање и младост, а младост одликује снага, бујање, здравље, живот (код детета: тако се у РСАНУ под четвртим значењем одреднице јаростан наводи: 4. ^{покр.} а. чио, лак, живахан; крепак (Крагујевац, Радој. Вл.; Јанк. М.). б. који се добро развија, расте, напредан. Јаросно се види дете (Крагујевац, Радој. Вл.)).

2.2.4. Семантичка компонента бујања, раста, развитка, показале се веома продуктивном семом у даљој полисемији лексема овог семантичко-деривационог гнезда. Тако је и оплођавање и рађање живота у вези са овом компонентом – исп. пето значење глагола јарити у РСАНУ: а. оплођавати (обично о кокошима). Неке [трудне] жене пазе кад петао јари кокошку, а кокош се после тога стресе, а с ње падне перо, па узму то перо (Грб. С. 1, 105). б. ^{покр.} имати интимне односе са неком женом (Бачка, Радон. Н.). Поменуто је да повратни облик овог глагола бележи још и значење парити се уопште, о стоци, чак и ројити се (за пчеле). Под ознаком 1.д. са квалификатором фигуративно у РСАНУ за одредницу јара наводи се следеће значење: *парење, путена љубав. Гледао сам . . . | Јару двоје тигра и пир*

птица двију (Назор 19, 72). Занимљиво је и значење наведено редним бројем два глагола *јарити* се са квалификатором покрајински - *добијати* *бубуљице*. Сва ова значења могла су настати механизмом метафоре, а продуктивна сема и у овом случају била би сема рађања, бујања, развитка.⁵

2.3. Сема топлоте (и бујања) - продуктивна сема за даљи развој лексичког значења

2.3.1. У делу семантичко-деривационог гнезда корена *јар-* препознаје се коренско значење са главном семантичком компонентом топлоте. Под редним бројем два именице *јар* (РСАНУ) изражено је следеће значење: врућина, топлина, спарина, жега, жар, јара. Витка бјелина бреза на рубовима, јасно се извијајући у том јару, још јаче истиче дивљину буктања храстове шуме (Михал. С. 2, 6). У РСАНУ *јара* се дефинише као велика, јака врућина, жега. Споља топла јара. . . нагло јурну (Макс. Д. 1, 5); (значење под бројем 1.а). Придев *јари* под бројем 3.а. дефинише се као топао, врућ, жарки. Ливингстон продире у јаре пустаре африканске (Павлин., РЈА). Друго значење лексеме *јарост* (РСАНУ) је *велика шойлоша, врелина, врућина, јара, жар, жаркост*. Башта је пушта као усред ноћи, иако већ попушта *јарост* сунца (Вучо 1, 294). Ова значења могу се метонимијски извести из примарног значења у вези са соларним циклусом, како управо пораст спољне температуре карактерише почетак Сунчеве активности.

2.3.2. Нарочито су занимљива значења која РСАНУ за лексему *јара* бележи под ознаком 1.б. (треперење врелог летњег ваздуха. Треперила још јара изнад. . . воде (Петк. В. 2, 11) и под редним бројем два (запах, задах, мирис. Из [собе] . . . запахује светлост, топлота и јара људска (Станк. Б. 2, 78). Наиме, мишљења смо да су ова два значења настала секундарном метонимијом - корен је прво означавао доба године (што етимолошки наводи потврђују), а затим је почео означавати и временске карактеристике одређеног доба године. Пошто ваздух трепери на великој врућини, тако је настало и ово значење. У топло време шире се различити мириси, пошто топлота поспешује разне физичке и хемијске процесе (па све до тога и да се људски мирис и зној осећа другачије по веома топлим времену), па је тако, секундарном метонимијом, могао настати назив ових појава.

2.3.3. Сема топлоте била је продуктивна и у настанку следећег значења именице *јара* (РСАНУ): 1.в. врелина, топлота која избија из каквог ужареног извора (усијаног метала, пећи, и сл.). С једне стране *јара* од ватре, а с друге илинско сунце (Ком. 7, 84). Исто тако, под првим значењем глагола *јарити* у РСАНУ наводи се распаљивати, подстицати (ватру). *Јарити* жераву (Бак. 1). Под редним бројем два налази се значење загревати, грејати. Оно мало затвореничког сунца . . . му *јари* костобољу (Вујач. Мир. 1, 113). Оваква значења настала су механизмом метафоре, како временске одлике соларног циклуса и распаљивање ватре и топлоту која избија из ужареног извора очигледно повезује сема топлоте, заслужна за настанак секундарног значења.

2.3.4. РСАНУ као једно од примарних значења одреднице *јара* наводи г. ужареност, врелина тела (услед напрезања, узбуђења, болести). Срце ми је почело необично да лупа, а некаква *јара* да ме просто угуши (Ком. 7, 102). Ова врелина метафоричким преносом названа *јаром* може означавати врелину од болести, узбуђења, љубавног заноса. Зато се, даљим метафоричким преносом, од-

5 Нарочито је занимљиво да је метафорички пренос у вези са значењем глагола *јарити* (се) - парити се заснован на каузалној метонимијској вези: општење је узрок рађања и настанка живота, а метафорички пренос бујања природе у пролеће јесте у вези са рађањем.

Извори

- Речник ЈАЗУ: *Rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- Речник МС: Речник српскохрватског књижевног језика, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- Речник САНУ: Речник српскохрватског књижевног и народног језика, до 2011. изашло 18 томова, Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–.
- Речник СЈ: Речник српског језика, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- ЕССЈА: Этимологический словарь славянских языков, I–XXXIII, Москва: Наука, 1974–.
- СС: Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков), Москва: Русский язык, 1994.
- ССЈА: Словарь старославянского языка, I–IV, Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского Университета, 2006.

Литература

- Бенвенист 1975: Емил Бенвенист, Проблеми опште лингвистике, Београд: Нолит.
- Бенвенист 2002: Емил Бенвенист, Речник индоевропских установа, Сремски Карловци/Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Гортан Премк 1993: Даринка Гортан Премк, „О регуларности семантичког варирања”, *Јужнословенски филолог*, 23–28.
- Гортан Премк 2004: Даринка Гортан Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Грковић Мејдор 2007: Јасмина Грковић Мејдор, Списи из историјске лингвистике, Нови Сад, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Грковић Мејдор 2008: Јасмина Грковић Мејдор, „О когнитивним основама семантичке промене”, у: *Семантичка проучавања српског језика*, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Драгићевић 2003: Рајна Драгићевић, „Механизми настајања секундарних значења лексема”, *Српски језик*, VIII/1–2, 221–231.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Кликовац 2004: Duška Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Лајонс 1977: John Lyons Lyons, *Semantics*, 1–2, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лејкоф – Џонсон 1980: George Lakoff and Mark Johnson, *Metaphors we live by*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Станишић 2006: Вања Станишић, Увод у индоевропску филологију, Београд: Чигоја штампа.
- Толстој 1995: Никита Иљич Толстој, *Језик словенске културе*, Ниш: Просвета.

A SMALL INSIGHT IN DIACHRONIC SEMANTICS – THE ROOT *JAR- (JAR, JARA, JAROST): SEMANTIC TRANSPOSITIONS THROUGH TIME

Summary

This paper considers current primary and reconstructed historical meaning of slavic root *jar- from i.e. *iōro- / *iēro. The possible development of secondary meanings is given. The work also represents the semantic reconstruction of lexemes *jar* and *jara*. The research is based on material of both modern, synchronic and etymological dictionaries. The work emphasizes usage of diachronic and synchronic methods in the field of both etymology and general lexicology.

Key words: diachronic semantics, etymology, semantic reconstruction, metonymy, metaphor.

Katarina Begović

Жељко Степановић¹
Београд

ГЛАГОЛИ ОД ОСНОВА **BĀR-* (**BER-*) И **BIR-* У СРПСКИМ И СЛОВЕНАЧКИМ ДИЈАЛЕКТИМА²

У раду су анализирани глаголи од основа **bār-* (**ber-*) и **bir-* у српским и словеначким дијалектима. Ексерцирани су релевантни дијалекатски речници и збирке речи српског и словеначког језика. Циљ рада је да се покаже семантички потенцијал изабране лексике. Резултати су показали да се, осим значења „читати“, карактеристичног за словеначки језик, основна значења јављају и у српским и у словеначким дијалектима.

Кључне речи: српски дијалекти, словеначки дијалекти, семантика, глаголи, основе **bār-* (**ber-*) и **bir-*

1. Предмет нашег истраживања јесу глаголи изведени из прасловенских основа **bār-* (**ber-*) и **bir-* у српским и словеначким дијалектима.³ То су основни глагол **bārati* и његов итеративни пар **birati*, односно њихови префигирани деривати. Основа **ber-* је презентска основа глагола чија је инфинитивна основа **bār-*. И српски и словеначки дијалекатски примери (срп. ■, слн. ●) биће подведени под прасловенски облик, иза којег ће бити забележени облици у стандардном језику уколико постоје (срп. □, слн. ○), односно уколико су забележени у РСМ (Речник српскохрватскога књижевног језика) и ССКЈ (Slovar slovenskega knjižnega jezika). Најпре ће бити наведене континуанте основе **bār-*, а затим основе **bir-*. Циљ овог истраживања јесте утврђивање семантичког потенцијала изабране лексике, као и подударности и разлика у српском и словеначком материјалу. Биће коришћен компаративни метод у анализи. Ексерцирани су релевантни дијалекатски речници и збирке речи српског и словеначког језика.

2.1. **bārati* (□ бр̑ати (ce); ○ брати)

■ „одвајати, откидати (од стабљика, струка плодове, цвеће, биљке)“: Има то брати и по три дана, ако је виноград пдвехи Врдник (РСГВ 2000–2010); „купити, скупљати, прибирати“: Треба да бѐре сѐно Мрче (Радић 1990); „узимати, примати, добијати, доносити“: Радијо у-пошти, маџи-ми бра́ла пѐмзију ист. Босна (Реметић); „прикупљати скидајући“: Берѐш л'и смѐк? Гораждевац (Букумирић 1992); „садржавати, држати (у себи)“: Овија мој ако́в бѐре осамдесѐ кила... Црна Трава (Стојановић 2010); „гнојити, оти-

1 zhelhko@gmail.com

2 Овај чланак је настао као резултат рада на пројекту бр. 178007 „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*“, који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије и као резултат рада на билатералном пројекту са Републиком Словенијом (2012–2013) „Дијалекатска лексика српског и словеначког језика – компаративни аспект“ / „Narečna leksika srbskega in slovenskega jezika – komparativni aspekt“.

3 Словеначки језик, према класификацији Франа Рамовша, састоји се из више од 40 дијалеката груписаних у седам дијалекатских група: корушка, приморска, ровтарска, горњеска, долењска са белокрањским дијалектима, штајерска и панонска (Логар 1996: 3).

цати (о рани, чиру)⁴: „Кад се живац закѹчи, он после берѣ Косово (Елезовић 1932–1935); „бринути, секирати се, страховати“: Бѣрем стрѣ о[д]-цѣрос што дооди Црна Трава (Стојановић 2010); „трпети, толерисати, обуздавати бес“: Ту берѣм докле ми не одвиѣ, ал кѣд ми одвиѣ, ѣу му се развршим за свѣ Јабланица (Жугић 2005); „сећи (дрва за огрев)“: Нѣма ги дом, отишли су у Лѣпкин забел дрва да берѣв Јабланица (Жугић 2005)

● „распознавати знаке за гласове и повезати их у речи; схватати садржину текста“⁴: А *žə z'naž b'ra:t?* — А *'mā:š 'kɛ: 'fa:jnɛga za b'ra:t?* Задречка долина (Вајс 1998); „кидањем одстрањивати плодове с дрвета, биљке“: *gnɛs bɛrɛmo* Церквѣњак (Палуц 2010); „скупљати“: *Vəčɛle bɛ:tej* Корушка (Карничар 1986); „узимати“: *v'ra:stvo bařɛ* Горњи Сеник (Бајзек–Лукач 2009)

***dobvratı** (□ *đobraiıı*; ○ *dobráti*)

■ „свршити брање“: Чѣкај да доберѣм попрѣку, па ѣу појдем с тѣбе Каменица код Ниша (Јовановић 2004)

● _{–5}

***žvzbvratı** (□ *izbraiıı*, *izǎbraiıı*; ○ *izbráti*)

■ „дати коме или чему првенство, одабрати према каквој особи-ни“: Заш ми ти бѣраш, сам ѣу си изберѣм Лесковац (Митровић 1984)

● „дати коме или чему првенство, одабрати према каквој особи-бини; одабрати по срцу, из љубави“: *al je hénə srcɛ drújə zbrávə* Корушка (ТСВК 1982–)

***nabvratı** (□ *nǎbraiıı* (se); ○ *nabráti* (se))

■ „накупити (у довољној мери)“: Набрѣо сам коврѣч пѹну тепсију Косово (Елезовић 1932–1935); „гнојем се испунити, загнојити“: Кат с убѣдеш па остѣне трѣн, онѣ пѣсе набѣре сев. Метохија (Букумирић 2012); „направити боре, наборати“: Онѹ гѹму набѣри, набѣри па прѣтни онѣ опѹте сев. Метохија (Букумирић 2012); „насећи, настругати (дрва)“: Отишли у шумѣк у Овсиште да набѣру дрва за зиму Црна Трава (Стојановић 2010); „скупити се (о платну)“: Од праѣ ми се набрѣше панталѣне, па сѣг не мѣг да и[х] обучѣм Каменица код Ниша (Јовановић 2007); „накупити се јѣда, горчине“: Кѣд ми се набѣре, ја изудѣрам прѣвѣга на кугѣ налетѣм Тимок (Динић 2008)

● „набрати; накупити (у довољној мери)“: *nabrǎu si je rúno košǎro đjǎbok* Порабје (Мукич 2005); „прехладити се“: *a sǎ ŷa jǎ na b'ra:ɥ m'ra:za* Затолмин (Чујец Стрес 2010); „напити се“: *na b'ra:ɥ sǎ jǎ 'bi:na* Затолмин (Чујец Стрес 2010); „разболети се“: *sǎ jǎ na b'ra:ɥ ba'li:ɛzni* Затолмин (Чујец Стрес 2010); „направити боре, наборати“ Крижевци при Љутомери (Антич 2009)

***obbvratı** (□ *ǎbraiıı*; ○ *obrǎti*)

■ „обавити бербу“: Јестѣ ли ѣбрѣли онѣ мало грѣжђа (Ђупићи 1997); „победити у игри кликерима или орасима и побеђенима узети кликере или орахе и сл.“: Дњѣс сам обрѣл Мишка Богѣнца на клићери Тимок (Динић 2008); „уништити“: Мрѣзови обрѣше ошѣв још пролѣтоске Црна Трава (Стојановић 2010); „скинути скоруп са карлица или ѣувеча“: Да обѣрем ѣувѣце Косово (Елезовић 1932–1935); „потерати, присилити“: Обѣри ѣвце с пѣл'а кат чѣву дѣца сев. Метохија (Букумирић 2012); „натерати, нагонити, спасти (кога)“: Обрѣше ме те ја попѣ јѣдну Копаоник (Радић 2010)

4 Слн. *brati* „читати“ је калк с лат. *legere*, односно нем. *lesen* (Безлај 1977, 1: 39, s.v. *brati*; Сној 1997: 44, s.v. *brati*).

5 Уп. импф. облик *dobierat* „raccogliere“ Фурланија, Италија (Шпехоња 20126)

● „оглодати, гризењем, резањем одстранити месо с кости“: *mə'su:ə jə ab'ra:ɥ ɖa ka'sti* Затолмин (Чујец Стрес 2010); „обићи, посетити“: *uʂɕ χiʂɕ jɛ ɖbraɥ* Чрни Врх (Томинец 1964); „обрати (грожђе)“: *včɛra smo ʔɔ:brali* Церквењак (Рајх 2010)

**orzbrati* (□ *ràzbrašii* (ce), *razàbrašii* (ce); ○ *razbráti*)

■ „доћи до извесности о чему, схватити, разумети; сазнати“: Ја мислим триста гођина, тако ништо, нисам разабро, тако мислим Кикинда (РСГВ 2000–2010); „размрсити нити у ткању“: Замрсиле ми се ните, трéбе ги разбèрем Црна Трава (Стојановић 2010); „доћи себи, освестити се“: Сàмо се прèд смрт мàло рàзбрàла Ускоци (Станић 1990–1991); „уразумити се“: Ти ће се разбереш, ја кь[д] доваћим тојагу! Јабланица (Жугић 2005); „почети брати, развреднити се у брању“: Разбрàли се, па свè сливе обрàше за два-дња Црна Трава (Стојановић 2010); „распитати се, обавестити се“: Мòра се разбèремо из каквү е она вамилију Тимок (Динић 2008); „споразумети се“: Разбрàсте ли се више, ел ће јòш да се цапате? Црна Трава (Стојановић 2010)

● –

**otzbrati* (□ *òzbrašii*, *ozàbrašii*; ○ *odbráti*)

■ „издвојити бирајући између више јединки, случајева, определити се за једну или неколике од више могућности, изабрати“: Òдем и одабèрем, а тò није бйò пèршун већ паштрнàк Лаћарак (РСГВ 2000–2010); „разумети, схватити“: Не мòж он тòј да одбèре, мòж му казүјеш до јүтре Тимок (Динић 2008); „уразумити се“: Одбèри се да ти се свет не смèје Врање (Златановић 1998); „одстранити лоше зрневље, труње од доброг зрневља“: Прè нек што се мèте да күва, пàсүљ се мòра одабрати Каћ (РСГВ 2000–2010)

● „у већој количини по одређеним критеријумима издвојити обично за одређену намену; издвојити појединачне делове из целине“: *sa adʔra:l aʔraɕə ʔəp sa ʔəχ adriˈla:l* Затолмин (Чујец Стрес 2010)

**perbrati* (□ *přèbrašii*; ○ *prebráti*)

■ „очистити од примеса, отребити“: Преберем онòј што јòште мòже да се употреби, а остàло исфрљам Лесковац (Митровић 1984); „претражити, претрести“: Свү сам күћу прèбрàла и нйгђе не мòгу нàћ онү опанчарйцу Загарач (Ђупићи 1997); „начинити наборе (о тканини)“: Пребèрем, па прошијем, пребèрем, па прошијем Тимок (Динић 2008); „излучити овце једног стада из другог стада“ Ускоци (Станић 1990–1991)

● „очистити од примеса, отребити; изабрати“: *Graj trbei prebrati* Белтинци (Новак ²1996); „читањем доћи до краја текста“: *prebrat pism* Чрни Врх (Томинец 1964)

**robbrati* (□ *pòbrašii* (ce); ○ *pobráti* (se))

■ „берући поскидати, обрати“: Кукүрузи се бèреду ү јесен, па ако ће се окйшати, òнда жүриду да штò прè пòберу... Кула (РСГВ 2000–2010); „скупити што расуто, покупити“: Сад девка побере новци, али руку завијену у мараму, и метне у пазуку новци Крашово, Румунија (РСГВ 2000–2010); „појести остатке хране“: Човèку, пушти онй прво што ће йдев у нйве да ђедев, па ја и ти ће побèремо по нй што остàне Јабланица (Жугић 2005); „омађијати, учинити учин, чин“ Тимок (Станојевић 1927: 187)

● „берући поскидати, обрати“: *pejt' χrúʂke pabrət* Чрни Врх (Томинец 1964); „покупити“: *Na poštiji je pãubro kaménje* Порабје, Мађарска (Мукич 2005);

„устати, подићи се“: s čišne je rādu, pa se je χītar pabrāu Чрни Врх (Томинец 1964); „отићи, склонити се; изгубити се“ Фурланија, Италија (Дел Медико 2006)

***podǎbrati** (□ *pǎdbrāti* (ce), *pǎgǎbrāti*; ○ *podbrāti*)

■ „потерати“: Подбрали стоку собајле у шибу Каменица код Ниша (Јовановић 2004); „подићи, повући виме“: Крава подбере виме и не дава млеко Тимок (Динић 2008); „заврнути, посувратити“: Подбери теј ногавице, вучев ти се по прашину Лесковац Митровић (1984); „спасасти, закупити“: Подбере ме мојана жена да ју вођим на море, ел никако Тимок (Динић 2008); „ухватити се с лошим друштвом, кренути заједно чинити нешто (зло)“: Подбере се с онуј мангупарију, па слабо мисли на дом Тимок (Динић 2008); „почети се пети уз брдо, стрмину“: Ене га, подбра се уз брег Врање (Злагановић 1988); „одоздо побрати; обрати само делимице“ Тимок (Динић 2008); „покупити“ Лесковац (Митровић 1984); „сакупити се“ Црна Трава (Стојановић 2010); „наборати се (о тканини)“ Црна Трава (Стојановић)

● –

***pribrati** (□ *pribrāti* (ce); ○ *pibrāti* (se))

■ „свршити брање, прикупити летину“: Прибери ту још мало борвниџа Ускоци (Станић 1990–1991) „прихватити некога као свога, примити некога к себи“: Најприје га нијесу млого вољели, а се су га прибрали Васојевићи (СТИЈОВИЋ 1990); „покупити посуђе и остало са стола, после обеда“: Ти узни да слушаш нешто друго а ја чу да прибѣрем Тимок (Динић 2008); Ја ги моји не мок приберем да ручав, једѣв једн по једн, за домаћицу тој тешко Јабланица (Жугић 2005); „појурити некога“: Прибраја дете, оно плаче и трчи накуде деду, тој ми татко, татци га изели! Јабланица (Жугић 2005); „доћи кући; вратити се кући“: Не це тија прибѣре, ци лута по свет Тимок (Динић 2008); „доћи к себи, средити мисли и осећања, снаћи се, уразумити се“: Прибери се, не прави више џумбус! Каменица код Ниша (Јовановић 2004)

● „rassogliere“ (Шпехоња 20126)

***probrati** (□ *pǎdbrāti*; ○ –)

■ „изабрати, одвојити по каквој ознаци, обележју“: Пробѣри најљешѣа грџѣа што ћу да нѣсим у Град на пљацу Загарач (Ђупићи 1997); „на брзину обрати“: Идемо да проберемо лѣзе, да ги скорци не покљѣцају Каменица код Ниша (Јовановић 2004)

● –

***sǎbrati** (□ *sǎbrāti* (ce), *zbrāti* (ce); ○ *zbrāti* (se))

■ „скупити на једно место ствари, предмете“: Лук сабѣри и скѣвѣј у тој води Лика (Ајџановић 2002); „доћи себи, уразумити се“: Ка те бидну питѣли, лијепо се сабѣри, немѣ да те ништа збуѣјује, но рѣчи свѣ што знаш Загарач (Ђупићи 1997); „скупити на једном месту многе позивајући их на састанак, сазвати“: Предлажем на велигден па овдѣка да се саберемо Лесковац (Митровић 1984)

■ „сабрати, скупити“: Збѣри свѣ што си пострвил Каменица код Ниша (Јовановић 2004); „скупити (се), окупити (се)“: Зберемо се сви кућовни у недељу такој, да ручамо заједно Јабланица (Жугић 2005); „набрати (се), наборати (се)“: Платно прво опери, па тад ши, да ти се после не збѣре Црна Река (Марковић 1986); „збројити, сабрати“: Збѣри два и два, да видимо колко че да искочи Тимок (Динић 2008); „скупити се, смањити се“: Купи си поголеми кошуљу, ел она кд се опере има се збѣре Тимок (Динић 2008); „створити се,

ухватити се на млеку (о кајмаку)“: Каже се: збрао се нарѡд, а и за кајмак се каже тако Криви Вир (Ракић-Милојковић 1993)

● „скупити (се), окупити (се)“: *zbráti* pouno judi Фурланија, Италија (Дел Медико 2006); „*affastellare; assortire; eleggere; assestare; piegare*“ Фурланија, Италија (Шпехоња 2012а)

**ubvbrati* (□ *убраѡи*; ○ *ubrátì*)

■ „брањем, тргањем откинути, узабрати, дохватити“: Убери ми коју шљиву, и то савку Поткозарје (Далмација 2004); „почети терати, принуђивати, убеђивати (кога у што)“: Убраше ме да се женим и ја се ожени Каменица код Ниша (Јовановић 2004); „чути, сазнати, разумети“: Ја ћу да убѡрем то Мрче (Радић 1990)

● „брзо отићи, отрчати“: је је *ubràu kuçarwañ* Чрни Врх (Томинец 1964); „*raccoliere*“ (Шпехоња 2012б)

**vubvbrati*⁶ (□ –; ○ –)

■ –

● „to choose“ Резија, Италија (Стенвејк 1992)

**vzvbrati* (□ *узбраѡи*, *узбраѡи*; ○ –)

■ „убрати, откинути, потргати“: Џзбрала сам јој зумбула из моје башћнице Ченеј, Румунији (РСГВ 2000–2010); „трпети последице сопственог избора“: Нови Сад (РСГВ 2000–2010)

● –

**zabvbrati* (□ –; ○ *zabrátì se*)

■ „потерати, појурити“: Забере ли ме на работу, ја се правим глув Пирот (Живковић 1987); „(почети) падати (град, киша)“: Снег забере од октонбар па до Ђурђовдан Тимок (Динић 2008); „загнојити“: Кад рана забере, на њу се тура живовлак Пирот (Живковић 1987); „почети грдити кога“: Забере га од сабајле Тимок (Динић 2008); „подврнути, посувратити (се)“: Забери рукави кд работиш с-катран, да се не замажеш Црна Трава (Стојановић 2010); „изабрати“: Ове друге пчѡле потуку маѡице, само једна њима остане коју оне заберу Меленци (РСГВ 2000–2010); „кренути некуда; кренути у неком правцу не базирући се преко чега се иде“: Забере се, па од сало до сало Тимок (Динић 2008); „стати бацати нешто на кога“: Забере га с камење, па га јури до његов дом Тимок (Динић 2008); „удружити се с неким у лошој намери“: Забере се с друство, па у крацу Тимок (Динић 2008); „доћи први на неки скуп“: Илинка и њојна ћерка сваки закон заберу Црна Река (Марковић 1986)

● „украсти“ Порабеје, Мађарска (Мукич 2005); „*raccoliere*“ (Шпехоња 2012б)

2.2. **birati* (□ *бѡраѡи (се)*; ○ –)

■ „настојати доћи до квалитетнијег, најбољег“ сев. Метохија (Букумирић 2012)

● „*raccoliere*“ (Шпехоња 2012а); „*cogliere*“ Резија, Италија (Кинезе 2003)

**dobirati* (□ *добѡраѡи*; ○ –)

■ „завршавати брање (о воћу и поврћу)“ Црна Трава (Стојановић 2010)

6 Неки словеначки дијалекти чувају префикс **v-* (Рамовш 1997: 12) који се у штокавском веома ретко среће (уп. *viçleg* „отвор на забату, отворен забат; природан отвор на пећинском своду“ ваљевска Колубара, Качер; ОС 1998: 17, с.в. *viçleg*).

- „raccoliere“ (Шпехоња 20126)
- ***τζοβιρατι** (□ *изабѝраѝти / изабѝраѝти, избѝраѝти / избѝраѝти; ○ *избѝрати*)*
- „издвајати нешто из већег броја, одабирати“ Итебеј (РСГВ 2000-2010)
- „издвајати нешто из већег броја, одабирати“ Корушка (ТСВК 1982–)
- ***набирати** (□ *набѝраѝти (се), набѝраѝти (се); ○ *набѝрати (се)*)*
- „окупљати (се)“: (Радић: 1990); „скупљати веома влажну земљу и држати је слепљену (о појединим пољопривредним алаткама)“ (Букумирић 1983); „скупљати се (о платну)“ Каменица код Ниша (Јовановић 2007); „правити наборе“ Црна Трава (Стојановић 2010); „отицати, гнојити се“ Црна Река (Марковић 1993)
- „скупљати (се)“ (Чујец Стрес 2010); „старати се“ (Чујец Стрес 2010); „правити наборе“ (Чујец Стрес 2010); „стицати“: (Чујец Стрес 2010); „почети плести“ Затолмин (Чујец Стрес 2010); „гнојити се“ Церквењак (Рајх 2010)
- ***оббирати** (□ *обѝраѝти / обѝраѝти; ○ *обѝрати (се)*)*
- „бирајући изабрати остатке онога што ваља“ Мачва (Лазић 2008); „скупљати, скидати шта (са површине чега)“ Пирот (Живковић 1987); „одузмати млеко стоци“ Црна Трава (Стојановић 2010); „побеђивати у дечијој игри кликерима, орасима и сл. и побеђенима узимати кликере, орахе и сл.“ (Динић 2008)
- „глодати“ Церкно (Распет 2006); „оклевати“ Белтинци (Новак ²1996); „оговарати“ *obirati lidi* Церквењак (Палуц 2010)
- ***орзбирати** (□ *разабѝраѝти / разабѝраѝти (се), разбѝраѝти / разбѝраѝти (се); ○ *razbirati*)*
- „разуме(ва)ти, схватати“ (Елезовић 1932–1935); „сазнавати, имати вести“ Тимок (Динић 2008); „разликовати“ (Станић 1990–1991); „пребирати замршене нити на разбоју“ Црна Трава (Стојановић 2010)
- „scegliere, capire“ (Кинезе 2003)
- ***отѝбирати** (□ *огабѝраѝти / огабѝраѝти (се), огабѝраѝти / огабѝраѝти (се); ○ *odbirati*)*
- „одвајати“ (РСГВ 2000–2010), „пробирати, одабирати, изабрати Лесковац (Митровић 1984), „разумети, схватати“ Тимок (Динић 2008); „прихватати савет“ Тимок (Динић 2008)
- „издвајати делове из већег броја“ (Чујец Стрес 2010); „togliere attorno“ (Шпехоња 20126)
- ***пербирати** (□ *прѝбѝраѝти / прѝбѝраѝти; ○ *prebirati*)*
- „одвајати, одабирати оно што је боље за употребу“ Поткозарје (Далмација 2004); „размишљати“ Ускоци (Станић 1990–1991); „скупљати мрежу“ Србобран (РСГВ 2000–2010); „претресати, претраживати“ Црна Трава (Стојановић 2010); „правити наборе“ Тимок (Динић 2008)
- „одвајати, одабирати оно што је боље за употребу“ (Новак ²1996), „leggere“ (Шпехоња 20126); „raccoliere“ (Шпехоња 20126)
- ***побирати** (□ *побѝраѝти (се); ○ *robirati (se)*)*
- „скупљати остатке нечега (обично хране)“ Јабланица (Жугић 2005)
- „брати“ Чрни Врх (Томинец 1964); „устајати“ Чрни Врх (Томинец 1964); „пабирчити“ Копар (Кукања 1988)
- ***подѝбирати** (□ *пѝогабѝраѝти / пѝогабѝраѝти, пѝогабѝраѝти / пѝогабѝраѝти; ○ *podbirati*)*

▪ „брати воћку одоздо, са земље“ Тимок (Динић 2008); „скупљати опале плодове (шљиве, јабуке и сл.)“ Црна Река (Марковић 1993); „подизати виме (о домаћој животињи)“ Тимок (Динић 2008); „прикупљати (се), окупљати (се)“ Црна Трава (Стојановић 2010); „правити наборе, урезивати (о тканини)“ Црна Трава (Стојановић 2010); „пењати се уз брдо, планину“ Врање (Златановић 1998)

● –

***pribirati** (□ *прібíра̑ти* / *прìбирати̑* (се); ○ *pribirati*)

▪ „сакупљати, прикупљати“ Тимок (Динић 2008); „приводити крају скупљање нечега“ Црна Трава (Стојановић 2010); „окупљати“ Тимок (Динић 2008); „распремати сто“ Драгачево (Ђукановић 1995); „уважавати некога“ Васојевићи (Стијовић 1990); „повлачити, задржавати млеко (о крави)“ Криви Вир (Ракић-Милојковић 1993); „рачунати, процењивати, замишљати, убрајати“ Ускоци (Станић 1990–1991); „прихватати кога у кућу или на конак“ Тимок (Динић 2008); „задржавати се, свртати се“ Црна Трава (Стојановић 2010); „долазити памети“ Црна Трава (Стојановић 2010); „долазити себи; прикупљати снагу“ Васојевићи (Боричић Тиврански 2002), „одвајати, одабирати оно што је боље за употребу“ Ново Милошево (РСГВ 2000–2010)

● „selezionare“ Резија, Италија (Кинезе 2003)

***probirati** (□ *прòбíра̑ти* / *прòбирати̑*; ○ –)

▪ „избирати; вршити класификацију“ сев. Метохија (Букумирић 2012)

● –

***sobirati** (□ *сабíра̑ти* / *сàбирати̑* (се), *збíра̑ти* (се); ○ *zbirati* (се))

▪ „прикупљати, скупљати“ Каменица код Ниша (Јовановић 2004); „окупљати (се)“ Јабланица (Жугић 2005); „збрајати, сабирати“ Црна Трава (Стојановић 2010); „долазити памети“ Црна Трава (Стојановић 2010)

▪ „прикупљати, скупљати“ Тимок (Динић 2008); „окупљати се“ Црна Трава (Стојановић 2010); „збрајати, сабирати“ Црна Трава (Стојановић 2010); „скупљати се, смањивати површину“ Тимок (Динић 2008); „садржавати, држати (у себи)“ Тимок (Динић 2008); „набирати, мрштити“ Тимок (Динић 2008); „гомилати се (о облацима)“ Сврљиг (Пејчић-Митић 2007)

● „окупљати (се)“ Чрни Врх (Томинец 1964); „пребирати“ Церкно (Распет 2006); „гнојити се (о рани)“ Чрни Врх (Томинец 1964)

***ubirati** (□ *ùбирати̑*; ○ *ubirati* (се))

▪ „наплаћивати, узимати или присвајати новац за одређену услугу“ Башаид (РСГВ 2000–2010); „разумевати, слушати“ сев. Метохија (Букумирић 2012); „прислушкивати“ Косово (Елезовић 1932–1935)

● „брзо ићи“ Чрни Врх (Томинец 1964); „raccogliere“ (Шпехоња 2012б)

***vobirati** (□ –; ○ –)

▪ –

● –

***vybirati** (□ ; ○ –)

▪ –

● „indagare; scegliere“ (Шпехоња 2012а); „пребирати (пасуљ и сл.)“ Градно и Вишњевић (Erzetić²2007)

***zabirati** (□ –; ○ –)

▪ –

● „prendere“ (Шпехоња 2012б), „raccogliere“ (Шпехоња 2012б)

3. За разлику од стандардног словеначког, у дијалектима постоји итератив основног глагола слн. *brati* у Фурланији, односно Резији. У српској грађи нема префигираних облика помоћу нетипичног префикса **vu-*, а и у словеначкој се ретко среће (само у приморским дијалектима).

Може се издвојити неколико основних семантичких поља: „откидање плодова, биљака“, „читање“, „сакупљање“, „окупљање“, „селектирање“, „(од) узимање“, „разумевање, схватање“, „браздање, фалтање“ итд. Српске дијалекатске континуанте основног псл. глагола **bbrati* груписане су пре свега у семантичко поље „откидање плодова“, док су словеначке груписане у семантичко поље „читање“.

Семантичком пољу „откидање плодова, биљака“ у словеначком језику припадају пре свега префигирани облици, али и симплекс *birät* који се јавља у резјијском дијалекту.

Семантичко поље „сакупљање“ развило је значење „испунити се (гнојем)“ које се чешће јавља у српским дијалектима (нарочито источне Србије). Овде би се могло сврстати и значење „садржавати у себи (о судовима)“. Метафоричка значења „сабирати, прикупљати мисли, осећања, снагу, бес итд.“ нису забележена у словеначкој дијалекатској грађи, премда се јављају у стандардном словеначком језику (нпр. *zbráti se* „доћи у стање када се може уређено и правилно мислити“, ССКЈ 1970–1991).

Семантичко поље „окупљање“ јавља се и у српским и у словеначким дијалектима.

Семантичко поље „селектирање“ има основно значење „бирати, одвајати оно што је (нај)боље“. Овде би се могло сврстати новоразвијено значење „уважавати, поштовати некога“ које се јавља нпр. у говору Васојевића.

Семантичко поље „(од)узимање“ развило је поред основног значења значење „одузети млеко у (стоци)“, карактеристично само за српске дијалекте. У словеначкој грађи забележено је значење „украсти“ у Порабју.

Семантичко поље „разумевање, схватање“ јавља се и у српским и у словеначким дијалектима.

Семантичко поље „браздање, фалтање“ јавља се и у српским и у словеначким дијалектима, што није одлика стандардног словеначког (нпр. *nagúbati* „начинити наборе“ ССКЈ 1970–1991).

У грађи двају језика забележена су и нека друга значења: „бринути се“, „потерати“, „оглодати“, „устати“, „оговарати“ итд.

На крају, може се закључити да се осим семантичког поља „читање“, које је карактеристично само за словеначки језик, остала основна семантичка поља, у мањој или већој мери, јављају и у српским и у словеначким дијалектима. Треба напоменути и чињеницу да су словеначки, а углавном и српски, дијалекатски речници конципирани као диференцијални у односу на стандардни језик, те заправо не пружају потпуну лексичку слику одређеног дијалекта. Даље истраживање изабране лексике требало би употпунити грађом из стандардног језика.

Литература и извори

- Ајџановић 2002: М. Ајџановић, Прилог проучавању лексике северозападне Лике, Нови Сад: *Прилози проучавању језика*, 33, 199–257.
- Антич 2009: О. Antič, *Honga, hon, hrmoka, Slovar prleške govornice*, Križevci pri Ljutomeru: samozal.
- Бајзек Лукач 2009: М. Bajzek Lukač, *Slovar Gornjega Senika, A – L, Maribor etc.: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti*.
- Безлај 1977: F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, 1, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik.
- Боричић Тиврански 2002: В. Боричић Тиврански, *Рјечник васојевићког џовора*, Београд: Просвета.
- Букумирић 1983: М. Букумирић, Из ратарске лексике Гораждевца (код Пећи), Нови Сад: *Прилози проучавању језика*, 19, 71–105.
- Букумирић 1992: М. Букумирић, Пастирска лексика села Гораждевца: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 35/1, Нови Сад, 161–193.
- Букумирић 2012: М. Букумирић, *Речник џовора северне Метихије*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Бајс 1998: P. Weiss, *Slovar govorov Zadrebke doline med Gornjim gradom in Nazarjami*, Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.
- Далмација 2004: С. Далмација, *Речник Пошкозарја*, Бања Лука: Глас српски, Графика.
- Дел Медико 2006: D. Del Medico, *Naše besiede, Vokabolareh po našin - italiano, Vocabolario italiano - po našin*, Comune di Lusevera = Bardo: Comunità montana Torre, Natisona e Collio.
- Динић 2008: Ј. Динић: *Тимочки дијалекатски речник*: Београд: Институт за српски језик.
- Букановић 1995: П. Букановић: *Говор Драгачева, СДЗб*, 41, Београд: 177–220.
- Елзовић 1932–1935 : Г. Елзовић, *Речник косовско-метихиског дијалекта*, 1–2, *СДЗб* 4, *СДЗб* 6.
- Ерзетић² 2007: E. Erzetič, *Slovar narečnih, etimoloških in toponomastičnih izrazov vasi Gradno in Višnjevik v Brdih, Škofja Loka: [s. n.]*.
- Живковић 1987: Н. Живковић, *Речник пиротског џовора*, Пирот: Музеј Понишавља.
- Жугић 2005: Р. Жугић, *Речник џовора Јабланичког краја, СДЗб*, 52.
- Златановић 1998: М. Златановић, *Речник џовора јужне Србије*, Врање: Учитељски факултет.
- Јовановић 2004: В. Јовановић, *Речник села Каменице код Ниша, СДЗб*, 51, Београд: 313–688.
- Јовановић 2007: В. Јовановић, *Додатак речнику села Каменице код Ниша, СДЗб*, 54, Београд: 403–520.
- Карничар 1986: L. Karničar, *Der Obir-Dialekt in Kärnten, Die Mundart von Ebriach/Obrisko im Vergleich mit den Nachbarmundarten von Zell/Sele und Trögern/Korte (Phonologie, Morphologie, Mikrotoponymie, Vulgonamen, Lexik, Texte)*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Кинезе 2003: S. Chinese, *Rošajanskë – laškë bysidnjäk*, Rezija: samozal.
- Кукања 1988: V. Kukanja, *Slovenski dialektološki leksikalni atlas Koprške pokrajine*, 1, Tesi di laurea in traduzione, Trieste: Università degli Studi di Trieste, Scuola Superiore di Lingue Moderne per Interpreti e Traduttori.
- Лазић 2008: А. Лазић, *Грађа за речник џовора Мачве*, Шабац: Културни центар.
- Логар 1996: T. Logar, *Slovenska narečja*, v: K. Kenda-Jež (ur.), *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 3–10.

- Марковић 1986: М. Марковић, Речник народног говора у Црној Реци, *СДЗб*, 32, Београд: 244-500.
- Марковић 1993: М. Марковић, Речник народног говора у Црној Реци, Књига II, *СДЗб*, 39, Београд: 149-398.
- Митровић 1984: Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац: Народни музеј у Лесковцу.
- Мукич 2005: Ф. Мukič, *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*, Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem.
- Новак ²1996: Ф. Novak, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, Друго, поправљено и допуњено издање приредио и уредио Vilko Novak, Murska Sobota: Pomurska založba.
- ОС 1998: *Озледна свеска*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Палуц 2010: С. Paluc, *Cerkvenjaški besednjak „Antujoški besednjak“*, Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl.
- Пејчић Митић 2007: М. Пејчић Митић, *Метеоролошка лексика у говору Сврљига*, Културна историја Сврљига, 5, Сврљиг: Етно-културолошка радионица.
- Радић 1990: П. Радић, Цртице о говору села Мрче у куршумлијском крају, *СДЗб*, 36, Београд: 1-74.
- Радић 2010: П. Радић, *Койаонички говор – Етнографски и културолошки преглед*, Београд: САНУ, Етнографски институт.
- Распет 2006: М. Razpet, *Kako se reče po cerkljansko*, Cerklje – Ljubljana: Občina Cerklje – Jutro.
- Ракић Милојковић 1993: С. Ракић Милојковић, Пастирска терминологија Кривовирског Тимока, *СДЗб*, 39, Београд: 1-148.
- Рамовш 1997: Ф. Ramovš, *Slovenački jezik*, v: J. Toporišič (ur.), *Zbrano delo*, Друга књига, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 9-25.
- Рајх 2010: В. Rajh, *Gúcati po antujoško*, *Gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora*, Maribor etc.: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.
- Реметић: С. Реметић, *Из лексике источнобосанских Ера*, збирка речи у рукопису.
- РМС 1967–1976: *Речник српскохрватског књижевног језика*, 1–6. Нови Сад, Матица српска.
- РСГВ 2000–2010: *Речник српских говора војводине*, св. 1–10, Нови Сад: Матица српска.
- СДЗб 1905– : *Српски дијалектолошки зборник*, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик.
- Сној 1997: М. Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ССКЈ 1970–1991: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1–5. Ljubljana, Državna založba Slovenije
- Станић 1990–1991: М. Станић, *Ускочки речник*, 1–2, Београд: Научна књига.
- Станојевић 1927: М. Станојевић, Прилози речнику тимочког говора, *СДЗб*, 3, Београд: 177-194.
- Стенвејк 1992: Н. Steenwijk, *The Slovene Dialect of Resia, San Giorgio*, Amsterdam – Atlanta: Rodopi.
- СТИЈОВИЋ 1990: П. Стијовић, Из лексике Васојевића, *СДЗб*, 36, Београд: 121-380.
- Стојановић 2010: П. Стојановић, *Црнојевски речник*, *СДЗб*, 57.
- Томинец 1964: I. Tominec, *Črnovrški dialekt, Kratka monografija in slovar*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede, Institut za slovenski jezik.
- ТСВК 1982– : *Thesaurus der slowenischen Volkssprache in Kärnten*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Ђупићи 1997: Д. Ђупић, Ж. Ђупић, *Речник говора Загараца*, СДЗб, 44.

Чујец Стрес 2010: Н. Чујец Стрес, *Slovar, zatolminskega govora, 1 od A – O*, Zatoľmin: Stres inženiring.

Шпехоња 2012а: Н. Шпехонја, *Besednjak Nediško-Taljansko*, Cormons: Poligrafiche San Marco.

Шпехоња 2012б: Н. Шпехонја, *Vocabolario Italiano-Nediško*, Cormons: Poligrafiche San Marco.

VERBS FROM ROOTS *BЪR- (*BER-) AND *BIR- IN SERBIAN AND SLOVENE DIALECTS

Summary

This paper analyzes verbs from Proto-Slavic roots *bъr- (*ber-) and *bir- in Serbian and Slovene Dialects. The lexemes are taken from relevant vernacular dictionaries and word lists of Serbian and Slovene languages. The aim of the research is to analyze the semantic range of the chosen lexicon. The results show that, apart the meaning „to read“, characteristic for Slovene language, basic meanings appear in both Serbian and Slovene dialects.

Keywords: Serbian dialects, Slovene dialects, semantics, verbs, roots *bъr- (*ber-) and *bir-.

Željko Stepanović

Александра Јанић¹
Ниш/Крагујевац

ПОМОЋНИ ГЛАГОЛ ЈЕСАМ/СЪМ, БУДЕМ/БЪДА И СУБЈУНКТИВНА СЕМАНТИКА У СРПСКОМ И БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет овог рада је упоредно проучавање различитих типова реченица са субјунктивном семантиком које садрже српске и бугарске помоћне глаголе *јесам/съм*, *биџи/бџа* у презенту, и то уз различите управне глаголе, везнике и друга синтаксичка средства која доприносе субјунктивној семантици. Циљ нам је да превасходно на примерима ексцерпираним из романа на српском и бугарском покажемо постизање субјунктивног значења поменутих глаголима, те да укажемо на сличности и разлике између њих. Теми приступамо са генеративносинтаксичког становишта, а коришћени методи су компаративни, корпусни и интроспективни метод. Закључујемо да је глагол *будем/бџа* субјунктивно маркиран, па је његова употреба у презенту неопходно везана за субјунктивне контексте. Са друге стране, глагол *јесам/съм* није неопходно субјунктивно маркиран, па субјунктивну семантику добија у (ширем) контексту и уз друга средства којима се субјунктивност постиже.

Кључне речи: *јесам/съм*, *будем/бџа*, субјунктивна семантика.

1. Увод

Када се ради о субјунктиву, обично се прво помисли на категорију субјунктива маркирану посебним морфолошким наставцима у језицима попут шпанског, италијанског и француског, који су генеолошки уско повезани са латинским (в. Вилкинсон 2007). Насупрот овим језицима су словенски и балкански, међу којима су и српски и бугарски, који субјунктивну семантику маркирају синтаксички (в. Крапова 1998, Хил и Мишеска Томић 2004, Тополињска 2007, Сочанац 2011, Јанић 2012, Сочанац 2012).

Кроз генеративносинтаксички приступ, у овом раду бавићемо се упоредним проучавањем различитих типова реченица са субјунктивном семантиком у српском и бугарском језику. Заједничко им је то што садрже презент неког од помоћних глагола *јесам/съм*, *биџи/бџа* као копуле (о пунозначној и копулативној употреби глагола *биџи* в. Ковачевић 2005), и то уз различите управне глаголе, везнике и друга синтаксичка средства која доприносе субјунктивној семантици. Циљ нам је да управо у контексту субјунктивности утврдимо сличности и разлике између поменутих помоћних глагола. То нам је омогућила грађа из српског и бугарског језика, из књижевноуметничког, журналистичког и разговорног функционалног стила, а због компаративне природе теме од значаја су нам били и преводи. У раду наводимо само репрезентативне примере из знатно обимније грађе, будући да смо за истраживање обрадили преко хиљаду реченица на српском и бугарском језику које садрже помоћне глаголе у функцији копу-

1 aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs

ле. Поред корпусне методе, у раду смо користили и компаративни и интроспективни метод.

Преостали део рада организовали смо у три поглавља. У другом поглављу дефинишемо појам субјунктива, наводећи типична значења која се доводе у везу са њим. Такође, употребу морфолошког субјунктива илуструјемо реченицама на италијанском, шпанском и француском језику, уз одговарајуће преводе на српски. Затим се у трећем поглављу бавимо синтаксичко-семантичким карактеристикама помоћних глагола *јесам/сџм*, *будем/бџда* у различитим субјунктивним контекстима. Последње, четврто поглавље је закључак рада.

2. Субјунктивни контексти

Дејвид Кристал (1999) за субјунктив (и конјунктив) наводи да се обично посматра у контрасту са другим начинима као што су индикатив, императив, тачније да „означава глаголске облике, односно врсте реченица или зависних клауза које изражавају ставове као што су жеља, намера, неодређеност, неизвесност и др.“ (s. v. *субјунктив/конјунктив*). Имајући у виду два начина маркирања субјунктива – морфолошки и синтаксички, субјунктив се може дефинисати и као „морфолошки облик у неким језицима који служи за исказивање радњи које нису стварне, нису део актуелног света, односно скуп синтаксичких средстава који се у (неким) језицима без морфолошког субјунктива употребљава за таква значења“ (Јанић 2012: 97).

Типична значења која се доводе у везу са субјунктивом су: жеља, нада, претпоставка, сумња, индиректна наредба, намера, неизвесност, неопходност, могућност, став говорника. Она се у језицима са морфолошким субјунктивом маркирају посебним морфолошким наставцима. Синтаксички субјунктив у српском и бугарском језику касније посматрамо управо у тим контекстима, и то с обзиром на употребу помоћних глагола *будем/бџда*² и *јесам/сџм* у улози копуле. На основу њихове опозиције у оквиру примера потврђених корпусом, у раду доносимо закључке о одликама ових помоћних глагола на основу (могућности) њихове употребе у субјунктивним и (неким) несубјунктивним контекстима.

Као илустрацију морфолошког субјунктива, навешћемо неколико реченица на шпанском, француском и италијанском, са значењем жеље (1), индиректне наредбе (2), захтева (3), неопходности (4), могућности (5), намере (6) и њихове преводе на српски.

(1) *Yo deseo que tú estés feliz.* (шпански)

(1а) *Желим да будеш срећан.*

(2) *Dile que esté aquí a las 12.* (шпански)

(2а) *Реци му да буде овде у 12.*

(3) *La ley requiere que usted sea mayor de edad para votar.* (шпански)

(3а) *Закон захтева да будеш пунолетан да би гласао.*

(4) *Il faut que tu sois là.* (француски)

(4а) *Неопходно је да будеш тамо.*

2 И српски глагол *бићи* наводимо у облику *будем*, јер ћемо се у раду највише бавити управо обликом презенте као немаркираног, нултог глаголског облика.

- (5) *Può darsi che egli sia malato.* (италијански)
 (5а) *Можда је болесџан.*
 (5б) *Могуће да је болесџан.*

- (6) *Maria cerca un marito che sia bello, giovane e ricco.* (италијански)
 (6а) *Марија тражи мужа који би био (да буде) леп, млад и богат.*³

3. Синтаксичко-семантичке одлике глагола *јесам/сџм* и *биџи/бџда*

Посматрајући сложене глаголске облике у чији састав улазе помоћни глаголи *јесам* и *биџи*, уочава се да у састав сложених глаголских начина улази само глагол *биџи*: за грађење потенцијала користи се *аорисџи њомоћноџ глагола биџи*, а за грађење футура другог *џрезенџи њомоћноџ глагола биџи* (в. Арсенијевић 2006). Из тога произлази да је значење овог глагола начинско, па се зато и доводи у везу са категоријом субјунктива.

Употребу презента помоћних глагола *јесам/сџм* прво ћемо посматрати у независним реченицама. Оне попут српских (7, 9) и бугарских (8, 10) граматичне су и сасвим уобичајене у овим двама језицима.

- (7) *Сада сам код куће.*
 (8) *Сеџа сџм в кџцаџиџа.*
 (9) *Твој сам њоданик!* (Зое, срп., 79)⁴
 (10) *Аз сџм џшвој њоданик!* (Зое, буг., 70)

Међутим, за разлику од њих, поменуте реченице не би биле граматичне када би се помоћни глаголи *јесам/сџм* заменили са *будем/бџда* (в. 11–14).

- (11) **Сада будем код куће.*
 (12) **Сеџа бџда в кџцаџиџа.*
 (13) **Твој будем поданик!*
 (14) **Аз бџда џшвој њоданик!*

Реченице (11)–(14) постају граматичне тек када им се (уз одређени управни глагол) дода *да*, које у том случају сматрамо субјунктивним маркером:

- (11а) *Желим да сада будем код куће.*
 (11б) *Не бих сада да будем код куће.*
 (11в) *Да бар сада будем код куће.*
 (12а) *Искам сеџа да бџда в кџцаџиџа.*
 (12б) *Не би џрџбвало сеџа да бџда в кџцаџиџа.*
 (12в) *Поне сеџа да бџда кџџи.*

3 Примери на италијанском и њихов превод преузети су из књиге Гордане Терић (2009: 76–77), док су примери на шпанском и француском проверени од стране колега са романистике.

4 У раду смо поред анализираних примера из књижевних дела у загради бележили наслове дела и број стране. Уколико је наслов исти на српском и у преводу на бугарски, за српску верзију додали смо скраћеницу *срп.*, а за бугарску *буг.* У случају да је извор доступан на интернету, нисмо наводили број стране.

- (13a) *Желим да будем твој поданик!*
 (13б) *Морам/шреба да будем твој поданик!*
 (13в) *Неојходно је да будем твој поданик!*

- (14a) *Искам да бѣда твовой поданик!*
 (14б) *Трябва да бѣда твовой поданик!*
 (14в) *Неојходимо е да бѣда твовой поданик!*

Употребу помоћних глагола *јесам/сѣм, будем/бѣда* у наставку рада посматраћемо у типичним субјунктивним контекстима, који се поклапају са оним у којима се јавља морфолошки субјунктив у (већини) језика који га маркирају наставцима.⁵ За свако од значења попут жеље, намере, неопходности, могућности, неизвесности и става говорника даваћемо примере на српском и бугарском језику. Издвојене реченице из књижевноуметничког стила које садрже поменути помоћне глаголе наводићемо у паровима (на српском и превод на бугарски), те оригиналне реченице из романа на бугарском и још неке примере из новинарског функционалног стила и разговорног стила (реченице су потврђене од стране изворних говорника).

Са субјунктивном семантиком уско је повезано исказивање жеље. Семантички гледано, да бисмо нешто желели, оно не мора да припада актуелном свету, али је пак извесно да припада одређеном скупу могућих светова.

- (15) *Плашећи се што̄з неочекивано̄ њоклона, он, ко̄га је живо̄ӣ не̄престіано̄ њљускао̄ њо̄ лицу, честіо̄ је за̄идао̄ у ушучено̄ љушане̄ без видљиво̄з разлога̄, глуміо̄ ња̄ӣњӯ њодражавајућӣ јунаке̄ са филма̄, желео̄ да̄ буде̄ с̄таријӣ не̄го̄ ш̄ӣо̄ јесіе̄...* (Провинцијалац, 213)
- (16) *Плашејки се о̄ӣ т̄озӣ неочакван̄ њодарѣк, ш̄о̄й, ко̄го̄ӣо̄ живо̄ӣш̄ѣӣ не̄прекѣсна̄ӣо̄ шамаросваше̄ њо̄ лице̄ӣо̄, честіо̄ из̄идаше̄ в меланхолично̄ мълчание̄ без видима̄ ѡричина̄, разӣѣраваше̄ с̄традание̄, ка̄ӣо̄ њодражаваше̄ на ѣроӣӣе̄ о̄ӣ кино̄ӣо̄, желеаше̄ да̄ бѣде̄ њо-ѣо̄лям, о̄ш̄колько̄ӣо̄ е...* (Провинцијалист, 204)
- (17) *Желимо да̄ будӯ релаксиранӣ односи, да̄ ѣрађанӣ боље̄ живе.* (Политіика онлајн, 10. 12. 2012)
- (18) *Искаме да̄ бѣда̄ӣ свободнӣ о̄ӣношения̄ӣа, ѣражданӣӣе да̄ живе̄а̄ӣ њо-добре.*

У првом пару примера (15–16) не разликују се субјекат уз управне глаголе и уз глаголе у субјунктивној *да*-допуни, док се субјекати разликују у примерима типа (17–18).⁶ С друге стране, блиско волунтативном значењу је и тзв. оптаивно значење. Врло је често у конструкцијама типа *нека/да* + глагол у презенту, које такође имају субјунктивну семантику (19–20). Примећујемо да је аутор на српском изабрао *НЕКА му ЈЕ лака земља*, дакле са обликом презента помоћног

5 Скрећемо пажњу на то да и у језицима са морфолошки маркираним субјунктивом постоје мања или већа мимоилажења у вези са ширином употребе субјунктива, па и односом субјунктив–индикатив.

6 За употребу субјунктива у шпанском језику карактеристична је обвијативност, што се односи на обавезно разликовање субјекта управне и зависне клаузе (у којој је употребљен субјунктивни облик).

глагола *јесам*, док је преводилац у бугарској реченици као субјунктивни маркер употребио *да*: *Да му Е лека црџсти*.

(19) Прелетиће за само осам сајти пути који је његов стирец Оливер, нека му је лака америчка земља, прелазео месец и по дана у пошпалубљу неког иловећег гробља. (Зое, срп., 24)

(20) Ще прелети само за осем часа пџија, којџо неговия чичо Оливер да му е лека американскаџа црџсти, е прекошил за месец и половина под палубаџа на някакво илавацџо гробище. (Зое, буг., 22)

Изражавање неопходности такође се везује за субјунктивно значење. У вези са неопходношћу издвајамо јаку неопходност (са глаголом *морати*) и слабу неопходност (са глаголом *требајти*). У бугарском језику се уместо поменутих српских глагола употребљава само један глагол: *трябва*. Према томе, за уочавање јаке/слабе неопходности у бугарском потребно је посматрати контекст, а не само лексичку сличност са српским глаголом *требајти* (и сличност у безличној употреби), па по томе закључити да се ради о слабој неопходности (в. Јанић 2013). Јаку неопходност илуструјемо примерима (21)–(26), а слабу (27)–(30).

(21) Морам да будем обавешћена! (Зое, срп., 129)

(22) Трябва да бџда информирана! (Зое, буг., 115)

(23) Да би било производа, мора да буде људи на селу, а да би људи џамо живе-ли морају да се створе услови као и у граду. (Полиџика онлајн, 16. 10. 2012)

(24) За да има производствџо, хорати трябва да бџдаџи на село, а за да живејџи џам, трябва да се сџздаџи условия какџи в града.

(25) Трябва да сме џам чак в два – усџокои я. (Коматиџевскиџе убиџци)

(26) Морам да будем џамо чак у два – одџворих ја.

(27) То заџраво треба да буде пуџоказ и за суџрашњи дуел. (Полиџика онлајн, 16. 10. 2012)

(28) Това наистџина трябва да бџде иџџеуказашел и за уџрешния дуел.

(29) А вие бџџџе мой добџр џомоџник, ако трябва да бџдем џочни. (Храмови сџниџа)

(30) А Ви сџџе били мој добар џомоџник, ако треба да бџдемо преџизни.

Осим глаголима *требајти*, *морати*, *трябва*, неопходност се може маркирати и изразима типа *неоџходно је / неоџходимо е* (31, 32).

(31) Кључно је иџџање, чини се, да ли је неоџходно да осумњичени буде у ириџвору за време истраџе и суџења. (Полиџика онлајн, 12. 10. 2012)

(32) Кључов е вџпросџџи, изглеџда, дали е неоџходимо заџџоџзренияџи да бџде в следџствиџџо по време на разследваниеџџо и сџденџџо.

У вези са субјунктивношћу, неопходношћу и односом помоћних глагола *јесам/сџм*, *будем/бџда* детаљније ћемо прокоментарисати примере (33)–(36).

(33) *pro_{ex}* Мора да је *pro* лекар.

(34) *pro_{ex}* Трябва *pro* да е лекар.

- (35) *pro* *Мора да PRO* *буде лекар.*
 (36) *pro*_{ex} *Трябва pro* *да бѣде лекар.*

Реченице (33)–(34) супротстављене су онима (35)–(36) на више начина. У првима је присутна епистемичка, а у другим деонтичка модалност. Дакле, у примерима у којима је употребљен помоћни глагол *јесам/сѣм* ради се о претпоставци на основу знања о свету и конкретне ситуације. Претпостављамо, на пример, да је реченични контекст такав да смо неког човека видели у белом мантилу у болници, па смо због тога помислили да је лекар. Са друге стране, у реченицама у којима је употребљен помоћни глагол *биѣти/бѣда* ради се о томе да одређени појединац осећа велику жељу да лечи људе и спасава животе, па је због тога одлучио да постане лекар. Између примера на српском (33 и 35) разлика се огледа и у (без)личној употреби глагола *мораѣти*,⁷ чија је „уобичајена“, доминантна употреба, заправо, лична. У бугарском је пак *ѣрябва* безлично употребљено у оба случаја.

Изражавање могућности постиже се помоћу глагола типа *моћи/мога* (38–46), израза као *може биѣти* (37а) / *може би* (38), модалне речце *можда* (37) и сличних средстава.

- (37) *Једноставно, можда сам већ мрѣав.* (Провинцијалистѣ, 47)
 (37а) *Једноставно, може биѣти да сам већ мрѣав.*
 (38) *Може би ѣросто вече сѣм мѣрѣв?* (Провинцијалистѣ, 62)
- (39) *Могао је да буде бриљанѣан рејорѣер само у оном смеру у коме се очекивало да ѣо буде.* (Провинцијалац, 277)
 (40) *Можеше да бѣде блесѣяц рејорѣвор само в онази обласѣи, в кояѣио се очакваше да бѣде ѣакѣв.* (Провинцијалистѣ, 267)
- (41) *Учини му се смешним ѣо иѣио је оваме дечаку који се иѣрао са његовим часовником, могао мирне душе да буде оѣац!* (Провинцијалац, 25)
 (42) *Сѣори му се смешно ѣова, че сѣокојно можеше да бѣде баѣца на момчѣио, коеѣио иѣраше с његовия часовник.* (Провинцијалистѣ, 24)
- (43) *Друга недоумица могла би да бѣде голман.* (Полиѣиѣка онлајн, 12. 10. 2012)
 (44) *Други ѣроблем би моглѣл да бѣде враѣтаряѣи.*
- (45) *Кое би могло да бѣде имеѣио на ѣринудѣѣелнаѣиа му сѣирка?* (Храмови сѣниѣа)
 (46) *Које би могло да бѣде име његове ѣринудне сѣаниѣе?*

Повезаност намере и субјунктивности види се у томе што оно што се намерава не мора да буде и остварено, а у тренутку „намеравања“ свакако не припада актуелном свету, већ одређеном скупу могућих светова. Пошто смо се у овом делу рада концентрисали на субјунктивне *да*-допуне, односно субјунктивни маркер *да*, поред саме намерне семантике (47, 48), издвајамо и различите глаголе и друге „окидаче“ субјунктивне семантике који се налазе у управним реченицама: глагол *ѣрудѣѣи се / мѣча се* (49, 50), именицу *намера/намерение* (51, 52),

7 Милош Ковачевић (2008) облик *мора* у примерима попут (33) сврстава у конвертоване модалне прилоге.

циљ/цел (53, 54), а успевање у намери најчешће се означава глаголом *успејти/успеја* (55, 56).

- (47) Збили су се једно уз друго да им буде тешко. (Провинцијалац, 39)
 (48) Сђушиха се един в друг, за да им буде тешко. (Провинцијалист, 37)
- (49) Трудно се да буде тешко учтивости. (Провинцијалац, 237)
 (50) Мъчеше се да буде тешко се може тешко. (Провинцијалист, 228)
- (51) С намером да буде конкретан, градоначелник Крагујевца је саопштио како је и сам постојао предмет противзаконитог деловања полиције. (Политика онлајн, 13. 10. 2012)
 (52) С намеренишћом да буде конкретан, кметови на Крагуевац саопштили су да сам екипал обекти на противзаконни делови на полицијата.
- (53) Говорило се раније о фебруару следеће године као датуму, али нама је циљ да тешко буде суштински, што је. (Политика онлајн, 12. 10. 2012)
 (54) По-рано се говореше за фебруари следећата година како датум, но за нас циљ е тешко да буде суштински, колкошто може тешко.
- (55) Чак и ако резултати у борби против корупције буду лоши, они неће бити одговорни за економску ситуацију већ [Н. Н.], који различитим формулама успева да увек буде у влади. (Политика онлајн, 8. 10. 2012)
 (56) Дори и ако резултатите од борбата с корупцијата бидат лоши, тешко нема да бидат одговорни за економската ситуација, а [Н. Н.], којшто с различити формули успева винаги да буде в правителството.

Исказивање претпоставке такође упућује на субјунктивну семантику. Ради се о томе да кад год се нешто претпоставља, није сигурно да је тако нешто заиста и случај у актуелном свету. Тако субјунктивно значење може иницирати глагол *очекувати/очаква* (57, 58) у управној клаузи.

- (57) Он је навео да очекује да у Београд ускоро дође Европски комесар за проширење Штефан Филе и додао да се очекује да једна од тема буде и наставак дијалога са Приштином. (Политика онлајн, 8. 10. 2012)
 (58) Той отбеляза, че очаква в Белград скоро да дојде европски комесар за размироването Штефан Филе и додрави, че се очаква една од темиште да буде продолжаването на дијалога с Приштина.

Субјунктивно значење изражавањем неизвесности могуће је постићи и именицама попут *покушај/ошти* (59, 60) и глагола типа *предложити/предлага* (61, 62), *покушавати / оштивам се* (63, 64).

- (59) Агенти није приметиле негов покушај да буде духовит. (Зое, срп., 6)
 (60) Агенти не забележа оштите му да буде духовит. (Зое, буг., 5)
- (61) Зденко Павличек је, наима, тешко вечери предложио Мими да јој буде сестра и одвео је на слатики пуне у кафе Мажестик. (Фолиранти, срп., 39)
 (62) Зденко Павличек тази вечер имено предложио на Мима да и буде сестра и ја завел на сладък пунис в кафе „Мажестик“. (Фолиранти, буг., 36)

(63) *Опийивам се да бѣда рационален. (Нови сѣйени на свобода)*

(64) *Покушавам да будем рационалан.*

Само исказивање услова упућује на несигурност, неизвесност извршења одређене радње, као што се види у примерима (65)–(70).

(65) *Онда, ако сѣ сигурни као штоо шврдише... (Зое, срп., 34)*

(66) *Е, ако сѣ сигурен, какоо шврдише... (Зое, бут., 31)*

(67) *Обећали су јој црвеног џонија ако буде добра, и нису одржали обећање. (Зое, срп., 104)*

(68) *Обећали њ червено џони, ако буде добра и не удржали на обецанието си. (Зое, бут., 92)*

(69) *Чак и ако резултатии у борби против корупције буду лоши, они неће бити одговорни за економску ситуацију, већ [Н. Н.], који различитим формулама усева да увек буде у влади. (Политика онлајн, 8. 10. 2012)*

(70) *Дори и ако резултатиие ои борбата с корупцията бѣдат лоши, те няма да бѣдат одговорни за икономическата ситуација, а [Н. Н.], којито с различни формули усева винаги да бѣде в правителството.*

Као што се види из наведених примера, у условним реченицама погодно је посматрати однос глагола *јесам* и *бити* у презенту, у зависности од тога да ли се ради о реалном или о иреалном услову. Закључујемо да је са везником *ако* могуће комбиновати оба помоћна глагола, али са извесном разликом у интерпретацији (71–75).

(71) *Да је доктор, знао би штоа треба урадити с пацијентом.*

(72) **Да буде доктор, знао би штоа треба урадити с пацијентом.*

(71а) *Да е лекар, би знаел какво да направи с пацијента.*

(72а) **Да бѣде лекар, би знаел какво да направи с пацијента.*

(73) *Ако буде доктор, знаће штоа треба урадити с пацијентом.*

(74) *Ако је доктор, зна штоа треба урадити с пацијентом.*

(75) *Ако је доктор, знаће штоа треба урадити с пацијентом.*

(73а) *Ако бѣде лекар, ще знае какво да направи с пациента.*

(74а) *Ако е лекар, знае какво да направи с пациента.*

(75а) *Ако е лекар, ще знае какво да направи с пациента.*

Спој *ако* + *јесам* упућује нас на реални услов (74, 75), што практично у овим примерима значи: у случају да је доктор, зна/знаће шта треба урадити са пацијентом (у супротном, не зна, односно неће знати). Иако и у овом случају говорник није сигуран да је нешто заиста случај у актуелном свету, овде само можемо говорити о слабој субјунктивности у споју *ако* + *јесам* (већи степен субјунктивности имају примери са *ако* + *буде*), за разлику од јаке субјунктивности иреалног услова. У примеру (71) види се да је за маркирање субјунктивности изражавањем иреалног услова довољан спој субјунктивног маркера *да* и субјунктивно неутралног помоћног глагола *јесам*. Насупрот томе, у овом случају није могуће заменити глагол *јесам* презентом помоћног глагола *бити* (72). То објашњавамо

чињеницом да се глагол *бићи* у презенту, који је субјунктивно маркиран, не комбинује са импликатуром неважења услова постигнутом везником *да*.

Примери (71)–(75) могу навести на закључак да се глагол *јесам/сџм* односи на садашњост, а *будем/бџда* на будућност. Ипак, не можемо рећи да су једноставно замениви, али да је разлика само у односу садашњост–будућност. Да бисмо разјаснили овај проблем, уводимо примере (76)–(77):

(76) *Ако ще си кџци, ще дойда.*

(77) *Ако си (ћеш бићи) код куће, доћи ћу.*

Пример (76) упућује на постојање футурског облика глагола *сџм* (*ще* *си*) у бугарском, док се у српском језику у футуру мора употребити глагол *бићи* (*ћеш* *бићи*). У вези са тим, већ смо примерима којима је исказан иреални услов (72, 72а) показали да се глагол *бићи* у презенту, као субјунктивно маркиран, не комбинује са импликатуром неважења услова. Са друге стране, у иреалном услову се уз везник *да* глагол *бићи* у српском језику може употребити чак и у футуру. У том случају такође постоји импликатура неважења, а сама реченица (78) ипак је граматична.

(78) *Е, да ћеш ћи бићи доктор, ћа и да дођем код шебе на лечење.*

Став говорника такође се везује за субјунктивност, а карактеришу га изрази попут *лако је / лесно е, шешко је / шрудно е, добро је/е, лепо је/е* (в. 79–82).

(79) *Више ми одговара да будем лепшир!* (Зое, срп., 61)

(80) *Повече ми подхожда да бџда пейеруда!* (Зое, буг., 55).

(81) *А, да ли је уошшије добро да на челу преговарачког шима Београда буде премијер?* (Полишика онлајн, 9. 10. 2012)

(82) *И дали е вобце добре, начело на преговарачия екиј на Белград да бџде премиерши?*

Са морфолошким/синтаксичким субјунктивом повезујемо забрану и индиректну наредбу (в. 83–86), са чиме је повезано и исказивање прекора (в. 87–88). У свим тим реченицама уочава се доминантна употреба помоћног глагола *бићи/бџда*, а не *јесам/сџм*.

(83) *Недеј да бџдеш шолкова амбициозен!* (Провинциалисти, 229)

(84) *Не смеш да будеш шолоко амбициозан!*

(85) *Забрањујем Лина Коен да буде на мом погребу.* (Провинцијалац, 236)

(86) *Забрањавам на Лина Коен да бџде на погребенишо ми!* (Провинциалисти, 227)

(87) *Стид да те буде!* (Провинцијалац, 159)

(88) *И не те е срам!* (Провинциалист, 153)

У српском примеру (87) субјунктивност је постигнута субјунктивним маркером *да*: *да те буде сшид*. Са друге стране, у бугарском преводном еквиваленту (88) изостао је субјунктивни маркер *да*, али је субјунктивна семантика маркирана негацијом. Скрећемо пажњу на то да управо у примеру са синтаксичком негацијом (88) није употребљено *бџде* (*буде*), већ *е* (*је*).

4. Закључак

Помоћни глагол *бићи/бѣда* у презенту има ограниченију употребу од *јесам/сѣм*. Познато је да се субјунктивна значења нарочито везују за презент свршених глагола, па смо код поменутих помоћних глагола посебно посматрали презент (као нулто време). Закључили смо да је глагол *будем/бѣда* субјунктивно маркиран, па је његова употреба неопходно везана за субјунктивне контексте. Са друге стране, глагол *јесам/сѣм* није неопходно субјунктивно маркиран, па субјунктивну семантику добија у (ширем) контексту и уз друга средства којима се субјунктивност постиже.

Посебно је у условним реченицама погодено посматрати однос глагола *бићи* и *јесам* у презенту, у зависности од тога да ли се ради о реалном или о иреалном услову. У вези са тим, закључили смо да је са везником *ако* могуће комбиновати оба помоћна глагола, али са извесном разликом у интерпретацији. Спој *ако + јесам* упућује нас на реални услов.

За маркирање субјунктивности изражавањем иреалног услова довољан је спој субјунктивног маркера *да* и субјунктивно неутралног помоћног глагола *јесам*. У том случају, није могуће заменити глагол *јесам* презентом помоћног глагола *бићи*. То објашњавамо чињеницом да се глагол *бићи* у презенту, који је субјунктивно маркиран, не комбинује са имплицатуром неважења услова постигнутог везником *да*. За разлику од облика презент глагола *бићи*, у српском се овај глагол у иреалном услову може употребити у футуру, такође уз везник *да*. И у том случају постоји имплицатура неважења услова.

Извори

- Андреев, Александър. *Нови сѣшени на свобода*. <http://liternet.bg/publish3/aandreev/novi_stepeni/1.htm>. 4. 2. 2013.
- Златанов, Златомир. *Храмови сѣница*. <<http://liternet.bg/publish7/zzlatanov/hramovi/07.htm>>. 4. 2. 2013.
- Календеров, Георги, Димитър Иванов. *Коматевскиѣте убиѣци*, <<http://liternet.bg/publish2/gkalenderov/komatev/9.htm>>. 4. 2. 2013.
- Капор 1975: М. Капор, *Фолиранѣи*. Загреб: Знање.
- Капор 1976: М. Капор, *Провинѣијалаѣ*. Загреб: Знање.
- Капор 1990: М. Капор, *Зое*. Београд: БИГЗ.
- Капор 2002а: М. Капор, *Зое*, прев. Хари Стоянов. Варна: Софтис.
- Капор 2002б: М. Капор, *Провинѣијалиѣи*, прев. Хари Стоянов. Варна: Софтис.
- Капор 2002в: М. Капор, *Фолиранѣи*, прев. Хари Стоянов. Варна: Софтис. 2002.
- Полиѣика онлајн*. <www.politika.rs>.

Литература

- Арсенијевић 2006: В. Arsenijević, *Inner Aspect and Telicity: The Decompositional and the Quantificational Nature of Eventualities at the Syntax-Semantics Interface*, Utrecht: LOT.
- Вилкинсон 2007: Н. Е. Wilkinson, *The Subjunctive in Romance Languages*, Tokyo: Ms., Aoyama Gakuin University.

- Јанић 2012: А. Јанић, *Категорија субјунктивна у српском и бугарском језику – упоредно проучавање*, мастер рад, Ниш: Филозофски факултет у Нишу. <http://www.academia.edu/2006138/Kategorija_subjunktiva_u_srpskom_i_bugarskom_-_uporedno_proucavanje>.
- Јанић 2013: А. Јанић, Модални глаголи *морати*, *треба*, *иде* и могући светови, у: Р. Радев, Ц. Иванова (ур.), *Време и просторност в култура на българи и сърби*, Варна: Славена, 104–120.
- Ковачевић 2005: М. Ковачевић, Непунозначна и копулативна употреба глагола *би*, Београд: *Српски језик*, 10/1-2, Београд, 211–233.
- Ковачевић 2008: М. Ковачевић, Је ли глаголски облик *мора* увијек глагол, Источно Сарајево: *Радови Филозофског факултета*, 10/1, Источно Сарајево, 35–47.
- Крапова 1998: I. Kravova, Subjunctive Complements, Null Subjects and Case Checking in Bulgarian, Venice: *Working Papers in Linguistics*, 8/2, Venice, 73–93.
- Сочанац 2011: Т. Соџанас, „Subjunctive in Serbian/Croatian“, Geneva: *Generative Grammar in Geneva*, 7, Geneva, 49–70.
- Сочанац 2012: Т. Соџанас, „Subjunctive Complements in Serbian/Croatian: Distributional Issues“, Geneva: *Generative Grammar in Geneva*, 8, Geneva, 1–21.
- Терић 2009: G. Terić, *Sintaksa italijanskog jezika*, Београд: Филолошки факултет.
- Тополињска 2007: З. Тополињска, *Полски ~ македонски: граматичка конфронтација*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Хил, Мишеска Томић 2004: V. Hill and O. Mišeska-Tomić, A typology of subjunctive complements, Bucharest: *Bucharest Working Papers in Linguistics*, XI/1, Bucharest, 197–208.

AUXILIARY VERB *JESAM/SЪM*, *BUDEM/BЪDA* ‘TO BE’ AND SUBJUNCTIVE SEMANTICS IN SERBIAN AND BULGARIAN LANGUAGE

Summary

The subject of this paper is a comparative analysis of sentences with subjunctive semantics which contain Serbian and Bulgarian auxiliary verbs *jesam/sъm*, *budem/bъda* ‘to be’ in the present tense form. There are also different verbs in the main clauses, conjunctions, and other syntactic means which contribute to the subjunctive semantics. Our aim has been to show the ways of creating subjunctive meanings with these auxiliaries, as well as accentuating the similarities and differences between them. For that purpose, examples from Serbian and Bulgarian literary works have mainly been used. The generative syntactic approach has been used in conjunction with the comparative, the corpus, and the introspective method. The conclusion is that the verb *budem/bъda* is subjunctively marked, therefore its use is necessarily in connection with the subjunctive contexts. On the contrary, the verb *jesam/sъm* is not necessarily subjunctively marked, thus it obtains the subjunctive semantics in the (broader) context, and with other means which contribute to the subjunctive semantics.

Key words: *jesam/sъm*, *budem/bъda*, subjunctive semantics.

Aleksandra Janić

Бојана М. Вељовић¹
Крађујевац

УПОТРЕБА ИНФИНИТИВА У ГОВОРУ ТУТИНА И ОКОЛИНЕ

У раду се анализира употреба инфинитива у говору Тутина и околине.

Имајући у виду балканистичку тенденцију повлачења инфинитива пред конструкцијом *да* + презент, широко присутну у источнијим деловима српске етнојезичке територије, а својствену и стандардном језику, настоји се најпре утврдити у којој мери је овај глаголски облик очуван на испитиваном терену. Анализа грађе показала је да у говору Тутина инфинитив има стабилно место у глаголском систему, чиме се испитивани простор уклапа у шири ареал који се одликује добром очуваношћу овог глаголског облика.

Испитује се, даље, у којим језичким ситуацијама су два облика допуне (инфинитив и *да* + презент) конкурентни, и њихова замена не уноси разлику у значењу, а када синтаксичко-семантички услови онемогућавају факултативност у избору. Показало се да се највећа ограничења јављају при употреби уз облике глагола *хтѐм/ићѐм*, а потом, у одређеним синтаксичким условима, и уз глаголе *мдћ/мдј* и *смѐт*. Нису, међутим, ретки ни случајеви када постоји могућност слободног избора допуне, с тим да је фреквентност у употреби неједнака.

Кључне речи: говор Тутина и околине, инфинитив, *да* + презент

1. УВОД

1.1. Тутински говор припада североисточном делу зетско-сјеничког дијалекта, који у целини карактерише добро чување инфинитива (Ивић 2001: 218), односно који је део ширег подручја на коме је инфинитив у живој употреби². Познато је да се овај глаголски облик, посебно у модалним конструкцијама, добро чува у говору Васојевића, Паштровића, Бјелопавлића, староцрногорским говорима, поибарским говорима, затим у мрковићком и подгоричком говору (СТИЈОВИЋ 2007: 876; СТИЈОВИЋ 2007а: 200; ЋУПИЋ 1977: 162; ПЕШИКАН 1965: 206–208; БОЖОВИЋ 2008: 80; ВУЈОВИЋ 1969: 348; ЧИРГИЋ 2007: 38). У начелу, сматра се да је добро чување инфинитива одлика западнијих делова штокавштине. У источнијим областима овај глаголски облик је у великој мери (или потпуно) потиснут балканистичком конструкцијом *да* + презент.

1.2. О инфинитиву је у српској науци доста расправљано у вези са његовом дистрибуцијом у стандардном језику. Притом, посебна је пажња посвећена употреби овог глаголског облика у функцији допуне семикопулативним и различитим пунозначним глаголима, односно питању његове заменљивости конструкцијом *да* + презент у тој синтаксичкој позицији. Од значаја је, такође, и питање

1 bojana1919@hotmail.com

2 Инфинитив се у тутинском говору увек јавља у морфолошкој форми без финалног *-и* (*ра́дит*, *пѐват*, *но́сит*). Код глагола на *-ти* чија се основа завршава на *-с* након испадања *-и* долази до упрощавања финалне групе *-ст* (*пѐвес*, *и́сплес*, а аналогично према њима и *отѐс*, *наѐс*), док код глагола на *-ћи* долази до факултативне замене *-ћ* > *-ј* (*дој*, *прој*, *и́сеј*), пошто се подједнако срећу и облици *доћ*, *наћ*, *обић* и сл.

(не)конкурентности тих двеју допуна уз глагол *хтети* (у потврдној и негираној форми). Аутори се углавном слажу да постоје не само стилски (напоредна употреба са циљем стилског варирања унутар текста), већ и синтаксичко-семантички моменти којима је регулисан избор између двају конкурентних облика (в. Стевановић 1935: 282–288; Московљевић 1936: 107–113; Стевановић 1953: 85–102; Стевановић 1953а: 165–185; Ивић М. 1972: 115–139; Маројевић 1977: 37–44; Ћирковић 1985: 261–263; Стевановић 1986: 759–775; Танасић 2005: 470–473; Симић 2008: 51–57 и др.).

Синтаксичко-семантички условљена немогућност замене инфинитива *да*-конструкцијом тиче се његове употребе уз глагол *хтети*.

Наиме, када је овај глагол употребљен потврдно, прави се дистинкција између његових енклитичких и пуних облика. Уз енклитичке облике, у функцији именовања радње која ће се вршити у будућности, долази инфинитив (*Ја ћу радити*), који у тој позицији има вредност дела једног глаголског облика (футура првог), док се уз пуне облике (када глагол *хтети* има значење ‘хтења, жеље, намере, готовости и спремности за вршење радње’) употребљава конструкција *да* + презент (*Ја хоћу да радим*). Реч је, дакле, о односу футурског и волунтативног значења (Московљевић 1936: 108; Стевановић 1953а: 167–170). Ова граница се, међутим, не може строго повући, будући да се у језику како старијих тако и савремених писаца неретко срећу примери употребе *да*-конструкције и у саставу футура првог. Фреквентност таквих примера, свакако, зависи од дијалекатске базе на којој је утемељен језик самог писца, односно говор његових јунака (Симић 2008: 52).

С друге стране, дистинкција између двају облика допуне уз негиране облике глагола *хтети* строга је, будући да се заменом једног облика другим уноси битна разлика у значењу целе конструкције (волунтативно : футурско значење). Када је посредни негација, футурска морфема и волунтативни глагол облички су синкретизовани (*нећу, нећеш, неће...*). У том случају једини маркер разликовања поменута два значења постаје тип допуне: инфинитив је резервисан за футурско образовање, и њиме се именују радње које се у будућности сигурно неће вршити (*Нећу радити*), док се конструкцијом *да* + презент саопштавају радње које субјекат не жели вршити: (*Нећу да радим = Не желим да радим*) (Московљевић 1936: 109–110; Стевановић 1953а: 170–171; Ивић М. 1972: 126–127; Маројевић 1977: 38; Ћирковић 1985: 262).

Наведено, како ће се у раду даље видети, углавном потврђује и грађа сакупљена на терену тутинског говора.

Иако је било опречних мишења, у србистици је превладао став да је избор допуне другим глаголима непотпуног значења (дакле, осим *хтети*) слободан, тј. њиме се не мења значење конструкције. Мишљење М. Московљевића да замена инфинитива *да*-конструкцијом уз неке модалне глаголе повлачи за собом и промену значења (Московљевић 1936: 110–112) у науци није прихваћено.

Од значаја за овај рад јесте и дистинкција у вези са употребом допуне у монособјекатским, с једне, и хетеросубјекатским ситуацијама, с друге стране. Грађа показује да се у вези са овом употребом стање у тутинском говору слаже са оним у стандардном језику, имајући у виду да се у монособјекатским, односно таутосубјекатским реченицама, у којима постоји једнакост вршиоца радње управног и допунског глагола, може као допуна употребити и инфинитив и *да* + презент (*Желим да путујем/Желим путоват*). У хетеросубјекатским реченицама, с друге стране, могуће је употребити само *да*-конструкцију – ради се о два

предиката (*Желим да путујеш = Ја желим да ти путујеш*). Примери типа **Рекли смо им купит књигу*; **Позвао га је доћ на свадбу* нису бележени у тутинском говору (не постоје ни у стандардном српском језику), иако је познато да је употреба инфинитива у хетеросубјекатским ситуацијама овог типа била могућа у ранијим епохама развитка српског језика (Петровић, Војновић 2004: 83). У књижевно-уметничком регистру хрватског језика чести су такви примери (*Чух га говорити пучки* нпр.). Њихова употреба, према мишљењу Милке Ивић, подржана је највероватније локалном дијалекатском ситуацијом појединих аутора (Ивић М. 1972: 122). Неометана употреба инфинитива у хетеросубјекатским ситуацијама у тутинском говору (а тако и у стандарду) може се срести једино уз глаголе са значењем воље, и то оне код којих је јасно да је воља субјекта усмерена на туђу радњу (*Не даде му преговџрит* (К); *Не дадоше никоме прић*; *Забрџни му провџрит у сџбу* (П)). Код таквих глагола остварење воље је увек усмерено на другога, не може доћи до двосмислености, те је зато могућа употреба инфинитива (Грицкат 2004: 89). Исти је случај и са каузативним глаголима (*Научџла ме плџс*; *Помаџа ми раџит* (П)).

1.3. Најзад, иако је процес потискивања инфинитива *да*-конструкцијом присутан од најранијих времена, познато је да је у старијим епохама развитка српског језика овај глаголски облик имао много шири дијапазон употребе (Стојановић 2011: 8).

Наиме, осим у позицијама где се јавља и у савременом језику (функција допуне непунозначним глаголима и другим изразима непотпуног значења), инфинитив доста широко употребљаван и у синтаксичким позицијама које су му данас углавном недоступне. Тако се, као што је поменуто, осим у таутосубјекатским, инфинитив могао наћи и у хетеросубјекатским ситуацијама (Петровић, Војновић 2004: 83), потом уз везник *иако* као циљна, намерна допуна (Стојановић 2011: 14), као и уз апстрактне именице типа: *намера*, *жеља*, *време* и сл. У свим наведеним позицијама инфинитив се у савременом језику не употребљава, а нема потврда ни у нашој грађи.

Даље, инфинитив је као допуна глаголима кретања некада био много фреквентнији него данас (Петровић, Војновић 2004: 83; Стојановић 2011: 13). Знатно чешће је у употреби био и уз глаголе који би се могли свретати у речи „на граници пунозначности“ (*дати*, *понудити*, *помоћи*)³ (Петровић, Војновић 2004: 79–80).

1.4. Имајући у виду синтаксичке позиције у којима се инфинитив може реализовати, основни циљ у овом раду јесте да се на основу расположиве грађе пружи што потпунија класификација његових синтаксичко-семантичких реализација у систему тутинског говора. Пажња се, пре свега, посвећује инфинитиву у служби допуне семикопулативним глаголима, те изразима непотпуног значења, као и неким пунозначним глаголима у сложеним глаголским предикатима моно-субјекатских реченица. Такође, посматра се и статус инфинитива као дела специфичних синтаксичких конструкција, а потом и као глаголског облика који учествује у грађењу футура првог. У свим наведеним функцијама разматрају се услови његове заменивости конструкцијом *да* + презент, и то из два разлога: први је да се провери да ли су два допунска облика у односу факултативне дистрибуције

3 Такви су, на пример, пермисивни глаголи: *дати*, *дозволити*, *допустити*, затим глаголи: *понудити*, *помоћи*, *договарати се*, *заклети се* и сл. уз које би инфинитив данас био необичан (Петровић, Војновић 2004: 79–80).

или постоје синтаксичко-семантичке околности које ограничавају слободан избор; а други је мотивисан намером да се, у случајевима када могућност међусобне заменљивости постоји, провери њихова фреквентност, како би се утврдило у којој мери је балканистички процес повлачења инфинитива пред *да*-конструкцијом на датом терену узнапредовао.

Анализа је спроведена на грађи прикупљеној на подручју тутинског говора, која је добијена разговором са изворним дијалекатским говорницима⁴.

2. АНАЛИЗА ГРАЂЕ

2.1. На испитиваном подручју инфинитив се најбоље чува у футуру првом.

Грађом је потврђено да се за именовање радњи које ће се у будућности вршити или извршити уз енклитичке облике презента помоћног глагола *хтѐт/ићѐт*⁵ начелно могу употребити и инфинитив и презент са везником *да*.

Примери са инфинитивом:

Она га шйнѐ, пѐслѐ *ће* јој *порѐс* чйр онџј мајки што га бйјѐ; Кѧт *ћу* ти *плѧ* *тит*? (П); Ко бѧци на дѐснѹ, *дѧбра ће бйт* гѧдина (К); Вѧлѧ *ћу* му *рѐј* чим га вйдйм; Он *ће* ти *пѧслат* тѧ сѹтра (Т); Мй кат дѧдемо овѧмо кот кречѧнѐ, мй *ћемо приуниѧтат* Фѧтку, тѧ е стѧрѧ, још стѧрѧ жѐна, јѧ мйсл'йм да *ће* онѧ *знѧт* дѧста у вѐзи тѧк рѧзбѧја л'ѐжѐћѧга; Ймѧ врѐмена ка-*ће* онѧ *одговѧрат* (М); Они *тѐ прѐсећ* вѧде (В); У овѧ сѐло *ћеш* ми *зѧвнут* овогѧ и овогѧ; Јѧ *ћу прѧдат* бйло штѧ мѧе; Сѹтра *тѐ дѧј*; Јѧ *ћу* и *кѹнит*; Још мѧло па *ћемо почѐт* тврди сйр да прѧвймо (Ж); Ако си хѧсул, мй *ћемо разговѧрат* (Б).

Примери са *да* + презент:

Вѧлѧ *ћу д-идѐм* сѹтра; Ја ч'у *да побѐгнѐм* (Мел); Ако спѧвѧш на Ђурђевдѧн, посл'ен *ћеш* стѧлно *да спѧваш* (К); Тй се мѧне свйц'ѧш и јѧ ч'у *да* те *йзмѐм*; Јѧ *ћу да прйћѧм* а ѧни посѐн нек допѹнѹ (Л).

Знатно већа фреквентност примера са морфолошким ликом футура у коме се као допуна енклитичким облицима глагола *хтѐт/ићѐт* јавља инфинитив одговарајућег глагола показује да је процес продирања *да*-конструкције у овој функцији слабијег интензитета.

У позицији испред енклитичког облика помоћног глагола инфинитив је једино и могућ:

Нѧј ћемо се сѹтра; *Прѧј ће* тудијѧке; *Обй[ћ]-ћемо* је нѐкй дѧн; *Рѐј ћу* му да ми се вйшѐ не јѧвљѧ; *Дѧ[ћ]-ћу* ко-тѐбе; *Ре[ћ]-ћу* му да си сврћѧла.

2.2. За разлику од енклитичких облика глагола *хтѐт/ићѐт*, који су резервисани за футурско образовање, и уз које у овом говору у употреби претеже инфинитив, уз пуне форме истога глагола (када се употребљава са значењем 'хтења, жеље, намере, воље, готовости и спремности' за вршење радње означене допунским глаголом) као допуна употребљава се готово редовно презент са *да* (Сте-

4 Грађа је прикупљена током 2010. и 2011. године. Истраживањем је обухваћено четрнаест пунктова: Биохане (Б), Врба (В), Добри Дуб (Д, Дуб), Дубово (Ду), Дулебе (Д), Ђерекаре (Ђ), Жирче (Ж), Кочарник (К), Лескова (Л), Мелаје (Мел), Митрова (М), Попе (П), Сврачиће (С) и Тутин (Т).

5 Инфинитив се у тутинском говору увек јавља у морфолошкој форми без финалног *-и* (*рѧдит, пѐват, нѧсит*). Код глагола на *-ти* чија се основа завршава на *-с* након испадања *-и* долази до упрошћавања финалне групе *-ст* (*пѧвес, йсплес*, а аналогно према њима и *отѧс, нѧйс*), док код глагола на *-ћи* долази до факултативне замене *-ћ* > *-ј* (*дѧј, прѧј, йсеј*), пошто се подједнако срећу и облици *гѧћ, нѧћ, обйћ* и сл.

вановић 1953: 165–166). Дакле, разлика у допуни условљена је разликом у значењу управног глагола. Дистинкција између две поменуте функције у тутинском говору добро се чува, те се према типу допуне пуним облицима презента глагола *xtě̃t/uhě̃t* стање на испитиваном терену у великој мери слаже са стандардно-штокавским.

2.2.1. Бројни су примери са *да*-конструкцијом као допуном (дакле, са волунтативним значењем):

Ако *xđheš* бржѐ *да прѐдѐш*, ти тѐ завѝјеш јако; Шарѐно, ишарāш како *xđheš* почѐтак *да пѐченѐш*; *Xđhe* *да пѐђѐ* за њѐга; Мѐremo сāмо ако јā *xđhu* *д-идѐм* (П); Првѐ се ѓрѐ, сѝѐ се жѝто, сѝѐ се ѓвас, јѐчам, хѐл' да, завѝси шта *xđч'еш* *да посѝеш*; Сāд ми *đheмо* невѐста *да нас послужѝјѐ* (М); К-*đhe* *да седѝ*, седѝ (Б); Он кāжѐ *xđhe* свѐ тѐ *да кѝпѝ* (Д); Изјѝтра би ѝшл' и ко *đhe* *да се кѝпā* ладнѐм водѐм (К); Сāдака је посѐбно, *xđheš* *да очѝстѝи* мāl, *xđheš* нѐкѐме *да помѐгнѝи* кѐмшијѝ, пријетел'у; ѐна *xđhe* *да се удā* за њѐга (Л); *Xđtѐ* *да ме кāну*, пѐвајѝ ми пѐсму; Е, вālā, *xđч'у д-идѐм*; *Xđhu* *да се распѝтāм*; Он кāжѐ *xđhe* свѐ тѐ *да кѝпѝ* (Мел); Ко *đhe* од тѝја сѝнѐвā, от тѐ децѐ, помāло *да прā тѝ* пāрā ѓтуд, жѝвѝ стāрѝ (Д. Дуб); Те ѓсобе којѐ се бāвѐ рђāвијѐм пѐслов, ѓне рāдѐ на рāзнѐ нāчѝне, ако *xđhe* *да ти направѝ* злѐ, што рѐче гѝжба, тāt ти направѝ чѐвек чѐвѐку злѐ; На прѝмер он *xđhe* сāд *да спрѐмā* *да жѐнѝ* њѐга (С); Ако *xđheš* тврѝдѝ сѝр *да прѐсуеш*, ка што мѝја снаха рāдѝ, ѝзмѝш те рāзл'иеш онѝ врѝику и мāкнѝш она кāјмак (Ж).

У свим наведеним примерима глагол *xtě̃t/uhě̃t* има значење 'имати вољу, желети, намеравати'.

2.2.2. Некада, међутим, у оваквим конструкцијама футурско значење или претеже над волунтативним: *Хођемо*, вālā, догѓдинѐ код њѐга *да идѐмо*; Сѝтра *хође* *да идѝ* за невѐсту (М); Осѓл' и онѝ вѓду кат *хођеш* *да убркāш* онā качāмак; Не смѝјѝ *да се дѝрајѝ* ѝгл'е, *ође* пѓслѐ змѝја *да пѐцā* ѓвце за вѝме (С); или је једино присутно: Кад нѐко *хође* *да ѝмрѐ*, чѝјѐ се тā птѝца; Дāнас ћемо тѐ *да заврѝш* мо, сѝтра *ође* кѝша *да пāдā* (К); *Ође* дѐца *да поцркājѝ* ѓд глади; Не смѝјѐ *да проговорѝ* *ође* дѐца *да* јѓј *бѝдѝ нѝѐма*; Тѓ се нѓсѝ кад нѐко *хође* *да ѝмрѐ* (П).

У свим наведеним случајевима облици глагола *xtě̃t/uhě̃t* су неакцентовани.

2.2.3. У тутинском говору уз глагол *xtě̃t/uhě̃t* када значи 'бити склон (нечему), обичавати (радити нешто)' као допуна увек долази *да*-конструкција: Знāмо свѝ *да ѓна* *ђе* *да слāжѐ* (П); Он понѐкад *ође* *да попѝјѐ* па *да се пѓбијѐ* (П); *Ѓђе* од вѐл'икѓ зѐла крāве *да прекāпѐ* мл'ѝјѐко (Д).

Има, међутим, примера у којима је као допуна пуним облицима презента глагола *xtě̃t/uhě̃t* бележен и инфинитив:

а) Уколико је у упитним и зависно-упитним реченицама облик допуне инфинитив, превладава футурско значење: *Xđhe* л *полāзит* вѝшѐ?; *Xđheš* знāt ако бѓг дā? (М); *Xđheмо* л *рāдит* штѓгој?; Однѝси матѝку на рāме и гл'ѐдā *xđhel'* те *узѐт* какав нāдничāр; Пѝтā је *xđhe* л' ти *дозвѓл'ит* да ми дāш онѐ опāнке твѓе? (Ж)

Ако је допуна *да* + презент, посреди је волунтативно значење: Видѝш овогā мѓмка, е *đheш* *да ѝзмѝш* њѐга?; *Хо* л' *да се удāш*? (Мел); Вālā јā сам дошѓ бѝгѝнѝсѓ ѓѐрку за сѝном, вālā, *xđ* л' *да* ни је *dāш*? Пѝтā је *xđhe* л' *да* ти *dā* (Б).

б) Инфинитив је допуна пуним облицима презента глагола *хтѣм/ишѣм* и у реченицама типа: Немѡ га дѣрат *оше*⁶ те *ѹбит* (П); Намѣри сѡбу, *оше* нѣко *дѡћ*; Реко јој: „Мѣкни тѹ мѣтлу *оше* је нѣко *ѹкрас*“, и она нѣ *кше*; Немѡ је дѣрат, *оше се заплѣкат* (П); Немѡ да им дѣјѣш да пѣјѹ, *отѣ се нѣпѣт* (П)⁷. У наведеним примерима управним глаголом у предикату зависне реченице не изриче се значење ‘жеље, намере или решености’, већ се исказује ‘могућност или претпоставка да ће се радња означена допунским глаголом (најчешће неповољна) вршити или извршити у будућности’. Тако нпр. *Оше се нѣпѣт* значи ‘постоји могућност да ће се напѣти’, и реч је о футуру, док би се употребом допуне у облику *да*-конструкције (*Оше да се напѣјѣ*) добило значење ‘жели, има намеру да се напије’, са предикатом у презенту. Дакле, и овде је однос између футурског и волунтативног значења условљен типом допуне.

в) Забележено је и неколико случајева када се пуни облици презента глагола *хтѣм/ишѣм* уз инфинитив употребљавају са циљем посебног истицања: *Хѡћу отѣић*, па да ћу погѣнут (Ж); Јѣ *хѡћу рѣдит* ако устрѣбѣ; Он мѡра да *кажѣ* па да *хѡће умрѣјѣт* (П).

Избор допуне уз пуне облике глагола *хтѣм/ишѣм* у свим осталим случајевима (дакле, када је управни глагол употребљен ван презента) факултативан је, не уноси измене у значењу, с тим да се као допуна инфинитив нешто ређе употребљава:

Ако би *кѣѡ да* још више *зѣдѣ* гѡре више земље, пл’ѡ се плѡт (С); Е тѣпѹт *су ѣѣл’и* партизѣни *да тѣрајѹ* овѹ вѣсту девѡјѣкѣ за партизѣне; *Шѣѣљи су да одвѣдѹ* у Себѣћево дѡље, у Црквѣне *да одвѣдѹ* овѡ врѣло (Д. Дуб).

Дѣко ти *бѹдѣ хтѣла* штѣ *кѣзат*; *Шѣѣде* је *ѹбит* да је јѣ нѣ спѣси (П).

2.3. За разлику од потврдног футура, где су *да* + презент и инфинитив уз енклитичке облике помоћног глагола у односу факултативне дистрибуције, у реченицама са негираним предикатом у облику футура првог инфинитив није могуће заменити *да*-конструкцијом а да се значење не промени. У негативним реченицама, наиме, помоћни глагол за грађење футура и волунтативни глагол облички су синкретизовани, те тако основну улогу разликовања футурског и волунтативног значења преузима облик допуне. Конструкцијом са допуном у инфинитиву казују се радње које се у будућности сигурно неће десити (футурско значење), док се у случају употребе *да*-конструкције саопштавају радње које се не желе вршити (волунтативно значење). У тутинском говору разлика између оптативних реченица и реченица са предикатом у футуру добро је очувана.

Употреба инфинитива као допуне одричном облику глагола *хтѣм/ишѣм* у највећем броју случајева маркер је футурског значења:

Ако га не бѣцѣ, *нѣше* бѣјѣги *бѣт бериѣтна гѡдина* (С); Нѣкат јој нѣшта *нѣћу кѣзат*; *Нѣше* ни *каплѣ* мл’ѣјѣка *дѡбит* ко јѣ бѣдѣм жѣва; Ако не узрѣдѣ, *нѣше дѡдобро бѣт*; *Нѣше* јој *нѣднут* кѣруна с главѣ ако ми помѡгнѣ; *Нѣше* ме ѡна више у уста *узѣт* (П); *Нѣше рѡдит* нѣшта овѣ гѡдинѣ; *Нѣше се* мѡгѡ *наљѹтит* ако јој ѡдмѣ *кажѣм*; *Нѣше* ваљѣда *сатрѹнут*; *Нѣше* ми *се* дѣко *прѡдат* она постѣљина; *Нѣшеи* *дѡбит* нѣшта (Т).

6 Облици глагола *хтѣти* у оваквим конструкцијама су ненаглашени.

7 Оваквим реченицама синонимне су оне са негираним глаголом *мѣрити* у предикату, уз који као допуна увек долази инфинитив: Мѣкни то мл’ѣјѣко, не мѣрѣ га дѣца просѹт (у значењу ‘могу/постоји могућност тј. опасност да га проспу’), и које су у овом говору сасвим уобичајене и честе.

Волунтативно значење добија се употребом допуне у облику *да* + презент:

Она *неће да признá* да је то рáдйла; Вáлá нек ме убйјѣ *неч* 'у *да идѣм* одáв-де; Јá хáј *нећу* јòш *да се удáм*; *Неч* 'у *да се крѣм*, нек ме убйјѣ (Мел); Ко је жѣнско дйјете, *нѣтѣ да родѣ*; Сáт то *да нòсѣ нѣтѣ* (К); *Не ðће да кáжѣ* онá што знá; *Нећу да је дáм*, и гòтово, нйје ми девојка за дáвáн'е (Ђ); *Неће да трáжйї* (М).

Некада је, међутим, границу између ова два значења тешко повући, будући да су забележени и примери са допуном у виду *да*-конструкције у којима превладава футурско значење:

Она у понедељак *неће да рáдй*; Сўтра *нећу* нйшта *да* јој *помáжѣм*; Нйшта иза нѣга *неће да остáнѣ*, ја ка-ти кáжѣм (П); *Неће* крáве *да ймају* мл'йјека посл'ѣ (М).

Да је тип допуне презенту одричног глагола *хтѣт/ићѣт* основни маркер разликовања футурског и волунтативног значења показује чињеница да је у свим осталим облицима (дакле, када управни глагол није у презенту) избор допуне слободан (не уноси разлику у значењу):

Не кће да седй; *Нйесу кћѣл'и да рѣкнй* (Ђер); Нйко *не кће* ту врнйку жйв *да нйјѣ* (М); *Не иће да рѣкнѣ* нá пйво попй (С).

Не ићеде ни рйјеч *преговòрит*. Он ми *не хтеде* ни онò мòје *плáтит* (П).

Одричним облицима глагола *хтѣт/ићѣт* допуна је увек инфинитив у зависносложеним реченицама типа: Нáјпрѣн је сѣстра мòја ме трáжйла, јá сам рѣкла нећу што га *нећу вйдет* (Мел) (= Нећу *а да* га не видим); Они је *неће ўдат* што се *нѣтѣ* првò *распйтат* за мòмка (= Они је неће удат *а да* се прво не распитају) (Мел); Он нйкат *неће дòј* што *неће* дѣци *донйјет* чоколáду (= Он никад неће доћи *а да* деци не донесе чоколаду); Не мòже она што *неће испрйчат* (= Не може она *а да* не исприча) (П).

2.2. Осим као допуна непунозначном глаголу *хтѣт/ићѣт*, инфинитив и конструкција *да* + презент у овом говору употребљавају се у саставу сложеног глаголског предиката монособјекатских реченица и уз друге модалне глаголе.

2.2.1. Уз глагол *мðћ/мðј* инфинитивна допуна потпуно превладава једино у строго одређеним синтаксичким околностима, тачније у реченицама са негираним предикатом у коме је управни глагол (*мðћ/мðј*) употребљен у облику перфекта:

Ех, ћути, нйје је мðгла отѣрат; *Нйје мðгò узѣт* пáре и отйћ; Шта га слўшá? *Нйје се мðгла ўдат* па шта јој бòк дá (П).

Предикатском синтаксемом овде се не саопштава изостанак могућности, вештине или способности за вршење радње означене допунским глаголом, већ се казује радња коју је субјекат требало да врши. На комуникативном плану наведене конструкције одликује присуство експресивне компоненте – нйма се исказује прекоревање због невршења означене радње.

У свим осталим случајевима као допуна глаголу *мðћ/мðј* могу се употребити и инфинитив и *да* + презент. Притом, примери са *да*-конструкцијом су фреквентнији, чиме се стање на испитиваном терену разликује од стандардноштокавског, где, како показују истраживања М. Стевановића, у овој функцији инфинитив превладава (Стевановић 1935: 285):

Они су, тѡ је ко сѣнка, слабо мѡгү да се вїдү, сѡмо кад кмаүчү, јаүчү, а не мѡгү баш да и добро вїдѣ; Он не мѡре да причѡ, него тѡмо кмаүчѣ чѡвек; Ако се не озвнѣ не мѡреш да јој предѡш, ако се озвнѣ, тї јој предѡдѣш та дрїѣм; Па не мѡже док је не зѡвнеш, мѡраш да је зѡвнѣш, кѡм ћеш да предѡш док не зѡвнѣш, нѣ мош воденици да предѡш дрїѣм; Оне мѡгү да заврѡчајү; Ка-дѡђү бѡдњаѡи, ѡдү лүди у Бѡдњаке, док ѡни не дѡђү, свѣ мѡш да очїстїш; Ту је дѡл'е бетѡн, зѣмља, то не мѡре да се запѡл'ї (П); Ѳдѣш у Вїдрењаѡ, ўзмѣш водѣ и мало мрѡвї ко мош да нѡћеш; Гл'ѣдѡ се ко вїшѣ мѡре да скѡчї, та је ко дѣмек вреднї ко бајѡги; Ко порѡнїш те погл'ѣдѡш, ѡтвѡрѣ се небѣса, кад мѡш да потрѣфїш; Нїје мѡгѡ да изѡћѣ на прѡзор док му нїсу распїл'їл' и прѡзор (К); Нѡма је, дал'ѣко бїло, бїо граѡан, нїѣсмо мѡгл'и до тѡг брѡшна да дѡћѣмо; Затѡ нїѣсу мѡгла нѡша дѣца да се описмењавајү; Мѡгү да се здоговѡрү ко е за жївл'ен'е, мѡре да ѡстѡнѣ, кої нїје, рѡт је ўзми; па не мѡгу да је дѡм, но да се распїтѡм, како је жївл'ѣње, кѡкаф је мѡмак, штѡ е, па тѣк да-е дѡм (Б); Колко мѡре да стѡнѣ, колко мѡре да нѡсї, на л'ѣћа, тѡ се зѡвѣ шїник; Она не мѡре, та машїна за вүну, конѡпл' и нїшта да урѡдї (В); Ја не мѡгу да стїгнѣм тѡ; Мѡже да се дѣсї идү онї мїшї паѡѡви да су им по овал'їкї рѣпови; Не мѡже да дѡћѣ на рѣт; Ако не мѡже тү да је свѣдѣ, дешѡвѡ се да јој напрѡвї у штѡлу; Дрүгѡ не мѡже н'ўсправнѣ да се ткѣ; Овѡ рѡзбој што је лѣжѣћї не мѡже да рѡдї вїшѣ жѣнѡ, само јѣдна, а на рѡзбој стѡјѣћї, ако се рѡдї ћїл'им, ѡт пѣт жѣнѡ до шѣз мѡже да рѡдї; Нѣмѡ мл'їека, уцрвл'ѡ ти се смѡк, нѣ мош да му вїдїш хѡир; Ил'и нѣ мош тогѡ вѡла д-уфѡтїш кад би зїнѡ (М).

То нѣмѡ на дун'ѡ, сад нѣ мош нѡј јѣднѡга ћѡвѣка да ти помѡгнѣ ни за пѡре овудїѣр ѡвѡ (Д. Дуб); Јѣднѡм рукѡм држїш онү конѡплү ў рүке, ѡдѡј помѡло кол'ико ти мѡже стѡнут; Мѡш се саш нїм до сүтра распрѡлат (Ж); Свѡко сѡд мѡже причѡт; Мѡре ме ѡговѡрат до сүтра, слѡбодно; Ѳстѡви на средїну ѡтѡр да му пѡслѣ мѡжемо стѡвит на рѡг (С); Не мѡремо бїт прїѣтел'и; Код нѡс све до Ѓүрћевдѡна мѡш се нѡдат снїѣгу и хладнѡћї (В).

Употреба јѣдне или друге допуне углавном не уноси разлику у значење реченице. Ипак, примећено је да у појединим случајевима семантичка интерпретација може зависити од избора допуне, а реч је о случајевима када је глагол непотпуно значења у презенту. У таквим околностима, у конструкцијама са допунским глаголом у форми *да* + презент превладава модално значење и глагол *мѡћ/мѡј* има семантику 'бити у стању, бити кадар, способан учинити, урадити нешто, имати моћи, снаге, за нешто; имати знања, вештине, способности за нешто, бити способан, ѡспособљен'. Када је допуна у инфинитиву, превладава временска нијанса. На основу исказа информатора, односно провером језичког осећања изворних говорника, закључено је да ће они реченице типа: *Не мѡгу да рѡдїм, Мѡгу да причѡм* употребити када желе саопштити да субјекат (не)поседује способност за вршење означене радње, док ће исту реченицу са допуном у инфинитиву (*Не мѡгу рѡдит, Мѡгу причѡт*) употребити не да саопште тренутно стање ствари, већ оно за које претпостављају да ће наступити у будућности. Тако је и у примерима:

Сїне, хѡјт ўзмите онү крѡву, немѡ д-идѣ тѡмо, немѡ д-ѣ ту, ко ти ѡдѣ тѡмо, тї је пѡмүс нѣ мош (М); Јѣсте, їмајү некаке, кѡжү, вѣл'икѣ ѡвл'їје, ѡни је пошѡљү тѡмо ће нїкат нїкѡг нѡзїнѡга не мѡже вїдет (Ж); Стрѡ ме не мѡгу

се *јдат*; Хăјмо кôлима, не мѡгу *нешăчит* ја до гôре (Г); Ако сѣднѣм, не мѡгу *јстат*; Бојм се не мѡгу га *нăћ* (П).

У свим овим контекстима у предикату би се облик презента глагола *мѡћ/мѡј* могао заменити футуром првим а да се значење не промени, што са реченицама са допуном у виду *да*-конструкције није могуће.

2.2.2. Исто важи и за реченицама где је инфинитив допуна глаголу *смѣт* у презенту: *Не смѣјѣм му се појăвит* нă очи. Она му не *смѣјѣ помѣнут* да неће (Ђ); *Смѣјѣм ја отић*, но да л' трѣбă? Вăлă мѡју кѹћу не *смѣјѣши размѣнут* (Г). У свим реченицама спој глагола *смѣт* и инфинитива означава радњу која се у будућности (не)сме вршити.

Када је допуна *да* + презент, превладава модално значење:

Не смѣиш да брѣишѣш, сѡдови се не пѣрѹ по двă дăна; Тѡ је Ѐсус бѡжѣ и не *смѣ да се врăчă*, тѡ-е бѡжѣ чѡвек; Нăјпрвѣ је четрнăестѡг мăрта, Мăрат се зовѣ, у мăрт мѣсѣц, и постѣ се, нѣко не *смѣјѣ да мрси*; *Не смѣјѣш да размѣнеш* јѣдан (П); *Не смѣје да помѣнѣ да се врăти*, извѡлте, сăма си га нăшла, мѡрăш да жѣвиш са њѣм, па нѣк је кăкаф је; *Не смѣ да трăжи* да ми дăш кăфу, кăо у зăјам; И жѣна трѹднѣца, она не *смѣе* у крило *да стăвл'ă* ни јăје, пѡсл'ѣн излăзѹ детѣту кѣл'е; Ако те нѣкѡ зѡвѣ, ја зѡвѣм тѣбе, не *смѣјѣш да се одѡзвѣиш* (М); Па нѣкога стрă не *смѣјѣ да прѣћѣ*; *Не смѣиш да прѣћѣш* ни овол'ѣкѡ (К); Невѣста не *смѣјѣ да прѣћă* докл'е не ѹћѣ унѹтра; Они дѡц'ѡше л'ѹди да ме ѹзмѹ, да ме трăжѹ, ја не *смѣјѣм да изăц'ѣм* от ѡца; *Не смѣје да се сѡдѣ* на стол'ѣцу да не би излăзил' и ч'ѣрови (Мел).

У осталим случајевима (када није посредни презент глагола *смѣт*) може се употребити и један и други облик допуне:

И ѡн *није смѣо да помѣнѣ* (Ђ); *Није смѣла* трѹдна жѣна *да турă* у крило јăја, лѹске, мѣсо, нѣ дăј бѡже; Нѣкăко *нијеси смѣо* у пăру *да донѣсѣш* ка кѹћи (Мел).

Девѡјка тăт *није смѣла* с мѡмком *стăнут*; *Није смѣла* ни јѣдан *узѣт* (М).

2.2.3. Уз семантички непотпуне облике глагола *трѣбат* као допуна се употребљавају и инфинитив и *да*-конструкција.

У безличним реченицама (са уопштеним агенсом типа 'људи, свет') допуна је најчешће инфинитив: То *трѣба спрѣмит* гѡдину прѣје, па и двѣје; *Трѣбă* тољѣкѹ дѣцу *нарăнит*! (М) *Не трѣба се кăчит* саш њѣм; Нѣшта ти не *трѣбă кăзат* кад си такă (П); али је бележен презент: Тѡ *трѣбă да се дă* крăвăма да појѣдѹ (С). Безлично употребљен глагол *трѣбат* има значење 'потребно је, нужно је, ваља', а употреба инфинитива мотивисана је намером да се постигне већи степен обезличавања и уопштавања информације.

У реченицама са исказаним агенсом допуна увек долази у форми *да* + презент:

Трѣбă да ти врăти зăјам прѣје Ѓурђѣвдана; Заврăчă тăмо нѣшто, шта знăм јă, ал *трѣба ти да ѹзмѣиш* у њѣ тѡ; *Трѣбă да дарѹјѣ* бадњаке ѡн, неки дѣнăр; *Трѣбă* ти на дѣснѹ стрăн *да ѣмăиш* ѡнѡ испробѣјѣно на вратѣло (П); Ко *трѣбă д-идѣиш*, овăј, да нѣкога зѡвѣш, ти прăтиш пѡзѣвници, по имѣну, тѡгă зѡвѣм на свăдбу; Тѡ *трѣбă да сѣднѣиш* и *да исприч'ѣиш*, да се сѣтиш (Мел).

Оба синтаксичка модела забележена су као допуна глаголу *трѣбат* употребљеном у личном глаголском облику:

Нијеси трѣбѡ да му прѣчăиш; Ако си обећăла, *трѣбăла си да ѡдѣиш* (Б).

Треба́ла си му свѣ тѣ просѹт; Ва́ла му је тре́ба́ла ре́ћ (П).

2.2.4. У реченицама са анонимним и уопштеним агенсом глаголу *ва́лат/вѣ́лат* допуна могу бити и инфинитив и *да* + презент:

Не веља́ љ дѣн да се л'ѣгнѣ́ да се спа́ва; Не веља́ љглѣм да се помѣра́ ништа, ни че́шељ; *Не веља́ да се да́је* ништа у за́јам (К); *Ваља́ се да се ђде́* у цркви на Бѣжић (П).

Не веља́ љкѣм злѣ учѣнет; Ал не ваља́ тѣ ра́дит (Мел).

Уколико је агенс експлициран, допуна је искључиво *да* + презент:

Ако се озѣвнѣ́, ти јој преда́деш та дрѣ́ем, *веља́ да се ђна озѣвне; Веља́* помало водѣ́це *да поѣ́јиш; Веља́ се да тѹриши* бијел'и лѹк за појас (П).

2.2.5. Уз глагол *мо́рат* као допуна присутна су оба синтаксичка модела. *Да*-конструкција је, међутим, фреквентнија од инфинитива:

Мо́раш да је зѣвнѣ́ш (П); Она *мо́ра да ти вѣ́нѣ́* тѣ прије Ђѹрђевдана (П); Свѣ четѣри тѣ по́дношке *мо́ра да кори́сти* кад је тѣ ѹчетѣѣр (П); *Мо́ро је да је при́ми*, па нѣк је ка́ка је (Ђ); Са Кѣсова *мо́рали да дондѣ́мо* куку́рус (Д. Дуб); Она *мо́ра да му се ја́ви* (Б); Она *мо́ра* то *да нѣкоме ре́кнѣ́* (К); Цѣ́ело л'ѣто *мо́раш да спа́ваш* (К); Мла́да је *мо́рала свѣкад на кѣн'а да би́де* (К); *Мо́ра да ђде́* да ће бит двѣ́је нѣћи (Б); Овѣ се зѣвѣ покѣ́рстица, ово *мо́раш да брои́ш*, а онѣ не мо́раш (Мел); Послен остѣ бе-женѣ и *мо́ро да се же́ни* (Л).

Што би гѣј згрѣ́шила ко́ја мусл'имѣ́нска дево́јка, ђна је *мо́рала* Шѣптѣра *узѣ́т* (Б); *Он мо́ра при́знат да је кри́в* (П); *Она мо́ра ра́дит* како јој он ка́же (М); *Мо́рамо се ви́дет* (Т).

2.2.6. У стандардном српском језику глаголи непотпуно значења којима се означава фаза неке радње у саставу сложеног глаголског предиката уз себе као допуна могу имати или глагол у инфинитиву или у облику *да* + презент. Као допуна фазним глаголима у тутинском говору бележене су обе форме, при чему је обичнија *да*-конструкција.

Ја сам са три гѣдине с ђцом *по́чѣла ђидѣ́м* у воденицу (М); Посл'е смо *по́чѣл'и* ма́ло нѣко нѣђе и *да ра́ди* (Ђ); *По́чѣ ѣпѣт да ни́је* и ништа (П); Ништа, ђна *наста́вила* јѣпѣт саш љим *да се ви́ђа*, не мѣгоше јој ништа (П); Кад *пре-ста́нѣ да па́да* кѣша, отѣшћемо (Т); У један ва́кат *пре́стаде да пла́чѣ* (П); *По́чѣл'и смо ве́ћ да пла́стимо* (П).

Ста́де тѹ богора́дит око кѹ́ћѣ (П); *Крѣ́нѹ* ти *при́чат* ал' ме прекѣдоше (П); *Ќни тѣ се почѣ́т* јѣпѣт *сва́ђат* окѣ њѣга (Т); *По́чѣл'и* су ђни конѣпљу ма́ло *си́јат би́л'и* (Ж).

2.2.7. Инфинитив се употребљава и као допуна различитих пунозначних глагола. Ту своју функцију такође дели са *да*-конструкцијом.

а) У грађи су пронађени примери са глаголима: *волѣ́т, ви́дет, (на)ѹчит, спре́мат се, бѣ́јат се, на́дат се, ка́нит се*. У контекстима у којима ови глаголи за изражавање предикатске синтаксеме захтевају навођење допуне исказане другим глаголом чешће је бележена *да*-конструкција:

Она *вѣл'и* њѣга *Ѣѹзмѣ́* но било ко́јега (П); *Вѣл'иши* л'и *да ни́јѣши* сѹрутку? (П); Ако *не вѣл'иши да чини́ш* злѣ, немѣ га ни чѣњет (П); *Не ви́ди́м* дѣбро *да пл'ѣтѣ́м* (К); *Нау́чи́ло* овѣ ди́јете *да псѹ́је* (П); Од мал'ѣна *учѣ́* *да ткѣ́* (М); *Спре́ма* ђна тѣ *да понѣ́сѣ* у родѣйну (К); Л'и́јѣпо је *спре́мила да дочѣ́ка* гѣсте

(Т); Невѣста се спрѣмā да двѣрѣи (К); Бојѣм се да изађѣм по мрāку; Нāдā се да ўзмѣ тѣ (М); Кāнѣм се цијело л'ѣто да је зѣвнѣм (П); Једнѣм се у гѣдину накāнѣм да вѣзѣм (П).

Вѣл'и ти ѣн слāгат но л'ѣба јѣс (Т); Воледѣјā га чѣт како прѣчā но свѣ (П); Не вѣдѣм изађ по мрāку (К); Тѣ нāучѣ такѣ лāгат? (П).

в) Намерне реченице уз глаголе кретања у словенским језицима могу бити остварене у виду инфинитива, али се такве конструкције по правилу не јављају на истоку српскохрватске језичке територије (у живој су употреби, међутим, у западним деловима штокавштине) (Ивић М. 1972: 121). Функција реченичног кондензатора овога типа инфинитиву је и у тутинском говору у највећем броју случајева недоступна.

Забележен је само један пример са инфинитивом: Дѣђо те замѣл'ит да ми помѣгнѣш; док су сви остали са намерном реченицом:

Дѣшл'и смо да прѣсѣмо вāшу кћѣрку (М); Ёно дрѣво л'ўди к-ѣдѣ утѣрком да посѣчѣ, бāш му се нѣшто потрѣфѣи (Л); Да отѣдѣи у Кочāрнѣк да зѣвнѣи тѣгā и тѣгā (Б); Сāдек идѣ код л'ѣкāра да вѣдѣ шта им-е (К); Цијело је сѣло долāзило да вѣдѣ кāки су тѣ опāнци (Ж); Ышѣи би ранијѣ гѣре по Црнѣј Гѣри да трāжѣ тѣ девѣјке (Ђ); Мѣј ѣтац отѣшѣ да клāња ѣўму (Л); Ўјутро кад пиѣтѣ запѣвā трѣчи да самѣл'е брāшно у воденѣцу (М); Јā љѣгла да спāвāм (М).

2.2.8. Осим уз глаголе, инфинитив се употребљава и уз изразе непотпуног значења са именицама, придевима и прилозима. Међутим, и овде је да-конструкција као допуна нешто чешћа.

И кад кāшлѣ дѣца, дѣђро је да попѣјѣ мāло чāј од вѣл'икѣг зѣља; Тѣ је грѣдѣта да се врāчā на Бѣжић (П).

Мрāв није бāксус, грѣдѣта је мрāва ўбит (К).

2.2.9. У реченицама са одричним императивном речцом немѣ(ј), немѣ(ј)те употребљавају се са подједнаком фреквенцијом и инфинитив и да + презент: Немѣ да дāѣш ис кѣћѣ нѣшта на Ћўрћѣвдāн; Немѣ јѣ нѣшта дāт; Немѣ је дѣрат, ѣе се заплāкат (П).

2.2.10. Овом говору није својствена аналитичка конструкција за + инфинитив, која као супстандардна иновација (највероватније романског порекла) продире у разговорни стил српског језика, а познају је и неки народни говори (Тошовић 2007: 396; Тома 2009: 36). Бележени су или примери са предлогом за и именицом: Тā се чаткѣјā корѣстѣ за покрѣвāње невѣстѣ (Ђ); или они типа: Понѣсѣ нѣшто да се попѣјѣ и појѣдѣ (Ж).

Два забележена примера указују на могућност појаве укрштања поменутих модела: Спрѣмā се тāд и слāткѣга вѣшѣ за да се послѣжујѣ; Понѣсѣ се пāре за да се дарѣјѣ млāдā (М).

3. ЗАКЉУЧАК

Бројни забележени примери употребљеног инфинитива, како они где је инфинитив саставни део футура првог, тако и они у којима има службу допуне глаголима непотпуног значења, указују на то да је његова позиција у глаголском систему тутинског говора стабилна. Грађом је, такође, потврђено да се јављају и случајеви где се говорници чешће опредељују за да-конструкцију (подразуме-

ва се онда када је избор могућ). Међутим, то не значи да је балканистички процес потискивања инфинитива у овом говору узнапредовао, бар не у већој мери, имајући у виду да се инфинитив чува у готово свим позицијама где то синтаксичко-семантичке околности захтевају.

У вези са питањем односа двају типова допуне, на основу изложеног може се закључити да су најчешће оне ситуације у којима су инфинитив и *да*-конструкција у односу слободне дистрибуције (уз глаголе непотпуног значења осим *хтѣт/ићѣт*, а затим и уз пунозначне глаголе) при чему се у таквим контекстима или чешће среће *да*-конструкција (*мдћ/мдј, смѣт*), или она потпуно превладава (уз глаголе типа *вдлет, видет* и сл. затим уз глаголе кретања), што показује да је инфинитив у овој служби у повлачењу. С друге стране, доследна употреба инфинитива јавља се у свим оним позицијама где је његово чување подржано синтаксичко-семантичким разлозима (уз глаголе *трѣбат* и *вѣлат/вѣлат* када се тежи обезличењу информације, у поменутиим афективним конструкцијама уз глагол *мдћ/мдј* и у негираном футуру где је, као што је показано, реч о односу футурско : волунтативно значење, тј. где замена једне допуне другом уноси разлику у значење конструкције).

Литература

Божовић 2008: Маринко Божовић, Инфинитив, аорист и имперфекат у поибарским говорима, у: Срето Танасић (ред.), *Зборник Института за српски језик САНУ I (посвећено др Драгу Ћупићу поводом 75-годишњице живота)*, Београд, Институт за српски језик САНУ, 79–89.

Вујовић 1969: Лука Вујовић, Мрковићи дијалекат, у: Михаило Стевановић (ред.), *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVIII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 73–401.

Грицкат 2004: Ирена Грицкат, *Студије из историје српскохрватског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства

Ивић 2001: Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика, увод и итокавско наречје*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића

Ивић М. 1972: Милка Ивић, Проблематика српскохрватског инфинитива, у: *Зборник за филологију и лингвистику XV/2*, Нови Сад: Матица српска, 115–138.

Маројевић 1977: Радмило Маројевић, Однос граматичких и лексичких средстава за диференцирање значења у српскохрватском и руском језику, у: *Наш језик XXIII/1–2*. 37–44.

Московљевић 1936: Милош Московљевић, Још о употреби свезице *да* с презентом место инфинитива, у: *Наш језик IV/4*, Београд: Српска академија наука, Институт за српски језик, 107–113.

Петровић, Војновић 2004: Владислава Петровић, Јелена Војновић, Употреба инфинитива у текстовима са почетка 19. века, у: *Научни састанак слависта у Вукове дане 34/1*. Београд: Филолошки факултет, 71–88.

Пешикан 1965: Митар Пешикан, Староцрногорски средњекатунски и љешански говори, у: Михаило Стевановић (ред.), *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XV, Београд: Институт за српскохрватски језик, Београд: Издавачка установа „Научно дело“, 1–294.

Симић 2008: Радоје Симић, Нормативни и употребни статус футуроида *ћу/ћеш...* + *да* + презент, у: *Научни састанак слависта у Вукове дане 38/1*. Београд: Филолошки факултет. 51–57.

- Стевановић 1935: Михаило Стевановић, Инфинитив и свеziца *да* са презентом. у: *Наши језик III/9–10*, Београд: Српска академија наука, Институт за српски језик, 282–288.
- Стевановић 1953: Михаило Стевановић, Напоредна употреба инфинитива и презента са свеziцом *да*, у: *Наши језик V/3–4*, Београд: Српска академија наука, Институт за српски језик, 85–102.
- Стевановић 1953а: Михаило Стевановић, Напоредна употреба инфинитива и презента са свеziцом *да* (наставка), у: *Наши језик V/5–6*, Београд: Српска академија наука, Институт за српски језик, 165–185.
- Стевановић 1986: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Београд: Научна књига
- СТИЈОВИЋ 2007: Рада Стијовић, Прилог познавању употребе инфинитива у данашњем говору Васојевића, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, књ. 50*, Нови Сад: Матица српска, 875–885.
- СТИЈОВИЋ 2007а: Рада Стијовић, О једном типу редукованог инфинитива у неким зетско-сјеничким говорима с освртом на стање у бугарском и македонском језику, у: *Јужнословенски филолог књ. 63*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 199–206.
- СТОЈАНОВИЋ 2011: Јелица Стојановић, Употреба инфинитива у *Бјелополском јеванђељу*, у: *Српски језик XVI*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 5–21.
- Танасић 2005: Предраг Пипер, Антонић Ивана, Ружић Владислава, Танасић Срето, Поповић Људмила, Тошовић Бранко, *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ
- Тома 2009: Пол Луј Тома, О неким развојним процесима и иновацијама у савременом српском језику, у: *Научни састанак слависта у Вукове дане 39/1*, Београд: Филолошки факултет, 7–41.
- Тошовић 2007: Бранко Тошовић, Неке тенденције у експресивној синтакси глагола. у: *Зборник матице српске за славистику 71/72*, Нови Сад: Матица српска, 391–404.
- Ћирковић 1985: Милорад Ћирковић, Негација уз инфинитив и рјечцу *да* + презент, *Наши језик XXVI/4–5*, Београд: Српска академија наука, Институт за српски језик, 261–263.
- Ћупић 1977: Драго Ћупић, Говор Бјелопавлића, у: Павле Ивић (ред.), *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXIII, Београд: Институт за српскохрватски језик, 1–220.
- Чиргић 2007: *Adnan Čirgić, Govor podgoričkih muslimana (sinhrona i dijahrona perspektiva)*, Cetinje: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“

THE USE OF INFINITIVE IN THE SPEECH OF TUTIN AND ITS SURROUNDINGS

Summary

This paper analyzes the use of infinitive in the speech of Tutin and its surroundings. Considering Balkanist tendency retreat infinitive to *да* + present, which is widespread in the eastern part of the territory of the Serbian language, also inherent in standard language, we first tried to determine the extent to which this verb form preserved in the studied field. The result showed that in the speech of Tutin infinitive has a stable position in the system of verbs. Further, it is examined in which language situations two types of supplements are exchangeable and their replacement does not introduce a difference in meaning, and when syntactic and semantic conditions prevent the optional nature of choice. It turned out that the biggest limitations appear when supplements are used with verb *htet/šćet*, then, in certain syntactic conditions, with verbs *moć/moj* and *smet*. However, free choice of supplements is not a rare case, but theirs frequency in use is different.

Key words: the speech of Tutin and its surroundings, infinitive, *да* + *present*, the function of supplement

МОРФОЛОШКА И ТВОРБЕНА ПРОУЧАВАЊА

Јована Јовановић¹

Београд

ТВОРБА ИМЕНИЦА ИЗ КЛАСЕ *NOMINA ACTIONIS* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

У раду се са деривационо-семантичког аспекта приступа лексемама којима се у српском језику именује радња. Циљ је да се опишу творбени начини карактеристични за грађење овог типа именица, да се представе творбене морфеме које обично учествују у њиховој деривацији и испита продуктивност тих морфема. Кроз систематизацију дериватолошких истраживања посвећених именицама са значењем радње, разматрају се нека проблематична питања њихове творбе и долази до закључка да у разрешавању тих питања треба узети у обзир лексикографски опис посматраних лексема. Истиче се, такође, да је за неке творбене типове из категорије *nomina actionis* карактеристична семантичка дисперзија, тј. да се облицима који примарно означавају *глаголску радњу* секундарно може именовати *производ/резултат/чин* те радње. Истовремено се указује на терминолошки проблем и неусаглашено мишљење лингвиста о неколиким терминолошким решењима која се у србистици користе као називи глаголских радњи (нпр. *nomina actionis*, глаголске именице, девербативне/девербалне именице, именице са глаголским првим делом).

Кључне речи: творбено-семантичка категорија, *nomina actionis*, суфикс, творбена основа, деривација

0. Предмет овог истраживања јесу именице које припадају творбено-семантичкој категорији³ *nomina actionis* у српском језику. Ова категорија обухвата све именице заједничке ономасиолошке базе, тј. све именице које у нашем језику имају исто творбено значење глаголске радње. Према Докулиловој⁴ класификацији појмовних категорија, *nomina actionis* припадају транспозиционим категоријама – у процесу њихове деривације радња се само конкретизује, услед чега од глагола добијамо именицу (нпр. *гледајти* → *гледање*, *селишти се* → *селидба*, *улазишти* → *улазак* и сл.). Другим речима, у творби именица из класе *nomina actionis* мења се категоријална припадност деривата у односу на основинску реч, али његово лексичко значење притом остаје исто. Овај творбени процес схематски се може представити на следећи начин:

1 j.jovanovic85@gmail.com

2 Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

3 У савременој дериватологији *творбено-семантичка категорија* сматра се једном од централних јединица творбеног система. Она, наиме, представља скупину речи исте категоријалне припадности и истог творбеног значења, које се могу разликовати по врсти речи којој припада основинска лексема и могу бити деривирани различитим творбеним формантима (Ђорић 2008: 19–20). Класификација речи према творбено-семантичкој категорији којој оне припадају нарочито је присутна у именичкој деривацији, где се издвајају нпр. *nomina agentis* (имена вршилаца радње), *nomina actoris* (имена ималаца занимања), *nomina loci* (имена места), *nomina instrumenti* (имена оруђа), *nomina attributiva* (имена ималаца особина) и др.

4 Чешки дериватолог Милош Докулил сачинио је 1962. године обимну класификацију творбених значења и, према његовом мишљењу, разликују се три појмовне категорије – модификациона, мутациона и транспозициона (Ђорић 2008: 20).

= лексичко значење (глаголска радња, акција)
 основинска реч: **гледати** → дериват: **гледање**
 глагол именица
 ≠ категоријална припадност речи

1. Именице које означавају радњу биле су у српско(хрватској) лингвистици предмет више појединачних дериватолошких радова, али им се пажња посвећује и у нормативним граматикама српског језика, обично у оквиру двају одељака – у одељку који је посвећен подели именица према значењу (семантичко-морфолошки аспект) и у одељку који је посвећен творби именица (деривациони аспект). Тако М. Стевановић (1986: 186) и Е. Барић (1997: 101), говорећи о апстрактним именицама, спомињу и оне које означавају радњу, попут нпр. именица *чекање*, *чишање*, *певање*, *гледање*, *свирање*, *цршање*, *орање*, *идење*, *скакање*, *сиавање*, док Ж. Станојчић и Љ. Поповић у граматици за средњу школу дају именицама са значењем радње, стања и збивања засебно место у класификацији именица, објашњавајући да оне својим једнинским обликом значе исто што и облик инфинитива глагола (такве су нпр. именице *писање*, *порукуће*, *боловање*, *стирање*, *пашиња*, *свишање*, *мржњење*, *севање*, *вожња*, *сеоба*, *сеиша*). У свим поменицима ове именице се подробније, са творбеног становишта, описују у засебном одељку. Коначно, у сербокroatистичкој дериватологији налазимо и велики број радова чији су предмет ужи проблеми у вези са творбом именица из категорије *nomina actionis*. Тако су нпр. Ј. Вуковић (1949, 1950), А. Терзић (1969), П. Радић (1988а, 1988б) и И. Клајн (1998) нарочиту пажњу у својим истраживањима посветили творбеним типовима⁵ на *-ње* и *-ће*, док је о извођењу *nomina actionis* нултим суфиксом, са становишта дијахроније, исцрпно писала И. Грицкат (1981).

1.1. Као што је речено, називи радњи у граматици Ж. Станојчића и Љ. Поповића добијају статус посебне творбено-семантичке групе речи, у оквиру одељка посвећеног творби именица извођењем. Аутори их даље класификују према суфиксима који се у процесу деривације додају на творбену основу⁶, при чему као одговарајуће термилошко решење за ову творбену категорију предлажу термин *глаголске именице* – према мотивној речи⁷, која је у овом случају глагол. Сличан методолошки приступ налазимо и код Е. Барић. У делу *граматике посвећеном суфиксалној творби именица* ова ауторка говори о тзв. *радним именицама* (Барић 1977: 322–325), истичући најпре да се њима „*izriče vršenje glagolske radnje, i to u širem smislu, uključujući dakle i stanje i zbivanje*“, након чега даје инвентар творбених форманата који учествују у деривацији овог типа лексема. Нешто другачији приступ налазимо код М. Стевановића и С. Бабића, који не разматрају *nomina actionis* у оквиру посебног поглавља намењеног творби име-

5 Према Б. Ђорићу (2008: 32–34), *творбени шиш* у савременој дериватологији подразумева комплексну јединицу творбеног система, коју карактерише јединство творбене основе, творбеног форманта и творбеног значења. Другим речима, деривати који припадају једном творбеном типу морају бити мотивисани истом врстом речи и изведени истим творбеним формантом. Притом се, додавањем тог форманта, успоставља исти семантички однос између изведенице и основинске речи.

6 Под *творбеном основном* подразумевамо део основинске речи који у процесу деривације остаје у саставу деривата.

7 Под *мотивном* или *основинском речју* подразумевамо реч која својим изразом и садржајем учествује у обликовању нове лексичке јединице (Ђорић 2008: 15).

ница, већ о суфиксима којима се оне граде говоре напореда са осталим именичким суфиксима.

У вези са термилошком проблемом који се тиче *nomina actionis*, важно је истаћи и то да поједини проучаваоци, попут Т. Маретића (1963), М. Стевановића (1979) и И. Клајна (2003), праве разлику између *глаголских именица* – изведених из глагола, додавањем суфикса *-ње* и *-ће* на творбену основу и тзв. *девербалних* (*девербалних*) *именица* – изведених из глагола додавањем других суфикса на творбену основу. У граматичи Ж. Станојчића и Љ. Поповића, с друге стране, именице из категорије *nomina actionis* не диференцирају се према творбеним наставцима, већ се све једним именом називају *глаголским именицама*. Најзад, говорећи о овом типу именица, Е. Барић напомиње да користи назив *радне именице* уместо уобичајенијег *глаголске именице*, јер се други термину морфологији „uzima samo za imenice na *-nje* i *-će* od prijelaznih glagola“. Ауторка на тај начин жели да истакне да вид глагола који представљају мотивне речи именица из класе *nomina actionis* – у дериватологији не треба узимати као критеријум за њихову диференцијацију.

1.2. Будући да домаћи дериватолози и нормативисти имају прилично неусаглашено мишљење о одговарајућем термилошком решењу за различите типове лексема којима се именује радња, у овом раду све ћемо их третирати на исти начин, дајући им статус појединачних творбених типова у оквиру шире категорије *nomina actionis*.

1.3. Грађу за потребе овог истраживања ексцерпирани смо из двају описних речника српског језика – *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (РСЦ) и *Речника српскога језика* Матице српске (РСЈ), као и из *Обратног речника српског језика* Мирослава Николића (ОР), а као контролни корпус користили смо *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ (РСАНУ). Настојали смо да на примерима глаголских именица покажемо како лексикографска дефиниција, која заправо представља семантичку парафразу лексеме, може бити показатељ неких творбених специфичности (нпр. мотивне речи или творбеног начина).

2. Деривационо-семантичка анализа именица које означавају радњу у српском језику

Уобичајен творбени начин којим се у српском језику граде именице из категорије *nomina actionis* јесте суфиксација, а тек у појединим случајевима можемо говорити о префиксално-суфиксалној творби, односно творби префиксацијом. Како истиче Е. Барић (1997: 322), ове именице граде се од основа свршених и несвршених глагола, додавањем суфикса *-џ*, *-а*, *-ја*, *-ба*, *-адба*, *-идба*, *-ва*, *-ај*, *-ак*, *-анија*, *-аницја*, *-еж*, *-ња*, *-њава*, *-ње*, *-ће*, при чему се као најпродуктивнији истичу суфикси *-ње* и *-ће*, затим суфикси *-ба* и *-џ*, док су остали мање продуктивни. Осим *nomina actionis* којима се именује глаголска радња и које се махом деривирају од основа несвршених глагола – у ову творбено-семантичку категорију у ширем смислу убрајају се и оне именице којима се изриче резултат (последика) те радње. У већини случајева, именице које имају резултативно значење добијају се додавањем неког од наведених суфикса на основу свршеног глагола: нпр. *шичашење*, *улегнуће*, *изјава* итд. Семантичка анализа грађе показује да у процесу суфиксације каткад долази до потпуне модификације глаголског значења, те добије-

на именичка твореница означава средство за вршење радње или, спорадично, особу, тј. *вршиоца радње*.

2.1. Суфикси *-a* и *-ja* у *творби именица из класе *nomina actionis**

О суфиксу *-a*, као једном од форманата који учествују у деривацији имена радњи, писали су Е. Барић (1997: 321) и И. Клајн (2003: 17). Оба аутора истичу да именице које су производ овог творбеног процеса имају специфично значење и њима се обично изриче *последница* или *резултат* радње исказане глаголом. У оквиру овог творбеног типа највећи је број деривата са префиксом и такве су нпр. у РМС именице *додела*, *дојуна*, *размена*, *пресуда*, *досјава* и сл. Сматрамо да је код оваквих именица вероватнија мотивација глаголима (*доделиши*, *дојунити*, *размениши*, *пресудити*, *досјавити*) и у том случају можемо говорити о суфиксацији као творбеном начину (*досјав-* + *-a* < *досјавити*), док је друга могућност да деривате овог типа посматрамо као продукте префиксално-суфиксалне творбе (*до-* + *сјав-* + *-a* < *сјавити*).

Међу именицама у чијој се структури препознаје суфикс *-a* у грађи налазимо и велики број оних без префикса, попут именица *вика*, *луја*, *шреска*, *цика*, *дрека* и сл. Клајн (2003: 17) напомиње да код велике већине ових именица делује општа тежња „да постану семантички независне, чак и ако су етимолошки постале од глагола“, истичући притом да „значе глаголску радњу“, али да је међу њима „највише израза за врсту звука“. Стевановић, међутим, не помиње суфикс *-a* као један од форманата који учествује у деривацији *nomina actionis* и поставља се питање да ли се именице типа *вика*, *дрека*, *цика* у дериватологији уопште сматрају девербетивима. Наиме, лексичко значење које бележе речници српског језика указује на то да су се именице ове врсте махом у потпуности семантички удаљиле од глаголске лексеме. Тако је *вика* у РСАНУ примарно дефинисана као „говор повишеним и појачаним гласом; граја, галама; грдња, негодовање“, а као посебан дериват у творбено-семантичкој категорији *nomina actionis* функционише именица *викање*, дефинисана у РСАНУ као „гл. им. од викати (се)“. Коначно, када је реч о творбеним карактеристикама именица на *-a* типа *вика*, *дрека*, *цика* – проблематична је и њихова мотивација (да ли је *вика* < *викати* или *викати* < *вика*).

Као нарочито занимљива са аспекта семантичке дисперзије, међу именицама изведеним суфиксом *-a* у нашој грађи се издваја именица *жртва* (< *жртвоваши*). Њоме се у српском језику ређе именује *чин/процес* вршења радње (под 3. у РСЈ: „одрицање од нечега, несребично давање, помагање у корист некога, саможртвовање“), а уобичајеније „оно што се приноси као дар неком божанству“, односно особа која је трпилац радње именоване глаголом у основи (под 2. у РСЈ: а. „онај који је погођен ратним разарањем, онај који је убијен, погинуо“, б. „онај који подноси страдања, невоље, онај који је изложен страдању, пропасти“).

Суфикс *-ja* је палатална варијанта суфикса *-a* и у највећем броју случајева изазива јотовање финалног сугласника основе. Дериватолози се слажу да је у случајевима када се глаголска основа завршава на *-и* или на *-ј* често веома тешко утврдити који је од двају суфикса посредни, *-a* или *-ja* (Лескин 1914, према Клајн 2003: 19). Стевановић указује на то да у српском језику бројне именице које су изведене суфиксом *-ja* имају глагол у основи и најчешће означавају саму радњу (односно стање), процес или чин радње. Наша грађа бележи нпр. именице *издаја*, *предаја*, *продаја*, *сјознаја*, *удаја*, *грађа*, *крађа*, *свађа*, *паша*, *муџа*, *џриџа* итд.

У ређим случајевима, творенице из ове подгрупе могу означавати и „нешто шта на било који начин стоји у вези с радњом основног глагола“, нпр. њеног вршиоца (*вођа, судија*).

2. 2. Суфикс *-ба* и његове варијанте у творби именица из класе *nomina actionis*

Како истиче М. Стевановић (1979: 453), суфикс *-ба* је релативно продуктиван у творби именица из категорије *nomina actionis* у српском језику, што потврђује и грађа ексцерпирана из *Образног речника*, која бележи укупно 119 именица овог типа. Деривати настали додавањем суфикса *-ба* на окрњену инфинитивну основу глагола могу означавати: а) процес вршења радње именоване глаголом у основи, нпр. у ОР: *борба, гозба, деоба, журба, ђаљба, шворба, сеоба* итд.; б) време вршења радње означене глаголом у основи⁸: нпр. *берба* (у РСЈ под 1: „брање, сакупљање плодова или цветова“ и под 2. „време, сезона брања сакупљања плодова“), *косидба, комидба, прашидба* итд; в) неки писани документ у коме се излаже оно што значи глагол у основи: нпр. *жалба, молба, шужба, уредба* итд.

У новије време може се говорити и о творби *nomina actionis* сложеним суфиксима *-идбаи -адба*. М. Стевановић (1979: 454) третирао је ове суфиксе као суфикс *-ба* који се додаје основама „од облика инфинитива, окрњеног одбијањем крајњег и“, те су тако, рецимо, добијене именице *просидба* (< просити), *веридба* (< верити), *удадба* (< удати). Клајн, међутим, истиче да се суфикс *-идба* несумњиво мора посматрати и као засебан, самосталан суфикс, о чему сведоче нпр. именице *везидба, вршидба, резидба*⁹ (2003: 71), док за суфикс *-адба* каже да се појављује само у именици *удадба*¹⁰, која је вероватно, добијена аналогично према именицама из исте семантичке сфере (*женидба, просидба, веридба*).

Уочавамо да код неких изведеница на *-ба*, односно *-идба* може бити проблематична мотивна реч, а самим тим и суфикс који учествује у деривацији. Такав је, рецимо, случај са именицом *иленидба*, чију мотивну реч можемо тражити у глаголу *илениши*, али и у именици *илен*, при чему бисмо у првом случају говорили о деривацији суфиксом *-ба* (*иленидба*), а у другом о деривацији суфиксом *-идба* (*иленидба*). Будући, међутим, да ова именица има творбено значење глаголске радње, као и да се у РСЈ дефинише као „насилно присвајање туђег добра, имовине, заплена“, а не нпр. као *узимање плена, претпостављамо да је и овде мотивна реч глаголска лексема.

2. 3. Суфикс *-(ш)ва* у деривацији именица из класе *nomina actionis*

Стевановић (1979: 455) најпре истиче да су именице типа *жетива, сешва, њљешва, клетива, лишва* изведене суфиксом *-ва* и означавају процесе радњи, стања и збивања, именоване глаголом у основи. Притом напомиње да су овакве именице „наставком *-ва* изведене из општег глаголског дела“ – дакле, из

8 Стевановић напомиње да у ову подгрупу махом спадају именице које примарно значе процес обављања пољских радова, а секундарно и време вршења радње означене глаголом у основи (1979: 454).

9 Клајн (2003: 71) истиче да по Стевановићевој анализи остаје необјашњено зашто се само од глагола на *-иши* творе *nomina actionis* суфиксом *-ба* и као аргумент за постојање суфикса *-идба* наводи чињеницу да неке од ових именица очигледно нису творене од инфинитива глагола на *-иши*, одбијањем крајњег и (нпр. *резидба* < *резаши*; *везидба* < *вешти*).

10 Ову Клајнову тврдњу потврђује чињеница да као девербатив од глагола *удашти* (*се*) у српском језику функционише облик *удаја*, који је фреквентније у употреби од новијег *удадба*.

инфинитивне основе¹¹. Губећи ово из вида, нешто даље у својом граматици (Стевановић 1979: 516) наводи исте именице као деривате добијене додавањем суфикса *-иџа*. Клајн разрешава ову недоумицу, истичући да је несумњиво посреди општесловенски суфикс *-иџа* којим су нпр. деривирани именице *молиџа*, *клеџа*, *заклеџа*, *сеџа*, *жеџа*, *иљеџа* (Клајн 2003: 73).

Наша грађа показује да се у процесу суфиксације глаголске основе, осим именица из класе *nomina actionis* са значењем глаголске радње, добијају спорадично и деривати који могу означавати резултат/производ/чин вршења радње. Тако нпр. именица *молиџа*, осим процеса мољења, према РСЈ означава и „верски чин којим се верници обраћају богу“, односно „текст (обично устаљени), речи које се изговарају у томе чину“. Слично је са именицама *клеџа* и *заклеџа*, док значење средства има нпр. именица *бриџа*.

2. 4. Сложени суфикси *-ава* и *-њава* у деривацији именица из класе *nomina actionis*

Клајн (2003) наводи да у творби именица са значењем глаголске радње, поред осталих, учествује и суфикс *-ава*¹², а Маретић (1963) и Бабић (1986) истичу да у овом случају треба говорити о двама различитим суфиксима: *-ава* и *-јава*. Творбена анализа неких примера из наше грађе показује да је становиште друге двојице аутора оправдано. Тако нпр. суфикс *-ава* налазимо у дериватима *шуйњава* и *бубњава* у ОР, а суфикс *-јава* у дериватима *ломљава*, *џрмљава*, *звоњава*, при чему творбену основу чини окрњена основа инфинитива глагола у основи.

Перинтеграцијом је од суфикса *-ава/-јава* добијен сложени суфикс *-њава*, о коме говоре само Клајн (2003: 21) и Е. Барић (1997: 324) и налазимо га у именицама из класе *nomina actionis* које имају експресивну конотацију. У грађи ексцерпираној из ОР издвојили смо 22 именице овог типа, међу којима су нпр.: *џурњава*, *јурњава*, *кукњава*, *млаињава*, *иуцњава*, *шучњава*.

2. 5. Суфикс *-ај* и његове палаталне варијанте *-јај* и *-љај* у творби *nomina actionis*

Клајн (2003: 23) истиче да се деривати изведени суфиксима *-ај* и *-јај* не могу увек разграничити међу собом, јер се јотоване јавља и у видским парњацима, те не можемо са сигурношћу утврдити да ли је именица из класе *nomina actionis* добијена од свршеног или несвршеног глагола. Уочавамо да је, рецимо, именица *испраћај* могла бити деривирана од несвршеног глагола *испраћати*, додавањем суфикса *-ај*, али и од свршеног глагола испратити, додавањем суфикса *-јај*.

Семантичка анализа грађе показује да девербативи добијени у процесу суфиксације наставцима *-ај*, *-јај* и *-љај* могу означавати процес, чин, предмет, средство или нешто слично што је у вези са радњом именованом глаголом у основи. Начелно, можемо говорити о тројаком лексичком значењу именица изведених неким од поменутих суфикса, на основу чега смо их поделили у следеће групе: а) деривати који означавају једнократну, кратку или завр-

11 Већ се овде уочава превид који је направио Стевановић, будући да наведени деривати очигледно нису добијени од инфинитивне основе глагола *жеџи*, *сејаџи*, *илевиџи*, *клеџи*, *лиџи*.

12 Аутор напомиње да исти облик, али вероватно другачије порекло и неодређено значење има суфикс *-ава*, који налазимо у хидронимима, нпр. *Морава*, *Ресава*, *Нишава*, *Тамнава* (Клајн 2003: 21).

шену радњу: нпр. у ОР *обрџај*, *оџуцај*, *завеслај*, *насрџај*, *уздисај*, *шрепџај*, *дрхџај*, *исџраћај*, *џороћај*, *шрзај*, *доџаћај* итд. Клајн, међутим, напомиње да именице овог творбеног типа могу означавати и радњу неограниченог трајања, нпр. *саобраћај*, док именица *вајај* обично означава појединачни јавк, пре него глаголску радњу (Клајн 2003: 23); б) деривати који имају резултативно значење и, како тврди Стевановић (1979: 462), означавају „нешто што је добијено вршењем радње основног глагола“. У грађи ексцерпираној из ОР бележимо следеће именице овог типа: нпр. *наџовешџај*, *завежљај*, *заџрљај*, *домашај*, *џромашај*, *џоремећај*, *џрекршај*, *нарашџај*, *џредосећај*, *џреображај*, *џрирашџај* итд; в) деривати који су на основу резултативности, стекли конкретно значење, нпр. *израшџај* (отеклина), *извешџај* (документ), *џушљај* (оно што се одједном прогута), *шџрцај* (млаз), *наmeshџај*, *намошјај*, *шечај* (курс) итд.

Дериватологија се углавном слажу у погледу порекла самосталног суфикса *-љај* у српском језику. Стевановић (1979: 463) и Клајн (2003: 24) сматрају да су, аналогично према облицима *џредумишљај* и *заџрљај*, код којих се сугласник *љ* јавио као производ јотовања, добијени облици у којима није било фонетских услова за појаву овог сугласника. Такав је нпр. случај са именицом *џушљај*. Творбена анализа грађе ексцерпираних за потребе овог истраживања из ОР показује да су суфиксом *-љај* изведене још именице *доживљај*, *завежљај*, *коврџај*.

2. 6. Суфикс *-ак* у деривацији именица из класе *nomina actionis*

Суфикс *-ак* је изузетно продуктиван у творби назива за радње у српском језику и додаје се глаголским основама, и то обично свршених префиксираних глагола (Стевановић 1979: 475). Деривате овог творбеног типа класификовали смо у следеће групе, према значењу које развијају: а) девербативи на *-ак* који, како истиче Клајн (2003: 25) означавају радњу дужег трајања, нпр.: *боравак*, *опсијанак*, *ошјанак*, *оџоравак*, *развишјак* (РМС); б) девербативи на *-ак* који означавају завршен чин, тј. радњу која се тренутно реализује, нпр.: *улазак*, *излазак*, *одлазак*, *нашјанак*, *рашјанак*, *џрисијанак*, *џочешјак* (РМС); в) девербативи на *-ак* изведени од свршених глагола, који развијају предметно значење и, самим тим, обично не именују процес вршења радње, већ њено остварење, резултат или последицу, нпр. у РМС: *џрошак*, *добитјак*, *догашјак*, *изузешјак*, *закључак*, *ошјисак*, *џриклјучак*, *наџласак* и др.; г) девербативи на *-ак* који, према Клајну (2003: 25), имају „чисто материјално значење“, попут именица *ошјадак*, *одрезак*, *оџризак*, *оџушак*, *одломак*, *обронак*, *џривезак*, *снимак*, *ручак* у РМС, као и релативно мали број оних изведеница које означавају средство, алатку или орган за вршење радње: нпр. *шучак*, *џловак*, *левак*, *леџак* (Клајн 2003: 26). Семантичка анализа ексцерпираних грађа показује да се деривати на *-ак* у српском језику практично никад не употребљавају у значењу самог радног процеса.

2. 7. Суфикс *-еж* у деривацији именица из класе *nomina actionis*

У вези са називима за радње који су у српском језику изведени суфиксом *-еж*, Клајн истиче да имају експресивно значење, а неретко и пејоративни призвук (Клајн 2003: 74). Такав је нпр. случај са именицама *џрабеж*, *дремеж*, *сврбеж*, *шрџеж* и др. Наша грађа показује да код многих деривата овог творбеног типа није примарно значење глаголске радње него предметно значење. На ову семантичку конкретизацију *nomina actionis* на *-еж* указао је још Стевановић (1979: 461), напомињући да *бодеж* може означавати и средство за вршење радње имено-

ване глаголом у основи. Исти је случај и са именицом *цршеж* (под 1. у РМС „оно што је нацртано“), док се неким изведеницама осим радње може именовати и особа. Тако нпр. именица *гњаваеж*, према РСЈ, може да се дефинише као девербатив, а може имати и експресивно значење „гњаватор“¹³, док је *давеж* у РСЈ примарно „особа која некоме досађује, досадна, несносна особа“, а секундарно назив за радњу („досадно причање, предавање; гњаважа“).

2. 8. Суфикс *-ка* у деривацији именица из класе *nomina actionis*

Овај суфикс је, како истиче Стевановић (1979: 479), један од најпродуктивнијих суфикса у деривацији именица женског рода у српском језику, а према Клајну (2003: 134), велики број тих именица представља изведенице од глагола и разноврсног су значења. Семантичком анализом грађе долазимо до закључка да деривати изведени суфиксом *-ка* могу означавати: а) поименичену глаголску радњу, односно чин: нпр. у РМС *набавка, ојравка, прозивка, појравка, прејиска, подршка, бишка, грешка, чистица, свирка* и др.; б) предмет¹⁴ или резултат радње: нпр. у РМС *пошиљка, поставка, сјлејка, зајришка*; као и бројне изведенице од глагола са значењем вербалне комуникације: нпр. *прејшопставка, замерка, досешка, белешка, приповешка, заgoneшка* и др.

2.9. Суфикс *-ња* у деривацији именица из класе *nomina actionis*

Суфикс *-ња* је изузетно продуктиван у творби именица од глаголских основа, којима се у српском језику именује радња (Стевановић 1979: 503; Клајн 2003: 167). Семантичком анализом долазимо до закључка да деривати овог творбеног типа могу именовати сâм процес, тј. радњу која се означава глаголом у основи, као нпр. у РМС: *сарадња, градња, штедња, производња, поширошња, возња, шетња, ојлодња, ћушња, шешња* и др. Неким од изведеница са суфиксом *-ња* именују се емоционална стања, расположења или начин понашања, нпр. у РМС *зешња, пашња, сјрејња, љушња, жудња, прејшња, грдња, слушња* и др. Како истиче Клајн (2003: 167), и код деривата изведених суфиксом *-ња* може се развити предметно значење, те тако *радња* може бити „процес“, али и „продавница“; *градња* може бити „процес грађења“, али и „оно што се гради“, *шврдња* може бити „процес тврђења“, али и „изјава“ и др.

2.10. Суфикс *-о* у деривацији именица из класе *nomina actionis*

У српској лингвистици је посебну пажњу именицама из творбено-семантичке категорије *nomina actionis* које су изведене нултим суфиксом посветила Ирена Грицкат¹⁵. Када су посредни деривати овог творбеног типа потребно је најпре истаћи њихову проблематичну мотивацију, која самим тим доводи у питање и творбени начин којим су оне деривирани. Анализа грађе ексцерпираних из

13 У РСЈ је одреница *гњаваеж* упућена на одредницу *гњаважа*, која је обележена квалификатором „разг.“ и дефинише се као: „мучан, досадан посао; досадно причање; уопште досада, досадни тренуци“.

14 Говорећи о суфиксу *-ка*, Стевановић напомиње да као његову варијанту треба издвојити „сложени наставак *-љка*, који учествује у деривацији именица које означавају „оруђе за вршење радње основног глагола“: нпр. *бацаљка, возаљка, казаљка, писаљка, шшипаљка* итд (Стевановић 1979: 482). Несумњиво је, ипак, да је Клајн ове именице исправно сврстао међу деривате изведене суфиксом *-аљка* (в. Клајн 2003: 138).

15 в. у Грицкат 1981: 101–134.

РМС, РСЈ и ОР показује да овде можемо говорити о три потенцијална творбена начина, а то су: а) суфиксација глаголске основе префиксираног глагола нултим суфиксом (*налеи-* + *-ø* < *налеишеи*), б) префиксација именичке основе (*налеи* < *на-* + *леи*) и префиксално-суфиксална творба (*налеи* < *на-* + *леи* + *-ø*).

У студији посвећеној именицама типа *налеи* у српском језику, И. Грицкат (1981: 103) указује на то да овакве именице у погледу творбе представљају изведенице, а начин њиховог грађења подводимо под појам деривације („у ужем смислу, пошто се тако понекад назива и свака творба речи уопште“). Ауторка даље напомиње да основни процес при настанку оваквих речи јесте поименичавање глаголског значења, при чему глаголско значење овде улази као већ модификовано путем префикса. Префикс је, сматра Грицкат, „у тим именицама хронолошки старији, а за појаву о којој расправљамо хијерархијски секундаран, јер у тој фази не учествује у стварању нове лексичке јединице. Деривација *проход* < *проходиши* иста је, према томе, као *ход* < *ходити*“ (Ibid., 103). Будући да је овде реч о поименичавању, ауторка истиче да је оно у словенским језицима углавном везано за суфиксе, те да је у именицама типа *налеи* у српском језику посреди „тзв. нул-суфикс“; самим тим, *налеи* је у погледу творбе исто што и *налеишање*, јер је *-ø* равноправан са осталим суфиксима који учествују у творби именица у српском језику (Ibid., 103). Према томе, суфиксацијом нултим суфиксом добијене су у српском језику нпр. именице са префиксима: *полеи*, *залеи*, *излеи*, *избор*, *улаз*, *излаз*, *прелаз* (у значењу *улазак*, *излазак*, *прелазак*) и др. Семантичка анализа грађе ексцерпираних из РМС показује да неке од њих означавају радњу неодређеног трајања (*нпр. развој*, *надзор*, *провој*, *извоз*, *увоз*), а далеко чешће појединачни, обично завршен чин, као у *избор*, *испај*, *уздај*, *истиуј*, *настиуј*, *ошказ*, *појуст*, *пројуст*, *преокрет*, *пошрес*, *слом*, *распај*, *ујај*, *уздај* и др. Неке именице са префиксом из категорије *nomina actionis* прелазе у категорију *nomina loci*, нпр. *излаз*, *прилаз*, *пролаз*, *одвод*, *довод*, *ископ*, *одрон* и сл. (в. те именице у РМС).

Коначно, И. Грицкат (1981: 106) указује и на нејасну мотивацију именица типа *налеи*, будући да није сасвим јасно да ли је реч о девербативима свршених или несвршених глагола (*налеи* < *налеишеи* или *налеи* < *налеишии*). У вези са поменутих проблемом, ауторка истиче да се радња исказана овим именицама приказује и разумева као „растеређена нагласка на видском моменту или уопште ослобођена видског момента“.

Како истиче Грицкат, када је посреди деривација нултим суфиксом, поставља се питање да ли су уопште могућа непосредна срашћивања префикса са именицама, тј. са другим деловима ових спојева. Ауторка затим истиче да би одговор на ово питање требало потражити у дериватима чији други део у нашем језику уопште не функционише као самостална именица, „већ представља глаголске опште делове“ (Ibid.: 104): нпр. *избор*, *дојуст*, *повој*. За ове именице несумњиво је да имају девербативно порекло, те је, сматра Грицкат, „вероватна претпоставка да у овом правцу делује представа о моделу, тако да и речи као *приглас* или *поговор* настају на основу продуктивности постојећег модела“ (Ibid.: 104).

Сличну дилему имамо и у вези са неким именицама без префикса у нашој грађи, те можемо полемисати о томе да ли је, рецимо, *шрк* добијено од глагола *шрчаи* и *шрај* од глагола *тражити* или обрнуто.¹⁶ За њих Грицкат напомиње да

16 У оквиру чланка чија је одредничка реч глагол *трчати*, Скок (1973: 495) бележи именицу *шрк*, истичући да је у питању „поствербал“, док у чланку одреднице *шрај* (Скок 1973: 48) каже да је *шрајши* „деноминал на *-иши*“

постоји неуједначено мишљење дериватолога и практично га је немогуће поуздано утврдити, те је најбоље говорити о етимолошкој сродности *nomina actionis* типа *шрк* и *шраџ* са глаголима, те не инсистирати на разрешењу дериватолошког проблема (Грицкат 1981: 105). С. Бабић пак сматра да су именице типа *рад*, *шруд*, *ход*, *шрк*, *кас*, *леи*, *илач*, *шов* и сл. девербативи простих глагола, добијени нултим суфиксом (Бабић 1991: 312–313). Семантичком анализом грађе уочавамо да именице овог типа могу означавати сâм процес радње именоване глаголом у основи, могу имати мање или више опредмећено значење, нпр.: *низ*, *ров*, *вез*, *штуруџ* (РМС), а, како истиче Бабић (Ibid.: 313), највише је изведеница са значењем звука: нпр.: *цик*, *хук*, *крик*, *јаук*, *цијук*, *фијук*, *звиздук*, *цвркуи*, *пој*, *жагор*, *жубор*, *крекеи* (РМС).

3.0. О суфиксима *-ње* и *-ће* у деривацији именица из класе *nomina actionis*

Наша грађа потврђује да суфикси *-ње* и *-ће* представљају најпродуктивније суфиксе који учествују у деривацији именица из творбено-семантичке категорије *nomina actionis*. Како истичу Стевановић, Бабић, Барић и Клајн у својим радовима, поменути суфикси додају се основама и свршених и несвршених глагола, у зависности од чега се мења и њихово лексичко значење. Са дијахронијског аспекта можемо заправо говорити о творби назива за радње суфиксом *-је*.

Говорећи о суфуксу *-ње*, Клајн (2003: 167) напомиње да није оправдано тумачење појединих лингвиста (углавном дијахроничара) да је посреди суфикс *-је*, који се додаје трпним придевима, јер именице на *-ње* не само што немају пасивно значење, него се и редовно граде од непрелазних и чисто повратних глагола. И Стевановић (1979: 469–470) говори о творби глаголских именица суфиксом *-је*, али истиче да „трпни придев није морао бити посредник за грађење ових именица“ и да, полазећи од данашњег њиховог значења, можемо доћи до закључка да су глаголске именице на *-је* „сродније са инфинитивом него са трпним придевом“. До сличног закључка дошао је и А. Терзић (1969: 51), истакавши у својој студији да је инфинитив садашња творбена корелација глаголских именица, док је трпни придев био само прелазна веза у њиховом грађењу.

Говорећи са синхронијског становишта, у творби глаголских именица разликујемо суфиксе *-ње* (за глаголе на *-аићи*), *-ење* (за остале глаголе) и *-ће*.

3.1. Термиолошко решење за именице на *-ње* и *-ће*

У вези са термином који се у дериватологији користи за именице на *-ње*, Клајн сматра да овде не можемо говорити о *девербаићивним*, већ о *глаголским именицама*. Аутор истиче да се суфикс *-ње* „разликује од свих осталих именичних суфикса“, јер „за његову употребу, бар код несвршених глагола, практично нема ограничења“¹⁷. Самим тим, речи на *-ње* нису као оне с другим суфиксима, већ представљају „глаголски облик у именичкој функцији“ (Клајн 2003:169). Термиолошком диференцијацијом Клајн заправо настоји да укаже на граматичку природу глаголских именица, наспрот девербативним (2003: 171).

17 О томе колико је суфикс *-ње* продуктивнији од осталих суфикса у деривацији именица од глаголских основа сведочи Обратни речник српскога језика. У овом речнику, постоји преко 10.000 деривата на *-ње*, док деривата на *-ња* има око 150, а оних на *-ај* око 200.

3.1. Глаголски вид као критеријум за деривацију именица на -ње и -ће

Могућностима творбе глаголских именица на -ње од несвршених глагола бавило се неколико лингвиста, долазећи притом до различитих закључака. Тако су Маретић (1963) и Белић (1933) сматрали да је деривација глаголских именица на -ње од глагола несвршеног вида – системско питање и да се од сваког несвршеног глагола може начинити овај тип именице. Јован Вуковић (1950: 149) први поставља питање да ли заиста облици на -ње постоје од сваког несвршеног глагола и доноси многе примере несвршених глагола од којих су неуобичајене гл. именице¹⁸. О овом питању затим расправља Клајн (1998: 152–153), наводећи велики број несвршених глагола на -ићи и -ећи, који су у језику веома фреквентни, али од њих не постоји или се не користи именица на -ње: нпр. *крићи*, *годићи*, *зависићи*, *ићи*, *клетти*, *стигећи* се, *вредети* и др.¹⁹ Аутор указује на то да неки опипљиви облици критеријуми, који би показали зашто поједини глаголи немају именицу на -ње, нису нађени, али притом наводи да је, рецимо, за несвршене глаголе на -нући (нпр. *зинући*, *бринући*, *чезнући* и др.) „таква именица готово искључена“ (Клајн 1998: 153). С друге стране, још Ј. Вуковић (1950: 150) истиче да се од несвршених глагола на -аћи по правилу гради глаголска именица, али ни овај инфинитивни наставак није без ограничења (не реализују се у стварности глаголске именице од глагола *изгледаћи*, *сумњаћи*, *успеваћи*, *пријаћи*, *састајаћи* се и др.).

3.4. Лексичко значење глаголских именица на -ње

Белић (1933) говори о образовању глаголских именица на -ње од свршених глагола и долази до закључка да „именице саграђене од свршених глагола морају имати резултативно значење, тј. морају значити или предмет, тј. резултат радње, или какав чин“: нпр. *признање*, *створење*, *венчање* и сл. И Стевановић (1979: 470) истиче да „ове именице не значе искључиво процес, него још и резултат радње означене основним глаголом или њен чин“, напомињући притом да се предметно значење обично развија код именица које су изведене од свршених глагола: нпр. *доушишење*, *оличење*, *понижење*, *искушење*, *привиђење*, *обећање*, *расиђење*, *свануће*, *улегнуће*. Стевановић такође указује на чињеницу да семантичку спецификованост обично прати и акценатска. Овакви примери каткад се осамостаљују као засебне именице и у дескриптивном речнику добијају статус самосталне одреднице (нпр. *печење* = „гл. им. од *пећи* (се)“; *печење* = „(ис)печено месо, печеница, печенка“).

За потребе овог истраживања, грађу ексцерпирану из РМС класификовали смо према неколиким критеријумима:

- Лексичко-семантичка класификација *nomina actionis* од несвршених глагола на -ње из РМС:

- I. значење глаголске радње: а) именице које означавају телесне функције и симптоме, нпр. *дисање*, *варење*, *шпицање*, *дојење*, *надимање*, *кијање* и др.; б) именице које означавају спортске дисциплине, нпр. *трчање*, *скијање*, *пливање*, *рвање*, *везање*, *јахање*, *мачевање*, *клизање* и др.; в) именице које означа-

18 И сам Вуковић (1950: 150) признаје да се не може са сигурношћу рећи од који се несвршених глагола именица на -ње и -ће не могу градити, али их наводи на десетине.

19 У РМС ипак налазимо *гођење* и *штићење*.

вају рачунске операције, нпр. *сабирање, одузимање, множење, дељење, сљепоновање* и др.; г) остале именице, које означавају различите појмове, нпр. *крепање, мировање, лежање, седење, чишћење, шрење, шпољење, кајање, зрејање, бријање, шишање, усавршавање, школовање, испираживање, гађење* и др.

II. конкретно или сасвим опредмећено значење: нпр. *сећање* (успомена), *улажање, дуговање, пошраживање* (финансијски термини), *боловање* (одсисто), *звање* (титула), *шкање* (тканина), *осећање* (емоција) итд.

• **Класификација** *nomina actionis* од несвршених глагола на -ње из РСМ:

I. од прелазних глагола: а) са значењем радње, нпр. *саслушање, пољубљење, испребљење, ослобођење, излечење, исцељење, унапређење* и др.; б) са значењем стања или какве промене особине, нпр. *увећање, побољшање, погоршање, умањење, освежење, проширење* и др.; II. од повратних глагола: *одрешење, поклоњење, извињење, смирење, изненађење, уједињење, зајрејашићење, ошређење, ошрежњење, оцейљење, поравнање* и др.; III. од непрелазних глагола: *захлађење, ошпољење, закашњење, појефшињење* и др. У погледу семантике, именице на -ње од свршених глагола могу се односити на емоционална стања (нпр. *расположење, уверење, убеђење, поверење, сажаљење, преурење* и др.), комуникативне чинове (нпр. *одобрење, допуштање, оправдање, објашњење, саопштиње, и др.*), али развијају и сасвим конкретно, опредмећено значење (нпр. *издање, пошројење, ушврђење, удубљење, задебљање* и др.).

3. 5. Суфикс -ће у деривацији именица из класе *nomina actionis*

Творбена анализа грађе показује да је овај суфикс далеко мање продуктиван од суфикса -ње и, за разлику од њега, додаје се углавном основама свршених глагола. Од несвршених основа данас су обичније речи *биће, пиће, умеће, чезнуће, шиће*. С друге стране, семантичка анализа показује да изведенице на -ће најчешће означавају: а) свршену радњу или чин, нпр. *зачеће, склизнуће, смакнуће, ишчезнуће, увенуће, свануће, васкрснуће, пролиће* и др; б) стање или резултат радње: *надахнуће, жануће, тиронуће, клонуће, угануће, досишгнуће*, док, нпр. именица откриће има сасвим конкретно значење „оно што је откривено“.

4. Страни суфикси у деривацији именица из класе *nomina actionis* у српском језику

У творби именица које означавају радњу учествује и неколико суфикса страног порекла и то су: -ажа (од глагола на -ираши): нпр. *монтиража, сабоиража, масажа, шипијунажа* (ОР); -ција: нпр. *редукција, репродукција, еволуција, проституција* (ОР); -ација: нпр. *девалвација, модификација, идентификација, партиципација* (ОР); -ијација: нпр. *денунцијација, диференцијација, иницијација* (ОР); -анција (приличан број хибридних, шалјивих изведеница, обично од гл. од којих постоје *nomina agentis* на -анти): нпр. *зафрканција, забушанција, уживанција, ждгеранција* и др. (ОР).

5. Закључна разматрања

У раду су са творбеног и лексичко-семантичког становишта посматране и описане именице из класе *nomina actionis* у српском језику. Истраживање на грађи из двају дескриптивних речника нашег језика и *Образног речника* потврђује досадашња запажања дериватолога да именице овог типа махом настају у процесу суфиксације глаголске основе и означавају или сâму радњу означену тим глаголом или развијају резултативно значење, при чему се могу односити на чин некакве акције, затим на конкретан предмет који настаје у процесу радње, а у ређим случајевима развијају и значење вршиоца радње именоване глаголом у творбеној основи.

Творбена анализа грађе ексцерпираних из РМС, РСЈ и ОР показује да се именице из ове категорије у српском језику претежно граде домаћим суфиксима, и то: *-а, -ја, -ба, -адба, -идба, -ва, -џва, -ава, -њава, -ај, -јај, -љај, -ак, -еж, -ка, -ња, -(е)ње, -ће, -ѓ*, али у њиховој творби учествује и неколико суфикса страног порекла: *-ажа, -ција, -ација, -аниција, -ијација*. Као најпродуктивнији издваја се суфикс *-(е)ње*, а међу продуктивне спадају и суфикси *-ба, -ња, -ак, -ка* и *-ѓ*. Грађу ексцерпирану за потребе овог истраживања класификовали смо најпре у творбене групе, према суфиксима који учествују у деривацији посматраних именица, а затим у лексичко-семантичке групе, према значењу које развијају у полисемантичкој структури, а које бележе наши дескриптивни речници.

Током истраживања показало се да каткад, услед перинтеграције и других фонетских разлога, не можемо са сигурношћу тврдити које творбене морфеме учествују у деривацији одређене именице, те сматрамо да у таквим случајевима при творбеној анализи треба узети у обзир семантичку парафразу дате лексеме, тј. значење које је забележено у лексикографској дефиницији у дескриптивном речнику.

Извори и литература:

- Бабић 1981: S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku, Nacrt za gramatiku*, Zagreb: Djela JAZU 62.
- Белић 1933: А.Белић, О грађењу глаголских именица на *-ње* и *-ће*, *Наш језик I*, Београд, 262–268.
- Вуковић 1949: Ј.Вуковић, Глаголске именице на *-ње* и *-ће*, *Пићања савременог књижевног језика I/1*, Београд, 40–53.
- Вуковић 1950: Ј.Вуковић, Глаголске именице на *-ње* и *-ће*, *Пићања савременог књижевног језика II/2*, Београд, 149–171.
- Грицкат 1981: И. Грицкат, О именицама типа налет у српскохрватском језику, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику XXIV/1*, Београд, 101–134.
- Клајн 1998: И. Клајн, Граматички и лексикографски статус глаголских именица од несвршених глагола, *Научни састајак славистиа у Вукове дане 27/2*, Београд, 149–157.
- Клајн 2003: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, Друџи део, Суфиксација и конверзија (Прилози грамаџици српскога језика II)*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- ОР: М. Николић, *Образни речник српскога језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2000.

- Радић 1988а: П. Радић, Глаголске именице на -ње и -ће I. *Књижевности и језик*, 1, Београд, 47–54.
- Радић 1988б: П. Радић, Глаголске именице на -ње и -ће II. *Књижевности и језик*, 1, Београд, 128–136.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика I–VI*. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска. 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I –XVIII*. Београд: САНУ. 1959–.
- РСЈ: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- Скок 1973: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Knjiga treća (poni² – Ž)*, Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Стевановић 1979: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма I*, Београд: Научна књига.
- Терзић 1969: А.Терзић, Структурно-семантичке одлике глаголских именица творбеног типа -ние, -ение у руском и -е, -ће у српскохрватском језику, Београд: *Анали Филолошког факултета*, IX, Београд, 27–93.
- Ђорић 2008: Б. Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност, Филолошки факултет.

THE DERIVATION OF NOUNS NOMINA ACTIONIS IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

This paper is dealing with formational and semantic analysis of the nouns denoting verbal action in Serbian language. The aim is to describe derivative models which are typical for these words, as well as to present the most common suffixes that are recognized in their structure, and to discuss their productivity. This research also points out that there are nouns derived from the verbs for which we can not reliably determine structural model. In these cases we should consider their meaning, presented in the lexicographic definitions of these nouns in descriptive dictionary.

Keywords: nomina actionis, verbal base, suffix, derivative model, semantic analysis

Jovana Jovanović

Томислав Матић¹

Београд

СЛОЖЕНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ СА ИНДЕКЛИНАБИЛНОМ ПРЕПОЗИТИВНОМ КОМПОНЕНТОМ СТРАНОГ ПОРЕКЛА – ПРИМЕНА ПРАВОПИСНИХ РЕШЕЊА НА КОРПУСУ СПОРТСКОГ НОВИНСКОГ ИСКАЗА

Предмет истраживања у овом раду биће бележење сложених конструкција са индеклинабилном препозитивном компонентом страног порекла у спортском новинском исказу. Тројаки модел записивања оваквих конструкција: синтагматски, полусложенички и сложенички, прописан је у Правопису, у одељку *Спојено и одвојено писање речи*. Испитаћемо нормативну усклађеност забележених примера са прописаним у том одељку.

Кључне речи: Правопис, синтагма, полусложеница, сложеница, спортски новински исказ

1.1. Предмет истраживања у овом раду биће бележење сложених конструкција са индеклинабилном препозитивном компонентом страног порекла у спортском новинском исказу. Анализираће се нормативна усклађеност забележених примера са решењима прописаним у најновијем издању *Правописа српског језика* Матице српске из 2010. године.

Грађа је ексцерпирана из више бројева дневног спортског листа *Спортишки журнал* из јануара 2011. године. У питању су: број 19057 (празнични троброј, 31. децембар 2010, 1. и 2. јануар 2011), 19058 (3. јануар 2011), 19059 (4. јануар 2011), 19060 (5. јануар 2011), 19062 (8. јануар 2011), 19063 (9. јануар 2011), 19064 (10. јануар 2011), 19065 (11. јануар 2011). Из анализе смо искључили Божићни двоброј *Спортишког журнала* из истог периода како би се избегао евентуални отклон у очекиваном лексичком регистру овог исказа, а услед свечарског карактера текста примећеног у претходно поменутом новогодишњем троброју.²

1.2. Сложене (именске) конструкције у којима је први члан евидентно страног порекла и не мења се (индеклинабилан је), врло су честе у нашем језику данас. Разлоге томе можемо тражити у свеопштој глобализацији, сведоступности информација и знања, и на крају тежњи (или нужности) ка интернационализацији лексике. Доминантни језик давалац је, наравно, енглески, мада су забележени примери и из других светских језика; велики број примера води порекло из латинског и грчког језика, примарних експоната науке и културе прошлог времена³.

1 t.matic@yahoo.com

2 И у новогодишњем и у божићном специјалном издању листа преовладавају опширни разговори са нашим прослављеним спортистима, а њихова тематика је у великој мери окренута ка приватном животу спортиста. Самим тим се и регистровани лексички фонд не осећа као аутентични репрезент спортског новинског исказа.

3 Велико је питање да ли и у којој мери англицизми некад само рефлектују речи из латинског, грчког или неког другог језика, бивајући тако извесни језик конектор између других култура и језика и језика примаоца, у овом случају српског језика.

Технолошки развој, чију експанзију бележимо крајем XX и почетком XXI века, а чији је врхунац феномен светске раширености интернета⁴, донео је просечном српском спортском заљубљенику могућност да прати доста већи број мечева. До тада, могао је пратити само невелики број мечева на националној телевизији.⁵ Наравно, то у Србију доноси и широку лепезу нових спортова, до тада релативно или апсолутно непознатих како поменутиим спортским заљубљеницима, тако и самим спортским новинарима. Све то прати и појава великог броја специјализованих спортских медија, штампаних и електронских.

У Србији данас постоје 2 спортска дневна листа (*Спортишки журнал*, *Спорти*)⁶, десетине оних који излазе на недељном или месечном нивоу. Специјализованих спортских интернет портала све је више, било самосталних, било као део ширих информативно-забавних портала. У понуди српских кабловских оператера је тренутно готово 20 специјализованих спортских канала који покривају готово целокупну понуду мечева из категорије професионалног спорта.

Последица свега тога је, очекивано, повећан број спортских новинара. Данашњи спортски новинар подразумевано је изузетно поливалентан; мора бити способан да прати далеко већи број спортова него што је то био случај пре неколико година. И у начину оглашавања новинара приметне су промене; поред (пре)великог броја директних преноса разних мечева, извештаја и репортажа, јављају се и аутохтоне новинарске врсте новог времена (колумне, блогови и сл.). Све то се (нежно или не!) рефлектовало на степен поштовања норме у овом новинском исказу. Стиче се утисак да је у модерном новинарству данас поштовање норме пало у други план под притиском ексклузивности информације, али и већ наведеног мноштва различитих спортова и спортских догађаја.

1.3. Ово доводи до презумања стране лексике, нажалост, и некритички и несистемски. Преузима се и прилагођава страна спортска терминологија нужна за новитете у познатим спортовима, али и терминологија за (потпуно) нове спортове. Веома фреквентна манифестација јесте стварање сложених конструкција чија је прва компонента без сумње страног порекла и индеклинабилна је, док је други, променљиви део конструкције најчешће именица одомаћена у српском језику. Све чешће, нарочито у спортском новинском исказу, и други формант је евидентно страног порекла; ипак, променљив је и прилагођен у складу са нормом и духом српског језика.

Примери: *џилајтес инструктор*, *фитнес тренер*, *џлеј-оф*, *џајм-аути*, *аутишо-мошо спорти*, *џикенџиој*, *аутигогол*, *џачдаун*.

Тројаки модел записивања оваквих конструкција: синтагматски, полусложенички и сложенички, прописан је у Правопису, у одељку *Спојено и одвојено писање речи*. Испитаћемо нормативну усклађеност забележених примера са прописаним у том одељку. Ексерципија и класификација омогућиће стварање модела за лакшу анализу како погрешно, тако и коректно забележених примера.

1.4. Циљ рада јесте да се на основу такве анализе дође до података о степену поштовања норме у спортском новинарству. Статистички ће се приказати који

4 Управо то и значи трословна скраћеница *www* (World Wide Web) као сигнал доступности мреже, односно интернета.

5 Ваља напоменути да се последњих година ситуација са националном телевизијом додатно погоршала, па се готово сви ексклузивни преноси могу пратити само на неким од кабловских канала.

6 Пре десетак година било их је четири; уз два и данас актуелна, излазили су и листови *Тим* и *Екипа*.

од ова 3 модела записивања сложених конструкција је најфреквентнији и у којој мери се приликом бележења сваког од њих поштовала прописана норма. На основу анализе забележених примера и разматрања њихове граматичке, стилске и ортографске оправданости, предложићемо евентуално редефинисање појединих решења у Правопису. Најдаље, циљ је изналажење начина да се несистемско бележење оваквих спојева, као и непоштовање правописне норме уопште у спортском новинском исказу, искорени или барем сведе на минимум.

2.1. Идеја је да се истовремено са анализом и коментарисањем прописаних начела у одељку *Спојено и одвојено писање речи*, врши, најпре извесна класификација, а затим и анализа ексцерпираних примера. Наиме, разматраћемо их у светлу и оквиру одговарајуће тачке у датом одељку. Коментарисаћемо у којој мери би се прописано у датој тачки односило на конкретне примере забележене у нашем корпусу. То је посебно важно јер се велики број забележених примера не може експлицитно пронаћи у инвентарима примера датих у оквиру сваке појединачне тачке у одељку. По принципу сличности, творбене, семантичке или неке друге, покушаћемо да сместимо примере у оквире тих инвентара.

На овај начин, уз поменути статистички приказ, надамо се да ћемо доћи до јаснијих закључака када су у питању евентуална решења овог, али и осталих правописних проблема везаних за спортски новински исказ.

2.2. Одељак *Спојено и одвојено писање речи* је пети по реду у Правопису, проблем је детаљно разложен од тачке **80.** до тачке **102.** Интерпретираћемо и анализирати само оне тачке у којима су дефинисани и пописани примери сродни онима из нашег корпуса.

У уводној тачки, **80.** говори се о проблему дефинисања правила за издвајање речи: у седам подтачки се покушава представити колико је тај поступак у бити сложен. У неким од њих се могу идентификовати проблеми са којима се срећу и спортски новинари приликом одабира најкоректнијег решења за дати сложене спој.

- 1) немају све речи у истој мери самостално значење
- 2) нису све речи једнако актуелне и познате савременом читаоцу (*плејмејкер и ценџарфор : квојшербек, олараунд игrač*)
- 3) немају све речи самосталан акценат (акцентско обједињавање)
- 4) комплексна правила творбе, како историјска тако и савремена
- 5) избегава се нарушавање створених навика (*фојшокојирница : фојшо-којирница; сујерлига : сујерлига*)
- 6) некритички се примају страни спојеви (често погрешни, често мимо духа српског језика: *олараунд игrač, селери каи*)
- 7) писци текстова желе да им правописна норма остави више слободе у процењивању типа споја у овом случају, док се стручњаци, односно они који предају и професионално примењују норму, залажу за изричитост – једно или бар свођење дублета на најмању меру (Правопис 2010: 74).

Управо се у последњој наведеној ставци и огледа суштина проблема и у спортском новинском исказу. Уз ограду да се овакве жеље за што већом слободом при одабиру решења у датом исказу често и злоупотребљавају. Појава да се исти спој у истом чланку у *Спортском журналу* (разлика између њих је 5 редова) пише прво сложенички а затим полусложенички то свакако лепо илуструје: *фајнал фор* и *фајнал-фор*.

И у Српском језичком приручнику имамо сличну ситуацију када се на почетку одељка о састављеном и растављеном писању речи дају индикатори да су се речи спојиле у сложеницу, односно полусложеницу:

- I) ако спој има ново значење, друкчије од значења саставних делова (*напољу* : *на пољу*),
- II) ако се један од саставних делова не јавља у самосталној употреби (*пољо* : *пољопривреда*),
- III) ако је први део непроменљив (*светложућ*),
- IV) ако је акценат јединствен, тј. ако је у целом споју наглашен само један слог.

Након овога следи коментар аутора да се дати критеријуми често показују као нејасни и недовољно разграничени у стварној примени, те да могу бити и међусобно у сукобу (Ивић и др. 2004: 98).

Б. Ђорић у *Творби именица у српском језику*, у одељку *Сйране препозитивне компоненте*, на кратко се осврће и на проблем правописне фиксације оваквих спојева. Наглашава да су се овим проблемом са аспекта правописа стручњаци бавили још тридесетих година прошлога века. Као потврду да начин писањог представљања оваквих спојева и данас представља проблем наводи пример тројаког записивања појединих примера из корпуса: *аква парк* (синтагматски) : *аква-парк* (полусложенички) : *аквапарк* (сложенички) (Ђорић 2008: 120–121). Исти пример евидентиран је и у нашем корпусу, али само у синтагматској и полусложеничкој форми.

2.3. У тачки 83. наглашава се да посебан нормативни проблем представљају спојеви чији је први члан, било формант, било префиксоид, страног порекла, као што су: *ауџо*, *авио*, *аеро*, *моџо*, *фоџо*, *супер*, *мини*, *макси*, *макро*, *микро*, *аудио*, *видео*, *радио*, *екстра*, *џеле*... (Правопис 2010: 76–78).

Наводи се да су нормативисти каснили за продором ове врсте иновација у језику и хиперинфлацијом сличних спојева, па се створио утисак да су процене о степену сраслости ових спојева субјективне, а само нормирање било је појединачно, лексичко, а не системско на било какав начин.

Међутим за све спојеве који се овде помињу, са овим препозитивним члановима, можемо да кажемо да су традиционални, класични интернационализми и да се захваљујући творбеном и сваком другом срастању у оквиру српског језика, постојано пишу спојено. Мање више сви они и воде порекло из неког од класичних језика: *ауџо*, *био*, *зоо*, *еџно*, *макро*, *микро*, *мега*, *моно*, *мулџи*, *поли*, *џоџи*, *џсихо*, *реџро*, *џермо*, *хидро*.

Наглашава се да се и они у новим спојевима бележе полусложенички: *џермо-чарџе*, *био-дизел*, *еџно-село*. За спојеве *мегазвезда* и *мегахџиџи* прописано је сложеничко писање, мада се они пре могу довести под окриље поменуте препоруке, о полусложеничком писању нових спојева.

2.4. У тачки 84. се даје инвентар релативно новијих форманата чији се спојеви готово по правилу бележе полусложенички. То су *ауџо*⁷, *аеро*, *моџо*, *радио*, *фоџо*, *видео*, *сџерео*, *кино*, *мини*, *макси*, *квази*, *назови*, *надри*, *екс*, *ино* и сл. (Правопис 2010: 78–81).

Издвајају се форманти екстра и супер, као и издвојена значења фото и радио, где се прописује готово доследно сложеничко писање. За спортски новин-

7 Формант *ауџо* у овој тачки различит је од графемски истог форманта у тачки 83. Наиме, у тачки 83. његово значење је *само*, *сојствени*, док у тачки 84. он упућује на везу са аутомобилизмом.

ски исказ интересантни и изненађујући су примери наведени у инвентару: *суперлига* и *суперсјекшакл*, који су у корпусу доследно синтагматски писани. Такође, пример *инофудбалер*, за који се прописује сложенички начин бележења, није пронађен у корпусу, а по језичком осећају свих спортских новинара са којима смо причали, непознат је или, у најмању руку, осећа се као застарели интернационализам.

2.5. Тачке **86.** и **88.** својим инвентаром у највећој мери обухватају примере карактеристичне за модеран спортски новински исказ.

У тачки **86.** приказују се спојеви у којима је препозитивни члан индеклинабилан (мада је већина њих иначе променљива), страног је порекла и ближе одређује други члан, и пишу се доследно синтагматски:

86а) препозитивни члан се схвата као придев: *фитнес тренер, фер игра, гала ручак*

86б) препозитивни члан је изван ових спојева променљив и има симболичко значење: *шојоша аутомобили, рибок пашика, Балкан експрес*

86в) препозитивни члан је изван ових спојева променљив и има општију употребу: *доинг шест, панк музика, жиро рачун, баншам кашеџорија, џеј парада* (Правопис 2010: 81–82).

2.6. У тачки **88.** наилазимо можда на кључно објашњење за све муке спортских новинара (а и свих других!) када је у питању записивање баш оваквих спојева. Наиме, каже се: *За лексику страног порекла (новија је најчешће из енгл. језика) или се примењују правила која важе за домаће речи (формална и семантичка) или се преноси правопис језика из којег се речи преузимају, посебно ако су склопови ширем кругу значењски непрозирни и не могу се с више сигурношћу уклопити у постојеће обрасце* (Правопис 2011: 82).

Затим се дају два инвентара:

а) спојеви које се бележе сложенички, и који заиста и јесу (по мишљењу великог броја говорника српског језика) значењски непрозирни: *нокдаун, бодибилдер, рокенрол⁸, рентакар, еркондишн*

б) спојеви који се бележе полусложенички, а чије је значење прозирније, углавном захваљујући другом, препознатљивом члану: *фер-илеј, ски-лифти, грим-шим, аква-аеробик, шест-возач...*

Ако се зна да велика већина спојева које спортски новинари преузимају из неког од страних језика, а најчешће су то енглески и „велики“ европски језици, готово по правилу у изворним језицима пишу синтагматски, техничка могућност новинара да погрешно је минимална. Неизбежно, тежња или нужност прибегавању англоамеричке терминологије у спорту данас свакако ће довести до тога да постојећи инвентари у нашим приручницима неће бити довољни па ће решења за њихово бележење остати у рукама баш новинара.

8 За овај пример Иван Клајн у IV одељку *Српског језичког приручника, Састављено и растављено писане речи*, наводи да је коректнији начин бележења *рок-ен-рол*. Наиме, такво би решење сигнализирало задржавање двојног акцента, док би рокенрол упућивало на свођење на један акценат које прати одступање од правила српске акцентуације, са дугосилазним акцентом на последњем слогу. За нас је он посебно интересантан јер је изузетно (семантички и структурно) сличан са честим примером из нашег корпуса, *шкенрол*, који је карактеристичан за савремену кошаркашку терминологију, а за који не постоји други еквивалент домаћег порекла.

2.7. Интересантна за нас је још једино тачка **90**, у којој се прописује бележење спојева чији је први члан

- а) једнословни симбол: *О-ноге, Бе-витаминам* – полусложенички и
- б) вишесловна (верзална) скраћеница: *ТА њећ, СМС њорука, АТП листица, NFL финале* – сложенички (Правопис 2010: 83).

3.1. Грађа је ексцерпирана из више бројева дневног спортског листа *Спортишки журнал* из јануара 2011. године. Пронашли смо и забележили 146 примера. Од тога:

- 1) 17%, односно 25 примера у форми сложенница, дакле спојено. (*вицешампион, велесила, сувершиаленаш, велеобриш, аушогол...*).
- 2) 11%, односно 17 примера у форми полусложенице, са цртицом. (*фајналфор, њлеј-оф, инштер-шошо куй, дабл-дабл учинак, њик-ен-рол*).
- 3) 71%, односно 104 примера у форми синтагме, одвојено. (*фајнал фор, сувер лига, зрен слем шурнир, сувер зран њри митинг, зран њрију, АТП шурнир*).

*Као специфичну групу можемо издвојити и синтагматске спојеве чији препозитивни члан представља удвојену форму. Има их у нашем корпусу укупно 16, дакле 11%. И ту разликујемо примере где су сами удвојени чланови писани одвојено (синтагматски): *зрен слем шурнир, зрен слем њолуфинале, сувер зран њри митинг (ушројени њрепозитивни члан!!!)* и примере где су они писани полусложенички: *инштер-шошо куй, пасинг-шош дијагонала, аушо-мошо друштво, шричл-дабл учинак*.

3.2. Већина ексцерпираних примера није пронађена у инвентару датом у Правопису у поменутом одељку *Спојено и одвојено писање речи*, али се по принципу сличности са постојећим примерима могу сместити под одређену тачку прописане норме па сходно томе и записивати:

фр-њлеј > шајм-ауш, СМС њорука > СОС канал.

Експлицитно дефинисање „писмености“ наших спортских новинара, односно израчунавање у ком се проценту њихова решења при исписивању оваквих спојева слажу или не са прописаним у Правопису је због свега овога на неки начин релативизовано. Као што смо већ навели, постоји доста примера из постојећег правописног инвентара, који су јако слични (у сваком смислу), а за које се прописује другачији начин бележења.

3.3. Примери које смо пронашли у инвентару датом у Правопису у овом одељку, а који су по томе написани погрешно су малобројни. Нажалост, то квари један од најчешће забележених примера *сувер лига*, који у свим ситуацијама писан синтагматски, а правопис прописује сложенички модел (Правопис 2010: 80). Слична ситуација је и са примерима чији је први формант *џол, џол-разлика* и *џол-линија*, где се у Правопису прописује полусложенички модел (Правопис 2010: 82), док је у корпусу забележен искључиво синтагматски начин писања. Ваља нагласити да је дефинисању оваквих примера много приближније оно под тачком **86в**, а где се прописује одвојено писање. Наравно, погрешно написани примери су и они за које смо налазили двојака решења: *фајнал-фор* и *фајнал фор*.

3.4. Баш из овога произилази да би статистичка обрада коректно, односно погрешно писаних примера била релативна; тачније у тај математички податак би на неки начин продро и субјективни језички осећај онога ко је грађу ексцерпирао и касније упоређивао са прописаним у Правопису.

Много кориснији и, на дуге стазе, ефикаснији метод био би одржавање трибина и семинара на којима би се предочавала и на неки начин демистификовала

правописна начела, а којима се водило при стварању постојећих норми. То се, наравно, не односи само на писање оваквих спојева и само на спортски новински исказ, већ на новински исказ уопште, али и све друге сфере употребе јавне речи са сличним проблемима. (проблемима адаптације стране лексике, на свим граматичким нивоима). Упућивање на адекватну и корисну литературу био би један од првих корака. Коришћење Матичиног правописа и средњошколске граматике професора Станојчића и Поповића одавно је престало да буде довољно. С друге стране, ни популарни али опет несистематски језички саветници⁹ нису целисходно решење.

Стварање специјализованих приручника делује на први поглед као сизифовска мисија, али свакако да би стварање за почетак систематичних и профилисаних језичких саветника допринело да решења у појединим сферама буду ако не екстремно „писменија“, онда бар уједначенија и систематичнија. Концепт таквих приручника на почетку би се могао поједноставити и бити представљен у виду опширних лексичких инвентара, а којима би била прописана решења го­рућих и најфреквентнијих недоумица појединачних исказа.

Литература:

- Белић 1923: Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Геца Кон, Београд.
- Брборић 2004: Вељко Брборић, *Правопис српског језика у настави у пракси*, Филолошки факултет, Београд.
- Дешић 1994: Милорад Дешић, *Правопис српског језика*, Нијанса, Земун, Унирекс, Никшић.
- Ивић и др. 2004: Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић, *Српски језички приручник*, Београдска књига, Београд.
- Клајн 2010: Иван Клајн, *Речник језичких недоумица*, Прометеј, Нови Сад
- Милановић 2010: Александар Милановић, *Језичка култура у штампаним медијима, Даница 2011*, Београд, 116–127.
- Правопис 2010: Митар Пешикан и др., *Правопис српског језика*, Матица српска, Нови Сад.
- Прћић и др. 2001: Твртко Прћић, Вера Васић, Гордана Нејгебауер, *Речник новијих англицизама: Ди ју спеек англосрпски*, Змај, Нови Сад.
- Ранђеловић 2012: Ана Ранђеловић, *Примена правописа у неким београдским културним водичима, Наш језик, XLIII/1–2*, 91–101.
- Симић 2003: Радоје Симић, *Српски правопис*, Јасен, Никшић.
- Станојчић–Поповић 2010, Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамаџика српског језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Ђорић 2008: Божо Ђорић, *Творба именица у српском језику*, Друштво за српски језик и књижевност, Београд.
- Шипка 2010: Милан Шипка, *Правописни речник српског језика: са правописно-грамаџичким саветником*, Прометеј, Нови Сад.

⁹ Мисли се пре свега на *Речник језичких недоумица* Ивана Клајна, те *Речник новијих англицизама: До уоу спеек англосрпски* Твртка Прћића.

**COMPLEX CONSTRUCTIONS CONTAINING INDECLINABLE PREPOSITIVE
COMPONENTS OF FOREIGN ORIGIN - THE APPLICATION OF ORTHOGRAPHIC
SOLUTIONS TO THE CORPUS OF SPORTS NEWS**

Summary

This paper deals with inscription of complex constructions with indeclinable prepositive component which is originally foreign in serbian sports journalist discourse. Three different ways of writing these constructions: syntagmatic, semi-compound or compound, are prescribed in *Правопис Матвице српске*, in chapter V. We will compare and discuss examples we found with examples and regulations in that chapter.

Tomislav Matic

Ана Петровић¹
Београд

МОЦИОНИ СУФИКСИ У УЏБЕНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА КАО СТРАНОГ

С обзиром на то да стање у уџбеницима српског језика као страног није довољно проучено, јавља се потреба за радовима који би ту област осветлили у циљу квалитетнијег организовања наставе. Овај рад се бави моционим суфиксима, а истраживачки корпус чине уџбеници почетног и средњег нивоа: *Serbo-Croatian for Foreigners 1 и 2* Славне Бабић, *Српски за странце* Боже Ђорића, *Научимо српски 1 и 2* групе аутора Универзитета у Новом Саду, *Реч по реч* и *Више од речи* групе аутора Института за стране језике у Београду, као и *Step by Step Serbian 1* Мирјане Даниловић. Показало се да је ситуација у уџбеницима неуједначена што се темпа и експлицитности обраде тиче, али да се већина уџбеника дотиче, бар имплицитно, именичке моције, посебно на плану творбе етника, а суфиксима *-ица*, *-ка* и *-киња*, ретко *-иња*. Сви уџбеници се баве само извођењем мовираног фемининума од истокореног мушког корелатива.

Кључне речи: српски као страни језик, творба речи, методика наставе, моциони суфикси

Увод

1.0. Увидом у досадашње стање на пољу проучавања уџбеника српског као страног језика, а посебно творбе речи у њима, закључено је да постоји потреба за радом који би сагледао стање у овој области у водећим уџбеницима српског језика намењеним странцима. Творбу речи ту не можемо проучавати на исти начин као што бисмо чинили у случају уџбеника намењених матерњим говорницима српскога језика, већ је морамо посматрати кроз призму наставе српског као страног језика и кроз очи оних према којима је усмерена. Овај рад посебно занимају моциони суфикси у овим уџбеницима.

1.1. Истраживачки корпус представљају уџбеници почетног и средњег, А и Б нивоа, а од пет издавача: *Serbo-Croatian for Foreigners 1 и 2* Славне Бабић, у издању Коларчевог народног универзитета, *Српски за странце* Боже Ђорића², у издању Међународног славистичког центра и Завода за међународну сарадњу, *Научимо српски 1 и 2* групе аутора Центра за српски језик као страни Универзитета у Новом Саду, уџбеници *Реч по реч* и *Више од речи* Института за стране језике у Београду и *Step by Step Serbian* Мирјане Даниловић, у издању Корнета. Због непоклапања између уџбеника и због важности контекстуализације, рад ће их ради кохерентности разматрати засебно, хронолошким редом, обједињене у поглавља према издавачу.

1.2. Рад прати теоријско-терминолошки оквир који је Божо Ђорић поставио у монографији *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, што се именичке моције тиче. За општа питања творбе, користимо се оквиром постављеним у две-

1 Ana5ra@Hotmail.com

2 Овај уџбеник посматраћемо као уџбеник оба нивоа.

ма књигама Ивана Клајна посвећеним творби речи у савременом српском језику. Клајнова *Творба речи у савременом српском језику*, осим што је у потпуности посвећена творби речи, дело је и довољно широког захвата. Окренуто је синхронизији, али умерено, што је важно приликом проучавања ове теме из угла методике српског језика за странце јер нематерњи говорници српског језика немају развијен осећај за дубинску, дијахронијску повезаност неких речи као што би је матерњи говорник имао. Но, узећемо у обзир и становишта других аутора, Стевановића и Станојчића и Поповића. Користићемо се и *Образним речником српског језика* Мирослава Николића, *Речником српскохрватског књижевног језика* Матице српске и *Речником српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*.

1.3.0. Градиво се студентима којима је српски L2, наравно, представља друкчије него онима којима је српски L1. Њима се оно даје прилагођено и упрошћено. Поштоваћемо терминологију самих аутора уџбеника приликом представљања њихових излагања, а потом је коментарисати у случају да битније одступа од Ђорићеве и Клајнове. Рад ће се бавити оним што је у уџбеницима приказано; оно што није споменуће се само уколико је обрађено у неком другом уџбенику, по ређења ради.

1.3.1. Божо Ђорић наводи дванаест моционих суфикса за образовање именица женског рода, различитих степена продуктивности: -ица, -ка, -иња, -киња, -ача, -ара, -(и/а)ља, -уша, -уља, -ја, -(j)ака и -а. Испитаћемо који су од њих и у којој мери заступљени. Гледаћемо и то да ли су заступљене обе врсте моције које Ђорић помиње – интегрална, када цео полазни назив улази у састав завршног назива, и суплетивна, када се нови назив изводи од окрњеног полазног (Ђорић 1982: 8). За нематерњег говорника суфикс се не издваја као моциони ако реч изграђена њиме не стоји у моционом пару наспрам свог истокореног корелатива другог рода (Ђорић 1982: 10). Због ограничења у простору, а и због тога што ову тему посматрамо са становишта методике наставе српског као страног језика, нећемо се дубље упуштати у разматрање различитих творбених типова и модела.

1.3.2. Метод излагања се разликује од уџбеника до уџбеника: неки се приклањају дедуктивном закључивању од стране студената, дајући експлицитна правила која ће они касније следити; други се приклањају индуктивном закључивању од стране студената, дајући им примере из којих ће они касније извести имплицитна правила. С обзиром на то, примећујемо два главна начина представљања творбено везаних речи. Први начин чине директна објашњења, која даље могу бити мање или више експлицитна. Други чине низови речи заједничког творбеног елемента – најчешће истог корена, а у уџбеницима где се не инсистира на отвореним граматичким правилима нарочито је битно колико су јасно и чврсто приказане везе између оваквих речи. Због интуитивног приступа у неким уџбеницима граница између „обрађеног“ и само „приказаног“ није оштра.

1.3.3. Ни код конципирања вежби уџбеници нису исти – могу нагињати ка учењу кроз понављање пређеног или могу нагињати ка продукцији новог према уоченим правилима. Не треба запоставити ни то колико се уџбеник приликом учења правила ослања на предавача и на однос предавач : ученик.

1.3.4. Посматраћемо селекцију градива, темпо увођења нових облика и тема и фреквенцију јављања јединица које се тичу наше теме. Контекст у који је градиво стављено такође је од изузетне важности. Као и матерњим говорницима од малих ногу, он нематерњим говорницима неког језика даје оквири описане појаве. Но, пошто студенти српског језика као страног нису били у прилици да на раном ступњу језичког развоја и у тој мери буду изложени тако разноврсним при-

мерима, њима с посебном пажњом треба представити градиво у одговарајућем окружењу и то учинити кроз текстове засићене прикладним примерима. Функционалност изложеног је најбитнија, те треба видети да ли показано омогућује студенту да боље упозна српски језик и самостално га користи.

Коларчев народни универзитет

2.0. Славна Бабић, *Serbo-Croatian for Foreigners 1*. Увод овог уџбеника студентима пружа увид у најважније податке о језицима који су се говорили на територији тадашње Југославије, увид у наречја српскохрватског језика, његова писма, акценатски и гласовни систем и проводи их кроз прве вежбе читања акценатованих речи – по 5 речи за сваки од 5 вокала под сваким од 4 акцента. Градиво прве књиге Славне Бабић изложено је кроз 25 лекција и 5 допунских штива. За лекцијама следе одељци за граматику, решења задатака, скраћенице и латинични српскохрватско-енглески двосмерни речник. Већина лекција прве књиге састоји се из пет целина. Прво долази текст саме лекције, затим следе вежбе (drills), структуре (structures), где се кроз комбинаторне табеле излажу граматичке структуре пређене у датој лекцији. Потом долазе објашњења (comments) на енглеском и, на крају, вежбања (exercises), окренута језичкој продукцији. Структуре и вежбе се губе после петнаесте, односно шеснаесте лекције. За овај рад најзанимљивија ће бити објашњења. У њима ауторка ових двеју књига експлицитно, користећи основну граматичку терминологију, објашњава граматичке области на које се текст одређене лекције фокусирао. Излагања су кратка и јасна и чини се да не би оптерећивала студенте кад се ови упознају са терминологијом, мада би их пре добро примили они више окренути дубинском проучавању српског као страног језика.

Вежбања, што се творбе речи тиче, углавном нису усмерена на продукцију.

2.1. Већ се у првој и другој лекцији јављају моциони суфикси, али нису обрађени директно, него се само упарују мушки и женски етник. У првој лекцији: *Југословен : Југословенка, Американац : Американка, Енглеz : Енглескиња*; у другој им се додају и: *Рус : Русиња, Француз : Францускиња*. Тежиште је у овом тренутку на учењу рода пре него на учењу творбе етника или извођењу њихових женских облика. Моциони суфикси још увек не долазе до изражаја јер се имена професија користе у општем, мушком виду и за опис женске особе:

Она / Моја супруга је професор.

Наташа није професор.

Наташа је студент.

Да ли је ваша сестра новинар?

2.2. У трећој лекцији је издвојен коментар и о именицама општег рода. Напомиње се да велики број именица може да се односи и на мушку и на женску особу иако су оне саме граматички мушког рода: *лекар, студент*. Овима се студенти припремају и за усвајање моционих суфикса код ових именица у каснијим лекцијама.

2.3. Четврта лекција се наставља на коментар о професијама из треће лекције и надграђује га. Сада се именицама *професор*, односно *лекар*, придружују *професорка* и *лекарка*. Напомиње се да су женски облици резервисани за колоквијалну употребу, што је с обзиром на годину издавања уџбеника разумљиво. *Певач* и *певачица* су примери за професије које имају и мушки и женски вид, а

имена националности (*Јуџословен* : *Јуџословенка*) имају оба вида. Овде се не обрађује сама творба, већ се само обраћа пажња на постојање посебних именица које ће се користити у зависности од рода особе о којој се говори. Суфикс *-ица* није посебно истакнут.

3.0. Друга књига, *Serbo-Croatian for Foreigners 2*, намењена средњем нивоу знања српскохрватског језика, представља градиво кроз двадесет лекција, структурираних, као и у првој књизи, по принципу текст – коментари – вежбања. За њима следи десет допунских текстова и, такође као у првој књизи, кључ за вежбања и речници. Уместо кратког прегледа граматике из прве књиге, у другој се јавља пет прилога, усмерених на заменице, видске парове глагола, глаголску реkcију, предлоге и списак земаља, градова и припадајућих етника, мушких и женских. Ова књига је више окренута морфологији и у ужем и у ширем смислу него прва, али и даље даје јасна објашњења користећи неке стручне термине, али не оптерећујући текст њима.

3.1.1. Један од коментара уз прву лекцију тиче се творбе именица на *-лац*. Он указује на то да се овај суфикс додаје на глаголске основе и да изведена именица означава особу која изводи радњу именовану глаголом: *слушајти* : *слушалац*, *чишајти* : *чишалац*. Такође се спомиње да је *a* овог суфикса непостојано и да се изведене именице могу односити и на мушкарце и на жене.

3.1.2. Други коментар из исте лекције се наставља на градиво из прве књиге, те сад први пут обрађује моционе суфиксе из творбене перспективе. Објашњава се извођење именица женског рода суфиксима *-ица*, *-ка* и *-киња* њиховим додавањем на именичку основу именица мушког рода. Значења именица које овако настају подељена су у три категорије: имена становница, називи занимања женског рода и имена супруга припадника одређених професија. Дати су примери за сваку од ових категорија код суфикса *-ица* и *-ка*: *наставница*, *Хрватица*, *кафеџаница*, *Београђанка*, *професорка*, *докторка* (објашњено као „woman doctor, or doctor's wife“); код суфикса *-киња* нема примера за последњу значењску категорију изведеница: *Кинескиња*, *студенткиња*. У уџбенику се напомиње и то да се на западу чешће користи суфикс *-ица* уместо *-ка* и *-киња*: *студенткица*.

3.1.3. Међу вежбањима се налазе два окренута творби речи: једно од студентата тражи да искористе, искључујући именицу *сликарка*, у свим случајевима већ научени, женски парњак именица мушког рода, док друго од њих тражи продукцију на релацији „Они су из $X_{\text{место}}$ “ → „Они су $X_{\text{становници}}$ “. Тиме их наводи да сами дођу до *Канађани* и *Швеђани*. Ово у даљим лекцијама прати постепено увођење нових етника, грађених и другим суфиксима, мада не у мушко-женском пару: *Немица*, *Норвежанин*, *Белгијанац*, *Чехиња*, *Турчин*, *Пољак*, *Румунка*.

3.2. У једном од прилога на крају уџбеника дата су имена неких држава, градова и етника. Овиме је олакшано уочавање различитих суфикса, посебно моционих и оних за творбу етника. Од моционих, појављују се суфикси *-ица*, *-ка* и *-киња*, али и у лекцијама неспоменуто *-иња*: *Мађар* : *Мађарица*, *Албанац* : *Албанка*, *Француз* : *Францускиња*, *Чех* : *Чехиња*.

3.3. У првој књизи моционим суфиксима се не посвећује пажња, али се у уџбенику вишег нивоа указује на постојање моционих суфикса *-ица*, *-ка*, *-киња*, са значењским категоријама речи добијених њиховим коришћењем. Код наведених моционих парова видимо примере интегралне и суплетивне творбе.

Међународни славистички центар и Завод за међународну сарадњу

4.0.1. Ђорићев Српски за странце покрива градиво почетног и средњег нивоа знања. Он садржи двојезични предговор, поговор и акценатовани једносмерни речник, од српског ка другом језику, са додатим списком властитих именица на крају, и двадесет лекција са пет ревизија, по једном иза сваке четврте лекције. Други језик зависи од издања које студент изабере према језику којим говори – у нашем случају то је био руски. Предговор студенте у главним цртама упознаје са српским писмима, гласовним и акценатским системом, док поговор говори о структури овог уџбеника.

4.0.2. Лекције су, како и сам аутор каже, структуриране кроз четири дела: у целини А налази се основни текст лекције, у Б истакнути граматички и лексички делови лекције, целина Ц је посвећена граматичким вежбама према задатом образцу, а Д додатном тексту, питањима у вези са њим, вежбама према задатој илустрацији или фотографији и вежбама за проверу знања убацавањем задатих елемената у празан простор. Четири лекције чине једну целину: у првој се уче граматички број и род, конгруенција и глагол *јесам*; у другој падежни систем, презент невршених глагола, основни елементи синтаксе реченице; у трећем футур, перфекат, презент свршених глагола и друго.

4.0.3. Овом раду су посебно занимљиве ревизије јер оне покривају и уобичавају граматичку материју пређену путем лекција. Ту се могу наћи спискови именица разврстаних према њиховом роду, придева према суфиксу, глагола према конјугационој категорији или, касније, према њиховом виду, а могу се наћи и правила грађења одређених облика, те се ту уочавају правилности у творби неких речи.

4.1. Већ се у првој лекцији уводе неки од моционих парова, уз одговарајуће илустрације: *студент* : *студенткиња*, *професор* : *професорка*, *болничар* : *болничарка*. У трећој лекцији се именици *лекар* придружује именица изведена моционим суфиксом -ка, *лекарка*. У четвртој се појављује наспрам именице *продавачица* именица *продавач* (уз *продавница*) у оквиру вежбања које именује до сада упознате носиоце занимања, и мушке и женске, осим у случају именице *возач*. Нешто даље се налази вежба по шеми *Ја? Ја сам X_{мушко}. Она? Она је X_{женско}*. Прва ревизија у својим списковима именица пружа увид у до тог тренутка пређене парове мушких : женских носилаца занимања.

4.2. У овом уџбенику се у оквиру једне лекције чешће јављају парови глагол : *nomina agentis* него у другим уџбеницима (посебно у песми Душка Радовића „Како расте наша Југославија“): *певаћи* : *певачица*, *пушићи* : *пушач*, *зидати* : *зидар*. По пажњи коју посвећује оваквим речима, Ђорићев уџбеник се издваја од других. Но, нема увек моционих парова, који би студентима указали како да самостално граде мовирани фемининум. Такви парови се спорадично јављају *болничар* : *болничарка*.

4.3. Исто важи и за етнике. У једанаестој лекцији се они јављају, свих осам сем *Буџарин* на суфикс -ац: *Јајанац*, *Македонац*, *Шћанац*, али нема њихових женских парњака. У ревизији се у додатним текстовима појављују нека имена становника – *Београђанка*, *Новосађанка*, *Арајин*, *Кинез* – али опет не у оквиру одговарајућих моционих парова.

4.4. У седамнаестој лекцији три задатка у одељку Ц, раздвојена на основу суфикса који треба употребити у зависности од мотивне речи како би се добио представник одређене спортске дисциплине, уче студенте правилном споју

основе и суфикса: *фудбалер, спортисти(а), рукометаши*. Вежбе у оквиру одељка Д се настављају на оне из претходног одељка и траже од студента да изведе из имена активности назив за мушког, а потом и за женског учесника. Једна од вежби нема тему, али четири су раздвојене на основу парова суфикса који се употребљавају – -ист/-киња, -аш/-ица, -ач/-ица, -ар/-ка: *шахисти : шахисткиња, кошаркаши : кошаркашица, шркач : шркачица, њланинар : њланинарка*.

4.5. При крају овог уџбеника истакнуто је грађење помоћу моционих суфикса -ица, -ка и -киња и указано је на систематичност у оквиру одређених моционих типова творбе. Овде се више но другде пажње даје грађењу мовираног фемининума од *nomina agentis et professionis*, а мање његовом грађењу од *nomina nationalia et regionalia*.

Центар за српски језик као страни Универзитета у Новом Саду

5.0. **Научимо српски 1** Исидоре Бјелаковић и Јелене Војновић састоји се од десет лекција лабаве структуре – вежбања, текстуални и теоријски делови преплићу се без строгог реда – четири ревизије у виду тестова и кратког граматичког додатка на крају књиге.

5.1. Моциони суфикси се уводе већ од прве лекције: *професор : професорка : професорица, гостин : гостоња*. Овим суфиксима се посвећује пажња у другој лекцији, приликом упознавања са занимањима, у паровима мушко : женско – *певач : певачица, лекар : лекарка, студент : студенткиња, професор : професорица/ професорка*. Суфикси -киња, -ка и -ица истакнути су масним словима. Није речено од чега зависи који ће од синонимних суфикса бити коришћен у случају *професорка : професорица*.

5.2. Као и код других области творбе речи, ни код именичке моције овај уџбеник не уводи систематично нове облике. У трећој лекцији мотивна реч недостаје именици *дружарица* – наспрам ње стоји *пријатељ*, којем недостаје пар *пријатељица* – те су студенти без могућности да успоставе везу између одређених облика и њихових функција. Ове именице седмом лекцијом добијају своје парњаке у речима *пријатељица* и *друг*, а пар *друг : дружарица* добија и глагол од истог корена: *дружити се*, али ове речи нису чврсте повезане једне с другима. У истој лекцији уведени су називи спортова – *кошарка, рукомет, њливање, фудбал, њенис* – али не и називи за људе који се њима баве.

6.0. **Научимо српски 2** групе аутора има 10 лекција структурно нешто чвршћих него у првој књизи. На крају уџбеника се такође налази граматички додаток, али овог пута нема ревизија поред лекција. Део градива, посебно што се творбе речи тиче, наставља се на градиво прве књиге, обнавља га и проширује. Овај пут то је учињено јасније и систематичније.

6.1. Друга лекција се бави занимањима, те је наведен дуг списак *nomina agentis*: *пекар, фризер, балерина, сиремачица, радник, преводаца, њилош, комјозитор, економиста, возач, судија, њисац, учитељ, адвокат, њсихолог...* Ту налазимо немотивисане речи, изведенице, сложенице са префиксоидима и суфиксоидима. Занимљива су нам два задатка која следе. Први од њих даје инфинитиве глагола и именицу мушког или женског рода за особу која обавља активност означену глаголом, а према којој студент треба да направи и именицу за особу супротног пола: *певати : певач : певачица*. Са стране су понуђени суфикси мушког и они женског рода: -ач, -ац, -тељ, -ар, -ник, -лац; -тељка, -ка, -ица. Није наглашено где се моциони суфикс додаје на глаголску основу (*глумити : глумац : глуми-*

ца), а где на именичку основу *nomina agentis* мушког рода (*продаваћини* : *продавач* : *продавачица*). Извођење именице женског рода у низу *чишћини* : *чишћалац* : *чишћатељка* могло би представљати проблем јер се ова именица изводи моционим суфиксом -ка од именице мушког рода која није наведена: *чишћатељ*. Други задатак тражи да се у празна поља упишу називи за особу супротног пола, али не своде се сви на додавање моционог суфикса: *медицинска сесџира* : _____, *балетџан* : _____, *сџисаџатељница* : _____ . Са стране су издвојени изузеци попут: *Она је архџиџекџа*. *Она је џреводиџац*. *Он је судџија*.

6.2. Неки од задатака пете лекције усмерени су ка утврђивању досадашњих знања о односима назива држава, припадајућих ктетика и етника оба рода. Седмом лекцијом прелази се градиво обједињено темом спорта. И овде се оно што је споменуто у првој књизи продубљује – сада се од студената тражи да поред назива спорта упишу именице мушког и женског рода за особе које се тим спортом баве: *кошарка* : *кошаркаџ*/*кошаркаџица*. Спортови нису разврстани према томе како се граде називи њихових представника – -аш/(-аш)-ица, -ер/(-ер)-ка, -ар/(-ар)-ка, -ач/(-ач)-ица, -ист(а)/(-ист)-киња – па је студентима остављено да ове речи науче напамет.

Институт за стране језике

7.0. Реч по реч садржи кратак увод, који се бави нашим писмима и гласовним системом – наведене су ћирилица и латиница, списак речи у којима се свака од фонема српског језика јавља у иницијалној, медијалној или финалној позицији, главни поздрав и гласовне вежбе – 24 лекције, после којих долазе преглед граматике на српском и на енглеском језику, абecedни списак глагола подељених у четири групе – глаголи на -им, на -ам, на -ем и на -ћи – и абecedни српско-енглески речник. Лекције се састоје из три целине: на почетку сваке је кратак текст, који прате граматика и вежбе.

7.1. Као и у случају *Serbo-Croatian for Foreigners*, пре увођења моционих суфикса, у првој лекцији, *Реч по реч* се за означавање занимања особа и једног и другог пола прво приклања општем роду: *Да ли је Силвија лекар? Она је сџуденџкиња/новиџар*. *Она је инџењер/лекар*. Но, ипак се у односу на именицу *друџ* јавља *друџарице* (*друџарица*), преведени једно за другим као *friend (male)* и *female friends*, а у односу на *сџуденџ* стоји *сџуденџкиња*, мада је само потоња именица објашњена у речнику уз текст, и то као *student*, без обележја граматичког и природног рода. У следећој лекцији реч *ученица* је, као *сџуденџкиња* у претходној лекцији, преведена само као *pupil*, без знака да је у питању особа женског граматичког и природног рода. У последњој, двадесет и четвртој лекцији, уводи се моциони пар *домаћница* : *домаћин*, те закључујемо да ова књига не обрађује посебно именичку моцију.

8.0. Више од речи садржи 12 лекција. Као и оне у првој књизи, и ове се састоје од по три дела, а сваки има кратак текст на почетку, за којим следе граматичко градиво и вежбе. Разлика је у томе што се у овој књизи, уместо на крају уџбеника, на крају сваке лекције налазе граматички додаци. У парцијалним речницима уз лекције се, поред енглеског, овде јавља и француски превод. Крај уџбеника заузимају четири ревизије и списак текстова за слушање.

8.1. У неким творбеним гнездима која се јављају у оквиру исте јединице, налазимо и моционе парове: *Србија* : *Србин* : *Срџкиња* : *срџски*, *раџни* : *раџница* : *раџња* : *раџ*. Нема објашњења односа као ни у првој књизи, нити се дају

шири системи, рецимо, творбе етника. Но таква гнезда се појављују много чешће него у *Реч по реч* и развијенија су – и што се величине, и што се заступљених творбених афикса тиче. Све чешће се јављају и речи творбено повезане са речима из ранијих лекција, но, то није довољно да бисмо сматрали да ће студентима бити јасни механизми именичке моције.

Корнет

9. *Step by Step Serbian*, књига Мирјане Даниловић, намењена је потпуним почетницима, пре свега англофоним. У 27 лекција и 7 „корака“ (ревизија) она даје основне речи и изразе које треба усвојити, упознаје студенте с једноставном конверзацијом, нуди граматичке и вежбе превођења с енглеског на српски. Уз лекције долазе експлицитна граматичка објашњења, која се, као и у случају књига *Serbo-Croatian for Foreigners*, чине јасним и неоптерећујућим. Нове речи су систематично дате у близини оних са којима су семантички или формално повезане. Кроз уџбеник се јављају и одељци посвећени творби речи (*Word Building*). Тириличне верзије текстова лекција долазе пре кратког речника, а за њим следи кључ за вежбе. Вежбе овог уџбеника не тичу се градње мовираног фемининума.

9.1. У првој лекцији се појављује пар *џосџодин* : *џосџођа*, изведен данас непродуктивним суфиксом -ја, док су непродуктивним суфиксом -а изведени женски парњаки у моционим паровима *суџруџ* : *суџруџа* и *унук* : *унука*. То што у савременом српском језику ови суфикси више нису продуктивни не значи много странцима, посебно ако овакви примери представљају велик проценат приказаних моционих парова.

9.2. Професије се уводе само општим родом – за жене се каже: „по професији [је] библиотекар“, или „[...] ради у туристичкој агенцији“, чиме се упрошћава градиво које треба изложити студентима. Само женски део пара има *секретарица*, чији мушки парњак ионако има нешто другачију семантику. Реч *друџ* из *Step 1* добија пара *друџарица* у *Step 3*. Док се *комишија* : *комишиница* налазе заједно у деветнаестој лекцији, *продавац* из дванаесте лекције свог пара *продавачица* добија тек у двадесет и првој, а *колеџа* из тринаесте лекције пара *колеџиница* у двадесет и петој лекцији. У петој лекцији се јавља *келнерица*, али пре тога је, у другој лекцији, уведен само *конобар*. Његовог моционог парњака *конобарица* нема у књизи, а *келнер* се јавља на самом крају књиге, у двадесет и шестој лекцији.

9.3. Најзначајнија за моцију јесте дванаеста лекција: ту су у једној табели кроз колоне дате речи за земље, мушке и женске становнике тих земаља, при својни придев који се на те земље односи и превод на енглески језик (*Енџлеска* – *Енџлез* – *Енџлескиња* – *енџлески* – *English*). Творба свих ових категорија речи није експлицитно објашњена, а код женских етника уочавамо суфиксе: -ица, -киња, -ка (*Немица*, *Американка*, *Францускиња*). Суфикс -ица је, наравно, најмање продуктиван у градњи овог семантичког типа именица, ако не рачунамо -иња, који видимо само у примеру *Грк* : *Гркиња*. Има примера и интегралне и суплетивне творбе (*Рус* : *Рускиња*, *Швећанин* : *Швећанка*).

Закључак

10.1. Сви уџбеници, осим Инститutowих, дотичу се именичке моције. Од моционих суфикса продуктивних у савременом српском језику видимо *-ица*, *-киња* и *-ка*, а они се јављају, пре свега, приликом градње женских етника, али и приликом извођења именица за женске носиоце занимања. Суфикс *-иња* се јавља изузетно ретко. Заступљене су и интегрална и суплетивна моција.

10.2. Такође се дају приметити данас непродуктивни суфикси *-а* и *-ја*, а њихову непродуктивност не истиче ниједан од уџбеника. Други моциони суфикси које Ђорић наводи у својим *Моционим суфиксима* – *-ача*, *-(и/а)ља*, *-уша*, *-уља*, *-(j)ака*, *-(j)ара* – нису заступљени у моционим паровима.

10.3. Ниједан се од уџбеника не дотиче творбе речи за жива бића мушког рода од оних за бића женског рода или за извођење женског и мушког рода из именица средњег рода, нити се иједан дотиче моције код именица које означавају животиње.

10.4. Ситуација у уџбеницима српског језика као страног није уједначена, мада између њих има заједничких црта. Уџбеници који дотичу именичке моције баве се, пре свега, грађењем мовираног фемининума од *nomina nationalia et regionalia*. *Српски за странце* нагласак ставља на извођење истог од *nomina agentis et professionis*. Од анализираних серија уџбеника, сви остављају именичку моцију за средњи ниво осим *Step by Step Serbian*. Сам приступ се разликује – док је *Serbo-Croatian for Foreigners* експлицитан у својим објашњењима, остали су имплицитни. Вежбе окренуте ка самосталној продукцији налазе се у уџбеницима *Науцимо српски* и у *Српском за странце*, док овај други чак и обједињује вежбања по односу основа и суфикса. Већина књига се опредељује да се, бар донекле, ослања на општи род и да не уводи мовиране фемининуме.

Литература

Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Део 1, Слагање и префиксација*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства : Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.

Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Део 2, Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.

Николић 2000: Мирослав Николић, *Обраћни речник српскога језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ : Палчић; Нови Сад: Матица српска.

РМС ²1990: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска.

РСАНУ 1959–: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, до XVIII тома, Београд: Српска академија наука и уметности.

Станојчић и Поповић ¹¹2008: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматишка српског језика, за гимназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.

Стевановић ³1975: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I – Увод, фонетика, морфологија*, Београд: Научна књига.

Ђорић 1982: Божо Ђорић, *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет.

Извори

Алановић и др. 2007: Milivoj Alanović, Isidora Bjelaković, Nataša Bugarski, Jasmina Dražić, Marina Kurešević, Jelena Vojnović, *Научимо српски 2. Let's Learn Serbian 2*, Novi Sad: Filozofski fakultet : Dnevnik – novine i časopisi.

Бабић ⁶1981: Slavna Babić, *Serbo-Croatian for Foreigners. Book One*, Beograd: Kolarčev narodni univerzitet.

Бабић 1984: Slavna Babić, *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, Beograd: Kolarčev narodni univerzitet.

Бјелаковић и Војновић ²2006: Isidora Bjelaković, Jelena Vojnović, *Научимо српски 1. Let's Learn Serbian 1*, Novi Sad: Filozofski fakultet : Dnevnik – novine i časopisi.

Даниловић 2011: Mirjana Danilović, *Step by Step Serbian*, Beograd: Kornet.

Здравковић и др. 2012: Смиља Здравковић, Љубица Живанић, Бранимир Путник, *Више од речи. Српски за странце, средњи нивео. Serbian for Foreigners, Intermediate Course*, Београд: Институт за стране језике.

Селимовић-Момчиловић и Живанић ⁷2008: Маша Селимовић-Момчиловић, Љубица Живанић, *Реч по реч. Српски за странце, почетни нивео. Serbian for Foreigners, Elementary Course*, Београд: Институт за стране језике.

Ђорић ⁵1995: Божо Ђорић, *Српски за странце. Србскиј для иностранцев*, Београд: Међународни славистички центар : Завод за међународну научну, културну, просветну и техничку сарадњу.

GENDER SUFFIXES IN SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE TEXTBOOKS

Summary

Considering the dearth of studies regarding textbooks of Serbian as a foreign language, there exists a need for papers which would shed some light onto the area, with the aim of better curriculum organization. This paper deals with gender suffixes, and the corpus comprises the following beginner and intermediate textbooks: *Serbo-Croatian for Foreigners 1 and 2* by Slavna Babić, *Српски за странце (Srpski za strance)* by Božo Ćorić, *Научимо српски 1 and 2 (Naučimo srpski 1 and 2)* by a group of authors from the University of Novi Sad, *Реч по реч* and *Више од речи (Reč po reč and Više od reči)* by a group of authors at the Institute for Foreign Languages in Belgrade, as well as *Step by Step Serbian 1* by Mirjana Danilović. It is apparent that the textbooks vary in pace and explicitness when it comes to covering this subject, but the majority of textbooks touch, at least implicitly, on the issue of gendered noun derivation, especially when it comes to the formation of demonyms with suffixes -ica, -ka, and -kinja, and rarely -inja. All of the textbooks deal only with derivation of the feminine noun from the masculine noun of the same root.

Key words: Serbian as a foreign language, word formation, teaching methodology, gender suffixes

Ana Petrović

Марија Станојевић¹
Крађујевац

УТИЦАЈ ПРЕФИКСА НА ВАЛЕНТНОСТ ГЛАГОЛА У НЕМАЧКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду ћемо се бавити односом творбе речи и синтаксе на примерима префигурираних глагола у немачком и српском. Код већег броја глагола префикс поред семантичке модификације утврђује и валентност на синтаксичком нивоу. Реченични план се мења на разним нивоима. Дати примери представљају промене прелазности глагола, померања улоге објекта с једног актанта на други, редукције или проширења на плану синтаксичке валентности. У раду се могу приметити коресподентни префикси за језички пар немачки-српски који највише утичу на валентност глагола.

Кључне речи: немачки језик, српски језик, префикси, валентност глагола

1. Увод

Суштина овог рада је проучавање способности префикса да утичу на валентност основног глагола на синтаксичком нивоу. За грађење нових речи у немачком језику постоје следећи творбени модели: *слагање (композиција), извођење (деријација), конверзија и краћенице.*

У творби глагола и у немачком и у српском језику најпродуктивнији начини творбе су: префиксална, суфиксална и префиксално-суфиксална творба (деријациони типови). Деријација јесте процес стварања творбених конструкција за именовање нових јединица одн. садржаја и то на начин да се на основичку конституенту додаје, по правилу, *деријациони (творбени) морфем* који спада у подгрупу *везаних морфема*. Творбени морфем као префикс или суфикс творе низове и имају увек две функције. Прва функција је ткз. *синтаксичка транспозиција* која се читава у томе што ако се на једну слободну морфему дода суфикс долази до промене врсте речи или се од једног садржаја именује други. Она се најчешће јавља код суфикса, међутим ту функцију неретко имају и префикси нпр. /ge-/ + /backen/ 'пећи' > **Gebäck** 'пециво'. Додавањем суфикса на глаголску основу изводе се збирне именице. Ову функцију има и дисконтинуирана морфема /ver....en/ + /film/ > **verfilmen** 'снимати филм'. Друга функција је функција семантичке модификације. Префикси имају функцију семантичке модификације (најчешће код глагола) и неки суфикси као: диминутивски суфикси (-chen, -lein, -i) у /Käpp-/ + /-chen/ > **Käppchen**, где суфикс конотира базичну морфему у смислу 'мило, драго'; моционски суфикс -in у /Lehrer/ + /in/ > **Lehrerin** мења род именице и носи диференцијалну сему 'женско'; суфикс -ling у /Dichter/ + /-ling/ > **Dichterling** 'пискарало', модификује базичну основу тако што особу означену базичном морфемом означава евалуативном семом 'лоше'. Овом операцијом се не врши ни промена врсте речи, ни промена јединице номинације.

1 majastanojevic2@gmail.com

Префикси модификују основно значење које носи друга конституента на тај начин што значење које је изражено основним глаголом буде модификовано а код неких глагола је то пропраћено и променама на плану синтаксе.

2. Префикс

Волфанг Моч истиче да префикси нису лексичке јединице са сопственим семантичким обрасцем, него морфолошки индикатори семантичког обрасца (Motsch 2004: 12). Глагол је лексичка јединица којој припадају фонолошки, семантички и синтаксички подаци. Однос између семантике и синтаксе је посебно истражен на пољу глагола. Нас ће у овом раду занимати, како префикси утичу на валентност глагола на синтаксичком нивоу. Речи које су у немачком језику деривирани помоћу префикса сматрају се за изведенице (*derivatiivi*), док су то у српском сложене речи (в. Станојчић / Поповић 1995: 153). Префикс скоро увек утиче на промену начина вршења радње тј. акционалност (*Aktionsart*) и на глаголски вид у српском језику. То значи да је он носилац вида не само као морфолошке категорије већ пре свега семантичке, те носи и одређене семе. Основни глаголи су најчешће несвршени у српском језику, а додавањем префикса на базни глагол прелазе у свршене или перфективне. Акционалност представља лексичко-семантичку категорију тако да префикс има и функцију лексичког модификатора тј. функцију семантичке модификације. Лексичко значење префигираних глагола јесте резултат спајања несамосталног значења префикса и самосталног значења основног глагола. Степен деловања префикса на лексичко значење основног глагола је различит – некад потпуно мења значење лексеме, некад их модификује у правцу протицања глаголске радње, а некад утиче само на промену вида. У немачком постоје раздвојни и нераздвојни префикси док у српском језику нема раздвојних префикса. Неке од њих ћемо обрадити у циљу представљања начина на који они утичу на валентност глагола у немачком и српском језику.

3. Валентност глагола

Урлих Енгел (Engel 1996: 21-25), на пример, сматра да ја валентност као структурални феномен формална категорија која се не односи само на глаголе него и на друге класе речи, али што се овог рада тиче тема је валентност глагола, па ћемо се на томе и задржати. Валентност главног глагола у реченици одређује број и врсту допуна, као и њихов облик. Из тог разлога је валентност глагола од елементарног значаја за структуру реченице. Комбинација допуна једног глагола ствара реченични образац (*Satzmuster*). Допуне могу бити облигаторне или факултативне. Обележавањем (стављањем у заграду) сваке факултативне допуне добијамо реченични план (*Satzbauplan*). Осим облигаторних и факултативних допуна појављују се у реченици и додаци, који нису детерминисани валентношћу глагола па се у раду нећемо тиме бавити. Допуне које се јављају у немачком језику могу бити: субјекатска допуна (E0), допуна у акузативу (E1), допуна у генитиву (E2), допуна у дативу (E3), препозиционална допуна (E4), ситуативна допуна (E5), директивна (E6), номинална (E7), придевска (E8), вербативна (E9) и експанзивна допуна (E10).² Док у савременом српском језику разликујемо 10 допуна: субјекатска допуна (D0), допуна у акузативу (D1), допуна у генитиву (D2),

2 Е скраћено од немачке речи *Ergänzung* (допуна).

допуна у дативу (D3), препозиционална (D4), ситуативна (D5), директивна (D6), номинална (D7), придевска (D8), вербативна допуна (D9) и инструментална допуна (D10) (Engel i dr. 1986: 950, 961).

Број допуна зависи од значења глагола, а префикс семантички модификује значење основног глагола те тиме утиче на промену синтаксичке валентности што ћемо на основу приложених примера и показати.

4. Утицај префикса на синтаксичку валентност глагола

Префиксацијом већина основних глагола се семантички модификује што за резултат неретко има промену валентности на синтаксичком плану. Број слободних места које глагол отвара око себе се увећава или смањује, долази до прелаза из непрелазног у прелазни карактер глагола, померања улоге објекта са једног актанта на други. Одабир и редослед датих примера³ и података је извршен све у циљу што прецизнијег и јаснијег приказивања сличности између немачког и српског језика. Рад обухвата 48 базичних и префигираних глагола на немачком с њиховим реченичним плановима и 48 кореспондентних глагола на српском. У даљем раду ћемо приказати утицај појединих префикса на валентност глагола.

Префикс *be-*

Префиксацијом помоћу префикса **be-** долази до промене непрелазног карактера основног глагола у прелазни:

- 1) *Das Mädchen hat dem König gedient.* /03/ - 1a) *Девојка је служила краљу.* /03/
- 2) *Das Mädchen hat den König bedient.* /01/ - 2a) *Девојка је услужила краља.* /01/

У примерима 1) и 1a) реченични план основног глагола чине субјекатска допуна и допуна у дативу, док префигирани глаголи, у немачком префиксом **be-** а у српском префиксом **у-** имају другачији реченични план, субјекатска допуна и допуна у акузативу. У српском језику имамо промену глаголског вида (несвршени => свршени), док у оба језика префикси утичу на промену акционалности, из процесуалности у резултат. Иначе у српском језику је могуће рећи и: *Девојка је служила краља.* /01/ Реченични план чине субјекатска допуна и допуна у акузативу. Промена валентности на синтаксичком нивоу носи и одређене промене у значењу глагола **служити**. Наиме, у примеру 1a) (*Девојка је служила краљу.* /03/) глагол је са значењем 'бити у нечијој служби, радити за некога нешто' док глагол у другом примеру (*Девојка је служила краља.* /01/) ближе одређује нечије занимање 'бити слуга, служавка'.

- 3) *Sie haben über ihren Verlust geklagt.* /04/ - 3a) *Они су илакали због свој зубишак.* /04/
- 4) *Sie haben ihren Verlust beklagt.* /01/ - 4a) *Они су оилакали свој зубишак.* /01/

Допуна у виду предлошке фразе са предлогом **über** основног глагола у примеру 3) и у српском језику њен кореспондент у примеру 3a) префиксацијом основног глагола постају допуне у акузативу које имају улоге директних објеката префигираних глагола у примерима 4) и 4a). Префиксацијом је акционалност основног глагола модификована из процесуалности у резултат само у српском језику.

3 Сам аутор је дао примере реченица.

- 5) *Tom trügt seine Frau.* /01/ - 5a) *Том вара своју жену.* /01/
 6) *Tom hat seine Frau betrogen.* /01/ - 6a) *Том је преварио своју жену.* /01/

У примерима 5), 5a) и 6), 6a) префиксацијом није промењен реченични план али је дошло до промене акционалности основног глагола (процесуалност => резултат). Глагол **преварити** < / пре-/ + /варати / има модификовано значење у односу на основу **варати**. Основа означава трајање радње (дуративност) док префигирани глагол обухвата само један од тренутака (пунктуалност).

- 7) *Er ist nach Berlin gereist.* /0(6/ - 7a) *Он ј путовао у Берлин.* /0(6/
 8) *Er hat das ganze Berlin bereist.* /01/ - 8a) *Он је пропутовао ч^итав Берлин.* /01/

У примеру 8) и 8a) префикс **be-**, у српском **про-** доводи до промене улоге актанта који представља факултативну директивну допуна основног глагола у улогу облигаторне допуне у акузативу префигираног глагола. Тако модификован глагол ремира актанта који има улогу теме и у себи садржи улогу места локалног предиката. Основни глагол је модификован у глагол са реченичним планом: субјекатска и допуна у акузативу. Акционалност основе је модификована у смислу завршетка радње, финитности.

- 9) *Er gießt den Wein über den Braten.* /016/ - 9a) *Он сипа вино по печењу.* /016/
 10) *Er begießt den Braten (mit Wein).* /01(4/ - 10a) *Он посипа печење (вином).* /01(10/

- 11) *Ich lade Sand auf den Wagen.* /016/ - 11a) *Ја поставим песак у кола.* /016/
 12) *Ich habe den Wagen (mit Sand) beladen.* /01(4/ - 12a) *Ја сам напоставио кола (песком).* /01(10/

У примерима 9), 9a), 11), 11a) актанта који је носилац теме основног глагола тј. на синтаксичком плану допуна у акузативу може бити спецификован у виду предлошке фразе са предлогом **mit**, што представља факултативну препозиционалну допуна префигираног глагола у примерима 10) и 12) или у српском језику факултативном допуном у инструменталу у примерима 10a), 12a). Директивне допуне (D6) у примерима 9), 9a), 11) и 11a) постају допуне у акузативу префигираног глагола. Префикс **be-** и његов коренсподент у српском **по-** у примеру 10) и 10a) модификују основе **gießen** и **сипати** тако што радњу означену основним глаголом означавају семом *ситуативно*. Префикс **be-** и његов коресподент **на-** у примерима 12) и 12a) мењају акционалност основног глагола, из процесуалности у резултат радње.

- 13) *Wir haben helles Bier getrunken.* /01/ - 13a) *Ми смо пили свећло пиво.* /01/
 14) *Wir haben uns betrunken.* /0/ - 14a) *Ми смо се напили.* /0/

Префиксацијом, у примеру 14) и 14a), од основног глагола са субјекатском и допуном у акузативу добијамо рефлексивни облик глагола са субјекатском допуном. Из процесуалности се прешло у обележје физичког стања.

Префикс *ent-*

Код појединих глагола префикс **ent-** а у српском његов коресподент **ог-** поред семантичке модификације *извршити радњу у потпуности* је и носилац семе *на силу* а у датом примеру утиче и на синтаксичку валентност глагола:

- 15) *Die Frau nimmt das Geld von dem Mann.* /016/ – 15a) *Жена узима новац од мужа.* /016/
 16) *Die Frau entnimmt das Geld dem Mann.* /013/ – 16a) *Жена одузима новац мужу.* /013/

Као што је приказано, директивна допуна основног глагола постаје допуна у дативу префигираног глагола у функцији објекта у дативу.

Префикс *er-*

Код једног дела глагола семантичка модификација коју узрокује префикс *er-* пропраћена је променом на плану синтаксе. Основни глаголи су прелазни, не-прелазни и синтаксички су модификовани на различите начине, што доказују следећи примери:

- 17) *Hans hat auf das Schloss geblickt.* /06/ - 17a) *Ханс је зледао у замак.* /06/
 18) *Hans hat das Schloss erblickt.* /01/ - 18a) *Ханс је угледао замак.* /01/

Префиксацијом добили смо прелазни карактер глагола. Акционалност основног глагола је модификована из процесуалности у резултат. Директивна допуна основног постаје допуна у акузативу префигираног глагола.

- 19) *Er bittet den König um das Leben.* /014/ - 19a) *Он моли краља за животи.* /014/
 20) *Er hat das Leben vom König erbeten.* /014/ - 20a) *Он је измолио животи од краља.* /014/

Реченице 20) и 20a) су примери померања улоге објекта са једног актанта на други. Наиме препозиционална допуна основног глагола постаје допуна у акузативу префигираног глагола, а допуна у акузативу основног глагола је реализована као препозиционална допуна префигираног глагола. Акционалност основних глагола у претходним примерима је модификована из процесуалности у резултат.

- 21) *Ich kenne sie.* /01/ - 21a) *Ја познајем њу.* /01/
 22) *Ich erkenne sie an ihrem Hut.* /014/ - 22a) *Ја њу препознајем по шеширу.* /014/

У примерима 22) и 22a) долази до проширења синтаксичке структуре за препозиционалну допуну (D4) са предлогом *an* у немачком и предлогом *по* у српском језику. Префиксацијом је дошло и до промене акционалности основног глагола. Основа означава трајање радње док префигиран глагол обухвата само један тренутак радње.

4.4. Префикс *ver-*

У следећим примерима приказујемо какав утицај има префикс *ver-* и како он мења реченични план:

- 23) *Er lacht (über sie).* /0(4/ - 23a) *Он се смеје њој.* /0(3/
 24) *Er hat sie verlacht.* /01/ - 24a) *Он је исмејао њу.* /01/

- 25) *Ich habe Marmelade aufs Brötchen geschmiert.* /016/- 25a) *Ја сам мазала мармеладу на џоџачицу.* /016/
 26) *Ich habe das Brötchen (mit Marmelade) verschmiert.* /01(4/ - 26a) *Ја сам премазала џоџачицу (мармелагом).* /01(10/

У реченици 23) препозиционална факултативна допуна основног глагола постаје допуна у акузативу префигираног глагола, док у српском језику факултативна допуна у дативу коресподентног глагола **смејати се** постаје облигаторна допуна у акузативу. Додавањем префикса **ver-** и његовог коресподента у српском **из-** на основне глаголе мења се и акционалност (процесуалност => резултат), префигирани глаголи су свршени а глагол у српском губи рефлексивни облик. У глаголу **исмејати** је дошло до једначења сугласника по звучности /из-/ + /**смејати**/, а онда до губљења једног од њих /ис-/ + /**смејати**/ → **исмејати**. У примерима 25) и 25а) глаголима **schmieren** - **мазати** у основи лежи тровалентна синтаксичка структура, субјекатска допуна, допуна у акузативу (директни објекат) и директивна допуна, док префигирани глаголи **verschmieren** – **премазати** преузимају актанте, који су реализовани као директивне допуне основних глагола у немачком и српском језику и додељују им улогу допуне у акузативу. Допуна у акузативу основног глагола у примеру 25) постаје факултативна препозиционална допуна у облику предлошке фразе са предлогом **mit** у примеру 26), а у српском језику пример 26а) показује да се допуна у акузативу реализује као факултативна допуна у инструменталу. Коресподентни префикси **ver-** и **пре-** модификују акционалност основног глагола из процесуалности у резултат.

- 27) *Er hat ein Segelflugzeug auf eine bestimmte Höhe geschleppt.* /016/ - 27а) **Он је вукао јегрлицу на одређену висину.** /016/
 28) *Er hat ein Segelflugzeug verschleppt.* /01/ - 28а) **Он је одвукао јегрлицу.** /01/
 29) *Sie haben gejubelt.* /0/ - 29а) **Они су славили.** /0/
 30) *Sie haben das Fest verbubelt.* /01/ - 30а) **Они су прославили свечаност.** /01/

У примерима 28) и 28а) је дошло до смањења броја допуна тј. до редукције синтаксичке валентности. Префиксацијом је значење основних глагола модификовано тако што је радња основних глагола означена семом 'удаљити нешто'. До оваквих промена на реченичном плану и семантичкој модификацији долази пре свега код глагола чије основе већ имају локално значење. У реченицама 29) и 29а) непрелазни глаголи **jubeln** и његов коресподент у српском **славити** префиксацијом добијају прелазни карактер, свршени глаголски вид, промену акционалности (процес => резултат) и реченични план: субјекатска допуна и допуна у акузативу.

Префикс *ab-*

Префикс **ab-** спада у раздвојне префиксе. Промену акционалности из процесуалности у резултат до које доводи префиксација помоћу префикса **ab-** и у овом случају коресподента **из-** је често повезана и са променом непрелазног карактера глагола у прелазни:

- 31) *Er schmeichelt ihr.* /03/ - 31а) **Он њој ласка.** /03/
 32) *Er hat ihr viele Liebe abgeschmeichelt.* /013/ - 31а) **Он је изласкао њој њуно похвала.** /013/

У примерима 32) и 32а) дошло је до повећања броја слободних места које глагол отвара око себе. Префигирани глаголи поред субјекатске допуне и допуне у дативу регирају и допуна у акузативу.

33) *Ein Kind bettelt um ein Stück Brot.* /04/ - 33a) *Дејше просјачи за пјарче хлеба.* /04/

34) *Ein Kind hat einem Mann ein Stück Brot abgebettelt.* /013/ - 34a) *Дејше је испросјачило од човека пјарче хлеба.* /014/

У датим примерима дошло је до померања улоге објекта са једног актанта на други као и до проширења синтаксичке структуре допуном у дативу у немачкој реченици и препозиционалном допуном у српској. Актант који има улогу препозиционалне допуне основног глагола реализује се као допуна у акузативу префигураног глагола у немачком и у српском језику.

Префикс *an-*

Префикс *an-* најчешће означава почетак радње, а означава и управљеност процеса радње основног глагола ка некој особи или објекту (Fleischer/ Barz 1995: 331), што потврђују следећи примери:

35) *Sie hat auf den Turm geblickt.* /06/ - 35a) *Она је зледала у кулу.* /06/

36) *Sie hat den Turm angeblickt.* /01/ - 36a) *Она је узледала кулу.* /01/

Префиксацијом добили смо прелазни карактер глагола. Директивна допуна основног се реализује као допуна у акузативу префигураног глагола у примеру 36) и 36a). Акционалност се променила из процесуалности у резултат.

Префикс *aus-; ein-*

Префикси *aus-* и *ein-* у примеру 38) и 38a) модификују основне глаголе тако што радњу основних глагола означавају семом ,удаљавање, покретање из неког места и имају утицаја на синтаксичку валентност глагола, што показују следећи примери:

37) *Sie haben die Wurzeln aus der Erde gegraben.* /016/ - 37a) *Они су копали корење из земље.* /016/

38) *Sie haben die Wurzeln ausgegraben.* /01/ - 38a) *Они су ископали корење.* /01/

Префиксацијом је дошло до редукције на плану синтаксичке валентности. Префигурани глагол регира субјекатску допуна и допуна у акузативу. Једначењем слугласника по звучности /из-/ + /копати/ добили смо облик *ископати*. Осим глаголског вида (несвршени=>свршени) мења се и акционалност основног глагола из процесуалности у резултат.

У примерима:

39) *Sie haben geschlafen.* /0/ - 39a) *Они су спавали.* /0/

40) *Sie sind eingeschlafen.* /0/ - 40a) *Они су се успавали.* /0/

основни и изведени глаголи су непрелазни. Префигурани глаголи означавају почетак вршења радње. Префикс *ein-* и његов кореспондент у српском *у-* семантички модификују значење основног глагола. Овакви глаголи спадају у мулативне, што се огледа у ограниченом избору модификатора за време. Основни глаголи дозвољавају прилошке одредбе за време, што не важи за префигуране глаголе. Стога ови префикси, у нем. *ein-* срп. *у-*, имају функцију семантичке

модификације и означавају акционалност у значењу 'стање – резултат'. Не обе- лежава префикс у српском само да ли је радња свршена или не, сада добијамо рефлексивни облик. Тако да је могућ трпни глаголски придев, а у немачком се- мантичка категоријална промена има за последицу промену помоћног глагола за грађење перфекта као и да се сада партицип 2 може употребити атрибутивно: *das eingeschlafene Kind* 'успавано дете' - **das geschlafene Kind* 'спавано дете'.

Префикси *über-*; *um-*; *durch-*

Префикс *über-*, *um-*, *durch-* спадају у префиксе који могу бити раздвојни и нераздвојни. У следећим примерима показаћемо какав утицај имају на валент- ност глагола:

41) *Er hat einen Streifen über die Schadstelle geklebt.* /016/- 41a) Он је *лепио* *штраку преко ошћехене површине.* /016/

42) *Er hat die Schadstelle (mit einem Streifen) überklebt.* / 01(4/- 42a) Он је *прелепио ошћехену површину (штраком).* /01(10/

43) *Er gießt Wasser über den Braten.* /016/ - 43a) Он *сипа воду на ђечење.* /016/

44) *Er übergießt den Braten (mit Wasser).* /01(4/ - 44a) Он *посипа ђечење (во- гом).* /01(10/

Глаголима *kleben* и његовом кореспонденту у српском језику *лепити* у примеру 41) и 41a) и кореспондентним глаголима *gießen* и *сипати* у примеру 43) и 43a) у основи лежи тровалентна синтаксичка структура, субјекатска допуна, допуна у акузативу и директивна допуна док префигирани глаголи у примеру 42) и 42a) *überkleben* - *прелепити* и у примеру 44) и 44a) *übergießen* - *посипа- ти* преузимају актант који има улогу директивне допуне и дају му улогу допуне у акузативу. Допуна у акузативу основног глагола постаје факултативна препози- ционална допуна у немачком језику а у српском факултативна допуна у инстру- менталу. Префиксацијом основни глаголи су модификовани тако што је радња основних глагола означена семом 'ситуативно (место)', из несвршеног глаголског вида се прешло у свршени глаголски вид и акционалност се мења из процесуал- ности у резултат.

45) *Er hat eine Mauer (um den Park) gebaut.* /01(6/- 45a) Он је *зградио зиг (око* *парка).* /01(6/

46) *Er hat den Park (mit einer Mauer) umbaut.* /01(4/- 46a) Он је *озградио парк* *(зигом).* /01(10/

У примерима 46) и 46a) имамо реструктурирање синтаксичке структуре пре- фиксом *um-* у немачком и префиксом *о-* у српском с којим у датом примеру ко- респондира. Допуна у акузативу основног глагола се реализује као факултатив- на препозиционална допуна префигираног глагола док је у српском језику то факултативна допуна у инструменталу. Префикси *um-* и његов коресподент *о-* мењају акционалност основног глагола (процесуалност => резултат радње, на- стала промена) као и глаголски вид (несвршен => свршен).

47) *Er hat einen Schraubendreher durch das Leder gebohrt.* /016/- 47a) Он је *бу-* *шио шрафциџер кроз кожу.* /016/

48) *Er hat das Leder (mit einem Schraubendreher) durchbohrt.* /01(4/- 48a) Он је *шробушио кожу (шрафциџером).* /01(10/

У српском језику глаголи **бушити** и **пробушити** > /про-/ + /бушити/, однос између основног и префигираног је у трајању радње и овде префикс има улогу перфектизације, из процесуалности се прешло у резултат и утиче на синтаксичка својства основног глагола као и у немачком. У синтаксичкој структури у примеру 47) и 47а) основни глагол је тровалентан, субјективна допуна, допуна у акузативу (директни објекат) и директивна допуна, у примеру 48) и 48а) префигирани глаголи регирају субјективну допуну, допуну у акузативу а директивна допуна основног глагола се реализује као факултативна допуна префигираног глагола у виду предлошке фразе са предлогом **mit** у немачком језику док је у српском језику реализована инструменталом.

5. Закључак

Циљ овог рада је проучавање коресподентних префикса у немачком и српском језику и њихов утицај на валентност глагола. Сигурно је да префикси модификују валентност на семантичком нивоу и да ту семантичку модификацију код неких глагола прати и синтаксичка модификација. У српском језику префикс је у највећем броју случаја носилац перфективности. Један префикс може имати више функција што је у раду и приказано. Код сваке имперфективне основе префикс је носилац перфективности. Префикс поред тога има и функцију семантичке модификације. У овом раду смо дошли до закључка да префикс може у потпуности променити значење глагола, глаголски вид и модификовати у правцу протицања глаголске радње. Префикси немају своје стално значење већ га добијају спајањем са глаголом од којег преузимају различита значења која он поседује. У раду смо приказали коресподентне префиксе који углавном индицирају исте синтаксичке обрасце те смо тиме и одговорили на задатак тј. приказали смо сличност између немачког и српског језика што се тиче утицаја префикса на валентност глагола.

Литература

- Енгел 1996: U. Engel, *Deutsche Grammatik*, Heidelberg: Julius Groos Verlag.
- Енгел/Мразовић 1986: U. Engel/P. Mrazović, *Kontrastive Grammatik Deutsch- Serbokroatisch*, Mannheim/Novi Sad: Institut für deutsche Sprache/ Institut za strane jezike i književnost.
- Енгел/Шумахер 1978: U. Engel /H. Schumacher, *Kleines Valenzlexikon deutscher Verben*, Tübingen: TBL Verlag Gunter Narr.
- Јереп/Хојберт 1986: G. Jäger/A. Neubert, *Bedeutung und Translation*, Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Клајн 2002: I. Klajn, *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Deo 1, Slaganje i prefiksacija*, Beograd : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Моч 2004: W. Motsch, *Deutsche Wortbildung in Grundzügen*, Berlin; New York, Walter de Gruyter.
- Мразовић/Букадиновић 2009: P. Mrazović/Z. Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci ; Novi Sad : Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Петронијевић 2006: Б. Петронијевић „Wortbildung und Übersetzen – Ein Beitrag zur Übersetzungsproblematik kreativer Wortbildungsmuster aus dem Deutschen ins Serbische“, Београд, *Српски језик*, број 11/ 1-2.,71-81.

Станојчић/Поповић 1994: Ж. Станојчић/Љ. Поповић, *Грамаџика српског језика*, Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Флајшер/Барц 1995: W. Fleischer/I. Barz, *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Хелбиг/Буша 2001: G. Helbig./J. Buscha, *Deutsche Grammatik*, Berlin; München: Langenscheidt KG.

DIE PRÄFIXBILDUNG UND DIE VERBVALENZ IM DEUTSCHEN UND SERBISCHEN

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit wird der Zusammenhang zwischen der Wortbildung und Syntax (Valenz der Verben) am Beispiel präfigierter Verben im Deutschen und Serbischen untersucht. Bei vielen Verben indizieren Präfixe sowohl die semantische Modifikation als auch Veränderungen der syntaktischen Valenz. ‚SBP‘ (Satzbauplan) wird auf verschiedene Weise verändert. Die in der vorliegenden Arbeit Beispielsätze stellen bestimmte Modelle der Veränderungen dar. Das kann durch Transitivierung, Objektverschiebung, Valenzreduktion, Valenzerweiterung gekennzeichnet werden. Das Papier zeigt korrespondierende Präfixe im Serbischen und Deutschen, die Veränderungen der syntaktischen Valenz indizieren.

Schlüsselwörter: Deutsch, Serbisch, Präfixe, Verbvalenz

Marija Stanojević

Бојана Раденковић Шошић¹
Београд

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ПРЕДЛОГА А У ОДАБРАНИМ ГРАМАТИКАМА ИТАЛИЈАНСКОГ ЈЕЗИКА

Предмет истраживања овог рада је категорија предлога у савременој италијанској граматици. Компаративном анализом једне граматичке категорије (предлога *a*) требало је упоредити неколико извора и коришћених примера како би се утврдило (не) постојање различитих приступа у савременој граматици. Претпостављено је да анализирани граматике дају различите приступе тумачењу ове граматичке категорије у зависности од читалаца којима је намењена.

Кључне речи: савремене италијанске граматике, предлог *a*

Уводна разматрања

Упознавање савремене италијанске граматици представља један од изазова пред којим се налазе бројни истраживачи различитих аспеката италијанског језика и сви говорници италијанског језика који у циљу усавршавања италијанског језика као матерњег или страног настоје да реше недоумице на које речници не нуде одговоре. Преглед савремене италијанске граматици обухвата класификацију италијанских граматака објављених у скоријем периоду и кратак историјски осврт на најзначајније граматике италијанског језика објављене до данас. Детаљна анализа модерних референтних италијанских граматака не занемарује ни анализу лингвистичких тенденција актуелних у време објављивања одабраних дела, али и нових средстава комуникације као неизоставних начина образовања и усавршавања одређеног језика. Циљ рада је кратак приказ савремене граматициграфске литературе која у зависности од конкретних читаочевих потреба и интересовања нуде различите приступе. Након историјског прегледа објављених италијанских граматака у последњих шест векова, одлучили смо се да одабрану тему прикажемо из угла једне језичке категорије (предлога) како бисмо упоредили различите приступе, изворе и примере.

На самом почетку, потребно је уочити врсте италијанских граматака. Према Форнари (Форнара 2005: 10) постоје историјске граматике (*grammatiche storiche o diacroniche*) и синхронијске граматике (*grammatiche normative, desrittive o sincroniche*). Историјске граматике прате еволуцију језика кроз време на различитим језичким нивоима (фонетском, морфолошком, синтаксичком) и нису намењене стандардизацији језика у савременој употреби. Синхронијске (нормативне или описне) граматике описују стање језика у одређеном периоду. Њихова намена може бити двострука – описна (описивање језичких структура и карактеристика) или нормативна (намењена стандардизацији језика). Веома често се ове две различите особине спајају у једном делу.

¹ radenkovicbojana@gmail.com

Иако смо се у овом раду одлучили за преглед савремених синхронизјских граматика, наводимо и неколико познатијих историјских граматика италијанског језика: *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti*, немачког аутора Герхарда Ролфса (*Gerhard Rohlfs*) (1966–69), чијих три тома су посвећени редом фонетици, морфологији и синтакси, Текавчићеву *Grammatica storica dell'italiano* (1972) и незавршену Каstellанијеву студију (2000).

Италијанске граматике кроз историју

Говорни италијански језик све до средине четрнаестог века развијао се у сенци латинског језика. Са првим знацима хуманизма и ренесансе овај језик постаје све значајнији за развој италијанске културе. До тога доба интелектуалци су сматрали италијански језик² инфериорним у односу на латински који је до тада био језик науке, књижевности, права. У циљу јаснијег прегледа савремене италијанске граматикографије у раду су наведене најзначајније граматике италијанског језика објављене од петнаестог века до данас.

Прва грамика италијанског језика, а уједно и прва грамика народног, вулгарног, језика на европском нивоу био је кратак рукопис Леона Батисте Албертија (*Leon Battista Alberti*) позната под називом *Grammatica vaticana* чија је основна идеја била да покаже интелектуалцима свога доба да се и правила италијанског говорног језика могу утврдити исто као и правила латинског или старогрчког језика. Алберти је преузео латинску структуру врста речи (именице, заменице, глаголи, прилози, узвици и везници) изостављајући члан, али и терминологију која је била слична латинској (*singulare, plurale, masculino, femminile*). Посебан допринос одвајању италијанског језика од латинског у овој граматици представља позивање на фирентински говор четрнаестог века (Форнара 2005: 35; Бономи, 1998: 109).

Шеснаести век обележиле су две италијанске граматике: *Regole grammaticali della volgar lingua* Ђовани Франческа Фортунџа (*Giovanni Francesco Fortunio*) и *Prose della volgar lingua* Пјетра Бемба (*Pietro Bembo*). Фортунџева грамика, подељена на два дела (морфологија и правопис), заснива се на делима Бокача, Петрарке и Дантеа, а основни принципи које је Фортунџа примењивао су: читање текстова, индивидуализација правила, враћање текстовима ради потврде пронађеног правила и објашњавања изузетака. Допринос Бембовог дела огледа се не само у развоју стандардизације италијанског језика, већ и у одвајању прозног од поетског дискурса. Међутим, грамика *Prose della volgar lingua* нема ни нормативни ни дидактички карактер, а правила о језику су „урођена у дијалог“ учесника (Форнара 2005 : 47).

Академија дела Круска (*Accademia della Crusca*) обележила је развој италијанског језика у седамнаестом веку. Након објављивања великог речника Академије, *Vocabolario della Crusca*, тоскански дијалекат наставља своју доминацију. Најзначајнија грамика седамнаестог века је Буонматејева (*Benedetto Buonmattei*) грамика *Delle cagioni della lingua toscana*. Полазећи од претпоставке да читаоци ове граматике немају никаква претходна знања из лингвистике или латинског језика, једноставним говором, без превише апстрактних појмова, уз бројне актуелне примере, аутор коначно доноси оно што је, према Фјорељију (1960), италијанском језику тада било потребно: „ред, јасноћу, целовитост,

2 *Volgare* (ит.)

систематичност“. За наш рад значајно је да Буонматео у циљу доследности издваја више врста речи, а посебно разликује две врсте предлога: *segnacasi* (предлози који имају исту функцију као наставци у латинском језику) и *preposizioni vere e proprie* (које назива *preposizioni*).

Осамнаести век коначно приближава италијанске граматике дидактичком употреби. Иако су још далеко од правих школских уџбеника, у односу на уроџена Бембова правила, граматике осамнаестог века представљају искорак у односу на дотадашњу традицију. Најзначајнија граматика је Кортичелијево дело *Regole ed osservazioni della lingua Toscana ridotte a metodo per uso Seminario di Bologna* (*Corticelli*) која иако је била намењена већ донекле образованој публици, својом структуром и прецизношћу у многоме подсећа на школске граматике. Сличност са савременим граматикама, чак и у примерима, о којима ће бити речи у наредном делу рада, веома је велика. Кортичелијева граматика детаљније анализира и синтаксу, не више само кроз једноставну конгруенцију, већ и кроз дубљу анализу сложених реченица.

Јачање везе између објављених граматика и њихове школске употребе настаје тек у деветнаестом веку чему посебно доприноси и Уједињење Италије 1861. године након чега је званична политика Италије описмењавања уједињеног становништва захтевала и адекватна учила. Прву половину деветнаестог века означиле су пуристичке граматике и нова издања претходних граматика. Значајно је напоменути и објављивање прве граматике која обухвата историјски развој италијанског језика *Grammatica storica della lingua italiana* (1872) Рафаела Форначарија. Манцонијеви следбеници у својим делима подржавају његове постулате, а издвајамо дело *Grammatica di Giannettino* Карла Колодија (1883) која се својим приступом питања и одговора највише приближила дидактичкој употреби граматика.

Преглед савремене италијанске граматикографије

Почетак двадесетог века није обележила јака граматичка продукција све до педесетих година када долази до наглог интересовања за граматiku са научног становишта. Поменућемо граматiku *Grammatica italiana* Пјер Габриелеа Гојданха (*Pier Gabriele Goidanich*) објављену 1918. године са јаком дидактичком наменом и и потпуно другачију *La grammatica degli'italiani* Ђира Трабалца (*Ciro Trabalzo*) и Етореа Алодолија (*Ettore Alodoli*) објављену 1934. године у форми трактата. У светлу различитих лингвистичких теорија развијале су се и објављивале и италијанске граматике двадесетог века. Како нам обим рада не дозвољава да детаљно прикажемо све граматике овог периода анализирајући и све њихове сегменте, одлучили смо се да неколико најзначајнијих граматика, објављених у периоду од краја Другог светског рата до данас, прикажемо кроз анализу граматичке категорије предлога (*preposizione*).

Једна од најзначајнијих граматика објављених непосредно после Другог светског рата била је *Grammatica italiana* аутора Салватореа Батаље и Винћенца Перниконеа (*Salvatore Battaglia, Vincenzo Pernicone*). Први пут је објављена 1951. године, а своја многобројна издања доживела је у годинама које су уследиле. Значајна је и по томе што је једна од последњих великих италијанских граматика објављена пре великог утицаја лингвистичких теорија шездесетих и седамдесетих година. Састоји се из четири дела (морфологије, фонологије, синтаксе и метрике), а иако Форнара (2005: 117) истиче да аутори из личних разлога нису уврстили

вежбања, већ само текстове, на крају већине поглавља налазе се књижевни текстови који, примећујемо, ипак имају дидактичку функцију увежбавања наученог (Батаља, Перниконе 1977: 256). Поред Батаљине граматике поменућемо и Фогараџијеву граматiku *Grammatica italiana del Novecento* чија је намена била првенствено школска. Писана једноставним језиком, систематизована и схематизована ова граматика наводи читаоца на брзо и једноставно усвајање решења.

Крај осамдесетих био је плодносан период италијанске граматикографије. Објављене су две велике граматике италијанског језика – *Grammatica italiana* Луке Серијанија у сарадњи са Албертом Каstellвекијем (*Luca Serianni, Alberto Castelvocchi*) и *Grande grammatica italiana di consultazione (a cura di Lorenzo Renzi)* коју је приредио Лоренцо Ренци. Серијанијева граматика је један од најобухватнијих граматичких текстова који није превасходно намењен школској читалачкој публици. Посебан значај огледа се у примерима које Серијани наводи, од књижевних текстова (од славних тречентиста, преко писаца осамнаестог и деветнаестог века, до модерних текстова) до модерног језика штампе или савременог законодавства. Сви примери су доследно цитирани, уз датум објављивања што читаоцу открива обимно истраживање италијанског језика на чијим основама је настала ова граматика. У циљу вернијег приказа наводимо неколико примера:

«*Il bilancio consolidato al 30 settembre chiude con un utile netto di 14,1 miliardi su un giro d'affari di 1914,15 miliardi*» («*Sole 24 Ore*», 18.11.1986., 15)⁴ (Серијани, 1989: 348); «*per la dannosa colpa de la gola / come tu vedi, a la pioggia mi fiacco*» (*Dante, Inferno, VI 53-54*)⁴ (Серијани, 1989: 338); «*Il condannato all'ergastolo è in stato d'interdizione legale*» (*Codice penale, art. 32*) (Серијани, 1988: 337).

Ренцијева граматика по својој струкутри, коришћеном регистру и систематизацији захтева читаочева стручна знања из лингвистике. Настала је под очигледним утицајем генеративиста, тако да није необично што обухвата само синтаксички аспект (без морфологије и фонологије). Примери који илуструју правила користе средњи регистар италијанског језика и стиче се утисак да су намењени пре свега анализи и усвајању синтаксичких правила, док је богатство италијанског језика или мноштво извора, које наводи Серијани, стављено у други план. Ево примера употребе предлога *a* са значењем намене у овим двома граматикама: „*Ho parlato a lui.*“ (Ренци 1988 : 513), «*Stop alla legge che pone divieti più rigorosi*» («*La Nazione*», 30.09.1986., 1)⁴ (Серијани 1988: 348)

Од значајнијих новијих граматика издвајамо *La grammatica della lingua italiana* аутора Марчела Сенсинија (*Marcello Sensini*), свеобухватни приручник намењен и школској употреби: обухвата фонологију, морфологију, синтаксу, ретрику и метрику савременог италијанског језика. Значајана је и по томе што можемо наићи на ауторове савете о употреби језика, тако да је у одељку предлога посебно интересантан пасус који издваја препоручене предлошке конструкције од оних које треба избегавати (*costrutti sconsigliati*) (Сенсини 1997: 382).

Актуелне тенденције италијанске граматикографије према Форнари можда је најбоље сагледати кроз граматiku Мауриџија Дардана и Пјетра Тирфонеа (*Maurizio Dardano, Pietro Trifone*) *Nuova grammatica italiana* објављену 1999. године. Свако следеће издање допуњено је новим примерима из живог италијанског језика, а посебно је значајно због бројних вежбања после сваке јединице. Последње издање допуњено је и прелиминарним улазним тестом намењеним студентима и предавачима италијанског језика. Свеобухватна, обимна и богата примерима, *Nuova grammatica italiana* обједињује традиционалан приступ пи-

сања граматика, али уводи и нова поглавља која анализирају ред речи у реченици, текстуалну перспективу или маркиране синтаксичке конструкције.

Компаративна анализа предлога *a* у одабраним граматицама

У циљу јаснијег и прецизнијег поређења различитих савремених италијанских граматика, одлучили смо се да у овом поглављу табеларно прикажемо одабрану предлошку јединицу (предлог *a*).

Табела 1

<p>Граматика: <i>Grammatica italiana</i>, Battaglia, Pernicone (1951)</p> <p>Дефиниција предлога: Без јасне дефиниције (<i>le parti invariabili del discorso</i>).</p> <p>Класификација: Постоје две категорије предлога: <i>Quelle che hanno un valore assai preciso e s'impiegano per circostanze determinative (sopra, sotto, prima, dopo) e quelle altre con carattere assai generico (di, da, a, in, per, su)</i>.</p> <p>Примери: Нису наведени извори.</p> <p>Дидактичка намена: Намењена дидактичкој употреби, дуго година коришћена у италијанским школама.</p> <p>Функције предлога: <i>complemento di termine, complemento di stato a luogo, complemento di moto a luogo, complemento di tempo determinato, complemento di modo o maniera, complemento di mezzo, complemento limitazione, complemento di distanza, complemento di pena, complemento distributivo</i></p>
<p>Граматика: <i>Grammatica italiana del Novecento</i>, Fogarasi (1969)</p> <p>Дефиниција предлога: <i>Preposizioni sono „preposte“ alla parola cui riferiscono e tra questa e quella precedente stabiliscono un rapporto sintattico.</i></p> <p>Једна од најзначајнијих врста речи у италијанском језику која осликава његову аналитичку природу. Истакнута релациона функција.</p> <p>Класификација: <i>Preposizioni proprie (di, da, a, in, per, su), Preposizioni improprie (dentro, dietro, sotto, sopra.)</i></p> <p>Примери: Нису наведени извори примера.</p> <p>Дидактичка намена: Намењена дидактичкој употреби. Примери неправилне употребе.</p> <p>Функције предлога: <i>valore dativo, valori locali, valori temporali, valori modali</i></p>
<p>Граматика: <i>Grande grammatica italiana di consultazione</i>, a cura di Lorenzo Renzi (1988)</p> <p>Дефиниција предлога: На основу врсте предлога (<i>preposizioni proprie i improprie</i>) издвајају се и две врсте предлошких синтагми.</p> <p>Класификација: Једносложни и вишесложни предлози. <i>Locuzioni preposizionali.</i></p> <p>Примери: Нису наведени извори примера.</p> <p>Дидактичка намена: Намењена је стручњацима, захтева претходна знања из лингвистике.</p> <p>Функције предлога: Разликује дативну функцију предлога <i>a</i> и недативну функцију предлога <i>a</i>.</p>

Граматика: *Grammatica italiana*, Serianni, Castelveccchi (1988)

Дефиниција предлога: *La preposizione è una parte del discorso invariabile che serve a esprimere e determinare i rapporti sintattici tra le varie componenti della frase.*

Класификација:

Preposizioni proprie (di, da, a, in, per, su)

Preposizioni improprie (contro, durante, verso, salvo)

Locuzioni preposizionali (dietro a, insieme con...)

Примери: Сви примери су доследно цитирани, свеобухватна анализа језика (примери из језика права, економије, штампе, модерних и средњовековних писаца).

Дидактичка намена: Намењена стручној јавности, али може се употребљавати и на средњошколском или вишем нивоу образовања.

Функције предлога: *termine, moto verso luogo, fine, stato in luogo, età detreminata, tempo determinato, modo e maniera strumentale, qualità, valore distributiva, limitazione, prezzo e misura*

Граматика: *La grammatica della lingua italiana*, Sensini (1997)

Дефиниција предлога: *La preposizione è quella parte invariabile del discorso che si permette a un elemento della frase (nome, pronome, verbo all'infinito, avverbio) per metterlo in relazione con un altro elemento della frase. Funzionali subordinati.*

Класификација:

Preposizioni proprie (semplici (di, da, a, in, per, su) e articolate (dalla, alla, nella)

Preposizioni improprie (contro, durante, verso, salvo)

Locuzioni preposizionali (lontano da, dietro a, insieme con...)

Примери: Нису наведени извори примера.

Дидактичка намена: Намењена дидактичкој употреби.

Функције предлога: *termine, stato in luogo, stato a luogo, moto a luogo, distanza, tempo determinato*

modo o maniera, mezzo, causa, età, qualità, limitazione, fine, vantaggio, pena, misura, prezzo, distributivo

Граматика: *Nuova grammatica italiana*, Dardano, Trifone (1999)

Дефиниција предлога: *Le preposizioni sono parole invariabili che servono a collegare e a raccordare tra loro i costituenti della proposizione.*

Класификација: *Preposizioni proprie (di, da, a, in, per, su). Preposizioni improprie (contro, durante, verso, salvo. Locuzioni preposizionali (dietro a, insieme con...)*

Примери: Нису наведени извори примера.

Дидактичка намена: Изразита дидактичка намена огледа се у бројним вежбањима после завршених поглавља или мањих јединица. На почетку граматике аутори препоручују и „улазни тест“ ради лакше употребе граматике и боље сарадње са предавачем.

Функције предлога:

termine, stato in luogo, moto a luogo, tempo, età, modo, mezzo, causa, fine, vantaggio (o svantaggio), limitazione, qualità, prezzo, misura, distributivo, distanza

Са освртом на претходно поглавље у коме смо начелно описали основне карактеристике савремених италијанских граматика, покушали смо да издвојимо најзначајније категорије на основу којих смо обрадили један део граматичке јединице. Иако постоје варијације, може се уочити тенденција учвршћивања јединствене класификације ове врсте речи. Видимо да Батаља не прави јасну разлику, док се временом учвршћује класификација предлога да би се најзад код Серијанија, Дардана и Трифонеа и Сенсинија утврдиле три врсте предлога (*preposizioni proprie, preposizioni improprie, locuzioni preposizionali*). Све граматике истичу синтаксичку функцију ове категорије речи у италијанском језику која се треба посматрати у светлу тенденције „десинтактизације именске синтагме“ (Терени 2005: 525 према Самарџић 2009: 233). Уочен је и висок степен сличности код функција које овај предлог може имати. Изражена је нормативна природа наведених граматика које указују махом на исправну употребу наведене категорије. Недостају примери одступања у употреби предлога *a*, који се могу наћи само у Сенсинијевој граматици што се може објаснити превасходно школском наменом ове публикације.

Закључак

Савремена италијанска граматикографија обухвата бројна издања која на сличне и различите начине изучавају и стандардизују савремени италијански језик. Свака озбиљна студија захтева дугогодишње истраживање језика, усклађивање са постојећим традицијама, али и прилагођавање савременим променама у језику и његовим средствима комуникације. Уместо закључка питамо се да ли савремени граматикографи треба да осавремене начине издавања својих публикација, као и да ли је потребно посветити посебну пажњу језичким одступањима и њиховој прецизној контекстуализацији како би проучавања језика приказала и актуелне тенденције у језику.

Литература

- Бономи 1998: I. Bonomi *La grammaticografia italiana attraverso i secoli*, Milano: CUEM.
- Батаља Перниконе 1977: S. Battaglia e V. Pernicone, *Grammatica italiana*, Torino: Loescher
- Дардано, Трифоне 1995: M. Dardano e P. Trifone, *Nuova grammatica italiana*. Zanichelli: Bologna
- Фогарази 1969: M. Fogarasi, *Grammatica italiana del Novecento*. Budapest: Tankönyvkiadó
- Форнара 2005: S. Fornara, *Breve storia della grammatica italiana*. Roma: Carocci.
- Сенсини 1997: M. Sensini, *La grammatica della lingua italiana*. Milano. Mondadori
- Серијани 1989: L. Serianni, *Grammatica italiana, Italiano comune e lingua letteraria*, Torino: UTET
- Фјорели 1960: P. Fiorelli, Il 'Trattato della pronunzia' di Benedetto Buonmattei, Salerno: *Studi Linguistici Italiani*, I, 109–61
- Ренци 1988: L. Renzi, *Grande grammatica italiana di consultazione*, Mulino: Bologna
- Самарџић 2009: М. Самарџић, Двоименичке сложенице (без спојног вокала) у италијанском и српском језику, у *Примењена лингвистика*, Београд-Нови Сад: Друштво за примењену лингвистику, Филолошки факултет у Београду, Филозофски факултет у Новом Саду, 228–237

Терени 2005: R. Terreni, Composti N + N e sintassi: i tipi economici lista nozze e notizia-curiosità. у Гросман 2003: M. T. Grossmann, *La formazione delle parole. Atti del XXXVII Congresso Internazionale di Studi della Società di Linguistica Italiana (SLI) L'Aquila, 25-27 settembre 2003*, Roma: Bulzoni, 521-546

L'ANALISI COMPARATIVA DELLE PREPOSIZIONI NELLE GRAMMATICHE CONTEMPORANEE

Riassunto

Nel contributo viene dedicata l'attenzione alla categoria grammaticale di preposizioni. La preposizione *a* viene analizzata contrastando definizioni, classificazioni, funzioni sintattiche ed esempi usati nelle grammatiche citate. L'obiettivo del lavoro è di notare l'eventuale presenza degli approcci diversi nella contemporanea grammaticografia italiana. Si ipotizza che le grammatiche citate interpretino e presentino questa categoria grammaticale in modi svariati secondo i lettori a cui si rivolgono.

Parole chiave: grammatiche italiane, preposizione *a*.

Bojana Radenković Šošić

ЛЕКСИКОЛОШКА ПРОУЧАВАЊА

Ана Тешић¹
Београд

НАЗИВИ РОМАНСКОГ ПОРЕКЛА ЗА ОДЕЋУ, ОБУЋУ И НАКИТ У ГОВОРУ СПИЧА²

У раду су разматрани називи романског порекла за одећу, обућу и накит у говору Спича и извршена је лексичко-семантичка и етимолошка анализа. Након етимолошке анализе, сваки романизам пропраћен је својим панданима из других говора Црне Горе с циљем да се укаже на фонетске промене до којих је дошло у овим позајмљеницама и осветли ареал њиховог простирања.

Кључне речи: српски језик, етимологија, лексичко-семантичка анализа, романизам

1. Увод

Бројни романизми очувани у говорима Јадранског приморја резултат су вишевековног утицаја романских језика и култура на тамошње словенско становништво.

Термином романизам означавају се речи које су из неког од романских језика или дијалеката ушле директно у неромански језик. Постоје три главна слоја романизама у приморским говорима – далматоромански лексички остаци, позајмљенице из венецијанског дијалекта и речи преузете из италијанског књижевног језика. У мањем броју заступљене су лексеме из других италијанских дијалеката (нпр. тршћанског, ломбардског), као и из других романских језика (нпр. румунског, француског).

Циљ рада је да се систематизују лексеме романског порекла из лексичко-семантичких група којима се означавају делови одеће, обућа и накит посведочене у говору Спича, као и да се изврши лексичко-семантичка и етимолошка анализа прикупљеног материјала. За потребе овог рада ексцерпирана је студија Момчила Поповића и Драгољуба Петровића *О говору Спича: Грађа*, коју чине опис говора Спича, речник и одабрани текстови писани аутентичним говором Спича.

Овај рад, у коме су анализирани називи романског порекла за одећу, обућу и накит, чини део опширнијег истраживања романског елемента у говору Спича. У претходном раду (Тешић, у штампи) размотрена је једна шира лексичко-семантичка група – кухињска и кулинарска терминологија. Закључци до којих се дошло, као и паралеле које се могу повући испитивањем романизама који припадају различитим лексичко-семантичким групама биће дати у закључку.

1 tesicana@gmail.com

2 Овај чланак је настао као резултат рада на пројекту бр. 178007 „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*“, који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије и као резултат рада на билатералном пројекту са Републиком Словенијом 2012–2013 „Дијалекатска лексика српског и словеначког језика – компаративни аспект“ / „Narečna leksika srbskega in slovenskega jezika – komparativni aspekt“.

2. Лексичко-семантичка анализа

2.1. У раду је разматрано деветнаест лексема романског порекла из три лексичко-семантичке групе³ – делови одеће, обућа и накит. Прикупљени материјал распоређен је даље у лексичко-семантичке подгрупе, на основу ужег одређења појединачних речи. Одређене групе и подгрупе састоје се од једног члана, због чињенице да су оне у говору Спича заступљене са само једном речи романског порекла.⁴

Лексичко-семантичка група којом се означавају делови одеће најбројнија је и садржи петнаест лексема. У оквиру ње може се издвојити више подгрупа. Подгрупа материјали садржи четири лексеме – *рђба*, *камбрѣк*, *кђрдѣла*, *фѣша*. Подгрупа делови женске одеће састоји се од пет лексема – *камиждѣи*, *кђрдѣѣн*, *кђшула*, *шравѣша* и *фацулѣѣи*. Подгрупа делови мушке одеће заступљена је с речју *корѣѣи*. Реч *фанѣла* спада у подгрупу делови горње одеће (мушке и женске). Лексеме *каѣѣѣи* и *манѣѣѣљ* налазе се у подгрупи делови горње одеће (мушке и женске) који се облаче преко других одевних предмета. Лексема *фронѣѣи* део је подгрупе одевни предмети који се носе на глави и њихови делови. У подгрупу остало спада лексема *палѣѣша*, дијалекатска варијанта књижевног *еѣолѣѣша*.

Лексичко-семантичку групу којом се означава обућа чини само једна лексема – *шкарѣѣина*. У оквиру лексичко-семантичке групе накит налазе се три лексеме – *каѣѣѣна*, *манѣѣѣна* и *фркаѣѣла*.

2.2. Могућност развијања нових значења одабрана је као један од елемената лексичко-семантичке анализе, јер сведочи о уклопљености речи у српско-хрватски лексички систем.

Од деветнаест романизама који чине наш корпус, две лексеме развиле су полисемију – *рђба*, *фацулѣѣи*. Примарно значење лексеме *рђба*, тј. примарна семантичка реализација јесте „тканина“. Од овог основног значења, путем механизма ланчане полисемије, где се из примарног развило секундарно значење, а из секундарног терцијарно настала су значења – „одећа“ → „народна ношња“ (уп. Драгићевић 2007: 133). Реч *фацулѣѣи* има два значења – „велика женска марама“ и „врста разнобојне свилене прегаче“. Сматрамо да се у овом примеру полисемантичке структуре може говорити о упоредном постојању двају значења, али се такође оставља могућност постојања ланчане полисемије.

3. Етимолошка анализа

У раду се настојало утврдити ком слоју романизама припадају анализиране позајмљенице. Консултовани су етимолошки речници српског (тј. српско-хрватског), италијанског, француског језика и РЕР. Одреднице су уобличене према моделу усвојеном у *Еѣтимолошком речнику срѣског језика* (ЕРСЈ), уз одређене измене, имајући у виду да су у нашем раду предмет анализе искључиво лексеме романског порекла посведочене у говору Спича.

3 Наш корпус чине искључиво именице које нису у творбеној вези, те смо из тог разлога одлучили да користимо термин *лексичко семантичка група* који подразумева да чланови који су део те целине припадају истој граматичкој врсти и нису у творбеној вези, те самим тим представљају ужи скуп од онога који се назива *семантичким пољем* (уп. Драгићевић 2007: 239).

4 Други чланови који би припадали овим лексичко семантичким групама и подгрупама биле би домаће речи, као и алоглотске лексеме нероманског порекла.

Након наслова одреднице и дефиниције, следи сажет суд о пореклу датог романизма, са потврђеним изворним обликом из неког од романских језика или дијалеката. Затим се износи суд о пореклу романског предлошка. Сваки романизам пропраћен је потом својим варијететима из других говора Црне Горе (уколико их има) да би се указало на фонетске промене до којих је дошло у овим позајмљеницама и утврдило у којој су мери оне и данас у употреби у приморским и континенталним говорима Црне Горе.

кадѐна *f.* „дуги ланац за мали женски цепни сат; ставља се око врата и држи сат заденут за појас“

- ✓ Од вен. *cadena* (Скоок 1971-1974 2: 12-13 s.v. *kàdēna*; Мусић 1972: 163; Липовац Радуловић 1981: 141); облици са *-ш-* били би реликти из балканског латинитета.
- Вен. *cadena* од лат. *catēna(m)*, могућег етрурског порекла (ДЕЛИ 1979-1988: 217; РЕР 1764).
- Лексема потврђена и у другим говорима Црне Горе, без фонетских варијанти.

камбрѝк *m.* „врста танког платна“

- ✓ Од вен. *cambriche* (Виња 1998-2004 2: 52-53). Мање је вероватно порекло од ит. *cambrì* (Мусић 1972: 164; Липовац Радуловић 1981: 147).
- Вен. / ит. реч од имена града Cambrai на северу Француске, у коме се ова врста тканине производила; облик *cambriche*, карактеристичан за говоре северне Италије, развио се на основу пикардског изговора имена града (Виња l.c.; ДЕЛИ 1979-1988: 190).
- У континенталној Црној Гори варијетет *kàmрик*, с упрошћавањем сугласничке групе *-мбр-* у *-мр-* (Вујичић 1995: 56; Гаговић 2004: 112; Станић 1990-1991: 349; Стијовић 1996: 283).

камижѝт *m.* „дуга женска хаљина, саја“

- ✓ Од вен. *camisoto* (Скоок 1971-1974 2: 27-28 s.v. *kâmiž*; Мусић 1972: 165). Старије позајмљенице, потврђене у балк. латинитету, биле би рум. *cătașa*, алб. *këmishë*, *kmishë* (Скоок l.c.).
- Вен. *camisoto* деминутив од вен. *camisa* < познолат. *camīsia(m)* (Скоок l.c.). Познолат. *camīsia(m)* може бити галског порекла (ДЕЛИ 1979-1988: 191).
- Лексема потврђена и у другим говорима Црне Горе, без фонетских варијанти.

капѝт *m.* „капут“; **капѝтина** *m.* реј. „изношени капут“

- ✓ Од ит. *sappotto* (Скоок 1971-1974 2: 38-39 s.v. *kàpa*; Мусић 1972: 167; Липовац Радуловић 1981: 155); уп. истрором. *capuoto* (Скоок l.c.).
- Ит. *sappotto* аугментатив од ит. *sappa* < познолат. *sāppa(m)* (ДЕЛИ 1979-1988: 201; РЕР 1642).
- Лексема потврђена и у другим говорима Црне Горе, без фонетских варијанти. Реч *капѝтина* њен је домаћи дериват.

кѡрдела f. „чипка“

- ✓ Од ит. *cordella* (Скок 1971-1974 2: 153 s.v. *kôrda*; Липовац-Радуловић 1981: 175).
- Ит. *cordella* деминутив од ит. *corda* < лат. *chorda*, грчког порекла (Скок l.c.; ДЕЛИ 1979-1988: 283-284; РЕР 1881).
- Лексема потврђена и у другим говорима Црне Горе, без фонетских варијанти.

кѡрдѡн m. „канап, шпаг, платнени уски за везивање (џака, прегаче)“

- ✓ Од ит. *cordone* (Скок 1971-1974 2: 153 s.v. *kôrda*; Мусић 1972: 176; Липовац-Радуловић 1981: 175).
- Ит. *cordone* аугментатив од ит. *corda* < лат. *chorda*, грчког порекла (Скок l.c.; ДЕЛИ 1979-1988: 283-284; РЕР 1881).
- Лексема потврђена и у другим говорима Црне Горе, без фонетских варијанти.

корѡт m. „мушки јелек без рукава“

- ✓ Вероватно од ит. *coretto* (Скок 1971-1974 2: 241 s.v. *kurâj*); варијетет *корѡѡт(о)* можда од ит. *corpetto* / сев.-ит. *corpet(o)* (уп. Боерио 1867: 200; Пирона 1996: 189).
- Ит. *coretto* / *corpetto* изведенице од ит. *corpo* < лат. *côrpus*, *-oris*, неразрешене етимологије (ДЕЛИ 1979-1988: 286; РЕР 2248).
- Лексема потврђена и у другим говорима Црне Горе, без фонетских варијанти. Варијетет *корѡѡт* потврђен је само у говорима Истре (Вуковић 2001: 175; Шимуновић 2006: 243; Роки Форгунато 1997: 237; Мардешић-Центин 1997: 287).

кѡтула f. „сукња“

- ✓ Вероватно од вен. *cotola* (Мусић 1972: 177; Липовац-Радуловић 1981: 177). Мање је вероватно порекло од ит. *cottola* (Скок 1971-1974 2: 168-169 s.v. *kôta*).
- Вен. / ит. реч од франачког **kotta* „туника, хаљина“ (ДЕЛИ 1979-1988: 293; РЕР 4747).
- Лексема потврђена и у другим говорима Црне Горе, без фонетских варијанти.

манѡна f. „наруквица“

- ✓ Од ит. *manina* (Скок 1971-1974 2: 370-371 s.v. *mànina*; Мусић 1972: 186; Липовац-Радуловић 1981: 206); уп. тосканизам *манѡња* / *манѡња* „наруквица“ < тоск. *maniglia*, некада карактеристичан за говоре Истре, данас најчешће замењен венецијанизмом *браѡлетѡ* < вен. *brazzoletto* (Виња 1998-2004 2: 168-169).⁵
- Ит. *manina* деминутив од ит. *mano* < лат. *manus* (ДЕЛИ 1979-1988: 713-716; РЕР 5339).

5 Лексема *манѡна* очувала се у говорима Црне Горе, вероватно због утицаја дубровачког говора у коме овај романизам није замењен венецијанизмом *браѡлетѡ* (Мусић 1972: 186).

- Лексема потврђена и у другим говорима Црне Горе, без фонетских варијанти.

ма̄нтељ м. „мантил“

- ✓ Од ит. *mantello* (Скок 1971-1974 2: 372 s.v. *màntija*; Липовац Радуловић 1981: 207).
- Ит. *mantello* деминутив од ит. *manto* < познлат. *māntu(m)*, изведено од лат. *mantēllu(m)* „вео“ (ДЕЛИ 1979-1988: 717; РЕР 5326).
- Варијетет *манџел* у ји. Боки (Липовац Радуловић 1981 l.c.).

палѣта ф. „ознака официрског чина, еполета“

- ✓ Од фр. *épaulette*; довођење у везу са ит. *spalletta*, данас *spallina* (Липовац Радуловић 1997: 212) не чини се могућим.
- Фр. *épaulette* изведеница од фр. *épaule* < лат. *spatūla* „лопатица“ (Блох, Вартбург 1950: 218-219; Гамилшег 1928: 371; РЕР 8130). Данашње значење „ознака официрског чина“ развило се у XVII в. из првобитног „део коњског оклопа“ (Блох, Вартбург l.c.).
- Лексема потврђена и у Ускоцима (Станић 1990-1991: 78).

рѡба ф. „тканина“, „одећа“, „народна ношња“

- ✓ Од ит. *roba* (Скок 1971-1974 3: 151 s.v. *rob*²; Мусић 1972: 219; Липовац Радуловић 1981: 296).
- Ит. *roba* од германског *rauba* (Скок l.c.; РЕР 7090).
- Лексема потврђена и у другим говорима Црне Горе, без фонетских варијанти.

травеша ф. „прегача која се носи од појаса до мало изнад дужине раше; од лепшег је материјала; по дну и на цењу извезена ибришом“

- ✓ Од вен. *traversa*, ит. *traversa* (Скок 1971-1974 3: 494 s.v. *travérs*; Мусић 1972: 230; Липовац Радуловић 1981: 360)⁶; уп. крчкором. *traviarsa*, *travarsa* „id.“, истрором. *travěsa* „id.“ (Скок l.c.).
- Вен. / ит. реч од лат. *tra(n)svērsa*, сложенице од лат. *trans-* и *vertere* (Скок l.c.; РЕР 8858).
- Ближе вен. / ит. предлошку у другим говорима Црне Горе стоји *шравѣрса* (Липовац Радуловић l.c.) / *шр̀авѣрса* (Мусић l.c.); забележено и *шравѣса* (Пешикан 1965: 284). У континенталној Црној Гори чешће се јавља варијетет *шровѣза* (Ђупић 1977: 200; Ђупићи 1997: 493) / *шровѣза* (СТИЈОВИЋ 1996: 292), са прелазом романског вокала *a* у *o*.

⁶ Истог су порекла и лексеме *шарвиѣсла*, *шарвѣслина*, *шравѣслина* „уздужна греда; обла греда; попречна греда на крми или прови; пловидба с јаким бочним ветром“ (Виња 1998 2004 3: 258 259).

фанѐла f. „вунени џемпер“

- ✓ Од вен. *fanela* (Мусић 1972: 235; Липовац-Радуловић 1997: 78-79). Могуће је и порекло од ит. *fanella*; уп. истрором. *faniela*, тршћ. *fanele*, алб. *fanellë* (Скоп 1971-1974 1: 521 s.v. *flanël*).⁷
- Вен. / ит. реч преко фр. *flanelle* од крајњег енгл. *flannel*⁸ (ДЕЛИ 1979-1988: 442), са испадањем консонанта *l*; уп. дисимиловани облик *franel*, потврђен у венецијанском говору (Дорија 1987: 224).
- У континенталној Црној Гори забележена и палатализована варијанта *фањѐла* (Боричић 2002: 340; Стијовић 1996: 293; Пешикан 1965: 288; Ђупић 1977: 200; Ђупићи 1997: 532) / *фањѐла* (Вујичић 1995: 130), као и облик са прелазом *ф > в* *вањѐла* / *вањѐла* (Станић 1990-1991: 74).⁹

фацулѐт m. „велика женска марама, повезача од танког, готово паучинастог ткања, везује се испод затиљка или браде“, „врста разнобојне свилене прегаче, са ресама на дну“; **фацулетих m.** „марамница“

- ✓ Од ит. *fazzoletto* (Скоп 1971-1974 1: 501-502 s.v. *facòl*; Мусић 1972: 236; Липовац Радуловић 1981: 78).
- Ит. *fazzoletto* вероватно деминутив од ит. *fazzoletto* < говорног лат. **faciōlu(m)*, изведенице од лат. *facies* „лице“, могућег лонгобардског порекла (ДЕЛИ 1979-1988: 421-422; РЕР 3130).
- У континенталној Црној Гори забележени и варијетети са прелазом *ф > в*¹⁰ – *вацулѐти* (Пешикан 1965: 288), *вариџуле* / *вариџулетих* (Станић 1990-1991: 76). Лексема *фацулетих* је изведеница на домаћем терену од лексеме *фацулѐти*.

фаша f. „уздужно парче (платна, хартије, земљишта)“

- ✓ Од ит. *fascia* (Скоп 1971-1974 1: 508 s.v. *fāš*; Мусић 1972: 236; Липовац Радуловић 1981: 82). Делом може припадати и балканском латинитету, преко румунског и албанског, уп. буг. *фаша* „кожна трака“ < рум. *fașe* „повој“; алб. *fashë* „повој, трака“ (Скоп l.c.).
- Ит. *fascia* од лат. *fāscia(m)* < лат. *fāscis* „сноп“ (ДЕЛИ 1979-1988: 418; РЕР 3208).
- Лексема потврђена и у другим говорима Црне Горе, без фонетских варијанти.

фркадела f. „дуга укосница“

- ✓ Вероватно од вен. *forcadela* (Мусић 1972: 240). Мање је вероватно порекло од ит. архаизма *forcatella* (Липовац Радуловић 1981: 92).
- Вен. *forcadela* је изведеница од вен. *forca* „виљушка“ < лат. *fūrca(m)* (РЕР 3593).

7 Књижевни облик *флāнѐл*, -ѐла је у српско хрватски ушао преко нем. *Flannel*, од крајњег енгл. *flannel* (Скоп 1971 1974 1: 521 s.v. *flanël*).

8 Енглеска реч од од галског *gwlānep*, изведенице од *gwlān* „вуна“ (ДЕЛИ 1979 1988 l.c.).

9 На прелаз *ф > в* највероватније су утицали источнохерцеговачки говори у којима се глас *ф* не изговара (Мусић 1972: 87).

10 В. претходну напомену.

- У континенталној Црној Гори забележени и варијетети са прелазом $\phi > \psi$ ¹¹ – *вркадџла* (Гаговић 2004: 35; Станић 1990–1991: 101) / *вркадџла* (Пешикан 1965: 288), као и палатализовани облик *вркађџла* (Станић l.c.).

фронџин m. „предњи део качкета“

- ✓ Од вен. *frontin* (Мусић 1972: 240; Липовац Радуловић 1981: 96). Могуће је и порекло од ит. *frontino* (Скок 1971–1974 1: 220 s.v. *brunčela*). Старија позајмљеница је арум. *frunceană* „обрва“ (< лат. *frons*, *-tis*), реликт из балканског латинитета (Скок l.c.).
- Вен. *frontin* / ит. *frontino* изведеница од ит. *fronte* < лат. *frōnte(m)*, неразрешене етимологије (ДЕЛИ 1979–1988: 461; РЕР 3533).
- Лексема потврђена и у другим говорима Црне Горе, без фонетских варијанти.

шкарпина f. (обично pl.) „плитка свечана мушка ципела“

- ✓ Од ит. *scarpino* / *scarpina* (Скок 1971–1974 3: 258 s.v. *scarpa*; Липовац Радуловић 1981: 326).
- Ит. реч деминутив од ит. *scarpa* < герм. **scarpa* „цеп израђен од коже“ (ДЕЛИ 1979–1988: 1145–1146; РЕР 7981c).
- Забележено и *шкарџин* < ит. аугментатива *scarpone* (Мусић 1972: 247; Липовац Радуловић 1997: 282).

4. Закључак

Лексика Спича обилује романизмима, те се истраживањем овог корпуса може стећи добар увид у степен утицаја романских језика на говоре Црне Горе. Лексеме романског порекла заступљене су у општем лексичком фонду, дакле, у готово свим термилошким скупинама које се тичу свакодневног живота и функционисања људи. Лексичко-семантичке групе којима се означавају делови одеће, обућа и накит, анализирани у овом раду, састоје се од 19 лексема и друга су најбројнија скупина романизма забележених у говору Спича. Најбројнија је раније анализирана терминологија кухиње и кулинарства (в. Тешић, у штампи). На мањи број романских позајмљеница заступљених у називима за одећу, обућу и накит може утицати чињеница да се њима означавају предмети који су захтевали развијенији степен друштва, док се називи из терминологије кухиње и кулинарства односе на предмете који су део једног од најосновнијих подручја људског живота.

Етимолошка анализа показала је присутност позајмљеница новијег слоја у лексичко-семантичким групама којима се означавају делови одеће, обућа и накит у говору Спича – венецијанизма и италијанизма, као и једног галицизма (*палџиша*). Од деветнаест испитиваних романизма, девет речи пореклом је из италијанског књижевног језика – *кајџи*, *кџрџла*, *кџрџун*, *манџина*, *манџељ*, *рџба*, *фаџулеџи*, *фџиша*, *шкарџина*. Из венецијанског дијалекта преузете су четири лексеме – *каџена*, *камиџџи*, *кџшула*, *фрџаџла*. У венецијанско-италијанске позајмљенице спада пет лексема – *камбџик*, *корџи*, *шравџиша*, *фанџла*, *фронџин*. Међу анализираним лексемама није забележена ниједна позајмљеница из балканског латинитета.

11 В. напомену 9.

Лексичко-семантичка и етимолошка анализа назива за одећу, обућу и накит показала је вишеструки утицај романских језика и дијалеката на говор Спича, који се огледа у различитим путевима позајмљивања лексике романског порекла, као и у развијању фонетских варијанти, што указује на степен адаптивности и распрострањености ових лексема не само у поменутом говору, већ и у осталим деловима Црне Горе. О уклопљености анализираних романизама у српско-хрватски лексички систем сведочи и постојање вишезначности, приказано на примерима лексема *роба* и *фацулџи*.

Литература и извори

Блох, Вартбург 1950: O. Bloch, W. von Wartburg, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris: Presses Universitaires de France.

Боерио ³1867: G. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Venezia: Reale Tipografia di Giovanni Cecchini Edit.

Боричић 2002: В. Боричић Тиврански, *Рјечник васојевићког говора*, Београд: Просвета.

Виња 1998–2004: V. Vinja, *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku* 1–3, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti/Školska knjiga.

Вујичић 1995: М. Вујичић, *Рјечник говора Проићења (код Мојковца)*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности (Посебна издања ЦАНУ књ. 29, Одјељење умјетности књ. 6).

Вуковић 2001: S. Vuković, *Ričnik selaškega govora. Rječnik dijalekta Selaca na otoku Braču*, Split: Laus.

Гаговић 2004: С. Гаговић, Из лексике Пиве (село Безује), *СДЗб*, 51, 1–312.

Гамилшег 1928: E. Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsbuchhandlung.

ДЕЛИ 1979–1988: M. Cortelazzo, P. Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana* 1–5, Bologna: Zanichelli.

Дорија 1987: M. Doria, *Grande dizionario del dialetto triestino*, Trieste: TRES – Triestina di Edizioni e Stampa.

Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

ЕРСЈ 2003–: А. Лома и др, *Етимолошки речник српског језика*, Београд: Институт за српски језик Српске академије наука и уметности.

Липовац Радуловић 1981: V. Lipovac Radulović, *Romanizmi u Crnoj Gori, jugoistočni dio Boke Kotorske*, Cetinje/Titograd: Obod/Pobjeda.

Липовац Радуловић 1997: V. Lipovac Radulović, *Romanizmi u Crnoj Gori. Budva i Paštrovići*, Novi Sad: MBM-plas.

Мардешић-Центин 1997: P. Mardešić-Centin, *Rječnik komiškog govora, Hrvatski dijalektološki zbornik*, 4, 265–321.

Мусић 1972: S. Musić, *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*, Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta.

Пешикан 1965: М. Пешикан, Староцрногорски средњокатунски и љешански говори, *СДЗб*, 15.

Пирона ²1996: G. A. Pirona, *Il Nuovo Pirona. Vocabolario Friulano*, Udine: Società filologica friulana.

Поповић, Петровић 2009: М. Поповић, Д. Петровић, О говору Спича – Грађа, *СДЗб*, 56, 5–275.

- PEP⁵1972: W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: C. Winter.
- Роки Фортунато 1997: A. Roki-Fortunato, *Libar Viškiga Jazika*, Toronto: Libar Publishing.
- СДЗБ 1905–: *Српски дијалектолошки зборник*, Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик.
- Скок 1971–1974: P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1–4, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Станић 1990–1991: М. Станић, *Ускочки рјечник* 1–2, Београд: Научна књига.
- СТИЈОВИЋ 1996: Р. Стијовић, Романизми у говору Васојевића, у: Ј. Планкош (ред.), *О лексичким позајмљеницама*, Суботица/Београд: Градска библиотека Суботица/Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, 279–297.
- Тешић: А. Тешић, Кухињска и кулинарска терминологија романског порекла у говору Спича, Нови Сад: Филозофски факултет. (у штампи)
- Ђупић 1977: Д. Ђупић, Говор Бјелопавлића, СДЗБ, 23.
- Ђупићи 1997: Д. Ђупић, Ж. Ђупић, Речник говора Загараца, СДЗБ, 44.
- Шимуновић 2006: P. Šimunović, *Rječnik bračkih čakavskih govora*, Zagreb: Brevijar.

ANALYSE DES NOMS D'ORIGINE ROMANE DES VÊTEMENTS, CHAUSSURES ET BIJOUX DANS LE LANGAGE DE SPIČ

Résumé

Cette étude traite les noms d'origine romane des vêtements, chaussures et bijoux présents dans le langage de Spič du point de vue étymologique et sémantique. Après l'analyse étymologique, nous avons présenté les justifications dialectales des autres langages du Monténégro dans le but d'indiquer des changements phonétiques qui se sont réalisées dans les noms analysés et de montrer la diffusion régionale des emprunts lexicaux analysés.

Mots-clés: langue serbe, étymologie, analyse lexicale et sémantique, emprunt lexical roman.

Ana Tešić

Ана Ранђеловић¹
Београд

О ЛЕКСИЦИ У ИСКУСНОМ ПОДРУМАРУ ЗАХАРИЈА ОРФЕЛИНА

Предмет рада² чине особености лексике *Искусног подрумара* Захарија Орфелина. У XVIII веку, периоду познатом као епоха језичког плурализма, кроз књижевни језик Срба преламало се мноштво утицаја: црквенословенског (српске и руске редакције са грчким и латинским вокабуларом), руског и српског народног језика. Стога је наш циљ био да анализирамо Орфелинову лексику према њеној функционалној раслојености.

Кључне речи: језички плурализам, Орфелин, славеносрпски језик, црквенословенски језик, српски народни језик

1. УВОД

1.1. Културноисторијски контексти

Ушавши у 18. век са два језичка израза у књижевности, Срби су се нашли под ударом настојања католичке цркве и државних власти Хабзбуршке монархије, која је хтела да их покатоличи или поунијати. Будући да није било школа ни наставника који би образовали православно свештенство, Срби се окрећу Русији, из које долазе учитељи са руским уџбеницима. Тако су се нове генерације образовале на руском и рускословенском, те су ова два језика завладала у књижевности и администрацији. Међутим, по увођењу рускословенског, писци световњаци осећају се претесно у оквирима њима страног језика, па почињу да уводе елементе народног језика, чиме је добијена мешавина трију језика, са додацима латинског, грчког и вокабулара западноевропских језика, названа славеносрпски језик. То је био компромис свих традиција које су до тада учествовале у српској књижевности. С једне стране, и у славеносрпском језику огледао се руски утицај, али је он био знатно разумљивији од дотадашњег црквеног језика.

2. О Захарију Орфелину

Захарије Орфелин (1726–1785) један је од најпросвећенијих Срба XVIII века. Његово име улази не само у историју српске књижевности већ и у историју српске педагошке литературе, српске историографије, картографије, калиграфије, штампарства, економије, медицине, у историју српске уметности, првенствено ликовне и музичке итд.

1 randjelovicana@yahoo.com

2 Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

У књижевности се појавио крајем педесетих година XVIII века, када је објавио песму *Поздрав Мојсеју Пушнику*, своје прво значајније дело. Почетком шездесетих година највише је радио на поезији, и у овом периоду настале су његове најпознатије песме: *Горестини плач*, *Тренодија*, *Плач Србији*, *Сетованије*, *Песни историческаја*. Од средине шездесетих година окреће се педагошкој, просветитељској и научнопопуларној литератури, којима ће се бавити до краја живота.

Орфелинов књижевнопросветитељски рад је веома обиман и разноврстан – обухвата школске уџбенике, календаре, географске карте, приручнике практичне примене, а највећи допринос српској културној баштини представља објављивање првог часописа међу Јужним Словенима – *Славеносербског маџазина*.

О значају Захарија Орфелина за развој српског књижевног језика писао је П. Ивић: „Први аутор који је почео писати славеносрпски у делима намењеним штампању био је Захарије Орфелин. Он је 1768. објавио свој *Славеносербски маџазин* у коме је један део текстова – међу њима и знаменити предговор – написан славеносрпски“ (1998: 132). Међутим, Орфелин тек у последњим два деценијама XVIII века све чешће пише на славеносрпском. Још једно дело написано на овом типу књижевног језика је *Искусни њодрумар*, дело популарне оријентације са практичним саветима из виноградарства. У Орфелиновом се опусу, како П. Ивић истиче, удружују сва четири израза српске књижевности XVIII века: рускословенски, руски књижевни, српски народни и славеносрпски (1998: 143–144), па отуда не чуди чињеница што се у литератури срећу различите карактеризације његових дела у погледу језика.

1.3. Досадашња разматрања о *Искусном њодрумару*

Пишући о животу и раду Захарија Орфелина, Т. Остојић о књизи *Искусни њодрумар* рекао је следеће: „Извору њену нисам ушао у траг. Она је без сумње превод или бар прерада, али је преводилац свакојако унео и своје искуство...“ (1923: 195).

Искусни њодрумар је дело намењено виноградарима, па бисмо због тога очекивали да је написано чистим народним језиком. Међутим, према радовима који се баве језиком Захарија Орфелина, и то пре свега фонетиком и морфологијом Орфелиновог језика, он би се пре могао сврстати у славеносрпски, односно у мешавину народног, руског и рускословенског језика. Н. Толстој истиче да се језик *Искусног њодрумара* веома разликује од језика Орфелинових других прозних дела: „Он обилује српским елементима, нарочито када се ради о конкретним предметима и терминима повезаним с прављењем вина ... Али и поред тога ‘русско-словенска’ књижевнोजезичка норма, на коју је Орфелин навикао да се ослања и које се често придржавао, избија и у овом делу“ (2004:103). На велики број русизама и славенизама у језику *Искусног њодрумара* указао је и Б. Унбегаун (1995: 74).

У чланку *Сћање и проблеми у проучавању књижевног језика војвођанских Срба у предвуковској епоси* А. Младеновић говори о томе да се Орфелинов *Искусни њодрумар* не може сврстати у списак дела написаних народним језиком због присуства и рускословенског елемента, „али ни издалека у таквој мери која би, евентуално, указивала у њима на равноправан однос црта народног и поменутог језика“ (1969б: 233).

Што се тиче слоја чији се одраз огледа и у савременим српским дијалектима у Војводини, можемо рећи да је то језик који је веома близак и савременом књи-

жевном језику – поседује познате икавизме: *нисам, веселије*; несажете групе *-ао, -ео* и *-уо: дошао, почео, ујаснуо*; неизмењене сугласничке групе *хв-, мн-, -сти, -вљ-, ѓд-: хваштај, много, жалост, остављај, где*; редовну употребу инфинитива и глаголског прилога садашњег са финалним *-и: чистишии, давајући*; глаголски прилог прошли на *-вши: оивши се*; ограниченост наставка *-ду* у 3. лицу множине презента само на глаголе *знаћи* и *имаћи: знаду* и *имаду*. Постоје, свакако, и дијалектизми: *с оштим, живио, циљљу, расшово дрво*, локатив множине увек на *-ах*, изгубљени трагови некадашње палатализације итд. (Младеновић 1960: 153–174).

Црквени и руски језик јављају се у *Искусном њодрумару* у знатној мери. Навешћемо само неколико карактеристика: *е* и *о* као рефлексе полугласника, префикс и предлог *со<сѣ*, суфикс *-ески (зреческій)*, рефлекс *ол* настао од самогласничког *л*, инструментал једине именица женског рода на сугласник увек има наставка *-ију*, а генитив множине на *-еи*, генитив множине именица *а*-основа увек је без наставка итд (Младеновић 1969а: 46–47).

Ипак, утврђено је да је највећи део рада написан мешањем црта народног и рускословенског (56,25%), па Младеновић доноси закључак да је помешаност основна одлика језика овог Орфелиновог дела. Он се не одлучује експлицитно за назив славеносрпски (1969а: 46–47), мада је из овог, као и из других Младеновићевих радова који се баве језиком Захарија Орфелина (и уопште том епохом) очигледно да мисли на тај језички израз (исп. Младеновић 1960; 1969а; 1969б; 1970; 1976).

1.4. Предмети, циљеви, корпус и методи анализе

Као што смо већ помињали, до сада је написано неколико радова који проучавају језик Захарија Орфелина. Но, сва та истраживања базирана су само на фонетском и морфолошком нивоу. У овом раду покушаћемо да анализирамо лексиком *Искусног њодрумара*. Наша претпоставка била је да ћемо наћи највише лексике која потиче из народног језика будући да је *Искусни њодрумар* дело практичне намене и да говори о веома конкретним појмовима. Можемо претпоставити да је виноградарство имало већ разрађену терминологију на српском терену, а да би се црквени утацај евентуално могао јавити из потребе за исказивањем апстрактних појмова.

Водећи се за ауторитетом аргумената А. Младеновића, корпус је екцерпиран из средишњег дела текста *Искусног њодрумара*. Младеновић сматра да је језик у њему природнији, за разлику од језика наслова и уводних делова који је дотеран и мање спонтан (1969: 44). Дакле, екцерпирану грађу чине 103 лексеме прикупљене са средишњих страница *Искусног њодрумара*. У анализу нису ушле речи под лигатуром и властита имена.

Да бисмо потврдили припада ли одређена лексема слоју народног језика, користили смо Вукове Рјечнике из 1818. и 1852. године. Уколико лексему нисмо пронашли у овим речницима, сматрали смо да припада црквеном слоју. Код разликовања српске и руске редакције црквеног језика служили смо се Речником ЈАЗУ. Ако за анализирану лексему постоје потврде у српској књижевности пре 18. века, сматрали смо да је то утицај српкословенског језика. У супротном, тражили смо потврде у етимолошком речнику руског језика – П. Я. Черных, *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, речнику В. Даља *Толковый словарь великорусского языка* (из XIX в.) и Речнику црквенословенског језика С. Петковића. Речником ЈАЗУ служили смо се и када се подаци у првом

и другом Вуковом Рјечнику не поклапају – у том случају, он би коначно пресудио у корист једног од њих. За неколико проблематичних случајева послужили смо се и Речником САНУ и Речником Матице српске. Треба нагласити да су све лексеми које се не налазе у речницима српског језика потврђене у речницима који се односе на руски књижевни или црквени језик. За само једну лексему били смо принуђени да тражимо алтернативно решење – лично тумачење.

2. АНАЛИЗА ЛЕКСИКЕ ИСКУСНОГ ПОДРУМАРА

У раду је највећа пажња посвећена утврђивању функционалном раслојавању Орфелинове лексике.

Пошто 3. лице јединице и множине у презенту има обавезно *-и*, глагол нисмо аутоматски смештали у рускословенски слој, већ смо тај наставак сматрали маниром. Исто важи и за неке именице – многе од њих у генитиву множине немају наставак или у другим падежима имају наставак карактеристичан за руску деκлинацију. У таквим случајевима није нас интересовао наставак, већ само граматичка основа – да ли је она у духу црквеног или народног језика. У случају да лексема припада црквеном слоју, на основу њеног фонолошког састава и потврда у речнику одређивали смо да ли је она српскословенска или рускословенска. Постојање наставка из другог језичког израза назначено је у напоменама.

Поједине лексеми написане су у духу руског (рускословенског) језика, што се огледа највише у гласовима и творби речи, и оне припадају заједничкој словенској лексичкој, што потврђује и њихово присуство у Вуковим Рјечницима (само са одговарајућим гласовним рефлексом, односно творбеним афиксом). Ипак, због њиховог гласовног састава смештали смо их у рускословенски слој лексике, а у напомени се налази обавештење о језичком нивоу на коме се промене огледају (фонетизам или творба речи).

Резултати наше анализе приказани су табеларно. У првој колони налази се транскрибована лексема у свом основном облику (именске речи у ном јд., глаголи у инфинитиву), док се у другој колони налазе њени облици у оригиналној графичкој. У колони која је означена као закључак ознака снј односи се на српски народни слој, цсл. на црквенословенски, а рсл. на рускословенски језички израз.

транскрибована лексема у основном облику	Облици у оригиналној графичкој	Вукови Рјечници		РЈАЗУ	Закључак			
		1818.	1852.		снј	цсл.	рсл.	Напомена
а	а	+	+		+			
б(и)један	бѣдный	+	+		+			
без	безъ	+	+		+			
бес(ј)еда	(у) бесѣди	+	+		+			
безчестан	безчестный	-	-	-			+	
бити	бы, су	+	+		+			

болест	болести, болес- тъ, болестъ	+	+		+			
вино	віна, віно	+	+		+			
вински	вінска	+	+		+			
висок	высокихъ	+	+		+			
много	више	+	+		+			
вода	(у) воду	+	+		+			
воден	водену	+	+		+			
воспаљеније / воспаљење	воспаљење	-	-	-			+	Фонетизам (ини- цијална група <i>во-</i> , суфикс <i>-ије</i>).
врат	вратъ	+	+		+			
врућичина	врућичину	+	+		+			
глава	(у) главу, главе	+	+		+			
горло / грло	(у) горлу	-	-	-			+	Фонетизам (ре- флекс ор).
гортан (ж.р.)	гортанъ, горта- ни (ж.р.)	-	-	-			+	У Даљевом речнику: реч употребљена у ж. р. одлика је рсл. језика.
горак	горше	+	+	+	+			Творба речи (компаратив <i>-ии</i>). Код Вука забележен само компаратив горчи.
грозница	грозницу	+	+		+			
да	да	+	+		+			
дар	даръ	+	+		+			

дерктање	дерктанѣ	-	-	-	?		?	Реч нисмо пронашли ни у једном речнику. По свему судећи, ради се о хибридном облику који, с једне стране, има групу ер уместо вокалног р, што је руска одлика, а с друге к<х, што је одлика српских говора.
дихање	дыханѣ	-	+	Потврде у многим речницима и из многих говора.	+			
еште / ешче	еще	-	-	-			+	
жажд	жажди	-	-	Црквено-словенска реч.		+		
желети	жели	+	+	+	+			
жесток	жестокаа	+	+	+	+			
жигерица	жигерицѣ	-	-	Исто што и цигерица.	+			Речник САНУ: квалификатор покр.
жутица	жутицу	+	+		+			
зактевати	бы зактевало	-	-	-	+			Код Вука постоји старији облик захтевати, РСАНУ ову лексему одређује као дијалектизам.
зло	зло	+	+		+			
и	и	+	+		+			
из	изѣ	+	+		+			
или	или	+	+		+			
имати	имаюћи	+	+		+			
иначе	иначе	+	+		+			
језик	езыкъ, езыкѣа	+	+		+			
како	какѡ	+	+		+			

капља	каплю	+	+		+			
који	коє	+	+		+			
конац	конацъ	+	+		+			Вук бележи напомену о реткој употреби лексеми конац (у значењу крај), али се на основу фонетизма и потврда у другим речницима мора претпоставити да припада српском вокабулару.
коњ	(сѣ) кона	+	+		+			
кром(ј)е	кромѣ	-	-	-			+	
луд	луди	+	+		+			
мертав / мртав	мертви	-	-	-			+	Фонетизам (ре-флекс ер).
м(ј)есто	мѣстѣ	+	+		+			Без наставка у ген. мн.
многи	многиѣ	-	+	+	+			У Вуковом Рјечнику из 1818. забележен је само дијалектизам многи.
наћи се	найдутсе	+	+	+	+			
најпосл(и)е	наипослѣ	-	+	Има је и у старијим речницима.	+			
наказаније / наказање	наказаниѣ	-	-	Од XIII в.		+		Код В. Михајловића налазимо да је реч посрбица (1982: 211).
несвестица	несвестицу	+	+		+			
несмислен	несмысленны	-	-	Из српско-словенског језика.		+		
нимало	нимало	+	+		+			
нога	ногѣ	+	+		+			Без наставка у ген. мн.
овај	овай	+	+		+			

ољутити	ољутити	-	-	Једини забележени пример управо овај, код Орфелина.	+			И творбена основа (глагол љутити налазимо код Вука) и префикс потичу из српског народног језика.
он	нихъ, нима, они	+	+		+			
остављати	оставла	+	+		+			
оток	отокъ	+	+		+			
оцат	(изъ) оцта	+	+		+			
очи	очи	+	+		+			
пара	пара	+	+		+			
пијанство	(у) пїанству	+	+		+			
пити	пити	+	+		+			
подагра	подагру	-	-	-			+	В. Михајловић ову лексему квалификује као грецизам (1974: 487), руски речници указују на њен улазак у Орфелинов вокабулар преко руског утицаја.
поквашење	поквашена	-	-	Једини забележени пример је управо овај, код Орфелина.	+			И творбена основа (глагол поквасити налазимо код Вука) и суфикс су из српског народног језика.
получати	получаѣ	-	-	Импф. од пф. получити. У употреби још од Доментијана.			+	Код Вука је забележен само облик получити.
поњеже	понеже	-	-	Из црквеног, први пример из Дечанске хрисовуље.			+	
постеља	(у) постели	+	+		+			
представљати се	представл ютсе	-	-	У употреби од XIII в.			+	

пришт / пришч	прищъ	+	+		+			
пробости	прободени	+	+		+			
прочи	проч	-	+	У употреби од XIII в.		+		Речник ЈАЗУ напомиње да, иако је има и код Вука, вероватно никад није била права народна реч, него је узета из црквеног језика.
разв(ј)е	развѣ	-	-	-			+	
различан	различне	+	+		+			
рука	рукъ	+	+		+			Без наставка у ген. мн.
скоро	скорw	+	+		+			
сломити	слометъ	+	+		+			
смердливо / смрдливо	смердливо	-	-	-			+	Фонетизам (рефлекс <i>ep</i>); припадање руско-словенском слоју потврдили смо у речнику Саве Петковића.
смрт / смрт	смерть	-	-	-			+	Фонетизам (рефлекс <i>ep</i>).
средство	средства	-	-	У употреби од краја XVIII века, вероватно из руског.			+	
тако	такw	+	+		+			
таков	таковые, такове	+	+		+			
то	тога, то	+	+		+			
токмо	токмо	-	-	Према руском изговору од тѣкмо.			+	
тресење	тресенѣ	+	+		+			
у	у	+	+		+			
убити	убіетъ	+	+		+			
узети	узме	+	+		+			

узроковати	узрокуеџь	+	+		+			
улица	(на) улицѣ	+	+		+			Са руским падежним наставком: на улице.
ум	умѣ	+	+	+	+			
упасти	упадутѣ	+	+		+			
употребљавати	употреблава, употребљауюџь	+	+		+			
утонути	утонутѣ	+	+		+			
ући	ућѣ	+	+		+			
хектика	хектику	-	-	-	+			В. Михајловић ову лексему квалификује као грецизам (1974: 719), код Вука се јавља само у облику јектика, док је у РМС одређена као покрајинска.
хирагра	хирагру	-	-	-			+	В. Михајловић ову лексему квалификује као грецизам (1974: 726), из руског.
червлен / чрвлен	червлене	-	-	-			+	Фонетизам (рефлекс <i>ep</i>).
черн / чрн	черну	-	-	-			+	Фонетизам (рефлекс <i>ep</i>).
что	что	-	-	-			+	

Као што се на први поглед види, речи из народног језика представљају највећи део ексцерпираних грађе. На основу анализе спроведене на 103 лексеме из Искусног подрумара, добили смо следеће податке: њих 76 припада слоју народног језика (73,79%), 20 лексема припада рускословенском (и руском слоју – 19,42%), док шест лексема потиче из српскословенског језика (5,82%). Код свега једне лексеме установљено је хибридно порекло, тј. постанак од српских и руских елемената – то је именица дерктање (0,07%).

Лексеме које припадају слоју црквенословенске лексике су: *бешчестѡан*, *восѡаљеније* / *восѡаљење*, *џорло* / *џрло*, *џорѡѡан*, *џорак*, *еѡѡѡе* / *еѡѡе*, *жажд*, *жеѡѡѡок*, *кром(ј)е*, *мерѡѡав* / *мрѡѡав*, *подаџра*, *разв(ј)е*, *смердливо* / *смрдливо*, *смерѡѡ* / *смрѡѡ*, *средѡѡво*, *ѡѡокмо*, *хираџра*, *червлен* / *чрвлен*, *черн* / *чрн* и *чиѡ*.

Половина наведених лексема (њих 10) разликује се од својих варијаната из српског народног језика само по гласовном саставу или творбеном афиксу, нпр. *џорло* / *џрло*, *џорѡѡи* (комп. од *џорак*), и оне заправо припадају општесловенском наслеђу. Друга половина су речи за које у српском нема еквивалената: *еѡѡѡе* / *еѡѡе*, *кром(ј)е*, *ѡѡокмо* итд. При анализи нисмо узимали у обзир граматичке на-

ставке, јер су они анализирани у другим радовима и нису релевантан показатељ функционалне раслојености лексике.

Иако је тешко употребу свих речи објаснити једним појмом, чини се да већи део њих окупља појам *смрти* и *болести* (*смерти* / *смрти*, *хирагра*, *подагра*, *воспаљеније* / *воспаљење* итд). И придеви *черн* / *чрн* и *червлен* / *чрвлен* употребљени су у оквиру синтагматских назива за болести (*червене* / *чрвене очи*, *черну* / *чрну жутицу*). Овакво стање представља логичну последицу културног утицаја Русије на српски народ у XVIII веку.

Треба нагласити да су све пронађене речи потврђене у речницима који се односе на руски књижевни или црквени језик.

Српскословенске су лексеме: *џрочи*, *џоњеже*, *несмислен*, *џредстџављаџи се*, *наказаније* / *наказанје*, *џолучџиџи*.

И овде се може рећи, мада је узорак мали, да је њихово увођење изазвано потребом за исказивањем апстрактних садржаја. Малобројност лексема које припадају српскословенском слоју у складу је са општепознатом чињеницом да је он потиснут руским црквеним језиком тридесетих и четрдесетих година XVIII века и да се око средине XVIII века у великој мери изгубио. Стога не чуди чињеница о његовој слабој заступљености у овом тексту, насталом 1783. године.

3. ЗАКЉУЧАК

У *Искусном џодрумару* Захарија Орфелина највише је речи из народног језика. Ово је било и очекивано, узимајући у обзир, с једне стране, публику којој је дело намењено, а с друге, тему о којој се пише, а за коју је већ постојала разрађена терминологија на нашем тлу. Поредићи ове резултате са онима које је добио А. Младеновић у цитираним радовима, а према којима је језик Захарија Орфелина уравнотежена мешавина домаћих и руских елемената, тј. славеносрпски језик, можемо закључити да се то заиста односи само на рефлексе неких карактеристичних фонема и падежних наставака, али не и на избор лексике.

Иако се Орфелину замерало да је био у раскораку између теорије и праксе када се у предговору *Славеносербском маџазину* изјаснио за „наш језик“ (Деретић 1969: 9), чини се да и није био толико далеко од својих идеја, бар не у овом свом делу. Црквени елементи су у апсолутној мањини, те отуда на чуди чињеница што се у неким радовима овај језик дефинише и као чист народни. Орфелин је већи део лексике црпао из народа, што га је само још једном потврдило као великог претходника и тиху најаву корених промена у српском књижевном језику које ће се догодити нешто касније, у XIX веку.

Литература и извор:

- Вуков Рјечник 1818: В. Стефановић Караџић, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 2: Српски рјечник (1818), Београд: Просвета, 1966.
- Вуков Рјечник 1852: В. Стефановић Караџић, Сабрана дела Вука Караџића, књ. 11: Српски рјечник (1852). Београд: Просвета, 1987.
- Даль 1980: В. Даль, Толковий словарь великорусскаго языка, Москва: Русский язык, 1980.
- Деретић 1969: Ј. Деретић, Доситеј и његово доба, Филолошки факултет: Београд, 1969.
- Ивић 1998: П. Ивић, Преглед историје српског језика, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

- Милановић 2004: А. Милановић. Кратка историја српског књижевног језика, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2004.
- Михајловић 1972–1974: В. Михајловић, Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду (од времена пре Велике сеобе до Вуковог Рјечника 1818. године), Нови Сад: Научно дело, 1972 (I том) и 1974 (II том).
- Михајловић 1982: В. Михајловић, Посрбице од Орфелина до Вука (прилог проучавању наших пуризама XVIII и XIX века), Нови Сад: Матица српска, 1982.
- Младеновић 1969а: А. Младеновић, „Прилог проучавању Орфелиновог језика“, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, III, Нови Сад, 153–174.
- Младеновић 1969б: А. Младеновић, „Однос између домаћих и рускословенских елемената у књижевном језику код Срба пре његове вуковске стандардизације“, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XII, Нови Сад, 43–51.
- Младеновић 1970: А. Младеновић, „О неким рускословенским и српскохрватским језичким особинама у Орфелиновом Магазину“, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XIII/ 1, Нови Сад, 103–118.
- Младеновић 1976: А. Младеновић, „Прилог проучавању односа између српског и славеносрпског језика у другој половини XVIII и у првим деценијама XIX века“, Научни састанак слависта у Вукове дане, 6/ 1, 157–163.
- Орфелин 1783: З. Орфелин, Искусный подрумарь, верно наставляющий, како подрумъ, бурадъ, и новая и старая вина содержать, различная художественная делати, поквареная поправляти, раличная от травъ, корений и плодовъ къ здравию служащая вина, и другая деликатная воденая пития, и мажуне ради прохладяющихъ питияхъи притомъ различне художественне ракие, шербете и оцетъ правити, Беч, 1783.
- Остојић 1923: Т. Остојић, Захарија Орфелин. Живот и рад му, Београд: Штампарија Туцовић, 1923.
- Петковић 1935: С. Петковић, Речник црквенословенскога језика, Сремски Карловци, 1935.
- РСАНУ: Речник српскохрватског књижевног и народног језика, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- РМС: Речник српскохрватскога књижевног језика, Нови Сад: Матица српска. 1967–1976.
- РЈАЗУ: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: JAZU, 1880–1975.
- Терзић 1999: Б. Терзић, Руско–српске паралеле, Београд: Славистичко друштво Србије.
- Толстој 2004: Н. И. Толстој, Студије и чланци из историје српског књижевног језика, Београд: Вукова задужбина – Завод за уџбенике и наставна средства, Нови Сад: Матица српска.
- Унбегаун 1995: Б. Унбегаун, Почети књижевног језика код Срба, Београд: Вукова задужбина – Орфелин, Нови Сад: Матица српска.
- Черных 2002: П. Яковлевич Черных, Историко-этимологический словарь современного русского языка, Москва: Русский язык, 2002.

О ЛЕКСИКЕ В ТВОРЕНИИ ИСКУСНИ ПОДРУМАР ЗАХАРИЯ ОРФЕЛИНА

Резюме

В статье рассматривается лексика творения Захария Орфелина Искусни подрумар. В XVIII веке, периоде который называется эпохой языкового плюрализма, литературный язык у сербов был под влиянием: церковнославянского (сербской и русской редакцией с греческой и латинской лексикой), русского и сербского народных языков. Цель этой статьи — анализ лексики творения Орфелина с учетом такой языковой стратификации.

Ана Ранђеловић

Вања Миљковић¹
Београд

СЕМАНТИКА ГЛАГОЛА УНИШТИТИ У СВЕТЛУ ТЕОРИЈЕ МЕНТАЛНИХ ПРОСТОРА

У овом раду применићемо теорију менталних простора и појмовне интеграције у семантичкој анализи глагола *уништићиии*. Корпус за наше истраживање чини 300 примера ексцерпираних из електронских извора. Наша је претпоставка да се овај глагол може представити као готов образац за појмовну интеграцију који садржи три улазна ментална простора. Интерпретација исказа са овим глаголом подразумева два процеса. Прво се поменути образац попуњава менталним садржајем на основу синтаксичког контекста глагола *уништићиии*, а потом се те три менталне представе интегришу у једну динамичку ситуацију. Оваква модел омогућава да метафору УЗРОКОВАЊЕ НЕГАТИВНЕ ПРОМЕНА СТАЊА ЈЕ УНИШТЕЊЕ разумемо као резултат компресије вођене Фоконијеовим и Тарнеровим принципом достизања човекове мере. Поред тога, метонимијске и метафоричке аргументе глагола *уништићиии* у оваквом моделу можемо објаснити као различите типове пројекција из улазних простора у интегрисану бленду.

Кључне речи: ментални простори, појмовна интеграција, компресија, метафора, метонимија

I. Увод

1.1. Теорија менталних простора

Теорија менталних простора један је од актуелних приступа у когнитивној лингвистици. Њени почeci везују се за средину осамдесетих година, када је Жил Фоконије објавио семантичку студију *Mental Spaces*. Ова теорија се интензивно развијала током деведесетих, када је на њеним основама настала идеја о појмовној интеграцији. Резултати су сабрани у великој студији Жила Фоконије и Марка Тарнера *The Way We Think* (2003), у којој се појмовном интеграцијом не објашњавају само језички феномени (и то од нивоа семантике текста, преко синтаксичких конструкција до морфологије и лексичког значења) већ се она посматра као механизам човековог мишљења, па се њени резултати уочавају на ширем, културолошком плану.

Нас у овом раду занима примена ове теорије у лексичкој семантици. За разлику од структуралне семантике, која речи и исказа посматра као носиоце значења, овакав приступ је утемељен на идеји о томе да је функција речи и исказа не да нам пренесу значењски „пакет“, већ да нас подстакну да *створимо* значење. Овај прелазак омогућио је померање фокуса са семантичких компонената, као минималних значењских примитива, на менталне процесе који су подстакнути језичким структурама. Декодирање језичке поруке, стога, није пасиван процес „вађења“ значења из речи и исказа, већ стваралачка активност – постављање одговарајућих менталних представа и обављање одговарајућих менталних процеса

¹ pablo_astrid@yahoo.com

на основу упутстава која доноси језичка структура (Фоконије 1997: 40). Лексеми се, у том смислу, не прилази као скупу семантичких компонената (примитива, сема), већ као језичкој јединици која нас подстиче на одређене менталне радње. Пре него што овакав приступ илуструјемо неким Фоконијеовим и Тарнеровим примерима, неопходно је да дефинишемо основне појмове које ћемо у овом раду користити.

Ментални простор (МП). Најстарија дефиниција одређује менталне просторе као структуре различите од језичких, које се састоје од елемената и релације и које настају током сваког дискурса под вођство језичких структура (Фоконије 1994: 16). Данас се, обично, ментални простори дефинишу као мали концептуални пакети који се постављају у радној меморији док мислимо и говоримо, а Фоконије и Тарнер су поставили хипотезу о њиховој неуронској природи: тако елементи менталног простора одговарају активацијама одређених неуронских скупова, а везе између елемената у истом простору представљају неку врсту неуронског везивања (Фоконије Тарнер 2003: 102). Неуронско везивање је процес који је, како то Лејкоф формулише, одговоран за то што више појмова можемо удружити у једну менталну репрезентацију, нпр. *плаву коцку* можемо замислити као један ентитет иако ова синтагма активира менталну представу облика и менталну представу боје. Претпоставља се да неуронско везивање почива на истовременом паљењу раздвојених неуронских чворова (Lakoff 2008: 20). В. Еванс истиче да се ментални простори разлику од других когнитивних ентитета (домена, семантичких оквира, идеализованих когнитивних модела) по томе што настају *на лицу места*, у тренутку говорења/мишљења, док су поменути когнитивни ентитети део нашег дугорочног знања (Evans 2007: 134). У том смислу, ментални простор је тренутна активација когнитивних структура похрањених у дугорочној меморији.² У неуронској теорији метафоре, Лејкоф је менталне просторе назвао *неуронским симулацијама* (2008: 22). Када се присетимо неког догађаја из своје прошлости, ми, заправо, стварамо ментални простор у коме је активиран део нашег сећања. Фоконије и Тарнер истичу да ментални простори, након што су *изграђени* у радној меморији, могу бити сачувани у дугорочној и потом поново активирани када је то потребно. Такав ментални простор, чија активација почива на дугорочној вези између његових елемената, у њиховој теорији назива се **оквиром**.

Појмовна интеграција (ПИ). Овим термином означава се когнитивни механизам који нам омогућава да од више менталних простора створимо један, односно да више менталних репрезентација интегришемо у једну. Покушаћемо да је илуструјемо помало необичним примером како бисмо истакли њен креативни карактер. Замислимо, на пример, птицу и замислимо, на пример, неког нашег познаника, а потом покушајмо да те две менталне слике спојимо у једну. У добијеном менталном простору наш познаник је птица, вероватно има кљун и крила, али говори људским језиком. Добијени ментални простор може бити сачуван и када нам следећи пут затреба, не морамо поново интегрисати *нашег познаника* и *птицу*, већ можемо призвати готов оквир. Фоконије и Тарнер минимални модел интеграције описују у следећим етапама: 1. постављање двају менталних простора, који се називају *улазним*; 2. успостављање релација између њих (нпр. и наш познаник и птица имају тело); 3. постављање генеричког простора који

2 Овај однос између менталних простора и дугорочног знања Лејкоф је истакао још 1987, у својој познатој књизи *Women, Fire and Dangerous Things*, када је нагласио да идеализовани когнитивни модели структурирају менталне просторе (Lakoff 1987: 67).

бележи оно што је улазним просторима заједничко (и наш познаник и птица су жива бића)³; 4. селективна пројекција (композиција) садржаја улазних простора у нови ментални простор – *бленду*; 5. употпуњавање бленде, ако је то неопходно, како би се добила интегрисана ментална репрезентација; 6. елаборација бленде, односно покретање менталне симулације у самој бленди (можемо замислити нашег *познаника-птицу* како, нпр., лети или говори кроз кљуна).

Компресија. ПИ на плану језика можемо илустровати следећим исказом: *Када би Јован од пре неколико година видео себе данас, појшонуо би у земљу од сивида.* Овакав исказ подстиче нас да створимо динамичку менталну слику у којој Јован из прошлости и данашњи Јован разговарају и овај први се стиди онога што овај други каже. Иако је јасно да оваква ментална симулација не представља конкретну ситуацију у нашој стварности и да се коси са нашим знањем о стварности, парадоксалност није препрека за њено разумевање. Наиме, интеграција менталних простора почива на **компресији** међупросторских односа у унутарпросторске: сложена когнитивна структура се пакује у мање сложену, која је човеку ближа и лако разумљива (тзв. принцип **достизања човекове мере**). У овом случају, да бисмо разумели шта говорник хоће да каже, морамо прећи когнитивни пут од интегрисане ситуације до улазних простора. Тако долазимо до двеју менталних репрезентација: једне у којој је је наша представа о Јовану од пре неколико година и једне у којој је наша представа о Јовану данас. Између тих менталних простора успостављају се релације промене и хронологије. Интеграција у овом случају, дакле, почива на компресији промене и хронологије у јединствену ситуацију сукоба. Процес декомпресије је толико уобичајен да га чак и у и оваквим случајевима најчешће нисмо свесни.

Фоконије и Тарнер су показали и да наизглед парадоксалне конструкције као *вештачко цвеће* и *лажни пшеницољ* представљају резултат ПИ (2003: 362). Наиме, једна улазни простор у таквим примерима јесте ментална слика конкретног цвећа, односно пиштоља, док друга представља наше знање о типичном ентитету те врсте. Између ових менталних простора успостављају се релације аналогije (нпр. по изгледу) и дисаналогije (нпр. типично цвеће је жива материја, ово је од тканине; типичан пиштољ може да убије, овај не може). Аналошка веза се компресује у категоризацију: ентитет из првог улазног простора категоризује се као *цвеће* / *пшеницољ*, а дисаналогичке релације у својство *вештачки* / *лажни*, па у бленди *цвеће* може бити *вештачко* баш као што може имати и неко друго својство (исти, атрибутски модел користи се и за, нпр., *црвено цвеће* и за *вештачко цвеће*). Придеви *вештачки* и *лажни*, дакле, подстичу нас на постављање такве интегрисане мреже.

Позната је Фоконијеова и Тарнерова анализа значења придева *safe* (*безбедан*) (2003: 26; 354). Овај придев се декомпресује на контрачињеничну везу између два улазна простора: једног, хипотетичког, који представља менталну симулацију опасности и другог, реалног, који представља менталну представу о конкретној ситуацији у којој нема опасности. Појмови као што су *осветла* и *искупићење* представљају такође лексичке јединице које нас подстичу на

3 Статус генеричког простора је посебно питање у које овде не можемо улазити. Иако је он обавезни део стандардног Фоконијеовог и Тарнеровог модела интеграције, неки истраживачи сматрају да он нема исти статус као улазни простори и бленда. Б. Белај је, тако, предложио да се ментални простори поделе на истакнуте, дефокусиране и фокалне, а према тој подели генерички простор би био дефокусиран, јер његово довођење на ниво свести захтева додатни когнитивни напор (Белај 2005).

постављање интегрисане менталне мреже (2003: 260–261). Оба појма подразумевају интеграцију двеју ситуација које су хронолошки удаљене. У првој је особа А учинила нешто нажао особи Б, у другој је особа Б учинила нешто нажао особи А. Интеграција тих двају догађаја у један ментални простор представља *осветицу*. Ако је у другом менталном простору особа Б учинила нешто добро за особу А, интеграцијом се добија појам *искуљења*.

1.2. Примарне метафоре и теорија појмовне интеграције

О искуственим обрасцима неких метафора писали су још Лејкоф и Џонсон у познатој студији *Methaphores We Live By* (1980). Ова њихова идеја добила је пуну пажњу у Грејдијевој теорији примарних метафора, која се развија од друге половине деведесетих година. Још 1999. Лејкоф и Џонсон су у књизи *Philosophy in the Flesh* читаво поглавље посветили Грејдијевим примарним метафорам, указујући на оправданост претпоставке да оне имају неуронску основу. Оно по чему се примарне метафоре разликују од аналошких јесте то што подразумевају концептуализацију апстрактног појма неким појмом из човековог чулно-моторног искуства и што је веза између та два појма корелационог порекла. Корелација подразумева да су тај чулномоторни и тај апстрактни домен у човековом искуству често заједно активирани, у склопу тзв. примарних сцена (Грејди 1999, Грејди 2003). Тако метафора САЗНАТИ ЈЕ ВИДЕТИ, коју илуструје пример *Видим штиа хоћеш да кажеш*, израста из примарне сцене у којој се тренутак сазнавања поклапа са тренутком када одређени ентитет постаје видљив. Због тога неке лексеме примарно припадају чулном домену (основно знбачење глагола *видети*), али могу изразити и значење доменске стопљености (активира се и чулни и апстрактни домен: *Види штиа имам у кућији* = види + сазнај) и чисто метафоричко значење (*Видим штиа мислиш*).

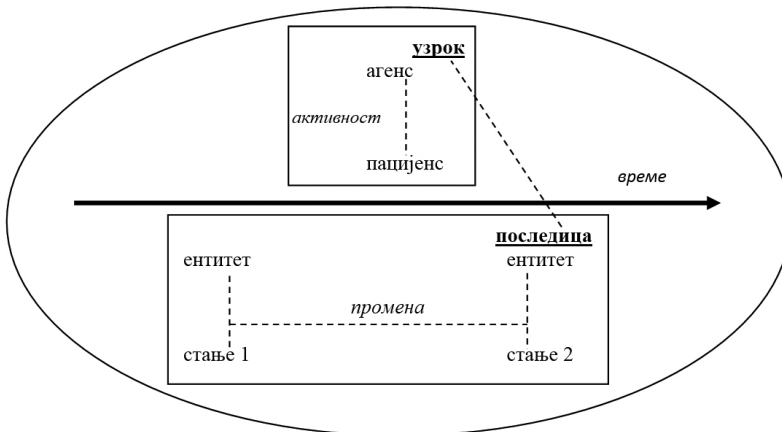
Грејди је у једном члануку (Грејди 2005) изнео претпоставку о томе да примарне метафоре представљају готове обрасце за процес ПИ. Први улазни простор јесте појам у чулном домену, други појам у апстрактном домену, а међупросторска веза је учвршћена корелацијом. Иако Грејди наглашава да између додавања перцептибилности апстрактним појмовима и свођења на човекову меру постоји разлика, нама се чини да примарне метафоре, заправо, представљају један од начина да се апстрактнији појмови спакују у човеку ближе оквиру чулног искуства. У том смислу, сматрамо да метафорички исказ *Видим штиа мислиш о мени* можемо посматрати као компресију менталног простора са апстрактним оквиром *Схваћам штиа мислиш о мени* у ментални простор чији оквир долази из домена телесног искуства (*схваћати* → *видети*). Оваква компресија омогућена је управо искуственом везом између домена вида и домена сазнања. Та веза омогућава говорнику да улагањем минималног когнитивног напора правилно интерпретира поменути исказ, односно да га декомпресијом преведе из оквира *видети* у оквир *схваћати*.

1.3. Глагол уништишћити и појмовна интеграција

Глаголи, као готови семантички обрасци који садрже улоге и релације, представљају когнитивни ентитет који Фоконије и Тарнер називају *оквирима*. У том смислу, апстрактна структура глаголске ситуације представља добар пример неуронског везивања. Најједноставнији тип интеграције Фоконије и Тарнер означавају као једноставну мрежу. Она се састоји од оквира у једном менталном

простору и конкретних вредности у другом: семантичке улоге из оквира везују се за конкретне вредности и потом се заједно пројектују у бленду. Овај процес може се илустровати једноставним ситуацијама категоризације догађаја: оно што се око нас дешава преводимо у одговарајуће предикатске структуре (перцептивна слика птице која излази из кавеза одговара, на пример, реченици: *Птица је излетела из кавеза*).

И глагол *уништи*и, стога, представља оквир, односно ментални простор који се састоји од семантичких улога и релација, а који је складиштен у дугорочној меморији. Ситуација *уништи*и подразумева постојање агенса деструктора и пацијенса, чије се стање мења – пацијенс престаје да постоји, или губи неко од својих битних функционалних обележја. Овај глаголски оквир, дакле, представља сложену структуру која се састоји од једне активности (деструктор – пацијенс) и једне промене стања (предактуелно стање постојања и функционалности – актуелно стање непостојања/нефункционалности). Поред унутарпросторске везе активности и промене, уочава се и каузалност – активност узрокује промену стања. Оквир се, дакле, састоји од два елемента (агенс, пацијенс) и пет унутарпросторских релација (активност, стање, промена, каузалност, време). Све бисмо то, схематски, могли приказати овако:

Дијаграм 1. Оквир глагола *уништи*и (ментални простор са улогама и релацијама)

Размотримо сада следеће ситуације, у којима је употреба глагола *уништи*и сасвим уобичајена:

Ситуација 1. *Видимо човека који распура кулу од караџа и њишмо: „Зашишмо си то уништишмо?“*

Ситуација 2. *После летњег града излазимо у своју башишу и кажемо: „Невреме је уништило цвеће“.*

Ситуација 3. *Улазимо у дејетову собу и њошишмо смо видели да једна лушка нема главу, кажемо дејетшмо: „Зашишмо си уништишмо ову израчку?“*

Иако на први поглед сличне, ове три ситуације показују да употреба глагола *уништи*и не почива само на већ описаној једноставној интеграцији (оквир + конкретне вредности). Само у првој ситуацији уочавамо једноставну мрежу – оквир *уништи*и попуњен је вредностима добављеним перцептивним путем (ми, у тој ситуацији, заиста видимо цео догађај *уништи*авања).

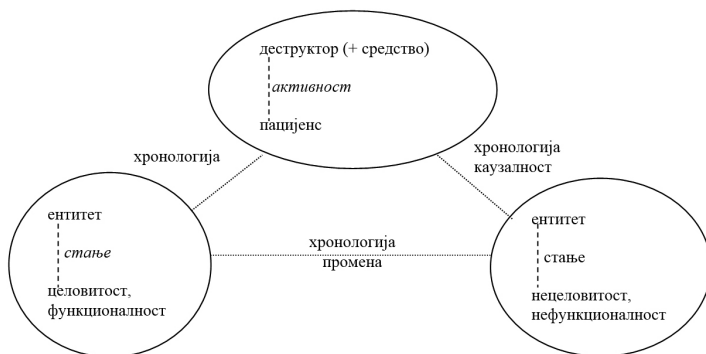
Међутим, у ситуацији 2 примећујемо интеграцији трију менталних простора: 1. наше менталне представе о башти пре невремена (УП1); 2. нашег знања о томе да се догодило невреме (УП2); 3. наше тренутне менталне слике баште (УП3). Између УП1 и УП3 успостављена је витална релација хронологије (УП1 је пре УП3) и промене (башта се променила). УП2 је хронолошки повезана са оба простора (УП1 је пре УП2, а УП2 је пре УП3), а са УП3 повезан је и каузално (невреме је изазвало тренутно стање у башти). Те три менталне репрезентације интегрисане су у један догађај. Иако нисмо видели невреме које уништава цвеће, ментална симулација тог догађаја нам је доступна захваљујући поменутој интеграцији.

Сличну интеграцију налазимо и у ситуацији 2, при чему ту интегришемо само два ментална простора: менталну представу о лутки раније и менталну представу о лутки сад. Интеграција нам омогућава да реконструишемо догађај коме нисмо присуствовали и о коме немамо директно знање – тренутак када дете уништава лутку. Иста интеграција се десила и да смо, на пример, у ситуацији 2 искључили ментални простор *невреме* и претпоставили да је нека непозната особа намерно уништила цвеће.

Ситуација (4) показује да улазни простор деструктивне активности може садржати још један елемент – средство:

Ситуација 4. Улазимо у собу и видимо дете које држи фломастџере, а поред њега су ижврљане фоотографије. Питамо дете: „Зашићо си фломастџерима уништио ове фоотографије?“

Иза употребе овог глагола, дакле, могу стајати различите менталне операције. Са једне стране, апстрактни оквир *уништио* може бити попуњен одговарајућим вредностима конкретне перцептибилне ситуације (једноставна мрежа). Међутим, човек може да мисли и говори и о догађајима о којима нема директно чулно сазнање. У том смислу, ментална представа *уништио* настаје интеграцијом више менталних простора. Сваки пут када до нас дође језичка структура која садржи глагол *уништио*, а која није у вези са нашим тренутним чулним сазнањем (не присуствујемо ситуацији уништавања), овај глагол поставља интеграциони образац који се састоји од три улазна простора и њихових релација. Наша интерпретација исказа са глаголом *уништио*, или оног његовог дела који је организован око тог глагола, дакле, представља процес попуњавања поменутог тропросторског улазног обрасца и њихове интеграције у јединствену менталну представу (бленду).

Дијаграм 2. Структура менталних простора чијом интеграцијом може настати бленда *уништио*

Наш задатак јесте да проверимо анализом конкретних примера оправданост дефиниције глагола *уништити* као интеграционог обрасца. Претпоставка јесте да нас синтаксичка структура организована око глагола *уништити* подстиче да улазне просторе које овај глагол поставља попунимо одговарајућим менталним представама и да их потом интегрисемо, чиме настаје динамичка ментална слика. Корпус који ћемо користити састоји се од 300 примера ексцерпираних из различитих електронских извора: 1. Електронски корпус српског језика⁴; 2. Електронско издање сабраних дела Данила Киша; 2. Електронско издање дневних новина „Блиц“. Ако наведемо пример који не постоји у нашем корпусу, његов извор ће бити експлициран у загради. Изузетно гломазни примери су, тамо где је то било могуће, скраћени, а скраћивање је увек јасно назначено.

II. Анализа корпуса

1.1. Погледајмо следеће примере:

- (1) Много година касније, потомци градитеља уништили су пругу експлозивом.
- (2) [...] два неексплодирана пројектила из 1999. године чекају да их стручњаци демонтирају и униште.
- (3) [...] дајући им времена да униште све доказе против себе.
- (4) [...] фирме су дужне, у конкретном случају „Галеника“, да нас обавесте када заврше целокупан посао, тј. униште лекове којима је прошао рок важења [...]
- (5) Британија ће вероватно уништити пола милиона грла стоке.

Глагол *уништити* у сваком од ових примера поставља интегрисану мрежу, као на дијаграму 2. Ментална структура улазних простора попуњава се конкретним појмовним садржајем: субјекат, објекат и средство, ако га има, одговорни су са садржај УП2 (активност у којој учествују агенс и пацијенс), а објекат за садржај УП1 и УП3 (предактуелно и актуелно стање: постојати – не постојати). Та три ментална простора се интегрису дајући једну менталну репрезентацију интенционалног уништавања, која нам омогућава да замислимо како је уништавање изгледало. Пацијенс је у оваквим примерима предмет, а агенс свесно биће. Иако је у примеру (4) на месту субјекта именица *фирма*, а у примеру (5) именица *Британија*, оне су метонимијски повезане са свесним агенсима, које активирају у УП2 и који постају део интегрисане менталне представе у самој бленди иако на синтаксичком плану нису експлицитни.

1.2. Следећи примери су другачји само по томе што се на месту субјекта налази појава разорне снаге, а не свесно биће:

- (6) Ураган Сенди уништио пошиљку аутомобила од 30 милиона долара.
- (7) Према неким претпоставкама узрок избијања ватре у возу која је уништила 170 живота може бити квар на неком вагону [...]
- (8) Јаке вулканске ерупције веома су опасне. Оне могу да униште села и градове, а понекад и читаве пределе.
- (9) Кажу да је велики земљотрес који је уништио Лисабон средином осамнаестог века уздрмао Волтерову веру у неминован људски напредак.

⁴ Доступан на интернет адреси: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/>.

У примеру (6) ментална представа урагана, која може садржати и наше знање о томе за који се географски простор везује овај ураган, интегрише се са менталном представом *пошиљке аутомобила* у нормалном, функционалном стању и у стању разломљености, уништености дајући једну динамичку представу, захваљујући којој догађај уништавања можемо замислити иако сам исказ не доноси директно његов опис (огроман ковчугац који је обухватио пошиљку, подигао је са земље, носио и, на крају, разнео у делиће). Како деструктор није свесно биће, интенционалност се не можемо пројектовати из УП2, већ се развија у самој бленди.

1.3. На месту деструктора може бити, метонимијски, појам који означава целу деструктивну активност или њене фазе (деструктор није познат или говорник не жели да га именује):

- (10) Експлозија је уништила угоститељски објекат и причинила материјалну штету околним зградама у центру Гламоча.
- (11) Разни поступци при преради, кувању и конзервусању могу да униште витамине у њој.

2.1. Следећи примери се од примера из групе 1 разликују по томе што деструктивна активност, заправо, не подразумева физички контакт између деструктора и пацијенса, јер пацијенс и није физички ентитет:

- (12) Осуђен хакер који је могао да уништи Фејсбук.
- (13) [...] рекао је и то да је Слободан Милошевић уништио металску индустрију [...]
- (14) Иза организованог насиља на гласачким местима стајала је актуелна влада, која је уништила демократију у земљи [...]
- (15) [...] у којој је тврдила да је, између осталог, ЈУЛ уништио наше здравство.
- (16) Али и људи зраче кад униште систем условљености који карактерише профани човеков положај [...]

Уместо физичке снаге, као у примерима из групе 1, деструктор овде користи нефизичку моћ (своје способности, свој друштвени положај, своју вољу). Улазни простор активности у оваквим примерима реконструише се на основу самог деструктора, метонимијски: у примеру (12) то је нека активност из информатичког домена (нпр. прављење компјутерског вируса), у примерима (13), (14) и (15) она се везује за политички домен, а у (16) за домен религијског мишљења. Једна сложенија улазна структура узроковане промене, која долази из апстрактних домена, интеририше се, дакле, у ситуацију *уништишши*, која типично означава физичко разарање. Тако је и у примеру (17), у коме се две ситуације уништења негирају, апстрактнији однос каузалности између повећања утицаја једног медија и смањења утицаја другог компресован у ситуацију физичког деловања деструктора на пацијенса:

- (17) Али, као што телевизија није уништила радио, неће ни интернет телевизију.

Ментални простор активности (УП2) у првој ситуацији негираног уништавања у примеру (17) не подразумева контакт између *радија* и *телевизије* већ доноси менталну представу о томе како телевизија постаје све популарнија и има све већи утицај на публику. УП1 и УП2 садрже менталну представу о радију који

је био популаран, али више није. Структуре ова три улазна простора реконструишу се метонимијски, на основу појмова који су у исказу на месту субјекта и објекта. Њихова интеграција омогућава да се ова сложени процес види као једноставна ситуација деструкције.

Каузална веза између стања алкохолизма и негативне промене каријере (имати каријеру – немати каријеру) у следећем примеру компресована је у физичко уништавање:

(18) Алкохол је уништио многе сјајне каријере.

И овде се, дакле, једна сложенија апстрактна структура „пакује“ у једноставнији оквир физичке деструкције. У УП2 не постоји активност која доводи до деструкције, већ ментална представа стања које узрокује губитак каријере: *биџи алкохоличар*. Видели смо да у бленди субјекат деструктор потиче управо из тог улазног простора. Овде је, дакле, реч о метонимијској пројекцији: *алкохол* је у корелационој унутарпросторској вези са стањем *биџи алкохоличар*.

3.1. У до сада приказаним примерима на место деструктора у бленди долази неки ентитет из УП2. Следећи пример је другачији:

(19) Толкинов унук Сајмон (53) признао је да је **невероватна популарност холивудског филмског серијала „Господар прстенова“** замало уништила његову породицу [...]

На месту субјекта предиката *уништио* налази се стање *популарности филмског серијала*. Овде се у УП2 не може се реконструисати агенс или физичка појава који су имали утицај на промену УП1-УП2. Пројекција стања *популарности* из УП2 на место деструктора у бленди *уништио* захтева да се стање реконцептуализује, односно да се стање *види* као носилац моћи, физичка сила. Између УП2 и бленде, дакле, уочавамо не метонимијску везу (као у примерима 17 и 18) већ метафору **СТАЊЕ ЈЕ ЕНТИТЕТ КОЈИ ПОСЕДУЈЕ СНАГУ**.⁵

На сличан начин у примерима (20) и (21) на синтаксичкој позицији средства нашла се сама деструктивна активност. Реч је, дакле, о метафори **АКТИВНОСТ ЈЕ СРЕДСТВО**:

(20) Дакле, не можете их поцепати нити уништити **прањем**, али изгледа да их можете загрејати и истопити [...]

(21) Људи настоје да ове баре исуше и да их претворе у плодно земљиште, а **тима** да униште комарце који преносе болест маларију.

Следећи пример илуструје метафору **АКТИВНОСТ ЈЕ САДРЖАТЕЉ**⁶, која је омогућила да активност буде реконцептуализована као локализација:

(22) Да би се променила орбита комете величине Апофиса, потребна је ракета тешка 70 тона, која би га одвукла од Земље или уништила у **термонуклеарној експлозији**.

5 Исту метафору можемо илустровати примерима као *Болести га је оборила, Депресија га је опет ухватила, Меланхолија га сашире* и сл. Примарна сцена, на којој почива ова метафоричка веза, представљала би ситуације у којима стање узрокује перцептибилни ентитет који поседује одређену снагу.

6 Ову метафору наводи и Д. Кликовац, као овој концептуализацији активности писала је Д. Кликовац у својој студији о семантици предлога садржавања (Кликовац 2004: 140-146).

4.1. У до сада представљеним примерима, видели смо да глагол *уништи* поставља мрежу од три ментална простора, која се попуњава менталним представама захваљујући синтаксичким аргументима овог глагола, при чему се те менталне представе на крају интегришу у целовиту слику. Између УП1 и УП3 у таквој мрежи успостављена је витална релација промене: стање постојања или функционалности прелази у стање непостојања или нефункционалности, оштећености.

Уводна анализа четири типичне ситуације у којима користимо глагол уништити показала је да употреба овог глагола може почивати и на интеграцији два улазна простора: преактуелног стања постојања или функционалности и актуелног стања непостојања или нефункционалности. Следећи пример доноси управо двопросторску мрежу:

- (23) Епилог – директорка је смењена, уместо да буде скинута представа, која је уништила највеће и најрепрезентативније дело наше музичко-сценске уметности.

У првом улазном простору налази се ментална представа о одређеном уметничком делу, у другом ментална представа конкретног извођења тог дела, које је процењено као лоше. Између УП1 и УП2, ипак, не успоставља се релација промене и хронологије, као у типичном случају са глаголом *уништи*: није се представа заиста променила ако је ињено извођење било лоше. Реч је, дакле, о релацијама аналогije (извођење је једна верзија тог дела) и дисаналогije (извођење је лоше), које су компресоване у релацију егзистенцијалне промене⁷ у самој бленди.

4.2. У следећим примерима пацијенс је идеја:

- (24) Бојазан да превремени избори не униште идеју о референдуму [...]
(25) Нажалост, уз одобрење (или не), на том месту треба да израсте једна стамбена зграда која би уништила замишљену идеју, заклонила леп поглед на тек изграђене зграде и, у целини, осиромашила Београд.

Ментална мрежа коју поставља глагол *уништи* и овде је двопросторска. УП1 је сама *идеја*, док УП2 доноси менталну представу реализације која је у супротности са почетном идејом. Између УП1 и УП2 успостављена је релација дисаналогije, која се у бленди компресује у промену. Неслагасност између идеје и онога што је реализовано, дакле, приказује се као уништавање саме идеје: на место пацијенса долази идеја (из УП1), а на место деструктора догађај из УП2 (*референдум*, односно *зграда*, која је метонимијски повезана са ситуацијом њеног грађења).

4.3. Слична, мада не потпуно иста компресија, уочава се у следећим примерима:

- (26) Његово пренемагање и њено лоше певање уништили су представу. (Усмена комуникација)
(27) Такође је свим грађанима Србије јасно да је бивши режим, на челу са Слободаном Милошевићем, опустошио земљи и уништио десет година живота [...]

7 Аналогija и дисаналогija, како наводе Фоконије и Тарнер, често се компресују у промену. (2003: 326) Типичан пример јесте исказ као *My tax bill gets bigger every year* (*Мој порез сваке године расте*). (2003: 94)

Између УП1 и УП2 у таквим примерима успостављена је релација *контрацињеничности*: УП1 садржи хипотетичку менталну представу о томе како изгледа добро извођење позоришног комада (26), односно како се могло добро животи у протеклој деценији (27), док УП2 доноси менталну представу о стварном лошем извођењу, односно о лошем десетогодишњем периоду живота и лошој политици у том периоду. Контрацињеничка међупросторска релација компресује се у јединствену ситуацију, а дисаналожке релације између хипотетичког и реалног менталног простора дају промену. То омогућава да се ова сложена поредбена структура види као ситуација уништавања, у којој пацијенс долази из хипотетичког, а агенс из реалног улазног простора.

Дијаграм 3. Појмовна интеграција у примеру (26)

III. Закључак

1. Наша анализа је показала да се семантика глагола *уништи* може посматрати као тропросторски образац за појмовну интеграцију, који чине простор предактуелног стања (ентитет постоји, функционалан је), простор активности (агенс, пацијенс) и простор актуелног стања (ентитет не постоји или је нефункционалан). Између сва три простора успостављене су релације хронологије (УП1-УП2-УП3, УП1-УП3), између УП1 и УП2 постоји и релација промене, док између УП2 и УП3 налазимо релацију каузалности. Интерпертација предикатске структуре организована око глагола *уништи* почива на попуњавању овог тропросторског обрасца и, потом, интеграцији у бленду. Појам на позицији субјекта одговоран је за менталну представу УП2, док појам на позицији објекта образује УП1 и УП3. Интеграција ових трију простора подразумева да на место пацијенса у бленду долази појам који налазимо у УП1, а да место деструктора и средства попуњава УП2. Притом, пројекција из УП2 може бити метонимијска или метафорична. У првом случају деструктор је појам који је у корелационој вези са ситуацијом у УП2 (*Алкохол је уништио многе каријере*) или је то цела ситуација (*Чишћење лоших књиџа ју је уништило*). У другом случају активност из УП2 се реконцептуализује као средство (*Новац се уништио прањем*) или као садржатељ (*Комета је уништена у експлозији*), или се стање из УП2 реконцептуализује као деструктор (*Болести га је уништила*).

2. Три поменута ментална простора, са описаним релацијама, омогућава да се и односи у апстрактним доменима интеграцијом компресују у ситуацију *уништења* (нпр. друштвене последице политичког деловања: *Влада је уништи-*

ла демократију). Таква интеграција има метафорички карактер, будући да се промена у неком апстрактном домену приказује као физичка промена. Оваква интеграциона мрежа, дакле, представљати метафорички образац УЗРОКОВАЊЕ НЕГАТИВНЕ ПРОМЕНЕ ЈЕСТЕ ДЕСТРУКЦИЈА. У основи овакве компресије препознаје се оно што Фоконије и Тарнер називају принципом свођења на људску меру – апстрактне и сложене когнитивне структуре пакују се у човеку најприступачније, једноставне, најчешће перцептибилне искуствене обрасце.

3. Глагол *уништићиии* може настати и двопросторском интеграцијом: УП1 јесте предактуелно стање постојања / функционалности (позитивно стање), а УП2 актуелно стање непостојања / нефункционалности (негативно стање). Компресија аналогije и дисаналогije у релацију промене омогућава да у ситуацију *уништићиии*, у оваквом двопросторском обрасцу, буду интегрисане и структуре у којима нема стварне промене неког физичког или апстрактног ентитета, већ се уместо ње остварује веза између *идеје* и *негативне релације*, односно *пожељне хипотетичке ситуације* и *лоше реализоване ситуације*. И ова компресија је, примећујемо, метафоричке природе – разлика између две менталне представе приказује се као ситуација деструкције, при чему деструктор долази из простора реализације, а пацијенс из простора идеје, односно хипотетичке ситуације.

4. Речник Матице српске, у коме је обрађена и лексема уништити, забележио је померање од значења *учинићии да неко или нећиио пресћииане да ћосћииоји ка довести у тешко стање*. Ипак, метафора узроковања негативне промене (нпр. *Тај ћосао је уништићиио његово здравље*), као и метафора разлике хипотетичког и реализованог (нпр. *Превише црвене боје је уништићиило ову слику*) остале су непримећене. Анализа у моделу менталних простора омогућила нам је да ове метафоре учимо и објаснимо као резултате компресије у интеграцији тропосторске, односно двопросторске менталне структуре.

Литература

- Белаж 2005: B. Belaj, On the cognitive status of mental spaces and of some types of metonymy within Conceptual Integration Theory, Osijek: Jezikoslovlje, 6.2, Osijek, 119-144.
- Грејди 1999: A typology of motivation for conceptual metaphor : correlation vs. resemblance, u: Steen, G., Gibbs, R. (Eds.), *Metaphor in Cognitive Linguistics*, Philadelphia: John Benjamins, 79-100.
- Грејди 2003: Converging evidence for the notions of subscene and primary scene. In Dirven R., Parings, R. (Eds.), *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 533-554.
- Грејди 2005: Primary metaphors as inputs to conceptual integration, Amsterdam: *Journal of Pragmatics*, 37/10, Elsevier, 1595-1614.
- Еванс 2007: V. Evans, *A Glossary of Cognitive Linguistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Кликовац 2000: D. Klikovac, *Semantika predloga*, Beograd: Filološki fakultet.
- Лејкоф, Џонсон 1980: G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live by*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Лејкоф, Џонсон 1999: G. Lakoff, M. Johnson, *Philosophy in the flesh*. New York: Basic books.
- Лејкоф 2003: G. Lakoff, The neural theory of metaphor, u: Raymond W. Gibbs, Jr. (Ed.), *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*: Cambridge: Cambridge University Press, 17-38.
- Фоконије ²1994: G. Fauconnier, *Mental Spaces*, Cambridge: Cambridge University Press.

Фоконије 1997: G. Fauconnier, *Mappings in Thought and Language*, Cambridge: Cambridge University Press.

Фоконије, Тарнер 2003: G. Fauconnier, M. Turner, *The Way We Think*, New York: Basic Books.

THE SEMANTICS OF THE VERB *UNIŠTITI* (*DESTROY*) IN THE LIGHT OF THE THEORY OF MENTAL SPACES

Summary

This study will use Fauconnier and Turner's theory of mental spaces and conceptual integration for the semantic analysis of the Serbian verb *uništiti* (*destroy*). Three hundred examples excerpted from the electronic sources serve as a corpus for this study. It is hypothesized that this verb could be represented as a complete pattern for the conceptual integration, which constitutes three input mental spaces. The interpretation of the utterance with this verb means two processes. First, the above mentioned pattern is filled with mental content based on the syntactic context of the verb *uništiti*, and then those three mental processes are integrated into dynamic situation. According to the Fauconnier and Turner's principle of achieving human scale, this model provides an understanding of the metaphor NEGATIVE CHANGE OF THE CONDITION IS A DESTRUCTION as a result of the compression. Furthermore, the metonymic and metaphoric arguments of the verb *uništiti* could be explained in this model as different types of projections from the input spaces into integrated blend.

Vanja Miljković

Катарина Аксић¹
Крађујевац

СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ПРИНЦИПИЈЕЛНЕ ПОЛИСЕМИЈЕ И ДРУГИХ КОГНИТИВНО- ЛИНГВИСТИЧКИХ ПРИСТУПА ЗНАЧЕЊУ ЛЕКСЕМА

У овом раду износе се основне поставке теорије принципијелне полисемије, чији аутори су Andrea Tyler и Vyvyan Evans (2003), и упоређују се са поставкама других когнитивнолингвистичких приступа. Бавећи се лексичком семантиком изабране групе енглеских просторних предлога, аутори полазе од основних когнитивнолингвистичких принципа, али уносе значајне новине у своју анализу. Значење је, као и код других анализа у оквиру когнитивне лингвистике, концептуалне природе, отеловљено је, а полисемичне лексеме формирају значењске мреже. Највише пажње у раду поклањамо новим елементима које ова теорија са собом носи, тј. прихватању хипотезе о поддетерминисаности природних језика, значају инференције, постављању доследне методологије, и нових начина за објашњење проширивања значења са физичког на апстрактни домен.

Кључне речи: концептуална природа значења, значењске мреже, инференција, примарно значење

1. Увод

Теорију принципијелне полисемије аутори Andrea Tyler и Vyvyan Evans износе 2003. године у књизи *The Semantics of English Prepositions (spatial scenes, embodied meaning and cognition)*. Након навођења основних поставки своје теорије, исту примењују на групу просторних предлога из енглеског језика (*over, under, above, below, in* и других). Циљ аутора био је, пре свега, увођење нове методологије којом би се описао семантички садржај предлога, а која би се могла применити и на друге врсте речи.

Износећи недостатке хомонимије и моносемије као приступа којима се објашњавају различита значења која се повезују са једном лексемом (Tyler, Evans 2003: 5-7), аутори се опредељују за полисемију као одговарајући приступ. Једна од класичних дефиниција полисемије јесте да она представља повезивање двају или више међусобно повезаних значења са једном лингвистичком јединицом (Taylor 1989/2003: 144). Дакле, одређена лексема има већи број значења која су на неки начин повезана, а овом теоријом се настоји утврдити по којим механизмима се вишеструка значења формирају, тј. директно или индиректно изводе из основног значења.

Циљ овог рада није детаљна анализа теорије принципијелне полисемије, већ изношење њених основних поставки са циљем да се уоче њене додирне тачке са когнитивнолингвистичким приступом значењу речи, као и новине које Tyler и Evans уносе у своју теорију. У раду ћемо навести примере како бисмо адекватно илустровали тврдње аутора.

¹ kaja.aksic@gmail.com

2. Когнитивно усмерење

За теоријски оквир свог истраживања аутори су изабрали когнитивну лингвистику чија основна идеја је да се језик не може одвојити од других когнитивних способности. Језик, појмовни, тј. концептуални систем, и искуство које настаје кроз интеракцију са стварношћу међусобно су условљени и неодојиви. Мноштво инпута из спољашње средине разврстава се у категорије, а процес категоризације се сматра нужним за појмовну организацију. Когнитивисти прихватају *теорију пројекције* којом се одређују принципи категоризације, док се само разврставање појмова у категорије врши по принципу сличности.

У складу са ставовима когнитивиста (Jackendoff (1983), Langacker (1987), Lakoff (1987) и други), Tyler и Evans тврде да је значење концептуалне природе. Наиме, језик није одраз објективне реалности, предмета и догађаја, већ он представља рефлексију стварности која је филтрирана кроз људски когнитивни систем. Начин на који доживљавамо свет, објективну реалност, у великој мери је резултат наших когнитивних способности које су својствене сваком појединцу. Дакле, ни језик не може бити одраз објективне стварности, већ само начина на који је перципирамо. Стога се лексема односе на концепте, а концептуална компонента је носилац значења у језику. Постоји претпоставка да се сваки концепт састоји од ознаке или адресе у нашем памћењу, односно наслова под којим могу бити смештене различите врсте информација. Када се у логичкој форми појави адреса на којој се налази одређени концепт, тада је омогућен приступ информацијама које се налазе на тој адреси у нашем памћењу. Те информације могу бити: логичке, енциклопедијске и лексичке (Sperber, Wilson 1995: 86-93).

Аутори принципијелне полисемије прихватају идеју да је начин људског поимања света у великој мери детерминисан људским телом. Чињенице да ходамо усправљени, да нам се органи чула вида налазе на предњем делу главе, и слично, у великој мери утичу на перцепцију стварности. Природа нашег тела одређује просторно-физичко искуство, даје нам перспективу посматрања и обликује формирање концепата, самим тим и значења. Концептуалне презентације се формирају несвесно, али нужно одражавају природу нашег тела, самим тим и значење у језику мора бити отеловљено што значи да је у великој мери детерминисано просторно-физичким искуством и природом човековог тела. Лексикон не представља скуп лексема које су дефинисане низом неопходних и довољних услова, већ комплексне мреже у којима је једна форма повезана са значењском мрежом или континуумом (Tyler, Evans 2003: 31). Семантички садржај лексема се не посматра речнички, већ енциклопедијски. То практично значи да речи не *садрже* значење, већ дају асоцијације за стварање комплексних концептуализација.

2. 1. Значењске мреже

Принципијелна полисемија заговара когнитивистички став да вишезначне лексема, попут предлога, формирају значењске мреже. Вишезначна лексема је категорија, а њени чланови су појединачна значења која су организована око прототипа. Поједина значења су бољи представници категорије, тј. имају статус прототипа, док се остала на прототипе надовезују на основу сличности. Дакле, у центру мреже налази се основно значење, док се остала изводе, директно или индиректно, из датог централног значења. У вези са одређивањем централног значења, као и начином извођења непросторних значења код предлога, добијени су различити резултати од различитих аутора. Да би се ово избегло, ауто-

ри принципијелне полисемије предлажу јасну методологију чије ћемо основне принципе изнети у овом раду.

Lakoff (1987) анализира значењску мрежу предлога *over*, залаже се за детаљан приступ који назива *full specification interpretation*, те добија велики број значења посматраног предлога. Он сматра да предлог у примерима (1),(2) и (3) (1987: 421) има различито значење на основу различитих физичких карактеристика оријентира².

- (1) The bird flew over the yard.
- (2) The plane flew over the hill.
- (3) The bird flew over the wall.

Lakoff (1987: 420) разматра четири врсте оријентира, тј. он може бити тачка (ентитет чија унутрашња структура није релевантна); може се распростирати на одређеној површини; може бити вертикално постављен; и може се истовремено простирати на одређеној површини и бити вертикално постављен. Узимање у обзир физичких карактеристика трајектора и оријентира доводи до прекомерног умножавања значења, тј.проширивања значењске мреже. Као проблем се јавља и чињеница да лексеме које означавају трајектор и оријентир често не носе са собом информацију о физичким карактеристикама или положају. Оваква минудиозна анализа занемарује контекст, те се многе информације до којих се долази инференцијалним путем уграђују у лексичку семантику. При проучавању семантике предлога, Tyler и Evans полазе од примарног значења, тј. прото-сцене, и утврђују на који начин се семантичка мрежа проширује. Међутим, ови аутори сматрају да постоје значења која нису нужно део значењске мреже, већ се конструшу on-line, приликом интерпретације исказа.

3. Хипотеза о поддетерминисаности природних језика

За разлику од других когнитивиста, аутори принципијелне полисемије прихватају хипотезу о поддетерминисаности природних језика према којој језичка семантика никада не исказује у потпуности пуну пропозицију, те су потребни прагматички процеси да би се дошло до основне пропозиције исказа (Carston 2002: 360). Да би се утврдио лексички садржај лексеме неопходно је познавати контекст у коме се она употребљава, као и енциклопедијске одреднице концепата које кодирају трајектор и оријентир. Кроз једноставан пример:

- (4) The cat jumped over the wall

Аутори показују да путања којом се трајектор креће није кодирана тј.одређена само значењем које предлог *over* носи у себи. Наиме, тумачење ове реченице укључује информације о значењу глагола, као и физичке карактеристике мачака, тј. начина на који оне могу скочити. Познавање карактеристика зида и закона физике у спрези са свим осталима елементима води нас ка разумевању путање (полукружна, подразумева кретање са једне на другу страну препреке), а самим тим и ка правилном тумачењу датог предлога (Tyler, Evans 2003: 16).

Инференцијалне стратегије које се наводе као кључне код креирања значења on-line су: најбоље уклапање, познавање закона физике, и тополошка ек-

² Трајектор је истакнути елемент профилисаног односа, а оријентир неистакнути елемент у односу на који се трајектор позиционира.

стензија (Tyler, Evans 2003: 57). Најбоље уклапање односи се на то да говорници бирају, из ограниченог репертоара затворене класе речи као што су предлози, онај облик који се најбоље уклапа у концептуалну просторну релацију и говорникове комуникативне потребе. Познавање закона физике, и опште знање, неопходни су за тумачење значења исказа. У примеру (4) морамо бити свесни чињенице да мачке не могу да лебде у ваздуху, нити да прођу кроз зид. Тополошка екстензија односи се на то да концептуализација не подлеже фиксним геометријским параметрима, већ су физички параметри релативни, мада односи између ентитета остају константни.

4. Методологија за утврђивање основног и из њега изведених значења предлога

Постављање доследне методологије за одређивање примарног, тј. основног, значења предлога карактеристика је принципијелне полисемије. Наиме, аутори постављају јасан скуп критеријума како би се избегла субјективност и дошло до резултата које је могуће применити и на предлоге који нису ушли у оквир њихове анализе, а вероватно и на друге врсте речи. Постоји пет критеријума подједнаке важности: 1) најраније забележена употреба, 2) доминантност у семантичкој мрежи, 3) употреба у сложеним облицима, 4) однос са другим просторним предлозима, 5) прагматичка предвиђања (Tyler, Evans 2003: 47). Користећи се овим параметрима, Tyler и Evans долазе до закључка да је централно значење предлога *over* трајектор који је на вертикалној оси изнад оријентира, али се налази у сфери његовог утицаја³; код *above* положај је такође вертикално виши, али ван сфере утицаја; *under* означава вертикално нижи положај трајектора у сфери утицаја; док код *below* утицаја нема, а положај је такође нижи. Сличне одреднице дају се и за предлоге који се односе на хоризонталну осу, предлоге садржавања итд. Примарно значење сваког предлога одређено је просторним односом трајектора и оријентира, као и *функционалним елементом*⁴ који представља релевантну последицу одређеног просторног односа, тј. рефлектује интерактивну везу основних елемената у просторној конфигурацији. На пример, функционални елемент код *over* је да се оријентир налази у сфери утицаја трајектора, код *below* да се не налази у сфери утицаја, код предлога *in* функционални елемент је садржавање, и тако даље.

Што се тиче критеријума за утврђивање засебних значења, наводе се свега два. Наиме, да би се неко значење предлога сматрало засебним чвором у значењској мрежи, оно мора садржати неко додатно значење које подразумева просторну конфигурацију која се разликује од оне дефинисане примарним значењем, или неко додатно непросторно значење. Други критеријум је да засебно значење не може бити инференцијално изведено, тј. прагматички изведено, из неког другог значења предлога и контекста у коме се јавља (Tyler, Evans 2003: 43). На пример, предлог *over* има смисао *покривања* који може бити засебно значење (пример 5), или се до њега долази на основу контекста и примарног значења (пример 6).

(5) John nailed the board over the hole in the wall.

(6) The tablecloth is over the table.

3 Lakoff као централно значење овог предлога наводи *above and across* (1987: 419)

4 Аутори наводе да се овај појам јавља код Herskovits (1986) и Vandeloise (1994).

У примеру (5) не постоји просторна конфигурација у којој је трајектор (*the board*) изнад оријентира (*the wall*), већ се, стриктно говорећи, налази поред њега. Стога, не можемо закључити да се ради о смислу покривања уколико се он већ не налази у нашој семантичкој меморији повезан са предлогом *over*. У примеру (6) овај смисао се може инференцијално извести с обзиром на то да се *tablecloth* налази физички изнад и у контакту је са површином стола, а свакодневно искуство нам говори да је веће површине од самог стола и да га покрива, тј. не допушта да видимо горњу површину.

5. Проширивање значења са физичког на апстрактни домен

Већина когнитивиста сматра да се проширивање значења лексема са физичког на апстрактни домен врши помоћу појмовне метафоре. У оквиру когнитивне лингвистике, метафоре представљају механизам помоћу којег се један појам објашњава помоћу неког другог, искуствено ближег појма, тј. врши се пресликавање из изворног у циљни домен. У том смислу, оне доприносе разумевању и конструисању друштвене стварности (Lakoff/Johnson 1980). Неке од појмовних метафора су: АКТИВНОСТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ, АКТИВНОСТ ЈЕ САДРЖАЛАЦ, КОНТРОЛА ЈЕ ГОРЕ, и друге. Овакво проширивање значења читује се у примерима:

- (7) She has so much influence over him.
- (8) John is in love.
- (9) They are above suspicion.

Tyler и Evans разликују се по овом питању стога што систематско преношење значења са физичког на апстрактни домен објашњавају механизмима *искусствене корелације* и *перцептуалне сличности*. Аутори сматрају да су ови механизми прецизнији у односу на концептуалну метафору, тј. адекватније објашњавају преношење значења.

Искусвена корелација односи се на то да се извесна искуства која човек стиче у интеракцији са другим људима или својим окружењем често корелирају са неким другим искуствима (Tyler, Evans 2003: 32). На пример, постоји корелација између повећања вертикалног нивоа, тј. висине, и повећања почетне количине неког ентитета. Уколико се три књиге налазе једна на другој, додавање четврте ће повећати висину гомиле, а уједно и количину, тј. број књига. На овај начин се формирају везе између различитих концепата, тј. они постају повезани на концептуалном нивоу. Ове везе задржавају се у дугорочној семантичкој меморији, постају конвенционализоване. Искусвена корелација може се илустровати примерима (Tyler, Evans 2003: 35):

- (10) Prices have gone up recently.
- (11) The stock market is rising.

Перцептуалном сличношћу такође се формирају везе између концепата, али на основу перципиране сличности, тј. неких заједничких особености. Аутори ову појаву илуструју примером (Tyler, Evans 2003: 35):

- (12) The new boss is a real pussy-cat.

У датом примеру именица *boss* се концептуализује на основу сличности са именицом *pussy-cat*, тј. говорник уочава заједничке особине ова два ентитета.

Можемо да претпоставимо да је нови шеф благе нарави, питом, и није опасан за своју околину. У овом примеру уочавају се заједничке карактерне особине, а перцептуална сличност се може односити и на физички изглед ентитета.

6. Закључак

Аутори теорије принципијелне полисемије полазе од основних претпоставки да је језик део човекових когнитивних способности, да је у великој мери условљен човековим телесним искуством, и да је значење у основи концептуалне природе. Полисемија у језику адекватно се приказује кроз значењске мреже, у основи организоване по принципу теорије прототипа.

Оно што ову теорију одваја од других које се заснивају на истим принципима јесте инсистирање на прихватању хипотезе о поддетерминисаности природних језика. Посматрана лексема не садржи све значењске елементе, већ се многи од њих инференцијално изводе на основу контекста и познавања енциклопедијских одредница концепата којима су кодиране друге лексеме у исказу, пре свега трајектор и оријентир. Јавља се потреба за коришћењем инференцијалних стратегија. За разлику од минуциозних анализа предлога, попут оне коју нуди Lakoff (1987), Tyler и Evans остављају могућност креирања значења on-line, приликом саме анализе исказа, чиме се број значења знатно редукује, она постају апстрактније природе, и смањује се оптерећење семантичке меморије. Уз јасну методологију за одређивање централног, и других засебних значења предлога, треба истаћи начин на који се расветљава преношење значења са физичког на апстрактни домен. Уместо ранијег позивања на концептуалну метафору, уводе се појмови искуствене корелације и перцептуалне сличности, и прецизира начин на који они функционишу.

Литература:

- Carston 2002: R. Carston, *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Herskovits 1986: A. Herskovits, *Language and Spatial Cognition: An Interdisciplinary Study of the Prepositions in English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackendoff 1983: R. Jackendoff, *Semantics and Cognition*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Lakoff, Johnson 1980: J. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff 1987: J. Lakoff, *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, 1987: R. Langacker, *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. I. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Sperber, Wilson 1986/1995: D. Sperber, D. Wilson, *Relevance Communication and Cognition*, 2nd edition, Oxford: Blackwell Publishing.
- Taylor, 1989/2003: J.R. Taylor, *Linguistic Categorization. Third Edition*. Oxford: Oxford University Press.
- Tyler, Evans 2003: A. Tyler, V. Evans, *The Semantics of English Prepositions (spatial scenes, embodied meaning and cognition)*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Vandeloise, 1994: C. Vandeloise, Methodology and analyses of the preposition *in*, *Cognitive Linguistics*, 5 (2): 157–84.

SIMILARITIES AND DISSIMILARITIES BETWEEN PRINCIPAL POLYSEMY AND OTHER COGNITIVE LINGUISTICS APPROACHES TO THE MEANING OF LEXEMES

Summary

This paper presents the main tenets of Principal Polysemy theory (Tyler and Evans 2003), compared with those of other cognitive linguistics approaches. Dealing with lexical semantics of a chosen group of English spatial prepositions, the authors of Principal Polysemy rely on the basic principles of cognitive linguistics, but they also introduce significant novelties to their theory. As in other cognitive linguistics approaches, meaning is conceptually construed, it is embodied, and polysemous lexemes form semantic networks. Most of our attention in this paper is paid to the new elements introduced by this theory, such as the acceptance of underdeterminacy hypothesis, the importance of inference, creating principled methodology, and new ways for the explanation of meaning expansion from physical to abstract domain.

Key words: conceptual nature of meaning, semantic networks, inference, central meaning.

Katarina Aksić

Јелена Павловић¹
Ниш

КОНЦЕПТ ВЛАСТИ У ЈЕЗИЧКОМ ОГЛЕДАЛУ

Циљ овог рада је предлог модела за анализу језика власти у српском језику. Анализа је заснована на бинарним опозицијама *јединичности : мноштво, хоризонтална : вертикална оса интеракције и близина : дистанца*. Грађа је екскерпирана из *Стенографских бележака о седницама Народне скупштине за 1898. годину*. Допуњена је примерима добијеним Гугл претрагом. Предложен је модел за анализу језика власти на три нивоа: морфолошком, творбеном и синтаксичком. На морфолошком нивоу рад се бави анализом бројивости именице *власт*. Творбени ниво представљен је творбом речи са префиксима *над-, под- и пред-*. Синтаксички ниво анализе састоји се из два дела. Први део се бави анализом конструкција са предлозима *над* и *под*, а други конструкцијама са предлогом *пред*.
Кључне речи: власт, вертикална/хоризонтална оса, бројивост

Увод

Циљ рада је да да предлог теоријског модела за анализу језичких јединица којима се изражава концепт власти. Аутор у раду полази од хипотезе да постоје одређене предјезичке датости које утичу на формирање језичких јединица на различитим нивоима (морфолошком, творбеном, синтаксичком). Пошто концепт власти спада у један од основних концепата у људском друштву, аутор је схватања да су одређене представе о уређењу власти утицале на обликовање неких језичких јединица.

Као основ за анализу користиће се три бинарне опозиције:²

- а) јединичност : мноштво;
- б) вертикална : хоризонтална оса интеракције;
- в) близина : дистанца.

Сваки облик власти представља међусобну интеракцију између агенса³ власти (владара) и пацијенса власти (*поданика*). Интеракција се може обављати и између различитих органа у оквиру власти (Владе, Скупштине), као и између власти и опозиције.

Аутор прихвата становиште по коме просторни односи представљају начин на који је обликована људска свест (Гарденфорс 2004, Касасанто 2010, Лејкоф, Џонсон 2003, Левинсон 2004, Пипер 2001²). Концепт власти посебно је погодан

1 jesa.pavlovic.krusevac88@gmail.com

2 У основи фонолошке теорије Романа Јакобсона налази се принцип бинарности. Касније су психолошки тестови показали да бинарне категорије не представљају научне конструкције, већ да постоје као релевантне категорије у споразумевању (Ивић 2001¹⁰: 191–192).

3 Термин агенс у раду се користи са значењем онога ко „има одговорност власти“ (доноси и контролише спровођење одлука), а термин пацијенс за онога ко „трпи власт“ (поштује и спроводи одлуке које је донео агенс) (Арсенијевић 2009: 180, Ивић 2002: 50–61, Кристал 1985: 19, 178, Пипер и др. 2005: 40, 611).

за ову врсту анализе јер је у одређеним периодима људског друштва владар смартан за некога ко стоји *изнад* својих поданика.⁴ С друге стране, различити органи власти могу бити равноправни у доношењу одлука. Отуда разлог за увођење дистинкције између хоризонталне и вертикалне осе⁵ интеракције.

Колико је пацијенс власти близу агенсу власти, утиче на формирање појединих језичких конструкција. То је у вези и са првом бинарном опозицијом: оно што је далеко обично перципирамо у целини, а појединачне делове сагледавамо боље тек када се приближимо. Ова опозиција повезана је и са опозицијом *јавно* : *штајно*.

Грађа је ескцерпирана из *Стиенографских бележака о седницама Народне скујишћине за 1898. годину*. Допуњена је примерима добијеним Гугл претрагом. Пошто је циљ рада предлог теоријског модела, одабрани су примери који га најбоље илуструју. Аутору остаје задатак другом приликом провери његову валидност на ширем корпусу језика власти.

Морфолошки ниво: бројивост именице *властѝ*

У Белешкама 1898 именица *властѝ* појављује се како у једнини, тако и у множини:

- (1) Да ли се каква вода сматра за текућу или стојећу, решава у сумњивим случајевима *надлежна полицѝјска властѝ* (257).
- (2) Надзор над *ојшћинским властѝима* односно тачности у вршењу и примењивању овога закона, припада *надлежним полицѝјским властѝима...* (261).

Именица *власт* се у овим примерима налази у свом секундарном значењу „орѓана, односно орѓанâ (ушћанова или појединац): судске власти, школске власти, војне власти“ (РМС 2007: 157–158). Пренесено значење добијено је ланчаном полисемијом⁶ преко механизма „метафоричне асоцијације засноване на трансформацији типа апстрактно → конкретно“ (Гортон Премк 2004: 107).

Категорија бројивости везује се за лексичко значење именица: „То значење може бити двојакo стуктурирано: као јединично или као нејединично. Темелји се на опреси: једно ≠ много“ (Зинка 2005: 40). Као основни разлог за појаву именице *властѝ* у облику оба граматичка броја, може се узети њен прелазак из категорије апстрактних (*властѝ као моћ* → небројиво) у категорију конкретних именица⁷ (*властѝ као државни орѓан* → пребројиво). Међутим, ова почетна констатација не даје одговор на питање зашто се именица *властѝ* у истом документу равномерно

4 Један цитат који говори о Александру Обреновићу гласи овако: Преузвишено име треба да *стоји више нас, као свети дух* (Белешке 1898: 393). Ово је слично византијском концепту власти о коме говори Александар Младеновић: „Познато је да је власт у Византији почивала, поред осталог, и на остваривању схватања да је византијски цар постављен од Бога да као божји намесник на земљи *влада над својим поданицима* у својој држави“ (Младеновић 2008: 30).

5 Распоред појмова на хоризонталној и вертикалној оси има значајног утицаја, на пример, на концептуализацију беле и црне боје (Смаилагић 2013: 187).

6 Значење се код именице *власт* преноси на следећи начин: „право и моћ потчињавања неког“ → „право управљања и пуномоћи државних органа, институционализована друштвена моћ“ → „орган, органи јавне власти“ (РМС 2007: 157–158).

7 Избројивост се доводи у везу са конкретношћу: „Избројивост одликује појаве које поимамo као отелотворене у виду појединачних, јасно уобличених ентитета конкретних створова и конкретних ствари“ (Ивић 2008: 13). Конкретизација апстрактне именице омогућава њену избројивост (о критеријумима за разграничење апстрактних и конкретних именица в. Алексић 2013, а детаљан списак именица IV врсте које се јављају у облику јединице налази се у Савић Грујић 2011: 206–215).

јавља и у облику јединице и у облику множине, па се у анализу морају укључити и други моменти.

Партикуларизација⁸ именице *власт* у Белешкама 1898 обавља се на различите начине: преко облика множине (*власт*/*власти*), преко конгруентног атрибута (*полицјиска, среска, ошћинска власт*) и преко неконгруентног атрибута (*органи власти*). Највише пажње у раду посветићемо партикуларизацији преко облика множине.

Пронађени су примери у којима се именица *власт* јавља у облику јединице⁹:

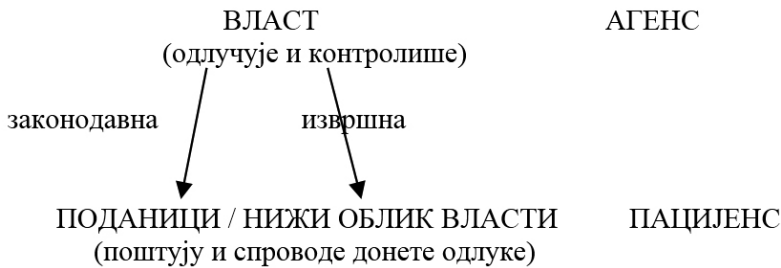
- (3) Ову казну изриче окружни школски надзорник, а извршава је *државна извршна власт* (244).
- (4) Иступне кривице по овом закону извиђа и казни *среска полицјиска власт*... (302).
- (5) Дешавало се да се ми *власти* противимо и станемо на браник нашег права... (335).
- (6) Ја нећу да кривим *власт* али ћу да кажем да је увек *једна зомила* постављала за председника кога је она хтела (339).
- (7) Boljević: *Vlast preko poslušnog Visokog saveta sudstva želi da upravlja pravosuđem* (<http://www.blic.rs/Vesti/Politika/371694/Stefanovic-Vlast-zelida-podeli-odgovornost-za-odluke>).

Два су услова да се оствари јединичност у овим примерима: јединство (*власт* се схвата као целина) и постојање дистанце између агенса и пацијенса власти. Јединичност се остварује како на хоризонталној тако и на вертикалној равни.

Пример за такву интеракцију на вертикалној равни је следећи:

- (8) Постоји наређење *власти*, да се пограничне карауле изнова и сталније граде, и да то учине пограничне општине (435).

У овом примеру агенс је *власт* која је издала наређење, а пацијенс су *пограничне ошћине* које наређење извршавају. Онај који издаје наређење налази се *над* оним који наређење извршава. Пацијенс агенс перципира као целину која је далеко од њега – за пограничне општине важно је да је наређење дошло од (*државне*) *власти* као целине.

Слика 1. Јединичност на вертикалној оси интеракције (јединство и дистанца)

8 Партикуларизација представља могућност учовања појединачног, а језичка средства којима се врши зову се партикуларизатори (Ивић 1980: 1–2).

9 Пошто је највише примера пронађено у Белешкама 1898, уз такве примере ће се бележити само број стране. За примере из других извора биће назначено одакле су преузети.

На вертикалној оси јединичност показаћемо на следећем примеру:

- (9) Višegrad: Vlast za istraživanje nikla, opozicija protiv (<http://www.nezavisne.com/novosti/gradovi/Visegrad-Vlast-za-istrazivanje-nikla-opozicija-protiv-183565.html>);

Овај пример задовољава и критеријум јединства и критеријум дистанце. Постоје две јасно одвојене целине које учествују у интеракцији: власт (МИ) и опозиција (ОНИ). Власт и опозиција су у међусобној интеракцији равноправни, што значи да се она одвија на хоризонталној равни. Између учесника интеракције достоји велика дистанца јер се они налазе на два супротна краја (власт – ЗА / опозиција – ПРОТИВ).

ВЛАСТ (МИ → ЗА)

ОПОЗИЦИЈА (ОНИ → ПРОТИВ)

Слика 2. Јединичност на хоризонталној оси интеракције (јединство и дистанца)

Постоји више услова који омогућавају да се у Белешкама 1898 именица власт појави у облику множине:

а) постојање свести о више врста власти:

- (10) Начелник статистичког одељења води преписку непосредно *са свима вишим и нижим властима* (250).
(11) Ради прикупљања статистичких података статистичко одељење шаље прописане обрасце *непосредно свима властима: државним, црквеним и ојштинским, и оне су дужне...* (251).

б) постојање свести о томе да одређену власт чини више испостава у различитим местима:

- (12) Надзор над *ојштинским властима*, односно вршења овога закона, *водиће среске, односно окружне власти* (255).
(13) Таксе за *рибарске карте и закуп наплаћују и карте, односно уверења о закупу издају: 1. За Саву, Дунав и Дрину надлежне полицијске власти; 2. За остала риболовна места надлежне ојштинске власти* (258).

в) постојање свести о мноштву чланова или органа који чине власт и остваривање непосредног контакта са њима:

- (14) „И личности, које правнозаступничке послове *пред властима* врше“ (225).
(15) Ви знате добро да општине имају непрестано *годира са државним властима и појединим Министарствима...* (333).

Да би се остварила партикуларизација именице *власт*, важно је да постоји свест о мноштву који је чини и непосредни контакт између агенса и пацијенса власти. На крају се може закључити да је параметар битан за њену партикуларизацију дистанца.¹⁰ Могућност партикуларизације и дистанца се налазе у обрну-

¹⁰ Близина и дистанца битне су за одређивање сличности и разлике међу предметима уп. Гарденфорс 2004: 10–13.

тој сразмери. Дакле, уколико је дистанца између агенса и пацијенса власти већа, мања је могућност партикуларизације. С друге стране, уколико је дистанца између њих мања, могућност партикуларизације је већа.¹¹

Творбени ниво: творба помоћу префикса *над-*, *пог-* и *прег-*

Вертикална и хоризонтална оса интеракције утицале су и на творбу појединих именица, придева и глагола везаних за концепт власти. Вертикални ниво интеракције илуструју следећи примери:

а) префикс *над-*¹²:

(16) Непосредну упараву и *надзор* у народним школама врше школски управитељи (239).

(17) Окружни државни шумар је *надзорник* и непосредни старешина... (273).

(18) Дужности школског надзорника су: ... б) Да *надгледа* службени рад управитеља и одбора школских (242).

Девербативне именице *надзор* и *надзорник* настале су од глагола *надзираићи*. Префиксом *над-* експлицитно се код глагола указује на то да је агенс власти НАД пацијенсом (*школски ујравитељи су НАД учитељима, окружни државни шумар је НАД зајосленима у окружној шумској ујрави* итд.).

б) префикс *пог*¹³- (именице *пошћредседник*¹⁴ и *поганик*):

(19) Стални Статистички одбор има свога председника и *пошћредседника* (249).

(20) Рапортирање – повратак у Отацбину сирот. *поганика* (по захтеву) (216).

Хоризонтални ниво интеракције изражен је префиксом *прег-* у творби именице *прегседник* (агенс власти је ПРЕД пацијенсом):

(21) ... онда за извиђај и осуду неће бити надлежан *прегседник ошћиинског суда* (226).

Творбени аспект је у много чему сличан синтаксичком (конструкције са предлозима *над*, *пог* и *прег*).

11 Корен овој појави налази се на нивоу визуелне перцепције. Уколико посматрамо ближи и већи објекат, запажамо више детаља на њему, а уколико посматрамо удаљенији и ситнији објекат мање. Више истраживања је показало да је однос величина визуелних представа скаларан према односима у реалности (Костић 2010: 207–215).

12 Клајн 2002: 259 значење глагола *надзираићи* и *надгледаићи* третира као метафоричко и доводи га у везу са значењима прелазних глагола *нашкрилићи*, *нашкриићи* ('покрити одозго', 'поставити кров', 'заклонити'). Примарно значење овог префикса је просторно, а оно се проширује на апстрактно значење супериорности, надмоћи, превазилажења.

13 Овај префикс је продуктиван у творби људских занимања јер се звање често одређује према вишем, а не према нижем степену: *подофицир*, *поднаредник*, *пошћпоручник*, *пошћкраљ*, *пошћкнез* (Клајн 2002: 187–188).

14 У творби именице *пошћредседник* комбинују се и хоризонтална и вертикална равна интеракције (префикси *прег-* и *пог-*).

**Синтаксички ниво: вертикална оса интеракције
(конструкције са предлозима над и под)**

Вертикална оса интеракције налази се у конструкцијама са предлозима *над* и *под*¹⁵:

а) ВЛАДАТИ НАД / БИТИ ПОД ВЛАШЉУ/УПРАВОМ:

(22) ... да је византијски цар постављен од Бога да као бојжи намесник на земљи *влада над својим поданицима* у својој држави (Младеновић 2008: 30).

(23) ... и да је наша држава свуда опкољена тако исто српским народом, који се *под њуђом управом налазе* (721).

б) КОНТРОЛА/НАДЗОР НАД / БИТИ/СТАЈАТИ ПОД НАДЗОРОМ/ КОНТРОЛОМ:

(24) *Надзор над правилним вршењем овођа закона* вршиће Министар Финансија... (227).

(25) За то господо, повећајмо *контролу над новчаним заводима* (380).

(26) Општински судови *стоје под непосредним надзором полицијске власти*... (891).

в) УПОТРЕБИТИ/ИЗРЕЋИ КАЗНУ НАД:

(27) ... наставник, *над којим* би често биле *употребљаване* мање казне а он се не би поправио (238).

(28) *Ни једна се казна над наставником* не може изрећи док се његова кривица не иследи... (239).

г) СТАЈАТИ НАД:

(29) То је прво, а друго, и данас у општинском закону има једна одредба, коју је г. Дамјановић смео с ума, по којој *над свима ошћинама стоји надзорна власт*, као контрола (351).

д) СТАВИТИ ПОД ИСТРАГУ/СУД:

(30) Ако би који наставник *био стављен под суд* или у притвор... (закон: 239).

(31) ... Главна Контрола била би дужна да људе, који су трошили, ухвати за јаку и да их *стави под кривичну истрагу* (918).

ђ) ВРЕМЕНСКЕ АДВЕРБИЈАЛНЕ ОДРЕДБЕ:

(32) Ја памтим још од толико година, како је било још *под кнезом Милошем и кнезом Михаилом* (337).

(33) Кметови који су *под њим властима бирани*... били су људи добри и поштени... (337).

(34) Међутим о тој ствари ми овде не можемо решавати, јер је то урадио Министар *под друђом владом* (918).

(35) И он, руководећи ствар, како је почела *под мојим министровањем*... (расправа: 926).

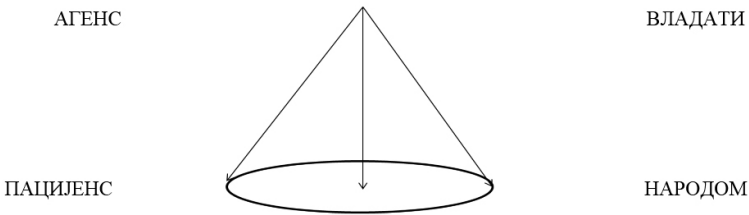
15 Основна функција предлога *над* и *под* је индиректна просторна локализација (просторна оријентација) било локативног (са инструменталом), било адлативног типа (са акузативом) (Пипер 2001: 76–77, Пипер и др. 2005: 214–215, 249–250, 735–736).

Примери под а) и б) значе *власти над неким* у општем смислу и законодавну власт. Примери под в) и г) спадају у домен извршне власти, а примери под д) и е) у домен судске власти.

Као предлог за анализу ових примера искористићемо теорију концептуалног простора Питера Гарденфорса, по којој геометријски облици представљају начин на који су организовани концепти (Гарденфорс 2004: 10)¹⁶. Овом приликом биће предложен модел којим се прави разлика између конструкција без предлога *над* и *под* и конструкција са овим предлозима.

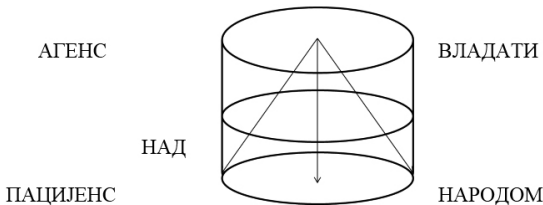
Концептуални простор у оба случаја чине три елемента: концептуални простор агенса, концептуални простор пацијенса и глагол који представља „силу деловања“ (интеракцију) између њих. Агенс је увек над пацијенсом. Агенс и пацијенс имају одређени круг делатности (оба) и надлежности (само агенс) концептуализованих у облику круга (Кликовац 2000: 85). Основна разлика између два модела је у растојању између агенса и пацијенса.

У првом примеру растојање је велико тако да пацијенс (који је под агенсом) агенс перципира као тачку. Модел концептуалног простора реченице има модел купе. Основу купе чини концептуални простор пацијенса, теме купе представља агенс (који је из перспективе пацијенса тачка), а висина купе представља растојање између концептуалног простора агенса и концептуалног простора пацијенса. Најчешће су то примери везани за законодавну власт. Пацијенс (народ) зна да неко њиме влада, али није свестан непосредне контроле и величине власти.

Слика 3. Концептуални простор реченице без предлога над и под

С друге стране, конструкције са предлозима над и под имплицирају то да пацијенс има свест о томе да је агенс НАД њим. Ово се, пре свега, односи на примере везане за делатност судске и извршне власти (контрола, надзор, суд, казна). Уводи се и концептуални простор агенса, па модел има изглед ваљка. Горња површина може да варира сразмерно растојању између агенса и пацијенса. Најчешће је растојање између њих мало и на то указује експлицитно прилог непосредно или придев непосредни (надзор, контрола).

Слика 4. Концептуални простор реченице са предлозима над и под

¹⁶ Идеја о томе да геометријски облици представљају начин на који су организовани концепти преузета је начело, а сам модел одступа од оригиналног приступа и саображен је ауторовом схватању теме.

Синтаксички ниво: хоризонтална оса интеракције (конструкције са предлогом *пред*)

У Белешкама 1898 пронађени су следећи изрази са предлогом *пред*¹⁷:

а) ИЗНЕТИ ПРЕД + ЗАКОНОДАВНО ТЕЛО:

(36) С тога ја молим Скупштину да се ово питање одложи, док се цео закон не изнесе *пред Скујишћину*... (380).

(37) Само један одступа од уобичајне шеме: у Државном Савету *изнео* ово питање *пред Министарски Савети* ... (309).

б) НАЛАЗИТИ СЕ / БИТИ ПРЕД НАРОДОМ:

(38) Па да би у наредном периоду престало ово трвење, да би се спречило проливање крви, ми се са овим предлогом налазимо *пред народом* и кажемо му: „ево ти народе твога права“ (326–327).

в) ПРЕД СУД(ОМ):

(39) Да се потегну *пред суд људи*, који су наређивали та трошења или одобравали издатак; они ће *пред судом* казати: дали смо новац за ово или оно (919).

Примери под а) и б) потпадају под домен законодавне, а пример под в) под домен судске власти¹⁸.

Слични овим примерима су неки устаљени изрази:

а) БИТИ/ СТАЈАТИ ПРЕД БОГОМ / ЛИЦЕМ БОГА / СТАТИ/ОТИЋИ ПРЕД БОГА:

(40) Код ове молитве је само један садржај: помиљуј ме! Она тера човека да стоји *пред лицем живоџ Боџа* (<http://www.svetosavlje.org/biblioteka/DuhovnoUzdizanje/NeOstavljaMolitvuOptina/NeOstavljaMolitvuOptina05.htm>).

(47) СВАКО ВЕЧЕ, ПРЕД САН, СТАНИ ПРЕД БОГА И СВОЈУ САВЕСТ (<http://www.svetosavlje.org/biblioteka/Knjige/Molitva/molitva18.htm>).

б) ИЗВЕСТИ ПРЕД ЛИЦЕ ПРАВДЕ / БИТИ ПРЕД ЛИЦЕМ ПРАВДЕ

(48) Bramerc: Svi optuženi izvedeni su *pred lice pravde!* (<http://www.telegraf.rs/vesti/politika/777228-bramerc-svi-optuzeni-izvedeni-su-pred-lice-pravde>).

(49) Hakeri *pred licem pravde* (<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/Hronika/1181292/Hakeri+pred+licem+pravde.html>).

Предлог *пред*, за разлику од предлога *испред*, захтева да локализатор поседује инхерентну предњу страну и, према томе, захтева интринсички оквир референције¹⁹. За употребу предлога *пред* битна је и намера објекта локализације да изврши радњу *пред* локализатором. Важна је и чињеница да предлог *пред* захтева

17 Као и предлози *над* и *под*, и предлог *пред* има основно значење индиректне просторне локализације локационог или аблативног типа (в. нап. 15).

18 Ивана Антонић овакве и сличне примере који се јављају у административном стилу тумачи као значење ситуационе околности спецификовано као ‘чинити нешто у нечијем присуству’ (Пипер и др. 2005: 255).

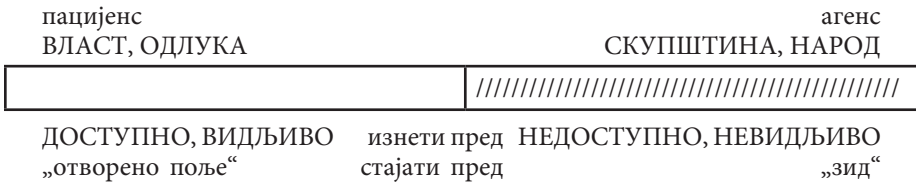
19 О различитим оквирима референције в. Левинсон 1996: 33–43.

веома мало растојање између локализатора и објекта локализације (Ашић, Станојевић 2008: 132–143).

Када наведене услове применимо на пронађене примере, закључујемо да је важан критеријум близине и непосредне контроле. Механизмом ланчане полисемије добијамо да је нешто *близу* → *видљиво* → *јасно*. Ово је блиско идеалу владања по коме свака одлука која се донесе мора бити транспарентна (ништа се не сме донети у тајности и ништа не сме бити скривено).

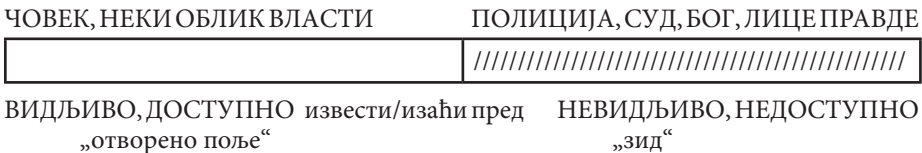
У анализу ових примера увешћемо и бинарну опозицију *видљиво: невидљиво / јавно : тајно / доступно : недоступно*. Објекат локализације је у потпуности доступан погледу локализатора, док објекат локализације види само предњу страну локализатора. Ослањајући се на учење о оријентационим метафорама (Лејкоф, Џонсон 2003: 4–6), механизам образовања ових конструкција назваћемо „СТАЈАЊЕМ НА ОТВОРОНОМ ПОЉУ ПРЕД ЗИДОМ“. На отвореном пољу налазио би се објекат локализације (пацијенс), а зид би представљао локализатор (агенс).

Примере можемо поделити на две групе. Прву групу чине они из домена законодавне власти. У интеракцији се налази облик власти (Влада, Министар) који има намеру да закон изнесе на оцену пред Скупштину или народ (примери 36–38). Пацијенс се налази на „отвореном пољу“ и у потпуности је доступан погледу агенса и његовој контроли. С друге стране, пацијенс у овим примерима никако не може контролисати агенс.

Слика 5. Анализа примера изнети пред Скупштину и стајати пред народом

Друга група примера спада у домен надзорне власти (44–49). Локализатор (агенс власти) контролише објекат локализације (пацијенс власти). Агенс власти је у примерима из административног стила најчешће суд, а у устаљеним изразима то је Бог или лице правде. Пацијенс се налази на „отвореном пољу“ и у потпуности је доступан погледу агенса. С друге стране, пошто је агенс „зид“ пацијенс види само његову предњу страну („лице“). Растојање између агенса и пацијенса је мало и пацијенс је доведен пред агенс да би се проверило колико поштује донете одлуке.

Слика 6. Анализа примера потегнути пред суд и бити пред Богом / лицем правде

На крају треба нагласити да је код неких примера могућа двострука интеракција: власт је подложна контроли народа, као што је и народ подложен контроли власти.

Закључак

У раду је предложен теоријски модел анализе конструкција и израза везаних за концепт власти. Анализа је обављена на три нивоа: морфолошком, творбеном и синтаксичком. Основу анализе чиниле су бинарне опозиције: хоризонтална/вертикална оса интеракције, јединичност/мноштво и близина/даљина.

На морфолошком нивоу обрађени су разлози за бројивост именице *власт*. Утврђено је да је могућност њене партикуларизације обрнуто сразмерна дистанци између агенса и пацијенса власти. На творбеном нивоу обрађена је пажња на творбу именица, придева и глагола префиксима *над-*, *пог-* и *прег-*.

Вертикалну осу интеракције на синтаксичком нивоу представљају конструкције са предлозима *над-* и *пог-*. Предложен је модел њиховог концептуалног простора у облику ваљка и утврђено је да га од концептуалног простора реченица без ових предлога разликује критеријум дистанце, односно свест о непосредној контроли агенса над пацијенсом.

Хоризонталну раван интеракције репрезентују примери са предлогом *прег-*. Они су обрађени коришћењем оријентационе метафоре „СТАЈАЊА ПРЕД ЗИДОМ НА ОТВОРЕНОМ ПОЉУ“. Она подразумева мало растојање између агенса и пацијенса. За њено разумевање важна је и дистинкција *видљиво : невидљиво / досиујно : недосиујно*.

Литература:

- Алексић 2013: Д. Алексић, Проблем дистинкције апстрактно-конкретно и квалификација именица, у: Маја Анђелковић (одг. ур.), *Савремена проучавања језика и књижевности*, књ. 1, зборник радова са IV научног скупа младих филолога Србије одржаног у 14. марта 2012. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 115–125.
- Арсенијевић 2009: Н. Арсенијевић, „Синтаксичке улоге семантичког (дубинског) објекта у српском језику“, Нови Сад: *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, ЛП/1, Нови Сад, 179–190.
- Ашић, Станојевић 2008: Т. Ашић, В. Станојевић, О предлозима испред и пред у српском језику, у: М. Радовановић, П. Пипер (ур.), *Семантичка проучавања српског језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Белешке 1898: *Стенографске белешке о седницама Народне скупштинине за 1898. годину*, Београд: Државна штампарија.
- Гарденфорс 2004: Р. Gärdenfors, Conceptual Spaces as a Framework for Knowledge Representation, Freiburg: *Mind and Matter*, 2, 9–27.
- Гортон Премк 2004: Д. Гортон Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Зинка 2005: М. Zinka, *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*, Zagreb: *Fluminensia*, 17/1, Zagreb, 39–52.
- Ивић 1980: М. Ивић, О партикуларизаторима, Београд: *Јужнословенски филолоџ*, XXXVI, Београд, 1–12.
- Ивић 2001¹⁰: М. Ivić, *Pravci u lingvistici I*, Beograd: XX vek.
- Ивић 2002: М. Ivić, *Red reči, lingvistički ogledi četiri*, Beograd: XX vek.
- Ивић 2008³: М. Ivić, *Lingvistički ogledi*, Beograd: XX vek.

- Касасанто 2010: D. Casasanto, *Space for Thinking*, London, in: V. Evans, P. Chilton (Eds.), *Language, Cognition and Space*, London: Equinox Publishing.
- Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, први део (слагање и префиксација)*, Београд / Нови Сад: Завод за уџбенике, Институт за српски језик САНУ, Матица српска.
- Кликовац 2000: D. Klikovac, *Semantika predloga (studija iz kognitivne lingvistike)*, Beograd: Filološki fakultet.
- Кристал 1985: D. Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, прев. I. Klajn i B. Hlebec, Beograd: Nolit.
- Костић 2010: А. Костић, *Кожни психологија*, Београд: Завод за уџбенике .
- Лејкоф, Џонсон 2003: George Lakoff and Mark Johnson, *Metaphors we live by*, London: The university of Chicago press (originally published in Chicago: The University of Chicago Press, 1980).
- Левинсон 2004: S. C. Levinson, *Space in Language and Cognition*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Младеновић 2008: Александар Младеновић, *Историја српског језика, одабрани радови*, Београд: Чигоја штампа.
- Пипер 2001²: Р. Пипер, *Jezik i prostor*, Beograd: XX vek.
- Пипер и др. 2005: П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременог српског језика, прости реченица* (ред. М. Ивић), Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- РМС 2007: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Савић Грујић 2011: А. Савић Грујић, *Множина ајстракћних именица IV врсте*, у: Бојана Димитријевић, Јордана Марковић (ур.), *Годишњак за српски језик и књижевност*, XXIV/11, Ниш: Филозофски факултет.
- Смаилагић 2013: И. Смаилагић, Семантичка анализа основних назива за боје у шведском и српском језику, у: Маја Анђелковић (одг. ур.), *Савремена проучавања језика и књижевности*, књ. 1, зборник радова са IV научног скупа младих филолога Србије одржаног у 14. марта 2012. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 181–193.

CONCEPT OF POWER IN THE LINGUISTIC MIRROR

Summary

The aim of this paper is to propose a theoretical model for analyse of words and expressions of power. In the first part of the paper the countability of abstract noun *vlast* is analysed. The second part of the paper contains analyse of words with prefixes *nad*, *pod* and *pred*. The final part of the deals with two problems: constriction of expressions with prepositions *nad* i *pred* (*vladati nad*, *biti pod nečijom vlašću*) and construction of expressions with preposition *pred* (*izneti pred skupštinu*, *izvesti pred sud*). The basis for the analyze is distinction between two axis of interaction: horizontal and vertical. One of the conclusions of the paper is that spacial relations effect on construction of words and expressions of power in the Serbian language.

Key words: power, vertical / horizontal axis, countability

Jelena Pavlović

Ivana Vlajković¹
Novi Sad

FACIAL FEATURES IN ENGLISH AND SERBIAN IDIOMATIC EXPRESSIONS

This paper is an attempt to contrast English and Serbian idiomatic expressions centered on facial features. It is a synchronic study which takes into consideration both the similarities and the differences between idioms in L1 and L2. Furthermore, it is a one-way study (Serbian to English) with a dictionary corpus covering the following features: face, beard, hair, nose, eye/eyes, cheek, mouth, ear/ears, and forehead. The paper is based on the traditional, rather than the cognitive approach to idioms, since the former still has some application and can be useful in translation, as well as in the English language teaching. Accordingly, the excerpted idiomatic expressions were classified into several categories including: 'full equivalents', which comprise idioms in L1 and L2 with the same meaning, syntactic and lexical structure, and imagery they are based on, 'partial equivalents', with identical or almost identical meanings, but slightly different syntactic and lexical structure, or imagery basis, and 'meaning correspondents', where only meaning is the same. Each of the two groups was divided into subcategories and further analysed.

Key words: idiomatic expressions, facial features, lexical contrast, English, Serbian

1. Introduction

In order to present the framework within which this paper analyses idiomatic expressions with facial feature lexemes, some general information on lexical contrast and idiomatic expressions should be given in the introduction. According to Prčić (2005: 170-171), contrastive lexicology should essentially compare the content of L1 and L2 by taking into account the relationship between descriptive and associative features of a given word in L1, as well as the descriptive and associative features of the relevant word or words in L2. The analysis should also include intralingual, cross-lingual, as well as cross-cultural aspects.

From the methodological perspective, lexical contrast should establish the degree of functional-communicative equivalence between the words/phrases in L1 and L2 by placing them along a continuum, at one end of which we find identical items, and at the other lexical gaps. Lexemes in L2 which are identical or very similar to lexemes in L1 should be referred to as (formal) correspondents, and they have the same form, function and content as the given L1 lexeme. In cases where we have lexical gaps, our goal is to establish the functional-communicative equivalent, i.e. find a lexical item in L2 which has the same function and content as the given word in L1 (but, obviously, not the same form). It follows that in case of correspondents we have a much higher degree of functional-communicative equivalence, since they are identical to a given L1 lexical item in terms of form, function and content, whereas in case of equivalents we only have identical function and content. In other words, we can say that correspondents are optimal equivalents.

¹ ivana.vlajkovic@filfak.ni.ac.rs

A few things need to be said about idiomatic expressions or phrasemes (Turk and Opašić 2008) as well. *Encyclopedia of English Language and Linguistics* (2005) defines the term idiom [...] as “an institutionalized multiword construction, the meaning of which cannot be fully deduced from the meaning of its constituent words, and which may be regarded as a self-contained lexical item”.

Villavicencio (2004: 1127) adds that: “Idioms are commonly thought of as metaphors that have become fixed or fossilized over time. While in some cases the metaphor is transparent and can be easily understood even by non-native speakers, in other cases the metaphor is opaque and if the idiom is not known by the hearer, it can lead to misinterpretations”.

Most idioms that function as verbs or nouns participate in the inflectional variations normal for their word-class: verbs, for example, can be marked by a particular person or tense (She has let the cat out of the bag), and nouns can be pluralized (bears with sore heads). Beyond this, however, many idioms are subject to a range of grammatical restrictions, and are capable to a greater or less degree of being altered or added to or having their word order changed (Encyclopedia 2005: 4247).

Furthermore, Lakoff (1987: 451) talks about the relativity of idiom decoding: “Just as there are considerable speaker-to-speaker differences in the details of rules of grammar, and very great differences in vocabulary, so there are differences in the images associated with idioms. For most of the imageable idioms I have studied, there seem to be between one and three prevalent associated images, though in some cases there may be between a half-dozen and a dozen. This is by no means an unseemly amount of lexical variation. In fact, since associated images are hardly ever consciously taught or consciously learned, it is remarkable that there is any uniformity at all”.

Dobrovol'skij (2005: 58) gives an explanation of the contrastive analysis of idioms saying that it can be regarded as a special type of language comparison different from all other kinds of cross-linguistic research. “This reading of the term contrastive, which goes back to Rojzenzon and Avaliani (1967), implies that the term is understood as a hyponym of the term cross-linguistic”. The difference between the contrastive analysis of idioms and other types of cross-linguistic research can be explained by the following features:

- a) the subject of comparison is idioms of two languages L1 and L2
- b) contrastive analysis is synchronically oriented and aims at recovering both differences and similarities between idioms of L1 and L2
- c) factors such as genetic relationships, typological parallels, geographic contacts, do not play any role in the framework of this approach
- d) the aims of contrastive analysis are mainly of the practical nature

After this brief introduction, the following section will give some more information about aims and methodology of this research.

2. Aims and methodology

The main aim of this paper was to contrast a particular “thematic group” of idioms, i.e. idiomatic expressions with constituents referring to aspects of the same thematic field (in this case to facial features) in L1 and L2, and place them along the continuum between formal correspondents and lexical gaps. At the same time, facial features served as *tertium comparationis* in the analysis. The study was done in only one direction, from L1 to L2, where L1 is Serbian, and L2 is English. The analysis belongs to the

so-called traditional approach to phrasemes (as opposed to the cognitive one, which gained momentum in the late 90s, and which, according to many authors, managed to give solutions to some problematic aspects of the traditional approach), as it is still considered practical, useful and applicable, especially in translation and language teaching.

The continuum that Prčić talks about has been divided differently by different authors, and drawing upon Eckert and Gunther (1992: 153), Dobrovol'skij summarises this division into three categories: "full equivalents", which comprise idioms in L1 and L2 with the same meaning, syntactic and lexical structure, and imagery they are based on (formal correspondents, according to Prčić 2005: 170), "partial equivalents", with identical or almost identical meanings, but slightly different syntactic and lexical structure, or imagery basis, and "meaning correspondents" (lexical gaps, according to Prčić 2005: 170), where a given L1 idiom shares only meaning with its L2 equivalent.

The corpus analysed in this study was excerpted from the Serbian-English Dictionary of Idioms (1995) and it comprises idiomatic expressions which have the following facial features as their constituents: beard, cheek, ear/ears, eye/eyes, face, forehead, hair, mouth, and nose. Another dictionary that was used in the analysis, *Semantičko-derivacioni rečnik* (Sveska 1: Čovek – delovi tela), was helpful in the analysis of the imagery bases in those expressions in which it varied in L1 and L2.

In the following section examples from L1 and L2 will be presented and analysed with regard to their form, meaning, syntactic and lexical structure, and imagery basis. In cases where dictionary entries offered several equivalents for a single L1 entry, the equivalent closest to the source language phraseme was chosen.

3. Corpus analysis

The analysis of the corpus will start from formal correspondents in Serbian and English, i.e. idiomatic expressions which have the same meaning, syntactic and lexical structure, as well as imagery basis. The meaning of each idiom, taken from the *Serbian-English Dictionary of Idioms* (1995) will be given in brackets.

Prčić (2008: 159) notes that idiomaticity, which is the main property of an idiom, can be achieved by means of semantic and formal idiomatisation. This process is mostly carried out with the help of metaphorical or metonymic transfer of meaning. Šipka (2001: 43) writes that bodily movements (the movements of the head, neck, shoulders, legs, arms), as well as the muscles of the face, eyes and lips can express attitudes one has towards other people or situations. Some of the examples he gives are: clenching of the fists or grinding one's teeth in anger, opening one's eyes wide in surprise or astonishment, rubbing one's beard or hands in delight, etc. All these can also serve as explanations for the extensions of meaning that idiomatic expressions with facial features have.

This being said, it would be useful to note some of the metaphorical extensions that the facial features in the idioms chosen here can have. In alphabetical order, *beard* can be taken to mean something that conceals, as in informal English (US) it refers to "a person who carries out a transaction, typically a bet, for someone else in order to conceal the other's identity" (ODO).

Formal correspondents

Group 1 – formal correspondents

The total of 9 idiomatic expressions in Serbian and English were identified as formal correspondents. In this group there are no syntactic or lexical variations between L1 and L2 idioms found in the dictionary.

- 1) mrmljati u bradu (to speak inarticulately) – to mumble/mutter in one's beard
- 2) smejati se u bradu (to be secretly amused) – to laugh in one's beard
- 3) duga kosa, kratka pamet (people cultivating long hair have little wit)– long hair, short wit In this example, the dictionary seems to have offered quite a literal interpretation of the meaning, which rather refers to people who are too concerned with their looks not being particularly interested in developing their intellect.
- 4) smejati se nekome u lice (to mock someone openly) – to laugh in someone's face
- 5) licem u lice (to face someone/something) – face to face
- 6) govoriti kroz nos (to speak with a nasal twang)– to speak through one's nose
- 7) otvoriti nekome oči (to make someone realise the truth) – to open someone's eyes
- 8) ulazi na jedno uvo, a izlazi na drugo (to pay no attention) – to go in one ear and out the other

In this idiomatic expression, the lexeme 'ear' is used with the metaphorical meaning 'attention', which also applies to the lexeme 'eye' (Free Online Dictionary). This can be supported by similar expressions 'to be all eyes' and 'to be all ears'. In Serbian, *Semantičko-derivacioni rečnik* lists the same figurative meaning for the lexeme 'eye', but not for the lexeme 'ear', even though we also have idiomatic expressions 'pretvorio sam se u uši' and 'pretvoriti se u oko'.

- 9) u očima nekoga (in someone's judgement) – in the eyes of someone

Group 2: formal correspondents with slight lexical or syntactic alterations

This group of idioms still comprises formal correspondents, with the exception that there are optional lexical and semantic elements, which do not influence the meaning of the idiom as a whole, or its imagery basis. Six idiomatic expressions were identified as formal correspondents with optional lexical or syntactic additions.

- 10) čupati kosu (to make a show of despair and frustration) - to tear one's hair (out)
- 11) turati/zabadati nos u nesto (to pry in other people's affairs) – to poke/stick/push one's nose into something
- 12) imati nos za nešto (to be good at discovering facts) – to have a (good/fine) nose for something
- 13) oko za oko, zub za zub (the Old Testament concept of retaliation) – an eye for an eye, (and) a tooth for a tooth (FOD lists this expression without the linking word 'and').
- 14) golim okom (without the aid of lenses) – (with) the naked eye
- 15) ne verovati svojim usima (to listen incredulously) – not (be able) to believe one's ears

Partial correspondents (correspondents)

Partial correspondents in L1 and L2 have the same meaning, but show only partial equivalence in syntactic and/or lexical structure, as well as the imagery basis. In this group too we will see idiomatic expressions gradually moving away from formal correspondents towards correspondents which are only identical in meaning, and different in everything else (which are dealt with in the next section). This is also the largest group in this analysis, as it allows for most variations between L1 and L2, albeit small ones.

- 16) *bride mi uši* (crestfallen after a scolding) – to be sent with a flea in one's ear
- 17) *gladiti bradu* (to feel smug) – to rub one's hands
- 18) *pljunuti nekom u bradu/lice* (to humiliate, dishonour someone) – to spit in someone's face/eye
- 19) *diže mi se kosa na glavi* (to feel great fear) – my hair stands on end
- 20) *lice i naličje medalje* (positive and negative sides of something) – two sides of the coin/medal
- 21) *pokazati svoje pravo lice* (to reveal one's true nature) – to show one's true colours
- 22) *skresati nekome nešto u lice* (to upbraid someone) – to fling/throw something in someone's teeth/face
- 23) *uneti se nekome u lice* (to draw closer to someone) – to glare at someone
- 24) *na licu mesta* (at the place of an accident) – on the (actual) spot
- 25) *vuci nekoga za nos* (to hoodwink, make fun of someone) – to lead someone by the nose
- 26) *natrljati nekome nos* (to remind someone of a blunder) – to rub someone's nose in it
- 27) *pokazati nekome nos* (to show someone defiance and contempt) – to thumb one's nose at someone
- 28) *ispred nosa* (right in front) – (right) under someone's nose
- 29) *ne videti dalje od nosa* (to be intellectually nearsighted) – to be unable to see beyond the end of one's nose
- 30) *ići za nosom* (to go straight forward) – to follow one's nose
- 31) *od oka* (good looking) – easy on the eyes
- 32) *više vide četiri oka nego dva* – four eyes see more than two
- 33) *dobiti po nosu* (to get a rebuke) – to get a rap on the knuckles
- 34) *baciti oko na nekoga* (to ogle or covet somebody) – to have an eye on someone
- 35) *zažmuriti na jedno oko* (to pretend not to notice) – to turn a blind eye
- 36) *zapasti nekome za oko* (to attract someone's attention) – to catch (some)one's eye
- 37) *oko sokolovo* (a sharp eye) – an eagle eye
- 38) *pretvoriti se u oko* (to watch keenly) – to be all eyes
- 39) *pun kao oko* (filled up, filled to capacity) – filled to the brain
- 40) *budnim okom* (vigilantly, watchfully) – with a watchful/beady eye
- 41) *dok okom trepneš* (in an instant) – in the blink of an eye (Free Online Dictionary). This L2 example was not taken from *Semantičko-derivacioni rečnik*, which offered only the following equivalents: in a flash, no sooner said than done, etc.
- 42) *gledati nekoga krivim okom* (to look at someone disapprovingly)- to look askance
- 43) *ne trepnuti okom* (not to bat an eyelid) – not to bat an eyelid

- 44 držati na oku (to watch attentively) – to keep a beady, sharp, watchful eye on someone
- 45 gledati nekog pravo u oči (to be candid) – to look someone straight in the eye
- 46 izaći nekome na oči (to appear before someone) – to appear before someone, to show one's face
- 47 imati velike oči (to be greedy) – his eyes are bigger than his belly/stomach
- 48 kao oči u glavi (as the most precious thing) – like the apple of one's eye
- 49 otvoriti četvore oči (to keep a careful watch) – to keep/have one's eye open
- 50 oči u oči (confronted) – eyeball to eyeball
- 51 pariti oči (to enjoy a pretty sight) – to feast one's eyes on
- 52 skresati nekome nešto u oči (to tell smoe an unpleasant truth) – to throw/flip something in someone's face/teeth
- 53 gubi mi se s očiju (go away) – get out of my sight
- 54 daleko od očiju, daleko od srca (those who are absent for long soon get forgotten) – far from eye, far from heart
- 55 biti nekom crn pred očima/ ne moci nekoga očima gledati (to hate someone) – cannot bear/stand the sight of someone
- 56 ne verovati svojim očima (to disbelieve what one has just seen) – cannot believe one's eyes
- 57 izvuci nekome uši (to punish a child for a mischief) – to box someone's ears
- 58 magareće uši (turned down corners in the pages of a book) – dog's ears
- 59 načuljiti uši (to pay attention) – to prick up one's ears
- 60 otvoriti dobro uši /pretvoriti se u uši (to listen attentively) – to keep one's ears open, to be all ears (FOD)
- 61 probijati nekome uši (to make tiresome demands) – to bend someone's ear
- 62 puniti nekome uši (to badger, to importune someone) – to put idea into someone's head
- 63 doći nekome do ušiju (to learn by hearsay) – to reach someone's ears
- 64 pocrveneti do ušiju (to turn scarlet in the face) – to blush up to the eyes
- 65 niko te nije šibao po ušima (nobody forced you) – nobody twisted your arm
- 66 pokriti se ušima (to feel ashamed of oneself) – to hide one's face
- 67 začepiti nekome usta (to silence someone) – to stop someone's mouth
- 68 iz tvojih usta u božje uši (may your wish come true) – from your lips to God's ears
- 69 tvrd na ušima (deaf) – heard on hearing
- 70 ispirati usta (to spread nasty gossip about someone) – to badmouth someone
- 71 mrtva usta ne govore (the dead are silent) – dead men tell no tales
- 72 od usta do usta (verbally rather than in writing) – by word of mouth
- 73 slušati otvorenih usta (to listen eagerly) – to listen agog
- 74 usta ima, jezik nema (when a child is shy to speak) – has the cat got your tongue?

Meaning correspondents (functional-communicative equivalent)

The final group of idiomatic expressions is at the same time the one on the very end of the presupposed continuum of phrasemes determined by their lexical and semantic structure, meaning, and imagery basis. The only common characteristic of L1 and L2 expressions in this group is meaning. As for the imagery basis, occasionally we can notice some relatedness of the L1 and L2 imagery bases, in that they belong to the same thematic group (facial features). There are not many such examples, as can

be seen below, but some of them include the following pairs: *obesiti nos* – to be down in the *mouth*, or *bosti oči* – to stare one in the *face*, where we have different imagery, connected by the fact that they belong to the domain of facial features.

- 74) *verovati na bradu* (to trust implicitly) – to take as gospel truth
- 75) *obesiti nos* (to feel wretched) – to be down in the mouth
- 76) *padati na nos* (to be worn out by much work) – to break one's neck
- 77) *ostati duga nosa* (to be cheated out of something) – to get the short end of the stick, to be left holding the baby, to be left empty-handed, to be shortchanged
- 78) *imati obraz kao đon* (to be unfeeling, insensitive) – to have a thick skin
- 79) *osvetlati obraz* (to bring honour and respect) – to do someone credit/proud ?
- 80) *iz oka, iz boka* (by any possible method) – by fair means or foul
- 81) *od oka* (without measuring) – at a rough estimate
- 82) *u četiri oka* (confidentially) – in strict confidence
- 83) *kud on okom, ti skokom* (attentive, lively) – on one's toes
- 84) *bosti oči* (to be conspicuous) – to stare one in the face
- 85) *vaditi oči* (to quarrel incessantly) – to be at daggers drawn
- 86) *za nečije lepe oči* (without reward, gratis) – for love
- 87) *ne izlaziti nekome na oči* (to keep out of someone's sight) – to lie low, to keep a low profile
- 88) *sklopiti oči* (to die) – to breathe one's last
- 89) *pući pred očima* (to come to a realisation, to see the truth) – to dawn on/upon one
- 90) *smrknuti se nekom pred očima* (to become enraged) – to see red
- 91) *sto očima vidi, to rukama napravi* (a skillful handyman) – a dab hand
- 92) *boli me uvo* (I am not concerned) – I couldn't care less
- 93) *seci uvo, kрпи nos* (to be very poor) – to live from hand to mouth
- 94) *parati uši* (to make a harsh sound) – to grate on one's ears
- 95) *pojesti nekome uši* (to empty someone's larder) – to eat someone out of house and home
- 96) *terati nekoga kroz iglene uši* (to wrest, wrench something from someone) – to squeeze someone till the pips squeek
- 97) *zaljubiti se preko ušiju* (to be infatuated) – to fall in love head over heels
- 98) *sve mu puca za ušima* (to eat with great relish) – to put it away, to wolf it down, to stuff one's guts, to smack one's lips.
- 99) *sedeti na ušima* (to be inattentive) – to be wool-gathering
- 100) *odvajati od usta* (to make drastic economies) – to pinch and scrape
- 101) *skakati sam sebi u usta* (to act against one's own interests) – to cut off one's nose to spite one's face
- 102) *hvaliti nesto na sva usta* (to praise someone/something highly) – to sing someone's praises, to praise someone to the skies
- 103) *stajati na čelu* (to lead) – to be in the van, to lead the way

4. Conclusion

Šipka (1987: 90) says that studying and knowing phrasemes of a language, in this case a thematic group of idiomatic expressions, are very important for that language. Furthermore, Turk and Opašić (2008: 26) add that they express the cultural and ethnological individuality of a nation in the language of which they developed, which is why

they mostly differ in their background imagery. However, in the corpus analysed here, we see a slightly different picture: the universal experiences in both of the languages poured into idiomatic expressions in the same or very similar way. A great deal of the analysed L1 and L2 showed a high degree of similarity, which can easily be illustrated with the fact that there are 9 formal correspondents and 6 formal correspondents with optional lexical or syntactic changes/variations (these are usually very slight changes). Furthermore, there are 58 partial correspondents or equivalents, and 29 meaning correspondents.

This small-scale analysis can be applied in language teaching/learning, or can serve as a starting point for other studies of idiomatic expressions focusing on the human body, or more precisely facial features. Such studies are numerous especially in cognitive linguistics, which views idiomatic language as human-centred to a large extent. Prčić (2008: 159) also notes that recognising and being able to properly use idiomatic expressions has a crucial role in translation, contrastive analysis, and language learning – not only foreign language, but one's mother tongue as well.

References

- Brown 2005: Brown, K. (ed.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Elsevier Science.
- Dobrovol'skij, Piirainen 2005: Dobrovol'skij, D., Piirainen, E. *Figurative language: cross-cultural and cross-linguistic perspectives*. Emerald Group Publishing.
- Lakoff 1987: Lakoff, G. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. University of Chicago Press.
- Prčić 2005: Prčić, T. *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.
- Prčić 2008: Prčić, T. *Semantika i pragmatika reči* (drugo, dopunjeno izdanje). Novi Sad: Zmaj.
- Šipka 2001: Šipka, M. Frazemi gestovno-mimičkog porekla. *Južnoslovenski filolog*, LVII, pp. 41-52
- Turk, Opašić 2008: Turk, M., Opašić, M. Supostavna raščlamba frazema. *Fluminensia*, yr. 20, no. 1, pp. 19-31
- Villavicencio 2004: Villavicencio, A. A multilingual database. *Proceedings of the Fourth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2004)*, Lisbon, Portugal, pp. 1127-30.

Dictionaries

- BENSON, M. (1997). *Srpskohrvatsko-engleski rečnik* (elektronsko izdanje). Prokon, Beograd.
- RMS — Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, I – IV. (1967). Matica srpska, Novi Sad — Matica hrvatska, Zagreb.
- Milosavljević, B., Williams-Milosavljević, M. (1995). *Serbian-English Dictionary of Idioms* (third edition). Srpska književna zadruga, Beograd.
- Gortan-Premk, D., Vasić, V., and Nedeljkov, LJ. (2003). *Semantičko-derivacioni rečnik*. Filozofski fakultet, Novi Sad.
- The Free Dictionary. <http://www.thefreedictionary.com/> 20. 04. 2012.
- Oxford Dictionaries. <http://oxforddictionaries.com/> 20. 04. 2012.

ДЕЛОВИ ЛИЦА У ЕНГЛЕСКИМ И СРПСКИМ ИДИОМАТСКИМ ИЗРАЗИМА**Резиме**

У овом раду контрастирају се енглески и српски идиоматски изрази са лексемама које означавају делове лица. Истраживање је једносмерно (од српског ка енглеском) и синхронијско, и узима у обзир и сличности и разлике између идиома у ова два језика. Корпус који је коришћен у раду екскерпиран је из речника и обухвата идиоме који у себи садрже следеће делове главе: лице, браду, косу, нос, око/очи, образ, уста, ухо/уши и чело. Методолошки гледано, рад се заснива на традиционалној анализи идиома, насупрот тренутно доминантном и популарном когнитивном приступу, јер се кренуло од претпоставке да и резултати овог старијег приступа могу наћи примену у превођењу, као и у настави језика. Идиоми су класификовани у неколико категорија, дуж замишљеног континуума, на чијем се једном крају налазе формални кореспонденти, који представљају идиоме у Л1 и Л2 са истим значењем, синтаксичком и лексичком структуром, затим кореспонденти, који се у извесној мери разликују, док су на супротном крају значењски кореспонденти, који осим значења немају ништа заједничко. Анализа је показала велику сличност између идиоматских израза у енглеском и српском.

Кључне речи: идиоматски изрази, делови лица, лексичко контрастирање, енглески, српски

Ивана Влајковић

Jelena Simunović Poluga¹
Nikšić

CULTURALLY MARKED LEXIS – TRANSLATION AS A MODE OF COLONIZATION

This paper deals with interdisciplinary research in order to identify, understand and translate culturally marked lexis based on the corpus represented by a translation of a book regarding popular money psychology within American society. Having in mind that culturally marked lexis represents “each word of a particular language which in order to be truly understood must assume knowledge of certain socio-cultural specifics of the speech community”, there is a need to research culturally marked lexis through the theoretical framework and methodological apparatus of multiple disciplines (Bratanić, 1991:19). The basis for this study may be found in sociolinguistic research which is to be combined with certain translation theory models in order to have a culturally sensitive translation as a result. Culturally marked lexis is researched within the scope of a speech community and by the means of translation theory models, techniques and principles for an acceptable translation are developed. We deem that sociolinguistic analysis, as well as text analysis is necessary for a translation without dominance of one or the other culture.

Key words: culturally marked lexis, translation, socio-cultural specifics

1. Introduction

This paper shall deal with interdisciplinary research in order to identify, understand and translate some culturally marked lexis. First of all, we want to emphasize that culturally marked lexis and its identification is of great importance for language understanding, bringing conclusions on relations between language and culture, translating texts from various cultures and discovering national or cultural identity of a speech community. The idea for this research stemmed from a definition by Maja Bratanić (1991: 19) according to which culturally marked lexis represents “each word of a particular language which in order to be actually understood must assume knowledge of certain socio-cultural specifics of the speech community”. The reasons here stated direct us to this topic's interdisciplinary character and a need to research the means of recognizing, understanding and translating culturally marked lexis through a theoretical framework and methodological apparatus of multiple disciplines. The basis of such research is found in sociolinguistic research which is to be combined with different translation theory models in order to present culturally marked lexis in a clear and specific manner.

In this study it is necessary to notice the cultural basis of language in order to research the origin and purpose of culturally marked lexis. It is necessary to view culturally marked lexis within the scope of a speech community, which is stressed in the above definition so the concepts of speech community and its ethnographic facts must be examined. In order to analyze this lexis there is a need to identify it, which would require considerations of language varieties and seeing whether it represents a regionally or ethnically marked speech. Another question tied with the significance of iden-

1 jsimunovic@tfc.edu

tifying such lexis is whether it is connected with creation of national or ethnic identity and to what extent. Therefore, we need to consider this issue within translation theory, which during its development often researched questions of foreign cultural elements in language and translation. This kind of approach may be helpful in recognizing culturally marked lexis, since it is crucial for a translator to develop techniques and methods especially regarding cultural specifics of the language which is being translated. Moreover, it is a widespread fact that most of language is culturally marked, which means that during translation it may be easier to see which culturally marked lexis creates hindrances in comprehension and intercultural communication. Having in mind the basis of this paper, this theme covers multiple fields of research including text analysis, translation analysis, researching sociolinguistic translation impacts and semantic basis in the process of transferring foreign cultural elements to the culture of the target language.

In order to narrow this topic and ease identification of the lexis, we will consider a corpus consisting of one of the many translations coming from popular American culture. This culture especially presents a challenge for the translator due to its distance and dominance of English language, English structures, slang and anglicisms. We deem that proper translation needs sociolinguistic analysis as well as text and textual structure analysis, in order to avoid dominance of one or the other culture.

Having this in mind the corpus chosen for this paper is a section of the bestseller „Secrets of the millionaire’s mind“ by T. Harv Eker and its translation into Serbian „Kako razmišljaju milioneri“². This corpus is especially suitable due to the popularity of the topic and the widespread opinions about money written from American point of the view. Thus, it represents a highly cultural text and attempted translation of values represented in the original gives us a good perspective on the sociolinguistic situation in Serbian language. During the corpus study we have found out that the translator is using ideologically colored expressions as well as foreign sounding phrases and collocations, slang and anglicisms. This raised questions regarding the socio-cultural specifics being transferred from one language to another, i.e. from one culture to another. In this paper we shall identify and analyze examples of culturally marked lexis and determine whether their foreign sounding translation is justified or not. We will argue that though the impact of English language and western culture is inevitable in Serbian, there should be a strategy where the translation is not dominated by foreign cultural elements.

2. Basis and the scope of research

In translation theory and practice the issues of translating elements of foreign cultures is often discussed. According to Munday (2004) a ‘cultural turn’ in translation studies is introduced by Mary Snell Hornby (1990) and later Bassnett and Lefevere, whose studies include “studies of changing standards in translation over time, the power exercised in publishing industry in pursuit of specific ideologies, [...] translation and colonization” (2004: 127). In his course book on translation Vladimir Ivir (1985) devotes a special chapter to translating Yugoslav socio-political terminology of the time. However, even before the ‘cultural turn’ Nida (1964: 97) explains that „languages are basically part of culture, and words cannot be understood correctly apart from the

2 Hardcover edition (2005) from HarperBusiness, the Paperback edition (2000) from HARPER COLLINS US BRAND CODE, published in Belgrade (Serbia) in 2006 by Čarobna knjiga publishing company.

local cultural phenomena for which they are symbols“. Due to the fact that majority of language is culturally marked its level of markedness can be easily recognized in the translation process, as such lexis will pose greatest problems for the translator. However, within current and popular translations and due to globalization trend there is a tendency to overlook such lexis and introduce foreign cultural elements, structures and lexemes which will be illustrated in the examples from our corpus. As a result, we will conclude that translation of literature within western pop culture appears to bring a whole new spectrum of foreign words, clumsy collocations and odd sounding slang translations into the target language.

The dominant role of English language in the world is evident and inevitable especially within the field of technology and is increasing within other fields. However, if we consider translation as “the process of transferring a written text from SL to TL, conducted by a translator, or translators, in a specific socio-cultural context,” keeping in mind “its function in the socio-cultural context” as well as “the cognitive, linguistic, visual, cultural and ideological phenomena” (Hatim and Munday 2004: 6) we must consider the culturally marked lexis with cultural sensitivity, which will decrease the dominance of source language ideology, structures and possibly even use of loans. This brings us to the issue of colonization where we have to keep in mind “the argument that translation has played an active role in the colonization process” as well as that “the central intersection of translation studies and postcolonial theory is that of **power relations**” (Munday 2005: 134, Munday’s emphasis).

Power relations are a crucial issue within sociolinguistic research and lead us to conclusions about the socio-cultural specifics of different speech communities. These relations must be noted and made aware of in the translation process, so that the translation would not be completely reduced to foreign cultural values (foreignization), or to domestic cultural values (domestication). Having in mind that domestication of foreign texts is defined by Venuti (1995:19-21) “as dominating Anglo-American translation culture” it must be noted that he is speaking about translating to English. Despite of this definition and Venuti’s (1995) insistence upon foreignization, we believe that he also notices this dominating when translating from English and our emphasis in this paper will be on negative effects of introducing multiple foreign elements and structures into the target language. We also want to stress that both translation strategies Venuti discusses can be ethnocentric and show partiality, but within the translation process our focus will remain on transferring text from one speech community to another. Therefore, within sociolinguistic framework we will find justification for creating valid translation while partly avoiding the usual strategies (having in mind that the translation must be culturally sensitive to both cultures).

According to the above cited definition of culturally marked lexis, socio-cultural specifics of a speech community play an important role in finding out more about actual word meaning. Consequently, researching speech communities and their lexical patterns should lead us to a more culturally sensitive translation. As Bratanić claims (1991: 67) these lexical differences are a “consequence of cultural differences between two speech communities”, where it is essential to be aware of these differences in order to obtain a good translation. Namely, speech community was a term first established by Labov (1972) who defines it as a group of speakers who have common norms of inter-individual communication and use language in accordance with the socio-cultural context (according to Filipović 2009: 17). Furthermore, when describing speech community Meyerhoff (2006: 28) talks about „consistency in the patterns between and within speakers across different styles“. Though her point is to show how speakers can

both consciously and unconsciously follow patterns of a certain speech community in our study this means that there is a need for consistency respectful to the speech community within which a translation is established.

When it comes to socio cultural specifics and their understanding it is important to be aware of cultural models. In her study of modern sociolinguistics Filipović (2009: 19) describes cultural models as models which construct our social reality and impact the behavior of the entire community. Moreover, Filipović (2009: 45) claims that in Serbia the social and political elite is trying to impose a cultural model of globalization and internationalization. To what extent this reflects on the use of Serbian language in translations will be explained further in the analysis of corpus of this study.

In order to limit the scope of this research we have selected examples from the first sixty pages of the book (though the same or similar occurrences were found in the rest of the book as well, the goal here was also to show frequency of illustrated translations) “Secrets of the millionaire’s mind” in order to show how culturally marked lexis is translated. Analysis includes the following classification:

- 1) Ideologically colored discourse
- 2) Foreign structures
- 3) Collocations and slang
- 4) Anglicisms

3. Analysis of corpus

As it was stated earlier during the translation process there is a need to be aware of speech community of source and target language as well as relevant ethnographic facts, in order to find the examples of non-equivalence and address them properly. Although equivalence was primarily discussed in the linguistic sense, linguistic and cultural untranslatability were introduced by Catford according to whom “cultural untranslatability is due to the absence in the TL culture of a relevant situational feature for the SL text” (as cited in Bassnett 2002: 38). Though Bassnett (2002: 39) discusses terminology of social structuring, her explanations of cultural untranslatability are based on one’s “cultural context” and “particularized view.” While language plays an important role in culture, so should translation be of importance for both cultural enrichment and preservation of cultural identity of the target language. Moreover, other than the presumed translator’s competence to provide us with a valid translation important role should be given to socio-cultural competence. This type of competence also includes awareness of the context: “The skills and resources speakers need to deploy in order to be competent members of a speech community using language, not only grammatically but appropriately in different contexts, domains or with different interlocutors” (Meyerhoff 2006:96). Therefore, the translator is expected to know and be aware of the socio-cultural context of his own speech community in order to translate culturally specific lexis appropriately.

Usually culturally specific lexis is a consequence of cultural differences as well as differences in geographical features, history and development of the two countries. However, the more subtle categories are not names of food and drinks but the manner in which a certain reality is portrayed when being transferred from source to target language. Once the target language accepts those realities and literally transfers them in translation, a different ideology is implicitly accepted. The term ideology for the purposes of this study is defined as “overall cultural meanings and interpretations contained in language

messages and language forms/structures (in choice of style, register or variation (dialect or language) which speakers amongst one specific social community choose in order to pass on the message)” which is adapted from Filipović’s (2009: 20) critical sociolinguistic study of the relationship between language and social power. Here are some examples of ideologically colored discourse and its translation (most of them referring to popular psychology on money which is the main theme in the corpus):

Original text	Original translation	Suggested translation
<i>Are you conditioned for having (income)</i>	<i>Da li ste utrenirani da imate (prihode)</i>	Da li ste navikli da imate (prihode)
<i>preset program or way of being in relation to money</i>	<i>pripremni program ili način da budete u vezi sa novcem</i>	Prethodno isplaniran program ili odnos prema novcu/ način da znate šta se dešava sa vašim novcem
<i>programmed for struggle</i>	<i>programirani za borbu</i>	Spremni za borbu/ reagu-jete borbenu
<i>set for success</i>	<i>podešeni za uspeh</i>	Spremni za uspjeh/ očekujete uspjeh
<i>outside the grip of your old money blueprints</i>	<i>van zagrljaja vaših starih finansijskih planova</i>	van domašaja vaših starih finansijskih planova
<i>“thought of the week</i>	<i>“misao nedelje”</i>	Misao koja je obilježila sedmicu/nedelju

Table 1: Examples of ideologically colored discourse

Majority of the above listed examples portray how American society feels regarding money and success. Expressions starting with verbs such as *to be in relation to...*, *to be set for...*, *programmed for...* and *conditioned for* show not only a close relationship but being ambitious, active, ready and planned in regards to wealth and prosperity. However, what interests us is how these phrases are transferred to the target language. This is a direct and literal translation but we can see that the intention of the translator was to leave these phrases as such (since there are so many of them throughout the corpus), seeing that in the less specific expression cited from a website *thought of the week* is also literally translated. Though our goal is not to correct the existing translation but to discuss the changes in the target language, in the third column of Table 1 we have given some suggestions where several translation techniques were combined. Such are translation by definition and description, combination of literal and free translation in order to compensate for the intentions and references that could not be fully transferred. When Hlebec (2008: 114–127) discusses specific elements of culture he mostly gives examples of the names for specific objects and concepts, while he mainly focuses on transferring the right intention and reference within translation. When we consider the translator’s intention we notice that he adopts the style of source language to portray how individuals control their success in the source culture. It is precisely this kind of individualistic attitude of American society that the translator chooses to make evident when translating literally. Hlebec (2008: 125) makes a remark about these motivated phrases which sound unusual in the target language and suggests that they should be put under quotation marks or explicitly mentioned as translation of foreign phrases.

The next category described in this study is entitled foreign phrases, because they reflect syntax of the source language to a degree that makes them sound foreign. We will give some specific explanations regarding the chosen phrases and translation trends we see in the original translation:

Original text	Original translation	Suggested translation
<i>Declarations</i>	<i>obavezujući principi</i>	izjave kojima se obavezujemo
<i>fastest growing company</i>	<i>najbrže rastuća kompanija</i>	kompanija koja se najbrže razvija
<i>financially free</i>	<i>finansijski slobodna</i>	rasterećena kada su u pitanju finansije
<i>profoundly powerful</i>	<i>duboko moćni</i>	zaista moćni
<i>seeing is believing</i>	<i>videti znači verovati</i>	vjerujem u ono što vidim
<i>to state an official intention (to undertake)</i>	<i>aktivno prihvatanje namere (da se preduzme...)</i>	zvanično izjaviti namjeru (da preduzimam...)

These examples illustrate places where the translator chose to take on the foreign probably in order to replicate the pop culture evident in the writing style of the book. However, his choice of structures such as “adjective + adjective + noun” sounds foreign in Serbian language. On the other hand, certainly many similar phrases have entered Serbian language and started to sound natural or create a distinction between certain functional styles (see Radovanović 1997: 67-70). While the first four examples represent reflections of English structure and relationships between adjectives and nouns, the last two are very specific examples how some phrases have entered Serbian language and do not sound foreign though their form does not characterize it. The phrase *seeing is believing* in the original and translation is expressed by the means of non-finite verbs, which characterize the English language. However, due to popular trends use of non-finite verb forms is intensified in Serbian language and we cannot deny its purposefulness, which is one of the conditions for it to become normative. The last example is part of a definition where we can clearly notice the influence of English since the phrase contains a verb in English which is translated with a nominalization in Serbian. This also can be a sign of functional style (Radovanović 1997: 68), yet in this case we will argue that the nominalization is not necessary but ‘forced’ as it does not even serve to imitate the original structure. Furthermore, from the sociolinguistic standpoint we can refer to translator’s style as one of identifying with the source language style and maybe go as far as to say that he identifies with the source language values.

Besides foreign sounding phrases our corpus also consists of many literally translated or clumsy collocations and the same happens with slang. Here are some examples:

original text	Original translation	Suggested translation
<i>making money</i>	<i>pravljenje novca</i>	zaradivanje novca
<i>money management</i>	<i>upravljanje novcem</i>	raspolaganje novcem
<i>Reset my money blueprint</i>	<i>resetovao svoj finansijski plan</i>	preradio svoj finansijski plan

Table 3: Examples of collocations

<i>bad luck</i>	<i>loša sreća</i>	nemam sreće (nemati sreće)
<i>firckin' freezing</i>	<i>prokleta smrzavaju</i>	strašno* smrzavaju
<i>happy camper</i>	<i>srećni patuljak</i>	Veseljak

Table 4: Examples of slang

In the examples from Table 3 the source of the dubiousness of the original translation can be identified. The translator chooses to translate very frequently used collocation “to make money” literally, so that it sounds like “creating money”. It is difficult to fully understand what the translator’s intention is and the phrase is frequently used throughout the book. The other two examples could be “foreignized” and translated with such style probably to create closeness with the source culture. It is a widely known fact that money is one of the values of American society and gaining financial profit is often described as “American dream”. The last example contains the word “reset” which is in computer language transliterated and adapted to Serbian verbal system. However, the context here is about the changes in financial plans, so suggested translation is a more domesticated translation to allow easier understanding.

Translating slang has not always been in focus within the field of translation theory but here it serves to illustrate how translation can affect the target language. A common phrase such as “bad luck” is translated literally. However, in the second example author is using a euphemism for obscene language and does a good job choosing a euphemism in Serbian. However, the second element is the word *freezing* resulting in the fact that the created phrase (literally *damn freezing*) sounds quite odd. Also, suggested translation is marked with an asterisk since it is a neutral and generalized translation. Therefore, it appears that in cultural translation slang can pose a problem, while some of the suggested translation methods would be changing the given word by widening of meaning or neutralizing (Hlebec 2008: 114). In the last example from the table it is again very hard to identify the translator’s intention but the use of a cultural substitute in this very idiomatic phrase seems appropriate. Therefore, if one realizes that *happy camper* describes a very cheerful person a commonly used expression is available in the target language.

Finally, anglicisms have played an important role during the process of globalization and internationalization as well as in rejecting those trends. For the purposes of our study we will use the following definition:

The term anglicism was first used in the 17th century and refers to an expression from English used in another language (cf. Oxford English Dictionary). Further, it can also mean a characteristic or fashion deriving from England, such as cricket or afternoon tea in Pakistan; or a feature of the English language peculiar to England, such as the working-class phrase *feelin' proper poorly* (‘feeling really ill’) (cf. Concise Oxford Companion to the English Language). (Fischer 2008: 8)

Fischer relates the first part of this definition with similar questions to the ones raised in this paper and also discusses Americanisms, specifying the origin of the word. This study obviously draws from American viewpoint on money but we will refer to this category as anglicisms, though we could to a degree claim that all the previous categories are partly taken from another language. Throughout our corpus we will see examples of forms of anglicisms:

Original translation	Explanation
<i>“strit smart”(ulično pametnim)</i>	Quotations in the original text, taken from proper name Street Smart Business School, but translated literally in brackets
<i>Pik potenshal trejning (Pick Potential Training)</i>	Transphonemization (form of adaptation)
<i>“haj spid”(veoma brz)</i>	Quotations in the original text, transphonemized but translated properly in brackets

Table 5: Examples of anglicisms

These examples are characterized by the lowest level of integration into the Serbian language, while many other not listed in the table are much more acceptable and integrated (such as *“i-mejl”* and *“demistifikovati”*). However, the translator used the above mentioned phrases carefully and translated them in parenthesis in order to avoid confusion. Yet, his habit to translate literally is visible in the first example. The problem with that translation is again in its structure and style but we need to stress that there are many well used loan translations, calques, neologisms in this very translation. In a sense, we can conclude that the translator paid most attention to the obviously foreign phrases in comparison to the rest of the translation. This may lead to conclusion that the translator was not fully aware of how foreignized the translation was at the end of the translating process.

4. Conclusion

Within this interdisciplinary research we have attempted to identify, understand and translate some of the culturally marked lexis found in the corpus. Also, we tried to find the socio-cultural specifics which may lead us to such solutions. Thus, we have looked at the ideologies and cultural models that have the greatest impact on Serbian translation including the globalization trends. Culturally marked lexis was observed from the perspective of translation theory models where we discussed strategies such as foreignization, domestication and neutralization. This lexis was also described within the scope of a speech community resulting in highlighting the culturally and ethnically marked language of the source language community. Therefore, the identification of culturally marked lexis was visible by carefully studying the original text and its translation, comprehension was gained through the discussion of different translation theorists' thoughts and strategies and translation resulted from a combination of techniques and methods suggested.

The suggested translations are not to be regarded as more accurate but represent a culturally sensitive translation, sometimes preserving foreign elements while integrating them into Serbian language by the means of adaptation. Different categories analyzed throughout the paper do not relate to usual studies of culturally marked lexis and they have been selected because they were marked in translation as well as because of their sociolinguistic implications. Therefore, most attention was given to ideologically colored expressions, foreign sounding phrases and collocations, translation of slang and anglicisms.

Finally, we must realize that some texts are more culturally marked than others and that the degrees to which they are marked vary. This can most likely be spotted by translating the text or studying the existing translation. Cultural differences can be

best understood by relying on sociolinguistic research as well as text analysis in order to find culturally sensitive translations. The translation, therefore, should not be foreignized nor domesticated to a degree which would allow domination of one culture's ideologies and values and just as language is used to nourish national identity so should translation nourish it. Finally, the issues of translation of culturally marked lexis become the issues of language planning and policies as well as in the future attempts to standardize the language.

References

- Bassnett 1988: S. Bassnett, *Translation studies*, London and New York: Routledge.
- Eker 2005: T. H. Eker, *Secrets of the millionaire mind: mastering the inner game of wealth*, Harper Collins Publishers Inc.
- Eker 2006: T. H. Eker, *Kako razmišljaju milioneri: ovladaj unutrašnjom logikom bogatstva*, Beograd: Čarobna knjiga.
- Filipović 2009: J. Filipović, *Moć reči: Ogledi iz kritičke sociolingvistike*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Fisher, 2008: R. Fischer, Introduction: Studying Anglicisms, in Firsher and Pulaczewska (eds), *Anglicisms in Europe: Linguistic Diversity in a Global Context*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 1-16.
- Hatim, Munday 2004: B. Hatim, and J. Munday, *Translation: An advanced resource book*, London and New York: Routledge.
- Hlebec² 2008: B. Hlebec: *Opšta načela prevođenja*, Beograd: Naučna knjiga.
- Ivir 1985: V. Ivir, *Teorija i tehnika prevođenja*, Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Mayerhoff 2006: M. Meyerhoff, *Introducing sociolinguistics*. London and New York: Routledge.
- Munday 2005: J. Munday, Jeremy, *Introducing Translation – Theories and Applications*, New York: Routledge.
- Nida 1964: E. A. Nida, *Toward a science of translating with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*, Leiden: E. J. Brill.
- Radovanović 1979: *Sociolingvistika*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Venuti 1995: L. Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, London and New York: Routledge.

КУЛТУРНО ОЗНАЧЕНА ЛЕКSIKA – ПРОВОД КАО ВИД КОЛОНИЗАЦИЈЕ

Резиме

Овај рад се бави интердисциплинарним истраживањем у циљу препознавања, разумијевања и превођења културно означене лексике на основу корпуса који представља превод Ђела о популарној психологији новца у Америчком друштву. Полазећи од тога да културно означена лексика представља „сваку ријеч неког језика чије стварно разумијевање нужно претпоставља познавање одређених социо-културних специфичности одговарајуће говорне заједнице” постоји потреба да се кроз теоријски оквир и методолошки апарат више дисциплина истражи културно означена лексика (Братанић 1991: 19). Основ можемо наћи у социолингвистичким истраживањима које треба комбиновати са одређеним моделима теорије превођења како би као резултат добили културно осјетљив превод. Културно означена лексика се истражује у оквиру одређене говорне заједнице и користећи моделе теорије превођења развијају се технике и поступци стварања прихватљивих преводних решења. Сматрамо да је за превод у коме не постоји доминација једне или друге културе потребна социолингвистичка анализа као и анализа текста и његове структуре.

Кључне ријечи: културно означена лексика, превођење, социо-културне специфичности

Јелена Симуновић Полућа

АНАЛИЗА ДИСКУРСА И ПРАГМАТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Irena Aleksić¹
Beograd

THE PRAGMATICS OF SERBIAN TELEVISION COMMERCIALS

This research's aim is to show how the Serbian language can be exploited in order to convey a particular message via television commercials. Furthermore, it also examines how cultural and social contexts affect the perception of the messages sent. This has been carried out by a close examination of those television commercials which apply particular pragmatic devices such as implicature and hedges. To serve the purposes of this study, forty commercials have been used as part of the corpus-based research. It is necessary to point out that the commercials were broadcast on television stations which have high ratings in Serbia (RTS1, Prva, B92 and Studio B) from March until July 2012. Commercials containing straightforward messages were not taken into account whilst collecting the corpus material, since the main objective is to point to different layers of meanings achieved by applying various pragmatic devices.

Key words: entailment, hedges, implicature, Serbian, television commercials

1. Introduction

The first commercial was aired on July 1, 1941. NBC broadcast a ten-second spot for Bulova watch and the network realized a nine-dollar profit (Lawrence 2001: 4). This is where the age of commercials and the consumer society have their roots in, since other networks started broadcasting commercials that autumn. Since then people worldwide have been bombarded with commercials and as a consequence, often do we succumb to their pressure and appealing messages. This is why the author of this paper is interested in exploring what marketing agencies possess so that they can easily play with our subconsciousness.

This research is of qualitative character; hence, it aims at providing explanations and illustrations for the most prominent parts of the corpus. Moreover, the author shall address the following questions:

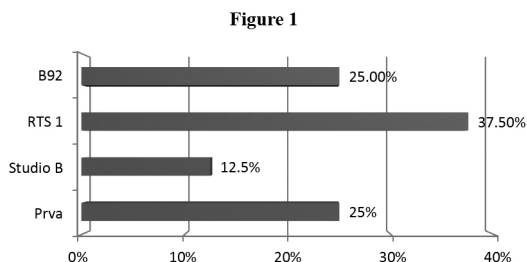
1. In what way are various pragmatic devices employed to serve the purpose of making a product appealing?
2. What inferences are made upon being exposed to constant hidden meanings present in Serbian television commercials?

With such a huge variety of apparently same products, it is necessary to create a compelling message so that a consumer opts for one particular brand instead of any other product belonging to the same category. With regard to this, Edd Applegate (2005: 31) provides a classification of the strategies used in the more popular and effective advertising messages – affective/emotion, brand image, generic, preemptive, positioning, resonance, unique selling proposition². All these strategies serve the purpose of “creating a fusion which will imbue the characterless product with desirable properties”, as Cook put it (1992: 105).

¹ irenaaleksic@gmail.com

² For a more detailed explanation of these strategies see Applegate (2005: 31)

In order to make this research complete, forty television commercials have been used. The corpus has been collected by obtaining advertising messages presented in commercials which have been broadcast on RTS1, Prva, B92 and Studio B. The representation of the commercials being part of the corpus is presented in Figure 1 below.

2. Implicature and Hedges as Pragmatic Phenomena

The first person to systematically study the differences between the speaker's meaning and the meaning embedded in the sentence was H.P. Grice. Thereby, Grice put forward four postulates or maxims that speakers should adhere to during a conversation:

1. The Maxim of Quality
2. The Maxim of Quantity
3. The Maxim of Relation
4. The Maxim of Manner

According to Grice, these maxims “yield results in accordance with the Cooperative Principle”. His Cooperative principle says: “Contribute what is required by the accepted purpose of the conversation.” (Grice 1991: 26-30)

Implicatures and the Cooperative Principle have drawn the attention of many scholars; for the sake of clarity, some more important conclusions shall be highlighted. Tanaka (1994: 26) argues that “assumptions which are derivable from the proposition expressed by the utterance together with the context are called *implicatures*”. Also, Yule (1996: 35) states that an additional conveyed meaning is called *implicature*, whereas Levinson (2000: 15) provides a simplified definition of Grice's conversational implicature: by saying p, utterer U conversationally implicates q if:

1. U is presumed to be following the maxims
2. the supposition q is required to maintain (1)
3. U thinks the recipient will realize (2)

However, according to Grice (1991: 31-40) there are two types of conversational implicature – particularized and generalized conversational implicatures. *Generalized conversational implicature* implies that “no special knowledge is required in the context to calculate the additional conveyed meaning”. Yule (1996: 40) provides the following illustration:

Doobie: Did you invite Bella and Cathy? ($b \& c?$)
 Mary: I invited Bella. ($b +>^3 \text{ NOT } c$)⁴

When a generalized conversational implicature is communicated on the basis of a scale of values, it is called *scalar* implicature (Yule 1996: 41):

I'm studying linguistics and I've completed some of the required courses.
 (*some +> not all*)⁵

Nonetheless, according to Yule (1996: 42), "our conversations take place in very specific contexts in which locally recognized inferences are assumed. Such inferences are required to work out the conveyed meanings which result from *particularized conversational implicatures*."

Ann: Where are you going with the dog?
 Sam: To the V-E-T.⁶

Yule adds that in the local context of these speakers, the dog is known to recognize the word *vet*, and it hates being taken there, so Sam does not want the dog to know where he is taking it.

When it comes to conversational implicatures in advertising, Tanaka (1994: 10) interprets Geis (1982) and states that advertisers should be responsible for conversational implicatures that can be inferred from their messages and that these can be calculated in the following manner: a sentence *S* *conversationally* implies a proposition *P* in a given conversation if and only if *P* can be 'calculated' given

- a. the literal meaning of *S*,
- b. general principles governing conversation,
- c. the context of conversation,
- d. background knowledge shared by speaker and hearer.

There is one more type of implicature which should be pointed out – *conventional implicature*. Conventional implicatures are not based on the cooperative principle or the maxims. They do not depend on special contexts for their interpretation. Conventional implicatures are associated with specific words and result in additional conveyed meanings when those words are used (Yule, 1996:45): *but +> contrast, and +> p+q* etc.

Mary suggested black (p), but I chose white (q).
 ($+>p$ is in contrast to q)

Finally, pragmatic *hedges* are used to soften or weaken the illocutionary force of an utterance, and, therefore, as a politeness marker (Mendoza, 2005:163). However, in this paper hedges shall be presented as a means contributing to covert communication, since within the discourse of advertising they are exploited with the aim of preventing consumers' dissatisfaction and complaints. In Tanaka's words (1994: 44), "the purpose of covert communication in advertising is to avoid taking responsibility for the social consequences of certain implications arising from advertisements." She adds that covert communication is usually used in order to soften images of snobbery or sexuality. Nonetheless, this paper shall focus on instances of modal verbs and lexical means func-

3 The symbol $+>$ stands for *implicate*

4 Дуби: Да ли си позвала Белу и Кејти? ($b \& c?$)
 Мери: Позвала сам Белу. ($b +> \text{ not } c$)

5 Студирам лингвистику и положио/ла сам неке обавезне предмете. (неке $+>$ не све)

6 Ен: Где идеш са псом?
 Сем: Код В-Е-Т-Е-П-И-Н-А-Р-А.

tioning as hedges. Epistemic modality comes in useful, since this is how a hedge can be easily provided, if necessary. According to Lyons (1977: 793), epistemic modality refers to a speaker's attitude towards the truth value of a proposition and such cases do occur in advertising, which shall be illustrated in the chapter 3.3.

3. Corpus Analysis

This section of the paper is devoted to illustrating how previously defined pragmatic devices are used in Serbian television advertising⁷.

3.1.1. Conversational implicature

- a. Girl (addressing her mum):

Ана ми већ недељама не враћа мајицу. Каква је то другарица?⁸

(Vanish)

A girl, not knowing that her friend has stained her favourite T-shirt, is complaining to her mother about her best friend. Thanks to the rhetorical question “*What kind of a friend is she?*” the girl's mother can infer that her daughter is truly disappointed. Therefore, her mother can infer the implicature: *Anna is a bad friend*. This is an example of a generalized conversational implicature, since even without a broad context, the girl's mum is likely to infer the same implicature.

- b. Сви знају ко једе храну без глутена.⁹

(Bačka Topola)

If one is not familiar with Novak Djokovic's new gluten-free diet, then they are not likely to make any inferences from the slogan above. Namely, it has been in all the news worldwide that since he changed his diet, Novak has had remarkable results. Thus, instead of paying him enormous amount of money for advertising the product, this slogan's designers skillfully resorted to pragmatics. Just a single hint of Novak Djokovic is enough to catch our attention and this is an example of particularized conversational implicature, because in order to infer it one has to be familiar with the new Novak's diet. If Novak eats it, it must be good! This is the implicature the slogan designers wanted to achieve. The strategy applied is called Resonance because it is closely related to a famous person's lifestyle and in that way it affects consumers' minds.

- c. Police officer (addressing the family in the car):

Добро вече. Ви са славља? Шта смо пили?

Муж: Две кајсије.

Жена: А, оних пет коктела?

Деца: И пола литре крушке.

Полицајац (оцу који је возио): Напустите возило.¹⁰

(Nectar Family)

7

8 Anna hasn't turned me back my T-shirt for weeks. *What kind of a friend is she?*

9 Everyone knows who eats gluten-free food.

10 Good evening. Coming back from a celebration? What have we drunk?

Husband: Two glasses of apricot.

Wife: And what about those five cocktails?

Children: And a pint of pear.

Policeman (addressing the father who has been driving): Get out of the vehicle.

This conversation has been taken from a commercial for different kinds of juice. So, why did the policeman immediately order the driver who had drunk juice to leave the vehicle? It was because of the implicatures he had inferred. In the Serbian language, apricots and pears, used in a particular context, implicate apricot or pear brandy, which are sorts of spirits. Even though the children had in mind apricot juice and pear juice, whereas the wife wanted to say that they had drunk juice made of mixed fruit, all of them violated the maxim of manner, which resulted in the policeman inferring that all those were alcoholic drinks. Given that consuming alcohol is forbidden when driving, he instantly asked the driver to get out of the car. This is an example of a particularized conversational implicature. All participants in the conversation shared the same knowledge, apart from the policemen who was not aware of that. When it comes to the advertising strategy applied, it is the Affection/Emotion strategy due to the ambiguity and humour involved. There is also another pragmatic peculiarity which should not be neglected and that is the ‘patronizing *we*’. When the policeman said: “*What have we drunk?*” he was actually excluding himself. What he did was expressing irony and his facetious attitude towards his addressee.

Сада трепавице крше *све* законе дужине.

*Драматизација. Употребљени су додатни умети како би се попунили природне празнине између трепавица.¹¹

(Maybelline)

This is an illustration of a scalar implicature, which is a sub-type of generalized conversational implicature. EVERY +> NOT *some*; +> NOT *most* but all. This word generates an implicature which nullifies all other constituents of the scale. It should convince us that there is no better mascara if long lashes are what we want. On the other hand, there is also an instance of a hedge. By using the word ‘dramatization’ and text which follows in fine print, for only several seconds, the designers have avoided any complaints about the effects of the mascara in reality. Therefore, it can be inferred that we should not expect the same result as the one presented in the commercial. However, this is an example of the Preemptive strategy. The feature of elongating lashes is common for most of the mascaras. Nevertheless, this description has not been used by other mascara producers and therefore, this company’s competitors would have to have the ‘me-too’ approach.

3.1.2. Conventional implicature

- d. Са *правом* *пастом* за зубе *могу* се избећи *наслађе* (p) и *стварање* *каменца* (q).¹²

(Blend-a-med)

This is an example of a conventional implicature. The conjunction AND +> ‘p + q’. Not only does good-quality toothpaste prevents from plaques but it also prevents from tartar build-up. As regards the strategy employed, it is called the Generic strategy. Such a description can be part of any toothpaste advertisement. It does not make any particular difference between this toothpaste and any other which promotes the same features.

11 Now lashes break EVERY law of lengthening.

*Dramatization. Lash inserts used to fill in natural gaps in lash line.

12 With a genuine toothpaste the plaque (p) AND tartar build-up (q) can be avoided.

- е. Просјак: Комшија, је л' има нешто старо?
 Комшија: А, шта би ти?
 Просјак: Па, свеједно.
 Комшија: 'Ајде, ташта, да прошетате мало.
 Ташта: Али, али...¹³

(Nectar)

This commercial applies the Emotion/Affection strategy. It masterfully exploits ambiguity, which has a humorous outcome as a consequence. Namely, *WHATEVER* +> 'p or q... or x'. That is to say that *whatever* indicates a complete freedom of choice. This is exactly what the neighbour has inferred and uses this situation to get rid of the mother-in-law, whom he obviously does not like.

3.2. Hedges

- а. У поређењу са обичним дејтерџентом.¹⁴

(Persil Gold)

In order to analyse this slogan in pragmatic terms, a broader context is required. In the commercial, at the same time we can see two pieces of cloth, one of which has been washed by an 'ordinary' detergent and the other one which has been washed by Persil Gold. The cloth washed by an 'ordinary' detergent is still stained, whilst the other one is impeccably clean. However, the hedging expression у поређењу са (eng. *in comparison to*) is represented in small print. What about the possible implicatures that we can infer? First, we could infer that Persil Gold is not an ordinary but extraordinary detergent, which is supported by visual evidence (the clean cloth). However, we could also infer that there are other extraordinary detergents, because this kind of a hedge would not be necessary if this product were the only one belonging to the extraordinary class. Based on this, the next questions we could pose would be: "What about other extraordinary detergents? Why haven't you compared your product with a detergent belonging to the same category?"

- б. Zglobex може да Вам помогне.¹⁵

(Zglobex)

- с. Открили смо да главобољу можете отклонити са само једним Кафетином.¹⁶
 (Caffetin)

The two examples above represent a high propensity to use modal verbs in commercials. Due to its epistemic potential, which we have referred to earlier in the paper, repercussions of explicitly stating that a product is the best or that it most certainly helps are avoided. So, instead of saying "Zglobex helps you" or "The plaque and tartar build-up are avoided", the designers of these two commercials have skillfully resorted to the usage of modal verbs. Thus, they do not guarantee that the product. Otherwise,

13 Beggar: Hey, neighbour, have you got anything old?

Neighbour: And, what would you like?

Beggar: Well...*whatever*.

Neighbour: Come on, my mother-in-law, take a walk.

Mother-in-law: But, but...

14 *In comparison to* an ordinary detergent.

15 Zglobex *CAN* help you.

16 We have discovered that you *CAN* remove a headache with only one Caffetin.

it is possible that advertisers would have to face complaints or even lawsuits, since they should take the responsibility for all the conversational implicatures inferred, according to Geis (1982) and Tanaka (1994). Had it not been for the hedge, consumers might have inferred that the product is 100% efficient. Thereby, conducting a research on potential consumers' inferences when epistemic modality is applied appears highly appealing.

4. Conclusion

Television commercials are a never-ending source of advertising tricks, strategies and devices. Being aware of that or not, being willing to admit it or not, all of us to some extent succumb to their influence. Therefore, the purpose of this paper was to point out how pragmatic devices such as implicature and hedges are used as part of different advertising strategies provided by Applegate (2005: 31). However, further research in this field is well-advised due to a rather limited scope of the corpus used for this research.

References

- Грајс 1991: H.P. Grice, *Studies in the Way of Words*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Гајз 1982: M. Geis, *The Language of Television Advertising*, New York: Academic Press
- Еплгејт 2005: E. Applegate, *Strategic Copywriting: How to Create Effective Advertising*, Oxford: Rowman and Littlefield Publishing Group, Inc.
- Јул 1996: G. Yule, *Pragmatics*, Oxford: Oxford University Press
- Кристал 1998: D. Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Oxford: Blackwell Publisher Ltd.
- Кук 1992: G. Cook, *The Discourse of Advertising*, London and New York: Routledge
- Лајонс 1977: J. Lyons, *Semantics II*, Cambridge: Cambridge University Press
- Левинсон 2000: S. C. Levinson, *Presumptive Meanings : The Theory of Generalized Conversational Implicature Language, Speech, and Communication*, Cambridge, Massachusetts: MIT Press
- Лоренс 2001: S.R. Lawrence, *Brought to You By: Postwar Television Advertising and the American Dream*, Austin: University of Texas
- Мендоза 2005: M. Mendoza, Polite diminutives in Spanish, in: R.T. Lakoff & S. Ide (eds.), *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 163-173
- Танака 1994: K. Tanaka, *Advertising Language: A Pragmatic Approach to Advertisements in Britain and Japan*. London: Routledge

ПРАГМАТИЧКА АНАЛИЗА ТЕЛЕВИЗИЈСКИХ РЕКЛАМА У СРБИЈИ

Резиме

Циљ овог истраживања јесте да покаже како се српски језик може употребити у циљу преношења одређене поруке путем телевизијских реклама. Затим, испитује се и како културолошки и друштвени контексти утичу на перципирање послатих порука. Ово је спроведено детаљним испитивањем телевизијских реклама у којима су примењена одређена прагматичка средства попут оградавања и импликатуре. Како би се употпунила ова студија употребљено је четрдесет реклама, као део истраживања заснованог на корпусу. Неопходно је истаћи да су ове рекламе емитоване на телевизијским станицама које у Србији имају високу гледаност (РТС1, Прва, Б92 и Студио Б) у периоду од марта до јула 2012. године. Рекламе које садрже директне поруке нису узете у обзир приликом прикупљања материјала за корпус, с обзиром на то да је циљ да се укаже на различите слојеве значења који се постижу примењивањем различитих прагматичких средстава.

Кључне речи: импликатура, нужна импликација, оградавање, српски, телевизијске рекламе

Ирена Алексић

Никола Савић¹
 Крађујевац

СЕМАНТИЧКА И ПРАГМАТИЧКА АНАЛИЗА РЕЧЕНИЧНИХ АДВЕРБИЈАЛА У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се анализирају четири врсте реченичних адвербијала: илокуциони, евиденцијални, адвербијали пропозиционог става и адвербијали рекла-казала. Неки од наведених реченичних адвербијала су погодни за анализу говорних чинова када је у питању њихов допринос истинским условима пропозиције исказа, за разлику од осталих који отварају пут другачијим перспективама. Теорија релеванције је когнитивно-психолошка теорија која се заснива на два основна принципа. Први (когнитивни) принцип релеванције гласи да су људски когнитивни процеси усмерени ка обради најрелевантније расположиве информације на најрелевантнији начин; други (комуникативни) принцип релеванције гласи да сваки чин демонстративне комуникације саопштава претпоставку о сопственој оптималној релеванцији. Сагледавање реченичних адвербијала кроз теорију релеванције даје занимљиве резултате. Анализа датих адвербијала се врши у оквиру концептуално/процедуралне дистинкције, а назначаваче се и њихов допринос имплицитном и експлицитном нивоу комуникације.

Кључне речи: реченични адвербијали, истински услови, теорија релеванције

1. Увод

Предмет проучавања прагматике је језик у употреби, тачније начин на који људи производе и разумеју комуникативни чин у одређеној говорној ситуацији. С циљем да се што потпуније протумачи употреба језика у комуникацији, поред прагматике укључују се и друге лингвистичке дисциплине, као што је семантика. Семантика се бави проучавањем односа између језичких форми и ентитета у свету. Најједноставније речено, ова дисциплина проучава како су речи повезане са оним што означавају. Семантичка информација је у вези са језичким материјалом исказа, док се прагматичка информација јавља само у чину саопштавања исказа.

Прилози имају две типичне синтаксичке функције: као адвербијали у реченици и као модификатори придева, прилога и других израза. Дисјункти су речи попут *unfortunately*, *briefly* и *frankly*, то су адвербијални елементи којима се исказује говорников коментар на стил или форму исказа или говорникова запажања у вези са садржајем исказа. У раду се анализирају четири врсте реченичних адвербијала: илокуциони, евиденцијални, адвербијали пропозиционог става и адвербијали *рекла-казала*.

Илокуциони адвербијали, као што су *confidentially*, *frankly*, *seriously* и *honestly*, модификују имплицитни илокуциони глагол. У адвербијале пропозиционог става спадају речи као што су *luckily*, *happily*, *sadly* и *unfortunately*. Они указују на говорников субјективан став према ономе што је саопштио. Термин евиденцијал најчешће се користи за изразе који указују на доказе али и за изразе

1 nikolasavic@rocketmail.com

који означавају доказе који не потичу од говорника. Ова класа укључује адвербијале попут *obviously*, *clearly* и *evidently*. Адвербијали *рекла-казала*, као што су *reportedly* и *allegedly*, показују да говорник није извор доказа, већ неко други.

Карактеристике наведених адвербијала значајне су за формирање граматички правилних и смислених реченица. Илокуционе и евиденцијалне адвербе као и адвербе *рекла-казала* и пропозиционог става многи семантичари сврставају у изразе који немају истиносно условљено значење.

2. Теорија говорних чинова и реченични адвербијали

Теорију говорних чинова први је предочио филозоф Остин. Њега је занимао одговор на питање шта говорници заправо чине када употребљавају различите језичке изразе. Као што знамо, својим исказима можемо да обављамо много тога – да се извинимо или увредимо некога, објавимо рат, забранимо или дозволимо нешто и сл. Неки од реченичних адвербијала погодни су за анализу говорних чинова, мада се поборници ове теорије нису детаљно бавили реченичним адвербијалима. Један од главних разлога је управо тај што су се већ наведене четири класе реченичних адвербијала одувек карактерисале као изрази који немају истиносно условљено значење.

Према теорији говорних чинова илокуциони адвербијали као што су *confidentially*, *frankly* и *seriously* не мењају ништа у исказаној пропозицији у смислу услова истинитости:

1) *Frankly, Frank is an idiot.*

Теорија говорних чинова на веома сличан начин описује адвербијале пропозиционог става. Адвербијали, као што су на пример *happily*, *sadly*, *unfortunately* итд, само су индикатори пропозиционог става који говорник жели да покаже. Урмсон (1963: 227–29) је дао најдетаљнију анализу ових адвербијала у којој сматра да су адвербијали пропозиционог става лабаво повезани са реченицом на коју се односе и да њихов положај у реченици може да варира. Из овога следи да адвербијали пропозиционог става не утичу на истинитост исказа јер нису део пропозиције исказа.

Према мишљењу Урмсона (1963: 228), евиденцијални адвербијали као што су *possibly*, *definitely*, *certainly*, *undoubtedly* и *probably* показују степен поузданости говорникове изјаве или степен његове/њене посвећености према изреченом исказу. Као и претходно поменуте врсте адвербијала, евиденцијални адвербијали су екстерни у односу на пропозицију исказа и не мењају њене истиносне услове. Адвербијали *рекла-казала*, попут *reportedly*, *apparently* и *allegedly*, имају исти статус. Ифантиду (1992) их сматра подврстом евиденцијалних адвербијала. Из перспективе теорије говорних чинова адвербијали *рекла-казала* су показатељи говорникове умањене посвећености исказу.

3. Реченични адвербијали и истиносни услови

Применом дијагностичких тестова на дате адвербијале утврдиће се да ли они доприносе истинитости исказа чији су део. Реченица с адвербијалом биће уметнута у кондиционал и посматраће се да ли адвербијал спада у домен протазе; ако спада, онда доприноси истинитости исказа, ако не спада, онда не доприноси.

Најпре ћемо испитати истиносне услове илокуционих адвербијала, а за пример ће бити узет адвербијал *confidentially*:

2) *Christina has, confidentially, lost the cat.*

Исказ се затим ставља у кондиционал:

3) *If Christina has, confidentially, lost the cat, you shouldn't be concerned.*

Кроз овај пример показује се да илокуциони адвербијали не утичу на истиност исказа коме припадају.

Да бисмо утврдили да ли евиденцијални адвербијали доприносе истиносним условима, разматраћемо адвербијал *clearly*, односно пример:

4) *The gardener has clearly gone.*

Кондиционал овог примера гласи:

5) *If the gardener has clearly gone, you need to get him back.*

Закључак је да евиденцијални адвербијали утичу на истиносне услове исказа.

За представника адвербијала пропозиционог става узећемо израз *unfortunately*:

6) *Mike's house was, unfortunately, robbed.*

Кондиционал овог примера гласи:

7) *If Mike's house was, unfortunately, robbed, he can report the crime to the police.*

Може се закључити да адвербијали пропозиционог става мењају истиносне услове пропозиције исказа.

Као типичне адвербијале рекла-казала узећемо *reportedly* и *allegedly*. Наиме, адвербијали рекла-казала утичу на истиносне услове пропозиције исказа, што се види из следећих протаза:

8) *If the policeman has reportedly arrested the murderer, the jurors could reach the verdict.*

9) *If the window was allegedly broken by students, the school principal should conduct an investigation.*

Из свега наведеног јасно се види да се реченични адвербијали понашају различито. Овај и слични проблеми изазвали су пометњу међу поборницима теорије говорних чинова и отворили пут другачијим перспективама за њихово сагледавање. Новија, прагматичка, теорија релеванције може пружити потпуније објашњење овог проблема.

4. Реченични адвербијали и теорија релеванције

Теорија релеванције је когнитивно-психолошка теорија која се заснива на два основна принципа. Први (когнитивни) принцип релеванције гласи да су људски когнитивни процеси усмерени ка обради најрелевантније расположиве информације на најрелевантнији начин; други (комуникативни) принцип релеванције гласи да сваки чин демонстративне комуникације саопштава претпоставку о сопственој оптималној релеванцији. Релеванција, према Сперберу и Вилсону

(1986/95), jeste јединствен критеријум који регулише све аспекте разумевања исказа који се не своди само на декодирање језичког израза, већ укључује и процес инференције. Говорник нема подједнак приступ свим могућим интерпретацијама, али зато у разумевању исказа користи одређену стратегију којом процењује која интерпретација је највалиднија, што ће рећи, када наиђе на ону интерпретацију која задовољава његово очекивање релеванције, говорник не тражи даље. Главна претпоставка је да је људски когнитивни систем окренут ка релевантним информацијама; другим речима, наша пажња усмерена је ка ономе што је најрелевантније за нас у датој ситуацији. Не може са са потпуном сигурношћу тврдити да је она интерпретација која задовољава саговорниково очекивање релеванције она коју је говорник имао на уму. Спербер и Вилсон (1986/95) сматрају да саговорник бира релевантну интерпретацију на основу својих склоности, способности, веровања, знања и слично.

Именице, придеви, глаголи и прилози кодирају концепте који стоје у логичким релацијама с другим концептима. На пример, реч авион кодира концепт АВИОН; реч играти кодира концепт ИГРАТИ. Међутим, језичке форме могу да кодирају процедуре које нису део менталних репрезентација, него ограничавају инференцијалну фазу разумевања исказа. Реченице могу да садрже изразе који не улазе у пропозицију исказа. Кодирано значење не прераста у концептуалну репрезентацију зато што никакав концепт није кодиран. Са ове тачке гледишта, заменице, демонстративи, индексикали, конективи дискурса и слично, кодирају процедуре, а не концепте.

Главна претпоставка је да реченични адвербијали кодирају концепте који могу сами по себи бити истинити или не. Претпоставимо да саговорник може да порекне информацију коју носе адвербијали који немају истиносно условљено значење. У примерима који садрже илокуционе адвербијале и адвербијале пропозиционог става потврдиће се ова претпоставка:

10) Рајан: *Honestly, I don't love you.*

11) Теса: *That's not true. You are not being honest; I've seen you buying my birthday present.*

Затим ћемо упоредити адвербијале за начин, који имају истиносно условљено значење, и илокуционе и адвербијале пропозиционог става, са друге стране, који немају. Једина разлика између њих је што адвербијали начина модификују илокуционе предикате и предикате за изражавање става на експлицитном нивоу, док друга група адвербијала модификује ове глаголе на имплицитном нивоу, што видимо у следећим примерима:

12) *Confidentially, I had a plastic surgery last summer.*

13) *I'm telling you confidentially that I had a plastic surgery last summer.*

Семантичка композиционалност је још један аргумент у корист тврдње да илокуциони и адвербијали пропозиционог става кодирају концепте. Принцип композиционалности се заснива на идеји да је значење целог израза детерминисано значењем његових конституената и начином на који су они синтаксички распоређени. Адвербијали се јављају у форми сложених израза који треба да се анализирају према принципу композиционалности. Ови сложени адвербијали такође кодирају концепте:

14) *Frankly speaking, my boss is an idiot.*

15) *In total confidence, my boss is an idiot.*

Пол Грајс (1957) је први увео темине имплицирати и импликатура у својој анализи говорниковог значења. Користио је ове термине да би указао на оно што је имплицитно саопштено, с намером да направи разлику између онога што се имплицира и онога што се каже, уз претпоставку да је оно што се каже интуитивно и логички јасан појам.

Термин експликатура увели су Спербер и Вилсон да би показали да постоји и ниво експлицитног значења говорниковог исказа које се не поклапа увек са оним што се каже. Експликатуре исказа добијају се прагматичким обогаћењем логичке форме док се не добије пропозиција исказа, а затим се она може ставити под дескрипцију вишег нивоа. Импликатуре и експликатуре имају своје истиносне услове и могу бити саме по себи истините или не. И поред тога, само пропозиција исказа утиче на његову истинитост. Експликатуре вишег реда су концептуалне репрезентације које се добијају путем декодирања и инференције. Према томе евиденцијални адвербијали и адвербијали рекла-казала кодирају концепте и доприносе истинитости исказа:

16) *Obviously, Craig has stolen the diamonds.*

Постоје одређени илокуциони адвербијали који мењају истиносне услове пропозиције исказа. Следећи примери то илуструју:

17) Amy: *What's the company's financial position?*

18) Tim: *On the record, it is \$ 834.9 million; off the record, it's on the edge of a disaster.*

Ови илокуциони адвербијали имају истиносно условљено значење јер модификују пропозицију исказа. Кад адвербијали *off the record* и *on the record* не би доприносили истинитости пропозиције, онда би овај исказ био контрадикторан. Стога, они кодирају концепте који су релевантни за истиносну вредност пропозиције исказа.

5. Закључак

Тестирање адвербијала на истиносно условљено значење је показало да евиденцијални адвербијали и адвербијали *рекла-казала* доприносе пропозицији исказа за разлику од илокуционих адвербијала и адвербијала пропозиционог става који утичу на експликатуру вишег нивоа. Такође смо дошли до закључка да све четири групе адвербијала, без обзира да ли имају истиносно условљено значење, кодирају концепте и утичу на експлицитни ниво комуникације.

Па и поред тога, тешко је одредити који је разлог што неки адвербијали не утичу на истиносне вредности пропозиције исказа. Једно од могућих објашњења је да су у изговору они интонацијски одвојени од осталог дела реченице, тако да их због ове парентетичке позиције можемо сврстати међу парентетичке изразе.

Ифантиду (1992) сматра да прави парентетички изрази немају исте особине као њихови еквиваленти који припадају главној реченици. На пример, парентетички глагол, као што је *I suppose*, доприноси пропозицији исказа у примеру 19), али не и у примерима 20) и 21):

18) *I suppose that your daughter is very young.*

19) *Your daughter is, I suppose, very young.*

20) *Your daughter is very young, I suppose.*

Ако ове примере анализирамо примењујући теорију релеванције, можемо доћи до објашњења ове појаве тако што ћемо направити разлику између пропозиције саопштене исказом и експликатура вишег нивоа. Дакле, *I suppose* кодира исте концептуалне репрезентације без обзира какав има статус што се тиче истинских услова. Концептуална информација коју садржи, подлеже правилима семантичке композиционалности.

Следећа битна чињеница односи се на разлике између адвербијала који утичу на истинитост пропозиције исказа и оних који немају ту особину. Наиме, поставља се питање како објаснити ове разлике између њих. Покушало се са различитим анализама, али још не постоји јединствено и потпуније објашњење. Теорија релеванције, опет, може дати мало другачију и ширу перспективу сагледавања овог проблема. У примеру 22) видимо да адвербијал *frankly* не игра значајну улогу у разумевању исказа. Релеванција овог исказа лежи у информацији да је Ники болестан (*Nicky is sick.*). С друге стране, релеванција исказа у примеру 23) не потиче од чињенице да је Ники болестан, већ од чињенице да је саопштено да је Ники болестан:

22) *Frankly, Nicky is sick.*

23) *Reportedly, Nicky is sick.*

Особине и понашање реченичних адвербијала повлаче и питање да ли постоји нешто што би се могло назвати семантичка класа израза који немају истинско условљено значење. Приступи који се баве истиношћу исказа сматрају да би требало да постоји неки типичан случај (израз) чије се значење може одредити на основу тога на кој начин тај израз доприноси истинитости исказа чији је део.

Термин лингвистичка поддетерминација (Карстон 1999) односи се хипотезу да реченице не могу да имају истинско условљено значење ако се посматрају изван контекста. То даље значи да се истинско условљено значење неког израза може одредити само на основу исказа коме припада, а који се увек изговара у одређеном контексту.

Тврдња да истински услови зависе од контекста повлачи питање како и да ли уопште неки језички израз утиче на истинске услове. Савршени примери на којима се то може показати су илокуциони и адвербијали пропозиционог става, с обзиром да се ове две групе адвербијала не могу са сигурношћу сматрати да семантички имају, односно немају истинско условљено значење. Једно од могућих решења за ову двосмисленост, јесте да се сврстају у категорију између. Међутим, чини се да ово и није баш најсрећније решење.

Спербер и Вилсон (1986/95) сматрају да је главна препрека у експерименталним поређењима теорије релеванције с другим прагматичким теоријама то што резултати који су добијени на основу разних тестова нису доступни другим теоријама. Већина прагматичких истраживања обављена је у оквиру филозофских и лингвистичких традиција и исто тако махом се нису заснивала на експерименталним чињеницама него на језичком осећају. Теорија релеванције, међутим, комбинује теоријске поставке с лингвистичким тестовима, језички осећај говорника матерњег језика и резултате експерименталних истраживања, од којих су најзначајније методе когнитивне психологије. Ове методе требало би у већој мери примењивати приликом даљих истраживања и решавања проблематичних феномена у домену лингвистике, као што је то случај са реченичним адвербијалима.

Литература

- Басмен 1996: Н. Bussmann, *Routledge Dictionary of Language and Linguistics* (trans. and ed. by Gregory Trauth and Kerstin Kazzazi), London and New York: Routledge.
- Бах и Харниш 1979: К. Bach and R. M. Harnish, *Linguistic communication and speech acts*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Бах 1999: К. Bach, The myth of conventional implicature: *Linguistics and Philosophy*, 22, 327-366.
- Белерт 1977: I. Bellert, On Semantic and Distributional Properties of Sentential Adverbs, In: D. Steven and B. S. Gillon (eds.) (2004), *Semantics: A Reader*, Oxford: Oxford University Press, 593-604.
- Блејкмор 1987: D. Blakemore, *Semantic constraints on relevance*, Oxford: Blackwell.
- Вилсон 1992: D. Wilson, *Semantic Theory Lectures*, London: UCL.
- Вилсон 1994: D. Wilson, Relevance and Understanding, In: G. Brown, K. Malmkjaer, A. Pollitt, and J. Williams (eds.), *Language and Understanding*, Oxford: Oxford University Press, 35-58.
- Вилсон и Спербер 1993: D. Wilson and D. Sperber, Linguistic form and relevance: *Lingua* 90, 1-25.
- Газдар 1979: G. Gazdar G, *Pragmatics: Implicature, Presupposition, and Logical Form*, London: Academic Press.
- Гонзалез-Алварез 1996: M. D. Gonzalez-Alvarez, Epistemic disjuncts in Early Modern English: *International Journal of Corpus Linguistics*, 1, 219-256.
- Грајс 1957: Н.Р. Grice, Meaning: *Philosophical Review* 66, 377-388.
- Грајс 1975: Н.Р. Grice, Logic and Conversation, In: P. Cole and J.L Morgan (eds.), *Syntax and semantics: Speech acts*, New York: Academic Press, 41-58.
- Ифантиду 1992: E. Ifantidou, *Parentheticals and relevance*, Brighton: LAGB Conference
- Ифантиду-Труки 1993: E. Ifantidou-Trouki, Sentential adverbs and relevance: *Lingua* 90, 69-90.
- Јул 1996: G. Yule, *Pragmatics*, Oxford: Oxford University Press
- Карстон 1999: R. Carston, *The semantics/pragmatics distinction: A view from relevance theory*, University College of London: Department of Phonetics and Linguistics.
- Квирк и др. 1985: R. Quirk et al, *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London and New York: Longman.
- Лич и Свартвик 1975: G. Leech and J. Svartvik, *A Communicative Grammar of English*, London: Longman.
- Мишковић Луковић 2006: М. Мишковић Луковић, Семантика и прагматика исказа: маркери дискурса у енглеском језику, Београд: Филолошки факултет.
- Остин 1962: J. L. Austin, *How to do things with words*, London: Oxford University Press.
- Палмер 1986: F. Palmer, *Mood and Modality*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Реканати 1987: F. Recanati, *Meaning and force*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Свон 1988: T. Swan, *Sentence Adverbials in English: A Synchronic and Diachronic Investigation*, Oslo: Novus.
- Спербер и Вилсон 1986: D. Sperber and D. Wilson, *Relevance: Communication and Cognition*, Oxford: Blackwell.
- Спербер и Вилсон 1990: D. Sperber & D. Wilson, Rhetoric and relevance, In: Bender & Wellbery (eds.), *The Ends of Rhetoric: History, Theory, Practice*, Stanford CA: Stanford University Press, 140-156.
- Урмсон 1963: J. Urmson, Parenthetical verbs, In: C. Caton (ed.), *Philosophy and ordinary language*, Urbana: University of Illinois Press, 220-240.

Харвиттсон 1969: Н. Harvitgson, *On the Intonation and Position of the So-Called Sentence Modifiers in Present-Day English*, Odense: Odense University Press.

Шпрајбер 1971: P. A. Schreiber, Some Constraints on the Formation of English Sentence Adverbs: *Linguistic Inquiry* 2, 83-101.

SEMANTIC AND PRAGMATIC ANALYSIS OF SENTENCE ADVERBIALS IN ENGLISH LANGUAGE

Summary

The aim of this paper is to provide an overview and analysis of sentence adverbials from the points of view of the speech act theory and relevance theory. The focus is on four types of sentence adverbials: illocutionary, attitudinal, evidential and hearsay adverbials. From the perspective of speech act theory, these adverbials are examined in truth-conditional terms by using standard tests for truth-conditionality. On the other hand, the relevance-theoretic approach is quite different. It offers more thorough explanations and maybe better solutions regarding the behavior and functions of these four types of adverbials. From the relevance-theoretic perspective, the sentence adverbials which are the object of my study (i.e. illocutionary, attitudinal, evidential and hearsay adverbials) do not only highlight the crucial cognitive distinction between conceptual and procedural linguistic meaning, but they also serve as a means of testing their truth conditional contribution to the various levels of explicit communication.

Key words: sentence adverbials, truth conditions, relevance

Nikola Savić

Милица Мимовић¹ / Снежана Зечевић²

Крађујевац

МЕТАФОРЕ У НЕФОРМАЛНОМ ГОВОРУ СТУДЕНТСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ

Циљ овог рада је семантичка анализа метафора заступљених у говору студентске популације. Профил формиране групе студената језика на друштвеној мрежи Фејсбук коришћен је за прикупљање примера. Имајући у виду једну од најчешћих функција метафоре, као што је реторички украс језика, анализа је извршена са становишта когнитивне лингвистике према теоријама Лејкофа и Џонсона, како би се показале и њене друге улоге, при чему је акценат стављен на идентификацију изворних и циљних домена. Почетна претпоставка је да метафоре нису искључиво реторички украси језика већ су и резултат општих процеса когниције у језичком систему. Поред тога разматрана је и тврдња да су дословна значења све мање присутна у говору припадника студентске популације за разлику од жаргона који постају саставни део њихове свакодневне комуникације. Резултати анализе потврђују наведене претпоставке и показују да метафоре осим већ познатих функција и обележја језика имају и значајну улогу у формирању већег дела језичких концепата.

Кључне речи: метафоре, студентска популација, неформална комуникација, жаргон

Уводни део

Свакодневна комуникација људи у 21. веку одвија се на више разноврсних начина. Промена начина живота и развој нових технологија допринели су и појави нових начина комуницирања који не захтевају непосредно присуство учесника. Употреба мобилних телефона је само једна од многобројних врста успостављања контаката, поред којег се такође издваја и данас један од веома распрострањених видова комуницирања, а то је онлајн комуникација. Друштвене мреже су најчешћа места за размену информација чији чланови имају двадесетчетворочасовни приступ и право на учешће у конверзацији. С обзиром на чињеницу да је реч о особама углавном истог или сличног интересовања претпоставља се да имају и неке заједничке начине преношења информација у виду различитих кодова који су само њима разумљиви. Употреба метафора је само један од великог броја језичких сегмената којима се прикривају дословна значења, односно сам смисао поруке у комуникацији. Такав вид споразумевања доводи до све чешћег преласка метафора у жаргоне који постају саставни језички елементи за међусобну комуникацију чланова једне групе.

Припадници студентске популације као чланови друштвене мреже

За прикупљање примера овог рада коришћен је профил формиране групе студената језика на друштвеној мрежи Фејсбук која је почела са радом 2004. годи-

1 milutinovic_milica@yahoo.com

2 snezzanaz@yahoo.com

не. Фејсбук је првенствено формиран као сајт затвореног типа намењен само Харвардским студентима. Касније се сајт ширио и обухватио и остале универзитете да би 2006. године доживео изузетно велику експанзију и популарност тако да је постао глобални сајт доступан свим корисницима широм света на више од 70 језика. Број корисника Фејсбука прелази 400 милиона, од којих је скоро 2 милиона из Србије. Велики број студената широм света, па тако и из нашег окружења има своје профиле на овој друштвеној мрежи, а истовремено су и чланови одређених група које сами креирају према сопственим интересовањима. Наша група студената енглеског језика са прве године формирала је једну такву групу, помоћу које размењују све неопходне информације у вези са одржавањем предавања, вежби, припремом испита, колоквијума и др. Имајући у виду слободу комуникације коју студенти имају на Фејсбуку, као и коришћење неформалног писаног говора и сликовитост њиховог језика због припадности млађој популацији, биле смо инспирисане анализом студентског језика и начина споразумевања. Њихова комуникација је састављена делимично од изјава, питања и коментара са дословним значењем, међутим већи део је фигуративног карактера, стилски обојен и уобличен зато што је прожет мноштвом занимљивих метафора које доприносе лексичко-семантичкој шароликости и флексибилности српског језика.

Дефиниције метафоре

Постоји велики број дефиниција метафора, а неке од њих су следеће: Ш. Баји је сматрао да метафора настаје као последица неспособности нашег духа за апстраховање и назива је специфичним поређењем. Он тврди да језичка метафора настаје спонтано, а естетска интенционално, па даје предност лингвистичкој зато што јој је узрок постанка афективност и спонтаност употребе. Такође наводи да метафора постаје на тај начин што спајамо апстрактне појмове са предметима, зато што је то једино средство помоћу којег можемо да стекнемо представу о њему и да их учинимо приступачним другима (Ђорац 1974: 37).

Лешић сматра да је метафора дуго била сматрана песничким украсом. Међутим, она је опште начело језика, које и у свакидашњој употреби открива сличности међу стварима. Он каже да је свака метафора истовремено и илустративна, декоративна, донекле евокативна и емоционална.

Кликовац (2004: 10) у књизи *Метафоре у мишљењу и језику* наводи да се са становишта стилистичке традиције под појмовном метафором подразумева сликовито изражавање, типично у оквиру књижевно-уметничког текста, стилска фигура – украс употребљен да би онеобичио текст и изазвао код слушаоца нарочити ефекат.

Џорџ Лејкоф и Марк Џонсон у књизи *Метафоре наше насушне* кажу да је метафора разумевање једног појма (појмовног домена) помоћу другог појма (појмовног домена) и да таква метафора није само ствар језика већ је ствар мишљења, јер прво мора да постоји у мишљењу па онда у језику, а ако постоји у мишљењу онда одређује наше понашање због чега се и назива појмовном метафором (2003: 10). Битна особина метафора коју су уочили Лејкоф и Џонсон јесте једностраност што значи да оне осветљавају само једну страну апстрактног појма, док друге стране прикривају. Нека појмовна метафора нам омогућава да се усредсредимо само на један аспект апстрактног појма тако што нас одвлачи од оних његових аспеката који су несагласни са том метафором (2003:15).

Механизам метафоре се састоји у пресликавању структуре једног појма (или појмовног домена), који је обично чулно сазнатљив и добро признат, на други домен. Домен који позајмљује своју структуру назива се изворни, а домен који се на основу њега разумева назива се циљни.

Душка Кликовац (2004: 17–18) тврди да изворни и циљни домени не могу да мењају места па се тако наводе типични изворни домени – биљке, животиње, људско тело, здравље и болест, игре и спорт, новац и посао, кување и храна, топлота и хладноћа, светлост и тама, кретање и смер, затим разни облици, боје, величина, тежина и др. што значи да се поједностављен свет претвара у апстрактан. Циљни домени су емоције (љутња, страх, љубав, срећа), жеља храброст, искреност, мишљење, друштво/нација, политика привреда, живот, време, смрт и др.

Студентски жаргони

Пошто је корпус састављен од 50 примера студентских метафора, очигледно је и очекује се да су то жаргони, због самог порекла метафора, припадника студентске популације. Ранко Бугарски (2003: 9) дефинише жаргон као сваки неформални и претежно говорни варијетет неког језика, који служи за идентификацију и комуникацију унутар неке друштвено одређене групе, по професији, социјалном статусу, узрасту и слично, чије чланове повезује заједнички интерес или начин живота, а која уз то може бити и територијално омеђена. Такође истиче да је жаргон обележен специфичним језичким средствима, пре свега лексичким и фразеолошким, а изузетно и граматичким и фонолошким. Из наведеног следи слаба разумљивост жаргона другим говорницима истог језика који га негативно вреднују у односу на стандардни или књижевни језик (Бугарски 2003: 9). Омладински и субкултурни жаргони су само неки од више врста жаргона који су прожети маштовитим и живописним креацијама.

Пошто је позната чињеница да се жаргони везују за друштвене групације као нека врста заштитног знака припадности датој групи и као део њеног идентитета, тако и студенти представљају део млађе популације која креирањем сопственог језика за међусобну комуникацију жели да се дистанцира од остатка људи. Бугарски каже да жаргон настаје као резултат особеног, спонтаног и по правилу усменог и анонимног стваралаштва посебно млађих генерација. Одликује се лексичком продуктивношћу, иновативношћу, граматичком флексибилношћу, семантичком експресивношћу, метафоричношћу, поигравањем звуком и значењем чиме се обично добија нешто неочекивано, али врло ефектно (Бугарски 2003: 15).

Примери анализе корпуса

На основу прикупљених примера метафора у говору студентске популације извршена је њихова класификација према концептима из којих се састоје.

Примери метафора са компјутерским жаргонима

Време у којем данас живимо је ера доминације енглеског језика који је саставни део свих области живота па тако и свих могућих облика говорне и писане комуникације. Анализа метафора за потребе овог рада је показала да петнаест

примера садржи студентске жаргоне који су у ствари позајмљенице и то модификоване речи из енглеског језика тзв. англицизми. Указујући да постоје језички чистунци који су против увођења нових речи у језик, Бугарски скреће пажњу да они заборављају на чињеницу да се свет компјутеризује и дигитализује и то све преко енглеског језика и да нам стално стижу нове речи за које немамо адекватну реч у српском језику (Бугарски 1996: 13).

1. *Студенти разговарају о припреми колоквијума из енглеске књижевности:*
 - *Народе, шта мислиш? Да ли треба да спремамо и сентиментализам за други колоквијум или само романтизам?*
 - *Теби се изгледа често прекине неки кабл кад год си на вежбама! Асистенткиња је ишла пушта поновила да ће бити и сентиментализам и романтизам!!!*

У народу је позната фраза „Да л’ ти фали нека даска у глави?“ која потиче још из Вуковог времена. У његовом Рјечнику је лексема *даска* наведена са објашњењем: „Нема четврте даске у глави, тј. сулуд је.“ (Вук 1852). У наведеном примеру је очигледна чињеница да *даска која фали* представља празнину у памети – *недостатак памети, јер је познато да увек постоји нека шупљина у зрањевини од дасака*. Циљни домен ове метафоре се поистовећује са жаргоном младих и народним језиком, а то је *празнина* у памети. Међутим ток времена је допринео промени начина живота и поимања ствари па се тако и изворни домен променио. Некада је људима недостајала даска у глави, а сада је то кабл, који је саставни део свих машина и апарата, неизоставних помагала у свакодневном животу људи. На основу изложеног објашњења следи и појмовна метафора ПРАЗНИНА У ПАМЕТИ ЈЕ ПОГРЕШНО РАСПОРЕЂЕН СПЛЕТ КАБЛОВА, а КАБЛОВИ СУ ВИЈУГЕ У ГЛАВИ (МОЗГУ). Пошто су вијуге саставни део човекове главе (мозга) проистиче закључак – ЧОВЕК ЈЕ КОМПЈУТЕР. Употреба овог жаргона у говору је с намером омаловажавања некога.

Изворни домен: Кабл је саставни део свих машина и апарата који су неизоставни део свакодневнице.

Циљни домен: Прекидање кабла се поистовећује постајањем празнине у памети.

2. *Студенти разговарају са колеџиницом која се управо вратила из иностранства:*
 - *Вања, како је било на путовању, јеси ли се фино провела?*
 - *Јесам, али ми је потребно добро ресетовање пре него што се поново активирам и почнем да учим.*

Ресетовање је реч преузета из енглеског језика под којом се подразумева поступак гашења рачунара да би се одмах поново покренуо, другим речима под тим се подразумева поновно настављање започете активности (MD³ 2002: 1204). Понекад се догоди да настане неки проблем приликом рада на рачунару или дође до блокаде тако да га корисник *ресетује* чиме се поново започиње претходно извршавана активност. У овом случају се човек схвата као рачунар, који не може да функционише најчешће због блокаде – умора. Као и у неколико претходних примера ЧОВЕК ЈЕ КОМПЈУТЕР и РЕСЕТОВАЊЕ ЈЕ ОДМАРАЊЕ.

3 MD је скраћеница за речник енглеског језика – *Macmillan English Dictionary*.

Изворни домен: Ресетовање је искључивање компјутера да би се одмах потом сам поново активирао.

Циљни домен: Одмарање после путовања поистовећује се са ресетовањем тако што се подразумева да ће се Вања добро одморити после напорног путовања и након тога поново активирати и наставити са учењем тамо где је и стала.

Због експанзије енглеског језика, а и због чињенице да су анализирани примери преузети са профила групе студената енглеског језика и књижевности на друштвеној мрежи Фејсбук, од петнаест англицизама, њих осам су примери компјутерског жаргона (*ресетовајти се, сејвовајти, сјам, ресјтарјовајти* и др.). Студенти их често употребљавају у говору зато што су компјутери неизоставна средстава која се користе приликом студирања, за забаву у слободно време, посао и др. Из четири анализираних примера је изведена метафора ЧОВЕК ЈЕ КОМПЈУТЕР, док је у једном примеру човеков орган мозак метафорички приказан концептом МЕМОРИЈСКА КАРТИЦА, а у другом примеру су вијуге мозга представљене концептом КАБЛОВА који је саставни део компјутера тако да се и у њима човек поистовећује са овом чудесном направом.

Примери метафора са концептом победе у борби

3. *Студентии дискусијуу о испиитиима које ће полагајтии у јануарском испиитном року при чему се јадан од њих обратишо другим колегама:*
- *А да изађемо у јануару сви на Савремени и да расшуримо?*
 - *Yeaaaahhhhh, тапппппп!*

Студентски неформални говор сачињен је од многобројних метафоричких фраза или речи које се употребљавају у дискусијама о различитим темама. Највећи број синонима постоји за ћаскање о полагању испита, што потврђује и овај пример, који је само један од многих наведених у раду, где се уместо речи *положити* користи *расшурити*. Овај глагол означава нестајање део по део онога што је било на једном месту и што је представљало целину (РМС4 1990: 450). Студенти ће у јануарском року да растура *Савремен*, тј. испит ће одрадити са таквом лакоћом и сигурношћу да ће постићи изузетно добре резултате. У овом примеру се јавља следећа појмовна метафора: ПОЛАГАЊЕ ИСПИТА ЈЕ РАСТУРАЊЕ ИСПИТА.

Изворни домен: Растурити- учинити да нестане део по део онога што је било на једном месту, што је представљало целину.

Циљни домен: Положити испит са највишом оценом, као од шале.

4. *Сумирајући ушиске о прошеклом колоквијуму, један стјудентii иишiiа остiале:*
- *Је л' смо га исцејали?*
 - *Колоквијум - џеноцид! ☺*

Други начин за представљање полагања испита или колоквијума је употребом речи *џеноцид*, која потиче од грчке речи *genos* што значи род или народ, и латинске речи *accidere*, што значи убити. Према Речнику Матице српске то је међународни злочин намерног потпуног или делимичног уништавања националних, етничких, расних и религијских група (РМС 1990: 472). У наведеном примеру студенти разговарају после завршеног колоквијума и кажу да је био

4 РМС је скраћеница за Речник српскохрватскога језика Матице српске.

геноцид односно тако су га добро урадили да су на неки начин уништили задатке дајући тачне одговоре. Док студенти попуњавају тестове на колоквијуму, они се заправо боре против постављених задатака, али то чине са огромном количином храбрости, самопоуздања и знања не дозвољавајући да им остане иједно неодговорено питање нити било каква могућност давања погрешних одговора. Појмовне метафоре које произилазе из овог примера су: КОЛОКВИЈУМ ЈЕ ГЕНОЦИД И ДАВАЊЕ ТАЧНИХ ОДОГОВОРА ЈЕ УНИШТАВАЊЕ ИСТИХ.

Изворни домен: Геноцид је злочин међународних размера са циљем уништавања одређених група народа.

Циљни домен: Ова реч је употребљена да се дочара начин на који је одрађен колоквијум. У овом случају означава да су студенти урадили најбоље могуће, тј. да су на неки начин поразили колоквијум својим знањем.

5. *Студентии разговарају о припремама за испитии:*
- *Hellooooo, људи, где ситееее???* Није ваљда да учиише српски? ☺
 - *Па наравно да се сиремамо за испитии, и тии радиш тии истио.*
 - *Јок, браиие, за разлику од вас је не учим, али зашто сиремам пушкице и тииоо-ве.* ☺

У сталном жаргону студената постоји реч *пушкица* у значењу помоћног (недозвољеног) средства на испиту, наиме то су на малом папиру исписане лекције, које служе за преписивање на испиту. Иако наизглед право значење речи *пушка* (од које је и изведен њен деминутив *пушкица*) која означава ватрено оружје с једном или две дугачке цеви нема везе са значењем *пушкице*, у фигуративном значењу постоји веза. У поменутом фигуративном значењу она означава човека, борца наоружаног пушком. И студент се са *пушкицом* осећа као борац са својим оружјем против испита, односно професора. *Тојови* као реч су употребљени само да дочарају начин на који студент иде на испит, тј. метафорично у свој рат. Ова реч је употребљена да студент својим колегама да до знања да баш ништа није учио и да се једино узда у своје тајно „оружје“.

Овде можемо препознати појмовне метафоре СТУДЕНТ ЈЕ БОРАЦ, и ПУШКИЦЕ СУ ОРУЖЈЕ.

Изворни домен: *пушкица* је деминутив од именице *пушка* с њеним правим значењем.

Циљни домен: тајно, недозвољено средство на испиту.

Примери метафора са концептом (не)живих организама

6. *Студентии размењују поруке после првог одржаног испитииа у првом семестру:*
- *Браво, колеже!!!*
 - *Само тако да наставимо и биће супер ☺*
 - *Дај Боже да се ове оцене прошире као вирус и на друге предмете ☺).*

Реч *вирус* потиче из латинског језика од речи *Virus*. Овај термин се јавља у више различитих области па се тако на пример у медицини и биологији под њим подразумева изазивач болести, заразна клица, отров, нарочито отров што га луче живе или мртве бактерије, а у рачунарству програм који ступа у дејство без знања корисника, у циљу мењања структуре података или брисања записа у меморији (Вујаклија 2002: 159). Пошто се вирус међу живим бићима обично

шири, тј. преноси великом брзином, за кратко време може доћи до настанка епидемије или пандемије, док се у области информатике вируси преносе преузимањем неких фајлова са интернета, па тако што већи број људи преузме заражени фајл, већи број компјутера ће бити заражен. На основу изложеног следи полисемична структура речи вирус, која истовремено означава *заразну болест човека* и *заразну болест компјутера*. У датом примеру студенти желе да се добре оцене шире као вирус, што је видљиво голим оком, док је ширење вируса као узрочника болести невидљиво, међутим из овог примера ипак произилази појмовна метафора ОЦЕНА ЈЕ ВИРУС.

Изворни домен: Вирус је у области биологије и медицине паразитски микроорганизам, узрочник многих заразних болести који је подложен масовном ширењу, док је у области рачунарства програм који се преноси преузетим фајловима са интернета у рачунаре корисника.

Циљни домен: Студенти прижељкују да њихове добре оцене, које су добили на првом испиту, буду попут вируса који ће се преносити и на друге предмете.

7. У разговору *студената* један колеџа је *нешто погрешио*, а други му се *насмејао* и рекао:
- *Ахахахахакоји си ти краљ! Хахахахазмајууууу, брашеееее, еволуирао си овом изјавом!"*
 - *А прозвани колеџа му одговара: Еволуирао сам из булбасаура у тогемона!:-)*

Реч еволуирати потиче из латинског језика од речи *evolutio*. Према Речнику Матице српске еволуирати значи поступно се развијати, променити, мењати (1990: 824). Уколико нешто *еволуира* подразумева се да поступно прелази са једног ступња на други или из једног облика у други подлежући различитим променама. *Булбасаур* (Bulbasaur) је један од 493 фиктивне врсте Покемон створења из скупа популарних видео игара, анимираних серија и манга стрипова. Име Булбасаур долази од речи *bulb* што на енглеском значи семенка (на његовим леђима) и грчке речи *sauros* што значи гуштер. То је нижа класа поменуте врсте (Wikipedia). *Тогемон* је реч која потиче од енглеске речи *thorn* и представља једну врсту Дигимона, вишу врсту у свету Покемона, насталу еволуирањем ње саме. Дигимони су дигитална чудовишта која су централни ликови јапанских франшиза, цртаних филмова и стрипова. То су бића различитих облика која живе у дигиталном свету, паралелном свету створеном од стране земљиних комуникацијских мрежа (Wikipedia). У наведеном примеру један студент се нашалио на свој рачун, зато што је претходно направио омашку у говору рекавши да је *еволуирао* односно поступно прешао из једне фазе у другу, у овом случају из једне врсте Покемона, Булбасаура, који су у виду некадашњих праисторијских диносауруса, у другу врсту, Тогемона, дигиталних чудовишта. Поређењем ових бића са студентом долази се до закључка да је један студент еволуирао односно напредовао тако што је прешао са ступња диносауруса на ступањ дигиталног створења 21. века то јест студенти се надмећу ко ће какву омашку или грешку да направи па у том смислу имају и могућност напредовања. На основу претходних објашњења следе појмовне метафоре: ЧОВЕК (СТУДЕНТ) ЈЕ ПОКЕМОН (БУЛБАСАУР / ТОГЕМОН) и СТУДЕНТ ЕВОЛУИРА.

Изворни домен: Еволуирати - поступно се развијати, променити, мењати. (РСМ 1990:824); Булбасаур и Тогемон су врсте Покемона;

Циљни домен: Еволуција у овом контексту је представљена као узлазна путања у једном имагинарном свету. Направивши омашку у говору, студент

се нашалио на свој рачун тако што је показао колико је напредовао у развоју мишљења, чим је могао такву омашку да направи. Припадници студентске популације врло често подржавају једни друге у прављењу такве врсте грешака, које су саставни део неформалног говора.

8. *Будући студенти енглеског језика дискутују у групи о факултету на коме жели да студира, па каже: „Матор коњ хоће да буде професор!!!“*

У Речнику Матице Српске (1990: 310) реч *коњ* означава сисара из реда копитара, домаћу животињу за јахање и вучу (лат. *Equus caballus*). У овом контексту у комбинацији с речју *матор* што значи старији, с доста година, временит, означава студента у поодмаклим годинама, дакле дато је пејоративно значење ове вредне животиње. Старији студент и сам је свестан да је можда касно схватио шта жели. Овде се јавља појмовна метафора СТАРИЈИ СТУДЕНТ ЈЕ МАТОРИ КОЊ.

Изворни домен: Матор коњ, животиња која је престарала за рад и вучу.

Циљни домен: Старија особа, која је премашила оптималне године за учење и студирање.

Примери метафора са концептом расположења

9. *Студенти размењају мишљења о претходно одржаним вежбама:*
- *Шта све радили на вежбама из Савременог?*
 - *Ух...смарао сам се као пловак у плићаку.*

Пловак познат као предмет од плуте, дрвета или лима (обично купастог облика), који плива на води и причвршћен је на дно, а служи као знак који упозорава, обраћа пажњу на нешто (РМС 1990: 474), у овом примеру је употребљен не у својој правој функцији већ у осликавању незанимљивости дотичних вежби. Пловак у плићаку не плута већ је зароњен у дно више него што треба, јер га не покрећу таласи. Тако он пресликава своје значење на циљни домен, а то је досађивање студената на поменутих вежбама. Наиме, вежбе су толико биле монотоне да нису покренуле мисли студената, већ су их готово успавале. Појмовна метафора је ПЛОВАК У ПЛИЋАКУ ЈЕ СТУДЕНТ НА ВЕЖБАМА.

Изворни домен: Непокретан пловак у плићаку.

Циљни домен: Успавани студент на вежбама услед слабе мотивације од стране асистенткиње.

10. *Студенти разговарају после полагања испита:*
- *Страшнооооо...данас смо баш зрочно прошли...*
 - *Па шта има везе, дрући њуш ћеш проћи.*
 - *Дрући њуш можда, али сам зајо сада баш у дауну...*

Даун је реч енглеског порекла са значењем позиције – доле. Односи се на просторно значење које у себи носи црту негативности и нечег лошег. Оно што је доле значи да је лоше, односно у овом примеру студент који је у дауну се у ствари осећа лоше, тужан је и нерасположен зато што није положио испит. Појмовна метафора је БИТИ У ДАУНУ ЈЕ БИТИ НЕРАСПОЛОЖЕН.

Изворни домен: Бити у дауну.

Циљни домен: Студент је нерасположен и тужан зато што није положио испит.

Пример са концептом омоложавања

11. Студенти разговарају после завршеног усменог дела испита:

– Јесте ли видели данас на усменом како су одговарали мали петрићи?

Реч *петрићи* потиче од имена Петар које се у овом примеру односи на извесног професора Петра. Студенти називају њихове колеге – студенте петрићима указујући да је то група студената који су у врло добрим односима са професором Петром. Они су такође и одлични студенти, врло одговорни, који све предиспитне обавезе извршавају на време, па их зато професор воли, како њихове колеге сматрају, више него остале студенте и очекује се да ће имати привилегије приликом полагања испита. Сматрају се улизицама, послушним студентима који користе сваки могући тренутак да привуку пажњу професора Петра. Појмовна метафора: ПЕТРИЋИ СУ ОМИЉЕНИ СТУДЕНТИ (МИЉЕНИЦИ) ПРОФЕСОРА ПЕТРА.

Изворни домен: Петрићи – студенти којима предаје професор Петар.

Циљни домен: Студенти који су миљеници, штићеници професора Петра, улизице.

Закључак

На основу анализе 50 примера може се закључити да скоро трећину примера, тачније њих 15, чине метафоре изражене позајмљеницама из енглеског језика, што указује на незаустављив прилив поменутог језика у српски. Заступљеност англицизама се такође оправдава и чињеницом да примери потичу од студената енглеског језика код којих се врло често у говору мешају матерњи и страни језик. Углавном су запажени англицизми из области рачунарске технике где студентска популација поистовећује своје функције са функцијама рачунара, попут *конектиовајши се, ајдејштовајши, сејвовајши, меморисајши (мем.картица), сурфовајши, бијши сјам, ресјаршовајши се* и др.

Затим се по фреквентности истичу 13 метафора с изворним доменом рата, сукоба, конфликта, јер студенти своје испите посматрају као ратна попришта, а себе и професоре као ратнике две зараћене стране. То су метафоре *освојијши, предриблјати, расштуријши, исцепајши, најправилни геноцид, самлетши, стремитији џушкице и шойове, сравнијши са земљом, средитији, згазитији* и др.

Поред тога често се због неуспеха на испиту користе изворни домени који осликавају лоше расположење, нпр. у *дауну сам* или се осликава разлог тог неуспеха, нпр. професор је залазио у *свијна цреваца*, или се жели пресликати занимљивост предавања где се употребљава метафора *к'о њлолак у њлићаку*. Забележено је 9 примера метафора са концептом расположења попут следећих: *бијши њод најоном, бијши у шрансу, бијши ѡрегажен* и многи други. Неки од њих имају негативно значење док су други са позитивним значењем чиме се указује на добро расположење, превелику количину енергије коју студенти имају пре полагања испита.

Пронађено је и 10 метафора којима се студенти поистовећују са живим и неживим организмима чиме се изражава језичка шароликост и сликовитост, јер су студенти у неким примерима коњи, у другима, Булбасаури, изумрла бића која су у примерима еволуирала у Покемоне и Дигимоне, ликове из популарних цртаних филмова које деца прате. Поред тога што студенти пореде себе са разним бићима, добре оцене које добијају називају вирусима – микроорганизмима који

имају способност убрзаног ширења, а називају их и кишом која пљушти из жеље да добијају само добре оцене једну за другом као што капљице кише падају у виду брзог пљуска.

На крају следи група метафора са концептом омаловажавања, од којих су издвојена три примера где студенти потцењују једни друге и изражавају негативно мишљење у завијеној форми, чиме се још једном потврђује флексибилност и семантичка експресивност језика. Миљеници односно улицице професора Петра су *Петрићи*, студенти који глуме да су неке важне личности, а у ствари према мишљењу њихових колега нису толико квалитетни, нити битни, колико мисле да јесу. У другом примеру се такви студенти називају и *џидама*, ситним безвредним организмима који могу да се униште једним потезом, односно јачим притиском. У трећем примеру неке колеге сматрају *покондиреним џикумама*, особама које мисле да су одједном постале значајне, савремене, интелектуалци, паметни и свестрани људи, а у ствари сопственом глумом и претварањем само исмејавају себе и бивају изложени смеху и потцењивању од стране других.

Студенти као чланови друштвене мреже Фејсбук и њихове групе студена-та енглеског језика су овим примерима доказали да заиста имају особени начин међусобног комуницирања на основу којег се разликују од других. Та потреба за дистанцирањем од осталих је једна од карактеристика чланова сваке групе који употребом посебних кодова само њима разумљивих, формирају сопствени идентитет што је такође један од битних елемената за идентификацију жаргона. Ова врста језичког варијетета је саставни део говора припадника студентске популације, што се и показало наведеним примерима. Њихова анализа је само потврдила језичку флексибилност као и разнолике начине његове експресивности, а приказана семантичка диверзивност је резултат неизмерног богатства једног језика какав је српски језик.

Из наведеног следи да су дословна значења све мање присутна у говору припадника студентске популације, за разлику од жаргона који постају саставни део њихове свакодневне комуникације. Такође је потврђено да метафоре нису искључиво стилске фигуре језика већ су и резултат општих процеса когниције у језичком систему. Њихова анализа са становишта когнитивно-лингвистичког приступа доказује да човек схвата свет око себе на два начина тако што конкретне појаве перципира чулно, док апстрактне појаве разуме као конкретне. Такав механизам разумевања заправо представља метафору. Поред тога потврђена је и претпоставка да метафоре осим већ познатих функција и обележја језика имају и значајну улогу у формирању већег дела језичких концепата, јер уколико човек нашу реалност схвата са становишта метафоре онда и сам тако делује. Дејством нове метафоре на концептуални систем који је основа наших радњи долази до промене тог система као и радњи које он подстиче. Већина промена у култури настаје увођењем нових метафоричних концепата и губљењем постојећих. Саме речи нису оно што мења реалност већ промене нашег концептуалног система, које мењају оно што за нас реално постоји и утичу на нашу перцепцију света.

Литература:

Андрић 1976: Д. Андрић, *Речник жаргона*, Београд: БИГЗ.

Бугарски 1996: Р. Бугарски, *Језик у друштву*, Београд: Библиотека ХХ век, Чигоја штампа.

- Бугарски 2003: Р. Бугарски, *Жаргон*: лингвистичка студија, Београд: Библиотека XX век, Чигоја штампа.
- Вујаклија 2002: М. Вујаклија, *Лексикон створених израза и речи*, Београд: Просвета.
- Кликовац 2004: Д. Кликовац, *Метафоре у мишљењу и језику*, Београд: Библиотека XX век.
- Лејкоф, Џонсон 2003: G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Мекмилан 2004: *Macmillan English Dictionary for Advanced Learners*, Oxford: Macmillan Publishers Limited.
- РСМ 1990: Речник српскохрватског језика Матице српске, Нови Сад: Матица српска.
- Ђорац 1974: М. Ђорац, *Стилистика српскохрватског језика*, Београд: Научна књига.
- Чаркић 2002: М. Чаркић, *Увод у стилистику*, Научна књига, Београд.
- Извори
- Булбасур. Wikipedia. <<http://sh.wikipedia.org/wiki/Bulbasaur>>. 20.07.2013.
- Дигимон. Wikipedia. <<http://sh.wikipedia.org/wiki/Bulbasaur>>. 20.07.2013.
- Покемон. Wikipedia. <<http://sh.wikipedia.org/wiki/Bulbasaur>>. 20.07.2013.

METAPHORS IN THE INFORMAL SPEECH OF THE MEMBERS OF STUDENT POPULATION

Summary

The aim of this paper is semantic analysis of metaphors that are segments of speech of the members of student population. Profile of the created group of students on the social network Facebook is used as a source for finding the examples. Considering one of the well known functions of metaphors, such as rhetorical figures, the analysis is conducted from the point of cognitive linguistics' view according to the theories of Lakoff and Johnson so that the other roles of metaphors could be expressed while the identification of the source and target domains is emphasized. It is assumed that metaphors are not only rhetorical figures of language but also a result of general cognitive processes in the linguistic system. In addition to this, there is also a consideration of the assumption related to less literal meanings in speech of the members of student population in comparison with jargons that are becoming inseparable parts of their daily conversation. The results confirm the above mentioned assumptions and point out that beside the already known functions of metaphors they also have a very important role in creating the most of linguistic concepts.

Key words: metaphor, members of student population, informal communication, jargon

Milica Mimović / Snežana Zečević

Vladimir Figar¹
Niš

THE IMPORTANCE OF COMPRESSION IN METAPHORICAL CONCEPTUAL INTEGRATION NETWORKS: SELECTED EXAMPLES FROM THE POLITICAL DISCOURSE OF SERBIAN DAILY NEWSPAPERS

My paper explores the role of compression in single-scope metaphorical conceptual integration networks by relying on the theoretical framework of the Conceptual Blending Theory. The corpus consists of metaphorical expressions which correspond to the conceptual keys *POLITICS IS CONFLICT* and *POLITICS IS SPORT*. It was taken from *Politika*, a major Serbian daily newspaper. Among other results my corpus revealed a high degree of systematicity in the forms of emergent structures. This is due to a highly entrenched nature of the two conceptual keys, and the systematic nature of compression. In conclusion, compression facilitates not only the construction of meaning at human scale, but also the rhetorical aspects of metaphorical expressions.

Key words: conceptual blending, conceptual metaphor, compression, emergent structure, single-scope networks

1. Introduction

The main aim of the present paper will be to highlight the importance of *compression* as the central phenomenon in conceptual integration, which not only allows the *emergent structure* to be created, but it also facilitates the construction of meaning at *human scale* (Fauconnier and Turner 2002; Oakley 2011). The paper will begin by introducing the main tenets of the theoretical framework, which will be followed by a brief overview of results from the contemporary research in the field. The following sections will be dealing with corpus content, the methodology used in corpus formation, and the methodology used in corpus analysis. Additionally, the relevant results obtained from these analyses will be presented and discussed in detail. Finally, the paper will finish by presenting the most important conclusions derived from the present research.

2. Theoretical Framework

Theoretical framework of the paper will be based on the *Conceptual Blending Theory*, as introduced in Fauconnier and Turner (2002), where the authors propose a minimal four-space network of conceptual integration, which involves the *generic space*, two *inputs*, and the *blend*. The *generic space* utilizes its schematic information to facilitate cross-space mappings between the *inputs* (Evans and Green 2006). Namely, the shared structure of the inputs is captured by the *generic space* “which, in turn, maps onto each of the inputs” (Fauconnier and Turner 2002: 47). *Inputs* contain partial structures that normally describe the events that will undergo the process of integra-

1 e-mail: vfigar@yahoo.com

tion in the blend, and they are involved in partial cross-space mappings, which means that “only the matched information, which is required for purposes of local understanding” (Evans and Green 2006: 409) is projected to the blend. The end product of conceptual integration is the *blend* which contains the resulting compressed structures.

Additionally, the *blend* normally develops *emergent structure*, not present in the inputs, and this structure is constructed through the processes of *composition*, *completion*, and *elaboration*. *Composition* includes “the juxtaposition of information from different spaces” (Coulson 2006: 190); *completion* refers to a process where a “part of a cognitive model is activated and results in the activation of the rest of the frame” (Coulson and Oakley 2006: 48); while *elaboration* represents a “process that often involves mental or physical simulation of the event in the blend” (Coulson and Oakley 2000: 180), and it can appear as *coupled* or *decoupled*, where *coupled elaboration* involves actual physical realization (Coulson and Oakley 2000).

Based on the level of conceptual clashes and the *organizing frame* of the blend, where the *organizing frame* is understood to supply the topological structure of the mental space it organizes, i.e. “it provides a set of organizing relations among the elements in the space” (Fauconnier and Turner 2002: 123), Fauconnier and Turner (2002) proposed a typology of conceptual integration networks. The present paper will be focused on the analysis of *single-scope metaphorical networks*, where the organizing frame of the blend is adopted directly from the source input. This suggests that “single-scope networks give us the feeling that “one thing” is giving us insight into “another thing”” (Fauconnier and Turner: 129), which is similar to the idea that the basic role of a conceptual metaphor is to enable us to “understand and experience one kind of thing in terms of another” (Lakoff and Johnson 2003[1980]: 5).

The central mechanism that facilitates the process of conceptual integration is *compression of vital relations*, which also licenses the creation of emergent structure in the blend (Fauconnier and Turner 2000). In brief, “compression is used to describe an entity in a blended space that has distinct counterparts in multiple input spaces, and, moreover, those counterparts are related to one another via a vital relation” (Coulson and Oakley 2005: 1532-1533), while *vital relations* describe prominent conceptual relations that exist between the elements of input spaces in conceptual integration networks (Fauconnier and Turner 2000).

Building on the initial idea of *borrowing for compression* (Fauconnier and Turner 2002), Fauconnier and Turner (2008) placed the phenomenon of *compression* at the very core of conceptual integration by suggesting that each conceptual integration network has parts that are entrenched and available for recruitment, which reflects the process of *cobbling*, and parts that are constructed explicitly on-line, which refers to the process of *sculpting*. In other words, “integration networks achieve systematic compressions” (Fauconnier and Turner 2008: 54), which suggests that the minimal four-space model of conceptual integration is insufficient to capture the complexity of cognitive processes that provide the scaffolding for both *blending* and *unpacking*. Furthermore, one of the main motivations for compression is to achieve global insight at *human scale* (Fauconnier and Turner 2000), where *human scale* refers to “the level at which it is natural for us to have the impression that we have direct, reliable, and comprehensive understanding” (Fauconnier and Turner 2002: 323).

3. Previous Research

Coulson and Oakley (2006) analyzed two examples of persuasive discourse to show how both cases “use discourse to prompt very specific actions in the world” (Coulson and Oakley 2006: 48), and how the framework of the Conceptual Blending Theory accounts for the mental operations that license such real-time influence of discourse onto people’s behavior. Still, the authors emphasize that “the rhetorical effect of the text [...] depends in part on the reader’s willingness to construct the blend” (Coulson and Oakley 2006: 51).

One of the examples that they discussed includes the *stinky candidates* blend which involves input spaces of *voting* and *holding one’s nose while performing an action*. The VOTING frame recruits a familiar script of going to the ballot and casting a vote for one of the candidates, whereas the organizing frame of the other input involves an unpleasant action. As a result, voting is framed “as an unpleasant but necessary chore” (Coulson and Oakley 2006: 51), and the entrenched nature “of the ‘stinks’ metaphor allows speakers to understand the text as acknowledging the limited political options available to progressive voters” (Coulson and Oakley 2006: 51). Consequently, in the blend “the voter is performing an unpleasant task in a stench-ridden environment, and that task is to choose the thing that stinks the least” (Coulson and Oakley 2006: 52). Such integration network is expected to prompt the reader to vote for the candidate that stinks less, i.e. for the Democrat.

Harder (2005) discusses the notion of *full-blown blending*, where this process “is distinguished by the way it enables the conceptualizer to superimpose two pictures that could not occur together in the reality space – without ‘cheating’, i.e. in a way that preserves the contradictions while suspending them for the purposes of creating the blended space” (Harder 2005: 1650). In plain terms, full-blown blending enables an individual to construct a blend that contains elements in direct opposition to some elements from the reality spaces, which is normally done for purposes of persuasion. Still, the individual does not do away with those contradictions, but keeps them active. In that sense, Harder (2005) argues that, when blends are viewed in their functional context, “a distinction becomes necessary between the purely conceptual anatomy of a blend and the status of a blend as a successful response to a particularly difficult challenge” (Harder 2005: 1640).

Another important variable that Harder (2005) places into the equation is the role of the social grounding, i.e. the immediate socio-political setting, which further stresses the functional perspective of the cognitive processes by showing how they are “shaped by and contribute to the pattern of interaction of which they constitute one aspect” (Harder 2005: 1637). Additionally, this author also introduces the notion of *polarization*, where *polarization* takes place “when two parties interact in such a way that each act in a sequence brings about a greater sense of threat in the other party” (Harder 2005: 1643). In other words, framing the opposition as a threat serves to both fuel and justify the negative campaign against them.

4. Present Research

The present research will be dealing with corpus analysis in the above-described theoretical framework, and it will attempt to answer the following **research questions**:

1. What role does compression play in meaning construction in metaphorical conceptual integration networks?

2. Is there any similarity in the forms of emergent structures that appear in the present corpus?

4.1. Corpus and Methodology

The corpus of the paper consists of metaphorical expressions that correspond to the conceptual keys *POLITICS IS CONFLICT* and *POLITICS IS SPORT*, extracted from the daily newspaper *Politika*, during December 2011, and there are a total of 160 metaphorical expressions (94 *CONFLICT* metaphors and 66 *SPORT* metaphors). Such frequency of these two conceptual keys is in line with some of the results from previous research (e.g. Burnes 2011; Silaški et al. 2009). Methodology used in corpus construction was adopted from Charteris-Black (2004), and it involved the processes of *Metaphor Identification*, *Metaphor Interpretation*, and *Metaphor Explanation*. The collected metaphorical expressions were then classified according to the overarching conceptual metaphors that they instantiate, based on the *metaphor keywords (expressions)* that stand for words (expressions) often used with a metaphoric sense (Charteris-Black 2004), and “it is possible to measure the presence of such keywords quantitatively in the corpus” (Charteris-Black 2004: 35). The distribution of metaphor keywords in the present corpus is given in Figure 1.

The collected examples from the corpus were then analyzed along the following guidelines:

- a. identify the structures of generic spaces;
- b. identify the organizing frames of input spaces and the blend;
- c. identify the most dominant compressions of outer-space vital relations;
- d. discuss the role of compression in the formation of emergent structure;
- e. discuss the systematic nature of compression.

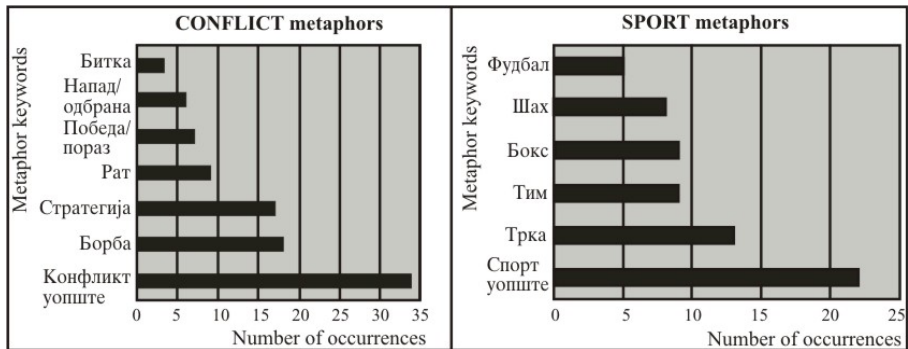

Figure 1. Distribution of metaphor keywords in the corpus

4.2. Results and Discussion

The current section will present a detailed analysis of the selected examples from the corpus. The same methodological procedures have been applied to the entire corpus, and the obtained results are summed up statistically in section 4.3, along with some additional examples.

- (1) Меркелова је под притиском **са разних фронтова**. (9/12/2011)

The present example is an instance of a conceptual metaphor POLITICS IS A WAR FRONT which belongs to the conceptual key of CONFLICT. The generic space contains schematic structure that corresponds to both inputs, which is related to the *event structure metaphor* (in the sense of Lakoff 2066[1993]). Namely, the generic space contains the following elements: *setting*, *participants*, *means*, and *goal*. The organizing frame of the source input is that of a WAR FRONT, while the organizing frame of the target input is that of a POLITICAL PROCESS. The blend acquires the organizing frame of the source input, rendering the present network single-scope. This way, elements from the target input are accommodated to ‘fit’ the pre-compressed topology of the source. Additionally, the blend develops emergent structure through the processes of *composition*, *completion*, and *elaboration*. Furthermore, the emergent structure can be viewed as the result of compression of the outer-space vital relation of Disanalogy that exists between the means for achieving the goals in the two inputs, into the inner-space vital relation of Uniqueness in the blend.

The most dominant vital relation in the present network is the outer-space vital relation of Analogy that provides counterpart connections between the inputs, and reflects the link between the *causal* and *intentional* topological structures of those inputs, which is further compressed into the inner-space vital relation of Uniqueness in the blend. Such nature of compression facilitates understanding at human scale, and since the elaboration of the blend can influence reasoning and behavior, this network represents an instance of *coupled elaboration*. In that sense, compression can also be argued to license the achievement of rhetorical goals, i.e. it facilitates the persuasive function of metaphors in political discourse. Additionally, elaboration of the blend gives way to *backward projections* (in the sense of Fauconnier and Turner 2002, and Coulson 2001) to the inputs, which can further affect the process of meaning construction, and possibly contribute to the emotional involvement of the electorate.

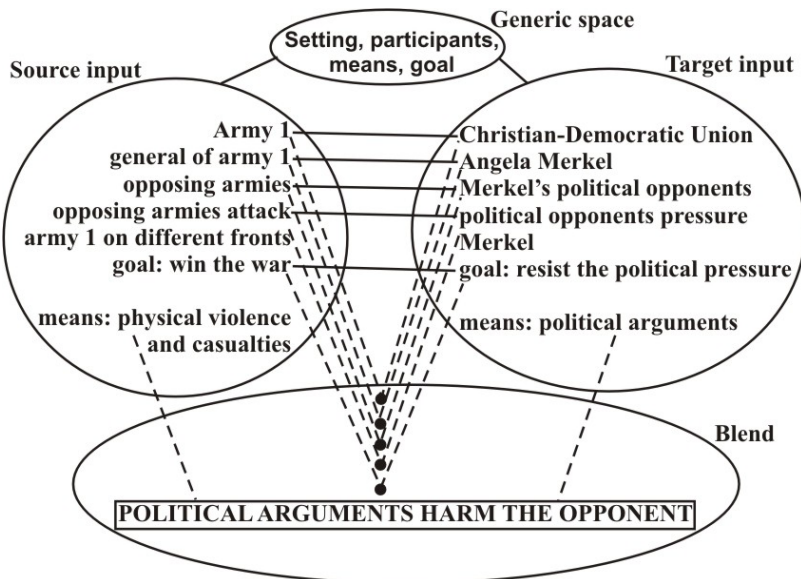

Figure 2. Merkel under pressure from different fronts

The fact that both input spaces are not fundamental concepts, but are instead pre-built compressions available for recruitment, can be used to account for the systematic nature of compression proposed by Fauconnier and Turner (2008). In that sense, the network from Figure 2 can be expanded into a “molecule-model” (Figar 2013) from Figure 3, which accounts for both *cobbling* and *sculpting*. The “molecule-model” stresses both the live, dynamic nature that underlies the process of meaning construction, and the fact that the shape of the final network can be altered by various contextual influences.

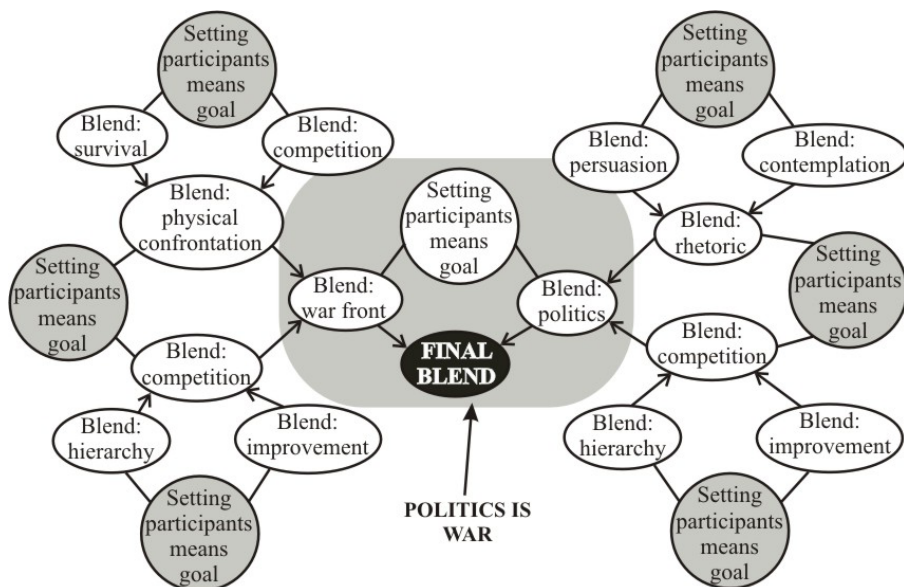

Figure 3. The “molecule-model” (adapted from Figar 2013)

(2) СПО указао је да је заједно са ЛДП-ом **на мети** антиевропског покрета и оценио је да је **за атентатора** одабран лист Куир. (16/12/2011)

This is an instance of a conceptual metaphor POLITICS IS WAR which instantiates the conceptual key of CONFLICT. The generic space is structured by the event structure metaphor, while the blend adopts its organizing frame from the source input, making this another example of a single-scope network. In addition to the processes of composition, completion, and elaboration, emergent structure is also the result of compression of the outer-space vital relation of Disanalogy that links the means for achieving the goals in the respective inputs, into Uniqueness in the blend.

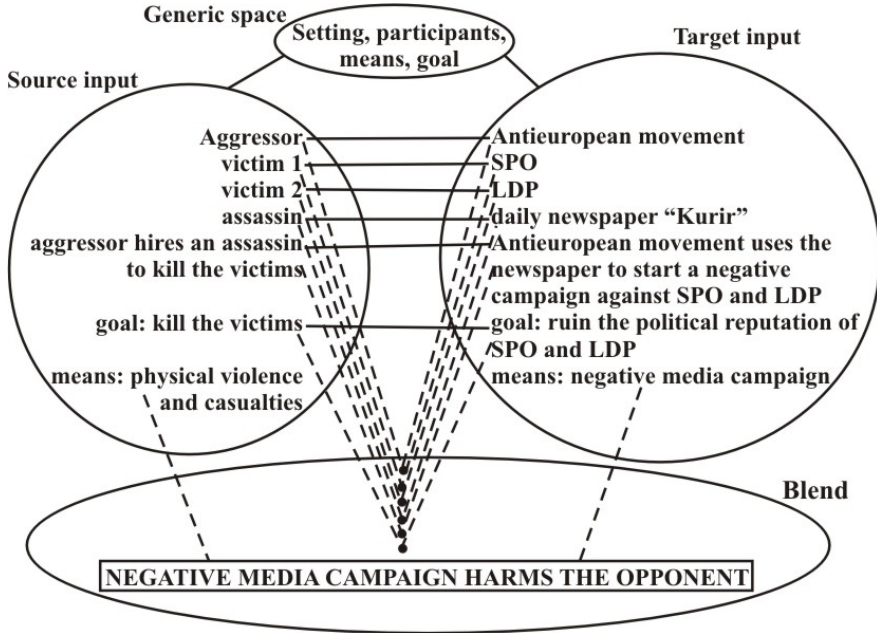

Figure 4. SPO and LDP threatened by assassination

The present network also marks the dominance of the outer-space vital relation of Analogy that reflects the matching of topological structures of the two inputs, and its compression into Uniqueness in the blend. Again, the vital relation of Analogy also foregrounds the links between the causal and intentional structures of the inputs. Owing to the fact that the elaboration of the blend can influence reasoning and behavior, it can be concluded that compression directly influences the process of meaning construction, thereby contributing to the fulfillment of the rhetorical role of the metaphor, which is further facilitated by the possibility for backward projections.

Additionally, the network from Figure 4 depicts only the active process of *sculpting*, whereas a more elaborate “molecule-model” would be required to account for the process of *cobbling*.

- (3) Сви остали председнички кандидати у Русији ће за учешће у **председничкој трци** морати да обезбеде најмање 2 милиона потписа. (29/12/2011)

This is an instance of a conceptual metaphor PRESIDENTIAL ELECTIONS ARE A RACE which belongs to the conceptual key of SPORT. In this case, the generic space is represented in the form of a *combined generic space*² (Figar 2013) that incorporates the above-introduced elements of the *event structure metaphor*, and elements of the SOURCE-PATH-GOAL image schema that has intrinsic links with the RACE frame. Consequently, the image-schematic structure is contained within the initial generic space based on the *event structure metaphor* (see Figure 5).

The blend inherits the organizing frame of the source input, i.e. the RACE frame, which makes this network single-scope. The emergent structure is developed

² Note that the *combined generic space* discussed here is typical of RACE and JOURNEY metaphors.

through the processes of composition, completion, and elaboration, where this is another instance of coupled elaboration, so that the blend can influence reasoning and behavior of the electorate. Furthermore, the emergent structure is also conditioned by compression of the outer-space vital relation of Disanalogy between the means for achieving the goal in the two inputs, into Uniqueness in the blend.

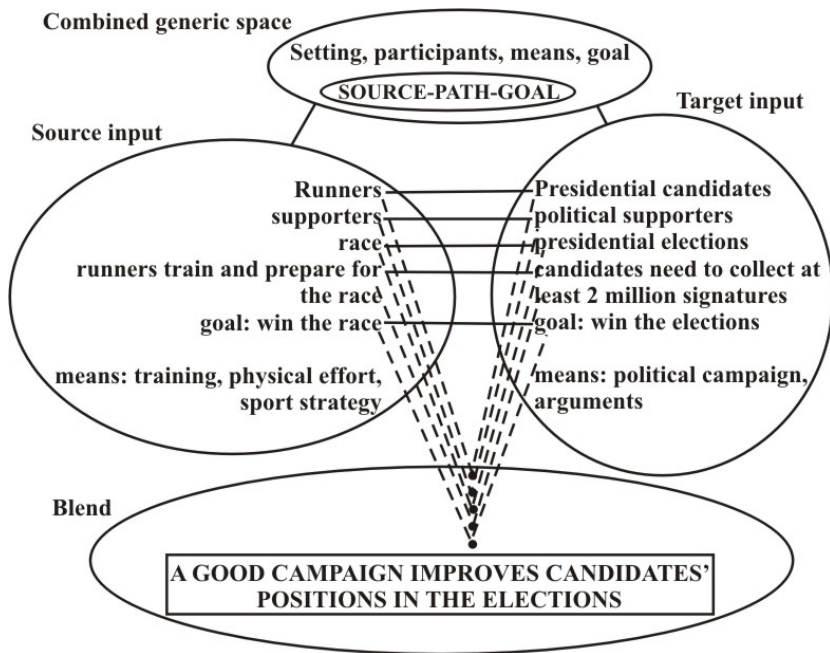

Figure 5. Presidential race

The most dominant outer-space vital relation is Analogy which is compressed into the inner-space vital relations of Uniqueness. Again, compression can be understood as a cognitive mechanism that enables metaphors to achieve their rhetorical purpose in political discourse, by influencing the construction of global insight at human scale. Additionally, the present network can also be expanded to account for both *cobbling* and *sculpting*.

4.3. Research Questions and Additional Remarks

In terms of the *first research question*, it can be concluded that compression is an essential element of conceptual integration that licenses understanding at human scale by enabling metaphors to perform their rhetorical function of persuasion in political discourse more easily. Additionally, compression leads to coupled elaboration and backward projections that can amplify the initial rhetorical force of metaphors and even provoke an emotional response (Figar 2013). The answer to the *second research question* showed that the present corpus revealed a high degree of systematicity in the forms of emergent structures, all of which can be presented by appropriate generalized forms (see Table 1 for details). Such systematicity in the forms of emergent structures can be accounted for by the highly entrenched nature of the two conceptual keys which direct the selection of input spaces, and guide the process of conceptual integration by

providing the guidelines for the topological alignment of inputs. Additionally, the established systematicity of emergent structures is also influenced by the systematic nature of compression, since both the recruited background knowledge structures that take part in the process of *cobbling*, and the active on-line computations during the process of *sculpting*, are conditioned by the conceptual keys and their semantic content. In brief, it can be concluded that the diagnosed systematicity of emergent structures actually facilitates the construction of meaning at human scale.

Form of emergent structure	Number of occurrences		Percentage
	conflict	sport	Overall
A harms B	72	9	50.625%
A prevents B from being harmed	6	0	3.750%
A improves the position of B	0	32	20.000%
A prevents B from improving its position	0	13	8.125%
A and B are joined by a common goal	4	9	8.125%
Other	12	3	9.375%

Table 1. Systematicity of emergent structures

Additionally, the most dominant outer-space vital relation proved to be that of Analogy, and it was consistently compressed into Uniqueness in the blends. Furthermore, compressions of Disanalogy into Uniqueness facilitated the formation of emergent structures throughout the corpus. Based on the organizing frames of the blends, it can also be concluded that all metaphors from the corpus were instances of single-scope networks. Additional examples along with their emergent structures are given in Table 2.

Example	Emergent structure	Generalized form
(4) И странке националних мањина ће водити битку око ових шест-седам листа. (11/12/2011)	A good campaign harms opponents	A harms B
(5) За реизбор ће се борити амерички и француски председник, Барак Обама и Никола Саркози. (31/12/2013)	A good re-election campaign harms opponents	A harms B
(6) Рунду је, међутим, добила Меркелова. (13/12/2011)	Merkel's arguments harm her opponents	A harms B

<p>(7) Први дан петодневне мисије спасавања еврозоне ... прошао је за многе аналитичаре без већих проблема. (6/12/2011)</p>	<p>Good political strategy prevents the eurozone from being harmed</p>	<p>A prevents B from being harmed</p>
<p>(8) Пажња целог света усмерена је на одбрану евра. (11/12/2011)</p>	<p>Good political strategy prevents the euro from being harmed</p>	<p>A prevents B from being harmed</p>
<p>(9) Шеф преговарачког тима Београда у дијалогу са Приштином Борислав Стефановић, изјавио је да је Србија показала ефикасност у заштити закона и владавине права. (22/12/2011)</p>	<p>Borislav Stefanović and his associates are united by the common goal of resolving the Kosovo crisis</p>	<p>A and B are joined by a common goal</p>
<p>(10) Иако ни Либерално-демократска партија ни Српски покрет обнове не желе да се до краја отворено изјасне о могућности склапања предизборног савеза, аналитичари су уверени да је овај „пакт“ известан. (24/12/2011)</p>	<p>LDP and SPO are joined by the common political goals and ideas</p>	<p>A and B are joined by a common goal</p>
<p>(11) Генерал Милетић је допциу фино пребацио политичарима. (30/11/2011)</p>	<p>Good arguments improve Miletić's position in the political process</p>	<p>A improves the position of B</p>
<p>(12) Док Пасок беспоговорно прихвата половину априла, Нова демократија данас, опет, инсистира на марту и поново је у – контри. (29/12/2011)</p>	<p>Good arguments and campaign improve the position of “Nova demokratija” in the political process</p>	<p>A improves the position of B</p>
<p>(13) Премијер Лука Пападимос је у пат позицији јер не може да донесе ни једну одлуку без сагласности сва три коалициона партнера. (25/12/2011)</p>	<p>The structure of the political filed prevents Papadimos from improving his position in the political process</p>	<p>A prevents B from improving its position</p>

(14) Они [ПУПС] могу <u>да се преиграју</u> у случају да пуно захтевају од коалиционих партнера. (16/12/2011)	Bad political strategy can prevent PUPS from improving its position in the political process	A prevents B from improving its position
Table 2. Additional examples		

5. Conclusion

In conclusion, compression poses as one of the crucial processes in conceptual integration, and it facilitates the process of meaning construction at human scale, which further sanctions the achievement of rhetorical goals that metaphors aim to convey. Detailed analysis of the present corpus revealed a high degree of systematicity in the forms of emergent structures that can also be viewed as a direct result of compressions of the outer-space vital relation of Disanalogy into the inner-space vital relation of Uniqueness (see sections 4.2 and 4.3 for details). Additionally, such systematic emergent structures can give way to systematic backward projections, and cause coupled elaborations of the developed blends, which can serve to amplify the initial rhetorical force of the corresponding metaphors.

References

- Барн 2011: S. Burnes, Metaphors in press reports of elections: Obama walked on water, but Musharaf was beaten by a knockout: *Journal of Pragmatics*, 43(8), 2160-2175.
- Еванс, Грeен 2006: V. Evans and M. Green, *Cognitive Linguistics: An Introduction*, Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.
- Колсон 2001: S. Coulson, *Semantic Leaps: Frame-Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Колсон 2006: S. Coulson, Conceptual Blending in Thought, Rhetoric, and Ideology, in: G. Kristiansen, M. Achard, R. Dirven, and F. J. I. Ruiz de Mendoza (eds.), *Cognitive Linguistics: Current Applications and Future Perspectives*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 87-208.
- Колсон, Оукли 2000: S. Coulson and T. Oakley, Blending Basics: *Cognitive Linguistics*, 11(3/4), 175-196.
- Колсон, Оукли 2005: S. Coulson and T. Oakley, Blending and Coded Meaning: Literal and figurative meaning in cognitive semantics: *Journal of Pragmatics*, 37(10), 1510-1536.
- Колсон, Оукли 2006: S. Coulson and T. Oakley, Purple Persuasion: Conceptual Blending and Deliberative Rhetoric, in: J. Luchenbroers (ed.), *Cognitive Linguistics: Investigations across languages, fields, and philosophical boundaries*, Amsterdam: John H. Benjamins, 47-65.
- Лејкоф 2006[1993]: G. Lakoff, The contemporary theory of metaphor, in: D. Geeraerts (ed.), *Cognitive Linguistics: Basic Readings*, Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 185-238.
- Лејкоф, Џонсон 2003[1980]: G. Lakoff and M. Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Оукли 2011: T. Oakley, Conceptual Integration, in: J. O. Östman and J. Verschuere (eds.), *Handbook of Pragmatics*, John Benjamins Publishing Company, 1-24. <http://academia.edu/1215868/Conceptual_Integration>. 20 March 2013
- Силашки *et al.* 1999: N. Silaški, T. Đurović and B. Radić-Bojanić, *Javni diskurs Srbije – kognitivističko-kritička studija*, Beograd: Čigura Print.

- Фоконије, Тарнер 2000: G. Fauconnier and M. Turner, Compression and global insight: *Cognitive Linguistics*, 11(3/4), 283-304.
- Фоконије, Тарнер 2002: G. Fauconnier and M. Turner, *The Way We Think: Conceptual Blending and Mind's Hidden Complexities*, New York: Basic Books.
- Фоконије, Тарнер 2008: G. Fauconnier and M. Turner, Rethinking Metaphor, in: R. W. Jr. Gibbs (ed.), *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 53-66.
- Фигар 2013: V. Figar, Emotional Appeal of Conceptual Metaphors of conflict in the Political Discourse of Daily Newspapers, *In review*.
- Хардер 2005: P. Harder, Blending and polarization: Cognition under pressure: *Journal of Pragmatics*, 37(10), 1636-1652.
- Чартерис-Блек 2004: J. Charteris-Black, *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.

ЗНАЧАЈ КОМПРЕСИЈЕ У МЕТАФОРИЧКИМ МРЕЖАМА КОНЦЕПТУАЛНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ: ОДАБРАНИ ПРИМЕРИ ИЗ ПОЛИТИЧКОГ ДИСКУРСА СРПСКИХ ДНЕВНИХ НОВИНА

Резиме

Овај рад бави се анализом улоге компресије у метафоричким мрежама концептуалне интеграције једноструког опсега. Истраживање је обављено у теоријском оквиру теорије концептуалног стапања. Корпус се састоји из метафоричких израза издвојених из дневних новина *Политика*, који припадају концептуалним кључевима политика је конфликт и политика је спорт. Од значајних резултата, треба напоменути да је анализа корпуса показала велики степен систематичности у форми емергентних структура, што је објашњено високим степеном конвенционалности концептуалних кључева, као и систематском природом компресије. На основу добијених резултата закључено је да компресија олакшава процес конструкције значења, као и остваривање реторичких функција метафора.

Кључне речи: концептуално стапање, концептуална метафора, компресија, емергентна структура, мреже једноструког опсега

Владимир Фигар

Milena Kostić¹
Beograd

SUBJECTIVITY AND INTERSUBJECTIVITY IN DISCOURSE ON THE TOPIC OF GLOBAL BUSINESS

In this paper we observed examples of subjective and intersubjective modality with the aim to explore how they are realized in the discourse of global business and find out whether speakers express their opinion openly or tend to share the responsibility. We analyzed modal expressions such as modal adjectives, modal adverbs, mental state predicates and modal auxiliaries in the corpus consisting of five interviews. In the analysis of our corpus data we relied on the model proposed by Jan Nuyts in his book *Epistemic Modality, Language, and Conceptualization*. The expectations were that the speakers will predominantly use intersubjective expressions and will try to share the responsibility with others. However, the analysis revealed that speakers expressed their opinions subjectively. There were 258 instances of subjective modal expressions and 68 instances of intersubjective modal expressions. However, modal auxiliaries prevail in the corpus which suggests that speakers are somewhat tentative and leave room for other interpretations of their utterances.

Key words: subjective and intersubjective modality, modal auxiliaries, modal adjectives, modal adverbs, mental state predicates

1. Introduction

This paper deals with the concepts of subjectivity and intersubjectivity and attempts to explore how they are realized in the discourse of global business. The topic of global business is contemporary and all-pervasive. However, it is very demanding in terms of explicating one's point of view about the current economic situation which is changing rapidly. Therefore, one can never be sure that their opinion will be relevant in the near future. What we will try to explore in this paper is how the opinions, predictions or guesses about the situations in the sphere of business are voiced. The question we will deal with is whether they are expressed as explicitly subjective or as overly intersubjective. Should intersubjectivity prevail, it will signal that speakers prefer to share responsibility.

This paper is structured in the following way. The first part is a theoretical background in which we first present the model used in the analysis. This model is proposed by Jan Nuyts and it focuses on the distinction between subjectivity and intersubjectivity. Then, we review the definitions of the terms subjective and objective modality with the aim to outline the features of subjective modality. Benveniste, Lyons and Verstraete's views on this notion are considered. The third part of the paper focuses on the description of the corpus-based approach to data analysis and outlines the features of the corpus. The fourth part is data analysis and the presentation of results. Finally, we draw conclusions based on the results and propose issues for potential future research.

1 milenakostic09@gmail.com

2. Theoretical background

2.1. The model used in the analysis

In the analysis of intersubjective and subjective modality in the corpus data, we will rely on the model that is proposed by Nuyts in his paper on subjectivity and its role in epistemic modal expressions and in his book *Epistemic Modality, Language, and Conceptualization*. We assume our corpus will abound in epistemic modality. Moreover, we include deontic modality in the analysis as some instances are likely to appear in the corpus.

As regards the definition of subjectivity, Nuyts (2001a: 384) explains that the most representative one is Lyons', in which he says that subjectivity is associated with the presence of the speaker in the utterance.

Nuyts (2001a: 384,385) explains that subjective epistemic modality can be expressed performatively which means that when the speaker uses a certain modal expression, they accept full responsibility for the utterance at the moment of speaking. This is in contrast with the descriptive use of subjective epistemic modality "in which the speaker reports on someone else's epistemic evaluation of a state of affairs without there being any explicit indication as to whether the speaker personally subscribes (i.e. is committed) to the veracity of the evaluation or not" (Nuyts 2001a: 385). Nuyts (2001b: 40) points out that deontic modality can also have a performative dimension.

"Without any evidence one cannot evaluate the probability of the state of affairs" (Nuyts 2001b: 34). Nuyts makes the reader realize that epistemic modality is based on some kind of evidence. The evidence can be a physical object, a concrete item or also knowledge about a certain situation. Additionally, Nuyts (2001a: 386) points out that one has to bear in mind the quality of the evidence and/or nature of the evidence which are important for making an epistemic judgement.

These are the two dimensions which we will observe in the analysis. First, there is "the speaker's evaluation of the probability of the state of affairs, i.e. the epistemic qualification" (Nuyts 2001b: 35). Secondly, "there is his/her characterization of the status or quality of the sources (evidence) for that qualification" (Nuyts 2001b: 35) which belongs to evidentiality. Nuyts (2001a: 386) argues that these two dimensions represent an interaction of epistemic modality and evidentiality. With regard to this, he suggests that we should refer to it as "subjectivity and intersubjective evidentiality" (Nuyts: 2001b: 35). Nuyts (2001b: 36) further explains that the dimension of (inter)subjectivity can also apply to deontic modality which was first pointed out by Lyons (1977).

When it comes to the linguistic reflection of the dimension of subjectivity, Nuyts (2001b: 29) has observed epistemic modal adverbs, modal adjectives, mental state predicates and modal auxiliaries. He concluded that some of them typically have the dimension of subjectivity and some of them do not. He calls the latter group 'non-subjective' rather than 'objective'.

As for modal adverbs, Nuyts (2001a: 389) suggests that they are neutral regarding the dimension of subjectivity. Depending on the context they may be subjective or non-subjective. As regards modal adjectives, Nuyts (2001a: 389) points out that they express non-subjectivity which is signaled by their impersonal form. Therefore, modal adjectives are typically intersubjective. However, no matter how intersubjective they are, Nuyts (2001a: 390) adds that when the speaker enters the scene in the discourse, the utterance immediately turns subjective. Mental state predicates are subjectively modalized. They normally occur in contexts in which "the speaker voices his personal

opinion very often about topics in the realm of strictly individual experiences or concerns, or also in contexts involving antagonism between the views of speaker and hearer” (Nuyts 2001a: 390,391). As mental state predicates are voicing tentative, personal opinions, they can be used as hedges. This implies that speaker is “officially leaving room for another opinion or for a reaction on the part of speaker” (Nuyts 2001a: 391). Regarding modal auxiliaries, Nuyts (2001a: 392) suggests that whether they will have the dimension of subjectivity or non-subjectivity depends on the context. In that sense, they are very similar to modal adverbs.

In Nuyts’ definition of subjectivity, the other pole of this dimension is not objectivity but intersubjectivity, which will as such be used in the analysis of corpus data. We refer to it as equal to non-objectivity. Moreover, the notion of evidentiality is added to it. Therefore, subjectivity “involves the speaker’s indication that (s)he alone knows (or has access to) the evidence and draws conclusions from it”, whereas intersubjectivity “involves his/her indication that the evidence is known to (or accessible by) a larger group of people who share the same conclusion based on it” (Nuyts 2001a: 393). We conclude that in the first case, the speaker is the only one who is responsible for an epistemic qualification, whereas in the second, the responsibility is shared by a group of people who are familiar with the evidence. Nuyts (2001a: 394) explains his preference for the poles subjectivity/intersubjectivity in his analysis by pointing out that objectivity can also be observed in the interviews he analyzed, but what seems to be the objective stance in that kind of discourse is actually shared by a larger group of people, including the speaker and the interaction partner. That is why it is more reasonable to call it intersubjective rather than objective. Also, subjectivity is related to “formulating the hypothesis ‘on the spot’”, whereas in intersubjectivity “the information (and the epistemic evaluation of it) is generally known, and hence is not new (or surprising) to speaker and hearer(s)” (Nuyts 2001a: 396).

All mentioned aspects will be included in the analysis of our corpus data. Additionally, Nuyts (2001b: 41), in his analysis, includes information structure of modal expressions, which refers to the importance of certain parts of information in a sentence. This aspect remains unaddressed in the present paper, due to the complexity of the analysis. Nevertheless, it can be a proposal for future research. Discourse strategy is also observed in Nuyts’ analysis (2001b: 44) because it reflects an interpersonal relationship with the listener/reader. This aspect will be considered in the present paper, yet briefly.

This was the description of the model that we will use in the analysis of our corpus data. However, we have to point out that there are other views on subjectivity and intersubjectivity and also on modality and evidentiality.

Elizabeth Traugott (2010: 1) defines the notion of subjectivity as “a relationship to the speaker and the speaker’s beliefs and attitudes” whereas intersubjectivity is “a relationship to the addressee and addressee’s face”. She doesn’t include context as one of the factors that can influence this dimension, which is obviously in contrast with Nuyts’ definitions of these notions. Bert Cornille has a somewhat different view compared to that of Nuyts’ regarding the categories of epistemic modality and evidentiality. He (Cornille 2009: 44, 58) describes them as separate, although he points out that they have the dimension of reliability of evidence in common. Cornille (2009: 48) suggests that “inferential evidentiality is regarded as an overlap category between modality and evidentiality”. According to him there are three types of inferences: “circumstantial, generic and conjectured” (Cornille 2009: 50, 51). However, in this paper we will not be dealing with them explicitly. We believe that one cannot make a clear-cut distinction

between the categories of epistemic modality and evidentiality and that at some point they have to merge.

To sum up, in the analysis we will be dealing with modal expressions which can express subjective epistemic and deontic modality and intersubjective evidentiality as defined by Nuyts. We will attempt to explain in what contexts they are frequently used and to outline the implications of this use. We would like to answer two questions in the analysis: 1) Is the speakers' involvement in (or commitment to) the proposition more often subjective or more often intersubjective? 2) In what situations do speakers prefer to share the responsibility with the group?

2.2. Subjective and objective modality

Benveniste was the first author who introduced the notion of subjectivity in language in 1971. "Language is possible only because each speaker sets himself up as a *subject* by referring to himself as *I* in the discourse" (Benveniste 1971: 224). This definition helped many authors to grasp and further elaborate on subjectivity. He also introduced the notion of intersubjectivity, which makes the communication between, at least two, people possible.

When making a distinction between subjective and objective modality, authors have referred to the connection of the speaker with the utterance. Lyons (1977) explains that the notion of subjective modality has always been associated with the presence of the speaker in the utterance and the notion of objective modality has been associated with the content of the proposition. Verstraete (2001: 1506) agrees that "the issue of speaker-relatedness in modality has traditionally been discussed in terms of the distinction between *subjective* and *objective* modality". More importantly, Verstraete (2001: 1510, 1511) adds that modality can also be interpreted in terms of the notion of evidentiality. This is especially true for epistemic modality. He agrees with Nuyts that, when talking about subjective modality, one should also bear in mind performativity.

Verstraete (2001: 1518) concludes that epistemic modality is typically subjective and deontic modality can be both subjective and objective. Subjective deontic modality exhibits similar properties as subjective epistemic modality.

3. Corpus

In the analysis we will use a corpus consisting of 5 randomly selected transcripts of interviews on the topic of global business. The podcasts with interviews were downloaded from the BBC World Service website. The host interviewer is Peter Day who is a renowned presenter on the BBC radio. He interviews people from around the world with whom he discusses current issues in global economy and the business world. Each podcast lasts approximately 28 minutes. The transcript mostly consists of the target language and it is 20 pages long. We had to include the co-text as the context in which the utterance is spoken will be important and it will probably influence the analysis as was already outlined. We have to be aware of the fact that, "corpus data do have their limits, as they are vulnerable to purely accidental gaps. The larger one's corpus, the smaller this risk. But there are limits to the amounts of corpus data one can reasonably process if they are to be analyzed in-depth" (Nuyts 2001b: 46). In the following section we will examine the examples from the corpus.

4. Data Analysis and Results

4.1. Modal Adjectives

Modal adjectives are typically characterized as intersubjective but they can also be subjective. They are the least prominent modal expression in this corpus as there are only 9 instances of *certain*, *possible*, *probable* and its alternative *likely* in all 5 transcripts. The modal adjective *clear* has an evidential dimension and it is rather termed evidential than epistemic.

Now, we will examine examples from the corpus which involve intersubjectivity.

1. ...This week three experts predict what **is likely to be** on our mind in 2013.

This is an intersubjectively based evaluation and the modal qualification is the property of the state of affairs (following Nuyts 2001b: 67). It also involves evidentiality. This is an inference from available knowledge and common sense reasoning. One can infer that the speaker belongs to the group which has the access to the evidence and he/she is sharing the responsibility with the group.

Modal adjectives can also involve subjectivity. Nuyts (2001a: 390) explains that the moment the speaker enters the scene, i.e. becomes explicit in the utterance, in the form of a personal pronoun, it becomes subjective which is illustrated by the following example:

2. ... I guess I am. *I don't think it would be possible* for governments to maintain the kinds of secrets they have maintained...

“The presence of subjectivity is also inevitable in expressions containing modal adjectives that express certainty as in *I am sure (of it) (that ...)*” (Nuyts 2001b: 68). We have identified 3 such examples in the corpus one of which is:

3. ... I would remind you of something which **I am sure** you already know which is that the Japanese government borrows tenure money...

This is an example of epistemic modality and it has a dimension of evidentiality. The evidence is publicly available and the speaker unambiguously voices his opinion. There were no instances of deontic modal adjectives in the corpus.

These modal adjectives have a dimension of performativity, as all of them are epistemic. They express the commitment of the speaker to the utterance.

When it comes to the implications of such uses of epistemic modal adjectives, Nuyts (2001b: 101-103) explains that it is very difficult to spot a discourse strategy that a speaker is intending to use. However, he states that even if any strategy is employed it is not there to mislead the hearer or the interlocutor.

Regarding this small number of examples of modal adjectives, we conclude there are more instances of subjective epistemic modality and more performative uses of epistemic modality. This could imply that the speakers are expressing their opinion openly without trying to share the responsibility with the group. This is contrary to the expectations outlined in the theoretical background, but we will see in the following sections that subjective examples are actually predominant in this corpus. However, this conclusion should be checked on a much bigger corpus.

4.2. Modal Adverbs

Modal adverbs can either be subjective or intersubjective depending on the context in which they occur. The modal adverbs that we analyzed in the corpus are: *certainly* (*undoubtedly* and *surely*), *probably*, *possibly* (*maybe* and *perhaps*). Nuyts (2001b: 56) points out that *seemingly*, *apparently* and *clearly* are classified as evidential, whereas *presumably* is both epistemic and evidential, but there are no instances of *presumably* in the corpus. We will start with *certainly* and its subjective and intersubjective realizations.

There are 11 instances of this modal adverb in the corpus, 7 of which express intersubjectivity and 4 of which express subjectivity. Due to their form, modal adverbs seem to be predisposed to express subjectivity, but in the end it depends on the context. In this type of discourse, it is not surprising that modal adverbs are used intersubjectively, because in that way, the speaker is less responsible for the utterance he makes, as in:

4. ...The truth of the fact is that ***certainly***, from my company's perspective, we are learning as much from the people that...

Here, the speaker obviously stands together with the co-workers and expresses an opinion they all share, signaled by the context following the adverb. However, *certainly* can express a purely subjective stance, as in:

5. ...I think you can ***certainly*** argue that the world is becoming more complex and a bit more competitive.

This implies that the speaker does not share his opinion with the group and he/she accepts all the consequences for the utterance. The adverb *surely*, the alternative of *certainly*, can be spotted in two sentences in the corpus, both of them being intersubjective. In such examples, the speaker is voicing his opinion on the basis of a well-known situation with which the larger group of people is familiar. These examples suggest the expected outcome in the discourse on global business. People rather express the facts that are known to a larger group of people, as in that way the utterances are less prone to criticism.

Another modal adverb is *probably*. There are 8 instances of it in the corpus, 5 of which are subjective and 3 of which are intersubjective. This is slightly different when compared to *certainly*. A representative subjective use is illustrated in:

6. ...I think ***probably*** the latter, they are learning. Competition is something which, certainly in our experience makes a business better...

This example clearly represents the speaker's opinion, as he is emphasizing that he has reached the conclusion. On the other hand, the instances of intersubjectivity imply that the situation and inferences the speaker draws from it, which are publicly available and easy to spot, can be shared by a group of people:

7. ...That's it, if you don't know about queue arc codes... you ***probably*** do know about them because that is little square bar-codish type looking thing...

The next modal adverb is *possibly*, and there is only 1 occurrence of it in the corpus which is used subjectively. However, there are more instances of *maybe* and *perhaps*, which are the alternative forms of *possibly*. There are 3 intersubjective and 2 subjective instances of *maybe*, and there are 2 subjective and 2 intersubjective instances

of *perhaps*. In the following example we present the intersubjective use of the modal *maybe* :

8. ...Well, the number of children per couple is *maybe* a different issue. The anecdotal evidence is that most people in Japan get married and most people who get married want to have two children.

This opinion is shared as the evidence for its existence is available to anyone living in Japan and witnessing the current state of affairs.

Now we will briefly turn to the examples from the corpus that involve evidentiality. There are 6 such instances, 3 of which are realized in the modal adverb *clearly*, and the rest of them are found in examples with *supposedly and seemingly*. For the purpose of illustration we present here one such example:

8. ...One of the things that we see *clearly* is that these companies are establishing themselves not through advertising but rather...

The other two also suggest that the evidence is known to the group of people including the speaker. In all of these instances, the speaker is familiar with the evidence as is the larger group of people and they share the responsibility.

As regards performativity, all instances of modal adverbs are used performatively. This means that speakers are committed to the stance they explicate in the utterances. There are no descriptive uses of modal adverbs. They cannot be used descriptively, unless they are part of reported speech, but there were no such instances in this corpus. There were also no instances of deontic modal adverbs. As for the discourse strategy, the same applies here as to the modal adjectives, i.e. there is no hidden meaning behind the use of modal adverbs in discourse on the topic of global business. The only prominent conclusion that comes to our attention is that, in modal adverbs there are slightly more instances of intersubjective uses, namely 17, 14 instances of subjective uses, and 6 instances of evidentiality which could imply that the speakers prefer to voice opinions which are shared by a group of people and to talk about the things for which they have some kind of evidence that is also publicly available.

4.3. Mental State Predicates

The most representative members of the category of mental state predicates are *think* and *believe*, and then *doubt*, *know*, *suppose* and *guess*. Nuyts (2001b: 108-110) points out that the verb *think* is the most prototypical member in the category. On the epistemic scale, “*know* is clearly stronger than *think* [...] and *doubt* refers to the negative side of the scale. The difference between *think*, *believe*, *suppose* and *guess* is quite vague regarding the strength of the qualification expressed: they simply indicate that it is somewhere on the positive side of the epistemic scale” (Nuyts 2001b: 110, 111). All of these verbs include an evidential dimension. “The evidential dimension of predicates such as *know*, *guess* or *suppose* may be more dominant than that of *think* or *believe*. *Think* and *believe* are epistemic predicates, albeit not only or not purely epistemic ones, but mixed epistemic evidential ones” (Nuyts 2001b: 113). Both verbs express subjectivity, which implies speaker’s responsibility for the information in the utterance. As we will see in the corpus, these verbs especially occur in debates and interviews, “as a speaker is frequently forced to produce opinions on the spot and to formulate immediate and unprepared reactions, which are therefore often tentative, impressionistic and

personal” (Nuyts 2001b: 123). “The use of the mental state predicate leaves no doubt about who is responsible for the epistemic evaluation” (Nuyts 2001b: 123).

Doubt is the only mental state predicate that does not appear in the corpus. The most frequent and prominent one is *think*, which is followed by *know*. There are only several instances of *believe*, *suppose* and *guess*.

We will begin with the analysis of the verb *think*. Its most frequent use is subjective and there are 81 instances of it in the corpus. The majority of them are based on some kind of evidence which can be inferred from the context. The most frequent instance of *think* is in the form *I think* as in the example:

9. ...*I think* as far as business is concerned, the smarter companies are already there.

This implies that the speaker is taking the full responsibility for what they are saying. As there is an evidential dimension in this verb, we can conclude that the speaker is not just randomly expressing their opinion but actually supporting it. There are also some intersubjective instances of the verb *think*, in which we see that the speaker's opinion is shared by a group of people. There are 5 such examples in the corpus, the most representative one being:

10. ...we are also seeing something really radical happen with the way *we think* about the machine...

The next mental predicate is *know*. Altogether, there are 20 instances of *know* in which the verb is used either as subjective or intersubjective. There are 9 instances of subjective use, as shown in the example:

11. ... *I know* it is difficult to predict things especially about the future.

This number of occurrences suggests that the speakers are not that willing to express their opinion with the strongest mental predicate, which either implies their uncertainty or avoidance of responsibility. The dimension of evidentiality is present in all instances. As for the intersubjective use, there are 11 examples, especially in the second transcript in the corpus called “2013 Look Ahead”:

12. ... Multitasking slows you down and makes you make more errors, *we know* that. *We also know* that when you are short of sleep, that means less than six hours a night, your cognitive functioning is impaired at the same level as if you were drunk.

The speaker wants to emphasize that the evidence is shared by a group of people to which both the speaker and the interlocutor belong. The evidence is available from experience. In that way, the speaker shares the responsibility for what she utters. This is an exception in the corpus, but it shows that when someone is making a suggestion (inferred from the wider context) which might be easily criticized, they continuously use intersubjectivity, because in that way they stay on the safe side.

The examples of *suppose*, *guess* and *believe* are not prominent in the corpus. Altogether, there are 10 of them: 6 *suppose*, 2 *guess* and 2 *believe*.

All instances of *suppose* are without doubt used subjectively as in:

13. ...And that is about the return, *I suppose*, you might call it the return of manufacturing to develop markets...

Both instances of *guess* are used in the same way and both of them have a more or less obvious dimension of evidentiality in them which supports the speakers' subjective opinion. As for *believe*, 2 instances that we find in the corpus are rather intersubjective which indicates that the speaker is sharing responsibility with a group of people.

As for the dimension of performativity, one can notice that the performative use prevails in the corpus due to the speakers' commitment to the propositions. However, there are 10 descriptive uses of the mental predicate *think*, 3 examples of *know* and only 1 example of *believe*. Descriptive use is illustrated in:

14. ... Most people **think** that a falling of population is a problem for Japan.

To sum up, this predominant use of mental state predicates implies that the speakers are not constricting themselves when it comes to voicing personal opinions. The most numerous examples of *think*, which is definitely weaker than *know*, may imply that "the speaker is saying tentative things about which (s)he may actually be wrong. Thus the predicate weakens or mitigates the force of the claim or the reaction, in such a way that it does not endanger the conversation and leaves room for intervention by the interaction partner" (Nuyts 2001b: 165).

4.4. Modal Auxiliaries

The system of English modal auxiliaries consists of central and marginal modal verbs. Central modal auxiliaries are *can*, *could*, *may*, *might*, *shall*, *should*, *will*, *would* and *must*. Marginal are *dare*, *need*, *ought to* and *used to*. These modals can express three types of modality: epistemic, deontic and dynamic. However, it is not always easy to determine, what modality they express. Very often they can express two modalities at the same time. This is especially true for modals such as *can* and *will*. We will be observing epistemic and deontic modality in the corpus, as they are marked with the dimension of subjectivity and non-subjectivity. As for dynamic modality, it will not be considered in this analysis because it is "fully 'agent-oriented', whereas epistemic modality is fully 'speaker-oriented'" (Nuyts 2001b: 193). Deontic modality, in this respect, is somewhere in between.

When it comes to determining subjectivity or intersubjectivity of the modal auxiliaries, we observed the context in which they were situated in the text, whether the evidence is accessible to a group of people and/or a speaker and how that is expressed. In the whole corpus there are 120 instances of subjective epistemic and 20 instances of subjective deontic modality, 12 instances of intersubjective modality, 6 of which are epistemic and 6 of which are deontic. This implies that the speakers are obviously explicitly expressing their opinions. Among these 120 examples of subjective epistemic modality there are 12 examples which are somewhere between epistemic and dynamic modality, the so-called ambiguous examples which cannot be clearly defined from the context. Clearly defined examples of subjective epistemic modality of modal verbs are various. There are 22 examples of the so-called real epistemic modal verbs, 15 of which are with *may* and 7 of which are with *might*. This implies that the speakers in this type of discourse are not prone to speculating and they are even less prone to deducing. There is one instance of subjective epistemic *must*, which is shown in the following example:

15. ...Something **must** be going on somewhere if these official economic figures are right.

In the discourse of global business, speakers prefer making assumptions with *will* and *would*. That is why these two auxiliaries are the most numerous in the corpus:

17. ... You **will** have everybody aiming too low...

18. ... There's a sort of back and forth and I **would** say...

Regarding intersubjective epistemic modality, we came across 6 examples in the corpus one of which is:

19. We **can** all get worried or interested or whatever it might be about so-called rising businesses emerging markets, whatever we are gonna call them...

The speaker is explaining what can possibly happen, but he is not presenting this as if it were only his opinion, but rather the opinion of a group of people, actually of all people.

As for subjective deontic modality, there were significantly less instances than for epistemic modality. There were 20 instances in the whole corpus, one of which is:

20. ...and I think there really **needs to be** a downsizing of government of the country which nobody seems to be thinking seriously about ...

Here, the speaker is obviously expressing his opinion about the state of affairs.

As regards intersubjective deontic modality, there were 6 such instances in the corpus, one of which is:

21. ... we really **need to** rethink how do we play in that world in a completely different business model...

Here the speaker, a university professor, is suggesting what has to be done, and it is the authorities who should deal with this. He is making the utterance intersubjective by putting himself in the same group with them in order to make his suggestion less intrusive.

The prevailing use of subjective modal auxiliaries in the corpus suggests that the speakers, while answering the interviewer's questions on the topic of global business, are rather estimating the state of affairs than giving explicit, firm opinions, which is to a certain extent predictable. As Nuyts (2001b: 225) suggests, the reason for this could be that "these modals are sometimes used to indicate that although the speaker does not (want to) or cannot reject a suggestion by the interlocutor, (s)he does not want to endorse it either".

This was the overview of all the modal expressions that we found in the corpus and the overview of implications they may have. In the following section, we will summarize the results of the analysis.

5. Conclusion

In order to have a clear picture, literally, of what the results of the analysis imply, we will present them in a form of a chart, which is shown in Figure 1.

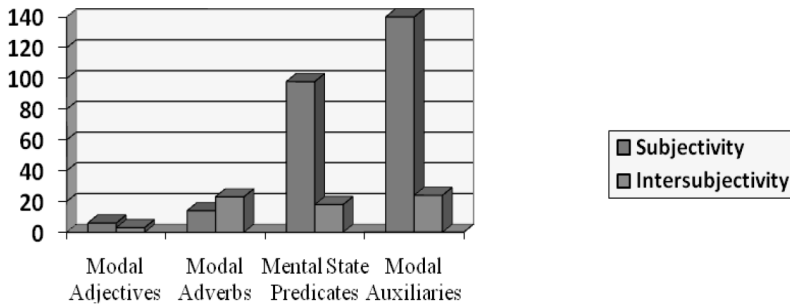

Figure 1

One can infer from the above chart that examples of subjectivity predominate in the corpus on the topic of global business. The result has turned out to be in opposition to what was expected, which is that the instances of intersubjectivity will prevail in the corpus. The implication is that when the experts talk about economy and potential growth and development of a country, they express their personal opinion and do not try to share the responsibility with the group. However, we have to observe these results with caution, as there were many instances of the personal pronoun “we” in the corpus, which we didn’t take into consideration in this analysis but it could signal that, even though the modal expressions are predominantly subjective, there could be some other linguistic expressions as this one that indicate intersubjectivity. Be that as it may, this analysis implies that subjectivity is the main characteristic of this type of discourse and that it is mainly expressed via epistemic modality. As the most numerous cases are modal auxiliaries which are rather tentative, this could imply that speakers are not categorical and that they leave room for other interpretations. These results can certainly be checked on a much bigger corpus of data and other non-modal expressions could be included in that analysis, too. In addition to that, the proposal for further research could be to use Iwamoto’s model of points of view and different modal features (Iwamoto 1998) to analyze this same corpus of data and to explore what type of point of view these modal categories represent and how the texts in the corpus are shaded.

Corpus

GlobalBiz: The Art of Strategy. 02 Feb 2013

GlobalBiz: 2013 Look Ahead. 29 Dec 2012

The Innovator’s Dilemma. 03 Nov 2012

GlobalBiz: Emerging Markets. 15 Sept 2012

GlobalBiz: Two Views of Japan. 14 April 2012

All the interviews were downloaded from: <http://www.bbc.co.uk/podcasts/series/worldbiz/all>

References

- Бенвенисте 1971: E. Benveniste, *Problems in General Linguistics*. Coral Gables: University of Miami Press.
- Ивамато 1998: N. Iwamoto, Modality and point of view in media discourse. *Working Papers in Applied Linguistics*, 9, 17–41.
- Корнил 2009: B. Cornille, Evidentiality and epistemic modality. *Functions of Language*, 16:1, 44–62.
- Лажонс 1977: J. Lyons, *Semantics II*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Нуитс 2001a: J. Nuyts, Subjectivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions. *Journal of Pragmatics*, 3, 383–400.
- Нуитс 2001b: J. Nuyts, *Epistemic Modality, Language, and Conceptualization*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Траугот 2010: E. C. Traugott, Revisiting Subjectification and Intersubjectification in Kristin Davids, Lieven Vandelanotte, and Hubert Cuyckens (eds.) *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Ферстрепе 2001: J. C. Verstraete, Subjective and objective modality: Interpersonal and ideational functions in the English modal auxiliary system. *Journal of Pragmatics*, 33, 1505–1528.

СУБЈЕКТИВНОСТ И ИНТЕРСУБЈЕКТИВНОСТ У ДИСКУРСУ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМИЈЕ

Резиме

У овом раду сагледавали смо примере субјективне и интерсубјективне модалности са циљем да, анализом модалних придева и прилога, помоћних модалних глагола и глагола мишљења којима се оне остварују у дискурсу глобалне економије, сазнамо да ли говорници претежно експлицитно изражавају своје мишљење или теже да поделе одговорност са групом људи. У анализи корпуса, који се састоји од 5 интервјуа, коришћен је модел који је предложио Јан Нуитс у књизи *Епистемичка модалност, језик и концептуализација*. Очекивања су била да ће говорници доминантно употребљавати интерсубјективно модализоване исказе, не би ли умањили одговорност за исказивање одређених ставова. Међутим, анализом је установљено да се говорници претежно изражавају субјективно. Свеукупно, било је 258 примера субјективно и 68 интерсубјективно модализованих исказа. Међутим, у корпусу доминирају примери помоћних глагола, што указује на чињеницу да су говорници колебаљиви и да остављају простор за друга тумачења.

Кључне речи: субјективна и интерсубјективна модалност, модални глаголи, модални придеви, модални прилози, глаголи мишљења

Милена Косић

СИНТАКСИЧКА И СТИЛИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Ивана Митић¹
Крађујевац

НЕГИРАНИ ПРИДЕВИ И НЕГАТИВНО СЛАГАЊЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ²

У овом раду бавимо се испитивањем могућности да се негирани придеви јаве на предикативној позицији у српском језику, језику са јаким негативним слагањем. Подробном анализом корпуса, који чине примери до којих смо дошли Гугл претрагом и претрагом књижевних дела у пдф формату, утврдили смо да прави негирани придеви не могу да се нађу на предикативној позицији, док лексикализовани могу. Применом генеративно-синтаксичког приступа објаснили смо да дистрибуција негираних придева на различитим синтаксичким позицијама зависи од начина остваривања негације у српском језику. Циљ нам је да покажемо да се, насупрот правим негираним придевима, лексикализовани негирани придеви могу јавити на предикативној позицији, јер немају праву негативну интерпретацију и да испитамо да ли се и понашање негираних партиципа може довести у везу са лексичким померањем и фреквентношћу.

Кључне речи: негативно слагање, негирани придеви, лексикализација

1. Увод

У овом раду бавимо се испитивањем могућности да се негирани придеви јаве на предикативној позицији у српском језику, у коме се негација не лексикализује директно, већ кроз негативно слагање. У језицима овога типа, негација би требало да се нађе изнад конституента који је на вишој позицији у структури (Зејлстра 2004). У нашем случају, то је глагол, а не придев, те смо поставили хипотезу да негација не би требало да се нађе уз придев на предикативној позицији, уколико није негиран и глагол. Међутим, подробном анализом корпуса, који чине примери до којих смо дошли Гугл претрагом и претрагом књижевних дела у пдф формату, утврдили смо да наведено не мора да важи за све негиране придеве.³ Наш циљ је да објаснимо зашто се неки негирани придеви могу јавити на предикативној позицији, супротно хијерархијском распореду конституената и потреби да се негација јави изнад глагола као највишег елемента са негативним слагањем.

Рад је конципиран тако да смо најпре теоријски обрадили питање начина остваривања негације у српском језику, користећи истраживања Проговац 1988, Проговац 1994, Јанакидо 2002, Зејлстра 2004, Арсенијевић 2005, Проговац 2005,

1 ivana.mit88@gmail.com

2 Захваљујемо професору др Бобану Арсенијевићу на свим коментарима и сугестијама у вези са овом темом. За сваку могућу грешку, одговоран је само аутор.

3 У делу *Извор* наведена су књижевна дела из којих смо ексцерпирали примере и адресе сајтова са којих су дела преузета.

И поред примера до којих смо дошли Гугл претрагом, навели смо адресе сајтова са којих су преузети. Претрага је вршена у периоду од фебруара до септембра месеца 2012. године, и у периоду од децембра 2012. до јануара 2013. године. Напомињемо да су у раду разматрани најрепрезентативнији примери из нашег корпуса.

Бошковић 2009 (поглавље 2), а потом, применом аналитичке, корпусне, компаративне и интроспективне методе анализирали примере са негираним придевима на предикативној позицији (поглавље 3). У последњем поглављу изнели смо закључке.

2. Теоријска разматрања

У овом делу рада дајемо теоријска разматрања која се тичу начина реализације негације у српском језику. Тако Проговац 1988 сматра да се негација у српском језику реализује уз помоћ негативне речце *не* која долази иза субјекта и испред првог глаголског елемента (Проговац 1988: 19) (в. реченице 1, 2, 3).⁴

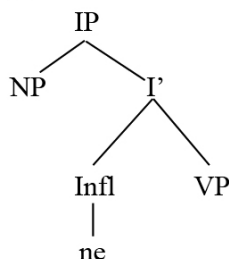
1. *Милан неће побегћи.*
2. *Милан не сме побегћи.*
3. *Милан не познаје Марију* (Проговац 1988: 19).

С обзиром на то да су конструкције:

4. *#Милан ће не побегћи.*
5. *#Милан сме не побегћи.*

и сл. неграматичне, Проговац 1988 објашњава да се негација у српском језику налази испод Infl и даје следећу слику (в. Проговац 1998: 21):

Слика 1

У каснијим радовима, Љиљана Проговац испитује карактеристике јединица различитог поларитета и њихово понашање у различитим контекстима. Тако Проговац 2005 објашњава да су у језицима са негативним слагањем н-речи селектоване из лексикона са неинтерпретабилном одликом, која се проверава на позицији NegP, у односу на откривену негативну главу *не*, која има iNeg. Након провере, брише се неинтерпретабилна одлика, напуштајући само једну инстанцу интерпретабилне негације, оне коју има негативна глава (в. Проговац 2005: 6–7). Питање је зашто глава у NegP мора бити негирана? Ако није негирана глава, друге лексеме које имају uNeg не могу да провере ту своју неинтерпретабилну одлику.⁵ Н-речи у језицима са негативним слагањем проверавају [+neg] одлику у

4 Овом приликом желимо да изразимо захвалност и Љиљани Проговац, јер нам је послала радове до којих нисмо могли доћи, а који су од значаја не само за ово истраживање, већ и за истраживања која тек намеравамо да спроведемо.

5 Дакле, у српском језику се реченична негација не може изразити негирањем само једног реченичног конституента – уколико се у реченици нађе негирани квантификатор, мора да се негира и глагол.

односу на главу [+neg], на нижој PolP, чиме се објашњава њихово појављивање у негативним клаузама (Проговац 2005: 36) (в. реченице 6 и 7).

6. #Он *воли никога.
7. Он не воли никога.

Код језика са јаким негативним слагањем, какав је и српски језик, неопходно је, дакле, да се негација оствари на реченичном нивоу (в. Проговац 1988, Јанакидо 2002).⁶ У таквим језицима, нису граматичне реченице које имају само н-речи, јер оне немају ту могућност да саме допринесу остваривање негације (Јанакидо 2002: 31).⁷ Н-речи имају одлику iNeg функције која мора бити проверена у односу на одговарајућу главу – негацију (в. Јанакидо 2002: 6–7).⁸ Јанакидо (2002: 2) објашњава да се под негативним слагањем подразумева случај када у реченици имамо само једну негацију, иако се чини да је исказана више него једном у клаузи.

Арсенијевић 2005 показује да се у реченицама типа 8, негација реализује кроз негативно слагање, па су негирани и глагол и квантификатор. Супротно томе, у реченицама типа 9, иако има негирани квантификатор, не мора да се негира и придев, што објашњава уз помоћ анализе по којој су придеви редуковане релативне реченице (10).

8. Јован не показује нимало милости.
9. Јован је добио нимало наивно мишљење о рекурзији.
10. Јован је добио мишљење о рекурзији, које није нимало наивно.

Бошковић 2009 истиче да се у српском језику негација реализује тако што се негативни оператор, који има одлику iNeg, спаја са негацијом на глаголу да провери њену неинтерпретабилну одлику, што се односи на реченице типа 11, где нема другог начина да се провери одлика негације. Оператора нема у реченицама типа 12, где се уз помоћ негативног конституента проверава одлика негације.

11. Марко не ради.
12. Никога не воли.

У литератури се на различите начине објашњава и појављивање *и* или *ни* квантификатора у различитим контекстима. Тако Проговац 1994 ово објашњава уз помоћ теорије везивања, где *ни* негативни конституенти морају бити A' везани за њихов управљач у централној категорији, док су *и* негативни конституенти A' слободни у односу на управљачку категорију. И док Проговац 1994 објашњење види у теорији везивања, Бошковић 2009 ово објашњава уз помоћ теорије померања. Тако Бошковић 2009 сматра да *ни* конституенти учествују у негативном слагању, па морају да се помере на SpecNegP. Дакле, *ни* конституенти се померају на SpecNegP, док *и* конституенти не трпе такво померање, *ни* се померају на NegP, док *и* конституенти не могу.

6 Предмет рада Јанакидо 2002 је грчки језик, који, као и српски, спада у језике са јаким негативним слагањем. Јанакидо 2002 се у објашњењима дотиче и српског језика, при чему полази од истраживања које је спровела Љиљана Проговац.

7 Проговац 2005 и Арсенијевић 2005 показују да су интерпретабилне реченице са квантификатором *нимало*, а да притом глагол није негиран.

8 Јанакидо (2002: 26) сматра да н-речи у језицима са јаким негативним слагањем не могу имати одлику праве негације, оне морају бити амбивитетне између егзистенцијалних и универзалних значења (2002: 44).

Како Зеијлстра 2004 објашњава, српски језик је језик у коме се негација не лексикализује директно, већ кроз негативно слагање. У језицима са јаким негативним слагањем, какав је и српски језик, негација се остварује на тај начин што се слажу негативни маркер и негативни оператор. Негативни оператор се налази на вишој позицији од осталих елемената који се слажу са њим, а као резултат тог слагања, бивају маркирани негацијом (Зеијлстра 2004: 245).⁹ Тако, у језицима који имају строго негативно слагање важи:

12. [_{negP} OP ₋ [_{VP} OB neg [_{iNEG}] - V]],

(где OP стоји за негативне операторе, а OB за објекте, односно чланове који улазе у опсег те негације).

Док у језицима који немају строго негативно слагање, важи:

13. [_{XP} OB [_{NegP} neg [_{iNEG}] - V]] (Зеијлстра 2004: 246).

Под iNEG се подразумевају елементи који се налазе у опсегу негације и који немају право значење негације, већ се само слажу са негативним оператором који има право значење негације iNEG. Ти елементи обележени негацијом слажу се са негативним оператором преко операције слагања (Agree).

Негативно слагање, у даљем раду, схватамо у терминима и објашњењима које наводи Зеијлстра 2004. Предмет рада Зеијлстре 2004 нису негирани придеви и синтаксичке позиције на којима се они могу наћи.

3. Негирани придеви и синтаксичке позиције на којима се могу наћи

У овом поглављу испитујемо дистрибуцију негираних придева на позицији предикатива. Пре него што пређемо на део у коме ћемо изнети резултате нашег истраживања, износимо погледе домаћих лингвиста на тему негираних придева и синтаксичких позиција на којима се они могу наћи.

Лексикализоване негиране јединице, о којима говоримо, предмет су полемике домаћих лингвиста. Наиме, још је Грицкат 1961/1962а приметила да лексикализације синтаксичких спојева нису карактеристичне за српскохрватски језик, управо због тога што се у српском језику тежи негацији личних глаголских облика у предикату. Ристић 2009 наводи речничку грађу као доказ да претходна тврдња не мора да важи, и осврће се на могућност да се наведено објасни појавом подизања негације, лексичко-синтаксичким процесом, о коме је писала Московљевић 1996. У раду Ристић 2009 истакнуто је да се ограничена употреба одричних творбених јединица може довести у питање са више аспеката: велики број немаркираних, неутралних негираних именица и придева чију регуларност употребе потврђује Речник САНУ.¹⁰ Затим, употреба префикса *не-* код именичких придевских и прилошких сложеница, не са значењем одрицања, већ супротности (*немар*, *неслога*), истакнутих у Рјечнику ЈАЗУ, где се указује на функцију лексичке и функцију синтаксичке негације и на немогућност њихове замени-

⁹ Зеијлстра 2004 разликује језике са јаким, и са slabим негативним слагањем.

¹⁰ О разматраној позицији негираних елемената уз непредикативни реченични члан, Ристић (2009: 164) наводи следеће: „Њена позиција уз непредикативни реченични члан, без обзира да ли је у питању партикула *не* или префикс *не-*, јавља се и као сигнал додатних прагматских садржаја и стилских ефеката, што је веома битан разлог да се обе њене примарне функције, и функција реченичног оператора и функција семантичког оператора, задрже и да напоредо егзистирају у српском језику“.

ности у српском језику. „Ова разлика се у речнику показује на примеру одричне реченице *Није био срећан* и реченице са значењем супротности *Био је несрећан*, при чему је ова друга, како се истиче у речнику, исто тако 'позитивна', афирмативна као и реченица *Био је срећан*“ (Ристић 2009: 165).¹¹

Анализом језичког материјала и ми смо приметили да се у српском језику јављају лексикализовани синтаксички спојеви – питање је само на којим позицијама у реченици могу бити употребљени.¹² Позитивни придеви се у српском језику могу јавити на два различита позицијама: на атрибутој и на предикативној позицији – проверили смо да ли исте могућности имају и негирани придеви.

У српском језику је могуће да се негирани придев јави на позицији атрибута, и тада има улогу модификатора именице уз коју стоји. Наводимо реченице са негираним придевом, и њима еквивалентне релативне реченице.¹³

- 15) а. Невисоки врх је прекривен снегом.
 а. 'Врх који није висок прекривен је снегом.
 б. Невелик брод је у луци.
 б. ' Брод који није велики је у луци.
 в. Треба да пређемо недалек пут.
 в. ' Треба да пређемо пут који није далек.
 г. Чули смо неважне вести.
 г. ' Чули смо вести које нису важне.
 д. Чули смо неистиниту причу.
 д. ' Чули смо причу која није истинита.
 ђ. Немали подвиг српских тенисера остао је упамћен.
 ђ. ' Подвиг српских тенисера који није био мали остао је упамћен.

Навели смо и реченице са негацијом придева (а', б', в', г', д', ђ'), да бисмо објаснили како се негација реализује у српском језику. Како смо у другом поглављу изложили (в. приказ 13), у језицима са јаким негативним слагањем, какав је и српски језик, негација се остварује на тај начин што се слажу негативни маркер и негативни оператор. Тако н-речи и негативни маркери учествују у провери карактеристика са апстрактним негативним оператором који носи значење праве негације. Негативни оператор мора да постоји из семантичких разлога, јер у супротном реченица не би била семантички негативна, и из синтаксичких разлога, јер не би постојао елемент који носи значење праве негације у односу на кога би елементи могли да провере значење неправе негације (Зеијлстра 2004). Негативни оператор се налази на вишој позицији од негативног маркера, фонолошки је празан, а негација се не лексикализује директно, већ кроз негативно слагање, при чему се јединице које се налазе у опсегу оператора слажу са њим, а као резултат тог слагања, те јединице бивају маркиране негацијом.

11 О наведеној дискусији, в. књигу Стане Ристић „Модификација значења и лексички модификатори у српском језику“, поглавље: *Модификационе функције префикса не-* (Ристић 2009).

12 Ми смо већ анализирали негирани придеви и увидели да не морају сви негирани придеви имати значење праве негације, што ће нам бити од великог значаја да разумемо њихово понашање на различитим синтаксичким позицијама. У овом раду користимо неке од резултата и сазнања о могућим значењима негираних придева до којих смо дошли у раду Мишић 2012.

13 О анализи према којој се подразумева да су придеви редуковане релативне реченице, в. у раду Арсенијевић 2005.

Негација у српском језику тежи да се попне на вишу позицију, да стоји изнад глагола као највишег елемента са негативним слагањем, а не изнад придева, који је на нижој позицији од глагола. Наведено илуструјемо следећим примером:

16. #Врх је *невисок и њрекривен је снегом.

16. 'Врх није висок и њрекривен је снегом.

На основу сазнања о начину реализације негације у српском језику, препознајемо предикцију теорије: негирани придев се не може јавити на позицији предикатива у српском језику.

Као озбиљан изазов нашој хипотези, јавља се тврдња изнета у раду Ковачевић 1998, где је примећено да поред примера са негираном копулом, а позитивним предикативом, могу да се јаве и примери са негираним придевом на предикатској позицији, и ми ћемо неке од њих и навести. Питање је да ли су негирани придеви заиста на позицији предикатива, и да ли је реч о правим негираним придевима, што проверавамо у даљем раду. Претрагом корпуса, дошли смо до следећих резултата: на позицији предикатива нема правих негираних придева, али има лексикализованих негираних придева (17–30) и партиципа (31–34).¹⁴ Најпре објашњавамо зашто правих негираних придева нема, а потом и зашто се лексикализовани негирани придеви и партиципи могу јавити на поменутој позицији. Потребно је и да објаснимо шта је то што је иницирало лексикализацију и какав ефекат имају такви придеви.

17. *Пробуђен да је шако, чињаше му се катикад, из свога сна, из сна који му шраје већ више од десетину година, из сна у коме је немоћан и узалудан, али јасно видан и схваћљив самом себи (Црњански, Сеобе: 105).*
18. *Остала је само песма о девојци која лепошом и мудрошћу сја изнад свега, као да је непролазна (Андрић, На Дрини ћуприја: 87).*
19. *Његов осмејак разоружава, умирује и храбри; што је неописиви и непроцењиви осмејак снажног, благородног човека који живи у миру са самим собом и са свим око себе; његове крућне, зелене очи сћежну се шада у уску загасићу цругу из које бију злаћне искре (Андрић, На Дрини ћуприја: 98).*
20. *Његов романијерски ошус је невелик, али је он значајан као писац снажног ушницаја у различитим књижевним крућовима шадашњег Београда (Легаћ Бранимира Ђосића www.mgb.org.rs/sr/legati/branimira-cosica).*
21. *И дан и ноћ он је невесео, клима главом, уздише и јешко се смеши; у разговорима решко учешћује и на шешћања обично не одговара (А.П.Чехов – Павиљон бр. 6 | [vanpax-q Blog vanpax-q.wordpress.com/2012/02/05/a-p-chehov-paviljon-br-6/5](http://vanpax-q.blogspot.com/2012/02/05/a-p-chehov-paviljon-br-6/5) феб 2012).*
22. *Кога год видиш да је несрећан, знај да је човек (Сенека – [Wikiquote sr.wikiquote.org/sr/Сенека](http://sr.wikiquote.org/sr/Сенека)).*
23. *Писац Владимир Арсенијевић сматра да је сшање духа у Србији вршоглаво и крајње невесело и шодсећа на сшћуацију када сше изгубљени у шуми и шешајући у крућ свако мало завршиће на истој шачки због чега ваш очај буде још већи (<http://www.blic.rs/Kultura/Vesti/291350/Vladimir-Arsenijevic-Stanje-duha-u-Srbiji-neveselo>).*

¹⁴ О типовима негираних придева и њиховим карактеристикама в. у раду Митић 2012.

24. „Београд јесте постојао престоница живе дипломатске активности унутар Европске уније, али сам повод је невесео и мислим да би многи у Београду и српској влади волели да су их неке од тих постојао мимоишле”, каже Вукачиновић (<http://sumadijapress.co.rs/index-p73-ni7782-c73.html>).
25. Коларов је демантовао гласине да је незадовољан и несрећан у Манчестер Сиџију и спреман је да поново сачека својих „дети минути“ (<http://www.novosti.rs/vesti/sport.294.html%3A360905-Kolarov-Nisam-nesrecan-u-Sitiju>)
26. Кажемо да је роман храбар, јер Врање је невелик град и можда се неки од ликових романа могу препознати, без обзира што није реч о документалној историјској прози, као што се у тим ликовима дају препознати и многи данас њима слични људи. (<http://www.alma.rs/knjizevni-pregled/broj01/kp09.html>).
27. Бачић кук (1.304 м) је невисок али импозантан врх у Средњем Велебићу. То је једна теже присвојачна стација с које погледа на шумовити унутрашњости (Ваčić кук - [Wikipedia hr.wikipedia.org/wiki/Vačić_kuk](http://hr.wikipedia.org/wiki/Vačić_kuk)).
28. Човек је незадовољан и несрећан.¹⁵
29.идеја о америчкој агресији на Јужни Вијетнам јавности је непозната.
30. Ова казна је неефикасна.

Анализом забележених реченица приметили смо да се у неким од њих негирани придев јавља уз именицу која је на предикативној позицији. У тим конструкцијама (мислимо на конструкције са али, реченица 27, или на конструкције са именицом и негираним придевом, реченице 19, 26), придев није на позицији предикатива, већ именица (је невисок али импозантан врх).¹⁶

Приметили смо и случај када је изостављена именица коју придев квалификује, па се негирани придев јавља на предикативној позицији (20).

20'. Неђов романтијерски опис је невелик опис, али је он значајан као писац снажног ушлицаја у различитим књижевним круговима садашњег Београда.

Поред реченица у којима је дата именица коју придев квалификује, јављају се и реченице без именица, у којима бележимо примере: невесео, неописив, немоћан, непозната, незадовољан, неефикасан, несрећан. Наведени примери су примери лексикализованих негираних придева. Лексикализовани негирани придеви нису прави негирани придеви, те не споримо могућност да се јаве на предикатској позицији. Питање је зашто су се ови придеви лексикализовали? У случајевима где не постоји прави лексички антоним, што важи за придеве неописив, непознат, незадовољан, неефикасан, негирани придев тежи да преузме значење антонима, и то тако да сужава своје значење оставши без сегмента на скали који представља стандардни опсег (упореди скале 1 и 2).¹⁷ У тим ситуацијама, услед притиска језичке употребе, јача је потреба за изражавањем опсега који одговара антониму у односу на потребу за изражавањем читавог опсега негираних придева, што иницира лексикализацију (упореди скале 1, 2 и 3).

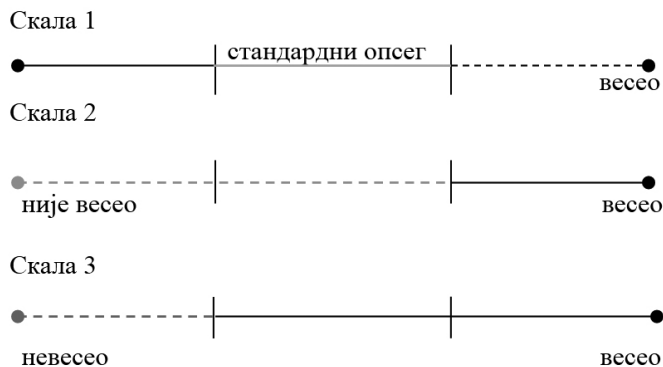
15 Примери 28–30. преузети су из рада Ковачевић 1998: 22.

16 У реченици 19 употребом негираних придева, а не редуковане релативне реченице, структура је знатно упрошћена (уп. реченице 19 и 19').

19. ... што је неописив и непроцењив осмејак снажног, благородног човека...

19'. ...што је осмејак који није описив и који није процењив...

17 У случајевима где има и лексичког антонима (несрећан – шужан, невесео – шужан, немоћан – слаб), негирани придев је лексикализован из лексичких и прагматичких разлога.

Анализом смо утврдили да се негирани придев може наћи на позицији предикатива онда када је лексикализован, при чему нема значење праве негације, односно нема праву негативну интерпретацију. Предикција да прави негирани придеви не могу вршити функцију предикатива се показала компатибилном са емпиријским подацима.

Издвојили смо и примере са негираним партиципима на позицији предикатива:¹⁸

31. Дакле, били су нераспоређени по новој систематизацији (<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:352753-Gotovo-sa-otkazima-u-drzavnim-organim>)
32. Била је као недирнућа, као одсућна, као смрзнућа (Црњански, Сеобе: 36).
33. Нису испуњени услови из члана 23. Закона о управним споровима (Службени гласник РС бр. 111/09) за доношење решења о одлагању, по захтеву тужилаца за одлагање првостепеног решења којим се мења радно-правни статус државних службеника односно утврђује се да су нераспоређени или да им престаје радни однос ([http://www.sudskapraksa.com/2554-Nisu-ispunjeni-uslovi-iz-clana-23.-Zakona-o-upravnim-sporovima-\(Sluzbeni-glasnik-RS-br.-111/09\)-za-donosenje-resenja-o-odlaganju,-po-zahtevu-tuzilaca-za-odlaganje-prvostepenog-resenja-kojim-se-menja-radno-pravni-status-drzavnih-službenika-odnosno-utvrđuje-se-da-su-nerasporedeni-ili-da-im-prestaje-radni-odnos..html](http://www.sudskapraksa.com/2554-Nisu-ispunjeni-uslovi-iz-clana-23.-Zakona-o-upravnim-sporovima-(Sluzbeni-glasnik-RS-br.-111/09)-za-donosenje-resenja-o-odlaganju,-po-zahtevu-tuzilaca-za-odlaganje-prvostepenog-resenja-kojim-se-menja-radno-pravni-status-drzavnih-službenika-odnosno-utvrđuje-se-da-su-nerasporedeni-ili-da-im-prestaje-radni-odnos..html)).
34. У Русији мере заштите овакве услове су невиђене, док у Кореји планирају изградњу архива који личи на свемирски брод и има четири нивоа под земљом (<http://www.politika.rs/rubrike/Beograd/Struja-preti-Arhivu-Srbije.lt.html>).

Питање је зашто се негација јавља уз партицип, а не уз помоћни глагол, и каква је употреба партиципа у том случају. Како смо већ нагласили, Зејлстра 2004 сматра да се негација мора јавити изнад глагола као највишег елемента са негативним слагањем. Ако је тако, онда се намеће питање да ли је у примерима са негираним партиципом на предикативној позицији реч о правој негативној интерпретацији. Односно, да ли партицип, као придев, може да има значење праве негације, правог одсуства, или има значење супротности, када би се могло говорити о негацији скале и пресликавању на негативни пол? Да бисмо ово објасни-

¹⁸ Наш корпус чини много већи број примера, у раду наводимо само репрезентативне.

ли, размотрили смо основне карактеристике партиципа. Наиме, они могу имати придевско и глаголско значење. Само када имају придевско значење, могу се јавити негирани на предикативној позицији, односно само се у случају придевске интерпретације, негација налази на партиципу. Овакво понашање би се могло објаснити појавом лексичког померања, и то тако да се најпре усталила негација на позицији атрибута, па су такви придеви добили значење класе (нпр. класа *нераспоређених људи*, пример 31) (в. и реченицу 35). Тек тада, фреквенцијом и лексикализацијом постају речи (нпр. класа *неношених ципела*, реченица 35). Сматрамо да је у овом случају видљив ефекат лексикализације, и да су лексикализација и фреквентност утицали на то да се и негирани партиципи јаве на предикативној позицији.

35. Неношене ципеле ми стоје у орману.

4. Закључак

У домаћој литератури (Грицкат 1961/1962а, Ристић 2009), примећена је ограничена дистрибуција негираних јединица, али није објашњено како се то одражава на могућност негираних придева да се јаве на предикативној позицији. Ми смо, у раду, применом генеративно-синтаксичког приступа, објаснили да могућност појављивања негираних придева на различитим синтаксичким позицијама зависи од начина остваривања негације у српском језику. Испитивали смо да ли се негирани придеви у српском језику, језику са јаким негативним слагањем, могу јавити на предикативној позицији, а да глагол, који је на вишој позицији од њих у структури, није негиран. Претпоставили смо да се не могу наћи, а природа негативног слагања и синтаксички опсег негације послужили су нам као основа за предвиђање таквог понашања негираних придева. Емпиријски резултати за праве негиране придеве потврдили су нашу претпоставку, али не и за лексикализоване негиране придеве и негиране партиципе. Наведено смо објаснили појавом лексичког померања и фреквентношћу.

Закључили смо да се, насупрот правим негираним придевима, лексикализовани негирани придеви могу јавити на предикативној позицији, јер немају праву негативну интерпретацију. Утврдили смо и да негирани партиципи, употребљени у придевском значењу, могу да се јаве на предикативној позицији, и да су лексичко померање и фреквентност фактори којима би се такво њихово понашање могло објаснити.

На крају, желимо да напоменемо да је ово истраживање само почетак нашег ширег истраживања о дистрибуцији негираних придева на различитим синтаксичким позицијама и негативном слагању као феномену који може послужити за предвиђање понашања негираних придева. Радом на новим примерима и имплементацијом неких наших анализа које су тек у зачетку, покушаћемо да дамо детаљнија објашњења, заснована на сазнањима из генеративне синтаксе и формалне семантике.

Литература

Арсенијевић 2005: В. Арсенијевић, *Negative concord in Serbo-Croat Aps*, *Linguistic Inquiry Snippets* 10, 4-6.

<<http://www.ledonline.it/snippets/allegati/snippets10001.pdf>> 10. 12. 2011.

Бошковић 2009: Ж. Бошковић, *Licensing Negative Constituents and Negative Concord**, Connecticut: University of Connecticut.

<<http://web2.uconn.edu/boskovic/papers/NelsOttawaNCI.pdf>> 26. 12. 2012.

Грицкат 1961/1962а: И. Грицкат, О неким проблемима негације у српскохрватском језику, Београд: Јужнословенски филолог, Београд, 25, 115-136.

Грицкат 1961/1962б: И. Грицкат, О антонимији, Нови Сад: Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, IV-V, 87-90.

Драгићевић 2011: Р. Драгићевић, Запажања о лексичкој негацији глагола, Београд: Српски језик – студије српске и словенске, Београд, 16, 41-54.

Зејлстра 2004: Н. Zeijlstra, *Sentential Negation and Negative Concord*, Utrecht: LOT <<http://www.lotpublications.nl/publish/articles/001108/bookpart.pdf>> [10. 12. 2011]

Јанакидо 2002: А. Giannakidou, *N-words and Negative Concord*. Blackwell: *The Linguistics Companion*, Blackwell.

Ковачевић 1998: М. Ковачевић, *Синтаксичка негација у српском језику*, Ниш: Издавачка јединица Универзитета у Нишу.

Ковачевић 2004: М. Ковачевић, *Огледи о синтаксичкој негацији*, Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства Српско Сарајево.

Митић 2012: И. Митић, *Скаларноси и поларноси код придева у српском језику*, мастер рад, Ниш: Филозофски факултет у Нишу.

<<http://www.filfak.ni.ac.rs/arhiva/dokumenti/master%20radovi/Rad%20Ivana%20Mitic.pdf>> 13. 9. 2012.

Московљевић 1996: Ј. Московљевић, О подизању негације у српском језику, Београд: Јужнословенски филолог, Београд, 52, 89-98.

Проговац 1988: Лј. Progovac, *A binding Approach to Polarity Sensitivity*, Ph.D. Dissertatio, Southern California: University of Southern California.

Проговац 1994: Лј. Progovac, *Positive and Negative polarity: a binding approach*, Cambridge: Cambridge University Press.

Проговац 2005: Лј. Progovac, *Negative and Positive Feature Checking and the Distribution of Polarity Items**. In Sue Braw and Adam Przepiorkowski (eds.), *Issues on Negation in Slavic Languages*.

Ристић 2009: С. Ристић, *Модификација значења и лексички модификациони у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Извор

Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*. <http://www.ziddu.com/download/6206380/Ivo_Andric-Na_Drini_cuprija.pdf.html>. 20. 6. 2012.

Милош Црњански, *Сеобе*. <<http://www.ask.rs/>>. 15. 5. 2012.

Момо Капор, *Белешке једне Ане*. <<http://www.ask.rs/>>. 15. 5. 2012.

NEGATED ADJECTIVES AND NEGATIVE CONCORD IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

The aim of this paper is to investigate is it possible for negated adjectives to appear in the predicative position in Serbian, a language with very strong negative agreement. After analyzing the corpus which contains examples founded by Google and by research of the literary works in the pdf format, we have determined that true negative adjectives cannot be found in the predicative position. After applying generative-syntactical approach, we have explained that the distribution of negative adjectives on different syntactical position is related to the nature of the order of negation in a Serbian sentence. Our first goal is to show that, the opposite of real negated adjectives, lexicalized adjectives can be found in the predicative position because of the fact they cannot be interpreted as negatives. Our second goal is to examine whether the behavior of the participles can be related to a lexical movement and to their frequency.

Key words: negated adjectives, negative concord, lexicalization

Ivana Mitić

Маша Петровић¹
Крађујевац

ГЛАГОЛСКЕ ПЕРИФРАЗЕ СА ГЕРУНДОМ У ШПАНСКОМ И ЊИХОВИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се анализирају неке од најчесталијих глаголских перифраза са герундом у шпанском језику, чија је основна функција да нагласе трајање радње. Будући да је неретко тешко изразити неке нијансе у значењу помоћу простих, па чак и сложених глаголских форми, неопходно је постојање поменутих перифраза. Са синтаксичке тачке гледишта, оне се састоје од помоћног глагола који се мења и глагола у безличном глаголском облику (у овом случају у герунду). Први глагол у перифрази је често глагол кретања, који је у великој мери изгубио своје примарно значење, за разлику од главог глагола који је његов носилац. Поређењем ових конструкција у шпанском језику и њихових преводних еквивалената у српском, закључено је да, било да је у питању радња која се понавља, радња која траје без престанка, или радња која је актуелна и у самом тренутку говора, ту функцију трајања ће у српском језику готово увек нагласити употреба несвршеног глаголског вида. Будући да та опозиција свршени/несвршени глаголски вид не постоји у шпанском језику, неопходно је постојање ових перифраза, јер се не може другачије нагласити трајање извесне радње (осим уколико се не употреби нека прилошка одредба за време која ће указати на то). Трајање радње се у српском, поред употребе несвршеног глаголског вида, још више може интензивирати додавањем прилошких одредби за време.

Кључне речи: глаголска перифраза, герунд, свршени глаголски вид, несвршени глаголски вид

1. Увод

У шпанском језику постоји велики број глагола који, уколико су део одређене перифразе или устаљене синтагме, делимично губе или мењају своје примарно значење. Такве синтагме се називају глаголским перифразама. Њихово постојање је од великог значаја, јер неретко није могуће изразити неке нијансе у значењу помоћу простих, па чак и сложених глаголских форми, и управо ту глаголске перифразе дају свој највећи допринос. Уколико нпр. упоредимо значење које се изражава глаголом *decir* („рећи“) и глаголском перифразом са герундом *estar diciendo* („говорити“), можемо закључити да поменута перифраза има функцију да нагласи трајање радње.

Модификације које перифраза уноси у глагол су семантичке, а не функционалне природе, јер се ове синтаксичке схеме понашају као и глаголи, тј. први глагол се може конјуговати кроз све начине, времена, број и лица. Неке од ових синтагми су регистроване још од давнина и забележене у речницима, мада су се тада називале *перифрасијским конјугацијама* (Шпанска краљевска академија 1974: 444). Међутим, Хили Гаја сматра да их је много адекватније назвати глаголским изразима, као што је то први учинио Рафаел Секо (Хили Гаја 1973: 106).

1 masa.petrovic@yahoo.com

Поставља се питање да ли и у српском језику постоје одређени механизми који би се могли сматрати еквивалентима глаголских перифраза са герундом у шпанском или се те нијансе у значењу пак описно изражавају?

2. Глаголске перифразе

Са синтаксичке тачке гледишта, глаголске перифразе се састоје од помоћног глагола који се мења и глагола у безличном глаголском облику, тј. у инфинитиву, герунду или партиципу (Гарсија Фернандес 2012). Када је у питању инфинитив, у одређеним случајевима се између њега и помоћног глагола може наћи *que* или неки предлог (*iba a decir* („хтедох рећи“)), док то са герундом и партиципом није случај (Хили Гаја 1973: 105). Међутим, перифразе се такође могу састојати и од више глагола, али је увек први глагол тај који се мења (Караско Гутјерес и др. 2006: 10).

Помоћним глаголима у перифрази називају се они глаголи који се налазе на челу неке глаголске перифразе и у истој делимично или потпуно губе своје примарно значење. Као резултат граматикализације, поменути глаголи су претрпели велики број модификација, како на семантичком, тако и на граматичком плану, али су неретко и сачували неке од својих карактеристика (Шпанска краљевска академија 2010: 530). Тако нпр. у реченици *Voy a llamarte*, глагол *ir* губи своје значење кретања са једног места на друго, па би се ова реченица превела као „Зваћу те“, а не „Идем да те зовем“. Са друге стране, основно значење глагола *seguir* је „следити (некога)“, али такође може да значи и „наставити (радити) нешто“ у реченици *Sigo opinando lo mismo* („И даље имам исто мишљење“), али нам то не даје за право да тврдимо да овај глагол у поменутој перифрази врши функцију помоћног глагола, јер ће исто ово значење он имати и у реченици *Sigo en mi opinión* („Остајем при истом мишљењу“), где није део перифразе (Шпанска краљевска академија 1974: 445). Будући да су глаголи који заједно са герундом формирају глаголску перифразу у савременом језику сачували своја значења, од кључног је значаја утврдити у свакој појединачној реченици да ли су у довољној мери изгубили или променили своје значење, јер уколико јесу, то значи да представљају помоћни глагол у оквиру глаголске перифразе (Хили Гаја 1973: 105).

Глаголске перифразе се углавном деле на основу тога да ли је други глагол у њима у инфинитиву, герунду или партиципу. Када су у питању перифразе са герундом, које су предмет обраде у овом раду, као помоћни глаголи у већини граматика наводе се *estar* („бити“), *ir* („ићи“), *venir* („доћи“), *andar* („ићи“) (Шпанска краљевска академија 1974: 448), али и *seguir* („следити (некога)“) (Аларкос Љораћ 2000: 265). Најчешће су то глаголи кретања (Шпанска краљевска академија 2010: 538). Оно што је заједничко свим овим перифразама је функција коју имају, а то је да нагласе трајање неке радње. Осим њих, у *Речнику глаголских перифраза (Diccionario de perifrasis verbales)* као помоћни глаголи наводе се још и *llevar* („носити“), *acabar* („завршити“), *comenzar* („почети“), *continuar* („наставити“), *empezar* („почети“), *quedar(se)* („остати“) и *terminar* („завршити“) (Караско Гутјерес и др. 2006), као и *pasar(se)* („проћи“) (Шпанска краљевска академија 2010: 551), али су неки од поменутих мање фреквентни у употреби, па ће због тога бити изостављени у овом раду. У *Новој граматици шпанског језика* Шпанске краљевске академије наводи се да је у последње време примећена тенденција пораста броја помоћних глагола као што је то случај са новонасталом перифразом *vivir* („живети“) + герунд, која је карактеристична за колоквијални шпански који

се говори у неким од земаља Латинске Америке (Шпанска краљевска академија 2010: 534), али ни оне неће бити предмет овог рада.

Оно што је карактеристично за перифразе са герундом је то да оне не могу међусобно да се надовезују једна на другу као што је то случај са перифразом са инфинитивом (*Volvió a empezar a cantar* („Поново је почео певати“) **Está siguiendo leyendo* („Наставља да чита“)), али је зато могуће надовезивање перифразе са герундом на ону са инфинитивом (*Tampoco vamos a estar gastando el dinero a lo tonto* („Није баш ни да ћемо непотребно да трошимо новац“) (Шпанска краљевска академија 2010: 538).

3. Estar + герунд

Најчешћа перифраза се герундом се гради са глаголом *estar*. Овом перифразом се изражава радња која је започела и још увек траје (Шпанска краљевска академија 2010: 538). Често се уз ову перифразу могу наћи и прилози као што су *ya* („већ“), *aún* („још“) и *todavía* („још увек“), с тим што први служи да нагласи да је радња већ започела, док преостала два наглашавају да радња још увек није завршена. Ова перифраза је у шпанском језику најучесталије средство којим се изражава радња која је у процесу одвијања (Шпанска краљевска академија 2010: 539).

У случајевима када се овај глагол комбинује са глаголима који у шпанском језику изражавају неку несвршену радњу, ова перифраза служи да нам нагласи трајање радње која се дешава једном или да стави акценат на напредак у некој свакодневnoj радњи, радњи која се понавља. У реченицама као што су *Miraba las cosas desde el punto de vista artístico*² и *Kathy estaba mirando las cosas desde otro punto de vista*, где у првој немамо употребљену глаголску перифразу, док је у другој имамо, обе конструкције, како просту, тако и сложену, бисмо превели као „посматрати“, па бисмо тако имали „Посматрала је ствари са уметничке тачке гледишта“ и „Кети је посматрала ствари са друге тачке гледишта“. Глагол *posmatráti* је сам по себи несвршен и указује нам на трајање радње. У реченицама *Luz canta muy bien* и *Luz está cantando muy bien* које се такође исто преводе „Лус лепо пева“, прва реченица нам исказује неко чињенично стање, док се друга односи на један конкретан тренутак, који се не може превести свршеним глаголом („Лус је лепо отпевала“), будући да указује на радњу која траје дуже у једном одређеном тренутку у садашњости.

Када су у питању глаголи који се односе на свршене радње, ова перифраза служи да створи утисак да радња и даље траје, тј. да се понавља. Тако ћемо нпр. реченицу *¡Qué valiente estoy disparando cañonazos!* на српски превести „Како само храбро испаљујем хице из топа!“. Глагол *disparar* се на српски може превести као „испалити метак“, али би се зато глаголска перифраза *estar disparando* превела као „испаљивати метке“. Ова разлика у значењу која се у шпанском изражава глаголском перифразом још је видљивија у реченицама *Estaba besando la mano de una señora monja* и *El novio le besó la mano*, где би превод прве реченице на српски био „Љубио је руку неке калуђерице“, док би превод друге био „Момак јој је пољубио руку“. Из овога се може закључити да се овде разлика у значењу у српском изражава опозицијом несвршен/свршен глаголски вид, тј. *љубићи/пољубићи*. Будући да ова перифраза наглашава да се нека радња понавља, било би ап-

2 Већина коришћених примера на шпанском језику које наводимо у раду преузета је из корпуса Шпанске краљевске академије, док су остали преузети из коришћене литературе као најрепрезентативнији примери конструкција обрађених у овом раду, што је и наведено у референцама

сурдно рећи **El soldado estuvo disparando un tiro* (* „Војник је испаливао један метак“) (Шпанска краљевска академија 1974: 448).

4. Andar + герунд

Функција ове перифразе је делимично слична претходној, само што она значењу придаје једну дозу динамичности. Неретко, такође, указује на радњу која се узастопно понавља или на радњу која се одвија са одређеним прекидима. Када се употреби ова перифраза, њено значење врло често има негативну конотацију (Шпанска краљевска академија 2010: 550). Најчешће се комбинује са глаголом *buscar* („тражити“), док се на месту герунда не могу наћи глаголи као што су *tener* („имати“), *haber* („бити“), *ser* („бити“), итд.

Реченица као што је *Siempre anda pensando lo mismo* на српски би се могла превести као „Стално мисли једно те исто“. Уколико бисмо ову реченицу превели као „Стално мисли исто“, не бисмо у њој могли да осетимо ту пејоративну конотацију, па се зато то наглашава замењујући „исто“ са „једно те исто“. Друга реченица која би могла послужити као пример ове перифразе била би *Anda pensando que se va a morir pronto*, чији би превод био „Стално мисли да ће ускоро умрети“. У овој реченици на шпанском језику, не постоји прилошка одредба за време као у првој, али би се она могла додати у преводу на српски, како би нагласила да је у питању радња која траје, која се понавља. Уколико би се превела без поменуте прилошке одредбе, не би могла да нам дочара ту нијансу у значењу која се у шпанском изражава овом перифразом. Исту прилошку одредбу могли бисмо додати и у преводу реченице *Si es pobre el marido, se anda quejando de él* па бисмо тако добили „Ако је супруг сиромашан, жали се (стално) на њега“, како бисмо добили значење што приближније оригиналном.

Често уз ову перифразу стоји прилог *por ahí*, што би се на наш језик могло превести као „наоколо“, а као илустрација томе би послужила реченица *Tú no copoces a Estrella y lo que andas diciendo por ahí es mentira* („Ти не познајеш Естрељу и то што причаш наоколо није истина“).

У поменутој перифрази, помоћни глагол се може наћи и у форми императива, па бисмо тако имали реченицу *Anda (tú) fastidiándome y verás*, чији би преводни еквивалент у српском био „Само ме ти нервирај и видећеш свога Бога“, па бисмо тако и у српском имали глагол у императиву, с тим што би разлика била у томе да је у српском у императиву не помоћни, већ онај глагол који је у шпанском у герунду.

У Речнику глаголских перифраза наглашено је да се ова комбинација *andar* + герунд не може увек сматрати перифразом, будући да глагол *andar*, као глагол кретања, неретко у овој комбинацији може сачувати своје значење у потпуности. Такође се наглашава да је често веома тешко утврдити да ли се заправо ради о перифрази или не (Караско Гутјерес и др. 2006: 86).

5. Ir + герунд

Перифраза *ir* + герунд служи да нам нагласи трајање неке радње од тренутка у коме се налази глагол, ка будућности. У већини случајева односи се на радњу која се полако развија, али и на радњу за чију је реализацију неопходан одређени напор, па је често праћења прилозима као што су *poco a poco* („мало по мало“), *gradualmente* („постепено“), *sucesivamente* („узастопно“) (Шпанска краљевска

академија 2010: 539). Датом перифразом се превасходно изражава радња која се одвија у етапама које сукцесивно следе једна за другом, надовезујући се свака на ону која јој претходи, до извесне границе која представља извршење радње (Шпанска краљевска академија 2010: 538),

Реченицу *Siempre me ha parecido ridícula. Ahora que la voy conociendo, ya no me lo parece tanto* бисмо на српски превели као „Одувек ми се чинила смешном. Што је више упознајем, све ми се мање чини таквом“. У овом примеру, како бисмо што ближе дочарали значење које у ову реченицу уноси поменута перифраза у шпанском, у српском ћемо употребити несвршен глагол *ујпознавати*, а не свршен *ујпознаи*. Исти је случај и са реченицом *Pero yo creo que se ha ido haciendo tui profesional según ha pasado el tiempo*. Њу бисмо на српски превели као „Али ја мислим да је он постајао све већи професионалац како је време пролазило“. Такође ћемо и у њој управо помоћу несвршеног глагола *ујпостјајати* нагласити трајање радње.

Уколико бисмо још више желели да нагласимо да је нека радња трајала, то бисмо могли да учинимо на следећи начин: реченицу *Él hablaba con el cigarro en la boca y el cigarro se iba acabando* бисмо могли да преведемо као „Говорио је са цигаром у устима, а цигара је полако догоревала“. Било би сасвим довољно рећи *цигара је догоревала*, као што је то у шпанском наглашено глаголском перифразом, али уколико бисмо нагласили да је *полако догоревала*, на тај начин бисмо веродостојније пренели оригинално значење поменуте перифразе, будући да та перифраза за функцију има да нагласи трајање неке радње која се полако одвија, корак по корак. Управо ово је разлог због кога поменута перифраза не може да се формира помоћу глагола којима се изражава радња која се брзо одвија (**El río fue creciendo de golpe* (*„Река је полако одједном почела расти“)) (Шпанска краљевска академија 2010: 539).

6. Venir + герунд

Функција ове перифразе слична је функцији претходних, тј. и она служи да нагласи да је у питању нека радња која се понавља или уобичајена радња која траје од неког одређеног тренутка у прошлости и приближава се садашњости. Почетак радње која се изражава овом перифразом претходи тренутку говора (Шпанска краљевска академија 2010: 550). Оно што је карактеристично за ову перифразу је да је уз њу битно напоменути од када траје нека радња, па је често праћена прилошком одредбом за време, чија је функција да тачно нагласи од ког тренутка се та радња одвија, па тако нпр. имамо реченицу *Esto te lo vengo diciendo desde el principio*, што бисмо превели као „Ово ти говорим још од почетка“. Тачно је наглашен тренутак од кога радња креће, али она и у садашњости траје. У преводу ове реченице на српски, трајање радње се наглашава употребом несвршеног глаголског вида, као и у претходним реченицама. Уколико би поменута перифраза била употребљена у неком од прошлих времена, то би значило да описана радња не траје у тренутку говора, па бисмо тако реченицу *Nos vino ocultando sus verdaderas intenciones* превели као „Крио нам је своје праве намере“, али бисмо и тада употребили несвршен глаголски вид, само што би он у овом случају био у перфекту.

Поменута перифраза такође служи да нагласи да је у питању радња која траје без прекида. То се може видети из реченице *Viene ahorrando desde el año pasado para comprarse un ordenador*, чији би превод био „Штеди још од прошле

године како би себи купио компјутер“. Поново у верзији на српском имамо несвршен глаголски вид. Наиме, глагол *шћегети* нам сам по себи наглашава да је у питању радња која траје, за разлику од његовог свршеног пара *ушћегети* који би указао на то да је радња завршена, да више не траје.

Све се ово може видети и кроз реченицу *Lo viene diciendo hace años*, коју бисмо могли превести на следећи начин „Говори то већ годинама“. Тачно је наглашено да радња траје већ годинама, укључујући и тренутак говора. У српском се то поново изражава употребом несвршеног глаголског вида, тј. глаголом *говориш*.

7. Llevar + герунд

Ова перифраза има исту функцију као *venir* + герунд, па би се уместо *Te lo vengo advirtiendo desde el mes pasado*, без икакве промене у значењу могло рећи и *Te lo llevo advirtiendo desde el mes pasado*, а и превод реченице на српски језик такође би био „Упозоравам те још од прошлог месеца“.

Уз ову перифразу, такође је неопходно нагласити од када траје извесна радња: *Yo llevo trabajando fuera de casa desde los trece años*, што бисмо на српски превели као „Радим ван куће од своје тринаесте године“. Употребом прилошке одредбе за време, тачно знамо од ког тренутка се радња почела одвијати, трајала је извесно време, а да ли се завршила или не зависи од времена у коме се налази помоћни глагол. У наведеној реченици, радња и даље траје, па се она из тог разлога на српски преводи несвршеним глаголом *радиш*. Са друге стране, уколико би се помоћни глагол употребио у прошлом времену, као у реченици *Ha estado llorando toda la tarde*, и у верзији на српском бисмо имали прошло време како би се нагласило да се та радња завршила, па би реченица гласила „Плакала је цело поподне“.

Међутим, ова перифраза се не може употребити када је у реченици наглашена врло конкретна временска тачка, већ само уколико се наводи неки оквирни рок, па би тако нпр. било апсурдно рећи **Llevo estudiando en este colegio este año* (*„Учим у овој школи још од ове године“).

Будући да је прилошка одредба за време неизоставан елемент поменуте перифразе, битно је напоменути и чињеницу да се она често може наћи између глагола *llevar* и глагола у герунду, па бисмо тако имали *Llevo un mes dándole vueltas a eso*, чији би превод био „Већ месец дана размишљам о томе“.

Уколико ову перифразу желимо да употребимо у одричном облику, одрична речца *no* („не“) ће утицати само на прилошку одредбу, а не на саму перифразу: *No llevo estudiando aquí una semana (sino dos)*. Превод ове реченице би био „Не студирам овде једну недељу (већ две)“. Као што је већ наглашено, одрична речца је утицала само на прилошку одредбу за време. И даље стоји да дотична особа студира на извесном факултету, или у извесном граду, али то студирање не траје само једну недељу, већ две. Међутим, уколико желимо да негирамо неку радњу, и то је могуће учинити, али на нешто другачији начин, тј. употребом друге перифразе. Наиме, тада ће се такође употребити глагол *llevar*, али ће уз њега ићи *sin* („без“) + инфинитив, па тако имамо реченицу *Llevo sin estudiar un año*, што бисмо превели као „Не студирам већ годину дана“.

У Централној Америци се врло често може чути једна варијанта ове перифразе која се, уместо са глаголом *llevar*, гради са глаголом *tener* (Шпанска краљевска академија 2010: 551).

8. Seguir + герунд

У питању је перифраза која подразумева да се одређена радња почела одвијати пре тренутка говора, али није наглашено који је то тачно тренутак, и управо је то оно што је у највећој мери разликује од перифразе *llevar* + герунд (Караско Гутјерес и др. 2006: 236). Још једна од разлика између ове две перифразе лежи и у чињеница да се перифраза са *seguir* може негирати простим додавањем одричне речце *no* испред перифразе, а видели смо да то у перифрази са *llevar* није случај. Тако нпр. имамо *Pedro sigue saliendo con María* („Педро још увек излази са Маријом“), али и *Pedro no sigue saliendo con María* („Педро више не излази са Маријом“). Потврдни облик ове перифразе у шпанском би се могао заменити прилогом *todavía*, а одрични прилогом *ya*, па бисмо тако добили *Padro todavía sale con María* и *Pedro ya no sale con María*, што би се на српски превело исто као и реченице са перифразом, тј. „Педро још увек излази са Маријом“ и „Педро више не излази са Маријом“. Међутим, могуће ју је негирати и на исти начин као перифрази *llevar* + герунд, па бисмо тако добили *Pedro sigue sin salir con María* („Педро и даље не излази са Маријом“).

9. Закључак

У раду су приказане неке од најчесталијих глаголских перифраза са герундом у шпанском језику, чија је функција да нагласе трајање неке радње. Било да је у питању радња која се понавља, радња која траје без престанка, или радња која је актуелна и у самом тренутку говора, ту функцију трајања ће у српском језику готово увек преузети употреба несвршеног глаголског вида, као што смо могли да видимо из примера. Будући да та опозиција свршени/несвршени глаголски вид не постоји у шпанском, неопходно је постојање поменутих перифраза, јер се не може другачије нагласити трајање извесне радње (осим ако се не употреби нека прилошка одредба за време која ће указати на то).

Трајање радње се у српском, поред употребе несвршеног глаголског вида, још више може интензивирати додавањем неке прилошке одредбе за време, као нпр. *сјално*. Иако поменута прилошка одредба можда не постоји у оригиналној верзији реченице, допуштено је њено уметање у превод на српски, јер је циљ преводилаштва да се што приближније пренесе намеравано значење. Као што смо видели у претходним примерима, уметање ове прилошке одредбе је најчешће пожељно при превођењу перифразе *andar* + герунд.

Литература

Аларкос Љораћ 2000: E. Alarcos Llorach, *Gramática de la lengua española*, Madrid: Espasa-Calpe

Гарсија Фернандес 2012: L. García Fernández, *Las perifrasis verbales en español*. http://books.google.rs/books?id=_Rcq-g8Yo3MC&pg=PT129&dq=garcia+fernandez,perifrasis&hl=sr&sa=X&ei=5_4CUefvNPH24QTNsYHIBA&ved=0CEYQ6AEwBQ#v=onepage&q=garcia%20fernandez%2Cperifrasis&f=false 10.01.2013.

Караско Гутјерес и др. 2006: A. Carrasco Gutiérrez et al., *Diccionario de perifrasis verbales*, Madrid: Gredos

Хили Гаја 1973: S. Gili Gaya, *Curso superior de sintaxis española*, Barcelona: SPES

Шпанска краљевска академија 1974: Real Academia Española, *Esbozo de una nueva gramática de la lengua española*, Madrid: Espasa-Calpe

Шпанска краљевска академија 2010: Real Academia Española, *Nueva gramática de la lengua española*, Madrid: Espasa-Calpe

Извори:

Real Academia Española: Banco de datos (CORDE), *Corpus diacrónico del español*, <http://www.rae.es> 13.01.2013.

Real Academia Española: Banco de datos (CREA), *Corpus de referencia del español actual*, <http://www.rae.es> 13.01.2013.

LAS PERÍFRASIS VERBALES CON GERUNDIO EN ESPAÑOL Y SUS EQUIVALENTES EN SERBIO

Resumen

En el trabajo se analizan unas de las perífrasis verbales con gerundio más frecuentes en la lengua española, cuya función básica es enfatizar la duración de la acción. Teniendo en cuenta que a veces es difícil expresar los matices en el significado a través de las formas verbales, tanto simples como compuestas, es necesario el uso de dichas perífrasis. Desde el punto de vista sintáctico, están compuestas del verbo auxiliar que cambia y el verbo impersonal (en este caso el gerundio). El primer verbo en la perífrasis es frecuentemente un verbo de movimiento que en gran medida pierde su significado primario a diferencia del verbo principal que es el portador del significado. Comparando estas construcciones en español con sus equivalentes en serbio, se llega a la conclusión de que la función de la duración del verbo en serbio casi siempre se enfatizará utilizando los verbos imperfectivos, bien si se trata de una acción repetitiva o de una acción continua o bien si se trata de una acción actual en el momento del habla. Dado que la oposición dentro del aspecto verbal entre perfectivo e imperfectivo no existe en la lengua española, es imprescindible la existencia de estas perífrasis, pues no hay otra manera de expresar la duración de ciertas acciones (a no ser que se utilicen los adverbios de tiempo que lo indiquen). La duración de la acción en la lengua serbia, aparte del uso de los verbos imperfectivos, se puede intensificar añadiendo complementos circunstanciales de tiempo.

Palabras claves: perífrasis verbal, gerundio, verbos perfectivos, verbos imperfectivos

Maša Petrović

Сања Нинковић¹ / Наташа Куртума
Нови Саг

О ЗНАЧЕЊУ ПРЕПОЗИЦИЈЕ *MIT*

Немачка препозиција *mit* има много варијанти значења – од инструменталног и кондиционалног, преко комитативног, модалног и каузалног, све до локалног, темпоралног, медиалног итд.

Циљ овог рада је да се, захваљујући контрастивној методи, а помоћу одабраног корпуса, с једне стране, опишу постојеће варијанте значења препозиције *mit*, али и да се, с друге стране, установи учесталост појављивања ове немачке препозиције, као и њена најчешће употребљивана варијанта значења. С обзиром на то да неадекватна употреба препозиције *mit* доводи до промене значења целокупне синтагме, те се на тај начин ствара простор за погрешна тумачења и проблеме у комуникацији, потреба за бављењем овом тематиком је, са више аспеката посматрано, оправдана.

Кључне речи: препозиције, препозиција *mit*, варијанте значења, комитативно значење

1. Увод

Немачка препозиција *mit* има много варијанти значења – од инструменталног и кондиционалног, преко комитативног, модалног и каузалног, све до локалног, темпоралног, медиалног итд. У овом раду биће реч о немачкој препозицији *mit* – описаће се варијанте њеног значења на основу одабраног корпуса, Кафкиног романа *Процес* (нем. *Der Prozess*), да би се на крају утврдила учесталост наведене препозиције, као и њено најфреквентније значење. Ако се зна да су препозиције речи које се најчешће користе у немачком језику (Grießhaber 2007: 636), јасно је да би резултати до којих ће се доћи требало да буду својеврстан оријентир приликом усвајања немачког језика као страног, истовремено имајући у виду тежину погрешне употребе сваке, па тако и ове препозиције.

2. Појам и дефиниција

Сам појам *препозиција* потиче од латинског *praepositio* и означава оно што је стављено испред неког елемента (Grießhaber 2007: 629).² Латур (Latour 1997: 135) објашњава да се иза ове речи крије латинско *prae* (срп. *испрег*) и латинско *ponere* (срп. *ставити*). Све препозиције се, уопштено посматрано, могу – сходно њиховом настанку – сврстати у три групе: 1. *примарне* препозиције, које су прве настале и које се називају још и основним или једноставним препозицијама (ту спадају препозиције типа *an, auf, in* итд.); 2. *секундарне* препозиције, које су настале касније и то пре свега из именица, те се називају и *комплексним* препозицијама (нпр. *mithilfe, zufolge* и сл.); 3. *терцијалне* препозиције, које се састоје

¹ ninkovic.german@gmail.com

² Латински назив *praepositio*, који се устаљио и у енглеском (*preposition*) и у француском (*préposition*) језику, потиче, у ствари, од грчког πρόθεσις (нем. *Vorsatz*; срп. *предметшак*); у српском и хрватском језику се чешће налази на називе срп. *предлог*, одн. хрв. *prijedlog* (уп. Grießhaber 2007: 629).

из више делова (нпр. *in Anbetracht*) (уп. Grieshaber 2007: 631). За немачки језик се наводи податак да постоји око стотину препозиција, а како се граматичари не могу у потпуности сложити око њиховог тачног броја³, може се закључити да је реч о једној категорији која није у потпуности формирана, поготово ако се узме у обзир чињеница да је она током година бивала допуњена новим елементима (уп. Zifonun 1997: 2075), а судећи и према Фолку (Volk 2006: 84-85) ово је категорија речи која још увек настаје, тј. њен обим се константно мења – није тешко препознати речи из којих су препозиције настале, с обзиром на то да је претежно реч о именицама, придевима и партиципима перфекта. Нажалост, као што је тешко навести прецизан број препозиција, подједнако је тешко дефинисати их, јер не постоје два аутора нити две граматике који / које би на исти начин дефинисали ову комплексну појаву.⁴

Кликовац (2000: 19) дефинише препозиције као „релационе речи“ које „показују однос између двају или више објеката“. Сличног је мишљења и Вариг (Wahrig 2005: 101) који препозиције сматра непроменљивом врстом речи чија је функција да успоставе везу између речи, односно група речи. Стевановић (1980: 392) у препозицијама види (само) „помоћне речи које служе за означавање односа поједних падежних облика самосталних речи према другим речима у реченици и за ближе одређивање тог односа“. У својим дефиницијама препозиција и Флемиг (Flämig 1991: 537) и Ајзенберг (Eisenberg 2001: 124) истичу да се оне не могу мењати по падежима или лицима, да се јављају заједно са именицама или заменицама – и више од тога, оне управљају падежом неке именице или заменице – те с тога у великој мери одређују структуралне особине препозиционалне групе којој припадају.⁵ Хенчел-Вајт (Hentschel-Weidt 2003: 275-276), попут Енгела (Engel 2009а: 385-394), сматрају да су препозиције у ствари партикуле, а Брајндл (Breindl 2006: 937-938) их описује као елементе који стварају прототипски однос између ентитета.

Када је реч о функцији препозиција, Хелбиг-Буша (Helbig-Buscha 2001: 351) наглашавају да оне спајају речи, а не реченице, са чим се слаже и Ербен (Erben 1972: 196). По Брајндлу (Breindl 2006: 937-938), препозиције представљају релативно затворену класу речи с обзиром да се она само дијахроно да проширити. Он додаје да препозиције у немачком језику имају одређено место у реченици – а то је, углавном, позиција испред њиховог комплемента, односно, како то Енгел (Engel 2009б: 58)⁶ објашњава, елемента којим управљају – као и да се не могу

3 Број предлога у немачком језику, судећи по различитим ауторима, варира између 27 и 261 (уп. Zifonun 1997: 2075, Grieshaber 2007: 639).

4 При томе се мора нагласити да предлози не постоје у свим језицима, јер не представљају облигаторне, морфолошко-синтаксичке елементе (уп. Saint-Dizier 2006: 1-2).

5 Сходно Дудену (DUDEN 2003: 62), али и Латуру (Latour 1997: 135) и Енгелу (Engel 2009б: 57-58), препозиције се најчешће јављају уз именице или заменице.

6 Енгел (Engel 2009б: 58) наглашава важност позиције препозиције у реченици – наиме, она најчешће стоји испред елемента којим управља, али је могуће и да стоји иза, као и да се састоји из два дела, те да један део буде испред, а други иза речи које зависе од њих. Грисхабер (Grieshaber 2007: 629) истиче да би се, у зависности од њиховог места у реченици, препозиције могле прецизније именовати, па би тако препозиције које стоје испред елемента којим управљају биле *препозиције* (нем. *Präposition*), оне препозиције које стоје иза елемента којим управљају биле *постпозиције* (нем. *Postposition*), а препозиције које се састоје из два дела и које, у ствари, представљају комбинацију препозиције и постпозиције, би биле тзв. *циркумпозиције* (нем. *Zirkumposition*); при том би нека врста неутралног појма за све врсте препозиција, неовисно од њиховог положаја у реченици, био *адопозиција* (нем. *Adposition*). Дуден (DUDEN 2003: 63) додаје, да већина, ипак, стоји испред (нпр. *durch den Wald gehen*), неколицина испред и иза (нпр. *die Straße entlang; entlang der*

мењати по лицима или падежима.⁷ И за Фолка (Volk 2006: 84-85) су препозиције затворена класа речи, које он дефинише као самосталне морфолошке речи⁸, док Цифонун (Zifonun 1997: 2076) истиче да ова класа, строго узевши, не може да се сматра затвореном.

3. Препозиција *mit*

Препозиција *mit* спада међу оне немачке препозиције чија је употреба изузетно фреквентна. У оквиру једног од малобројних истраживања која се баве питањем употребе препозиција у немачком језику испоставило се да је *mit* једна од шест најчешће коришћених препозиција (осим *mit*, ту спадају и *auf*, *aus*, *an*, *nach*, *vor* и *zu*). Препозиција *mit* стоји увек испред елемента којим управља, било да је реч о именици или заменици, а падеж који захтева јесте датив. Настала од старовисоконемачког, односно средњевисоконемачког *mit*, ова препозиција има више значења. Основна подела по групама значења препозиције *mit* садржи четири групе, тј. значења: локално, темпорално, каузално и модално значење.⁹ Међутим, за потребе овог рада узета је у обзир Шредерова (Schröder 1986: 144-153) детаљна класификација која садржи чак десет варијанти значења препозиције *mit*: инструментално (нем. *instrumental*), каузално (нем. *kausal*), комитативно (нем. *komitativ*), кондиционално (нем. *konditional*), локално (нем. *lokal*), медиално (нем. *medial*), модално (нем. *modal*), темпорално (нем. *temporal*) значење, као и реченичне прилошке одредбе (нем. *Satzadverbialien*) и неке посебне форме (нем. *Sonderformen*).

4. Варијанте значење препозиције *mit*

1. Инструментално: Ово је најчешћа варијанта значења препозиције *mit* и може се користити

- када је инструменат попут оруђа: Er aß den Fisch *mit dem Messer*.¹⁰ (‘јео је рибу ножем’)
- када је инструменат материјал: Die Arbeiter decken das Dach *mit Ziegeln*. (‘радници покривају кров опекама’)
- када је инструменат део тела: Sie gab ihm *mit den Augen* ein Zeichen. (‘очима му је дала знак’)
- када су силе природе коришћене од стране човека: Heute werden Turbinen *mit Wasser oder Dampf* betrieben. (‘данас се турбине покрећу на воду или пару’)

Straße), док мањина препозиција стоји иза речи којом управљају (нпр. dir *zuliebe*). Приметно је да се већина препозиција састоји из једне речи, али оне се могу спојити са чланом, па тако добијама нпр. *an/in + dem = am/im*, *bei + dem = beim*, *an/in + das = ans/ins*, *von + dem = vom*, *zu + dem/der = zum/zur* (уп. Jung 1980: 351).

7 Ипак, препозиције захтевају одређен падеж у вези са именицом или заменицом, при чему је најчешће реч о три падежа: о дативу, акузативу и генитиву (уп. Roch 2010: 16).

8 Самосталне морфолошке речи су нпр. *an*, *auf*, *für*, *in*, *mit*, *über*, *von*, *zwischen* (уп. Volk 2006: 84-85).

9 Код Цифонун (Zifonun 1997: 2135-2146) се наводе два главна значења препозиције *mit* која укључују мноштво подгрупа, у Лангенштајту (Langenscheidt 1994: 657) се спомињу осам значења, док Дуден (DUDEN 2003: 1085) наводи чак 12 значења ове препозиције.

10 Сви примери су преузети из Шредера (Schröder 1986: 144-153) и Цифонун (Zifonun 1997: 2135-2146).

- када институције или особе представљају посредника: *Die Nachricht kam mit Kurier.* (‘вест је стигла са куриром’)
- при коришћењу саобраћајних средстава, којма се лично управља или се користе као превозна средства: *Die Fahrt mit der Bahn.* (‘вожња возом’)

2. Каузално: Узрочно значење се користи нпр. у следећем примеру:

- *Er lag mit einer Blinddarmentzündung im Bett.* (‘лежао је у кревету са упалом слепог црева’)

3. Комитативно: Комитативна варијанта значења се користи када

- је нпр. реч о пратиоцу: *Inge ging mit ihrem Mann ins Konzert.* → *Inge und ihr Mann gingen.../ Inge ging in Begleitung ihres Mannes ...* (‘Инге је ишла на концерт са својим мужем’)
- или, када нешто припада некоме/нечему, а да при том није део тога, нпр. *Heute essen wir Schinken mit Melone.* → *Heute essen wir Schinken – bei dem Schinken ist Melone.* (‘данас ћемо јести шунку са лубеницом’)
- или пак, када нешто неодвојиво припада, тј. иде уз неку особу: *Mit ihren schwarzen Haaren und den dunkel umrandeten Augen sieht sie aus wie eine Schicksalsgöttin.* (‘Са црном косом и очима уоквиреним тамним подочњацима изгледа попут Моире, богиње судбине’)
- Комитативна варијанта значења се, међутим, користи и када је нешто део целине или, пак, представља целину: *Mit zehn Spielern* (von einer elfköpfigen Mannschaft) *gewann der Trainer das Fußballspiel.* [‘са десет (од једанаест) играча је тренер освојио утакмицу’]

4. Кондиционално: Препозиција *mit* се употребљава у свом кондиционалном значењу када

- се фразе које садрже препозицију као кондиционални прилози базирају на уопштеном односу између односне именице у реченици и прилошке именице; при том се партикула *nur* често може наћи испред препозиције *mit*: *(Nur) mit einigem Geschick lernt man die Knüpftechnik schnell.* → *Nur wenn man einiges Geschick hat, ...* (‘техника плетења се може научити само уз одређену дозу спретности’)

5. Локално: Препозиција *mit* има локално значење када

- се наводи правац кретања који се подудара са неком кретњом која представља природну појаву или кретање: *Mit dem Wind sollte sich ein Jäger nie an das Wild heranschleichen.* (‘с ветром у леђима се ловац никада не би смео прикрадати дивљачи’)

6. Медијално: Медијално значење препозиције *mit* се јавља у случајевима када

- се радња карактерише као узрочно или интенционално средство: *Mit einer Kopfbewegung machte er ihn auf sie aufmerksam.* (‘покретом главе му је указао на њу’)

7. Модално: Препозиција *mit* се користи у свом модалном значењу када

- је именица носилац придевског атрибута који ближе одређује врсту глаголске радње: *Wir prüfen das mit Sorgfalt.* → *Wir prüfen das sorgfältig.* (‘проверићемо то детаљно’)

8. Темпорално: Код темпоралне варијанте значења се препозиција *mit* користи

- да би се нпр. именовала истовременост (дешавања): *Mit dem Kriegsende begann für viele ein neues Leben.* (‘за многе је започео нови живот са завршетком рата’)
- да би се навело да је старост неке особе тренутак почетка и завршетка неког процеса: *Mit sechs Jahren kam er in die Schule, mit 18 (Jahren) legte er das Abitur ab.* (‘са шест година је кренуо у школу, са 18 је матурирао’)

9. Реченичне прилошке одредбе: Препозиција *mit* се користи у овом значењу нпр. у следећем примеру:

- *Mit Sicherheit ist er im Betrieb aufgehalten worden.* → *Sicherlich ist er im Betrieb aufgehalten worden.* → *Es ist mit Sicherheit so, daß er im Betrieb aufgehalten worden ist.* (‘сигурно су га задржали у фирми’)

10. Посебне форме: Ове посебне форме могу се на следећим примерима илустровати, при чему је значајно додати да се конструкција „mit Hilfe“ (срп. *помоћу*) користи као препозиција:

- *Nur mit Hilfe eines Spezialisten konnte der Kranke gerettet werden.* (‘само уз помоћ специјалисте је болесник могао бити спасен’)

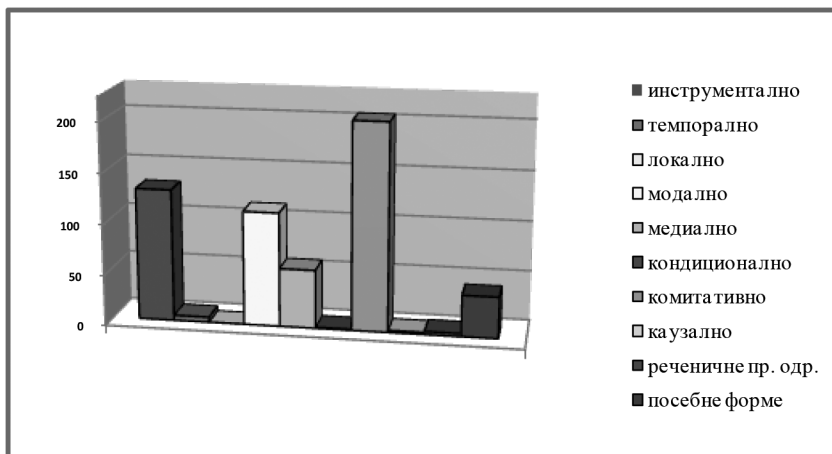
5. Резултати

Анализирајући корпус, Кафкин роман *Процес* (нем. *Der Prozess*), дошло се до следећих података: У наведеном роману немачка препозиција *mit* јавља се укупно 551 пут. Посматрајући целокупан корпус, овај број указује на то да препозиција *mit*, заједно са препозицијама *in* и *auf*, игра битну улогу. Треба истаћи да је препозиција *in* (и *im*, *ins*) најучесталија у анализираном корпусу са укупно 1021 примером, што је два пута више од препозиција *mit* (551) и *auf* (544). Од осталих препозиција у корпусу се јављају *an* (и *am* – 454), *für* (280), *zu* (и *zum*, *zur* – 261), *aus* (218), *bei* (и *beim* – 179), потом подједнако често препозиције *durch* и *über* (169), затим препозиција *nach* (155) итд. Може се, сходно наведеном, закључити да је препозиција *mit*, по учесталости, у самом врху.

Када је реч о значењу препозиције *mit* које се јавља у одабраном корпусу, интересантно је да нису све варијанте значења заступљене: Од десет варијанти значења ове препозиције, једна варијанта није заступљена у корпусу – реч је о локалном значењу препозиције *mit*. Показало се да је у одабраном корпусу најчешће заступљено комитативно значење препозиције *mit* – у 205 примера (или 36,67%), а потом следе инструментално (131 пример или 23,44%) и модално значење (113 примера или 20,21%). Медиално значење се јавља у 58 примера (или 10,38%), а тзв. посебне форме у 41 примеру (или 7,33%). Мали је број примера у овом корпусу у којима наилазимо на темпорално значење препозиције *mit* (5 примера или 0,89%), исто тако на њено значење у смислу реченичних прилошких

одредаба (само 3 примера или 0,54 %), као и на њено каузално значење (2 примера или 0,36 %), док се кондиционално значење јавља у само једном примеру (0,18 %), што само потврђује да је ово значење препозиције *mit* изузетно ретко.

Дијаграмом би се наведени резултати могли приказати на следећи начин:

Дијаграм 1.

6. Закључак

У раду је анализирана учесталост појаве различитих варијанти значења немачке препозиције *mit* у Кафкином делу *Процес* (нем. *Der Prozess*). Што се тиче предлога *mit* може се рећи да су се три, од десет, варијанте значења издвојиле: Реч је о комитативном, инструменталном и модалном значењу, и то управо овим редоследом. Комитативно значење је готово два пута чешће заступљено од инструменталног, које се у овој анализи нашло на другом месту. То, другим речима, значи да нешто више од трећине свих примера са препозицијом *mit* издвојених из одабраног корпуса поседује комитативно значење. С друге стране, локално значење се ни једном није дало издвојити ни у једном од укупно 551 примера, што указује на инфериорност овог у односу на остала значења. Интересантно је да се посебне форме јављају у чак 41 примеру, што се није могло претпоставити, међутим, конструкције типа „mit-Hilfe“ (срп. *помоћу*), које представљају подгрупу посебних форми, налазимо само два пута, тј. у два примера. Ово свакако представља изненађење, будући да се неретко полази од тога да је управо ова конструкција она која се често користи у немачком језику.

На овом месту мора се изнети још један битан податак који, додуше, није у вези са самим значењем препозиције *mit*, али може послужити као полазиште за неке друге, будуће анализе овог типа: Упадљиво је, наиме, да су међу издвојеним примерима који садрже неку од варијанти значења препозиције *mit* често заступљени они у којима се јављају делови тела – то су, пре свега, *глава*, *шака*, *рука*, *песница*, *прсти/у* (нем. *Kopf, Hand, Faust, Finger*). Исто тако се могло приметити да су глаголи који су чести пратиоци ових препозиционалних конструкција пре свега глаголи типа *говориши*, *разговараши*, *причаши*, *договараши се* (нем. *reden*,

sich unterhalten, sprechen, besprechen, sagen), као и глаголи типа *ићи, ходати, враћати се* и *оћи* (нем. *gehen, zurückgehen, weggehen, fortgehen*).

На крају треба нагласити да су препозиције, узимајући у обзир све горе наведено, у науци о језику занемарене: Иако су препозиције, како је раније већ речено, оне речи које се у немачком језику најчешће употребљавају, евидентно је да се оне, као класа речи, нису могле истаћи у односу на нпр. именице или неке друге класе речи, које су далеко боље, па и дубље, истражене. Жеља, а донекле и сугестија аутора овог рада, јесте да овај рад подстакне многе да се у будућности баве овом проблематиком.

Литература

- Брајндл 2006: E. Breindl, Präpositionalphrasen, in: V. Ágel et al. (eds.), *Dependenz und Valenz: ein internationales Handbuch der Zeitgenössischen Forschung*, Berlin: Walter de Gruyter, 936-951.
- Дуден ⁵2003: Duden, *Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim u. a.: Dudenverlag.
- Ајзенберг 2001: P. Eisenberg, *Grundriss der deutschen Grammatik*, Bd.2, Stuttgart/Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- Енгел ²2009а: U. Engel, *Deutsche Grammatik*, München: Iudicum Verlag.
- Енгел ⁴2009б: U. Engel, *Syntax der deutschen Gegenwartssprache*, Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Ербен 1972: J. Erben, *Deutsche Grammatik. Ein Abriss*, München: Max Hueber Verlag.
- Флемиг 1991: W. Flämig, *Grammatik des Deutschen*, Berlin: Akademie Verlag.
- Грисхабер 2007: W. Grieshaber, Präposition, in: L. Hoffmann (Hrsg.), *Handbuch der deutschen Wortarten*, Berlin: Walter de Gruyter, 629-655.
- Хелбиг, Буша 2001: G. Helbig, J. Buscha, *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*. Berlin u. a. : Langenscheidt KG.
- Хенчел, Вајт ³2003: E. Hentschel, H. Weydt, *Handbuch der deutschen Grammatik*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Јунг 1980: W. Jung, *Grammatik der deutschen Sprache*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut.
- Кафка 2006: F. Kafka, *Der Prozess*. Köln: Anaconda Verlag GmbH.
- Кликовац 2000: D. Klikovac, *Semantika predloga*, Beograd: Filološki fakultet.
- Лангеншајт 1994: Langenscheidts Großwörterbuch, *Deutsch als Fremdsprache*. Berlin u. a.: Langenscheidt KG.
- Латур 1997: B. Latour, *Deutsche Grammatik in Stichwörtern*, Stuttgart: Klett Verlag.
- Рох 2010: C. Roch, Entwicklung eines Annotationsschemas für Präpositionsbedeutungen. *Bochumer linguistische Arbeitsberichte*. <<http://www.linguistics.ruhr-uni-bochum.de/bla/001-roch2009.pdf>>. 17. 02. 2013.
- Сен-Дизјер 2006: P. Saint-Dizier, Introduction to the Syntax and Semantics of Prepositions, in: P. Saint-Dizier (Hg.), *Syntax and Semantics of Prepositions*, Dordrecht: Springer, 1-27.
- Шредер 1986: J. Schröder, *Lexikon deutscher Präpositionen*, Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Стевановић 1980: M. Stevanović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika*, Cetinje: Obod.
- Фолк 2006: M. Volk, German prepositions and their kin. A survey with respect to the of PP attachment ambiguities. in: P. Saint-Dizier (Hg.), *Syntax and Semantics of Prepositions*, Dordrecht: Springer, 83-99.
- Вариг 2005: G. Wahrig, *Deutsches Wörterbuch*, München: Bertelsmann Lexikon Institut.
- Цифонун 1997: G. Zifonun, *Grammatik der deutschen Sprache*, Bd.3, Berlin u. a.: Walter de Gruyter.

ÜBER DIE BEDEUTUNGEN DER PRÄPOSITION MIT

Zusammenfassung

Die deutsche Präposition *mit* hat viele Bedeutungsvarianten – von der instrumentalen und konditionalen, über der komitativen, modalen und kausalen, bis hin zur lokalen, temporalen, medialen usw. Das Ziel dieses Beitrages ist es, anhand des ausgewählten Korpuses die Vorkommenshäufigkeit der verschiedenen Bedeutungsvarianten der Präposition *mit* zu analysieren und zu beschreiben.

Schlüsselwörter: Präposition, *mit*, Bedeutungsvarianten, komitative Bedeutung

Sanja Ninković / Nataša Kurtuma

Милица Милашиновић¹ / Марија Глишић
Крађујевац

ПЕРФЕКАТ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ЊЕГОВИ ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ У ФРАНЦУСКОЈ ВЕРЗИЈИ ДЕЛА *РАНИ ЈАДИ* ДАНИЛА КИША

Овај рад² се бави српским перфектом и његовим еквивалентима у Кишовој збирци приповедака *Рани јади*. Као последица његове неекспресивности, али и дискурзивне неутралности, као преводне еквиваленте у француској верзији осим француског перфекта пронашли смо и друга француска времена. Анализа примера из корпуса показала је да се српски перфекат у француској верзији Кишових приповедака преводи и прошлим временима као што су аорист, имперфекат, плусквамперфекат и антериорни перфекат. Осим тога, наишли смо и на примере у којима, као еквиваленти српског перфекта, фигурирају француски презент и француски кондиционали (прошли и садашњи).

Кључне речи: перфекат, француска прошла времена, француски презент, француски кондиционали

1. Увод

У овом раду бавићемо се српским перфектом и његовим преводним еквивалентима на корпусу Кишове збирке приповедака *Рани јади*. У српском језику перфекат важи за време које има најшири домен употребе, при чему може да искаже све могуће временске релације, што га чини, са аспекта дискурзивне семантике, неутралним прошлим глаголским обликом. Као последица његове дискурзивне неутралности, али и неекспресивности, јер код овог облика нема уживљавања у њиме исказану радњу, његови преводни еквиваленти могу бити многа француска времена, превасходно прошла, али и она непретеритална. На тај начин ће анализа примера из нашег корпуса показати да се српски перфекат у француској верзији поменутог дела преводи најпре прошлим временима као што су перфекат, аорист, имперфекат, плусквамперфекат и антериорни перфекат, али и француски презентом и француским кондиционалима (прошли и садашњи). У наредним секцијама најпре ћемо навести и описати основна семантичка и стилистичка обележја српског перфекта, а потом и указати на његове преводне, француске еквиваленте.

2. Најважнија обележја српског перфекта

2.1. Наша граматичка литература (нпр. Вуковић 1967, Стевановић 1979, Танасић 2005) наводи да перфекат представља прошло време чија је основна синтаксичка функција исказивање радњи које су се вршиле или извршиле у про-

1 milica.milasinovic@hotmail.com

2 Рад је урађен у оквиру пројекта *Динамика стурктура савременог српског језика*, 178014, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

шлости пре момента говора. Рајхенбаховски дефинисано путем формуле E-R,S (Рајхенбах 1947), перфекат у дискурс увек уводи догађај који је одсечен од момента говора и тиме даје аспектуалну информацију свршености. По овој вредности, српском перфекту као еквиваленти одговарају француски перфекат, аорист и плусквамперфекат, јер уведе комплетно завршене радње, које су самим тим одсечене од садашњег тренутка, па је њихова инструкција увек перфективна. Уводећи догађаје, перфекат не даје никакве информације о њиховом темпоралном редоследу, што указује на могућност остваривања свих темпоралних релација, односно anteriornosti ((1) Софија је *плакала* цео дан. *Није положила* испит.), симултаности ((2) Марија је *јевала*, а Игор је *прашио* на клавиру.) и posteriornosti ((3) Онда, *нашао* је велики црни облак и *најавио* олују.). На тај начин, перфекту је својствен феномен дискурзивне неутралности.

Имајући у виду основну синтаксичку функцију перфекта, а и чињеницу да српски аорист и плусквамперфекат такође исказују радње које су anteriorne моменту говора, поставља се питање разграничења перфекта од ових времена. Док се радња исказана овим временима везује за одређени временски тренутак у прошлости (код аориста за блиску прошлост, тј. за радњу која непосредно претходи моменту говора, а код плусквамперфекта за далеку прошлост, тј. за радњу која претходи некој другој прошлој радњи), перфектом се означава радња извршена било кад у прошлости (како у одређеној, тако и у неодређеној) (Стевановић 1979: 642). На тај начин, не дајући никакве податке о временском размаку између њеног вршења и момента говора, можемо рећи да овај глаголски облик изражава прошлу радњу, али је притом не спецификује. Захваљујући његовој неспецификованости и чињеници да је аспект у српском језику морфолошке природе, перфекат, као главно време дискурзивног плана преузима функције и других прошлих времена, па зато има веома широк домен употребе у савременом српском језику. Наиме, перфекат је време које може да изрази anteriornost (нпр. Тог дана, Иван је дипломирао.), резултативност (нпр. Синоћ сам се напила. Боли ме глава.), трајање (нпр. У то време, Јована је имала дугу плаву косу.), као и спецификовано (нпр. Три пута ме је лопта ударила у главу.) и неспецификовано понављање у прошлости (нпр. У то време је често ишла на часове плеса.) (в. Ашић, Станојевић 2007).

2.1.1. У облику перфекта могу се јавити глаголи оба вида, па тако можемо говорити о перфекту перфективних (у даљем тексту перфективни перфекат) и о перфекту имперфективних глагола (у даљем тексту имперфективни перфекат). Међутим, постоје извесне разлике у њиховој употреби зависно од вида датог глагола. Тим разликама знатно доприноси резултативна компонента лексичког значења употребљеног глагола.

2.1.1.1. *Перфективни перфекати* уводи догађаје који су већ завршени у прошлости, па су због тога потпуно одсечени, а тиме и anteriorni у односу на моментат говора (S). Комплетна одсеченост догађаја од момента говора је последица и темпоралне и аспектуалне инструкције перфективног перфекта (Ашић, Станојевић 2008а: 69). На тај начин, догађаји њиме изражени, представљају се глобално, као извршене целине. С обзиром на то да су догађаји завршени, њихово резултативно стање, настало по њиховом извршењу и уведено у дискурс, на снази је у моменту говора: (4) Иван је *послао* писмо Марији. / (5) Јасна је *купила* хаљину. У оба примера, догађаји *послати* *писмо* и *купили* *хаљину* су нужно одсечени од момента говора (E<S), али се посматрају из тог тренутка (R=S). На основу присуства компоненте резултативности код перфективних глагола, која је

код неких глагола посебно наглашена, примарна функција перфективног перфекта је исказивање стања, а не, дакле, исказивање саме прошле радње која је довела до тог стања. Ово својство резултативности је интризично и француском перфекту, те су стога они еквиваленти.

2.1.1.2. Догађаји изражени *имперфективним перфектом* представљају се као процеси у току одвијања, па се у томе српски и француски перфекат разликује. Имперфективни перфекат даје једино темпоралну инструкцију R<S, која не даје никакву информацију о односу догађаја (E) и момента говора (S). О овом односу се тек сазнаје када се активира аспектуална инструкција, а код имперфективних глагола она гласи R<E: (6) *Јована је била болесна*. Код оваквог перфекта, посматрајући наведени пример, не следи нужно да стање претходи моменту говора. На тај начин, могуће су две интерпретације овог примера: (а) *Јована је била болесна, али је сада оздравила*, и (б) *Јована је била болесна, али је и даље болесна у моменту говора, али говорник не зна да ли то стање (бити болестан) и даље важи у моменту говора* (в. Ашић, Станојевић 2008а). Насупрот томе, неке традиционалне граматике (в. Стевановић 1979, Танасић 2005) наводе да стање код имперфективног перфекта, за разлику од перфективног, није актуелно у моменту говора, будући да се у међувремену десила нека друга прошла радња која је поништила тај резултат: (7) *Марко се уписивао на факултет, али је већ у првој години напустио студије*. / (8) *Ивана се удавала за неког доктора, али га је после кратког времена оставила*. / (9) *Посећивала га је сваки дан, док није отишла у Америку*.

2.1.2. Већ смо указали на чињеницу да перфекат уводи у дискурс како догађај, тако и његов резултат, притом стављајући акценат на сам тај резултат догађаја. Из тог разлога, основна употреба перфекта је резултативна. Међутим, перфекат може имати и антериорну употребу, с обзиром на то да је перфекат у нашем језику потпуно заменио плусквамперфекат антериорности, који подразумева да су тачке R и E раздвојене. У овој употреби, перфекат служи да искаже радњу која се десила пре неке друге прошле радње. Ашић и Станојевић (2006: 180) се тиме слажу са тврдњама Ивићеве и Петровићеве (Ивић 1980, Петровић 1989) које сматрају да се у српском језику перфекат искључиво користи за плусквамперфекат антериорности: (10) *Јована је рекла да се породила пре месец дана / *да се била породила*. Имајући у виду ове две употребе перфекта, оправдана је претпоставка да се перфекту могу доделити две рајхенбаховске темпоралне дефиниције (Станојевић, Ашић 2006: 178): E-R,S за резултативну употребу и E,R-S за антериорну употребу.

2.1.3. У српском језику, за разлику од француског, темпорална и аспектуална информација су строго раздвојене. Притом, глаголска времена носе само темпоралну информацију, док аспектуалну исказује глаголска основа. Аспектуална опозиција свршено/несвршено се у француском језику изражава паром прошлих времена (*passé simple/imparfait*), при чему *passé simple* служи да означи свршену визију процеса, док је имперфектом на снази несвршена радња. Будући да је аспект у српском језику морфолошки изражен, поменута аспектуална опозиција се изражава путем перфективног и имперфективног перфекта што значи да се перфективност представља перфектом свршених глагола (*Јована је прочитала роман*.) и тада перфективни перфекат одговара француском аористу и перфекту, а имперфективност перфектом несвршених глагола (*Јована је читала роман*) и у том случају, имперфективни перфекат одговара француском имперфекту.

2.2. Иако је перфекат превасходно дискурзивно време, јер се у његовој примарној функцији време вршења радње одређује непосредно у односу на моменат говора, облик перфекта може се јавити и у књижевној наративи и тада је релативно употребљен. *Релативни перфекат* је перфекат који означава радњу која се одређује као прошла, али посредно према моменту говорења, што значи да постоји некакав моменат пре којег се извршила одређена радња, и да се тај моменат налази између времена говорења и радње означене перфектом (в. Стевановић 1979: 615-616). На тај начин, он је *перфекат антиериорности*, јер се њиме уводе прошле радње, које су претходиле другим прошлим радњама: (11) Причала ми је мајка, *био је* он прави официр. / (12) Заборавила сам шта ми је све мајка *причала* о баки. / (13) Чинило ми се да је моја сестра *морала* да оде. Овакав релативно употребљен перфекат добија извесне специфичности у приповедању. Примарно својство наративног перфекта је да се догађаји представљају као чињенице, при чему је, за разлику од аориста ((14) У том тренутку, Стојана обузе онај добро знани грохотни смех.), акценат на последици датог догађаја ((15) Стојана је обузео грохотни смех. *Кренуле су му сузе.*)

У примеру (14), у фокусу је догађај *обузети* и очекује се даљи след догађаја, док је у примеру (15), акценат на последици истог догађаја: субјекат се толико заценио од смеха, да су му пошле сузе. С обзиром на његову дискурзивну неутралност, са перфектом немамо обележје темпоралне прогресије³, а ни наративне прогресије⁴. Поред тога, перфекат не карактерише својство доживљености, које је својствено аористу, а по коме се прошле радње исказују као доживљене или представљају као такве (в. Ковачевић 2005). На тај начин би употребом перфекта изрази наведени као чисто информативни били експресивно неутрални. Због тога, перфекат не добија у наративи обележје експресивности (није стилистички маркиран у односу на аорист).

Чисто наративне специфичности се знатно преплићу се његовим стилистичким одликама, јер се оне активирају кроз употребу перфекта у приповедању. О овим одликама биће више речи кроз анализу примера из корпуса, али ћемо сада поменути најважније. Најпре, треба указати на чињеницу да и перфективни и имперфективни перфекат служе за нефокализовано приповедање у којем се наратор не уноси емотивно у фабулу, што је заправо последица недостатка ефекта доживљености код перфекта. Поред тога, имперфективни перфекат упућује на статичност, стабилност и непротицање наративе, док се перфективни перфекат може употребити за навођење нараторових коментара.

С обзиром на то да перфекат није стилистички маркиран, за преводне француске еквиваленте може имати разна времена, зависно од тога који се ефекат перфектом жели постићи, а који се може остварити одређеним француским временима.

3. Примери из корпуса и њихова анализа

Рани јаги је збирка приповедака Данила Киша која обилује перфектом и која је у својој француској верзији (*Chagrins précoces*, traduit par Pascale Delpech) превођена не само перфектом (*passé composé*), већ и разним другим претериталним, али и непретериталним временима. Корпус се састоји из осамнаест приме-

3 Наиме, темпоралном прогресијом долази до низања догађаја, а тиме напредовања времена.

4 Наративна прогресија означава померање тока приче.

ра који ће нам бити најрепрезентативнији за анализу. Наводећи пример са српским перфектом, а потом и исту реченицу из француске верзије дела, указаћемо на све могуће преводне еквиваленте српског перфекта и објаснити разлог њиховог присуства у француском преводу.

1. перфекат→перфекат

(1) „*Јеси ли видела* Макса Ахашвероша?“ Откину се с његових усана као зрела шљива што пада у благо.

„Да, Едуарде, да. *Видела сам* га. Понудио ми је перје од лабуда. Мадам, желите ли чистог лабудовог перја?“ (32-33) / „*Tu as vu* Max Ahasvérus?“ La question tomba comme une prune mûre dans la boue.

„Oui, Édouard, oui. Je l'*ai vu*. Il m'*a proposé* de la plume de cygne. Madame, voulez-vous de la belle plume de cygne?“ (32)

(2) Анди је *оџишиао* у свет, јер је *иззубио* Наранцу. (74) / *Adi est parti* au bout du monde parce qu'il *a perdu* Mandarine. (11)

(3) *Иззубила се* Наранца, најлепша међу кравама у селу. (73) / *Mandarine, la plus belle vache* du village, *s'est perdue*. (11)

(4) А ево шта *се* ту *збило*, у Бемовој двадесет седам, пре двадесетак година, (...). Улази мој отац два-три месеца по нашем одласку, у кућу број 27 у Бемовој и износи наше ствари: два ормара, два кревета, сингерицу моје мајке. (23) / *Voilà ce qui s'y est passé*, 27 de la rue Bem, il y a une vingtaine d'années, (...). Mon père entre, deux ou trois mois après notre départ, dans la maison du 27 de la rue Bem, et il déménage nos affaires: deux armoires, deux lits, la Singer de ma mère. (25)

Француски перфекат се јавља као еквивалент српском само када је у питању перфекат свршених глагола. Француски перфекат се по семантичким одликама поклапа са српским јер представља догађаје које су комплетно завршени у прошлости и тиме антериорни моменту говора. Француски перфекат у свим наведеним примерима, попут српског, догађаје представља фактографски, тј. као чињенице (видети пример (3)). Преводним еквивалентом је остварено својство резултативности, које се везује за српски перфекат, тако да је и са перфектом у француском језику акценат на резултативном стању догађаја, њиме уведеног (у примеру (2), последица догађаја је *оџишиао у свети* јесте стање *да субјекатџи више није на месту на ком је био*). Француски перфекат означава нефокализовано приповедање, што је одлика и српског перфекта и на тај начин, и у једном и у другом случају, нема уживљавања у догађаје о којима се говори, што као последицу има поменути чињеницу да су перфекти чисто информативни. Тако, у примеру (1), перфекат обавља своју примарну функцију, а то је тражење информације од саговорника, не изражавајући притом свој став према садржини питања. Француским перфектом се каткад може дати нараторов коментар, као у примеру (4) *s'est passé*, који се обично супротставља аористима (Ашић, Станојевић 20086) који су важни за приповест, али и приповедачким презентима, као што је случај у наведеном примеру. Најзад, преводним еквивалентом у виду француског перфекта остварена је семантичка одлика дискурзивне неутралности перфекта у српском језику тј. инферирања основних темпоралних релација. Док у примеру (2), догађај уведен француским перфектом *a perdu* претходи догађају *est parti*, па је у овом примеру темпорални однос антериорности, у примеру (1), догађај *a proposé* следи догађају *ai vu*, те је тако успостављен темпорални однос постериорности.

2. перфекат→аорист

(5) Онда је моја мајка *схватила* да су се њене сумње обистиниле, *вриснула* је и *полейшела* ка обали. *Појурула* је низводно, *цвилећи* као пас, боже ми опрости као човек. *Нашла* је моје сестре у *плићаку*, *насукане*, у атару другог села, *закачене* о врбу, с *каменом* око врата. (149) / Ma mère *comprit* alors que ses soupçons étaient justifiées, elle *se mit* à hurler et *se précipita* sur la berge. Elle *courut* en suivant le courant, gémissant comme un chien, sauf votre respect, comme un homme. Elle *trouva* mes sœurs échouées à la hauteur du gué, au village voisin, accrochées aux roseaux, une pierre au cou. (109)

(6) Смирен мајчиним гласом, ја сам поново *утионуо* у сан као у шуму мириса, као у зелену ливаду. Ујутро *смо нашли* у прозору гранчицу јабуковог цвета, сличну сребрној круни, и две-три разбуктале црвене руже. (52) / Araisé par la voix de ma mère, je *m'enfonçai* de nouveau dans le sommeil, comme dans une forêt de parfums, comme dans une prairie verte. Au matin, nous *trouvâmes* sur la fenêtre une branche de pommier en fleurs, semblable à une couronne d'argent, et deux ou trois roses rouges épanouies. (46)

Француски аорист је као преводни еквивалент српског перфекта присутнији у односу на француски перфекат. Разлог томе је, с једне стране, што и француски аорист (аорист свршених глагола) попут перфекта у српском даје инструкцију свршености, а прошле радње представља као комплетно извршене целине које претходе моменту говора, а с друге стране, у оригиналу са перфектом, догађаји су представљени фактографски, без ефекта доживљености, који није присутан ни у овом преводном еквиваленту⁵. Преводна верзија обилује француским аористом јер је преводилац њиме желео да означи битне моменте у наравицији и представи догађаје који доводе до преокрета, остварујући тако динамику приповедања (тако у примеру (5), кључни догађаји за наравицију су *comprit, se mit à hurler, se précipita, courut, trouva*). На тај начин, овим еквивалентом се остварује како темпорална, тако и наротивна прогресија. Поред тога, француски аорист је типично наротивно време, које служи да скрене пажњу у приповедању и које баца светлост на оне поступке који су кључни за развијање фабуле (Ашић, Станојевић 2008б: 188). Могли бисмо рећи да је перфекат својом експресивном неутралношћу помогао преводиоцу да у француској верзији превазиђе свој типично фактографски тон и тиме унесе више живости у одвијању приче. Перфекат је преведен овим временом, јер и он, због своје неутралности у погледу изражавања теморалних релација, може да оствари однос постериорности, што је одраз дискурзивне семантике француског аориста, који се увек инферира прагматички, тј. уз помоћ ванјезичких знања: у примеру (6), адверб ујутру упућује да следећи догађај уведен перфектом смо нашли мора бити постериоран догађају сам тонуо, који му претходи.

3. перфекат→имперфекат

(7) *Говорио је* већ гласно. Осим пса, *није било* никог ко би га могао чути. У шуми је већ *било* мрачно, само *се* изнад високих грана дрвећа *помањало* тамноплаво небо. *Ишао је* кроз шибље за псом, *заклањујући* лице рукама. *Босим је* ногама *жазио* час по маховини, час по свелом лишћу, или би нагазио на суварке који су му *пуцкешали* под ногама. (78) / Il *parlait* tout haut. Hormis le chien,

5 Наиме, француски аорист не изражава доживљеност нити емотивну реакцију на догађај.

personne *ne pouvait* l'entendre. Il *faisait* déjà sombre dans la forêt, seul au-dessus des hautes branches *apparaissait* le ciel bleu nuit. L'enfant, derrière le chien, *traversait* les fourrés, protégeant son visage de ses mains. De ses pieds nus, il *foulait* la mousse et les feuilles mortes, écrasant au passage le bois sec qui *craquait* sous ses pas. (16)

(8) *Израли су се* жмурке у дворишту господина Сабоа, Јулијиног оца. То је било у суботу, после школе. Док је Фаркаш *бројао*, *крили су се* заједно, по паровима: Ото и Марика, Емика (Јулијина сестра) и Оскар, Јулија и Анди. Он је већ одавно био загрејан за Јулију. *Ишли су* у исти разред и *били* најбољи ђаци. (...) (65) / Ils *jouaient* à cache-cache dans la cour de monsieur Szabó, le père de Julia. C'était un samedi, après l'école. Pendant que Farkas *comptait*, ils *s'étaient cachés* deux par deux, en couples : Otto et Marika, Erzsika (la sœur de Julia) et Oscar, Julia et Andi. Il était depuis longtemps amoureux de Julia. Ils étaient dans la même classe et étaient les deux premiers. (...) (54–55)

(9) Чим смо доспели надомак села, *угледасмо* светло у кући наших рођака: иза стакла се назирала аветињска светлост-луталица. *Задрхтасмо*. Да ли је моја мајка *желела* његов повратак? (39) / En atteignant le village, nous *aperçûmes* de la lumière chey nos cousins; on distinguait derrière le carreau la lueur fantomatique d'un feu-follet. Nous *frissonnâmes*. Ma mère *souhaitait-elle* son retour? (91)

Српски перфекат се такође може превести **француским имперфектом**, али само када се јавља са несвршеним глаголима. Француски имперфекат је еквивалентан имперфективном перфекту зато што такође служи за нефокализовано приповедање, у коме се догађаји, за разлику од српског имперфекта, не представљају као доживљени. Поред тога, имперфекат попут његовог еквивалента даје опис неког стања ствари или неке ситуације, која нема утицаја на развијање приповести (видети примере (7) и (8)). На тај начин, француским имперфектом се, као и перфектом несвршених глагола, наглашава статичност и стабилност неког стања ствари у фабули. Ово је последица основне функције имперфекта у књижевној наративи, а то је одсуство темпоралне прогресије, јер наратив не напредује, а време се зауставља. Будући да је преводилац имперфектом остварио оно што је сам писац намеравао, а то је непротицање наративног тока, у преводној верзији имперфектом се обично наглашавају ауторови коментари, који су често супротстављени претходно наведеном аористу/аористима (пример (9)).

4. перфекат → плусквамперфекат

(10) *Одвео сам* Динга на обалу Керке, да се поздравим с њим. Затим *сам га везао* каишем за врбу, а он *се није опирао*, само је *цвилео*. (105) / J'*avais emmené* Dingo sur le bord de la rivière pour lui dire adieu. Puis, je l'*ai attaché* à un saule, et il *n'a pas résisté*; il *gémissait* seulement. (115)

(11) Циркус је *ошишао*, изненадно као што је и *гошао*. (...) (56) / Le cirque s'en est *allé*, subitement, comme il était venu. (...) (48)

Српски перфекат има за преводни еквивалент **француски плусквамперфекат** само када се перфектом изражава антериорност неке радње у односу на догађај који представља моменат из кога се та радња посматра и временски одређује. Ово се преваходно односи на новоуведене догађаје у дискурс. Тако у примеру (11), одласку циркуса, тј. догађају Е1, мора претходити његов долазак, тј. догађај Е2. Према догађају Е1, догађај Е2 се временски одређује као антериоран. Употребом плусквамперфекта преводилац је јасно показао каква је интерпретација догађаја могућа, односно, да је прихватљива само интерпретација по којој дати догађај у плусквамперфекту уводи радњу која је антериорна у односу

на неку другу прошлу радњу. У примеру (10), догађаји су наведени по редоследу свог одвијања, јер се прво уводи догађај у плусквамперфекту *avais emmené*, а потом други прошли догађаји (такође еквиваленти српског перфекта) који му временски следе *ai attaché*, *n'a pas résisté*, *gémissait*. Међутим, у случају оригинала, за одређивање временског односа антериорности неопходно је укључити прагматику односно ванјезичка знања, с обзиром да перфекат, због своје семантике, не изражава нужно тај однос. И у овом случају, захваљујући перфекту који у причи није стилски маркиран, а захваљујући његовим дискурзивним могућностима, преводилац је француским плусквамперфектом желео да прецизније дочара след одвијања догађаја, с обзиром да у поменутом примеру (11) догађаји нису наведени по редоследу свог одвијања, али нам наша знања о свету сугеришу правило по којем је нормалан след догађаја *гоћи-ошћи*.

5. перфекат→антериорни перфекат

(12) *Када смо изнели и последњи део намештаја, драга моја, Олга, а то је био онај отоман у којем певају федери, кућа се срушила* као кула од карата. (23) / *Lorsque fût emporté le dernier meuble, ma chère Olga, c'était le divan dont les ressorts chantaient, la maison s'écroula* comme un château de cartes. (25)

У француској верзији смо као еквивалент пронашли и један пример у коме фигурира **антериорни перфекат**. У француском језику, ово време се типично одређује као резултативна варијанта аориста, а не време антериорности (Станојевић, Ашић 2006: 111), што значи да има исте семантичке вредности као француски аорист, преваходно, обележје временске прогресије, али за разлику од њега, у дискурс уводи и стање које је резултат догађаја њиме уведеним. Он одговара српском перфекту, јер је и код наративног перфекта акценат на стању неког догађаја, које претходи моменту говора, што се може закључити из датог примера: догађај E1 *fût emporté* генерише стање „намештај више није био у кући“. Догађај E2 *s'écroula* следи догађају E1 *fût emporté*, при чему се догађај E2 посматра као постериоран, јер антериорни перфекат даје инструкцију да се догађаји одвијају онако како су наведени у дискурсу. Преводилац је употребом антериорног перфекта у овом примеру прецизирао да је њиме могуће само изразити временски однос сукцесивности две радње на начин како су уведене. Адвербом **када** је у оригиналу омогућено инферирање овог временског односа, јер он даје инструкцију да прво треба разматрати догађај који се њиме уводи, па тек остале.

6. перфекат→презент

(13) *Није се померио* ни онда када су му очи стале да сузе под стаклом наочара, (...). Но он се *није померио*. Само му је једном стакло наочара *годирнуло* браву, и он **тада помери** главу мало уназад. (27) / *Il ne fait même pas un geste quand ses yeux se mettant à pleurer derrière ses verres de lunettes, (...). Mais il ne bouge pas. Le verre de ses lunettes effleure un instant la serrure et il recula un peu la tête.* (27)

(14) Ту на Малом пољу или на Трофовом запећку, како га још зову, *осијали* су још само трагови њиховог боравка, утабано поље и згажене траве. (55) / *Là, dans le petit champ, le rebut du Comte, comme on l'appelle, il ne reste plus que les traces de leur passage, le sol tassé et les herbes piétinées.*(47)

У корпусу смо наишли на неколико примера у којима је као преводни еквивалент употребљен **француски презент**. Наиме, он се често употребљава у приповедању и то у реченицама које упућују на догађаје из прошлости. Због тога се овај презент, који не успоставља никакву везу са садашњим тренутком,

често у литератури назива наративним или историјским (Станојевић, Ашић 2006: 40). Преводац је као еквивалент српском перфекту употребио презент уместо других прошлих времена због специфичних ефекта које ово време остварује у књижевној нарацији. Наиме, за разлику од перфекта, наративни презент доприноси живости и динамичности нарације. На тај начин, читалац стиче утисак да се радња одвија пред његовим очима, као на филмском платну, због чега се још назива синематографским презентом (в. пример (14)). Синематографским презентом се изражава тиме екстерна фокализација, односно филмско замрзавање слика из приче, при чему је често овакав презент праћен аористом емотивне реакције тј. аористом малог временског размака који је типичан за разговорни језик (в. Ашић, Станојевић 20086). Тако ово објашњење одговара примеру (13), с обзиром да се наведеним преводним еквивалентима у презенту *ne fait pas, ne bouge pas, effleure* читаоцу дочарава радња, која као да се одвија ту пред њим, а на њих се надовезује аорист мале темпоралне дистанце *recula*, на чију се временску блискост са овим презентима указује адвербом тада. Преводац је ради уживљавања у догађаје о којима говори, тј. како би доживљај читаоцима учинио предочљивијим, употребио презент уместо перфекта или неког другог прошлог времена, тако да „презент у овом случају добија обележје експресивности и стилистички је маркиран“ (Вуковић 1967: 375).

7. перфекат→француски кондиционал (КС и КП)⁶

КС: (15) Било је то у време када његов отац још није пио (заправо између два Велика Опијања, како је касније *говорила* његова мајка), (...). (63) / C'était à l'époque où son père ne buvait encore (ou plutôt entre deux Grandes Soûleries, comme *dirait* plus tard sa mère), (...). (53)

(16) Дакле, тај Вираг је узео лепо и све *испричао*: како су чували у Профовској шуми, како су наложили *ваширу* и како је он, Анди, *причао свима Кајешана Сребрног звона*. (79) / Ce Virág aurait sûrement la bonne idée de tout raconter: qu'ils gardaient les vaches dans le Bois du Comte, qu'ils avaient fait un feu et que lui, Andi, leur avait raconté à tous *Le Capitaine de la Cloche d'Argent*. (16)

КП: (17) *Није ли срео* случајно успут једног таквог човека. (124) / N'aurait-il pas rencontré en route un home qui ressemble à ça. (90)

(18) А Јулија Сабо ће заплакати од узбуђења кад се сети шта ми се све *могло* догодити. (78) / Et Julia Szabó pleurera d'émotions, à l'idée de ce qui *aurait pu* m'arriver. (16)

Занимљива чињеница је појава **француских кондиционала** (садашњег и прошлог) као преводних еквивалената српском перфекту. Уколико погледамо пример (15), српским перфектом *је говорила* се исказује итерација у прошлости: из контекста се инферира да је мајка увек говорила да је тај период–период између два велика опијања. У нашем језику се понављање у прошлости често изражава потенцијалом (*би говорила*), те се због тога као преводни еквивалент може јавити француски кондиционал садашњи (*dirait*). Употребом кондиционала садашњег се најчешће исказује нека претпоставка, а не нека чињеница или датост (Станојевић, Ашић 2006: 160). Тако је у примеру (16), кондиционалом садашњим *aurait* преводац желео да нам покаже да је у питању претпоставка главног актера приче, који је уједно и наратор, с обзиром да наратор нема довољно поузданих информација о томе шта је Вираг хтео да каже и да ли је уопште све то ре-

⁶ КС – кондиционал садашњи, КП – кондиционал прошли.

као, јер наратор није сведок Вирагове приче. На тај начин, претпоставка је прожета идејом субјективности главног актера приче. Када је у питању кондиционал прошли, он се као преводни еквивалент такође може јавити у случају када је наратор свој исказ представио као претпоставку (в. пример (17)). На тај начин, преводилац је желео да истакне да наратор није имао довољно поузданих извора информација да нешто са сигурношћу тврди. Овај преводни еквивалент се може користити и за изражавање иреалности у прошлости, при чему се често јавља са модалним глаголима (в. Станојевић, Ашић 2006: 160). У примеру (18), у питању је модални глагол *rouvoir* који је у форми кондиционала прошлог и изражава радњу која је могла да се догоди, али није (наиме, да се наратору нешто лоше догодило, Јулија Сабо би заплакала.).

4. Закључак

Анализа збирке приповедака *Рани јаги* Д. Киша показала је да је српски перфекат у њеној француској верзији превођен перфектом, аористом, имперфектом, плусквамперфектом, антериорним перфектом, презентом, али и француским кондиционалима.

Француски перфекат не доминира као преводни еквивалент, јер је ово време у француском језику искључиво везано за дискурзивни план, а не за план приповедања. Из тог разлога, перфекат се у овом корпусу никад не јавља у примарној нарави, већ само у причи која служи као оквир. Поред тога, преводна верзија обилује прошлим временима, аористом, имперфектом и плусквамперфектом, чија је уобичајена употреба исказивање прошлих радњи, те стога припадају наративним временима у француском језику. У корпусу се као преводни еквивалент јавља и антериорни перфекат, који не постоји у српском језику, а који такође припада наративном плану исказивања. Појава великог броја прошлих времена као преводних еквивалената српског перфекта је последица његове дискурзивне неутралности, што резултује могућношћу успостављања свих темпоралних релација, те преводилац тежећи да што експлицитније изрази след одвијања догађаја, може да се определи за одговарајуће време које у себи ту дискурзивну инструкцију (ако преводилац жели да укаже на однос антериорности, употребиће плусквамперфекат, а уколико жели да изрази постериорност употребиће аорист или антериорни перфекат). Такође, анализа је показала и знатну присутност француског презента будући да то време у својој нестандартној употреби може да исказе прошле радње. Његова заступљеност је последица преводиоачеве жеље да оживи приповедање, остварујући тако ефекат екстерне фокализације, при чему успева да читаоцу дочара и приближи причу, која као да се одвија пред његовим очима. Француска верзија је потврдила и слабу заступљеност оба кондиционала, који се најчешће јављају како би произвели одређене ефекте у исказу, који са перфектом нису експлицитно дати (превасходно претпоставка или иреалност у прошлости).

Најзад, можемо закључити да постојање бројних француских глаголских времена као преводних еквивалената српског перфекта показује да француска времена, за разлику од српских, носе и дискурзивну инструкцију која је од велике важности у књижевној нарави. Захваљујући овој функцији, која подразумева коришћење оних ефеката које дата глаголска времена производе (темпорална прогресија и темпорална стагнација), преводилац успева да оствари наративну кохезију текста, али и да стилски обоји најбитније моменте у нарави, доприни-

сећи живости и динамичности приповедања, за разлику од оригинала, где због доминације перфекта преовладавају статичност и стабилност.

Литература

- Ашић, Станојевић 2007: Т. Ашић, В. Станојевић, О употреби глаголских времена у разговорном српском језику – зашто аорист ипак опстаје?, у: М. Ковачевић (ред.), *Српски језик, књижевности, уметности*, књ. I, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 155-170.
- Ашић, Станојевић 2008а: Т. Ašić, V. Stanojević, Temporalne i aspektualne instrukcije perfekta i pluskvamperfekta u srpskom i francuskom, *Zbornik 125 godina visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini*, књ. 2, том I, Pale: Filozofski fakultet, 65-79.
- Ашић, Станојевић 2008б: Т. Ašić, V. Stanojević, Temporalna struktura Dodeove приче *La chèvre de monsieur Seguin* и њеног преводног еквивалента на српском, у: *Književnost za decu i nauci i nastavi*, књ. 3, Јагодина: Pedagoški fakultet u Jagodini, 172-188.
- Вуковић 1967: Ј. Вуковић, Синтакса глагола, Сарајево: Завод за издавање уџбеника.
- Ивић 1980: М. Ивић, О значењу српскохрватског плусквамперфекта, у: *Зборник за филозофију и лингвистику*, XXIII/1, Нови Сад: Матица Српска, 93-99.
- Ковачевић 2005: М. Ковачевић, Стилске доминанте у Божовићевој причи „Први пут у Новом Пазару“, Зборник радова са научног скупа „Језик и стил Глигорија Божовића“, Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Петровић 1989: N. Petrović, *Francuska glagolska vremena I: Komparativna analiza francuskog i srpskohrvatskog pluskvamperfekta*, Београд: Научна књига.
- Рајхенбах 1947: Н. Reichenbach, *Elements of Symbolic Logic*, New York: Free Press.
- Станојевић, Ашић 2006: V. Stanojević, Т. Ašić, *Semantika i pragmatika glagolskih vremena u francuskom jeziku*, Крагујевац: FILUM.
- Стевановић 1979: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II: синтакса*, Београд: Научна књига.
- Танасић 2005: С. Танасић, Синтакса глагола, у: П. Пипер и др., *Синтакса савременог српског језика: прости реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска, 345-476.

Извори

- Киш 1998: Д. Киш, *Рани јади*, Београд: Књига-комерц.
- Киш 2003: D. Kiš, *Chagrins précoces*, Paris: Mille et une nuit (traduit par Pascale Delpech).

LE PASSÉ COMPOSÉ SERBE ET SES ÉQUIVALENTS DANS LA VERSION FRANÇAISE DE L'ŒUVRE *CHAGRINS PRÉCOCES* DE KISH

Résumé

Cet article traite du passé composé serbe et ses équivalents dans l'œuvre *Chagrins précoces* de Kish. En prenant en considération son manque d'expressivité et son neutralité discursif, les équivalents du passé composé peuvent être, à part le passé composé français, plusieurs temps verbaux. Ainsi, l'analyse de notre corpus montre que le passé composé serbe est traduit par les temps verbaux passés tels que le passé simple, l'imparfait, le plus-que-parfait et le passé antérieur. En outre, on trouve des exemples d'utilisation du présent et des conditionnels français.

Mots-clés: passé composé, temps passés français, présent français, conditionnels français

Милана Додиг¹ / Саша Милошевић
Крађујевац / Београд

ГЛАГОЛСКА ВРЕМЕНА И ЊИХОВИ СТИЛИСТИЧКИ ЕФЕКТИ У РОМАНУ СЛАВИЦЕ ГАРОЊЕ „ПОД МЕСЕЧЕВИМ ЛУКОМ

У овом раду полазимо од хипотезе да глаголска времена поред својих примарних функција додељивања темпоралне референце догађајима и одређивања типа временског односа једног догађаја према неком другом догађају (антериорност, постериорност, симултаност), имају важну улогу у организацији наратива, односно учествују у стварању ритма, мелодије и заплета радње у различитим структурама текста. Анализом употребе глаголских облика у роману Славице Гароње „Под месечевим луком“ покушаћемо да одберемо наведену идеју и објаснимо начине на који глаголска времена остварују специфичне стилистичке и прагматичке ефекте у једном књижевном тексту.

Кључне речи: темпорални, дискурзивни, аспектуални параметри, прагматичко-стилистички ефекти

1. Увод

Од основних наратолошких критеријума организације сваког наративног текста, критеријум времена је међу најбитнијим, ако не и најбитнији, (Ковачевић, 2006: 73) будући да је лични глаголски облик базни елемент реченице са граматичког аспекта посматране, као показатељ околности у којима је радња смештена, чиме активира реченицу да ванконтекстуално буде способна да пренесе информацију.

Глаголска времена спадају у процедуралне изразе и њихова функција је да догађаје сместе на временској оси, односно да им доделе темпоралну референцу, одређујући на тај начин њихов положај у односу на садашњост, тј. показујући да ли се они одигравају у тренутку говора, пре или после њега. Друга њихова функција је да искажу у каквом је временском односу догађај према неком другом догађају који се спомиње: антериорном, постериорном, симултаном.

Циљ овога рада биће да покажемо да глаголска времена не служе искључиво да доделе темпоралну референцу догађајима, већ могу и да их представе са различитих тачки гледишта. Глаголска времена нису само носиоци темпоралне, аспектуалне и дискурзивне информације, већ су и средства уметничког израза. Стилска су она својства текста која за циљ имају сврсисходност, изражајност, ефективност исказа у сагласности са комплексом екстралингвистичких мотива, укључујући такође и значење (Симић 2001: 61). Анализом употребе глаголских облика у овом роману покушаћемо да укажемо на њихов стилогени набој и објаснимо начине на који они остварују прагматичко-стилистичке ефекте, преносећи притом екстралингвистичке информације.

1 dodigmilana@yahoo.com

Наш циљ је да одбранимо наведену идеју анализирајући специфичне стилистичке и прагматичке ефекте глаголских времена у једном књижевном тексту. Изабрали смо роман Славице Гароње, „Под месечевим луком“, у којем покушавамо да објаснимо улогу глаголских времена у стварању ритма, мелодије и заплет радње у различитим структурама поетске архитектонике текста.

Будући да је у роману централно приповедачко време перфекат, који се комбинује са аористом, потенцијалом за понављање и наративним презентом полазимо од хипотезе да управо ти глаголски облици доносе посебне стилистичке ефекте, стога ћемо се у раду бавити анализом наведених глаголских времена.

2. О роману

Роман „Под месечевим луком“ изражава тему опште утамничености духа и положаја жене у друштвеним околностима који јој онемогућавају да оствари слободну љубав. Радња романа временски је смештена у период 17. века, време турске окупације Србије. Дата је панорама живота Срба у време сталних похара Турака, са освртом на индивидуалну судбину девојке Стамене и све то смештајући у општекосмички оквир, дајући конкретном животу ореол космичности, симболом Месеца као женског принципа са једне стране и симболима Истока и Запада са друге.

У структури романа доминирају четири слике, са јако израженим заплетима који формирају причу о животу и смрти, љубави и мржњи у специфичним друштвеним околностима: почетна, у којој је приказана главна јунакиња Стамена са дететом и њен отац, потом долазак Турака и силовање (ретроспекција), одлазак са турским аскером, затим сцена љубавног заноса и на крају убиство.

Будући да у роману постоји стална тежња за истицањем веза, између општег и појединачног, између спољашњих манифестација, унутрашњих превирања јунака и космичких сила који имају улогу повезивача и узрочника човекових патњи, објективног и субјективног времена радње романа и свевремености, такав један свет представљен је употребом различитих књижевних поступака посредством употребних потенцијала глаголских облика, између осталог. У приказивању унутрашњег стања доминира интроспекција, а у описима ретроспекција и дескрипција. (Прелаз од реалистичког приказивања догађаја и ликова на раван космичког и метафизичког као узрочника чини се употребом народне песме, посебно на почетку и крају романа, али и појединим песмама које пева колектив, затим гаталица у средишњим деловима романа. Подтекст-урањење индивидуалне судбине у резултат космичког поретка)

Текст је грађен према својеврсној трихотомији: спољашњи догађаји и слике-унутрашње доживљавање—опште стање духа човека у околностима које су неусклађене са његовим могућностима. У свакој од подјединица доминира одређени тип стилског уобличења специфичном употребом језичких средстава стилски обележених. У језичком смислу главну улогу имају заправо глаголска времена, којима се постиже то повезивање различитих тематско-мотивских целина, али и којима се постижу остали наведени књижевно-поетски поступци.

3. О семантици глаголских времена у српском језику

Комплетан опис семантике и прагматике једног глаголског времена подразумева бар три параметра, а то су темпорални, аспектуални и дискурзивни параметар. (Станојевић и Ашић 2006: 36) Под темпоралним параметром подразумевамо инструкцију коју даје глаголско време у погледу темпоралне локализације глаголског процеса. Аспектуални параметар тиче се начина на који глаголски предикат представља процес: као комплетно завршен или у току, односно у почетној, средишњој или финалној фази своје реализације. У српском језику аспект је морфологизован, тако да је аспектуална информација у глаголском облику јасно раздвојена од темпоралне путем одговарајућих творбених афикса (нпр. *Читао сам књигу/ Прочитао сам књигу; Купио сам књигу / Куповао сам књигу*). Под дискурзивним параметром подразумевамо инструкцију у погледу темпоралног редоследа догађаја које уводи низ реченица у датом времену. Аспектуални параметар се не јавља у српском језику. Остала два су битна јер утичу на начин представљања догађаја у читаочевој свести, као и на односе међу догађајима.

3.1 Перфекат

Српски перфект је време које је веома присутно у говорном језику, али се користи често и у нарави. Може се јавити са глаголима оба вида, тј. и са имперфективним и перфективним глаголима, односно са глаголима који представљају радњу као комплетно завршен процес и са онима који је представљају као процес у току.

Управо перфект у зависности од глаголског вида изражава: антериорност, резултативност, трајање, спецификовано и неспецификовано понављање у прошлости. Нас ће у раду занимати резултативност, која се дефинише као актуелност стања у тачки из које се посматра догађај, а то стање је резултат догађаја, који је уведен перфектом (дакле, резултат догађаја се може осетити у моменту говора) и трајање, и то с комбинацијом несвршених глагола ефекат успорености радње и с комбинацијом свршених глагола ефекат убрзаности.

3.2 Аорист

Аорист такође представља глаголско време за означавање прошлих радњи. Поклапа се са перфектом у погледу темпоралног параметра. Међутим, не производи никакве аспекатске ефекте за разлику од перфекта будући да увек изражава свршени вид. Можемо рећи да аорист није јединствен ни незамењив у српском ни по својој темпоралној инструкцији, аспектуалној, а ни по својој дискурзивној инструкцији (идеја прогресије изражава се и перфективним презентом). Због свега овога очекивало би се да се аорист, попут имперфекта, у српском језику готово сасвим изгубио из употребе. Међутим, аорист је, иако мање фреквентан него у 19. веку, далеко од стадијума у којем би се могло рећи да излази из употребе. Ово не важи само за језик књижевности већ и за разговорни језик, који би требало да карактеришу језичка економија и минимализам. Станојевић и Ашић у својим радовима заступају хипотезу да се аорист одржао будући да даје различите ефекте у односу на перфект свршених глагола и перфективни презент. Наши лингвисти и граматичари (Станојчић и Поповић 1994, Танасић 2005, Ковачевић 2005) пре свега указују на својство доживљености. Поред овог својства аорист ствара и друге, веома значајне стилске ефекте као што су: актуелност-ре-

левантност, неочекиваност, чуђење, емоционална (позитивна или негативна) реакција на догађај. (Станојевић и Ашић 2006: 56). Све ове ефекте аорист ствара у наративи, а и у разговорном језику: *Јао, ђоломих чашу! Ух, исекох се.*

Употребом аориста, аутор дакле приближава читаоцу радњу као доживљену, па отуда и упечатљивију, потом га користи и за експресивно излагање, односно за изражавање говорничког става обојеног емоцијама (што није случај код перфекта). Такође, аористом се улази и у свест јунака, представља њихов унутрашњи свет, њихова интерпретација стварности. Тада говоримо о унутрашњој фокализацији (Женет 1972:42).

3.3 Плусквамперфека̄т̄

Плусквамперфекат је сложено прошло глаголско време и све је ређе у употреби, посебно ретко се користи облик са имперфектом помоћног глагола бити (бејаш говорио, бејаше говорио) који – када се употреби – даје тексту архаични тон. (Станојчић и Поповић 1994: 386). Постоји, ипак, одређена употреба плусквамперфекта у којој се он сасвим очувао, а то је резултативна употреба (Станојевић и Ашић 2006: 180). Плусквамперфекат, у значењу резултативности, изражава да је догађај који се одиграо у прошлости оставио последице које су актуелне у моменту догађања наредног догађаја у прошлости. Ова његова употреба је врло важна за нашу стилску анализу овог времена у роману, коју ћемо у следећем поглављу приказати на примерима.

3.4 Презент̄

Презент представља централно време у систему глаголских времена у српском језику који означавају садашњост, односно време говорења. Комбинује се и са глаголима несвршеног и свршеног вида, па тако разликујемо имперфективни и перфективни презент. Концентрисаћемо пажњу на интерпретативне употребе презента и стилске ефекте које се обично везују за ове употребе презента у наративи, а то су: учинити приповедање живљим, створити утисак да се догађаји одигравају пред очима саговорника/читалаца (Станојевић и Ашић 2006: 4). Наиме, имперфективни презент се (интерпретативно) користи да означи будућност (1.) као наративни (синематографски) презент (2.) у приповедању (у овом случају управо производи поменуте стилске ефекте:

1. *Суџра идемо на море.*
2. *Маја оџвара фрижидер и баца се на сладолед.*

Перфективни презент може означити догађај смештен у прошлости и у новије време је у говорном језику готово у потпуности заменио аорист у разговорном стилу, о чијим је стилским ефектима већ било речи:

1. Уђем ти ја тог дана у кућу и упалим светло...

4. О употреби глаголских времена у роману

Након теоријског представљања система глаголских времена у српском језику, односно оних времена који се јављају у књижевном тексту, у овом параграфу прелазимо на анализу употребе поменутих глаголских времена у роману. На основу примера из наратива приказаћемо на који начин су глаголска времена

стилистички ефицијентна у једном књижевном делу специфичних поетских карактеристика.

4.1 Централно време у наратији

У роману је основно време, дакле оно које носи фабулу, перфекат. Перфекат имперфективних глагола употребљен је за битне описе главне јунакиње Стамене; њиме је и отворен роман:

1. Пажљиво се припремала за свој први излазак из куће. Опасивала се својим широким, меким појасом, у којем је највише волела да се појављује пред светом. Сва млечна, светлећа, у преливу јуштра шло се пробијало и падало на њено бело шкање, осећала је да постјаје оно што није била никада пре.

2. Сидала је воду у дрвено корито... Одбљесак пламена лизао је по њеној кожи. Загледана кроз шиндалу у Месечев круг, прелазила је рукама по свом враћу, мишицама, дојкама, полагано и замишљено...

Употребом несвршених глагола радња је успорена и стиче се утисак да аутор жели да се читалац задржи на датим описима јунакиње. Писац жели да нам скрене пажњу на њену лепоту од самог почетка, јер лепота на крају убија Стамену.

У следећем примеру аутор употребом перфекта несвршених глагола успорава радњу у реминисцијенцијама главне јунакиње, односно када Стамена говори о својим болним сећањима, о својој трагедији:

3. Видали су јој ране, док се она болно савијала под њиховим рукама. Стављали су јој мелеме на угризе до крви, по враћу, мишицама, грудима, бедрима... Лежала је тако немоћна, ништа није јела, стјално је жмурила... Цвилела је и ридала, а сузе су јој као крвави постоји шекле...

Перфекат свршених глагола у роману употребљен је кад се уводе нови догађаји, њиме се нагло прекидају описи и радња се убрзава. У следећем примеру на основу комбинације перфекта свршених и несвршених глагола остварен је таква стилистички ефекат:

1. Стамена одавно није силазила доле, у кућу, нити је улазила тамо, без преке потребе. Оволико колико је Витомила за њу чинила, било јој је довољно, више није тражила. Њен син се пробудио. Лице му се озарило кад је препознао мајку. Стамена га је узела и привила на груди.

4.2 Потенцијал за понављање

У српском језику постоје два начина за изражавање понављања у прошлости: било употребом перфекта имперфективних глагола, било употребом потенцијала. У првом случају даје се глобална хомогена слика о поновљеним процесима, који су онтолошки представљени, а у другом случају ставља се акценат на сваку појединачну реализацију датог процеса. Потенцијалом се инсистира на догађајности и „улази се” у догађаје. Наиме, наилазећи на потенцијал за понављање читалац стиче утисак да је сваки поновљени догађај аутономан и притом се одвија пред његовим очима што можемо приметити у примерима који следе.

1. Увукла би се у свој амбар, разгърнула жар и зайалила луч. Снаха би се ускоро појавила, доносећи јој већ засјало синчића у наручју.

2. Сваки дан би понешто сређивала у амбару, укуцавала дрвене клинце између греда на које ће качити посуће и робу, цепаала секиром ситна дрва, вукла воду, никада не

зовући, никоџ не штражећи, док је не бц неко од њених, браће, видео дошрчао и ћушећи помогао. Увече бц јој се чешиће нашле и њена шетиќа Сава и стара баба-Куса...

4.3 Аорисћ

Стилистичќа функција аориста састоји се у маркирању важних догађаја који изазивају снажну емоционалну реакцију. Према прегледу секвенци у којима доминира аорист у роману закључујемо да је темпо јако убрзан, честа су понављања, реторсќа питања, а реченице имају узвичну интонацију, обележену интерпункцијским знаком узвичником, кратке су и збијене. Сем тога, приметно је да су кључни моменти у роману исказани глаголима у аористу.

Следећи пример ослиќава употребу аориста у изражавању емоционалне реакције.

1. Стљално се надвијала над своје заспало чедо. У шћо се појавила сенќа на враћима. Окренула се радосно...На враћима је стљајао ошћац.
- Ташћа, изустшћ - имам сина!
- Сќлањај се! Дај шћо коћиле да убијем! И замахну сечвом. - Турско коћиле! зрмну ошћац.

Наиме, прво се перфектом имперфективних глагола описује Стаменин спокој, љубав према сину, затим се перфектом перфективних глагола наглашава опасност по дете у виду Стамениног оца, а јаке емоционалне реакције маркиране су аористом.

Стаменин спокој прекида и сусрет са њеним несуђеним заручником Јабланом, који је дат у аористу, сусрет који је враћа у прошлост и изазива у њој јаке емоције:

2. - Идем по воду.

Ходала је полагано. Пријатно јој је ударао хлад шуме у лице. Осетшћила је како је напушћта неќа најшћосћи и празнина. Али, испред, учшћи јој се одједном да стљоји неко. Она се лако шрже, јер у њему прешћозна Јаблана, своџ несуђеноџ заручника. Момаќ, за кога је шрбало оне јесени да се уда. Великом снаџом шрбра се, саже главу и хшћеде да шрође. Али, он ошћаде на истћом месћу на стљаци и ошћови је именом:
- Зар ни Бога више да не назовемо...!
- Нисам ја више шћвоје друшћшћво...- једва изрече.

У горњем примеру глагол у аористу служи као инструмент тзв. унутрашње фокализације, односно улажења у свест јунаќа (Женет 1972: 58). У њој се представља унутрашњи свет актера романа, и акценат је на њиховој интерпретацији стварности, а не на реалним догађајима које описује приповедач.

Аорист је употребљен и као увод у трагичан догађај који ће доживети Стамена. Наиме, Витомила се сећа како су бежале пред Турцима, како јој је Стамена помагала и то описује у перфекту, да би се одједном радња пресекла аористом, којим се улази у ретроспекцију, и изражава се сасвим друго место радње и околности у којима се јунаци налазе:

3. Онда, иако је видела прве пламенове у селу, Стљамена изненада рече да мора да се враћи и шћјале, да шустшћ зашћворене краве...Таќ Вшћшћомила ушћледа како се од шћри коњаниќа која су стљјала на пушћу, један одвојц и у шћлошћу шћче да сусшћиже Стљамену.

Снажна Стаменина реакција је такође дата у аористу у тренутку када стари удовац долази да је проси. Радња се одвија бурно и брзо, а ми је заједно са Стаменом преживљавамо:

4. Тешка Сава је понела корџу на глави, а она је успављивала децу у кући, кад се на вратима појави сенка. Осврнула се. На прагу је стајао штар Кузман, удовац са проје деце.

- Којим добром, чича?

- Чича! Ја ти долазим у кућу као просац, а ти мени чича!

Она осети страховити непривљивост и раздраженост, решку код себе, коју сада није савлађивала. Никада није била жрuba, али сад цикну љутио и показа му руком на врата....

Зграби први земљани суд које се домашила и баци се за њим. Крча удару у дирек и расирсну се, он сакри главу и избеже у авлију.

Миран и вредан рад сељака у пољу помутиће узнемирујућа вест о поновном доласку Турака, вест која је изложена епизодом у аористу. Аорист са својим ефектима већ доживљеног и емоционалног врло верно дочарава нама читаоцима страх сељака:

5. Заио је још својскије жела, кад изненада, неко од косаца не повика: да се види неки велики дим у селу. То и не заврши, а чу се јасно и гласно неколико пушака. У шрену, сви се погледи сусреташе и нико не смеде да изговори оно што једна жена објави криком:

- ...Тури...! Настаде кукњава и сви се узмуваше. Људи побацаше косе, уз псовке и клешве, и почеше се скуљати према падини, одакле се видело село.

Важно је напоменути да се у свим овим примера могао употребити и перфекат. Међутим, као што смо већ нагласили, аорист изражава доживљену радњу и његовом употребом, уместо перфекта, догађаји су, будући доживљени, предочени као емоционални и/или експресивни. И аорист и (имперфект) стилистички су маркирани у односу на комуникативно конкурентни перфект управо јер изражавају доживљене радње, (Ковачевић, 2006: 88) чиме се постиже ефекат доживљености онде где је аутор то нарочито желео.

4.4 Плусквамперфекат

Плусквамперфекат се ретко јавља у роману, али су њиме описани најважнији моменти у Стаменином животу, који су је заувек обележили: као несудећу Јабланову супругу, као мајку, као жртву. Карактеристика плусквамперфекта у српском језику је да изражава резултативност у прошлости, а то значи да су последице догађаја датог у плусквамперфекту актуелне у одређеном моменту у прошлости који је уведен неким другим прошлим временом. Управо због те своје карактеристике српски плусквамперфект је употребљен у роману баш на поменути местима, јер последице, како негативне тако и позитивне, Стамену прате кроз читав роман.

Следећи примери описују кључне моменте у роману: када Стамена среће Јаблана, свог несудећог заручника (1.); потом када је преживела трагедију (2.); и на крају када постаје мајка (3.):

1. Био је што неко кога шек беше заволела.
2. Били су је положили на постељу, без свессти.
3. Била је превалила поноћ. Ледене звезде блистале су на небу, иако је рано пролеће већ било дошло.

У сва три примера могао је бити употребљен и перфекат. Наиме, употребом плусквамперфекта акценат је на последици нереализованих догађаја. Плусквамперфект представља стања из којих тек треба да се изроди неки догађај, битан за

радњу. Читаоци се припремају за њега, ишчекују га, а наратор их наводи да ослушкују шта ће се догодити. Напетост је на врхунцу.

4.5 Наративни презент

Презент се у роману, попут плусквамперфекта, ретко јавља. Ипак, аутор га наменски употребљава, јер презент доприноси живости нарације. Јачи су значењски и стилски ефекти када се у нарацији уместо прошлих времена употреби презент (Станојевић и Ашић 2006: 41). Наиме, читалац стиче утисак да се радња одвија пред његовим очима, као да гледа филм (зато се овај презент назива и синематографски). У српском језику овај ефекат постиже се презентом имперфективних глагола, док је перфективни презент сличан аористу и може га заменити. У роману смо пронашли следеће примере синематографског презента, који заиста врло живо дочаравају импресије јунака и стичемо утисак да смо испред биоскопског платна:

1. *Тамо где је њена снаха завршавала, њено сећање је почињало. Види га пред собом.*
2. *Сећа се Вишомила, вајра је у џирен упалила сламни кров, а гусици дим је покушао у небо. А кад је склонила руку, виде Сјамену, како стрчава низ лесиве шипања... прескаче дрвену ограду...*

5. Закључак

На основу анализираних примера из романа *Под месечевим луком* Славице Гароње, показали смо да глаголска времена играју важну улогу у уметничком стварању једног књижевног дела. Занимљиво је како процедурални изрази попут глагола, поред временских инструкција, могу стварати и стилске ефекте који управо потичу од различитих начина на које се захваљујући различитим глаголским временима може представити радња. Тако смо видели да се перфектом имперфективних глагола радња може успорити и да се на тај начин читаоцу скреће пажња на одређене моменте у делу, док се пак перфектом перфективних глагола радња може убрзати. Потом смо показали да се потенцијалом за понављање инсистира на догађајности и „улази се” у догађаје. Стилистичка функција аориста се пак састоји у маркирању важних догађаја који изазивају јаку емоционалну реакцију; потом он је и инструмент унутрашње фокализације и на крају, њиме се постиже ефекат бурног убрзања радње. Плусквамперфектом се пак (у значењу резултативности када је акценат на последици неких догађаја) постиже напетост и ишчекивање код читалаца, а захваљујући наративном презенту или синематографском, као читаоци овог романа, имали смо осећај да се налазимо пред филмским платном.

Писац се, дакле, може поигравати и процедуралним изразима и глаголска времена, „та непослушна деца модерне семантике”, за њега представљају инструменте. А без тих средстава прича би текла попут дуге, монотоне реке (Ашић 2005: 9).

Литература

Ашић 2004: Ašić, T, Comment traduire les effets stylistiques et pragmatiques des temps verbaux? L'analyse du conte 'Periferijski zmajevi' de Vidosav Stevanovic et de son equivalent français, Kragujevac: FILUM.

Ашић 2005: Ašić, T, Les temps verbaux et les effets stylistiques - l'analyse de la structure temporelle du conte d'A. Daudet 'La Chèvre de Monsieur Seguin', Kragujevac: FILUM.

Женет 1972: Genette G, *Figures III*, Paris, Seuil.

Ковачевић 2006: Ковачевић, М, Стилске доминанте у Божовићевој причи «Први пут у Новом Пазару», *Зборник са научног скупа одржаног 16. и 17. фебруара 2005. године у Косовској Миштровици и Зубином Пошоку*, 77–91.

Симић 2001: Симић Р., *Општа стилистика*, Београд-Никшић: Јасен.

Станојевић и Ашић 2006: Stanojević V. & Ašić, T, О употреби глаголских времена у разговорном српском језику - зашто аорист ипак опстаје?, Kragujevac: FILUM.

Станојевић и Ашић 2006: Stanojević, V & Ašić, T, *Semantika i pragmatika glagolskih vremena u francuskom jeziku*, Kragujevac: FILUM.

Станојевић 2009: Станојевић, В, О употреби глаголских времена у Ђопићевој причи *Поход на мјесец* и у њеном преводу на француски, Београд: Филолошки факултет.

Станојевић 2007: Станојевић, В, Аорист у српском и у француском језику: семантичке и прагматичке разлике, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 123-136.

Станојчић и Поповић 1994: Станојчић Ж. и Поповић Љ, *Грамађика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

LES TEMPS VERBAUX ET SES EFFETS STYLISTIQUES DANS LE ROMAN SOUS L'ARC DE LA LUNE DE SLAVICA GARONJA

Résumé

Dans cette communication nous partons de l'hypothèse que les temps verbaux ne servent qu'à situer les événements sur l'axe temporel et qu'à déterminer le type de relation temporelle entre deux événements (anteriorité, posteriorité, simultanéité), mais ils jouent un rôle très important dans l'organisation du texte narratif. Ainsi, participent-ils à la création du rythme, de la mélodie et de l'intrigue dans les différentes structures du texte littéraire. A travers d'une analyse des usages des formes verbales dans le roman «Sous l'arc de la lune» de Slavica Garonja nous essaierons de défendre cette idée et d'expliquer la manière dont les temps verbaux réalisent les effets stylistiques et pragmatiques dans un texte littéraire.

Mots clés: paramètres temporel, aspectuel et discursif, effets pragmatiques et stylistiques.

Milana Dodig / Saša Milošević

Јелена Љ. Спасић¹

Јагодина

ЕКСПЛАНАТИВНОСТ У НОВИНСКОМ ИЗВЕШТАЈУ

Предмет рада је употреба језичких средстава са сврхом исказивања експланативности у тексту новинског извештаја. Корпус чине новински извештаји које је српска дневна штампа објављивала у протеклих неколико година. Применом дескриптивно научно-истраживачке методе анализираћемо један део језичких средстава за исказивање експланативности екцерпиран из обимног корпуса. Циљ рада је да издвоји ова језичка средства и укаже на разлоге њихове употребе. Неке од полазних хипотеза су да су у новинском извештају као жанру информативног подстила публицистичког функционалног стила ова средства честа, да се јављају у оквиру стручног бекграунда и да су у односу на вест, као краћи жанр, у њему далеко заступљенија и разноврснија.

Кључне речи: стилистика, функционална стилистика, новинарска стилистика, новински извештај, експланативност

1.1. У новинском извештају, који припада информативном подстилу публицистичког функционалног стила, новинар тежи прецизном и потпуном информисању читалаца. У раду² се бавимо језичким средствима којима се у овом жанру исказује преформулација, корекција, конкретизација, експликација, корелација или додатни коментар. Побројана значења представљају семантичке нијансе синтаксичко-семантичке категорије експланативности (објаснидбености).

1.2. Преглед литературе у којој се из различитих углова осветљава употреба ових језичких јединица даје Милош Ковачевић у раду *Објаснидбене (експланативне) координиране конструкције*, оцењујући да у литератури није јасно дефинисан њихов статус (Ковачевић 1998: 59–60). Језичким јединицама за исказивање експланативности граматичка литература бави се у свега неколико радова, у којима се експланативност углавном подводи под координацијски однос, а ређе се одређује као врста текстуалних веза. Експланативне речи се третирају различито, као везници реченица или као конектори за прецизирање или корекцију³.

Реторичка литература посматра исти језички феномен као корекцију, фигуру мисли која је посебан облик антитезе (Шкарић 2008: 136), односно фигура замене у којима се објективни говор замењује субјективним (Зима 1998: 137–156). Реторичка дефиниција ове фигуре подудара се пре свих са значењем корекције⁴,

1 elentsche@yahoo.com

2 Рад је настао у оквиру пројекта 178014 Динамика структура савременог српског језика, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

3 „Експликативне“ речи граматичка литература углавном описује као везнике реченица, али се у *Грамаици српског језика за странце* њиховим сврставањем у конјукторе истиче да они не повезују само реченице, већ и друге језичке јединице (Мразовић, Вукадиновић 2009: 427), па су сврстани у конекторе за прецизирање или корекцију (Мразовић, Вукадиновић 2009: 426–428).

4 Корекција се састоји „у том, да говорник у облику разговора са слушаоцем или са собом оно, што је привидно као не размишљено и несходно казао, опозива, а на мјесто тога оно, што је сходније, каже“ (Зима 1988: 152).

као једне од семантичких нијанси експланативности, те би ова фигура била супсумирана под категорију експанативности.

Поред синтаксичко-семантичког и логичког статуса, ове језичке јединице садрже и компоненту модалности. Реч је о метајезичкој (компрехензивној) модалности, односно модалности разумљивости исказа⁵. Метајезичка (компрехензивна) модалност се овде преплиће са синтаксичком категоријом прецизирања.

1.3. Општи критеријуми и задаци проучавања грађе формулисани су на основу литературе, а даље су формиран на основу грађе, па је тако за примарни класификациони критеријум одабран синтаксички критеријум. У раду је коришћена дескриптивна научно-истраживачка метода. У анализи се бавимо употребом ових језичких средстава у новинским извештајима објављеним у српској штампи. Колико нам је познато, употреба језичких средстава за исказивање експланативности није до сада проучавана на овом типу корпуса.

1.4. Анализа је проведена на језичком материјалу ексцерпираним из око двестотина новинских извештаја, које су српске новине *Блиц*, *Прес*, *Курир*, *Политика*, *Вечерње новости* и *Данас*, објављивале током последњих неколико година.

2. Синтаксичка средства за исказивање експланативности у новинском извештају

Употреба језичких средстава за исказивање експланативности у новинском извештају заправо представља стручни бекграунд извештаја. Стручни бекграунд је „ближе објашњење неког податка, израза, појма из лида без кога је вест тешко разумети“ (Тодоровић 2002: 70). Језичка средства којима се исказује експланативност у новинском извештају су конструкције с експланативним речима и синтаксичка средства. Из анализе су искључене конструкције с експланативним речима (односно, то јест, наиме, дакле, на пример, и то, заправо, и сл.), које су предмет анализе посебног рада⁶. Експланативност се у тексту новинског извештаја остварује различитим синтаксичким средствима, како координираним тако и субординираним.

2.1. Анализа је показала да се у нашем корпусу са овом сврхом првенствено користе зависне реченице. Најчешће синтаксичко средство употребљено за исказивање експланативности у тексту новинског извештаја је односна реченица у синтаксичкој позицији апозиције, која објашњава значење термина употребљеног у независном клаузи. У тексту новинског извештаја односном реченицом се исказује објашњење појмова и термина из различитих области, као што показују примери:

5 Метајезичка модалност (компрехензивна модалност, тј. модалност разумљивости) дефинисана је као квалификација разумљивости исказа, односно навођење прецизнијих, алтернативнијих или адекватнијих облика од већ наведених (*другим речима*, *другије речено*, *што јест*, *према шуме*, *на пример*, *наиме*) (Пипер и др. 2005: 646). Реч је о квалификацији адекватности садржаја пропозиције његовој језичкој реалности (Пипер и др. 2005: 646).

6 в. Ј. Спасић, Језичка средства за исказивање метајезичке модалности у новинском извештају, Зборник са Научног скупа са међународним учешћем Наука и савремени универзитет 2, одржаног 16. и 17. новембра 2012. (у штампи).

а) медицинско-лабораторијска технологија:

Набављене су и електричне пумпе за измузање, а међу пристиглом опремом, значајан је и ласерски микроанализатор, који из минималне количине млека попврћује његову калоријску вредност и количину шећера, масти и протеина у њему. (Вечерње новости, 4.3.2010, 11 рубрика Београд); Наш саговорник каже да нема озбиљне хирургije јетре без интраоперативног ултразвука, којим се стало контролише однос патолошког процеса и васкуларних структура. (Вечерње новости, 5. 10. 2011, рубрика Вести);

б) тржишна економија:

Извоз ће бити остварен пре свега захваљујући добијеним међународним сертификатима, који гарантују квалитет популарних смедеревских шпорета, изјавила је генерални директор смедеревске фабрике Софија Станчић, наводећи да се пре свега ради о знаку ЦЕ за квалитет, који је неопходан предуслов да би се било који производ појавио на тржишту Европске уније. (Курир, 21. 7. 2010, 9);

в) хемија:

Они се пре свега односе на ограничење емисије штетног угљен-моноксида, који је један од ђасова узрочника ефекта „стаклене баште“, низак садржај пепела у продуктима сагоревања и повећање степена искоришћења (чак и до 85 одсто) ради уштеде горива, наведено је у саопштењу «Инвеја». (Курир, 21. 7. 2010, 9);

г) медицина:

- Дијабетес мелитус тип 1, где постоји апсолутни недостатак инсулина, у догледно време највероватније може бити решен уз помоћ магичних ћелија, такође добијених из пупчаника и постељице. (Вечерње новости, 23. 4. 2012, рубрика Здравље); Рекциона хирургија јетре, која подразумева да се одстриани четвртина, осмина, половина, или чак две трећине овог органа, захваљујући поступку аутотрансфузије, то јест спасавања крви пацијента током интервенције, добила је замаха. (Вечерње новости, 5. 10. 2011, рубрика Вести).

Било да је реч о терминима из области медицине (дијабетес мелитус тип 1), технологије (ласерски микроанализатор, интраоперативни ултразвук), хемије (угљен-моноксид) или појму из области тржишне економије (знак ЦЕ за квалитет), субординирана односна зависна речница у синтаксичкој позицији апозиције представља реченичну конструкцију која пружа објашњење датог термина. Постоји и обрнут случај, када се у тексту извештаја стручни термин даје у оквиру односне реченице у синтаксичкој позицији апозиције, као у примеру ексцерпираном из извештаја Хирургија: Операције без трансфузије, који су објавиле Вечерње новости:

Пацијенти, које оперишемо због малигних обољења јетре, добију, као последицу масивне трансфузије, озбиљан проблем, који се зове дејресија имунолошког система. (Вечерње новости, 5. 10. 2011, рубрика Вести).

Односна реченица с везником када одређује појам који је већ именован у главној реченици. То је „одредба истог појма употребљена је да да неку другу карактеристику тога већ одређеног појма“ (Стевановић 1986: 852), што је чини језичким средством за исказивање експланативности. Овај тип зависне реченице не користи се често у тексту новинског извештаја са овом сврхом. Из новинског

извештаја *Хирургија: Операције без трансфузије* ексцерпиран је пример који илуструје овај вид исказивања експланативности:

Код великог броја ресекционих захвата на јетри крварење није обимно, па трансфузија није неопходна. Ипак, у одређеним случајевима, *када је губитак крви значајан*, употреба апарата за аутотрансфузију умногоме доприноси безбедности ове процедуре и постала је свакодневица и у овој грани хирургије. (Вечерње новости, 5. 10. 2011, рубрика Вести).

Ређе се додатна информација о узроку радње исказане независном клаузом исказује односном реченицом у синтаксичкој позицији атрибута:

Потреси су чести на *Тајвану који лежи у сеизмички активном појасу пацифичког басена*. (Вечерње новости, 4. 3. 2010, 7, 15).

Зависна начинска реченица с везником *као што*, којом се „у исто време истиче да се оно што се казује управном реченицом врши, односно извршава, на исти начин или да јест, да бива или буде једнако с оним што садржи зависна реченица“, те је она поред тога што је начинска уједно и поредбена реченица за означавање потпуне једнакости (Стевановић 1986: 887), такође служи за исказивање експланативности у тексту новинског извештаја. Везником *као што* уводи се зависна реченица у којој су набројани појмови који су хипоними појма наведеног у главној реченици, као што показују примери:

Увођењем аутотрансфузије смањује се и пренос ризичних обољења, *као што су ХИВ, хепатитис Б и Ц*. (Вечерње новости, 5. 10. 2011, рубрика Вести, антрфиле); Потпредседница Владе Србије за привреду и регионални развој Верица Калановић изјавила је данас у Бујановцу да би Београд и Приштина требало да реше питања која немају везе са националном припадношћу, *као што су на пример признавање дијалога, ишћање учбеника, запошљавања...* (Блиц, 7. 4. 2011, 6)

У последњем од наведених примера ова зависна реченица комбинована је са изразом *на пример*, те је реч о вишеструком исказивању експланативности. Субординираним реченицама исказује се додатно објашњење у тексту новинског извештаја, како би се постигла јасност, прецизност и недвосмисленост као темељне одлике овог информативног жанра.

2.2. Експланативно значење исказује се и координираним синтаксичким јединицама. Напоредне јединице координиране раставним везником *или* су још један вид исказивања експланативности синтаксичким средствима. У тексту новинског извештаја наредом се употребљавају термин и његов кореференцијални израз, као што показују ексцерпирани примери:

Било како било, *халотерапија или лечење сољу*, у последњих годину дана постала је апсолутни хит. (Вечерње новости, 14. 4. 2011, рубрика Здравље); Познато је да после *мождавог удара или шлога*, као и после повреда кичме и кичмене мождине, болесници остају трајно парализовани. (Вечерње новости, 23.4.2012, рубрика Здравље); Динар ће у понедељак, 8. марта, наставити да слаби према еврџу и то за три паре *или* 0,03 одсто и достићи нови историјски минимум од увођења евра 2002. године, тако да ће званична средња вредност српске валуте бити 99,7354 динара за еврџу, објавила је НБС, која је данас интервенисала са 15 милиона евра на девизном тржишту. (Блиц, 5.3.2010, 6)

Како би новинар осигурао разумевање термина, он наводи његов превод (*лечење сољу*) или народни израз (*шлогџ*). Једино у последњем примеру није реч о није реч о навођењу српске речи за страни термин, већ се ради о појашњењу квантитативног податка.

О функционалностиској дистрибуцији координираних експланативних конструкција већ је речено да су оне присутне „у свим функционалним стиловима српског језика, али су далеко најфреквентније у употреби у специјалним стиловима стандардног језика: публицистичком, административно-правном и посебно научном“ (Ковачевић 1998: 79). Анализа је показала да су ове конструкције заступљене и у новинском извештају, иако нису тако честе као субординиране експланативне конструкције. Знатно чешће од конструкције с везником или новинари употребљавају црту и заграду у везама двеју или више речи, при чему је један члан објашњење другог.

Експланативност исказана координираном јединицом у супротном односу одговара реторичкој дефиницији корекције, која је посебан облик антитезе. За ентропију текста новинског извештаја, као количину информације, од значаја су разноврсност *могуће̄ садржаја у тексту одређене дужине* и разноврсност *различитих израза за један те исти садржај*, али и формална ограничења која су наметнута *језичкој еластичности* (Лотман 1976: 61–62). Користећи смисаони капацитет језика адресант *формулише мисао, а на рачун језичке еластичности бира синониме за њен израз* (Лотман 1976: 62). Језичка еластичност прераста у допунски смисаони капацитет језика, јер се заменом језичких елемената не даје варијанта садржаја, већ нови садржај (Лотман 1976: 63). Управо употребом корекције исти садржај се осветљава из другог угла. Не намеравамо у оквирима овог истраживања исцрпети неисцрпну типологију корекције у српском језику. Циљ анализе је да покаже најчешће и најтипичније видове корекције који се јављају у тексту новинске вести и новинског извештаја.

Корекција се гради по моделу *не А него Б*, а реализује се и у виду варијанте типа *додуше А да, али и Б* (Шкарић 2008: 136). Ова фигура замене састоји се „у том, да говорник у облику разговора са слушаоцем или са собом оно, што је привидно као неразмишљено и несходно казао, опозива, а на мјесто тога оно, што је сходније, каже“ (Зима 1988: 152). Заједно са сентенцијом, екскламацијом, реторским питањем и дијалогизмом, спада у фигуре мисли које постају заменом објективног говора субјективним (Зима 1998: 137–156).

У тексту новинског извештаја корекција је најчешће исказана по моделу *не А, већ Б*, који се јавља у следећим примерима ексцерпираним из корпуса:

Потписи прикупљани за новчану помоћ осмогодишњој Тијани Огњановић, а не за подршку Дикићу (Данас, 20–21. 7. 2013, 3, поднаслов); Како незванично сазнајемо, писмо са потписима 140 високих старешина МУП-а и Жандармерије, као и 1.800 њених припадника, није подршка смењеном команданту, већ су они прикупљани у друге сврхе и злоупотређени. Наиме, према нашим информацијама, припадници МУП-а су сакупљали потписе за новчану помоћ недавно преминулој осмогодишњој Тијани Огњановић. Неко је те потписе скенирао и послао медијима са назнаком да представљају подршку генералу Дикићу „против његове срамне смене“ и да ће бити достављени министру полиције Ивици Дачићу и првом потпредседнику Александру Вучићу. (Данас, 20–21. 7. 2013, 3); Михајловићева је, на питање да ли изјава лидера УРС Млађана Динкића да ће он изаћи из Владе ако то буду тражили коалициони партнери, истакла да то није питање за њу, „већ за њега“. (Данас, 20–21. 7. 2013, 4).

У извештају *Нема побуне у Жандармерији* (Данас, 20–21. 7. 2013, 3, демантује се медијска сензација настала поводом смене команданта Жандармерије Братислава Дикића, па се корекција у ту сврху користи више пута. Појашњење те корекције почиње од *наиме*. Такође, корекцијом типа *не А, већ Б* адресат (политичар) скреће пажњу адресанту (новинару) да питање треба упутити другом адресату, тј. оном политичару на чију смену се питање и односи, а новинар корекцију

из изјаве преноси вербално-аналитичком модификацијом шаблона индиректног говора (то није *ишћање* за њу, „*већ* за *њеџа*”). Варијанту овог типа корекције налазимо у примеру:

Београд - *Углавном смо у Србији навикли да се за све чека последњи час, али ће Републичка радиодифузна агенција овог ишћа одлуку о шоме коме ће доделити националну фреквенцију некадашње Авале донети већ у ушћорак 23. јула* иако је за то имала рок од 30 дана. (Данас, 20-21. 7. 2013, 7, прва реченица извештаја).

Уместо прилога додуше налазимо прилог углавном у једном примеру, употребљен да ограничи обим феномана исказаног првим исказом у оквиру корекције (Углавном смо у Србији навикли да се за све чека последњи час ... (Данас, 20-21. 7. 2013, 7)). У свим осталим примерима не налазимо овакву употребу прилога, па смо као варијанту корекције која се јавља у новинском извештају издвојили модел А, али Б.

Знатно ређе се користи конструкција *не А неџо Б*, а у нашем корпусу јавља се у пренетом тексту жалбе на решење о разрешењу дужности команданта Жандармерије: Поред тога, указује се да „решење *не садржи ишћив овлашћеноџ лица неџо факсимил*“ као и да у току рока за жалбу решење се не може извршити. (Данас, 20-21. 7. 2013, 3). Будући да је конструкција *не А неџо Б* синонимна са *не А*, већ *Б*, суштински је реч о истом типу корекције, па овде не говоримо о посебном типу.

У тексту извештаја корекција се исказује и по моделу *не само А, већ и Б*, којим се исказу А додаје исказ Б, тако да није реч о антитези, већ се исказ коригује тако што се додаје нова информација. Ова варијанта корекције користи се како би се додатно истакао други исказ, што видимо из примера:

Међутим, постоје и они који кривца за, на пример, скупљу храну у нашим продавницама него у европским *не виде само у високим маржама, већ и у шоме ишћо друге државе много више субвенционису ишћоишћивреду неџо ишћо шоме чине у Србији*. (Данас, 20-21. 7. 2013, 9); Ремонтни су у току, а колико ће топлана моћи да стартује на време, зависиће највише од тога шта наредних дана договоре с Робним резервама и „Србијасом“ који их снабдевају мазутом и гасом, а којима су остале дужне *не само од ишћоше, већ и ишћоходних зима*. (Политика, 21. 7. 2013, 14)

Било да се коригује оно што је исказано клаузом или предлошко-падежном конструкцијом, у наведеним примерима се на специфичан начин преобликује изнета информација. У последњем од наведених примера, ексцерпираним из првог параграфа извештаја *Тошлане вреле од дуџова* корекцијом се наглашава други исказ у оквиру корекције, односно чињеница да су дугови топлана велики и да нису измирена дуговања за више година уназад. Управо је информација истакнута употребом корекције уједно и главна информација изнета у извештају, истакнута у наслову.

Модел *не само А, већ и Б* може се реализовати и у виду корекције *не само ишћо и даље А, неџо све више и Б*, као у примеру:

То што је био поштеђен озбиљног медијског притиска можда само открива опште уверење да кључне одлуке у ресору Јована Кркобабића ипак доноси неко други. Јер, *не само ишћо пензије – сада сведене на мање од 60 одшћо просечних ишћоша – и даље не ишћоше зараде у јавном секшћору, неџо све више заостшћају и за инфлацијом, с којом, изгледа, ни у окшћобру, мада је шоме ишћо предвиђено законом, неће ишћоше усклађене*. (Политика, 21. 7. 2013, 5).

Везник *већ* користи се у различитим типовима корекције, како у онима у којима се исказ Б супротставља исказу А тако и у онима у којима се исказ Б до-

даје исказу А како би га кориговао. Њему синонимни везник *него* знатно ређе се користи се у тексту новинског извештаја са овом сврхом.

Супротни везник *али* употребљен као антитетични конектор (*anthithetical conjunct*) (Вејлс 2000: под *anthithesis*) јавља се у нашем корпусу у корекцијама типа *не А, али ни Б, заштим А, али не и Б, као и више не А, али Б*. Ове корекције су заступљене мањим бројем примера у нашем корпусу, али их сматрамо вредним проучавања.

Корекција исказана по моделу *не А, али ни Б* ретка је у нашем корпусу. Наглазимо је у извештају *Остјало још седам дана међдана*, објављеном у листу *Данас*, који донноси информације о реконструкцији Владе Србије. У његовом поднаслову читамо:

„УРС *не жели да наљути партићере у Влади, али ни да се удвара*“ (Данас, 20-21. 7. 2013, 4, поднаслов); У УРС незванично кажу да ставом да су задовољни радом својих министара *нису желели да наљути коалиционе партићере, али истовремено нису желели ни да се удварају било коме «крићукујући људе без икаквог основа*“ (Данас, 20-21. 7. 2013, 4).

Ретка је и корекција типа *А, али не и Б*. Новинар умањује способност једног од министара коме не прети избацивање из Владе Србије управо употребом корекције, као што видимо из следећих примера:

Рекао је *не ММФ-у, али не и Динкићу* (Политика, 21. 7. 2013, 5, наслов); Можда председник ПУПС-а уме да каже „не“ ММФ-у, чиме воли да се похвали, али не и Млађану Динкићу. (Политика, 21. 7. 2013, 5).

Наиме, коригује се исказ у ком се износи главни адут министра Кркобабића, којим се он хвали, тако што му се супротставља други исказ, у ком је изнет про-тиаргумент.

У извештају *Заштито је опозиција слаба и разједињена* у оквиру изјаве потпаролке Демократке странке, Александре Јерков, употребљена је корекција сложене-нијег типа:

„Урадили смо свеобухватан план за излазак Србије из кризе, који је у марту добио подршку више од 95 одсто делегата скупштине ДС-а. *Сви чланови имају прилику да крићукују рад странке, али они што често, најалост, не раде на састанцима страначких органа, него су изабрали да што чине у медијима*“, каже она. (Политика, 21. 7. 2013, 5).

Поред везника али употребљен је и везник *него*, тако да се три исказа повезују на следећи начин *могуће је А, али често не А, него Б*. Овом сложеном корекцијом исказују се компликовани унутарпартијски односи једне од странака опозиције.

У тексту новинског извештаја корекција се каткад исказује и по моделу *више не А, али Б*, као у примеру:

За разлику од портпаролке, Драгољуб Мићуновић, председник Политичког савета ДС-а, није толико миран када је реч о будућности странке. Он је пре десетак дана за „Вечерње новости“ говорио да у странци и даље постоји криза „поводом тога да ли је Драган Ђилас успео да се наметне као лидер и може ли истовремено да води странку, буде градоначелник, бизнисмен...“ *Више не постоји подела на Ђиласове и Тадићеве људе, али „постоји подела на оне који не виде јасан програм политичке ДС-а*“ (Политика, 21. 7. 2013, 5)

Корекцијом се у наведеном примеру илуструју компликоване поделе унутар политичке странке, које никада не престају, само мењају форму. Варијанта корекције остварена по моделу *додуше А да, али и Б* (Шкарић 2008: 136) реали-

зована је у нашем корпусу по моделу А, али Б (Б је једна од могућности у оквиру А), као у примерима:

Наш саговорник из врха власти каже да су *шренушно шри оиције у иџри* (види *графика*), али да је *ишак и даље најизгледнија она по којој ће СНС сменити шри, СПС два а УРС једног министра*. (Блиц, 21. 7. 2013, рубрика Политика); Већина за резолуцију, али важно је и шта пише (Данас, 20-21. 7. 2013, 5, наслов); Београд - У Скупштини Србије *преовладава позитиван став о потреби усвајања нове резолуције о приступању ЕУ, али ће подршка ишак зависити од садржаја тог документа*. (Данас, 20-21. 7. 2013, 5, прва реченица извештаја);

Наведени примери уједно показују и да се корекција често јавља на стилски маркираним позицијама у новинском извештају, као што су наслов и прва реченица текста извештаја. Уопште, често је информација која је исказана корекцијом заправо кључна новост о којој се извештава, па је стога истакнута у наслову, лиду, антрфилеу или првој реченици извештаја. Употребом корекције новинари, а још чешће политичари у својим изјавама, исти денотат исказују варирањем прагматичког значења. Сврха употребе корекције у новинском извештају углавном је избегавање категоричког тврђења.

2.3. Једна од координираних синтаксичких јединица за изражавање експланативности у тексту новинског извештаја је и апозиција. Свака апозиција је заправо експланативна синтагма, односно јукстапозицијски (асиндетски) остварена објаснидбена јединица и нема „граматичко значење субординације, него улази у координиране неvezничке објаснидбене синтагме“ (Ковачевић 1998: 79). Употребом апозиције читаоцу се пружају додатне информације, односно објашњење стручног термина, као што показују ексцерпирани примери:

Хируршки захват на оку уз употребу ласера, процедура познатија под називом ЛАС-ИК, примјењује се за корекције које омогућавају људима да нормално виде без очара или контактних сочива. (Вечерње новости, 5. 3. 2010, 10); *ХИРУРГИЈА јетре, најмлађа дисциплина абдоминалне хирургије, могућа је и без трансфузије крви.* (Вечерње новости, 5. 10. 2011, рубрика Вести).

У наведеним примерима накнадно додата одредба представља синоним именичке синтагме коју одређује и има идентификативно значење. Будући да је апозиција „кореференцијална са именским изразом који одређује, тј. означава исто што и тај именски израз“ (Пипер и др. 2005: 71), она представља погодно средство за исказивање експланативности, нарочито када има идентификативно значење. Ипак, у тексту новинског извештаја се са овом сврхом не користи тако често као зависне реченице.

Синтаксичка средства каква су односне реченице, апозиција или напоредна конструкција служе за исказивање експланативности у тексту новинског извештаја тако што у њима наводи садржај синонимног или хипонимског значења у односу на претходно наведени појам. Односне зависне реченице у синтаксичкој позицији апозиције најчешће су синтаксичко средство употребљено за преформулацију, то јест преименовање денотата, у овом типу корпуса.

4. Учесталост и сврха исказивања експланативности у новинском извештају

Анализа проведена на корпусу који чине новински извештаји објављени у српској штампи показала је да су језичка средства за исказивање експланативности у овом жанру честа. Чешћа су него у текстовима новинских вести, стога

што је извештај дужи, а најзаступљенија су у оквиру стручног бекграунда.⁷ Поред експланативних речи, експланативност се у тексту новинског извештаја често исказује и синтаксичким средствима, а прате је и невербални функционални појачивачи. Побројана средства исказују различите значењске нијансе експланативности у тексту новинског извештаја. Заградом се исказује накнадна допуна, цртом се најављује конкретизација претходно изнетог, док односне зависне реченице у синтаксичкој позицији апозиције, као најчешће синтаксичко средство за исказивање експланативности у новинским извештајима, исказују преформулацију. Сврха употребе ових језичких средстава је смањивање претпостављеног кодног шума, који се најчешће огледа у објашњавању широј јавности неразумљивих термина из различитих области. У анализираном корпусу експланативност се понекад реализује у виду конкретизације изнетих информација, док је чешће реч о преформулацији, којом се обезбеђују јасност и прецизност, као темељне одлике новинског извештаја.

Литература

- Велчић 1987: Мирна Велчић, *Увод у лингвистику шекспира*, Загреб: Школска књига
- Гловацки Бернарди 2004: Зрињка Гловацки Бернарди, *О шекспиру*, Загреб: Школска књига
- Звекић Душановић 2011: Душанка Звекић Душановић, *Модалност: мотивациона модалност у српском и мађарском језику*, Нови Сад : Филозофски факултет
- Зима 1988: Лука Зима, *Фигуре у нашем народном ђесништву: с њиховом теоријом*, Загреб: Глобус
- Катнић Бакаршић 1999: Марина Катнић Бакаршић, *Лингвистичка стилистика*, Будимпешта: Open Society Institute, <http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001017/01/18.pdf>, преузето 25. 10. 2011.
- Ковачевић 1998: Објаснидбене (експланативне) координиране конструкције, *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд: Рашка школа, Србиње: Српско просвјетно и културно друштво *Просвјета*, 58–79
- Лотман 1976: Јуриј Лотман, *Структура уметничког шекспира*, Београд: Нолит.
- Мразовић, Вукадиновић 2009: Павица Мразовић, Зора Вукадиновић, *Граматишка српског језика за странце*, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића
- Пипер и др. 2005: Пипер Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синтакса савременог српског језика: простија реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Правопис 2011: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, *Правопис српског језика (друго издање)*, Нови Сад: Матица српска.
- Рајнвајн 1988: Љубомир Рајнвајн, *Стиваралаштво новинара*, Београд: Научна књига.
- РМС: ур. Михаило Стевановић и др., *Речник српскохрватског књижевног језика*, Нови Сад: Матица српска, 1990.
- Стевановић 1986: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик: (граматички системи и књижевнојезичка норма)*. 2, *Синтакса*, четврто издање, Београд: Научна књига.
- Шкарић 2008: Иво Шкарић, *Темељци савременог говорништва*, Загреб: Школска књига

⁷ Анализа је део ширег истраживања у оквиру израде докторске тезе *Језичко-стилиске карактеристике новинске вести и новинског извештаја*, пријављене на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу.

EXPLANATORY CAPACITY OF NEWSPAPER REPORTS

Summary

The paper gives a description of the linguistic means by which explanatory capacity is encoded in news reports published in Serbian daily newspapers. We are searching for linguistic means used for giving a more precise, alternative or more adequate expressions than the ones already used in news reports published in Serbian daily newspapers. The aim of the paper is to show functional, stylistics and pragmatic motivation for using the described linguistic means.

Key words: stylistics, functional stylistics, news report, explanatory capacity.

Jelena Spasić

Саша Ђукић
Бијељина

СТАТУС АГЕНЦИЈСКОГ НАЧИНА ИЗРАЖАВАЊА УНУТАР ПФС-А САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

У раду се покушава лоцирати језичко-стилски начин изражавања новинских агенција као засебних медија унутар публицистичког функционалног стила савременог српског језика. За лоцирање послужиле су двије класификације: прву је понудио Б. Тошовић, а другу М. Катнић Бакаршић. Осим стратификационих резултата понуђених класификација разматрају се и њихове стратификационе критеријалности.

Кључне ријечи: функционални стил, ПФС, агенцијски начин изражавања, медији, класификација

Постојање агенцијског новинарства и агенцијског начина изражавања

У литератури о новинарству новинске агенције (НА) се недвосмислено помињу као самостална врста медија са карактеристичним начин изражавања. За илустрацију овој тези послужиће констатација из Лексикона новинарства (ЛН, 1979: 2) који наводи да су текстови новинских агенција сажети, прецизни и прегледни, без елемената наратије – па су то одлике тзв. „агенцијског стила“ новинарског писања, или, како се некада звао, телеграфског стила.

Слично запажање заузима и Ђурић (2003: 18) када у своме Новинарском лексикону дефинише агенцијски стил епитетима: сажет, јасан и у вјестима без видљиве наклоности агенцији према чињеницама.

Као важни разлози за настап оваквог начина писања, односно употребу агенцијског стила, узимају се екстралингвистички фактори; прије свега, настојање да се задовоље информативне потребе разноврсних корисника о дневним догађајима, збивањима и политичких дешавања; затим, тематска разноврсност, брзина у прикупљању, обради и дистрибуцији информације, агенцијска принципијалност према корисницима (прије других понудити информацију) и сл.

У раду се покушава одредити положај агенцијског начина изражавања у оквиру функционално-стилског раслојавања. За његово лоцирање у мрежи публицистичког функционалног стила (ПФС) савременог српског језика послужиле су двије подјеле; прву је сачинио Б. Тошовић (2002: 77) у својој монографији о функционално-стилском истраживању, а другу подјелу је предложила М. Катнић Бакаршић (2001: 63).

О класификацији и принципима ФС подјеле Б. Тошовића

У типологији стилова Б. Тошвић (2002: 75) разликује глобалну и појединачну класификацију. *Глобална класификација*, како аутор наводи, требало би да понуди „цјеловит преглед свеукупне стилске разуђености језика, да покаже општу разноврсност стилова и да укаже на резултате различитих типолошких

приступа језику. У њој би се на једном мјесту нашли ФС-класификација, жанровска класификација, емоционално-експресивна класификација и др.“

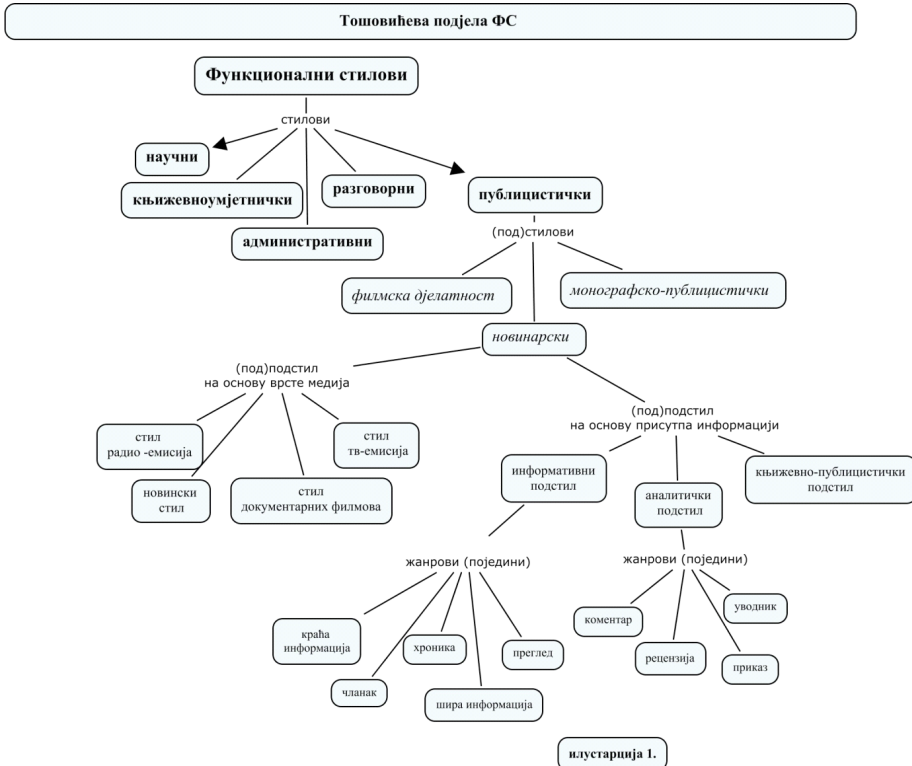
Појединачна класификација је функционалностилска, јер подразумева једностран приступ у разликовању стилова – на бази функционалне условљености, или на основу жанровске припадности, или према маркираности и сл. (ibidem, 75). Предност ФС-класификације је њена универзална типологија, а њена највећа вриједност је у томе што може да на различитим нивоима и у оквирима различитих сегмената обухвати све друге класификације и што се служи њиховим појмовним апаратом. Фундаментални појам ФС-класификације су функционални стилови, а најоправданије, најсврхосходније и најоптималније је разликовати пет функционалних стилова: књижевноумјетнички (КФС), публицистички (ПФС), научни (НФС), административни (АФС) и разговорни (ibidem, 76). Наредни стратификациони нивои у типологији ФС су подстилови, а затим долази жанровска поткласификација. Већина стилова се одликује мањом или већом жанровском разноликошћу.

Пратећи диференцијалну линију ПФС-а, Тошовић уквиру поменутог функционалног стила поставља неколика (пот)класификација. Већа пажња је усмјерена само на посљедњи стратификациони ниво, јер даје коначну подјелу ПФС-а на подстилове и то са два различита приступа. У наредним редовима биће приказани критерији и резултати таквих приступа.

[1] За прву подјелу, иако имплицитно није наведен њен критериј, може се закључити да је извршена на основу врсте медија, тј. који медији преноси информацију. У таквом приступу Тошовић издваја слиједеће (под)стилове: **новински** – који представља начин писања у новинама и часописима, односно, штампаним медијима, затим, подстил **радио-емисија** – врста језика која се реализује на радију, подстил **телевизијских емисија** – разне форме изражавања на телевизији и на крају подстил **документарних филмова** (ibidem: 243).

[2] До друге класификације, али на истом стратификационом нивоу, Тошовић долази слиједећи принципе начина обраде и презентовања материјала, заправо, да ли се информација само прослијеђује, или је попраћена коментаром аутора, односно новинара. Ову подјелу Тошовић употпуњава још једном битном особином Ф-стилова, а то је да се издвајање „особина Ф-стила врши на основу вјероватноће језичких јединица – оне које имају појачану или врло изражену вјероватноћу постају конституенти Ф-стилова, док оне које карактерише смањена, слаба или никаква вјероватноћа чине вансистемски, необавезни, па и случајни слој ФС“. Овакав приступ резултира подстилове: **информативни, аналитички, књижевнопублицистички, енигматски и стриповни** (ibidem: 250).

Приказано дијаграмски Тошовићева диференцијација ПФС-а са обе варијанте приступа на посљедњем стратификационом нивоу би изгледала на слиједећи начин:

У наставку рада аналитички ће бити разматрана (не)принципијелност подјеле ПФС-а и положај агенцијског начина изражавања (АС) унутар диференцијалне линије овога Ф-стила.

За издвајање подстилова у првој појели [1] Тошовићу је послужила врста медија. Ако Тошовић своју диференцијацију подстилова заснива на врсти медија (а очигледно је да је принцип диферентности медија послужио и за диференцијацију подстилова), остаје нејасно зашто није издвојен и начин писања у агенцијама, или, како је раније популарно називан, „телеграфски стил“. Ако је начин изражавања у штампаним медијима формирао новински подстил, а начини изражавања у радио-емисијама и телевизијским емисија формирају два подстила електронске медија, онда је оправдано очекивати да и начин изражавања у новинским агенцијама формира, условно речено, агенцијски стил, јер је неоспорна чињеница о постојању новинских агенција као засебне врсте медија.

Оправданост за аутономност АС унутар ПФС-а могла би се пронаћи и чињеници да новинске агенције имају и специфичан статус у медијској мрежи, јер оне својим сервисом (дневним продукцијом) опслужују друге штампане и електронске медије. Односно, новинске агенције су једини медиј који су усмјерени на друге медије као своје примарне кориснике (адресанте) и њихов начин изражавања не може да буде потпуно идентичан начину изражавања осталих електронских или штампаних медија који су усмјерени слушаоцима/гледаоцима или читаоцима као крајњим корисницима. Положај новинских агенција у медијској мрежи илустративно би изгледало овако:

Ако НА опслужују остале медије својим продуктима, а Тошовић за сваки медиј издваја спецификум у начину изражавања, онда је имплицитно да се језички израз НА поставља као „кровни“ или као основни за остале медије. Али, без обзира на однос језичко-стилског израза НА према осталим медијима, сама чињеница да су агенције посебна врста медија довољан је повод да се аналитички посматра њихов израз и да се кроз њихов језичко-стилски особитет разматра могућност издвајања њиховог начина изражавања у класификацији (под)стилова ПФС-а. О тим могућностима биће говора касније.

У издвајању (под)стилова [2] на основу начина обраде и презентовања материјала, Тошовић (2002: 250), поред осталих, издваја информативни и аналитички приступ. Прихватљиве су његове констатације да се помоћу информативног подстила у јасном и кратком (може се додати „телеграфском“ – коментар С.Ђ) облику износе основне информације о неком догађају, а да је циљ аналитичког подстила „да представи, оцијени, прокоментарише неку појаву те се одликује благом формом изражајности и сликовитости“ (ibidem, 252). Међутим, ове разлике, односно језичко-стилске особине које изграђују поменуте подстилове, јесу функционално диференте у медијима гдје је могућ новинаров избор у приступ чињеницама. У штампаним медијима новинар има могућност, наравно у складу са уређивачком политиком, да о нечему (догађају, појави, ситуацији и сл.) пише информативно, дајући основне чињенице, или аналитички, дајући своје виђење, суд или коментар основних чињеница. Врло идентична могућност је и у телевизији и радију као медијима. Али, у новинским агенцијама таква могућност приступа информацијама је искључена. Агенцијски новинар чињеницама приступа само селективно, али није пракса да их аналитички обрађује. Иза агенцијске вијести стоји агенција и уређивачки колегиј, а не новинар као аутор. Зато, агенцијски стил не би могао да се обухвати овом класификацијом, јер агенцијском новинару није остављена могућност избора информативног или аналитичког приступа у обради информације, већ му је унапријед постављен информативни задатак. Ова немоћност избора посебно је наглашена када је у питању књижевнопублицистичким приступ који се може појавити у осталим медијима, али не и у агенцијском новинарству.

Описујући информативни (под)стил Тошовић (2002: 250–251) управо наводи највише особина које су својствене само за агенцијски начин писања. Нпр. карактеристичне одреднице (мјесто, вријеме, извор) које су истакнуте у првој реченици су типични почеци уводне реченице (лида) агенцијске вијести. Слична ситуација је и са осталим особинама које аутор наводи: парафразирање неке изјаве (на начин који је наведен за илустрацију), упућивање на извор и сл.

Иако је вијест као жанр основна новинарског изражавања и јавља су у већини (готово у свим) медијима, она нема исту физиономију у различитим медијима, без обзира што припада информативном подстилу. Њене структурне и језичко-стилске особине прилагођене су специфичностима појединих медија, па сходно томе и начину изражавања у новинским агенцијама.

Укратко о принципима подјеле М. Катнић-Бакаршић

У својој подјели Катнић Бакаршићева (2001: 64–66) осим основних пет стилова (научни, књижевноумјетнички, административни, публицистички и разговорни) разликује још сакрални и журналистички. Новитет у овој подјели, у односу на Тошовићеву и већину сличних функционалностилских класификација,

јесте у раздвајању публицистичког стила на журналистички и публицистички. Журналистички стил се везује за језички израз медија - новина, радија и телевизије, а садржи два подстила: информативни и информативно-аналитички, док се публицистички односи на публицистику у ужем смислу, мемоарски и научно-популарни подстил.

Даље, наводи ауторка, журналистички стил се одликује великом жанровском разноврсношћу, тако да се разликују: **информативни** жанрови (информација, вијест, хроника догађања) и **аналитички** жанрови (чланак, фељтон, колумна, интервју, коментар, репортажа, контакт-програм...). Неки жанрови се јављају у свим медијима, док су други специфични за поједине (ibidem, 160). Илустративно извршена класификација изгледа:

илустрација 3

Анализирајући и ову класификацију, која је раздвајајући журналистички од публицистичког стила обећавала детаљнију подјелу, није у својој коначности дала очекивани резултат. Ни у њој се не помињу агенције као посебни медији, нити се указује на начин изражавања којим се одликују агенције као засебни медији. Иако ауторка добро запажа, да „и код истих жанрова промјена медија битно утиче на стил, што је свакако у вези са различитом семиотичком структуром сваког медија“ (ibidem, 161), није подстакнута овом чињеницом за „покретање“ исцрпније анализе агенцијског начина изражавања, што би, на крају, употпунило класификацију ПФС-а.

Могућност издвајања агенцијског (под)стила

Утврђено је да ниједна класификација не региструје, нити указује на постојање агенцијског начина писања. Још апсурднија је ситуација што помињући разне врсте медија аутори класификација уопште не помињу новинске

агенције као медије. На исти проблем потпуно идентично указује и Грухоњић (2011: 23) када каже „да у литератури готово нико не спомиње агенцију као медиј, а самим тим ни стил који се гаји у новинским агенцијама“.

Три кључна елемента за издвајање АС унутар ПФС-а могла би да буду:

- агенције су самостални медији и у класификацији подстилова по принципу самосталности медија агенције би требале имати свој подстил изражавања. Оне су усмјерене на друге медије и њихов начин изражавања је „кровни“ или основни што га (начин изражавања) додатно спецификује;
- у агенцијском начину изражавања новинар нема могућности избора у начину приступа обраде, јер је у агенцијском писању информативни приступ приоритет новинара;
- жанровска неподударност у различитим медијима; у АС жанрови немају исте структурне и(ли) језичко-стилске карактеристике као у осталим медијима. Нпр. вијест није иста у новинским агенцијама и неком другом медију.

Чињеница да је начин изражавања НА занемарен у класификацији (под)стилова ПФС-а није довољна да му прибави такав статус, али је и више него довољна и оправдана да се покрене размишљање у том правцу. То потврђује и став Катњић-Бакаршићеве „да систематизација и проучавање свих стилова, подстилова и жанрова има своје методолошко оправдање и пружа солидну основу за боље разумијевање стила језика уопће“ (Катњић, 2001: 68).

Примјењујући Бахтинову теорију говорних жанрова, његово указивање на особине исказа, затим, његово виђење полифоније и однос ауторски/туђи говор могло би резултирати научним аргументима који би били валидни да начину изражавања у новинским агенцијама прибави статус (под)стила.

Некада се тај стил називао телеграфски због његове изузетне сажетости која је условљена начином преношења вијести, тј. телеграфом. Међутим, данас тај назив не би био адекватан, јер техничне могућности су далеко напредовале и начин слања вијести се знатно, неупоредиво, разликује од ранијег, телеграфског. Интернет, као савременија врста медија, омогућава новинским агенцијама као и осталим врстама медија невјероватне могућности структурисања и пласирања својих продуката – другачије речено, савремени медији теже „мултимедијалности“ која нарушава жанровске границе и ствара једну универзалну (кодно свестрпну) форму. Једна од особине ове форме је њена апсолутна и временска и географска доступност потенцијалним корисницима. Више нема географског ограничења да се сазнају дешавања широм свијета, а све је то доступно у свих двадестчетири сата.

Литература

Грухоњић (2011): Д. Грухоњић, *Дискурс агенцијског новинарства*, Новинарска библиотека, Нови Сад.

Ђукић (2013): С. Ђукић, Синтаксички облици лида (главе вијести) у агенцијској вијести, *Зборник радова са IV научног скупа младих филолога Србије, Савремена проучавања језика и књижевности*, година IV/ књига 1, Филолошко-уметнички факултет Крагујевац, 335-346

- Ђукић (2013а): С. Ђукић, Дискурсна анализа агенцијске вијести, *Наука и традиција*, Посебна издања, научни скупови, књ. 7/1, 143-156.
- Ђурић (2003): Д. Ђурић, *Новинарски лексикон*, УУ Маркетинг Пресс – Новости, Београд.
- Јовановић-Лазаревић (2005): Јовановић, Н., Лазаревић, Д., *Агенцијско новинарство (минимум речи – максимум чињеница)*, Факултет политичких наука, Београд.
- Катнић Бакаршић (2001): М. Katnić Bakaršić, *Stilistika*, Naučna i univerzitetska knjiga, Sarajevo.
- Кликовац (2010): Д. Кликовац, *Из проблематике функционалних стилова у српском језику*, Iп: Зборник 3, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
- ЛН (1979): *Leksikon novinarstva*, Savremena administracija, Beograd.
- Миливојевић (1999): С. Milivojević, *Novinar – vaš prijatelj, priručnik za uspешne odnose s medijima*, Nea, Beograd.
- Симић (2010): Р. Симић *Уз дискусију о функционалној стилистичкици*, у: Зборник 2, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд.
- Славковић (1975): D. Slavković, *Osnovi novinarstva i informisanja*, Radnička štampa, Beograd.
- Тошовић (2002): Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београдска књига, Београд.

THE STATUS OF AGENCY MODE OF EXPRESSION WITHIN THE JOURNALISTIC-FUNCTIONAL STYLE OF THE CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE

Summary

The paper considers locating linguistic-stylistic mode of expression of news agencies, as separate media, within the journalistic-functional style of the contemporary Serbian language. Two classifications were used for the process of locating: the first classification was proposed by B. Tosovic, and the second one by M. Katnic Bakrsic. The paper deals not only with the stratificational results of the proposed classifications, but also with their stratificational criteriality.

Key words: functional style, journalistic-functional style, agency mode of expression, media, classification

Saša Đukić

Стефан Тодоровић¹
Крађујевац

ФРАЗЕОЛОШКЕ ПЕРИФРАЗЕ У СРПСКОМ СПОРТСКОМ НОВИНАРСТВУ²

Предмет рада је одређивање типологије спортских фразеолошких перифраза у публицистичком стилу, при чему је главни циљ да се покаже како фразеолошке перифразе функционишу у спортском дискурсу, а самим тим да се донекле опише и један од функционалних аспеката спортског дискурса. Истраживање је показало да у спортском дискурсу постоји велики број фразеолошких перифраза, које се могу класификовати према семантичком критеријуму (нпр. успех, победа, одустајање, предаја, постизање гола, шутирање, пораз, нерешени резултат, повреда итд.), при чему се увиђа се и извесна регуларност у формирању ових модела. Осим метафоризације, примећује се метонимија као процес. Очитује се уплив разговорног стила и фразеологије, али је исто тако очекиван уплив ових фразеологизама у друге жанрове, (нпр. у политички дискурс, али и у разговорну фразеологију и језик).

Кључне речи: перифраза, фразеологизам, спорт, семантика, публицистички стил

0. Уводне напомене

Предмет рада је одређивање типологије спортских фразеолошких перифраза у публицистичком стилу. Текстови спортских рубрика у већој мери усмерени су на одређену циљну групу него други текстови, па се у њима јавља велики број тематски обележених израза. Као главни циљ овог рада, треба издвојити тежњу да се покаже како перифраза, са својим подтипом фразеолошком перифразом успева да формира спортски дискурс као посебан подстил. Тако, прво треба одредити најфреквентнију употребу одређених модела, али и показати и иновативност спортског дискурса, која поприма сферу регуларности, с обзиром на то да спортски новинари на исти/сличан начин номинују нове или сличне појмове. Стога, истраживање се приоритетно бави фразеолошким перифразама, односно перифразама са додатним елементом експресивности.

Приликом анализе коришћен је аналитичко-дескриптивни метод. При обради фразеолошких перифраза укључивани су структурни, лексичко-семантички, стилистички и прагматички критеријум. Структурни и лексичко-семантички обавезно су подразумевали да се опише већина перифрастичких модела фразеолошког типа као и утицај једних на друге, док су стилистички и прагматички критеријум, помогли да се открије већина екстралингвистичких фактора која утиче да одређене фразеолошке перифразе реферишу о стварности баш на одређени начин.

Истраживање је спроведено на корпусу публицистичког функционалног стила, а за потребе рада ексцерпирани су примери око педесет наслова, што из

1 stodorovic@rocketmail.com

2 Рад је у урађен је у оквиру пројекта 178014: *Динамика структуре савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

спортских рубрика дневне штампе, што из спортских новина.³ Као нужни критеријум/параметар у одабиру грађе узета је пре свега тиражност новина, која је подразумевала она јавна гласила и она издања која су говорила о најактуелнијим темама везаним за спорт.

1. Фразеологизми, перифразе и фразеолошке перифразе

1.1. О самим фразеологизмима до сада је много писану у србистичкој литератури, али и ван њених оквира. Према речима Р. Симеона (1969: 373) фразеологизам представља „ustaljen, cjelovit, otrcan izraz, ustaljeni skup riječi; konstrukcija reči, obrat riječi (govora), frazeološka jedinica“. То су устаљени везани скупови од најмање две лексеме, које су се, изгубивши мање-више своју значењску аутономност, удружиле на секундарном, конотативном семантичком плану у нову, значењски јединствену целину. Основно категоријално обележје фразеолошке јединице јесте експресивност, јер се њом уједно изражава став говорника у односу на означени предмет, тј. она има експресивну функцију. Већина аутора која се бавила истраживањем фразеологизма слаже се да њих карактерише: репродуктивност, формалностуркурна сложеност, семантичка самосталност, синтаксичка нерашчлањеност, стабилност лексичког састава и сл.⁴ Фразеологизме карактерише присуство асоцијативног, односно конотативног значења којим се остварује емоционална или експресивна језичка функција. Ово је кључна разлика између фразеолошких и нефразеолошких јединица. (в. Мршевић Радовић 1987: 16, Петровић 1989: 48)

1.2. Разне су дефиниције и тумачења која описују перифразу као језичко-стилистички поступак. Стилистички гледано, а најпре из контекста књижевноуметничке употребе, теорија књижевности најчешће перифразу посматра као вишечлани опис речи,⁵ а потом као фигуру или троп, сматрајући је емоционално-експресивним средством⁶. С друге стране, стилистичка србистичка литература даје конкретнију представу о перифрази (в. Мршевић Радовић 1987, Петровић 1989, Младенов 1980). Перифразом називамо употребу „већег броја ријечи за описивање начега за што би било довољно једна или у најмању руку само неколико ријечи да је изразе“ (Ковачевић 2000: 160). То претпоставља да је перифраза, у ствари, вишечлани опис или конструкција којом се из стилских разлога замењује мање сложена језичка јединица а која означава исти појам. Перифрастичка и неперифрастичка јединица стоје у односу релативне синонимије. Ове две јединице, дакле, семантички су еквивалентне или сродне. Иако су перифразе по себи експресивно изражајно средство, фразеологизми обично доносе додатну експресивност перифрази, па се тако добијају **фразеолошке перифразе**. Перифраза и фразеологизам могу бити подударни, али често се сусрећу и примери када

3 Примери који се у раду наводе добијени су ексерцијом следећих новина, уместо чијих је пуних наслова при навођењу у тексту рада употребљено у загради дато скраћење: Политика (П), Блиц (В), Вечерње новости (ВН), Press (Р), Alo (А), Kurir (К), Danas (Д), Правда (ПР), Спорт (С), Спортски журнал (СЖ).

4 Уп. Дешић (1984), Драгићевић (2007, 2010), Јовановић (2010), Мршевић Радовић (1978, 1987, 1988), Петровић (1989), Шипка (2006).

5 Уп. дефиниције Живковић 1992: 69, Тартаља 2006: 98, Поповић 2010: 531.

6 Осим тога, одређује се и њен статус, односно којим типовима све припада. Више о овоме в. Симеон 1969: 336, 337, Силић 2006: 82, Вуковић 2000: 64, 83, Симић 2001: 237.

фразеологизам чини перифразу, а могућ је и обрнути процес (в. Мршевић Радовић 1987: 44).

1.3. Данашње стање у српском новинарству показује да су фразеологизми у публицистичком функционалном стилу радо коришћено језичко средство које треба да делује на примаоца. Према мишљењима В. Петровић (1989: 16), „у новинама је изражена тежња да се, условно речено, традиционалном језичком изразу придруже актуелни друштвено-политички садржаји између осталог и зато да би постали ближи уху већег броја читалаца, тј. њиховом начину поимања света и изражавања“.⁷ Сличан став има М. Младенов (1980).⁸ Појаву фразеологизам у новинарству друкчије разматра Ј. Јовановић (2010), која истиче да „новине теже конвергентном преобликовању друштвене свести, њеној унификацији и прилагођавању вољи политичке врхушке. Последица ове тежње јесте унификација језичких облика и конструкција, стилских обрта и фразеологије. Једном речју – клиширање израза“ (2010: 265).⁹ Овде унеколико оба мишљења имају основа. С једне стране, заиста фразеологизми имају ту моћ унификације и подвођења народа одређеној, не само политичкој вољи, већ и различитим другим облицима друштвено-културног пропагирања¹⁰, док се, с друге стране, у рубрикама спорта, културе, различитим колумнама, црним хроникама итд., фразеологизми никако не употребљавају у те сврхе: просто, ови домени морају бити намењени ширим слојевима друштва, иако су им приоритетни циљ профилисане структуре (нпр. мушкарци – спорт), па је саображавање укусу масе очекиван и неопходан.

Осим фразеологизама, у новински текст улазе и поједини изрази, пословице, афоризми и сл., али и велики број израза који илуструју колоквијализацију и стереотипизацију, често доводећи до испражњености израза и рутинског стила (в. Јовановић 2010, 2011, Младенов 1980, Петровић 1989). Овде треба имати у виду да је стереотипизација заиста пожељна у рубрикама политичко-економско-друштвене природе, где се доносе актуелне вести, док је у осталим рубрикама, пре свега рубрикама спорта, потпуно непожељна, јер теме које се обрађују у њима захтевају финије варирање стила, а овако, праве семантику реченог испразном и баналном. То проистиче из чињенице да је спортска терминологија (као и спорт уопште) постала друштвено-језички феномен, спецификован у односу на остале феномене. Пошто спортско новинарство за своју циљну групу има одређену профилисану интересну групацију (најчешће мушкарце), којој је неопходан критичко-оцењивачки језика, а пошто постоји опасност да стил писања буде захваћен рутинским стилем, експресивизација оличена не само кроз употребу стилских средстава, већ и кроз фразеологизме и фразеолошке перифразе

7 Говорећи о професионализму (1989: 99), В. Петровић каже слично: „У новинама је најшире заступљен функционалниостилски слој професионалне фразеологије. То би се могло објаснити тежњом новинара да свој језички израз приближи људима различитих занимања и интересовања на начин који је у великој мери у складу с начином спознавања и поимања света широких народних слојева нашег поднебља.“

8 Исп. Младенов (1980: 191, 193): „То су обично iskazi koji su široko poznati i novinar ne rizikuje da ih upotrebi u bilo kojem kontekstu, da ne bude shvaćen. Dalje, značenje idioma најчешће је универзално, па се они лако vezuju за сваку предметност и уз њу добијају посебну значењску вредност. (...) Uz pomoć idioma često се апстрактне теме из политике, привреде, науке, културе и других области успешно конкретизују, тј. приближавају широком кругу корисника.“

9 И не само то, Ј. Јовановић (2010: 297) мало касније журнализме, као део новинарске фразеологије, сматра последицом аутоматизације и стварања рутинског стила.

10 Нпр. у дискурсу женских рубрика, такође постоји једна врста пропаганде, где се најчешће употребљава разговорна и мебустилска фразеологија, с циљем да се приближи читаоцу.

представља једно од бољих решења. О спортском језику, терминологији спортског дискурса и посебно употреби фразеологизама у спортском новинарству у литератури постоји неколико радова.¹¹ Међутим, ниједан од аутора није до сада конкретно проучавао употребу фразеолошких перифраза у спортском дискурсу. Већина аутора бавила се најчешће конфронтативном анализом и утицајем стране (енглеске) терминологије на терминологију у српском новинарству, док се питањима перифразе и фразеологизама ретко ко бавио.

3. Анализа корпуса

Систем спортских фразеолошких перифраза веома је сложен, и биће подељен према семантичком критеријуму.

3.1. Једно од најбитнијих значења које доносе спортски новински текстови јесте 'успех једног тима' и именује се различитим фразеологизмима. За приказивање континуираног успеха једног тима (или појединца) ту су честе перифразе типа *бележити/најправити низ, серију* и сл. Овај тип перифраза представља, условно речено, основни облик и оне представљају фразеологизме настале метонимијским преносом: нпр. *бележење низа* доводи се директно у везу са остваривањем успеха и победа које један тим континуирано остварује у једној фудбалској сезони.

Слично значење преносе склопови са глаголима *оверити, изборити, обезбедити, наситавити* уз именице *титлула, трофеј* и сл., као и перифразе типа *бити једном ноћом у некој лиги, паковати кофере, сити карпу, обезбедити визу, враћити трофеј у витрину, припити звездицу, најасити трофеј, подићи пехар, најасити/узети/јурисати на круну, исписати историју/сиранице историје* и сл. У првој скупини перифраза очигледан је уплив разговорне фразеологије и разговорног језика, са изразитим жаргонским нијансирањем. Неколико фраза из друге група примера на први поглед има оказионални карактер. Међутим, фреквентност употребе оваквих фразеологизама показује да оне све више постају делом спортског језика и његова специфична лексичко-семантичка творевина. Ове перифразе настале су метафоричким преношењем. Наиме, ако се само погледа фразеолошки склоп *исписати историју/ сиранице историје*, може се рећи следеће: познато је да историју исписују историчари, односно она лица задужена за састављање историјских докумената, док се овде ради о особи (или групи људи) која ће својим радом остати упамћена, као једна од „страница историје“ (у суштини, она је објекат посматрања, док у метафоричком преносу добија субјекатски карактер).

Juventus je napravio imponantan niz i mi imamo veliki motiv (...) (B, 22. 4. 2012, 40); *Verujem da će nas trijumf na Karaburmi vratiti na pobednički kolosek. ; (...)* *napravivši jedno od najuspešnijih serija u belom sportu.* (K, 15. 12. 2011, 45); (...) *направила серију* (...) (C, 27. 4. 2012, 16); *Рибничин двометраш наситавља лећу традицију* (...) (СЖ, 8. 4. 2012, 19), (...) *već bismo samo overili finale* (...) (A, 11. 4. 2012, 9); (...) *jedan od favorita da obezbedi vizu za London* (...) (D, 9. 5. 2012, 25); (...) *odavno obezbedili prolaz* (...) *ko će nastaviti evropski put.* (K, 15. 12. 2011, 38); (...) *uspeli da izbore plasman* (...) (K, 27. 10. 2011, 32); (...) *da ostanu u trci za plasman u Bundesligu.* (...) *da osvoji i bod protiv 'lavova.* (K, 14. 3. 2012, 34); (...) *a најбољи су ситкли 'вајлд карпу' за учешће* (...) (BH, 15. 2. 2010, 12); (...) *наше јуниорке обезбедиле су учешће* (...) (СЖ, 8. 4. 2012, 25); *Шумадинци освајају бодове, Европа куца на капије 'Чича Даче'* (СЖ, 24. 4. 2012, 6); (...) *а Металцу*

11 Бонковски 2004, Левашкиевич 2006, Милић 2002, 2006, Мршевић Радовић 1978, Савић 1978.

оверио карџу за *пуџ* у нижи ранџ. (СЖ, 24. 4. 2012, 6); (...) изабраници тренера Рада Вешовића већ сада могу да *пакују кофере и планирају програм* (...) (СЖ, 3. 5. 2012, 10); Сасвим заслужено су момци из Кладова *изборили елиџу* (...) (СЖ, 24. 4. 2012, 19); (...) *добрио је вајлд карџу* (...) опет *закорачио у шакамичарске воде*. (СЖ, 24. 4. 2012, 27); (...) да ове сезоне *иџиџу враџимо у наше виџрине* (...) (СЖ, 8. 4. 2012, 19); (...) готово је сигурно да ће *ириџиџи 20. шамџионску звездиџу на дрес*. (С, 11. 4. 2012, 9); (...) *иџрофеј* морамо одмах *да наџаднемо* (...) (С, 2. 2. 2012, 8); Први грен слем који је освојио и једини на коме је три пута *поџиџао џехар*. (СЖ, 14–15. 4. 2012, 31); (...) *да јуриџа на свџтску круну* у Јуџној Африци... (Р, 8. 9. 2009, 34); (...) *узме џампџионску круну*. (В, 22. 4. 2012, 41); (...) остаће златним *словима уџисана у клуџским и анализама срџске одбојке*. (ВН, 11. 2. 2010, 44); (...) *биће исписана историја* (...) (А, 11. 4. 2012, 10); Maldonado је у Шпанији *исписао нове странџце историје* (...) (А, 20. 4. 2012, 5); Златним или сребрним *словима се исписује историја срџскоџ рукометџа*. (ВН, 28. 1. 2012, 48); (...) који је *исписао најџајније странџце овоџ стџрџа* (...) (ВН, 21. 12. 2009, 25).

3.2. Значење 'победити' изражава се скуповима где се могу јавити глаголи типа *донеџи*, *освоџиџи*, *уџисџи*, *укњџиџиџи* у склопу са синтагмом *иџри бџда*, глаголи *уџисаџи*, *остџварџиџи*, *однеџи*, *зabelleџиџи* са именицом *џобеда*, потом *извуџи*, *остџварџиџи* са именицом *иџриџумф*, потом перифразе *добџиџи меч*, *враџиџи се неџораџен* и сл. Контекст који глагол *џобедџиџи* у спорту (најчешће фудбалу) доноси има следеће значење: 'освајачи три бџда побеђују на листи најбољих (фудбалских) клубова'. Тиме се ствара услов да се оформи нова глаголска фраза са изразито фразеолошким значењем добијеним метонимијом, где у суштини, оно што је био пратећи елемент глагола *џобедџиџи* сада добија засебан статус и ствара се израз *уџисаџи иџри бџда*. Осим глагола *уџисаџи*, у овој конструкцији обично се налазе и други глаголи из истог/сличног семантичког поља (нпр. *укњџиџиџи*, *зайџисаџи*, *унеџи*, *унеџиџи*), што показује да је творбени потенцијал оваквог значења добијен метонимијом, с обзиром на то да је метонимија претпоставља способност „многих чланова једне тематске групе лексема да по истом моделу преносе своја имена на друге појмове из истог домена стварности на основу логичке везе међу њима“ (Драгићевић 2007: 167).

С друге стране, значење 'предати утакмицу' изражава се фразеолошким перифразама *изаџи с белом заџтавом*, *исџаџи белу заџтаву/бели барџак*, метафоричког карактера, пренете из другачијих лингвокултуролошких контекста (вероватно војно-политичка фразеологија).

(...) који је свом тиму *doneo ваџна три бџда* у меџу са BSK-ом из Borca. (В, 7. 12. 2009, 29); (...) *upisala три бџда* против Udineza. (В, 7. 12. 2009, 33); (...) али ни то није било довољно 'neoazurima' да *osvoje три бџда* (...) (D, 3. 2. 2012, 7); (...) већ џеле да ofanzivnom игром *dođu do nova три бџда*. (Р, 25. 4. 2012, 32); (...) а притисак ће бити још већи ако главни конкурент за титулу Milan, који игра дан раније, *uzme три бџда* (...) (Р, 24. 3. 2012, 41); (...) најџад *укњџиџиџи сва иџри бџда* (...) (С, 11. 4. 2012, 8); (...) *doneo сва иџри бџда* свом тиму. (СЖ, 24. 4. 2012, 6); (...) постарали су се за то да Boston *prvi упише победу* у полуфиналним дуелима. (А, 20. 4. 2012, 2, 2); 'Klinci' Jirgena Klopa *pokuшаће да ostvare победу* над баварским *careм* (...) (В, 11. 4. 2012, 44); (...) и да сада ми *odnesemo победу* (...) (К, 15. 12. 2011, 40); (...) и *zabeleџимо ваџну победу*. (К, 27. 10. 2011, 35); (...) *војници извојеваџи џобеду*. (П, 16. 11. 2009, 36); (...) *crveno-beli* су успели да *izvuku триџумф* (...) (Р, 24. 3. 2012, 44); Коџаркаџи Hemofarma *pokuшаће* већерас у Le Manu да против истоименог противника *ostvare први триџумф* у Еврокупу. (Р, 8. 9. 2009, 36); Тимски смо *стџиџли до великог иџриџумфа*. (ВН, 22. 3. 2012, 45); (...) *ako ostvare триџумф* (...) (К, 15. 12. 2011, 38); (...) Београђанка је *добила* једини претходни *меч*. (СЖ, 14–15. 4. 2012, 28); (...) да се са нашег највећег стадиона *враџиџи неџораџени*. (ВН, 30. 9. 2011, 39); (...) *jer га чека гостовање Arsenalу* у градском дербију из којег мора *izaџи перџоџаџен* (...) (D, 20. 4. 2012, 22), Биће тешко, али *бели барџак не испџичемо* унапред – категоричан је

шеф стручног штаба Борца Славко Војичић. Стратег Борца неће моћи да рачуна (...) Момци из престонице су фаворити, али кошаркаши Тамиша на овај дуел не *излазе* с *белом заставом*. (СЖ, 31. 1. 2012, 23).

3.3. Осим када се говори о победи, у спортским рубрикама често се говори и о поразима, или нерешеним резултатима. Значење 'пораз', осим основном перифразом *доживетићи пораз*, номинује се и фразеолошким изразима типа *положити оружје, не осетићи сласти победе, испустити победу, предати три бода, остати крајних рукава, напустили тиерен погнути главе* и сл. Нек од перифраза са овим значењем потичу из разговорног језика и фразеологије, или жаргона. Фразеологизам типа *положити оружје* евидентно је прешао из различитих дискурса, највероватније из књижевне фразеологије, и може се приметити да има еуфемистички карактер, као што, између осталих имају и фразеологизми типа *остати крајних рукава, испустити победу, напустили тиерен погнути главе*. Последњи наведени фразеологизам настао је на интересантан начин: може се, условно рећи, да има метонимијски карактер с обзиром да потиче из гестовне комуникације – конкретно, из околности у којој поражени савија главу признајући при томе свој пораз јавно. Ретко се може међу фразеолошким перифразама пронаћи и глаголски склоп настао литотом, али корпус показује да је савим могућа употреба и таквих фразеолошких ублажавања израза постигнутих слабијим и то негативним и супротним вишечланим описом, као што се јавља у фразеологизму *не осетићи сласти победе*. У значење 'играти нерешено', осим основне перифразе, обично се користе изрази *играју реми, одиграју нерешено, изборију/узетићи бод, поравнају резултат* итд. У напетим ситуацијама, када одређена екипа губи, обично том тиму *вода дође до ушвију*.

Деновљани су *ostali kratkih rukava*. (...) који такође *još nije osetio slast pobede* у *Evrokupu...* (Б, 7. 12. 2009, 35); *Kaljari iz položio oružje*. (Б, 7. 12. 2009, 33); (...) *što smo u prvom meču ispustili pobedu* (...) (К, 14. 3. 2012, 36); (...) који су у пролећном делу сезоне *doživeli sva četiri poraza*. (Р, 24. 3. 2012, 37); Шпанија је *napustila тиерен погнути главе*. (СЖ, 31. 1. 2012, 21); Рањени Булси *prejprili su joш један тежак ударац*. (СЖ, 3. 5. 2012, 16); (...) да ће 'азури' доћи у Београд да без борбе *predaju три бода*. (ВН, 30. 9. 2011, 40); (...) *obezbedivši 'ajkulama' nerešen rezultat* (...) (А, 20. 4. 2012. 1, 6); (...) *kada mu je Spartak uzeo bod* у *Subotici*. (Р, 8. 9. 2009, 39); (...) и да *igraју ремије*. (ВН, 11. 2. 2010, 44); (...) и *doneo* Вршчанима *izjedначење*. (СЖ, 8. 4. 2012, 9); (...) чак шест пута су Млекације *odigrале нерешено*. (СЖ, 31. 1. 2012, 11); *Keln je uspeo da izbori zlata vredan bod protiv Stuttgarta* (...) (Б, 22. 4. 2012, 41); (...) успели да *poravнају резултат* (...) (С, 11. 4. 2012, 8); *Voda je doшла gostима do ушвију* (...) (ВН, 28. 1. 2012, 48); (...) *чији голгоштерски нерв* с лакоћом решава двобој енергичније налете ка казненом *prostору* *вечитог ривала*. (ВН, 22. 3. 2012, 48).

3.4. Значење 'дати гол' у спортовима као што су фудбал, ватерполо, рукомет и сл. мора се увек изразити неком перифразом, јер је немогуће исказати истокоренским глаголом. Ту су склопови: *датићи/ постићи гол, (за)шресати/ (из)решитићи/ погодићи/ поцепаћи мрежу, угураћи/ убацитићи/ спаковатићи/ закуцаћићи/ послатићи (лојтићи) у мрежу, постићићи погодак, убитићи још једну рецку, уписаћи се у стирелце, спавитићи шачку на гол-прилике, побостићи лојтићи у угао, провући ситиан вез, убитићи паука у мрежи* и сл. Неке од перифраза овог типа свакако потичу из разговорне фразеологије и језика, неке из жаргона. Већина је добијена метафором, а неке су уз метафору врло сликовите па попримају хиперболички карактер, какав би сигурно задобиле и у неком књижевном тексту (*поцепаћи мрежу, провући ситиан вез, убитићи паука у мрежи* и сл.). Перифразе типа *спавитићи шачку на гол-прилике* потичу из других дискурса новинарства.

Такође, глагол *шуттирајући* такође има неколико реализација: *ућушћивши ударац*, *шутћивши поене*, *пошлавши лошћу*, *исћаливши пројектил* и сл. Употреба одређене перифразе зависи од сфере којој припада контекст, прецизније, да ли се њоме именује глаголско значење у тексту у којем се говори о фубалу, кошарци, рукомету, ватерполу и сл.

(...) у којој је једини *gol postigao* управо popularni Ibra. (P, 8. 9. 2009, 39); (...) *zatresao je mrežu rivala* (...) (A, 20. 4. 2012, 5); (...) *nastavio da rešeta protivničku mrežu*. (A, 20. 4. 2012, 5); Borha је *pogodio mrežu* Ужићана и за кратко обрадовао solidно испunjene tribine. (...) да би је борбени Kolujiac *ugurao u mrežu*. (...) да uklizavanjem *ubaci u mrežu* (...) Zvezda има разлога да се радује, а Ужићани да жале. (B, 22. 4. 2012, 43); Он је *zatresao mrežu glavom* (...) (K, 14. 3. 2012, 39); У Арсеналу и даље лутају у потрази за нападачем који би *шресео мреже* (...) (BH, 30. 9. 2011, 38); (...) а да је ту била 'црна перла' са Моравице вероватно би се *мрежа* домаћину још који пут *заћресла*. (C, 27. 4. 2012, 7); (...) *кад неко поцепа мрежу* на неколико места (...) (C, 2. 2. 2012, 12); Адамовић је усполио Стевановића, хитри десни бек је центаршутем пронашао Миливојевића, *закуцао је лошћу у мрежу* (...) (CЖ, 8. 4. 2012, 3); (...) *послао лошћу у мрежу* иза немоћног Дринића. (CЖ, 8. 4. 2012, 7); Машинац је други пут *изрешетљао мрежу* младог тима из Књажевца. (CЖ, 14–15. 4. 2012, 28); (...) док је Леверкузену у реваншу осмине финала *сћаковао у мрежу* рекордних пет комада. (CЖ, 24. 4. 2012, 14); (...) али је ривал из једне прилике *пошћигао пождоак* (...) (C, 2. 2. 2012, 9); (...) који је *лућиво* само *једну рећку у својој рубрици* (...) (BH, 28. 1. 2012, 48); Сјајни нападач, налази се у одличној форми, *па у дољжетерској колони има девети рећки*. (CЖ, 3. 5. 2012, 9); (...) *kada je ubio raika u rašljata* чуvara мреже OFK Beograda Milana Лукача. (...) *може ли да strada* и Вajkovićев раук у Humској? (A, 11. 4. 2012, 9); (...) а *тачки на гол-прilике ставља* Adamović новим ударцем (...) (B, 22. 4. 2012, 43); (...) *dok se Pavlović nije upisao u strelce*. (B, 7. 12. 2009, 33); (...) није успевала да *ћровуче сићан вез кроз добро пошћављен блок браниоца ћрофеја* (...) (BH, 22. 3. 2012, 48); (...) да *подобде лошћу* у даљи угао црнобеле мреже (...) (BH, 22. 3. 2012, 48), Оумару је *ућушћиво ошћар ударац* (...) (BH, 22. 3. 2012, 46); Капитен је са distance *'ispalio projektil'* (...) (A, 20. 4. 2012, 1, 6); Milan ће без отезања *шћтнути за три роена* (...) (D, 20. 4. 2012, 22); ...*послао ћриземну лошћу* у петерац Новосађана. (CЖ, 8. 4. 2012, 5); (...) *шутћирао ћлавом* али право у наручје (...) (CЖ, 8. 4. 2012, 5); (...) *ућушћиво је ћрви ударац* ка мрежи (...) (CЖ, 8. 4. 2012, 7).

3.5. И тип спорта обично предодређује радњу која се односи на одређену функцију у оквиру спортског света. За глагол *бранивши* предодређене су перифразе *сћивши на гол*, *сћавивши рукавице*, за значење 'заиграти, почети утакмицу' – *исћрћавши на паркету/ на шћаку/ ћтерен*, сам спорт у значењу 'игра' – *кошћрћавши бубамару* (= играти фудбал), *укрсћивши рећешће* (= играти тенис), *огмеривши снаге и изаћи на междан* (= играти утакмицу) итд. Судије *деле ћравду*, а капитени *носе кавићћенске ћраке*. Учење неког спорта обележава се перифразом *учићши азбуку/ћрве кораке*, које су пренета из друкчијег лингволуктуролошког окружења: деца азбуку уче у школи, то су прва сазнања о језику која усвајају у школама битна за описмењавање, што се метафорички преноси и на њихово учење неког спорта; с друге стране, ситуација је слична и код фразе *учићши ћрве кораке*, јер је то једна од основних ствари коју деца усвајају одрастањем. Када завршава играчку каријеру, спортиста, најчешће фудбалери, *качи коћачке о клин* (потиче из народне фразеологије у којој се пензионисање изражава тиме што се одређени алат или препознатљив предмет за одређену професију 'качи о клин').

(...) а odlukom да *stane na gol* (...) без размишљања *stavio rukavice i obukao golmanski dres* (...) (K, 27. 10. 2011, 40); (...) он ће бити способан да *istrчи na parket*. (K, 14. 3. 2012, 33); (...) да ће Ђоковић *исћрћавши на домаћу шћаку*. (BH, 22. 3. 2012, 45); Ђокović ће *odmeriti snage* са победником дуела између 'броја два' Швајцарца Rodžera Federera и Италија-

на Andreasa Sepija. (P, 19. 5. 2012, 38); (...) da ne obraćam pažnju ko se *nalazi na drugoj strani mreže*. To mi *daje vetar u leđa* (P, 19. 5. 2012, 39); (...) koji je ovu sezonu uglavnom *sedeo na klupi* (...) (P, 24. 3. 2012, 44); Смедеревци су отвореног гарда *изашли на меџдан* (...) (СЖ, 3. 5. 2012, 9); (...) поново *навуче рукавице* и потврди доминацију(...) (ВН, 21. 12. 2009, 24); Друга наша представница Јовановски *укрстиће рекеће* на старту са Стефани Фогеле. (С, 11. 4. 2012, 23); (...) тим са Селтерса *оиграо је пријатељски сусрет* са Шумадијом из Аранђеловца... (С, 2. 2. 2012, 9); (...) и могу ли без тензија да *коштрају 'бубамару'* у суседству. (СЖ, 31. 1. 2012, 3); ...*da srpski nacionalac Novak Martinović ubuduće nosi kapitensku traku*. (К, 14. 3. 2012, 35); Маџић је *delio pravdu* i на првом мећу (...) (В, 11. 4. 2012, 42); (...) бригу о деци која *почињу да уче кошаркашку азбуку*. (С, 2. 2. 2012, 16); Млади репрезентативац Црне Горе *фудбалску азуку учио је у омладинској школи Црвне звезде* (...) (СЖ, 31. 1. 2012, 9); (...) i *naučila ga prvim teniskim koracima*. (В, 22. 4. 2012, 38); (...) због неправде која му је нанесена *'окачи копчаке о клин'* и посвети се властитом приватном бизнису (...) (СЖ, 14–15. 4. 2012, 12); *Kad окачи копчаке о клин*, волео ми Саша Илић (...) (СЖ, 14–15. 4. 2012, 5); (...) и остаће тамо *док не окачи копчаке о клин*. (СЖ, 14–15. 4. 2012, 5).

3.6. Када се означава за који тим спортиста наступа, јављају се следеће перифразе: *обући/задужићи/носићи дрес*, *бранићи боје*, *носићи боје* и сл. Фразеолошке перифразе са лексемом *боја/ боје* највероватније имају порекло у старијем веровању и традицији да се одређеним бојама ратници чине препознатљивим, па је тако и са спортистима. До сличних запажања може се доћи и када се погледају перифразе са именицом *дрес* у основи: не само дрес, већ и друга обележја одређеног спортског клуба или репрезентације (грб, застава, стадион, улица у којој се налази клуб и сл.), репрезентују баш одређени тим, па оне могу творити фразеолошке перифразе да означе спортисту који за одређени тим наступа (играти под грбом, заставом и сл.). Када играч прелази из једног тима у други, тада се он обично продаје, односно купује, а пошто је данас очигледан купопродајни карактер одређених спортских клубова и пошто се у неким ситуацијама они изражавају управо кроз финансијску моћ одређених институција или појединаца, критички-оцењивачко перо спортских новинара уме на врло занимљив начин да изнедри разне околиналне форме.

На последњем мечу, *дрес екије из Ларнаке обукли су странци*... (СЖ, 31. 1. 2012, 9); ...и од наредне сезоне *задужује дрес* освајача СЕХА лиге на две године. (СЖ, 24. 4. 2012, 21); ...*провео сам у дресу 'мајстора'*... (СЖ, 3. 5. 2012, 8); ...неће више *бранићи боје* Будућности Волија. (СЖ, 3. 5. 2012, 15); ...да ми каже да се не *борим за боје* клуба. (СЖ, 24. 4. 2012, 13); Несуђена *ићица селица* јануарског прелазног рока био је Милош Красић. (С, 2. 2. 2012, 13); *Куйовало се док саш није ошкучао поноћ, а онда су 'пећуље' селе у кочије и побегле кући*. (С, 2. 2. 2012, 13).

3.7. У спортском новинарству, поред наведених радњи, врло су битне још неке радње у спорту које исказују одређена значења. Значење 'последњи тренутак, крајње време да се за нешто одлучи' са конструкцијом *минути до дванаести* најчешће карактерише спортске рубрике, где му треба и налазити корене, али врло брзо (и успешно) прелази у друге новинске дискурсе. Значење 'одлазак на противнички терен' карактеришу типичне спортске фразеолошке перифразе *оћићи на ноге/ врућ шерен*, док значење 'повреда спортисте' може бити исказано занимљивим, више околиналним перифразама..

(...) уговор сам потписао буквално *'минути до дванаести'*. (СЖ, 14–15. 4. 2012, 12); Да ли му је то 'не' у *минути до 12* (...) менаџер Тотенхема, узео за зло (С, 11. 4. 2012, 7); Тако ће, готово је извесно, у *'минути до дванаести'* бити испоштован и рок (...) (ВН, 21. 12. 2009, 3), И још морамо на гостовање и то у чешку зиму, *на ноге* актуелном шампиону (...) због чињенице да *идемо на ноге* четвороструким шампионкама и

прошлогодишњим финалисткињама. (СЖ, 24. 4. 2012, 28), *Зарадио је истегнуће мишића* трбушног зида. (ПР, 27. 4. 2012, 26); *Са ледом се 'дружио'* и приликом раније повреде у дресу Бигмингема... (С, 2. 2. 2012, 12).

3.8. Коначно, у ред фразеолошких перифраза, карактеристичних за спортске новинске текстове, треба убројати и извесне термилошке синтагме, које се не употребљавају (или ретко) у другим рубрикама публицистичког стила. То су најчешће неке глаголске перифразе којима се означава одређена радња у спорту: *анулирајти предност*, *имајти прилику*, *преузетти иницијативу*, *имајти империјив морања*, *пружити игру*, *известити корен*, *добити/имајти минуштажу*, *улазити у шансу*, *направити фаул*, *уписајти асистенцију*, *ухватити прикључак*, *шеширајти/брусити форму*, *заиграјти пресинг* итд.

(...) *da što pre polomimo prednost Zvezde od dva gola* (...) *Moramo da anuliramo prednost Zvezde...* (А, 11. 4. 2012, 9); (...) *да избору оцшанак* у српсколигашком друштву? (С, 27. 4. 2012, 15); *Verovatno smo imali najveći broj prilika u gostima* (...) (D, 20. 4. 2012, 22); (...) *domaćin preuzeo inicijativu* (...) (Б, 7. 12. 2009, 33); *Империјив морања* био је на страни домаћина. (СЖ, 24. 4. 2012, 9); *Ukoliko pružimo partiju kao protiv Partizana* (...) (P, 25. 4. 2012, 32); (...) *biti motivisani da pruži igru protiv nas...* (P, 25. 4. 2012, 33); *jer smo spremni da ulazimo u šanse*. (P, 24. 3. 2012, 41); (...) *stekli osetniju prednost* (...) *borili su se i održali minimalnu prednost* (...) (P, 24. 3. 2012, 44); (...) *када је хтео да изведе корнер*. (С, 27. 4. 2012, 14); *Немања је у дуелу са славним мадридским клубом најзад добио праву минуштажу* (...) (С, 11. 4. 2012, 18); (...) *направио фаул* и зарадио два минута. (СЖ, 8. 4. 2012, 26); (...) *а потврда да Партизановог првотимца 'држи на радару'* стигла је (...) (СЖ, 24. 4. 2012, 4); *Талентовани Лесковчанин постигао је седми погодак и уписао асистенцију*. (СЖ, 24. 4. 2012, 9); (...) *да Болтон ухвати прикључак за екипама* (...) (СЖ, 24. 4. 2012, 12); (...) *нису у последње две године остварили минимални резултат* (...) (СЖ, 3. 5. 2012, 25); *Покушаћемо да направимо позитиван резултат*. (С, 11. 4. 2012, 5); *Холанђанин је у последњим секундама шеширао из слободног ударца* (...) (С, 27. 4. 2012, 10); (...) *јер стручњаци умеју да шеширају форму за првенство*. (ВН, 11. 2. 2010, 44); *Удовичић и другови заиграли су пресинг* (...) (ВН, 28. 1. 2012, 45); (...) *брусе форму за други део сезоне* (ПР, 4–5. 1. 2012, 35); *Играчи којима сам дао шансу...* (В, 22. 4. 2012, 41).

4. Закључне напомене

4.1. У овом раду извршена је семантичка анализа фразеолошких перифраза у српском спортском новинарству. Употребом одговарајућих фразеологизама спортски новинари теже да свој језик на неки начин осамостали и спецификају, пре свега експресивном употребом језичких јединица, а фразеологизми су притом најбоље средство. Ипак, као предмет рада одабране су, не фразеологизми у ужем смислу речи, већ фразеолошке перифразе карактеристичне за језик спортског новинарства: не само због тога што су спортски језик и спортска фразеологија у србистичкој литератури испитивани у мањој мери него други дискурси, већ и зато што се фразеолошким перифразама у таквом дискурсу до сада скоро нико није бавио.

4.2. Пошто је циљ рада био да се испита употреба фразеолошких перифраза у спортском новинарству, а самим тим донекле покаже и један од функционалних аспеката спортског дискурса, истраживање је показало да у спортском дискурсу постоји велики број перифраза фразеолошког типа, које се могу класификовати семантички: успех једног тима, победа, одустајање/ предаја, постизање гола, шутирање, бављење спортом, игра за одржени тим, порази, нерешени резултати, повреда итд.

Осим метафоре, као најдоминатнијег стилског процеса, примећује се метонимија, поготово у оним скуповима који се тичу 'победе тима'. Неки од фразеологизама, осим основних стилских средстава, носе и елемент еуфемистичности (нпр. *испустиши победу*), а јавља се и фразеологизам настао литотом (*не осетиши сласи победу*).

Очекиван је и утицај других дискурса на језик спортског новинарства. Најпре, читује се уплив разговорног стила и фразеологије (поготово жаргонске лексике), као и других жанрова новинарства, али је исто тако очекиван уплив спортских фразеологизама у друге дискурсе, нпр. у политички (нпр. *мунути до дванаести*). Неке од перифраза потичу из различитих лингвокултуролошких система и разноврсних фразеологија (традиција, различите друштвене сфере, књижевност, историја и сл.).

Са друге стране, има и оних фразеологизама насталих у дискурсу спортског новинарства, као што су *ошићи на ноге/ врућ шерен*, које не прелазе у друге системе, као и оних, више терминолошких него фразеолошких склопова карактеристичних искључиво за радње које се изводе у оквирима спорта (нпр. *анулирати предности, имати империјатив морања, известити корнер, најправити фаул* и сл.)

Такође, увиђа се и извесна регуларност у формирању ових модела, па постоји, нпр. читав низ глагола специјално употребљених у оваквим конструкцијама (нпр. значење 'дати гол' немогуће је исказати истокоренским глаголом, па се увек мора изразити неком фразеолошком перифразом: (*за*)*шресати/ (из)решити/ погодити/ поцејати мрежу*).

4.3. Осим основних модела које је ексцерпирани корпус предодредио, примећен је и одређени број оказионалних формулација које свакако прелазе у домен чисте стилистике и могу бити врло захвални за испитивање. Појава што основних, што оказионалних форми, једнозначно показује, чини се, да спортски језик и спортско новинарство одступају од увреженог мишљења према којем они подлежу стереотипизацији и рутинском стилу. Треба поново нагласити, да спортски језик и спорт уопште, као друштвено-језички феномени имају одређену циљну групу према којој се такав језик и стил детерминишу, па се инвентивност у варијабилности стила просто очекује. Пошто је недовољно некада донети сувопарну вест, и с обзиром на то да је спортски језик критичко-оцењивачки, свакако је логична инвентивна употреба одређених фразеолошких перифраза, поготово оних еуфемистичког порекла или оказионално творених.

Литература

Бонковски 2004: R. Bońkowski Узајамни утицај терминологије и опште лексике у српском језику: на примеру језика спорта, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 32/1, 245–253.

Буковић 200: N. Vuković, *Putevi stilističke ideje*. Porgorica/ Nikšić: JASEN.

Дешић 1984: М. Дешић, Критеријуми за одређивање фразеологизама у рјечницима савременог српскохрватског језика, Ј. Јерковић, Д. Петровић, М. Пижурица (ур), *Лексикологија и лексикографија – зборник радова*, Нови Сад/ Београд: Матица српска/ Институт за српскохрватски језик, 53–65.

Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.

Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, Конструкције на граници између слободних спојева лексема и фразеологизама, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 39/3, 113–122.

- Живковић 1992: D. Živković, *Teorija književnosti sa teorijom pismenosti*, Beograd/ Novi Sad: Zavod za udzbenike i nastavna sredstva/ Zavod za izdavanje udzbenika.
- Јовановић 2010: J. Јовановић, *Лингвистика и стилистика новинског умећа*, Београд: Јасен.
- Јовановић 2011: J. Јовановић, О колоквијализмима и жаргонизмима у језику српске штампе, *Научни састајник слависта у Вукове дане*, 40/1, 99–113.
- Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и граматишка стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Левашкиевич 2006: Ł. Lewaszkiewicz, Konfrontativni osvrt na sportsku leksiku u oblasti fudbala u srpskom i poljskom jeziku, *Филолошки преглед*, 33/ 2, 153–165.
- Милић 2002: М. Милић, *Термини иџара лопшом у енглеском језику и њихови преводни еквиваленти у српском*, магистарски рад, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Милић 2006: М. Милић, Утицај енглеског језика на српски у процесу адаптације спортске терминологије, у: Љ. Суботић (ур.). *Сусрећ култура. Зборник радова*. Нови Сад: Филозофски факултет, 583–590.
- Младенов 1980: М. Mladenov, *Novinarska stilistika*, Beograd: Beogradska knjiga,
- Мршевић Радовић 1978: Д. Мршевић Радовић, Неке фразеолошке особености спортског језика, *Наш језик*, 121–129
- Мршевић Радовић 1987: Д. Мршевић Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Мршевић Радовић 1988: Д. Мршевић Радовић, Фразеолошке иновације и језичка норма, *Књижевност и језик*, 35/ 3-4, 2841–288.
- Петровић 1989: В. Петровић, *Новинска фразеологија*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Поповић 2010: Т. Поповић, *Речник књижевних термина*. Београд: Логос Арт/ Едиција.
- Силић 2006: J. Silić, *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.
- Симеон 1969: R. Simeon, *Enciklopedijski rečnik lingvističkih naziva*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Симић 2001: Р. Симић, *Општа стилистика*. Београд: НДСЈ.
- Тартаља 2006: И. Тартаља, *Теорија књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Тошовић 2002: Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.
- Шипка 2006: D. Šipka, *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad: Matica srpska.

PHRASEOLOGISCHE PERIPHRASEN IN DER SERBISCHEN SPORTPUBLIZISTIK

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit wird die Typologie der sportlichen phraseologischen Periphrasen im publizistischen Stil bestimmt. Das Hauptziel ist es, die Funktion der phraseologischen Periphrasen im Sportdiskurs zu zeigen sowie einer der funktionalen Aspekte im Sportdiskurs zu beschreiben. Die Untersuchung zeigte auf, dass es im Sportdiskurs eine Unzahl von phraseologischen Periphrasen gibt, die sich nach dem semantischen Kriterium (z.B. Erfolg, Sieg, Rücktritt, Torschuss, Schießen, Niederschlag, Unentschieden, Verletzung usw) klasifizieren lassen. Dabei sieht man eine gewisse Regelmäßigkeit bei der Formung dieser Modelle. Neben der Metaphorisierung bemerkt man auch die Methonymie als Prozess. Die Vermischung des Alltagssprachlichen Stils und der Phraseologie lässt sich erkennen, aber man erwartet ebenfalls die Vermischung dieser Phraseologismen mit den anderen Gattungen (wie z.B. im politischen Diskurs und in der Alltagssprachlichen Phraseologie und Sprache).

Schlüsselwörter: Periphrase, Phraseologismus, Sport, Semantik, publizistischer Stil

Stefan Totdorović

Марија Копривица Лелићанин
Београд

МАРКЕРИ ОГРАЂИВАЊА У НОВИНСКИМ УВОДНИЦИМА НА ИТАЛИЈАНСКОМ ЈЕЗИКУ

Маркери оградивања подврста су интеракционог (Hyland 2005) односно интерперсоналног (Vande Kopple 1985; Crismore et al. 1993) метадискурса. Помоћу маркера оградивања аутор исказује суздржаност, оклевање или прикривено становиште. Испитали смо присуство маркера оградивања у уводницима најтиражнијих италијанских дневних и недељних новина (*Corriere della Sera, La Repubblica, La Stampa, Panorama* и *L'Espresso*) у периоду од 2000 до 2011. У раду смо најпре дефинисали прагматске функције маркера оградивања, а потом их укрстили са граматичком функцијом. Квантитативно и квалитативно анализирани примери указују на преферентну употребу маркера оградивања у уводницима најтиражнијих листова различите политичке оријентације.

Кључне речи: маркери оградивања, метадискурс, новински уводници

1. Увод

Новински уводници су текстови на првој или првим страницама које потписује или уредник лично или неки угледни новинар. Функција уводника није да извештава већ да критички резимира актуелне догађаје, те припадају аргументацијским текстовима (Bonomi 2002: 224). Због неприкривеног становишта новинара сматрају се „најадекватнијим примером персуазивног писања у свим земљама који поставља стандарде за писану персуазију“ (Connor 1996: 143). Истовремено су и најчитанији новински жанр (Bell 1991) и имају велику улогу у формирању читаоачевог знања и уверења (van Dijk 1988), а самим тим и јавног мњења.

Маркери оградивања (МО) квалификују тврдње у новинским уводницима. Стога смо се одлучили да испитамо примену маркера оградивања у најтиражнијим италијанским новинама и уједно изворима различите политичке оријентације.

2. МО у академским чланцима на италијанском језику

2.1. МО: појам и развој појма

МО су подврста интеракционог (Hyland 2005) односно интерперсоналног (Vande Kopple 1985; Crismore et al. 1993) метадискурса. Појам МО познат је у лингвистичкој литератури од седамдесетих година прошлог века. Лејкоф (Lakoff 1972: 195) је МО дефинисао као речи које чине ствари нејаснима.

У развоју појма уочили смо да су МО најпре обухватили и ублажавање и појачање (Lakoff 1972; Brown and Levinson 1987)), док је у новијим метадискурсним поделама реч о две различите категорије маркера (Crismore et al 1993; Hyland 2005). Такође, најпре се није разликовало да ли се МО односе на пропозициони или непропозициони садржај (Lakoff 1972, Fraser 1975).

2.2. MO: прагматичке функције

Хајланд (Hyland 1996) наводи две основне прагматске функције MO у зависности да ли су мотивисани садржајем или читаоцем, које потом разлаже на подврсте. MO садржаја ублажавају оно што писац говори о свету и какав је свет уистину и обухватају а) маркере прецизности (*accuracy-based hedges*): нпр. *generally, almost, might, probable* и б) маркере оградавања усмерене на писца (*writer-based hedges*): нпр. *It seems, these data indicate, the evidence strongly favours*. MO мотивисани читаоцима имају интерактивну улогу и укључују употребу личних позиција којима се настоји омеђити универзалност тврдње нпр. *In our hands, I believe, I suggest, My analogy* итд.

Хајландови примери сугеришу да су маркери усмерени на писца и маркери мотивисани читаоцима полови исте равни која се односи на одсуство или присуство аутора, док маркери за прецизност садржаја представљају засебну групу. Стога предлажемо поделу на маркере оградавања садржаја (-C) и маркере оградавања аутора (прикривање (-A) и откривање аутора (+A)) . Примери из корпуса које ћемо анализирати у другом делу указали су нам на преклапање ових прагматских функција, и навели на закључак да се било којим маркером оградавања увек оградају садржај и то на два начина: или прикривањем или откривањем аутора. Најпрецизнија подела би била на два заједничка пресека скупова.

Истовремено смо настојали да укрстимо прагматску функцију са граматичком, тако да наша анализа обухвата:

- 1) Заједничке маркере оградавања садржаја и прикривања аутора нпр. модалне и епистемичке глаголе у трећем лицу, епистемичке придеве и епистемичке прилоге
- 2) Заједничке маркере оградавања садржаја и откривања аутора нпр. модалне и епистемичке глаголе у првом лицу и личне епистемичке изразе.

2.3. Корпус

Корпус садржи 600 новинских уводника¹. Према броју речи, спада у веће корпусе (Bolasco 1999).

Поткорпус		Број чланака	Број речи
Дневне новине	<i>Corriere della Sera</i>	130	83.792
	<i>La Repubblica</i>	124	150.782
	<i>La Stampa</i>	122	102.451
недељници	<i>L'Espresso</i>	112	91.353
	<i>Panorama</i>	112	71.907
Корпус укупно		600	500.285

Табела 1: Састав корпуса

У формирању корпуса водили смо се следећим принципима:

1. *Тираж и референтности*: Определени смо се за најтиражније новинске изворе. Најтиражније дневне новине у Италији су *Corriere della Sera* (CdS),

¹ Због ограничене дужине овог рада нисмо навели корпус у прилогу са списком свих коришћених чланака. Поред сваког наведеног примера у загради смо навели новински извор и датум.

La Repubblica (REP) и *La Stampa (STA)*, а најтиражнији недељници су *L'Espresso (ESP)* и *Panorama (PAN)*.

2. *Временска и тематска усаглашеност*: Сви уводници су из истог периода (2000-2011) и објављени истих или приближно истог датума, чиме се чланци усклађују и по теми.
3. *Уједначеност у величини*. Поткорпуси дневних и недељних новина садрже приближно исти број чланака.
4. *Различита политичка оријентација*. Први број новина CdS изашао је 1876. и експлицитно се изјаснио као конзервативни лист који жели да задржи краљевску династију. Данас је грађански лист који подржава власт. Крајем седамдесетих један део новинара је отишао у *Il Giornale* који потом постаје лист Берлусконијеве партије. Последњих деценија CdS је мање оштар према Берлусконију него што је то REP, те се може закључити да је његова позиција ближа центру. ESP и REP су издања компаније чији је већински власник Карло де Бенедети, предузетник који отворено подржава политику левог центра и Демократску партију. STA је основана 1867. у Торину, а данас је у власништву ФИАТ-а. Дневни листови су централно оријентисани ((REP леви центар), док су недељници су строжије поларизовани. На челу компаније која издаје PAN је Марина Берлускони, ћерка Силвија Берлусконија, а од октобра 2005. је и председница Фининвест С.п.А., холдинг компаније која управља више од половине акција (53,06%) компаније Мондадори. PAN је десно, а ESP лево оријентисан недељник (в. Копривица Лелићанин 2013).

2.4. *Метод, постојање и ограничења*

Наша анализа је позната у корпусним студијама као *corpus-based* (Lee и Bhatia et al 2008: 88-91; Tognini-Bonelli 2001). Као што је то случај у већини метадискурских студија (нпр. Crismore et al. 1993, Hyland 1998) одлучили смо се за експлицитне текстуалне маркере који се јасно могу идентификовати у тексту (De Milne 2003) и који имају сигурно метадискурсно значење. Издвајали смо само маркере самог аутора, а изостављали маркере оградавања из евентуалних цитата. Нисмо укључили нпр. прилоге за учесталост (нпр. *di solito, occasionalmente* и сл) јер су део пропозиционог садржаја. Такође, аутор се често прикрива и оградаује садржај иза стратешких средстава као што су апстрактне именице (нпр. *dati, evidenze, analisi*), пасивних конструкција, хипотетичких реченица и сл. Пошто је то веома широко схватање метадискурса, као и с обзиром на то да ова средства могу да припадају и пропозиционом садржају у нашој студији их нисмо уврстили. Из истог разлога нисмо узимали у обзир неке друге квалификативне придеве којима се оградаује садржај (нпр. *tipico, usuale* и сл.), већ смо се ограничили само на придеве са епистемичком и неодређеном вредношћу.

Синтаксичка средства оградавања поред пасива, хипотетичких реченица, начинских реченица (нпр. после *come se*), обухватају још и кондиционал оградавања (*condizionale di dissociazione*) и кондиционала ублажене тврдње (*condizionale di modestia*), кондиционала сумње или несигурности (*condizionale esprime dubbio o insicurezza*), епистемички футур, имперфекат радње која се умало није

догодила (*imperfetto imminente*) и неких других (ређих) глагола које нисмо обухватили анализом.

Друго ограничење тиче се поливалентности метадискурских маркера, те у ову студију нисмо укључили неке маркере који јесу део метадискурса, али се могу сврстати у неке друге метадискурсне категорије. Реторска питања нисмо овде узимали у обзир јер их у ширим метадискурским анализама тумачимо као маркере ангажовања читаоца.

2.5. Резултати и дискусија

2.5.1. Учесћалост МО

Укупно смо забележили близу 6.000 употреба МО у целом корпусу, или по један маркер на сваких 85 речи, односно 12 на сваких 1000 речи. Највише се употребљавају епистемички модални глаголи у 3. лицу (33.02%), прилози, заменице и придеви ($\approx 52\%$), а најмање глаголима привида у 3.лицу (8%) епистемички и глаголи процене у 1.лицу ($< 6\%$) и лични епистемички изрази ($< 1\%$). Из ових података закључујемо да се аутор помоћу МО чешће прикрива него открива.

МО се најчешће користе у CdS (13.5 на 1000 речи), а најмање у REP (10.64 на 1000 речи) и ESP (10.66 на 1000 речи). Другим речима, у CdS један маркер ограђивања јавља се на 74 речи, у PAN на 80, у STA на 82 речи, а у REP и ESP на 94 речи. Веома је интересантно запажање подударности фреквенције у REP и ESP, која су издања исте издавачке куће која, очигледно, следи исту уређивачку политику кад су у питању МО. У свим поткорпусима више се употребљавају маркери ограђивања којима се ограђује садржај и истовремено прикрива аутор (в. Табела 2).

Прагм. функција	Грам. облик	Фрекв.	%	на 1000 речи	REP (на 1000 речи)	CdS (на 1000 речи)	STA (на 1000 речи)	ESP (на 1000 речи)	PAN (на 1000 речи)
(+) АУТОР И САДРЖАЈ	Епистем. гл. у 1.лицу	101.00	1.71%	0.20	0.16	0.26	0.23	0.19	0.19
	Гл. процене у 1. лицу	243.00	4.11%	0.49	0.58	0.35	0.35	0.53	0.73
	Лични епистем. изрази	41.00	0.69%	0.39	0.08	0.02	0.05	0.24	0.00
САДРЖАЈ и (-) АУТОР	Епистем. гл. у 3.лицу	1952.00	33.02%	3.90	3.93	4.76	4.45	2.73	3.55
	Гл. привида у 3. лицу	475.00	8.03%	0.95	0.89	0.92	1.03	0.83	1.15
	Епистем. придеви	353.00	5.97%	0.56	0.56	0.70	0.60	0.58	0.30
	Неодређ. придеви и заменице	1182.00	19.99%	2.33	2.04	2.43	2.13	2.31	3.19
	Епистем. прилози	1565.00	26.47%	3.18	2.41	4.08	3.33	3.26	3.48

УКУПНО	5912.00	100.00%	12.00	10.64	13.54	12.17	10.66	12.58
На сваких.... речи	84.63		93.94	73.88	82.15	93.77	79.47	

Табела 2: Учесталост МО у корпусу и поткорпусима према прагматској и граматичкој функцији

2.5.2. Маркери ограђивања садржаја и прикривања аутора

Анализирајући употребу модалних глагола у трећем лицу, потврдила се претежно епистемичка (мишљење, могућност) употреба глагола *potere* (моћи), док се глагол *dovere* (морати, требати) употребљава деонтички (неопходност, дужност, обавеза). У нашем корпусу вредност најближу епистемичкој глагол *dovere* поприма у једном примеру у кондиционалу презента:

(1) *Berlusconi è creativo e di scienza delle comunicazioni se ne intende come pochi. Secondo me dovrebbe ricevere, lui sì, una laurea honoris causa in quella disciplina da parte di tutte le Università italiane.* (ESP, 13. 8. 2008.)

(Берлускони је креативац и у комуникаологији се разуме као мало ко. По мени би он, да он, требало да добије почасну диплому у овој дисциплини на свим италијанским универзитетима)

Уводни метадискурсни сигнал *secondo me* (по мени/по мом мишљењу) открива аутора и сугерише да би се у овој реченици *dovrebbe* (требало би) могао заменити са *potrebbe* (могао би) и тумачити епистемички. Одмах затим, међутим, следи маркер појачања *lui sì*, (управо он, баш он) као и очигледна хумористичка хипербола. Стога смо и овај пример тумачили деонтички, а не као МО.

Епистемички прилози и прилози за ублажавање тврдње су друга по учесталости стратегија ограђивања у новинским едиторијалима (више од четвртине испитиваних форми). У просеку у једном чланку се јавља око 3 прилога ограђивања, тачније 3.18 на сваких 1000 речи. Најучесталији су у REP, а најређи у недељнику PAN. Најфреквентнија је употреба прилога *forse* (можда), *quasi* (скоро), *almeno* (макар, барем), *magari* (можда), *probabilmente* (вероватно), *in po'* (мало), *circa* (око).

Епистемички придеви и неодређене заменице заузимају скоро петину укупног броја испитаних МО. Од придева и заменица најчешћи је облик *alcuno* (неки), следе придеви *qualche* (неки) и *possibile* (могући), неодређени придев и заменица *in certo* (извесни), а најмање се употребљавају неодређене заменице *qualcosa* (нешто) и *qualcuno* (неко), као и придев *probabile* (могући).

Придев *possibile* појављује се као део именског предиката (2) и/или хофрастички (3).

(2) *E' possibile che, a scoppio ritardato, il centro - sinistra paghi oggi, duramente, anche le conseguenze della defenestrazione di Romano Prodi nel 1998 e della sua sostituzione con D' Alemo alla guida del governo.* (CdS, 18. 4. 2000.).

(Могуће је да ће леви центар данас, са закашњењем, тешко платити и последице наглог смењивања Романа Прођија 1998. и Д'Алеминог доласка на власт)

(3) *Qualcuno sosterrà che è tempo perso e che Berlusconi preferisce lo scontro al dialogo. E' possibile.* (CdS, 1. 11. 2009.).

(Неко ће тврдити да је то изгубљено време и да Берлускони више воли сукоб него дијалог. *Mogyhe je.*)

Копулативним глаголима привида и доказивања назвали смо оне глаголе којима аутор настоји умањити категоричност своје тврдње под велом субјективности. Најчешћа је употреба глагола *sembrare, apparire, parere* (чинити, изгледати) који се јављају у просеку по један на сваких 1000 речи у целом корпусу. Иако разлике нису велике, уочавамо да је ово средство популарније у недељнику PAN, а најређе у ESP. Такође се често комбинују уз друге маркере ограђивања нпр. са маркерима става и личног присуства (нпр. *Mi sembra, a me (non) sembra*), те су копулативни глаголи привида и доказивања у овој последњој употреби ближи маркерима откривања аутора и ограђивања садржаја (4) (5):

(4) *Dice Sacconi che oggi questi contrasti sono stati superati. Purtroppo non sembra* (ESP, 12.2.2009.)

(Сакони каже да су данас ови сукоби пребазиђени. Нажалост, не изгледа ишако.)

(5) *Berlusconi è un federatore, come Panebianco ritiene? A me non sembra.* (ESP, 31. 7. 2009.)

(Берлускони је поклоник федерације, као ишао Панебјанко смајра? Мени се не чини.)

2.5.3. Маркери ограђивања садржаја и откривања аутора

Стратегија ограђивања садржаја помоћу откривања аутора заузима око 7% укупне употребе МО. У ову групу смо уврстили изразито субјективне МО, као што су епистемички глаголи и глаголи процене у првом лицу једине и множине и лични изрази. Глагол *potere* у првом лицу најчешће се јавља у првом лицу множине презента, а једнако се употребљава у првом лицу множине кондиционала презента и у првом лицу једине презента. Претпостављамо да преферентна употреба множине има инклузивну функцију у уверавању. Настојали смо да узмемо у обзир само епистемичку функцију, мада је често било тешко разликовати између појмовне и искуствене могућности јер ова дистинкција може да зависи од ауторовог и читаочевог приступа знању. Епистемичка функција глагола *potere* остварује се помоћу глагола говорења, као што илуструје следећи пример (6):

(6) *Possiamo dire che a sinistra c'è stato un chiarimento,* (CdS, 18. 5. 2011).

(Можемо рећи да је у левици дошло до разјашњења)

Од модализованих глагола процене у првом лицу (пре свега презента, а потом кондиционала) забележили смо најфреквентију употребу глагола *credere* (веровати), *pensare* (мислити), *ritenere* (сматрати), и *suggerire* (предложити). Ови глаголи служе као уводни глаголи за нову зависну реченица, а могу да буду и уметнути или употребљени као независна реченица и тако да поред функције МО, имају и функцију експлицитног коментара после реторског питања (7, 8):

(7) *Basterà al Cav. questo scenario per impedire risse dentro la Cdl? Non credo.* (PAN, 16.11.2007.)

(Да ли ће Витезу² овај сценарио бити довољан да спречи сукобе у коалицији Кућа слобода³? Не верујем.)

(8) *Giornali, televisioni, reti informatiche, film, libri e insomma tutti quei mezzi di comunicazione che nel loro complesso sono definiti 'media' sono responsabili di quell'imbarbarimento collettivo che sembra essere uno degli aspetti più significativi e più deprimenti delle società contemporanee? Io penso di sì.* (ESP, 16. 10. 2008.)

(Да ли су новине, телевизије, информационе мреже, филмови, књиге и сва средства комуникације која називамо медијима одговорна за колективну варваризацију која изгледа да је један од најзначајнијих и најдепримирајућих аспеката савремених друштва? Ја мислим да јесу.)

Иако спада у *verba dicendi*, глагол *dire* (рећи, казати) такође може да има функцију процене и ограђивања аутора. Облик *diciamo* срећемо у функцији испуњивача у говорном језику, а забележили смо и неколико таквих употреба у новинским уводницима. Обликом *direi* се такође постиже дискурзивност и још више се приближавамо говорном дискурсу. Његова употреба је такође веома ретка у целом корпусу и износи свега 0.03 на 1000 речи. Јавља се као уводни глагол, уметнути коментар и цела реченица након реторског питања и након маркера појачања.

(9) *Forse no, direi, non è proprio un caso.* (CdS, 21. 08. 2011.)

(Можда не, рекао бих, није то баи овај случај)

У чланцима су присутни следећи лични изрази: *secondo me/noi, a mio/nostro parere* (по мом/нашем мишљењу), *a mio/nostro avviso* (по мом/нашем схватању/поимању), *per me/noi* (за мене/нас). Аутор се експлицитно открива и чак наглашава своје присуство. Због изразите субјективности ови изрази нису чести у језику новинског уверавања (свега 0.08 на 1000 речи).

Најчешћи су *secondo me* и *per me* и то у левичарски оријентисаним новинама *La Repubblica* и *L'Espresso*. *A mio/nostro parere* припада узвишенијем регистру од претходних личних израза. Јавља се на почетку текста или као уметнут коментар одвојен зарезима.

(10) *Ma la vera origine della mancanza di idee del Pd, a mio parere, è soprattutto un'altra: è l'assenza di una diagnosi condivisa sulla società italiana.* (STA, 4. 4. 2010.)

(Али исти узрок за недостигањак идеја у Демократској партији, по мом мишљењу, је пре свих један дружи: одсуство заједничке дијагнозе о италијанском друштву)

A mio/nostro avviso је сличне употребе као и претходни, али смо приметили да употреба зареза није доследна.

(11) *Sky l'ha rimesso in onda l'altro ieri ed ha fatto a mio avviso un'ottima scelta: la sua attualità è stupefacente.* (REP, 14. 3. 2010.)

(Телевизија Скај га (филм) је емитовао прекјуче и по мом виђењу направила је одличан избор: његова актуелност је запрепашћујућа)

2 Cavaliere (ит. витез) је Берлусконијев надимак.

3 CdL (Casa delle libertà, Кућа слобода) је коалиција десног центра, основана 2000., а на власти од 2001-2006. године.

3. Закључак

У овом раду анализирали смо употребу метадискурских маркера оградавања у италијанском језику на корпусу од 600 чланака (500.285 речи) из најти-
ражнијих италијанских дневних и недељних новина у прошлој деценији (2000-
2011). Избор новинских извора оправдан је њиховим тиражом и различитом по-
литичком опцијом коју отворено или прикривено подржавају.

Маркери оградавања спадају у интерактивне метадискурсне маркере. Пока-
зују ауторов опрез, презицизирају садржај и спречавају негативне реакције пуб-
лике. Полипрагматска функција маркера оградавања остварује се у пресеку два
(од три) скупа: пресек скупа прецизности садржаја и откривања аутора и пре-
сек скупа прецизности садржаја и прикривања аутора. Полипрагматску функ-
цију маркера оградавања укрстили смо са њиховом граматичком формом. У ову
матрицу смо уписивали примере из корпуса, анализирали конкордансне линије,
одбацивали употребу која није метадискурсна, разврставали опет и бројали у
целом корпусу и појединачним субкорпусима. Фреквенције су изражене у релатив-
ним вредностима (на 1000 речи), као и по једном просечном чланку у целом
корпусу и појединачним поткорпусима.

У свим субкорпусима забележене су исте тенденције: доминантна употреба
маркера оградавања садржаја и прикривања аутора, и то епистемички модалних
глагола у 3. лицу, придева, заменица и прилога. У целом корпусу по један мар-
кер оградавања јавља се на скоро 85 речи. Мање се оградају аутори левичарских
дневних и недељних новина, а највише аутори централно оријентисаних нови-
на. Пошто највећи део корпуса обухвата период владавине десничарске партије
Силвија Берлусконија, ово налазиште можемо тумачити као тежњу левичарских
новина за отворенијом и експлицитнијом критиком са ређом употребом марке-
ра оградавања. Квалитативна критичка анализа дискурса мањег узорка чланака
из ових пет извора на исту тему и из истог временског периода, могла би да пру-
жи додатна објашења, дубинску и прецизну анализу на индивидуалним кон-
текстуализованим примерима (в. Копривица Лелићанин 2012).

У овом раду нисмо се посебно бавили реторичким функцијама оградавања,
те би их требало убудуће детаљније анализирати. С обзиром на то да се ограда-
вањем постиже већа прецизност и захтева даља провера претпостављамо њихо-
ву претежну функцију у домену *ethos*-а. Истовремено, граде сарадњу и интерак-
тивност са читаоцем укључивајући га замишљени дијалог.

Литература

- Бел 1991: A. Bell, *The Language of News Media*. Oxford: Blackwell.
Благојевић 2008: S. Благојевић, *Metadiskurs u akademskom diskursu*. Niš: Filozofski fakultet.
Боласко 1999: S. Bolasco, *Analisi multidimensionale dei dati*. Roma: Carocci.
Бономи 2002: I. Bonomi, *L'italiano giornalistico dall'inizio del '900 ai quotidiani on line*,
Firenze: Cesati
Броун & Левинсон 1987, P. Brown & Levinson, S., *Politeness: Some universals in language
usage*. Cambridge: CUP.
Конор 1996: U. Connor, *Contrastive rhetoric: Cross-cultural aspects of second language writing*.
Cambridge, England and New York: Cambridge University Press.

- Копривица Лелићанин 2012: М. Koprivica Lelićanin (u štampi). *Analisi critica del discorso e approccio alla linguistica dei corpora, un matrimonio di interesse? Contributo all'analisi del linguaggio giornalistico*. Convegno Oltre i confini, maggio 2012, Belgrado.
- Крисморе ет ал. 1993, А. Crismore, Markkanen R., & Steffensen, M, Metadiscourse in persuasive writing: a study of texts written by American and Finnish university students. *Written Communication* 10: 39-71.
- Фрејзер 1975, В. Fraser, Hedged performatives. In: *Syntax and Semantics. Vol. 3* (Cole and J. L. Morgan, eds.), New York: Academic Press, 187-210
- Хајланд 1998, К. Hyland, Persuasion and context. The pragmatics of academic discourse. *Journal of Pragmatics* 30: 437-455.
- Хајланд 2005, К. Hyland, *Metadiscourse. Exploring Interaction in Writing*. Oxford: Continuum.
- Лејкоф 1972, G. Lakoff, Hedges: A study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts. *Chicago Linguistic Society Papers* 8: 183-228.
- Ли 2008, D. Y.W. Lee, Corpora and discourse analysis: new ways of doing old things. In: *Advances in Discourse Studies* (V. K. Bhatia et al., eds). London and New York: Routledge, 86-100.
- Тоњини-Бонели 2001, Е. Tognini-Bonelli, *Corpus Linguistics at Work*, Amsterdam: John Benjamins.
- Ван Дејк 1988, Т. van Dijk, *News analysis: Case studies of international and national news in the press*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ванде Копле 1985, W. J. Vande Kopple, Some explanatory discourse on metadiscourse. *College Composition and Communication* 36: 82-93.

ATTENUATORI NEGLI ARTICOLI DI FONDO IN LINGUA ITALIANA

Riassunto

Gli attenuatori appartengono al metadiscorso interpersonale (Vande Kopple 1985; Crismore et al. 1993) cioè al metadiscorso interazionale (interactional metadiscourse, Hyland 2005). Grazie ad essi l'autore dimostra la propria riservatezza, esitazione o atteggiamento nascosto.

Abbiamo esaminato la presenza degli attenuatori negli articoli di fondo in lingua italiana. Abbiamo scelto questo genere del discorso giornalistico per le seguenti ragioni: innanzitutto, gli studi (Milne 2007, Trajkova 2009) hanno dimostrato che gli attenuatori hanno un ruolo significativo nella realizzazione della persuasione, e gli articoli di fondo sono un esempio per eccellenza della scrittura argomentativa persuasiva (Connor 1996:143); allo stesso tempo sono i più letti articoli giornalistici (Bell 1991, Reah 1998), e pertanto hanno un impatto importante sulla formazione delle conoscenze, credenze e convinzioni dei lettori (van Dijk 1988). Nel presente lavoro abbiamo incrociato la funzione pragmatica con la categoria grammaticale. I dati analizzati in modo quantitativo e qualitativo indicano l'uso preferito degli attenuatori nei quotidiani e settimanali italiani a maggiore tiratura: *Corriere della Sera*, *La Repubblica*, *La Stampa*, *L'Espresso* e *Panorama* nel decennio scorso (2000-2011). Si è cercato di mettere in luce questa strategia persuasiva, nonché di esaminare le differenze eventuali nell'uso degli attenuatori nei fonti del diverso orientamento politico.

Parole chiave: attenuatori, metadiscorso, discorso giornalistico

Marija Koprivica Lelićanin

Данка Синадиновић¹
Београд

ПРИЛАГОЂЕНОСТ ГОВОРА ЛЕКАРА ШИРОЈ ПОПУЛАЦИЈИ

Овај рад бави се говором лекара намењеног лаичкој популацији и његовим утицајем на здравље и степен обавештености пацијената. Након сажетог прегледа тренутног стања у српском језику за медицинске сврхе, наводе се резултати спроведеног мини–истраживања који се пореде са закључцима свеобухватнијег истраживања са англофоновог подручја. Језик којим се лекари служе у обраћању пацијенту анализира се и на корпусу медицинских чланака који лекари пишу за часописе намењене широј популацији. Резултати истраживања показују да пацијенти у довољној мери верују лекарима и да су свесни значаја добре међусобне комуникације, али да се често okreћу Интернету због сметњи у тој комуникацији. При анализи корпуса запажен је изузетно велики број позајмљеница, од којих су многе неоправдано употребљене, као и избегавање постојећих домаћих речи и израза.

Кључне речи: комуникација лекара и пацијента, језик за медицинске сврхе, позајмљенице, истраживање

1. Увод

Медицина је једна од неколико области у којима је током претходног столећа дошло до важних научних открића, што је потом довело и до развоја нових дисциплина. Данас се најваћи број научних истраживања спроводи у модерним гранама медицине попут генетике или нуклеарне медицине, док се и све остале гране убрзано развијају. Неретко се јављају нове заразне болести, а проблеми изазвани неким већ познатим хроничним болестима се продубљују.

Због овако убрзаног развоја у области медицине, неопходно је да се и језик медицинске науке и струке мења, прилагођава и надограђује. Не чуди што је управо енглески језик постао својеврсни *lingua franca* у овој области, јер је он у стању да прати тај убрзани развојни процес у модерним и класичним гранама медицине. Наиме, реч је о стандардизованом и лексички веома богатом језику, који се константно развија и надограђује, па тако успева у великој мери да утиче и на друге, мање, језике у овој специјализованој области.

Један од тих мањих језика за медицинске сврхе јесте и српски који није ни приближно тако уређен и који доста касни за новинама у науци и струци. Из тог разлога се поставља питање какав језик користе лекари у овој средини и умеју ли свој језик и говор да прилагоде широј популацији којој је у разним приликама и намењен. Стога овај рад најпре даје кратак преглед стања у српском језику за медицинске потребе, да би потом били наведени закључци релевантног истраживања ширег обима којим је испитиван значај добре комуникације између лекара и пацијента. Са циљем провере наведених резултата и закључака, у наставку се даје приказ резултата мини – анкете која је за потребе овог истраживања спроведена међу овдашњом популацијом, а анализира се и извесни број чланака из

1 dankas78@gmail.com

часописа за који пишу лекари обраћајући се широј читалачкој публици. На крају се изводе закључци о начину на који лекари користе језик у своме обраћању лаичкој популацији, тј. пацијентима, а истиче се и потреба за стандардизовањем српског језика за медицинске сврхе.

2. Стање у српском језику за медицинске сврхе

Оно што карактерише српски језик за медицинске сврхе данас јесте веома велики број позајмљеница које долазе пре свега из енглеског као контактнoг језика (Бугарски 1993) који позајмљује другим мање развијеним језицима. У медицини, баш као и у многим другим областима науке, преовладавају позајмљенице које су заправо изведене од латинских и грчких творбених елемената, али су прилагођене систему енглеског језика и из њега преузете у друге језике, те се стога третирају као англицизми (Бугарски 1991: 135). Велики утицај који енглески језик има у области медицине и науке уопште је сасвим разумљив уколико имамо у виду чињеницу да је он тренутно једини у стању да успешно прати убрзан развој ових области и да релативно лако пронађе лексичка решења за све нове болести, технике и лекове (Мићић 2012: 598). У српском језику ово није случај, те је обичај да се термини једноставно позајмљују из енглеског језика, иако је у прошлости владао потпуно другачији став. Наиме, у 19. веку и првој половини 20. века водило се рачуна о томе да се за сваку страну реч пронађе одговарајућа реч у народном језику те се језик на тај начин стално прилагођавао околностима и пацијенту (Мићић, 2008: 310) и истовремено чувао од заборава. Данас, међутим, тим истим језиком влада тзв. англосрпски (Прћић 2005: 56–58) који чине позајмљенице чија је фонетска структура обично српска и туђице које су често сасвим неадекватно преузете из енглеског (Мићић 2012: 599).

На пример, велики је број тзв. очигледних англицизама (Прћић, 2005: 121) под којима се подразумевају у потпуности позајмљене речи са фонетском структуром прилагођеном српском језику (нпр. *леукемија*, према енглеској речи *leukaemia*). Постоји и мноштво тзв. скривених англицизама (Прћић 2005: 122), кованица које се праве по узору на енглеске називе. Пример оваквог англицизма је термин *поленска грозница* који је настао од термина *hay fever* и који је сасвим у складу са обичајима енглеског језика, за разлику од домаћег термина *алергија на полен* који је све ређе у употреби. Најзад, значајан је и број тзв. сирових англицизама (Прћић 2005: 123) који су карактеристични по томе да за њих нема адекватног српског превода. Као такви, ови англицизми се све чешће ни не доживљавају као стране речи, па се називају и одомаћеницама или прихваћеницама (Прћић 2005: 143), а неке од њих су *анестезија* (енгл. *anesthesia*), *колог доплер* (енгл. *color doppler*), *фејслифтинг* (енгл. *face-lifting*), *стент* (енгл. *stent*).

Док се у енглеском језику подједнако често користе стручни термини и термини из свакодневног живота (нпр. упоредо са термином *trachea* користи се и термин *windpipe*), чини се да се српски научни и стручни кругови радије опредељују за англицизме пре свега зато што се сматра да имају „бољи статус“ (модернији су и згоднији за коришћење) или из уверења да се једино њиховом употребом на прави начин може изразити стручно значење (Прћић 2005: 150; Силашки, 2012: 23). Због оваквог (помодног) става често наилазимо на сасвим неоправдано употребљене англицизме, као када се, на пример, за зенице каже да су *дилатиране* уместо *проширене* или када се болести *превенирају* уместо *сиречавају*, а *наслађа* се назива *дејоцијом*.

3. Колико се разумеју лекари и пацијенти?

Услед оваквог стања у српском језику медицине поставља се питање како лекари користе језик када се обраћају пацијенту у ординацији или путем медија и умеју ли да направе разлику између те врсте обраћања са једне стране и разговора са колегама, излагања на симпозијумима или писања научних и стручних радова са друге. Начин на који се лекар обраћа пацијенту завређује посебну пажњу, јер ћемо претпоставити да је пацијент који добро разуме свога лекара приликом боравка у ординацији као и текстове са медицинском тематиком са којима се сусреће током свакодневног живота добро обавештен пацијент који самим тим боље сарађује са својим лекаром, што би даље могло да има позитиван утицај и на исход лечења као и на општу добробит пацијента.

Управо ослањајући се на овакве претпоставке, на англофоном говорном подручју спроведено је занимљиво истраживања које је имало за циљ да провери везу између добре обавештености пацијента и његовог става према прописаној терапији и лечењу опште.

У овом истраживању које је спровела Ула Конор са сарадницима учествовали су пацијенти оболели од шећерне болести, као једне од најчешћих хроничних болести данашњице. Резултати анкете коју су испитаници попунили показали су да се пацијенти о својој болести и могућим (новим) видовима лечења информису на неколико начина: у разговору са својим лекаром, уз помоћ Интернета и преко летака и брошура које могу пронаћи у магацинима, дневним новинама или у апотекама и здравственим установама. Занимљиво је да је велики проценат испитаника навео да рекламе за лекове и видове лечења које могу пронаћи у магацинима, дневним новинама и специјализованим часописима сматра релевантним, али да се никада не ослањају искључиво на оно што ту могу прочитати. Информације добијене на овај начин готово увек провере код свога лекара, па на основу његове препоруке одлучују да ли ће производ испробати или не. Са друге стране, Интернету много више верују, јер га сматрају „непресушним извором информација, чије је садржаје могуће прилагодити потребама сваког појединца“. Од свих понуђених опција, испитаници ипак највише верују своме лекару, а често се ослањају управо на лекара да им протумачи тешко разумљиве речи и изразе из летака и реклама за лекове. Жале се и на то да је овај вид рекламе тешко читљив јер је „текст углавном куцан густо и ситним словима, те веома тежак за читање због сложеног и стручног језика“. Аутори истраживања су такође дошли до закључка да су испитаници за које је утврђено да су се доследно придржавали прописане терапије најчешће наводили лекаре или фармацеуте као најрелевантнији извор приликом одабира терапије или проналажења одговора на медицинска питања која их муче, док су се испитаници који се нису доследно придржавали терапије углавном одлучивали за рекламе и брошуре у магацинима, огласима на телевизији, Интернету и сл. Другим речима, пацијенти који су се своје терапије придржавали били су благовремено и на прави начин обавештени о значају терапије од стране свога лекара, у директном разговору који се водио на језику који је пацијент могао да разуме (Конор и др., у: Гаридо и др. 2010: 91–106).

4. Истраживање

Са циљем провере неких од наведених резултата и закључака, спроведено је мини – истраживање у нашој средини у коме је учествовало 30 испитаника (21 жена и 9 мушкараца), са просечном старошћу од 36 година. Међу испитаницима

је неколико психолога, професора и наставника, три студента, а од осталих занимања заступљени су правници, инжењери, спортски тренери, биолози, економисти и други.

Испитаници су замољени да попуне кратку анкету која је подељена на два дела. Први део се састоји од 7 питања отвореног и затвореног типа, док су се у другом делу испитаници изјашњавали о томе који од понуђених термина у сваком пару сматрају адекватнијим за употребу.

На питање да ли им се дешава да не разумеју свога лекара током разговора са њим, 83% испитаника је дало негативан одговор. Они који су на питање одговорили потврдно углавном су као разлог наводили чињеницу да лекари понекад користе термине које они као лаици не разумеју, да се често служе стручном терминологијом, те да је из тог разлога лекаре специјалисте готово немогуће разумети (па се углавном ни не труде).

На питање кога или шта консултују када желе да сазнају нешто више о неком обољењу, поремећају или леку, укупно 15 испитаника је навело свога лекара, њих 21 се одлучило за Интернет (форуме и званичне странице), док је само по једна особа навела да се ослања на новине/часописе и телевизијске рекламе и на летке и брошуре који се могу добити у апотекама и уз дневну штампу/часописе. Било је дозвољено заокружити више од једног понуђеног одговора, те су многи испитаници то и учинили, а навели су и разлоге за свој избор. Они који су се одлучили за Интернет сматрају да је то најлакши и најбржи пут да се нешто сазна, да он „увек има времена“ и да нема чекања као у ординацији, да нуди највећи избор најразличитијих чланака, укључујући и стручне и научне. Највећи број испитаника консултује Интернет онда када нешто жели да провери, али већина их је такође свесна чињенице да тамо има доста „полуистина“ и да је потребно пажљиво размотрити и филтрирати информације које им се нуде. Немају много поверења у форуме, али неколико њих је ипак навело да је некада добро чути о искуствима других људи и извести своје закључке. Неки испитаници се прво обавесте на Интернету, па онда одлазе лекару да све провере, док они који искључиво верују своме лекару углавном не верују форумима и одлазе лекару да би их умирио и отклонио забринутост. Испитаници су често наводили и да консултују пријатеље лекаре уколико их имају, а неколико њих је навело да прво оде лекару, а потом на Интернету пронађе све што може о проблему који има, јер посету лекару сматра недовољно информативном.

У наставку су се испитаници изјашњавали да ли њихово придржавање прописане терапије зависи од тога колико су добро информисани о значају примене те терапије, на шта је 63% испитаника одговорило потврдно. На питање да ли штампане рекламе за лекове и друга медицинска средства привлаче њихову пажњу, само 30% је одговорило потврдно, док чак 83% тврди да они ни мало не утичу на њихов избор лекова и других медицинских средстава.

Када је требало да се одлуче за описе који најбоље одговарају рекламним лецима и брошурама, чак 63% се сложило са оценом да су у питању маркетиншки трикови који не уливају поверење. 47% испитаника их сматра веома сугестивним, 13% мисли да садрже превише ситно куцаног текста, 23% мисли да су досадни, сувопарни и увек исти, док свега 13% сматра да су јасни и разумљиви. Међутим, само једна испитаница мисли да у њима има превише страних речи и израза и да јој је стога тешко да их разуме, а тек један испитаник се изјаснио да су овакви леци и брошуре корисни и информативни. Два испитаника су навела да не воле да их читају, јер им изазивају nelaгоду.

У другом делу анкете, испитаницима је дато 18 парова речи, од којих је једна увек била стручан термин (позајмљеница) а друга домаћа реч са истим значењем. Испитаници су замољени да у сваком пару заокруже ону реч коју сматрају прилагођенијом говору свога лекара када комуницира са пацијентом у ординацији или када му се обраћа путем штампаних или електронских медија. Било им је дозвољено да заокруже и обе речи уколико их сматрају одговарајућим. Резултати су приказани у Табели 1.

ПОЗАЈМЉЕНИЦА	%	ДОМАЋИ ТЕРМИН	%
пнеумонија	50	упала плућа	90
уртикарија	27	копривњача	87
Отитис	17	запаљење уха	100
предиспозиција	90	склоност	60
иматуритет	10	незрелост	100
фејслифтинг	70	затезање лица	83
ангина пекторис	97	грудна ангина	27
инфаркт миокарда	47	срчани удар	90
кардиоваскуларне болести	93	болести срца и крвних судова	63
дијабетес	93	шећерна болест	57
морталитет	73	смртност	83
адјувентна терапија	7	помоћна терапија	100
колон	17	дебело црево	100
медикаменти	50	лекови	97
вазоспазам	10	грчење крвних судова	97
третирати	50	лечити	90
улцераши	17	чираши	97
трансплантација	90	пресађивање	67

Табела 1

Са циљем поређења резултата добијених у другом делу ове анкете, анализирано је и неколико чланака из једног од часописа намењених широј читалачкој публици, превасходно женској. Реч је о месечнику „Она“ у коме постоји неколико рубрика које пишу управо лекари, а тичу се најпре естетске хирургије, медицинске естетике, класичне и алтернативне медицине, али и бројних хроничних болести и обољења данашњице.

Један од анализираних текстова говори о пролећним алергијама и садржи изненађујуће велики број позајмљеница и стручних термина. На пример, говори се о *хиперсензибилности* (енгл. *hypersensitivity*) уместо о *преосетљивости*, док се о *желудачно – цревним тегобама* говори као о *гастроинтестиналним* (енгл. *gastrointestinal*). Помињу се и *имунодефицијенција* (енгл. *immunodeficiency*), *отитис* (енгл. *otitis*) и *уртикарија* (енгл. *urticaria*) иако су могли бити употребљени и домаћи термини *нейостиојање/негостиојак имунијетета*, *запаљење уха* и *копривњача*. Пошто за све наведене позајмљенице и стручне термине није тешко

пронаћи домаћи термин са истим значењем, можемо их сматрати неоправданим англицизмима (Прћић, 2005: 130 – 131). Са друге стране, у истом тексту наилазимо на термине *бронходилататор* (енгл. *bronchodilator*) и *екзем* (енгл. *eczema*) који се могу назвати условно оправданим англицизмима (Прћић, 2005: 132) јер су лексички краћи од домаћих термина *средство за ширење душика* и *незаразно зајпаљење коже* и стога доприносе економичности језика (Силашки, 2012: 19). Најзад, неколико пута је употребљена реч *астма* (енгл. *asthma*) коју бисмо могли назвати оправданим англицизмом (Прћић, 2005: 133), али не због тога што за њега нема одговарајућег српског термина, већ зато што су термини *задув* и *сипња* готово у потпуности заборављени и уколико би били употребљени многе генерације читалаца вероватно не би знале о чему је реч.

У неколико текстова из области естетске медицине и пластичне хирургије, наилазимо на термине *anti-age* и *мезотерапија* (енгл. *mesotherapy*), а реч је свакако о сасвим оправданим англицизмима јер за њих не постоје одговарајући домаћи термини и јер уносе ново значење у систем српског језика. Ту су и термини *фејслифтинг* (енгл. *face-lifting*) и *липосукулција* (енгл. *liposuction*) које можемо сматрати одомаћеницама јер су се успешно уклопили у српски језик, а далеко су економичнији од домаћих термина *запезање коже лица* и *хируршко уклањање масних наслага*. Међутим, термин *артифицијелне* (енгл. *artificial*) *власи* је могао бити замењен термином *вештачке власи*, *хипопигментација* (енгл. *hypopigmentation*) термином *смањена пигментација*, а *фотоекспониран* (енгл. *photo exposed*) термином *изложен сунцу*, док је термин *криотерапија* (енгл. *cryotherapy*), иако знатно економичнији од термина *терапија течним азотом*, можда требало да буде ближе објашњен због читалаца који нису стручњаци за дату област.

Најзад, у текстовима у којима се пише о хроничним болестима, веома често се срећу термини *инфаркци миокарда* (енгл. *myocardial infarction*) и *дијабетес* (енгл. *diabetes*) уместо домаћих термина *срчани удар* и *шећерна болест*, као и *хипогликемија* (енгл. *hypoglycemia*) и *хипергликемија* (енгл. *hyperglycemia*) уместо *снижен/повишен ниво шећера у крви*. Веома често се јавља и глагол *превенити* (енгл. *to prevent*) уместо српског глагола *спречити* што се може сматрати сасвим неоправданом употребом англицизма.

5. Дискусија

Мини–истраживање чији су резултати претходно представљени потврдило је неке од резултата и закључака истраживања које је спровела Конорова са сарадницима.

Пре свега, 17% испитаника који су изјавили да понекад не разумеју свога лекара, указали су на честу или повремену употребу стручне терминологије и неразумљивих страних термина, нарочито од стране специјалиста, као на највећи проблем у међусобној комуникацији лекара и пацијента. У своме истраживању знатно већег обима Конорова и други су дошли до закључка да добра комуникација и разумљив језик који лекар користи у разговору са пацијентом у великом броју случајева утиче на приврженост прописаној терапији, па самим тим и на сам успех лечења.

Као и у случају поменутог истраживања, испитаници са ових простора највеће поверење указују Интернету и својим лекарима, а занимљиво је да су и разлози које наводе готово идентични. Међутим, оно што карактерише домаће испитанике јесте њихова честа потреба да на Интернету провере (или допуне)

оно што су чули од свога лекара или да се унапред припреме за свој разговор са лекаром, што испитаници у већем истраживању нису наводили као разлог. Такође је важно приметити да испитаници у мини – истраживању готово уопште не узимају у обзир летке и брошуре као извор информација, док су их испитаници у већем истраживању навели као релевантне, иако недовољне. Ипак, треба имати у виду да су испитаници у већој студији пацијенти оболели од шећерне болести, који су из тог разлога вероватно принуђени да се много чешће и подробније информишу о својој болести.

Наши испитаници већином се слажу (63%) да је за придржавање одговарајуће терапије неопходно бити ваљано информисан, али то углавном не доводе у везу са рекламама за лекове и медицинска средства са којима се сусрећу у апотекама или у штампаним медијима. Даље, такав вид рекламирања најпре доживљавају као маркетиншки трик (иако веома сугестиван), а готово уопште га не сматрају корисним или занимљивим. Међутим, за разлику од групе испитаника из истраживања које је спровела Конорова са сарадницима, тек релативно мали број испитаника из мини – истраживања сматра да су леци и брошуре исписани сувише ситним словима и преоптерећени тешким и неразумљивим језиком, а још мањи број њих сматра да им читање таквих публикација изазива nelaгоду, те се по овом питању резултати два истраживања разликују.

Када је реч о другом делу анкете где су се испитаници изјашњавали о адекватним терминима, занимљиво је упоредити добијене резултате са анализираним чланцима из часописа „Она“. У медицинским чланцима који су анализирани за потребе овог истраживања, велики број позајмљеница и стручних термина свакако се не може правдати постојањем професионалног жаргона, као што би био случај са научним и стручним радовима (Мићић и Синадиновић 2013). Може се рећи да се англицизми у овим чланцима најчешће јављају када је реч о именовању болести и обољења и опису разних техника и дијагностичких метода, од којих су многе нове и код нас недовољно развијене. Стиче се утисак да се лекари који пишу за овај часопис у извесној мери труде да свој језик прилагоде просечном читаоцу коме је и намењен, али им то углавном недовољно добро полази за руком. Важно је напоменути да се поменути англицизми и стручни термини у текстовима јављају онда када у српском језику не постоји одговарајући превод (што се назива оправданом употребом позајмљенице), али и онда када за дати термин постоји и лепа српска реч која је готово заборављена и истиснута из употребе.

Услед великог броја позајмљеница и стручних термина, текст делује стручно и страно, па можемо претпоставити да просечном лаику на тренутке може бити и неразумљив. У анализираним текстовима такође се може приметити да се позајмљенице и стручни термини готово никада не објашњавају, иако би се то очекивало, с обзиром на то да се домаћи термини избегавају. Могло би се рећи и да употреба позајмљеница доста зависи и од гране медицине о којој се пише, јер је приметно више позајмљеница у текстовима у модерним областима медицине у којима се јавља велики број нових термина, што српски језик не успева да прати (Мићић и Синадиновић 2013).

Иако би се очекивало да се испитаници у анкети одлуче за домаће термине, у многим случајевима није било тако. Поред тога што су се, очекивано, у великом броју одлучили за одомаћени термин *фејслифтинг*, веома мали проценат испитаника је одабрао термин *грудна ангина* дајући предност позајмљеници *ангина пекторис*, као и терминима *дијабетес*, *кардиоваскуларне болести* и *трансилан-*

шаиција наспрам домаћих термина за исте појмове. Ово је могуће објаснити свеприсутношћу англицизама у српском језику за медицинске сврхе и занемареношћу домаћих термина. Ипак, приметно је да су у случају мање заступљених болести и обољења, као што су *уршикарија* и *ошшишис*, испитаници ипак већином одабрали српске термине, док је термин *йнеумонија* нешто популарнији, баш као и *инфракџи миокарда* (термин који су неки испитаници у шали прекрстили у *инфракџи*, како се често, погрешно, чује у народу). Занимљиво је да веома велики број испитаника термине *йредиспозииција* и *моршалишети* сматра једнако прихватљивим или чак прихватљивијим од њихових српских еквивалената, док *имаишуришети*, *адјувентину шераију*, *васосшазам* и термин *улицераши* не прихватају. Могли бисмо закључити да одабир термина умногоме зависи од његове присутности у медијима којима су испитаници изложени, те да нема много везе са жељом (или свешћу о потреби) да се српски језик очува. Да ли ови резултати показују да пацијенти нужно без икаквих проблема разумеју свога лекара? Вероватно не, јер овде је реч о истраживању мањег обима, које је обухватило мали број релативно младих испитаника који готово сви имају високу школску спрему иако не располажу посебним медицинским знањем. Да би резултати били потпунији, било би добро спровести истраживање на већем узорку, те проверити тенденцију која је уочена на датом узорку.

6. Закључак

У циљу провере стања у српском језику за медицинске сврхе и резултата добијених у већем истраживању на англофоном говорном подручју, спроведено је мини–истраживање чију је основу чинила анкета о квалитету комуникације између лекара и пацијената и њеном значају за здравље пацијента, а анализиран је и одрђени број медицинских чланака које пишу лекари за часописе намењене широј популацији.

Резултати анкете су показали да су испитаници, иако највише поверења имају у лекаре, свесни недостатака начина на који им се лекари обраћају. Истраживање је такође потврдило наводе поменутог већег истраживања да добра и разумљива комуникација са лекаром може да допринесе савеснијем лечењу пацијената као и њиховој бољој информисаности, што је веома значајно. Леци и брошуре на којима се у великој мери заснива данашња фармацеутска индустрија у овој средини привлаче мању пажњу него на англофоном говорном подручју, а један од већих разлога је њихов униформан и рекламни карактер који испитаницима не улива поверење, док Интернет у великој мери консултују за све врсте медицинских недоумица.

У анализираним чланцима запажен је велики број позајмљеница, од којих је већина неоправдано употребљена. Општи закључак је да се избегавају домаће речи и то и онда када је сасвим природно употребити домаћу реч, иако су поменути чланци намењени потпуним медицинским лаицима. Сами испитаници својим избором термина понуђених у анкети нису показали да имају велики проблем са употребом позајмљеница уместо домаћих термина, иако резултати указују на то да би употребу позајмљеница можда требало ограничити на одомаћенице и медицинске термине са којима се шира популација чешће сусреће.

Најзад, да ли је могуће говор лекара прилагодити лаичкој популацији? Под претпоставком да лекари не могу или не желе у потпуности да се одрекну употребе позајмљеница и стручних термина, а у одсуству јасних стандарда у срп-

ском језику за медицинске сврхе, требало би да се потруде да позајмљенице и стручне термине које користе објасне уз употребу домаћег термина или дефиниције. Овакав приступ би, осим у популарним часописима требало да буде заступљен и у говорном дискурсу, у лекарској ординацији, где би у директном разговору пацијент добио јаснија објашњења и упутства, без непотребне мистификације. Тако би се и неке заборављене српске речи и изрази постепено вратили у употребу. Наравно, најпре је потребно пробудити свест код лекара у Србији о важности неговања матерњег језика за медицинске сврхе, чему би сарадња лекара и лингвиста на пољу језика умногоне допринела.

Литература

- Бугарски 1991: Р. Бугарски, *Увод у ошшћу лингвистику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Бугарски 1993: Р. Бугарски, *Језици*. Нови Сад: Матица српска.
- Конор и др. 2010: U. Connor et al., Information use and treatment adherence among patients with diabetes, у: М. Ruiz – Garrido et al. (ред.), *English for Professional and Academic Purposes*, New York: Rodopi.
- Мићић 2008: С. Мићић, Заступљеност српских термина у нашим медицинским лексикографским издањима, у: *Славистику*, XII, 309–316.
- Мићић 2012: S. Mičić, Professional communication between English-speaking and Serbian doctors, у: Б. Мишић – Илић и В. Лопичић (ред.), *Језик, књижевност, комуникација*, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 596–604.
- Мићић, Синадиновић 2013: С. Мићић и Д. Синадиновић, Англицизми у језику медицинске науке и струке, у: *Енглески језик струке – 50 година касније (темајски зборник)*, Београд (у штампи)
- Прћић 2005: Т. Прћић, *Енглески у српском*. Нови Сад: Змај.
- Силашки 2012: Н. Силашки, *Српски језик у транзицији: о англицизмима у економском регистру*. Београд: Центар за издавачку делатност Економског факултета.

THE IMPORTANCE OF ADAPTING THE WAY DOCTORS ADDRESS GENERAL POPULATION

Summary

This paper deals with the way doctors address general population and its impact on patients' health and knowledge. Following a short overview of the current situation in Serbian language for medical purposes, the results of a small-scale research are given and compared with the conclusions of a larger-scale foreign research. The way doctors address their patients is also analysed on the corpus of medical articles written by doctors for magazines read by ordinary people. The results of the small-scale research show that patients generally trust their doctors and that they are fully aware of how important good doctor-patient communication is, but that they often turn to the Internet due to inadequate communication. This has been proved by analysing the corpus which contains a great number of loan words that are mostly unnecessarily used and a tendency for avoiding Serbian medical terms has been noticed as well.

Key words: doctor – patient communication, language for medical purposes, loan words, research.

Danka Sinadinović

Јована Томић¹
Крађујевац

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧКА АНАЛИЗА ПЕСМЕ ПОДНЕ ЈОВАНА ДУЧИЋА

У овом раду аутор на формално-језичком и семантичком плану анализира песму Подне Јована Дучића. На формално-језичком плану највећа пажња посвећена је парадигматским и синтагматским односима између лексичких јединица. Детаљном анализом открива се мрежа контраста и структура песме у којој се речи пресликавају. Анализом дужине и распореда реченица утврђује се међусобна повезаност реченица и ритма песме. На семантичком плану анализа је посвећена стилским фигурама, њиховом броју, распореду, заступљености, ритму и интонацији песме. Закључак је да обједињени формални и семантички план ове песме чине њену естетику, утисак који оставља на читаоца и поруку коју носи.

Кључне речи: Подне, парадиматски план, контрасти, речи „у огледалу”, стилске фигуре

Увод

Циљ овог рада је формално-језичка и семантичка анализа песме *Подне* Јована Дучића. На формално језичком плану проучаваћемо њен синтагматски и парадигматски аспект са намером да покажемо на којим се нивоима појављује симетрија, као и важност симетрије за естетски ефекат ове песме. Ова песма узета је, како због њене семантичке структуре, тако и због емотивног утиска који оставља на читаоца. Највећа пажња ће, ипак, бити посвећена формално језичком плану и структурном односу између лексема и стихова. Поред формално-језичког плана анализираћемо и естетске ефекте који се овим планом остварују, јер „се естетским средствима може ојачати интензитет комуникације, тј естетска обележја у структури чињеница – интензивирају њену ефицијентност (учинак).“ (Јовановић 2001: 65).

Поред лексичког, естетски ефекти су остварени семантичким планом, те ће семантичка анализа ове песме, бити усмерена на стилске фигуре и ритам песме. Покушаћемо да покажемо којим средствима је дата порука коју песма *Подне* са собом носи, те какво богатство структуре садржи на семантичком нивоу. Потребно је истаћи да су снага и лепота Дучићеве поезије у изражају, који је ослобођен дубоког заноса у извишених осећања, карактеристичних за тај период, али који, упркос томе, није ни обичан ни једноставан. Циљ ове анализе је да открије средства, језичка и семантичка, којом се та лепота остварује.

Поред лепоте изражаја, пред којом читалац остаје ражоружан, испод семантичке структуре и значења песме, открива се читав сплет формалних структура, чинећи стил којим је песма написана изузетним. Јер стил, управо и јесте „селекција – избор, и композиција – организација“ (Јовановић 2001: 64).

1 toma_kg@hotmail.com

Подне

Над острвом пуним чемпреса и бора,
Младо, крупно сунце пржи, пуно плама;
И трепти над шумом и над обалама
Слан и модар мирис пролетњега мора.

Љубичасте горе, гранитне, до свода,
Зрцале се у дну; мирно и без пене,
Површина шушти и целива стене;
Свод се светли топал, стаклен, изнад вода.

Прах сунчани трепти над испраним песком,
И сребрни галеб понекад се види,
Светлуца над водом. И мирису хриди
Мирисом од риба и модријем вреском.

Све је тако тихо. И у мојој души
Продужено видим ово мирно море:
Шуме олеандра, љубицасте горе,
И блед обзор што се протеже и пуши.

Немо стоје у њој сребрнасте, родне
Обале и врти; и светли и пали
Младо, крупно сунце; и не шуште вали,
Галеб јос светлуца. Мир. Свуда је подне.

Формално-језички план

Најпре ћемо обратити пажњу на избор граматичких категорија, дакле, на риму и на број и врсту речи и реченица у песми. Рима је обгрљена у свим строфама, такву риму обележавамо абба, а стих је дванаестерац. Сви стихови се завршавају именицама или придевима, осим три глагола у личном глаголском облику на крају другог стиха треће строфе, четвртог стиха четврте строфе и другог стиха пете строфе. Рима је женска са једним изузетком: *песком* – *вреском*. Придев којим се завршава први стих пете строфе је *родне*, у множини женског рода, док су именице којима се стихови завршавају у једнини осим: *вали*, *сйене* и *хриди*. Избор ових граматичких категорија показује значај граматике за структуру ове песме, као што видимо: кључне речи су у множини.

Цела песма се састоји из девет реченица. По структури и броју личних глаголских облика оне су врло различите. Прве три строфе стоје у аритметичкој прогресији по броју глаголских облика. У првој строфи то су два глаголска облика (*пржи*, *трепйши*), у другој три глагола у личном глаголском облику (*зрцале се*, *шушти*, *свейли*), а у трећој четири (*трепйши*, *види*, *свейлуца*, *миришу*). Једино глаголско време у којем је ова песма написана је презент. Глагол је увек у трећем лицу са једним изузетком: *продужено видим*, чиме се на самом крају и уводи лирски субјекат.

Композиција целе песме заснива се на успостављању равнотеже између њених симетричних и дисиметричних делова. Задње две строфе, које описују стање лирског субјекта, почињу и завршавају се реченицом са копулом. И на семантичком и на лексичком плану оне чине одвојен део песме. Прву слику чине прве три, а другу последње две строфе. Слика лирског субјекта започета је реченицом *Све је иако тихо*, завршава се реченицом *Свуда је подне*. Овакав распоред говори о значају дужине реченица за структуру и ритам песме. Слика лирског субје-

кта, која се реченицом *Све је шако тихо* одваја од првог дела песме, завршава са реченицом *Свуда је подне*, која сажима у себи све до тада изречено и враћа нас на почетак и на наслов песме: *Подно*. Овде уочавамо одређену цикличну структуру песме.

Симетрија међу дисиметричним деловима огледа се и у распореду придева у песми. Прва, друга и последња строфа имају по четири придева док две строфе у средини имају по три. Када погледамо распоред придева видећемо да њихов избор није случајан, а да распоред доприноси симетрији структуре песме. Придеве који се понављају можемо схематски представити на следећи начин:

Младо, крупно	модар
љубичасте	
сребрн	модрији
	љубичасте
сребрнаст	Младо, крупно

Иако има пет строфа, песма је на више нивоа симетрична, што даје структури, по питању избора речи и композиције, велику уметничку вредност. Придеви који се понављају пресликавају се „као у огледалу”, чак и придеви који се јављају у различитим облицима јављају се у симетрији између своја два облика, али и у међусобној симетрији ова два пара придева. Први и последњи придеви се понављају, то су: *младо, кружно*, односе се на сунце у оба случаја. Њима песма почиње и завршава се. У другој и претпоследњој строфи *љубичасте* су горе. Придев *модар* (мирис) поновиће се у трећој строфи у свом измењеном облику *модрију*. Овај облик није компаратив придева модар, већ његов архаични облик. У строфи у којој је придев модар поновљен у измењеном облику, јавља се придев *сребрн* (галеб) који ће у последњој строфи бити поновљен у свом измењеном облику *сребрнаст* (обале и хриди). Придеви се понављају у схеми 1–3, 3–5, чинећи лексички план савршеним у погледу структуре.

Дуж целе песме уочавају се упадљиве подударности у структури. Строфе задржавају своју индивидуалност, тако да је потребан труд да би се приметила скривена структура придева и именица који се одсликавају “ као у огледалу”. Исто понављање имамо код именица, с тим што се овде може уочити још једна занимљивост:

сунце	обале	мирис
<i>површина</i>	<i>свод</i>	
галеб	мирис	
<i>море</i>	<i>обзор</i>	
обале	сунце	галеб

После овако дате схематске структуре нису ни потребна додатна објашњења. Схематска структура речи, које су пресликане као у огледалу, очигледна је већ на први поглед. Песма почиње и завршава се речима *обале* и *сунце*, оне маркирају прву и задњу строфу. У строфи у којој се понавља реч *мирис* први пут се појављује реч *галеб* која ће се поновити после истог растојања као и именица *мирис*, на крају песме. Занимљиво је међутим оно што се дешава са речима *површина* и *свод*, које на крају постају *море* и *обзор*. Наизглед, речи које нису поновљене налазе се, овде, у парадигматском односу. Исти парадигматски однос имамо код њихових предиката:

Површина – шушти

свод – протеже се

Море – целива

обзор – пуши се

Приближавајући се крају песме, речи постају одређеније: површина је, у ствари, море, а свод је обзор.

Када су у питању симетрија и понављање, треба рећи да су у структури ове песме доведене до перфекционизма. Не само именице и глаголи, већ и реченице, везане су једном реитеративном цртом: симетричним паром координираних термина везаних истим везником – и.

Парови координираних термина служе да међусобно чврсто повежу стихове. У првој строфи имамо три таква пара: *чемпрес и бор, над шумом и над обалама, слан и модар мирис*. У другој уместо именских речи имамо парадигматски однос прилога и глагола: *мирно и без ђене, шушти и целива*. Координација у трећој и четвртој строфи је нешто комплекснија и помаже конструктивном јединству строфа. Наиме у трећој строфи координирани су први и други стих, а затим су трећи и четврти координирани унутар своје структуре, обезбеђујући тако, истовремено, јединство песме и јединство стиха. У четвртој строфи имамо симетрију између координације унутар стихова и између стихова:

I Све је тако тихо и I у мојој души II продужено видим ово мирно море
III шуме олеандра, љубичасте горе и IV блед обзор што се IV (протеже и пуши)
Јединству структуре ипак највише доприноси последња строфа у којој координацију можемо схематски приказати на следећи начин:

[(обале и врти) и (светли и пали) млади крупно сунце] и [(не шуште вали)]

Поред парова термина, координираних везником и, имамо и ређање термина без везника, које представља ређање парова на парадигматској оси: шуме олеандра / љубичасте горе, или паралелни прилошки додаци: топал / стаклен.

Два стиха, која се разликују по свом саставу у односу на остале, су *Све је иако тихо*. *И у мојој души*, и *Гaleb још светилица*. *Мир*. *Свуда је ђодне*. У првом стиху имамо једну целу реченицу, која се завршава на половини првог стиха и почетак нове, која се протеже до краја строфе, чак дуж четири стиха ове строфе. У последњем стиху имамо чак три реченице, од којих се једна састоји од само једне речи: *Мир*. Њена функција је, управо, да успори ритам, све до задње речи: *ђодне*. Овим реченицама је уоквирена слика лирског субјекта: прва кратка реченица је најављује, а последња спаја субјекат са природом, простор са временом. Простор, који доминира кроз целу песму, на крају се спаја са временом, у именици *ђодне*, која обједињује све, и враћа нас на почетак песме. На основу тога можемо рећи да ова песма има цикличну структуру.

Семантички план

На семантичком плану ова песма, самом својом структуром, бројем строфа и стихова, одише миром и тишином. Свих пет строфа ове песме имају по четири стиха, што значи да се песма састоји из пет катрена. Није случајно што је број слогова у стиховима дванаест јер се дванаестерцем, тако често коришћеним у лирским песмама, наглашава мир, који има велику важност за естетски ефекат ове песме. Рима је обгрљена, што значи да се римују први и четврти, други и трећи стих, а цензура је после шестог слога.

У првој строфи, да би број слогова остао исти, реч *иламен* је употребљена у свом архаичном облику – *илам*. Оваква употреба даје већу уметничку вредност овој лирској дескриптивној песми. Ова строфа обилује епитетима *младо*, *крујно* сунце, *слан* и *модар* мирис, *иролетње* море. Већ у овој строфи имамо обједињавање чула, укус и мирис се спајају, али им се додаје још једна димензија: визуелна, јер поред тога што је слан, мирис је и модар. Имамо дакле обједињавање чула вида са чулом укуса и мириса. Мирис се, као мотив, протеже кроз целу песму, а у првој строфи добија и боју. Преспоставимо да је тиме песник желео да употпуни слику острва у подне и да је то разлог што је у стварању пејзажа користио сва чула. Мирис трепти, што је и персонификација и оноματοпеја, која нас везује још чвршће за природу, слику острва у подне, у коме је све мирно, и једини покрет је треперење. У овој строфи можемо још запазити и метафору: *сунце јуно илама*. Ако мало пажљивије погледамо структуру прве строфе можемо уочити и контрасте између неких речи.

шума	обала
море	сунце
чемпрес	бор

У овој строфи имамо архаизме: *зрцалиици се* – огледати се, *целиваици* – љубити, а и придев *жраниици*, у значењу чврсто, постојано. Ови архаизми дају песми нову уметничку димензију. Међу архаизмима своје место налази и придев *шојал* у коме запажамо одсуство преласка *л* у *о*. Услед ових архаизама пејзаж мора добија озбиљан изглед, а природа окупана сунцем виђена је као нешто гранитно, јако и чврсто, што досеже до самога свода, постојано и трајно, у односу на све остало. Ова строфа одише мирноћом и имали бисмо утисак да је време стало да није површине која шушти и целива стене. Шуштање, још једна оноματοпеја, чврсто нас везује са природом, а површина која шушти и целива стене и горе, које се зрацају, једини су покрети у строфи која одише миром, чистотом и спокојством које он доноси. Као и у претходној и у овој песми имамо један контраст:

свод	дно
------	-----

Стилска фигура која повезује чула – синестезија, присутна је током целе песме. Површина шушти, а свод се светли, повезују се чуло вида и слуха, у циљу што потпуније слике и утиска мира и тишине.

Трећа строфа обилује инверзијама: *прах сунчани*, *сребрни галеб понекад се види*. Ове инверзије употпуњују ритам песме. Ова строфа састоји се од две реченице, за разлику од претходне две код којих целу строфу чини по једна реченица. У трећој строфи прва два стиха и трећи до цензуре чине прву реченицу: *Прах сунчани ирејици над испраним песком, и сребрни галеб понекад се види, свеицуца над водом*. Сунце, или сунчеви зраци, сада су сунчев прах, који трепти над испраним песком. Целина се замењује једним њеним делом, дакле у питању је синегодох. Оноματοпеја се, дакле, јавља и у овој строфи, и подражава мирноћу острва, на коме нема већег покрета од шуштања, треперења, светлуцања. Ова оноματοпеја јавља се по други пут у песми, трепери, слан и модар, мирис у првој строфи, а сада сунчани прах. Завршетак ове реченице је неочекиван, његов стилски ефекат је да створи утисак мира. Реченице постају све краће. Следећа реченица почиње везником и: *И миришу хриди*, што значи да је мисао започета у претходној реченици прекинута, а управо претходна реченица је могла

бити подељена на чак три, од који би последња mogла да се настави овом реченицом... Овако испрекидане реченице служе да створе утисак успорености и мира. Прва два стиха су дакле могла да чине једну реченицу, а друга два другу, међутим, овакав низ реченица даје другу динамику песми, и захваљујући њој преовладава мир и тишина у овој слици острва. У овој строфи епитети су: *сунчани, сребрни, исирани, модријем*. Сви ови епитети креирају визуелни доживљај песме. Преовладавају боје: сребрн, модар, томе се прикључују сунчани и испрани који дају утисак светлости. Чак и галеб светлуца над водом. Визуелни доживљај ове строфе је, дакле, светлост. Чуло вида опет се повезује са чулом мириса, па и у овој строфи имамо синестезију, сада миришу хриди, мирисом од риба и модријем вреском. Епитет модар дат је у својој архаичној форми: *модрији*, иако се овај облик подудару са компаративом. Међутим у питању није компаратив, већ архаични облик придева модар, у функцији епитета, који одређује именицу *вресак* – биљку са ситним лишћем и љубичастим цветовима. Хриди миришу мирисом од риба и модрим вреском, а чуло вида и мириса се стапају и дају потпуни доживљај острва у подне.

У песми имамо две слике, слику природе и стања у души лирског субјекта. Цела прва слика у песми, панорама острва, испуњава ове три строфе. Прва слика нам показује место на коме се лирски субјекат налази, то је острво пуно чепреса и бора, спарно је, мирише на море. Слан и модар мирис трепти, горе су љубичасте и гранитне, површина мора целива стене, прах трепти над испраним песком. Ништа се не чује, не миче, површина шушти и одише свежином. Описом ове слике доминира мирис на који нас песник подсећа и на почетку и на крају.

У четвртој строфи мирноћа пејзажа преноси се на лирског субјекта. Стихом: *и у својој души продужено видим ово мирно море*, видимо једно потпуно стапање са природом, али и то да се мирноћа природе продужава у души лирског субјекта. После три строфе песник уводи лирског субјекта у песму казујући како и он осећа тај мирис и мук. Синестезија у овој строфи огледа се у спајању чула слуха и вида. Тишина је оно што доминира овом строфом, а долази до спајања две тишине, песничке тишине и тишине острва. Море је сада мирно, нема шуштања и као да је пејзаж ишао ка самом подневу, када све стаје и више нема звукова. У овој слици тишине блед обзор – видокруг, небо, протеже се и пуши. Горе су љубичасте, али је и даље све у знаку светлости. Обзор не само што је блед, већ се и пуши, као да је запаљен од подневног сунца. Спајање тишине, песничке и тишине острва, централни је мотив ове строфе. Она показује доживљај доба дана субјекта, чији су тело и душа у сагласности са њим. Он посматра подне на острву идући од мора, преко шума олеандра – украсног дрвећа, до обзора, дакле, одоздо навише. Редослед је супротан контрасту који се јавља у другој песми, где се горе гранитне до свода зрцају у дну. Можда можемо рећи да и сама ова два редоследа чине контраст?

У петој строфи, песник се поново враћа природи, а пејзаж, који је полако напредовао ка подневу, коначно стиже до потпуног мира и тишине. Сада не шуште вали, ономапопеја, која је и овде присутна, ту је да дочара тишину. Овде имамо скраћени облик множине: *вали*. Као и претходне и овај архаизам доприноси уметничкој вредности песме. Обале немо стоје, оне су сребрнасте, а сунце младо и крупно. У овој строфи преовладава чуло вида и светлост: сунце светли и пали, а галеб светлуца. Тај визуелни доживљај допуњује мир, које је подне коначно донело са собом. Цела песма кретала се ка подневу, које је најмирнији део дана, а тело и дух лирског субјекта су у хармонији са њим. Само у последњем

стиху налазимо три реченице: *Галеб још светлуца. Мир. Свуда је подне*. Кратке и испреkdане реченице стварају утисак успорености и мира. Подне нам доноси тај мир и тишину. Ритам песме је најспорији на крају, када је највећа врућина, све је светло, а обале и вртови стоје и више се ништа не креће, осим што галеб још светлуца. Галеб је симбол слободе, али у овој песми и светлост, мир, чистота и бесконачност из природе добијају своја духовна значења и тиме и сами постају симболи.

Закључак

Можемо закључити да је композиција песме смисаоно и формално обликована до савршенства. Формални апекти остварују ефекат мирноће, и оно што се осећа на семантичком плану остварено је језичким средствима. Између ова два плана остварен је склад, јер као што наводи Јелена Јовановић „Тек пуни склад на свим релацијама даје оно што се зове добра композиција“ (Јовановић 2001: 86). Мирноћа којом одише песма постигнута је симетријама, контрастима, стилским фигурама и то пре свега: епитетима, оноματοпејом, синестезијом, синегдохом, персонификацијом. Тек захваљујући овим језичким средствима, песма оставља естетски доживљај тишине и мира. За утисак мира, који је уједно и крајња порука песме, најзаслужније су инверзије, распоред реченица и њихова дужина. Ови елементи стварају утисак мира који се и помиње у задњем стиху где та сама реч, као најважнија, чини уједно и реченицу. У овој песми мир је последица усклађености човека са природом, а колико је мир, спокојство, битно за човека Дучић је и сам написао у својим есејима уоквиреним под називом *Благо цара Радована* (Дучић 1996: 84):

„Највећи проблем човеков, то је спокојство у зивоту. Спокојство је стога једино сто је он вечито тражио, и једино што никад није нашао. Све велике вере и филозофије ишле су за тим да човеку најпре улију у душу спокојство. Другим бићима је довољно да имају храну и пребивање па да буду спокојна, и чак радосна, а једино човек може постићи и сва богатства и све благодети, па да ипак остане неспокојан... Ако човек пун темперамента доноси често људима пуно радости, ипак само човек спокојан доноси мира... Спокојство даје узвишен изглед и људима и стварима...“

Закључићемо, на крају, да лепоту овој песми даје њена формална структура обједињена стилским фигурама. Тек заједно, ова два плана чине естетику структуре ове песме, утисак који она на нас оставља и поруку коју у себи носи. У њој се јављају бројне стилске фигуре које доприносе тој естетској структури: епитети, персонификација, синестезија, метафора, инверзија, оноματοпеја, синегдоха. Стилске фигуре, наравно ни једној песми не прибављају статус вредног уметничког дела (Ковачевић 2000: 369), али њихова функционалност, удружена са формално – језичком структуром, иде у прилог ономе што су о овој песми рекли многи књижевни теоретичари.

Литература

- Дучић 1996: Ј. Дучић, *Благо цара Радована*, Београд : Моно
 Јакобсон 1966: Р. Јакобсон, *Лингвистика и поезика*, Београд : Нолит
 Јовановић 2001: Ј. Јовановић, *Поејска грамајика Васка Поје*, Београд : НДПСЈ
 Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и грамајика стилиских фигура*, Крагујевац

LINGUOSTYLISTIC ANALYSIS OF POEM *NOON* WRITTEN BY JOVAN DUCIC

Summary

In this particular paper the author gives his analysis of the poem *Noon* written by Jovan Ducic, taking into account the levels of formal semantics and linguistics. As regards the level of formal linguistics, the attention is mostly drawn to paradigmatic and syntagmatic relations that a lexical unit has with other units. This thorough analysis reveals an entire network of contrasts and structures within the poem itself where the words are mutually copied and interconnected. Due to the analysis of sentences' length and arrangement it is possible to establish and discern an interconnection of sentences and rhythm within the poem itself. Regarding the level of formal semantics, the focus is on the style figures of speech, their number, arrangement, representation, rhythm and intonation of the poem. The conclusion is that both formal and semantic level of the poem constitutes its aesthetics, leaving a certain impression upon the reader along with the message that is conveyed through the poem itself.

Key words: Noon, paradigmatic level, contrasts, word structure 'in the mirror', style figures of speech.

Jovana Tomić

Соња Миловановић¹
Београд

СТИЛСКО-СЕМАНТИЧКЕ ОДЛИКЕ ПЕСМЕ ЈЕФИМИЈА МИЛАНА РАКИЋА

У овом раду настојимо да анализом стилско-семантичких одлика песме *Јефимија* Милана Ракића сагледамо новине које је овај песник увео у српску поезију с почетка 20. века. Пошто су ове одлике уочљиве и на формалном и на садржинском плану, и у версификацији и у идејном њеном слоју, лингвостилистичком методом покушаћемо да установимо промене на плану ритма, као и неке, по нашем виђењу, особене али и кључне семантичке квалитете песме. Ове друге се односе на односе прошлости и садашњости и светлости и таме. И ритмички и тематско-мотивски слојеви, како наша анализа показује, потврда су семантички богатог значења и естетске упечатљивости песме.

Кључне речи: стилистика, семантика, ритам, тама, прошлост

Уводне напомене:

1. У општем погледу на новине које је Милан Ракић увео у српску поезију почетком 20. века, а које је и сам песник формулисао у једном интервјуу – да је то нов језик с новим осећајем (Ђосић 2002: 139-140), песма *Јефимија* спада у она остварења у којима су те новине итекако видљиве. То се пре свега односи на ритам чије изражајне могућности Ракић проширује у односу на дотадашњу нашу песничу традицију, мењајући како однос према укалупљеним метричким границама и синтаксичким целинама, тако понегде уводећи и прозни ритам и колоквијалну лексику (исп. нпр. Којен 2010: XXII-LII). Такође, и на тематском плану у овој песми су, и као целини за себе и, што је посебно важно, као делу циклуса *На Косову*, предочене неке специфичности Ракићевог песничког сензибилитета, пре свега кроз односе прошлости и садашњости и таме и светлости.

Пошто се наша анализа тиче и формалног (метричког) и семантичког плана, покушаћемо да видимо колико су они један с другим комплементарни.

ЈЕФИМИЈА

Јефимија, ћерка господара Дrame,
И жена деспота Угљеше, у миру,
Далеко од света, пуна верске таме,
Везе свилен покров на дар манастиру.

Покрај ње се крве народи и гуше,
Пропадају царства, свет васколик цвили,
Она, вечно тужна, на злату и свили
Везе страшне боле отмене јој душе.

Векови су прошли и заборав пада,
А још овај народ као некад грца,

1 sonja.kovljanic@gmail.com

И мени се чини да су наша срца
 У грудима твојим куцала још тада,
 И у мучне часе народнога слома,
 Кад светлости нема на видику целом,
 Ја се сећам тебе и твојега дома,
 Деспотице српска с калуђерским велом!

И осећам тада, да, ко некад, сама,
 Над несрећном коби што стеже све јаче,
 Над племеном које обухвата тама,
 Стара Црна Госпа запева и плаче...

2. Да је Ракић увео нов ритам и нове интонацијске могућности у српску поезију, конкретно у стиховима којима је стварао – јампском једанаестерцу и трохејском дванаестерцу, данас у књижевној науци, чини се, нема спора. Неки тумачи чак сматрају да је Ракићево песништво, уз песништво Дучића и Пандуровића, радикално раскинуло са дотадашњом традицијом српске поезије и на ритмичком и на семантичком плану (Којен 2010: XXII–LII). Неслагање се једино може пратити у томе колико је он својим збиркама одиграо кључну улогу у модернизацији српског стиха, која се понекад приписује другим песницима (Дучићу и Дису; о томе в. М. Павловић 1974: 141–150). Ипак, према најновијим истраживањима, неспорно је да је он увео нов ритам у нашу поезију, који неки пак сматрају преломним моментом у њеном развоју (нпр. Ђурчин, Којен, Петковић, Делић и др.).

2.1. У могућностима проширења интонационо-мелодијских изражајности нашег стиха с почетка 20. века Ракић је допринео низом померања на метричкој равни. Значајне новине у том погледу су неподударност између метричке и синтаксичке границе стиха. Наиме, поезија до Дучића и Ракића, закључно са Војиславом Илићем, прати „једноставне синтаксичко-интонационе организације стиха, која готово увек чува паралелизам метра и синтаксе” (Којен 2010: XIV), односно једнакост метричких (полустих, стих и строфа) и синтаксичких јединица (синтагма, клауза и реченица). Ракић такву устаљену организацију мења низом новина: често померање цезуре, изразита опкорачења, синтаксичка отвореност строфе (пренос мисли из строфе и строфу). У песми *Јефимија*, коју чине пет катренских строфа трохејског дванаестерца, мисаоно заокружених, дакле без преноса мисли из строфе у строфу, од наведених карактеристика само једном имамо опкорачење: у трећем стиху треће строфе: *А мени се чини да су наша срца / У грудима твојим куцала још тада*, али је ритмичка структура стиха изразито усталасана. Погледајмо следеће примере ритмичког сечења:

Јефимија, ћерка //господара Дrame	
И жена деспота //Угљеше, у миру,	(метричка граница)
Јефимија, /ћерка господара Дrame/	
И жена деспота Угљеше,/ у миру,/	(синтаксичка граница)
.....	
Покрај ње се крве//народи и гуше	(метричка граница)
Покрај ње се крве народи /и гуше	(синтаксичка граница)
.....	
Она, вечно тужна,// на злату и свили,	(метричка граница)
Она,/ вечно тужна,/ на злату и свили,	(синтаксичка граница)
.....	

И осећам тада //да, ко некад, сама, (метричка граница)
 И осећам тада да, /ко некад, /сама, (синтаксичка граница)

Најупечатљивије ритмичко сечење стиха у песми налази се у првом стиху друге строфе: *Покрај ње се крве народи и гуше*. Поступком пермутације стандардни реченични ред: *покрај ње се народи крве и гуше* онеобичен је и отежан премештањем (уметањем) именице између два глагола (*крве* и *гуше*), што на метричкој равни доводи до измештања цезуре из канонског положаја на средини стиха, односно иза шестог слога – овде је она померена на крај стиха и налази се након деветог слога.

2.2. Ритмичко нијансирање, осим горе наведених примера синтаксичке и метричке неподударности, постигнуто је још и другим синтаксичким поступцима: осамостаљивањем реченичних чланова и пермутацијом. У *Јефимији* је просто издвајање реченичних конституената често и врло изразито (детаљно о овом поступку в. Ковачевић 2000: 343-345). Ево примера:

- а) након властите именице *Јефимија*, апозицијом су издвојени њено порекло и сроднички односи. Апозицију овде чине две напоредне именичке синтагме спојене везником и: *ћерка господара Дrame и жена деспоиша Угљеше*;
- б) одмах након овог реченичног конституента прилошки и придевски детерминативи: *у миру, далеко од светиша, ђуна верске шаме* посебне су интонационе целине. Функција запете овде има и стилску вредност – дужим паузама сегментима се приписује семантичка самосвојност и тиме емоционално и смисоно боје искази;
- в) у трећем стиху друге строфе запетама је издвојена синтагма вечно тужна, која долази након субјекта – *она*. Тако и ова квалификативна одредба уз именицу емоционално боји исказ.
- г) најизразитије издвајање реченичног конституента је у последњој строфи, у њеном почетном стиху: *И осећам шата да, ко некад, сама*. Паузе након сваке запете стварају ритмички валер у коме сваки део интонационим таласањем доприноси семантичкој и емоционалној експресивности.

Дакле, овде се на више примера уверавамо да је пауза, то јест „цезура више него присно повезана са смислом и његовим вијугањем, па је зато она, иако неизговорена, најосетљивији део изговорене реченице (...) интонационо издвојен реченични члан се поставља у посебан однос према околним чињеницама. Тај податак као да не припада одређеној позицији у исказу, већ се везује за све остале на подједнак начин, тако да лебди изнад њих...” (Ковачевић 2000: 344). Управо ово последње запажамо на издвојеним члановима: *у миру// далеко од светиша// ђуна верске шаме// она, вечно сама// да, ко некад, сама*. „Поступком издвајања обавезно се уводи... допунска узлазна или силазна интонација тако да се добија „синтаксички низ с активираним ритмичким потенцијалом” (Ковачевић 2000: 344).

2.3. Ритмички потенцијал је, поред поступка издвајања реченичних чланова, оснажен (стислики активан) и поступком пермутације. Пермутиран реченични ред запажамо на неколико примера, од којих се два истичу ретком употребом, те и посебном стилском ефектношћу:

- а) *пропадају царства, деспоишице сриска, (покрај ње) се крве народи и гуше, ошмене јој гуше*.

У овим синтагмамама измењеним редом речи фокус је на пермутованој, постпонираној, лексеми: *царсџива, срџска, народи*, док је у последњем примеру интерполираном енклитиком заменице 3.л.ј. (ж. рода) акценат и на придеву и на именици. (О свим врстама Ракићевог комбиновања в. Милановић 2007: 362-369).

2.4. Са семантичког и стилског становишта важно је још једно иштицање. То је понављање именице из наслова на самом почетку песме. Личност о којој се пева – и насловом и његовим понављањем – ставља се у средиште читаочеве пажње. А познато је да фокализован реченични члан искакнут на почетку текста носи емфатички акценат. Зато понављање овде има стилски ефекат “поентирања” (информативног климакса).

„Оваком *антиципацијом* фокуса, парцијалном или тоталном, иштицање фокуса се повећава, поготово ако реченица почиње њиме, али се то постиже на рачун упечатљивости нефокализованих чланова који долазе после фокуса, јер се они осећају као делови од споредног комуникативног значаја. То се огледа и на интонацији, која се спушта од фокуса до краја реченице.” (Поповић 1978: 126).

Дакле, у првој строфи *Јефимије* интонационо тежиште је на почету стиха, на првој њеној речи, након чега се интонација спушта до пред сам крај другог стиха, да би се поново благо подигла (синтагмом у *миру*) са каденцом на крају песме. Са семантичког становишта оваквим иштицањем фокуса отвара се однос лирског субјекта према личности о којој пева.

Улогу фокализованог члана са емфатичким акценатом има и лична заменица она у другој подструктури. Ова заменица је у корелативном и коплементарном односу са властитом именицом (Јефимија), као што су и њихови детерминативи формално (издвајањем) и смисаоно у вези. Она је овде емфатичка заменица („заменица са значењем иштицања, појачавања или супротстављања”, в. Симеон 1969: 751).

Емфатичност и стилогеност постигнуте су и на крају песме – у последњем стиху Јефимија је названа Стара Црна Госпа. Овим антаномастичким перифразичким описом опет се у први план постављају њена личност и судбина. Са формално композиционог решења тако се заокружује прича о Јефимијином лику, о њеном породичном и државном идентитету и интегритету. Синтаксичко понављање субјекта Јефимија : Она: *Стара Црна Госпа* композицију песме чини и структурно заокруженом.

3. Поред ове формално-идејне кохерентности у композицији песме, на парадигматској равни истиче се још један међустрофни синтаксички паралелизам. Реч је о завршним стиховима прве и друге строфе. Потпуна синтаксичка симетричност: П-О (прави) – О (неправи), уз поновљени глагол вести, ове стихове поставља у однос граматичко-синтаксичке, али и смисаоне напоредности:

Везе свилен ђокров за дар манастиру / Везе стџрашне боле оџмене јој душе

Синтаксички изоморфизам (синтаксички идентитет) има пандан на семантичкој равни, а пуна уравнотеженост израза оставрује кохезију прве две строфе.

4. Кохезија и кохерентност текста огледају се и другим лексичким и синтаксичким изборима и комбинацијама који се укрштају кроз целу песму.

4.1. Цео први стих и готово целина другог апозицијом (синтаксички), односно експанзијом (стилистички): *Јефимија/ћерка џосџодара Дрaме/ И жена де-сџоџа Уџљеше*, именују личност о којој се пева и њено историјско и породично порекло. Јефимијин идентитет, њена лична судбина, али и историјска улога, како смо мало пре показали, још се два пута у песми истиче – у четвртој строфи

завршним стихом: *Десјошнице срјска с калуђерским велом*, и завршним стихом пете строфе и уједно песме: *Штара Црна Госја зайева и йлаче*. Овим парадигматским именовањем и квалификацијом Јефимије, као и променом тона (од описа до екскламације), појачава се песников однос према њој и смисаоно истиче њена улога у националној историји и свести српског народа. Структурним понављањем, али и проширењем Јефимијине карактеризације – први пут као државнице и монахиње, други пут као митске фигуре, светитељке – њен лик прераста од реланог до симболичког. (О непосредној Ракићевој инспирацији његове визије Јефимије писао је С. Винавер доводећи је у везу са сликом Пависа де Савана „Света Женевјева бди над заспалим Паризом”, односно ликом и улогом Света Женевјева као заштитнице једног племена, града, народа, културе (Винавер 1953). Таква Ракићева визија Јефимије чини нам се да је управо предочена у песми како већ помињаним њеним сталешким описом, што наликује почетку летописа (на ово занимљиво виђење упућује Којен 1998: 304), дакле, смештањем личности у њено време и простор, тако и песниковим довођењем у везу вишевековне удаљености, брисањем дистанце, и то поново у преломним тренуцима наше историје, када он Јефимију види као заштитницу која запева и плаче над својим несрећним народом).

5. И другим парадигматским укрштањима у песми развија се опис Јефимије и њен однос према народу, али и однос песника према њој: Синтагме у *миру*, *далеко од светиа* кореспондирају са синтагмама: *вечно шужна* (друга строфа) и *ко некад, сама* (последња строфа), а синтагма *йуна верске йама* са првим и другим стиховима четврте и другим и трећим стиховима пете, завршне, строфе као ритмичким целинама: *и у мучне часе народнога слома/ кад светлостии нема на видуку целом, над несрећном коби сјоо сйеже све јаче/ над йлеменом које обухвайиа йама*.

5.1. У овим примерима назначене су две кључне песникове идеје: с једне стране, однос светлости и таме, а с друге, Јефимијин положај у њеном времену и у историјској свести српског народа, чиме се изражава и песников однос према њој.

5.2 Лексема *йама*, односно њена контекстуална значења, представљају једно од семантичких стожера целе песме; на то указује и формално и смисаоно истичање. Формално, ова лексема се оба пута појављује на истом месту – на крају трећег стиха прве и последње строфе. Смисаоно, њено се значење мења, и то од конкретног ка апстрактном плану.

Прво нам се поставља питање како схватити значење синтагме *йуна верске йама*, односно *верска йама*? Свакако је јасно да се ради о онеобиченом значењу, на шта одмах предочава парадокс у основи овог лексичког споја. Али како је тај парадокс предочен? Квалитатив *верска*, односно лексема *вера*, одмах нас упућује на духовно, на апстрактно, па асоцијативно и на *свештлост*, која, употребљена у пренесеном смислу, треба да означава наду, утеху, спокој. Са таквим значењем у основи (духовно, апстрактно, позитивно) лексема *верска* у датом синтагматском споју то прености и на дотичну реч – *йама*. Међутим, тама овде није апстрактна појава, како нам парадокс и не дозвољава да њено значење поједностављено схватимо, већ је она стварна, реална, конкретна тама – то је тама верске ћелије. Како се онда ова два, на први поглед семантички конфронтирана, значења мире? Значење је умерено јер се, рекли бисмо, мисли на монашку усамљеност коју најстрожа вера прописује, на изопштеност и скрушеност који се конкретизују у тами ћелије. Верска тама се из апстрактног плана пребацује у конкретни: духовна особина конвертира у монашку ћелију. Верска тама је опосредована монашка ћелија у којој Јефимија проводи своје дане везући похвалу

кнезу Лазару. Оваквим лексичким избором и комбинацијом оживљен је асоцијативни механизам заснован на необичним, парадоксалним, и врло ефектним семантичким укрштајима. (Упоредимо ли ову комбинацију са њој потпуно прозрачном *јуна монашке шаме*, или још огољеније: *јуна монашког мрака*, одмах је јасно о каквој је семантичкој разлици реч, и колико се стилски ефекат и сугестивност описа драстично мењају.)

5.3. Да су духовно и световно, апстрактно и конкретно спојени у ефектну мисаону слику, наговештено је и претходном синтагмом *далеко од светиша*, где предлог *далеко* не значи првенствено просторну, већ духовну дистанцу. Такво нам виђење потврђује и почетак наредне строфе: *Покрај ње се крве народи и гуше*. У вези са претходном строфом, адвербијалним синтагмама *покрај ње : далеко од светиша* ствара се још један семантички рез: наиме, ове граматички истородне јединице – одредбе места – упућују на семантички парадокс. Прво се каже да је Јефимија далеко од света, а потом да се поред ње народи крве и гуше. Предлог *покрај* који означава „1.а. да се што врши или налази у непосредној близини: поред, уз, близу” (РМС 2007: 631) супротан је предлогу *далеко*, као што и падежни атрибути ових синтагми стоје у семантичкој супротности: *ње (она): свети*. Тако се, наизглед парадоксом, дочарава Јефимијина позиција и у свом времену. Међутим, за надтекстовну целину ови антонимни предлози супротни су по значењу само на први поглед и у свом буквалном значењу. Мисли се, у ствари, на даљину профаног у односу на самоћу монашког живота.

5.4. За разлику од првог примера са лексемом тама (*верска шама*), где смо антиподну лексему *свештлост* откривали посредством аналогичја и асоцијација, други пут лексема *шама* експлицитно је опонирана лексеми светлост из претходне строфе: *И у мучне часе народнога слома / Кад свештлости нема на видуку целом*, која је и овде у пренесеном значењу вера, нада у боље сутра. Уместо светла, племену прети тама – несрећа, па можда и пропаст. Тама овде није ноћна, реална тама, на шта нас мисао прво наводи, већ свеопшта тама, духовна тама, тама за српски народ. Њено се значење истиче и средишњим стиховима четврте строфе: *Над несрећном коби шито сипеже све јаче / Над племеном које обухвата шама* који и формално асоцирају на судбински обруч који прети српском народу. Анафоризовано *над* увод је у метафоризовану представу несреће, а граматичко-синтаксичка симетричност поновљених објеката предочавају таму као ланчано збивање. Ове две лексеме (светлост : тама), супротне по значењу, представљају комплементе.

5.5. У оба случаја, међутим, где се експлицитно наводи реч *шама*, било да је парадоксом или метафором посредована, слика постаје симболична. Једном је ова лексема употребљена у конкретном значењу, али га је због конфронације са другом лексемом онеобичила, други пут је она антоним са лексемом *свештло*. У првом случају на то наводи већ сам лексички спој у датој синтагми, а у другој реална слика прераста у апстрактну и симболичку.

Дивергентно семантичко значење лексеме *шама* продубљује идејни слој песме. Не само што се формално понавља реч тама која различитим семантичким потенцијалом уводи семантичку разноликост (семантичко повезивање: ћелијска тама / тама једног народа), већ се и читава слика усложњава: ове две строфе стоје у односу смисоне повезаности.

6. Поред формалне подударности – понављања истих лексема чиме је остварен међустрофни паралелизам – постоји још једно место у песми где је имплицирана предочена тама. То место је први стих треће строфе: *Векови су прошли и заборав њага*, односно синтагма *заборав њага*. Метафора у основи ове синтагме

реактивира значење лексеме *заборав* и посредно стоји у вези са мотивима таме и светлости: као што пада (физичка) тама по којој се не види, пада и духовна тама по којој се заборавља (зато заборав пада). Тама је заборав².

7. Изванредан спој реалног и апстрактног, материјалног и духовног, као у примеру *верска њама*, остварен је и довођењем у везу завршних стихова прве и друге строфе. У њима је поновљен исти граматички образац: глагол + прави објекат + неправи објекат. Формално се понавља исти глагол, док се на принципу сличности и разлика пресликава садржај правог објекта.

Свилен њокров : стирашне боле

(Материјално, реално, видљиво) (духовно, апстрактно, невидљиво)

Синтаксички паралелизам основ је семантичком пресликавању. Нематеријално, душевно, оваплоћује се у уметничком делу које опстаје, наставља да траје и у смутним временима једног народа. Успостављена је семантичка аналогја заснована на, у основи, супротним значењима, односно импликацијама тих значења:

везе: пропадају / стварање: урушавање

Естетска упечатљивост ових слика није само у вештом пресликавању материјалног у духовно, у везу свиленог покроба, у утискивању у њега сопствених боли због колективне несреће једног народа, у чему је Ракић постигао изврстан уметнички квалитет, већ у самом тренутку Јефимијине патње чији су дубина и домет неизрециви, и стога врло сугестивни. Племенитост једне радње у стварању уметничког дела огледа се и кроз сам процес дате радње, дуготрајан, готово непрекидан, као што се и колективна драма народа понавља у историји. (На историјску коб трагичних услова на овим просторима упућује и стих: *А још овај народ као некада жрца*). У том вишку смисла лежи тајна ове песме Ракићеве песме. Њен вез на злату и свили, *Похвала кнезу Лазару*, наставља се у песничким мислима, односно у његово време (*И мени се чини да су наша срца у жрудима твојим куцала још тада*). Дакле, поистовећивање, идентификација Јефимије са несрећном судбином народа путем уметничког дела сада се продужава песничким поистовећивањем са њом, па и народом коме припада. Јефимијин симболички вез тако се наставља и у будућности.

8. Иако нам тема рада, а и простор, не дозвољавају исцрпнију анализу и осталих језичко-стилских поступака којима се постиже естетски ефекат читаве песме, поменимо неке врло упечатљиве поетске слике, онеобиченог израза:

8а) Већ помињани структурно онеобичен исказ *њокрај ње се крве народи и гуше*, сликовитост темељи на глаголима *крвиџи се* и *жушиџи*. Глагол *жушиџи*³ овде није употребљен у свом денотативном, већ у конотативном значењу: као што се међусобно крве, дакле, убијају, тако се народи и гуше, у смислу уништавају. Стих/исказ стилски је ефектан измештањем (односно елиптирањем) речце *се* на његов почетак.

2 Лексема *заборав* овако је у Речнику српскога језика дефинисана - ово су нека од значења л. з.: 1. губитак сећања на некога или нешто, нестанак нечега из сећања; 2.а) одсуство свести о нечему, непостојање нечега у мислима: имати осећај заборава; • пасти (падати), отићи (одлазити) у ..(под вео заборава), РМС 2007: 381.

3 Под фигуративним значењем за овај глагол несвршеног вида стоји: "не дозвољавати нечему да се развије, савлађивати, сузбијати; онемогућавати: (устанак, штрајк, побуну, јавну реч, слободу), Речник српскога језика, Матица српска, Нови Сад, 2007: 238.

8б) И глагол *крвиџи* се има јачу конотативну моћ у односу на синоним *убијаџи се*. Својим звучним и семантичким потенцијалом оживљава слику боја/битке.

8в) Цео овај исказ гради упечатљив контраст са синтагмом из претходне строфе: *у миру, далеко од свеџа*, као и наредним: *она, вечно сама*.

8г) Синтагматским бликовима: *џропајају царсџва, свеџ васколик цвили* – хиперболично је представљено урушавање једне материјалне и духовне моћи (царства) и згуснуто представљена народна несрећа: синегдохом (*свеџ = срџски народ*) хиперболом (*васколик*) и метафором (*цвили*⁴ = *номоћно, болно зајомаже*) предочава се свеопшта несрећа, њено трајање (глаголи у презенту) и погубност. Архаична лексема *васколик (свеколик)* своју улогу има у призивању и поистовећивању далеких времена.

8д) Поистовећивању векова, брисању временске удаљености, односно разлика, доприноси и већ помињано истицање песникове емотивне блискости према Јефимији, готово до уосећавања: *И мени се чини Да су наша срца/ у џрудима џвојим куцала још џада; Ја се сећам џебе и џвојега дома; И осећам џада да код некад, сама...* Непосредно успостављање емоционалне везе изражено је и апострофом Јефимије: *Десјоџице срџска с калуђерским велом!* Овом стилском фигуром, оживљањем песниковог односа према Јефимији, читав исказ је емфаза⁵.

8е) Стилске фигуре акустичке природе које поспешују семантичку страну ритма у песни *Јефимија* су: алитерација: често понављање сугласник с у стиху: *Десјоџице срџска с калуђерским велом!*; асонанца (повнављање вокала а на крају готово сваке речи исказа): *Стара Црна Госпа запева и плаче, или вокала е Везе сџрашне боле оџмене јој душе*.

Закључне напомене:

Уколико имамо на уму неке од узајамних критеријума које би ваљало уважити приликом интерпретације, па и вредновања неког књижевног дела, а то су: време у коме је дело настало, тема дела, и начин на који је она обрађена (индивидуални стил аутора), можемо закључити да је Ракић с једне стране развио могућности српског стиха ритмички, али и да је те могућности саобразио теми о којој пише (а која га је непосредно обузимала) и начину на који је обрађује. О томе је својевремено писао и М. Ђурчин, оглашавајући се убрзо по објављивању Ракићевих *Песам* и *Нових песма* (Ђурчин 1912: 851). Имајући у виду и доба у којем је живео и улогу конзула коју је у Приштини обављао пред први Балкански рат, али и опште уметничке – универзалне квалитете једног дела, Ракић је успео да оствари естетски упечатљиву песму. То је учинио успостављајући однос према времену прошлом и садашњем преко личности Јефимије која од реалне прераста до симболичке фигуре, као и његовог непосредног доживљаја и ње и тог времена (зато се временско-духовни односи преплићу и имају емоционално-експресивну улогу), али и семантичким потенцијалом лексеме тама. Ти односи важни су не само као општи уметнички принципи на идејном плану већ и као конструктив-

4 “Цвилети, цвилим, несвр. – 1. испуштати пригушен пискав глас (од бола, жалости и сл.), јаукати, јадиковати, пиштати”, Речник српскога књижевног језика, Матица српска, Нови Сад, 1976, стр. 770.

5 „читав исказ проткан емоцијама које извиру из смисла, а изражене су јаким реџима, назива се емфазом. Ефективност емфазе расте само до извесне мере, до извесне границе, преко које постаје сметња, постаје фактор стилске атрофије“. (исп.: Симић 2001: 234-235).

ни принципи који, када су тако остварени, с формалне и тематске равни дела, стварају динамизам песме и њену естетску вредност.

Цитирана литература:

- Винавер 1953: С. Винавер, *Нова Јефимија*, Београд: Република, 26. Мај 1953.
- Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и грамадика стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин
- Којен 1988: Л. Којен, *Структура српског стиха*, Нови Сад: Издавачка књижара Зора Стојановића, Нови Сад
- Којен 2010: Л. Којен, *Антологија српског песништва 1900–1914*, Београд: Чигоја штампа
- Павловић 1974: М. Павловић, *Поезија и култура*, Београд: Нолит
- Поповић 1978: Љ. Поповић, *Експресивна сегментација реченице и њена комуникативна структура*, Зборник за филологију у лингвистику XX-2, Нови Сад: Матица српска
- РМС 2007: Речник српског језика, Нови Сад: Матица српска
- Симић 2001: Р. Симић, *Општа стилистика*, Београд: Јасен
- Симеон 1969: Р. Симеон, *Енциклопедијски речник лингвистичких назива I-II*, Загреб: Матица хрватска
- Ђосић 2002: *Десећ писаца – десећ разговора*, Бор: Народна библиотека Бор
- Ђурчин 1912: М. Ђурчин *Версификација Милана Ракића*, Београд: Српски књижевни гласник, књ. XXXVIII, бр. 11, стр. 842–851.

STYLISTICS AND SEMANTICS CHARACTERISTICS OF POEM JEFIMIJA BY MILAN RAKIĆ

Summary

In this paper our focus is on stylistics and semantics characteristics of the poem *Jefimija* written by Milan Rakić, in an attempt to understand how did this poet innovate the Serbian poetry of the 20th century. As these characteristics are perceivable on both the formal and the thematic structures, on its versification and the conceptual planes, we will use linguo-stylistic method to demonstrate changes on the rhythmic plane as well as some personal but, as we consider, key semantic qualities of the poem. The later relate to two relationships: relation between past and present and relationship between light and darkness. Both rhythmic and thematic-motif planes testify to the semantically rich meaning and esthetic success of the poem.

Key words: stylistics, semantics, rhythm, darkness, past

Sonja Milovanović

Тијана Биберџић¹
Крађујевац

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧКА АНАЛИЗА ПЕСМЕ ВЕЧЕ НА ШКОЉУ АЛЕКСЕ ШАНТИЋА

У раду се наводе и испитују језичко-стилска средства у песми *Вече на шкољу* Алексе Шантића. Применом стилистичких метода појашњава се стилистичка структура песме и њено функционално-стилистичко јединство. Проматра се како писац бира језичка средства за изражавање мисли и на који начин од тих мисли ствара целину. Посебна пажња се посвећује слојевитости текста и коегзистенцији његових слојева. Песма се најпре посматра као целина а затим се разматрају њени различити нивои: метрика и версификација, синтаксичка структура, лексика и семантичка структура. Циљ ове лингвостилистичке анализе је да се покаже како избор песника никако није произвољан, сваки елемент песме има могуће интерпретативно значење. Шантић користи различите језичке нивое да пренесе значење и поруку песме читаоцима.

Кључне речи: стил, фонолошке карактеристике, синтакса, лексика, семантичке карактеристике

Увод

У раду је кратко дата Шантићева биографија, затим се обрађује садржај песме, формално-језички план односно фонолошке карактеристике, синтаксичке, лексичке карактеристике и семантички план који обухвата стилске фигуре.

Стилистичке методе нам омогућују рода реконстришемо песму. Применом ових метода, односно стилистичким описом, у могућности смо да увидимо и објаснимо стилистичку структуру песме и утврдимо њено функционално-стилистичко јединство (Јовановић 2009: 64). Сваки писац на специфичан начин бира језичка средства и организује делове песме и тако ствара карактеристичну структуру, односно стил песме. Стил песме се односи на избор и организацију односно композицију, а под композицијом се мисли на структуру текста. На стил треба гледати као на „сврсисходан избор и употребу језичких средстава с обзиром на тему, функцију и ауторову замисао и на садржинске елементе исказа“ (Јовановић 2009: 64). Посебна пажња се посвећује слојевитости текста и коегзистенцији његових слојева: семантичког, звуковног, тематског или слоја приказаних предметности, као и слоја насталог уобличавањем тематских јединица који се често назива „мотивском“ структуром (Јовановић 2009: 64). Проучавају се гласовна грађа, лексика и фразеологија, синтаксичка и интонацијска структура, метрика и версификација као средства помоћу којих писац „гради свој израз“ (Симић 2001: 68).

Песма се прво посматра као целина, а онда се проучавају њени различити нивои, лексика, синтаксичка структура и фонолошке карактеристике. Лингвостилистичком анализом се покушава показати како песник користи све те дело-

1 tijana.biberdzic@hotmail.com

ве да пренесе читаоцима поруку песме. Помнија анализа језика у песми нам помаже да боље разумемо како се користи језик да би се произвело одређено значење.

1. Алекса Шантић

Алекса Шантић (1868-1924) рођен је у Мостару где је провео већину свог живота. Објавио је преко 600 песама (што у збиркама, што изван збирки). Објављивао је у свим важнијим југословенским часописима преко 30 година, од 1887. па све до смрти 1924. године. Шантић се јавио у кругу мостарских песника окупљених око часописа *Зора* (Поробић 2010: 301). У његовом песничком формирању од домаћих песника, поред Војислава Илића, највећи удео имао је Змај, а од страних Heine (Хајне) и други немачки романтичари. За разлику од већине песника свог доба, нарочито Дучића и Ракића, који су се све више европеизирали, Шантић је до краја остао веран националним и социјалним идеалима прошлог века. Он је певао о слободи, српству, социјалној правди. Хришћански симболи чине важно обележје његове родољубиве и социјалне поезије. Шантић, нарочито у почетку, није поклањао већу пажњу песничкој форми, па су његове песме често наилазиле на неповољан пријем критике. Дирнут критиком, Шантић је у даљем раду настојао да пише што боље, да му стил буде што коректнији и што једноставнији. Пуну стваралачку зрелост достигао је у раздобљу између 1905. и 1910. године. Његов стих је прешао велик пут од једног стиха снажно ослоњеног на традицију народног стиха, а нарочито севдалинке, до силабичко-тонског стиха модерниста, који гаји култ форме, нарочито форме сонета (Поробић 2010: 301).

2. Шантићева песма *Вече на шкољу*

У Шантићевој песми *Вече на шкољу* (1904.) су приказане молитве херцеговачког народа који тражи кишу. У описаном пределу влада суша коју тај народ молитвама жели прекинути. Исказана је патња радног човека, сељака и радника. Песма је кратка, лирски сажета, звучно изванредно оркестрирана, с богатим асонанцама, алитерацијама и римама. Уклетост судбине сиромашних се препознаје у вишезначним симболима.

Песма *Вече на шкољу* у целини гласи:

Пучина плава
Спава,
Прохладни пада мрак.
Врх хриди црне
Трне
Задњи румени зрак.

И јеца звоно
Боно,
По кршу дршће звук;
С уздахм туге
Дуге
Убоги моли пук.

Клече мршаве
Главе
Пред ликом бога свог-
Ишту. Ал' тамо,

Само
 Ђути распети бог.
 И сан све ближе
 С'тиже,
 Прохладни њада мрак.
 Врх хриди црне
 Трне
 Задњи румени зрак. (Шантић 1982: 31)

Најпре треба нешто рећи о садржају који обухвата описану реалност (тематику) и песничку слику (сиже). У сижеу нам у очи пада супротност између великог воденог пространства и сушног предела. Две слике које су потпуно различите стављене су једна поред друге. Песничка слика је израђена у виду фигуре супротности, антитезе, односно контраста. Што се тиче реалности, у првој строфи се описује мирно море у предвечерњим сатима, док у другој тишину нарушавају црквено звоно и молитве народа у кршном сушном пределу. У трећој строфи нема одговора за молитве народа. У четвртој је све већи мрак, који ће ускоро потпуно пасти и наступиће сан.

Речи су правилно и сврховито распоређене. Песма је визуелно и звуковно одлично одрађена, а с овим је потпуно усклађена дистрибуција мотивских целина. На плану стиховне структуре издвајају се семантички и формално-језички план.

2.1. Преглед лингвостилистичких погледа на ову песму

М. Ковачевић је у својој књизи *Лингвостилистика књижевног текста* у раду *Анализа Шантићеве pjesме „Вече на ишкољу“ – показатељ развојних путева лингвистике код Срба* писао о томе ко се и на који начин бавио Шантићевом песмом. Д. Живковић је дао најпотпунију лингвостилистичку анализу, разјаснио је метричко-ритмичку, композиционо лексичку и звуковну структуру. Пише о складу између емоционалног звучања и мисаоног значења песме, с обзиром на то да у језику постоји „тежња да се у речима поклопе и сложе њихово гласовно звучање и мисаоно-емоционално значење“ (Ковачевић 2012: 8). Ј. Миловић је разјаснио графостилематичност, мелодиозност, звуковну вредност. Он разјашњава зашто је Шантић дао својој песми назив *Вече*, зато што је у њој, како каже, све спремно да заспе мртвим сном, сан заједно са мраком обавија све својим плаштом (Ковачевић 2012: 12). И. Тартаља разјашњава принцип фигуративности потврђеног нарочито у алитерацијама и асонанцама ове песме. Ружић и Вуковић дају интонационо-стилистичку анализу указујући на то да је у песми 42 силазних акцената, а само 6 узлазних (Ковачевић 2012: 16). З. Лешић пише да је чак и неповљив Шантићев стих *пучина њава сјава* настао селекцијом сличних језичких елемената на парадигматском низу и њиховом комбинацијом према блискости на синтагматском низу (Ковачевић 2012: 20). Песма служи и као пример принципа метасемичности и метаплазме у творачком процесу према Р. Симићу. Море је представљено као да спава, том речју се у овом случају описује стање које није сан већ стање мировања, потпуне тишине, стање одмора. Речи не описују тачно догађај већ варирају неку паралелну тему чиме су звуковни и семантички слој доведени у пун међусобни склад. Песма је и пример за хармоничност према Величковићу. Он примећује и да је симетричност оведена до савршенства (Ковачевић 2012: 22) док Грдинић објашњава криптоформност о чему ће више речи бити

у наредном поглављу. Песма је најчешће била предмет фоностилистичких анализа. (Ковачевић 2012: 23), у овом раду ћемо нешто више рећи о синтаксичким карактеристикама и показаћемо да песма не преноси само суморно расположење.

2.2. Формално-језички план

2.2.1. Фонолошке карактеристике

Песма је занимљива подједнако и тематски и спољашњим обликом. Што се тиче структуре, песма се састоји од четири строфе од по шест стихова од којих је последња делимично понављање прве. Строфа од шест стихова се назива сексти-на. Строфа није типска, већ створена специјално за ову песму. Веома је слична Хајнеовој *Loreley*. Песма је тонски јампски седмерац испевана троиктусним (троакценатским) стихом, а у облику строфе изломљена као песма слободног стиха (Поробић 2010: 321). Дакле, на оптичком, спољашњем плану песма је слободног стиха и састоји се од две идентичне ритмичке јединице. Сваку чини један пета-рац затим двосложна рима и један шестерац. Други и пети стих су обавезно само једна реч у свакој строфи. Римовање је аабццб, с тим што су б риме увек мушке, односно римује се један слог *мрак-зрак, звук-јук, своџ-боџ*, док су остале увек женске или двосложне риме јер се римују два слога *плава-сјава, црне-шрне, звоно-боно, шуге-дуге, мршаве-главе, шамо-само, ближе-свишке*. Да поновимо, у својој ритмичкој основи, песма је троиктусни тонски седмерац у комбинацији са каталетичим седмерцима, тј. шестерцима са мушком клаузулом. Тако се и чврст ритам, који доминира песмом и који је наглашен кроз римовање парних каталетичких стихова, заснива на овим тонским карактеристикама. Ми можемо песму преструктурирати у такве стихове попут *Loreley* коју је Шантић превео и која му је била инспирација:

Пучина/ плава/ сјава | -- / | -- / | --
Прохладни/ јада/ мрак | -- -- / | -- / |
Врх хриди/ црне/ шрне -- | -- / | -- / | --
Задњи/ румени/ зрак. | -- / | -- -- / |

Тиме бисмо имали катрен са римом абцб (Поробић 2010: 322). Међутим Шантић није написао прва два стиха у једном реду, већ је песму преструктурисао тако да се комбинују узастопна и обгрљена рима. Узастопно се римују сваки први и други стих, а обгрљено сваки трећи и шести, односно четврти и пети стих. Поменули смо да Грдинић налази да је писање строфа са двоструким римама на завршецима стиха писање криптокатренима. Катрени са једнаким двоструким римама измењени су графичким аранжманом тако што је друга једнака рима писана у посебан ред (Ковачевић 2012: 30). Смена риме даје песми динамичност. С једне стране, рима је веома лепа и ритмична, с друге стране нам казује много тога о тону и поетском значењу песме. Да је ритам песме исти читава песма би била монотона, једнолична овако је песма изузетно звучна и динамична.

Ритмичност строфа је остварена, као што смо видели, комбинованом римом али и понављањима гласова, самогласника (асонанца), и сугласника (алитерација) па је свака строфа врло музикална, еуфонична целина. Алитерација и асонанца су звучни обрасци који служе да обогате песму и истакну њену естетску вредност. Већина самогласника је дуга па читалац мора да успори при читању и ова особина открива тон песме.

*Пучина њлава
Сњава,
Прохладни њада мрак.*

За први део строфе карактеристична је асонанца вокала *а* и алитерација консонанта *њ*. Спорији ритам ове строфе се постиже дугим акцентом и интерпункцијом, али и семантички, значењем речи *сњава*, такође и понављањем непрекидног вокала *а* којег можемо да изговарамо докле год имамо даха.

*Врх хриди црне
Трне
Задњи румени зрак.*

Алитерацијом консонанта *р* се дочарава херцеговачки крш и мелодија звона која се одбија о стене. Други део прве строфе је бржи, *р* је вибрант, упућује на значење.

*И јеца звоно
Боно,*

Понављањем вокала *о* се дочарава звук са локалне цркве и појачавају се емоције.

*По кршу дриће звук;
С уздахом њуђе
Дуже
Убоџи моли њук.*

У другом делу друге строфе понавља се вокал *у* и то у речима које упућују на тугу, глад и муку „с уздахом њуђе дуже убоџи моли њук”

*Клече мршаве
Главе
Пред ликом боџа своџ-*

У трећој строфи имамо асонанцу вокала *о* и *е*, као и алитерацију *џ* и паузу означену цртом која као да продужава клечење

*Ииџу . Ал' џамо,
Само
Ћуџи расџеџи боџ.*

Између две реченице треће строфе је граница која упућује на то да нема одговора, после *Ииџу* је тачка. „Ћуџи расџеџи боџ”, који као да не чује молитве народа.

*И сан све ближе
Сџиже,*

Асонанца вокала *и* којом се упућује на набрајање њихових мука:

*Прохладни њада мрак,
Врх хриди црне
Трне
Задњи румени зрак.*

На крају песме се понавља последњи део прве строфе, чиме се постиже заокружена композиција песме и упућује на заробљеност народа. Народ нема излаза, заробљен је окружен иронично водом, у пределу у ком никако не пада киша.

Шантић даје слику измученог народа затвореног и заробљеног бескрајним морем и каменим кршем и слику, како каже Живковић, величанствене лепоте природе која врши своје ритмичко смењивање дана и ноћи и незнајући и нехајући за људе и њихове патње (Ковачевић 2012: 10).

Песма је често интерпретирана као да преноси туробно, тмурно расположење па тако каже и Живковић „(...) понављање неутралног самогласника *a* (...) доприноси *сањивој монотонији* ритма; (...) понављање *p* у првој строфи у складу је са значењем речи које га садрже, које означавају гашење светлости и наговештавају *шуробно* расположење. У другој строфи понављање самогласника *o* и *u* у складу је са *болним* и *суморним* осећањем (...) звучне и учестале риме (...) појачавају *болну мелодиозност* ове песме (...) стихија сна ће са мора прећи и на људе и пружити им бар заборав (...) безизлазност човекова, широка симболика бесциљности (...) изражена је затвореним композиционим обликом песме“ (Ковачевић 2012: 9, 10). Све је у Шантићевој песми „спремно да заспе *мршвим* сном“ каже Миловић (Ковачевић 2012: 12), Ружић назива песму „*болном* успаванком“ (Ковачевић 2012: 17), Зденко Лешић говорећи о гомилању самогласника каже да такав поступак може оставити „*шмурни, суморни* и *мукли* утисак“ (Ковачевић 2012: 24), Р. Симић песму назива „реквиемом пуним пригушеног *бола*“ и „*посмршном* корачницом“ (Ковачевић 2012: 25, 26).

Песма не мора нужно бити песимистична, већ смо рекли да смена риме управо даје песми динамичност дакле песма није монотона и једнолична.

Заокружена композиција указује на континуитет који се не мора односити на „стално и вечно трајање човекових патњи и илузија“ како пише Живковић (Ковачевић 2012: 11), већ то може бити бесконачно постојање природе у свој својој лепоти наспрам кратког човековог овоземаљског битисања. Прва и последња строфа говоре о лепоти вечне природе, друга и трећа о човеку. На почетку и на крају човекова битисања јесу бог и природа док између тога човек постоји, живи и треба да се бори. Човек се на крају ипак враћа природи из које је и постао да мирно и вечно постоји у стању блаженог сна и спокоја. Општи утисак песме је оптимистичан што је постигнуто већим бројем светлих него тамних вокала што примећује Вуковић (Ковачевић 2012: 17) а ми ћемо додати сменом риме и мотивом сна.

2.2.2. Синтаксичке карактеристике

Иако је песма анализирана на свим лингвостилистичким пољима највише је простора дато фоностилистичкој анализи. Радоје Симић говори и о синтакси која је како каже усклађена са метричком структуром и версификацијом (Ковачевић 2012: 26) али највише пише о рими. Још се може рећи да се у песми понављају извесне синтаксичке схеме које се испуњавају различитом мисаоном материјом као што су придев + глагол + именица (*прохладни њада мрак, убоги моли њук*) и глагол + придев + именица (*шрне задњи румени зрак, клече мршаве главе, ћушти расијети боџ*). Поновљен је и други део прве строфе у другом делу последње строфе чиме се постиже заокружена композиција.

У песми примећујемо поступке пермутације, осамостаљивања и истицања реме. Ред речи у реченици је необичан, речи су пермутоване. Пермутација је језички поступак измештања језичке јединице из положаја који јој је предодређен у основној граматичко-семантичкој структури. Пермутација као синтаксичко-стилистички поступак се најчешће своди на онеобичајење распореда синтаксичких

јединица унутар синтагме или реченице. На тај начин се пермутација у основи подударе са хипербатоном као фигуром реда речи која се користи да би се нагласила улога неких речи (Ковачевић 2000: 332–333). Од свих чланова реченице положај атрибута је „најблокиранији“. Тако конгруентни атрибут увек у основном грамагичко-семантичком моделу реченице долази испред свог супстантива, од кога и добија грамагичке особине конгруенције. Премештањем конгруентног атрибута у позицију иза супстантива нужно се добија стилематична конструкција: више у првом плану није супстантивом изражен појам већ његова особина изражена атрибутом као у стиховима *пучина љава сјава* (уместо плава пучина спава), *пред ликом бога своџ* (уместо пред ликом свог бога). Овако јаче долази до изражаја својство именице (Ковачевић 2000: 333). Дакле акценат је стављен на атрибуте.

Синтаксо-стилемску вредност добијају и субјекатске синтагме у којима глагол претходи субјекту. Може се посебно истаћи или садржај обележен субјектом или садржај целе субјекатско-глаголске синтагме (Ковачевић 2000: 335): *прохладни љага мрак*- (прохладни мрак пада); *трне задњи румени зрак* (задњи румени зрак трне); *и јеца звоно боно* (и звоно боно јеца); *по кршу дршће звук* (звук дршће по кршу); *убоги моли џук* (убоги пук моли); *клече мршаве главе* (мршаве главе клече); *ћуши распети боџ* (распети бог ћути).

Финална позиција је најзначајнија, ту долази рема реченице, а рема је информативно тежиште. Тај се члан не може изоставити па се према њему интонација пење, преузима реченични акценат и постаје посебно истакнут (Ковачевић 2000: 336). Тај статус информативно наглашене речи у говору се истиче акцентом, интонацијом, паузом, а у писаном језику осим редом речи и цртом која је знак за ндолажење фокуса. Та пауза најчешће има функцију и стилске паузе јер показује говорников субјективни однос према садржају фокуса *Клече мршаве главе пред ликом бога своџ-ишћу*. Црта је средство стилског појачавања исказа (Ковачевић 2000: 336).

У песми препознајемо и осамостаљивање. Осамостаљивање је језичко-стилски поступак којим се интонационо издваја или изолује неки реченични конституент од своје непосредне околине (Ковачевић 2000: 342). Просто издвајање се врши употребом запете или црте тако да се конституент интонационо издваја не мењајући своју реченичну позицију. Издвојени члан добија посебан акценат јер по правилу на себе преузима логички или емфатички акценат (Ковачевић 2000: 344). Издвајање реченичних компонената с њиховом пермутацијом Шантић је извршио помоћу два синтаксичко-стилистичка поступка, графичким издвајањем речи и измештањем издвојеног члана из његове примарне (основне) реченичне позиције, и то по правилу у „јаку“ финалну позицију

*И јеца звоно
Боно*

*Клече мршаве
Главе*

Распоред делова песме, односно сваке строфе је симетричан. Свака строфа је састављена од 3+3 стиха који су и интерпункцијски одвојени тачком у првој строфи, у другој тачка-зарезом, у трећој цртом а у четвртој запетом. Свака та три стиха су организована око једне речи која представља ритмички центар:

Пучина љава

*Сјава,
Прохладни пада мрак.||
Врх хриди црне
Трне
Задњи румени зрак.*

Затим и друга и четврта строфа почињу са везником и **И** јеца звоно боно, **И** сан све ближе сџиже чиме се такође постиже симетричан распоред.

2.2.3. Лексичке карактеристике

У песми највише има именица којих је 18, затим придева и глагола 13 и 12. Сви глаголи су у садашњем времену па нам се чини да се слика догађај који је пред нама, који је временски актуелан. Глаголи су у презенту и имперфективног су вида. Именице су апстрактне (*мрак, зрак, звук, уздах, шуга, лик, бољ, сан*) и конкретне (*шкољ, пучина, хриди, звоно, криш, њук, главе*). Конкретне именице су на неки начин везане за море, припадају истом семантичком скупу (*шкољ, хриди, пучина*), затим њима се означава народ (*њук, главе*) и криш. Апстрактним се именицама означава описана ситуација, туга убогог народа и бог који има моћ да прекине њихову муку. Сан је једна од кључних речи и с обзиром на то да се појављује на почетку и на крају окружује целу песму **сан-1. физиолошко сјање мира и одмора шела у којем пошпуну или делимично престаје већина његових функција, нарочито свести; сјавање** (РМС 1973: 638). Овим се означава повезаност апстрактног и конкретног и указује на то да нешто апстрактно има утицај на конкретно. И конкретним и апстрактним именицама се дочарава слика која се употпуњује придевима који су искључиво одређеног придевског вида *плава, прохладни, црне, задњи, румени, дуге, убожи, мршаве, распеши* овако нас песник уводи у непосреднији топлији однос према сликаним појавама примећује Вуковић (Ковачевић 2012: 17).

Слика се и хладним и топлим бојама. Плава је боја мора, црна је боја мрака, то су хладне боје, жућа је боја крша, зрак је румен што је нијанса црвене, то су топле боје. Употребом ових придева се ствара визуелна слика.

Свака строфа има тачно три глагола. У првој строфи то су *сјава, пада, црне*, у другој *јеца, дршће, моли*, у трећој *кличе, шпшу, ћуши*, и у четвртој *сџиже, пада, црне*. Глаголима *јеца, дршће, моли* се ствара аудиторна слика.

Лексика је типична за херцеговачки крај: **шкољ-1. мање острво, острвце, ошочић**, 2. морски гребен, **хрид** (РМС 1976: 972); **хрид-велики голи камен, гребен, стена**. (РМС 1976: 748); **искаши- настпојашти (молиши, захтевашти) да се нешто добије** (РМС 1967: 475); **убожи- 1. веома сиромашан, јадан; достојан жаљења; оскудан 2. сиромаш, просјак; сиротица, просјакња** (РМС 1976: 382); **дрхшашти- звучашти испрекидано, неједнако, неуједначено (о гласу, звуковима) 2. а. физ. бојашти се кога, биши засирашен, страховаши (од чега или пре ким б. осећаши стирењу, бојазан, бојашти се, бринуши** (РМС 1967: 794). Лексика има функцију да дочара и приближи херцеговачки предео путем језика. Такође има естетску функцију као и песничка употреба прилога **бдно** (РМС 1967: 250) уместо болно.

Велики је број речи са негативном конотацијом *мрак, криш, уздах, шуга, сан, пада, црне, моли, сјава, јеца, дршће, клече, шпшу, ћуши, прохладни, задњи, црне, мршаве, убожи, распеши*.

2.3. Семантички план

С обзиром на то да је тема песме суша у Херцеговини, глад, безнађе, молитва народа у цркви за кишу, лингвистичка средства имају функцију да пренесу тај доживљај уклетости судбине сиромашних, који је у средишту песме. У очи нам пада супротност између описане слике воденог пространства и кршног предела. Песничка слика је изграђена у виду фигуре контраста народ је окружен водом у сушном пределу, али нема кише. Природа је равнодушна према човеку, пук тражи спас молећи се богу али уместо одговора се јавља само тишина. Песма говори о животу уопште. Сан на крају песме ће донети мир напаћеном народу. Човек достиже мир и спокој сваки пут кад га обузме сан.

2.3.1. Стилске фигуре

Песма је богата стилским фигурама. На персонификацију наилазимо одмах у првом стиху *пучина сјава* и у стиховима попут *црне зрак, јеца звоно, дриће звук*. Персонификација је стилско средство које представља очовечевање неживог, тј. приписивање људских особина и поступака предметима и појавама из неживе природе (Ковачевић 2000: 33). *Пучина плава сјава* је пример за анастрофу постпозиција придева и метафору. Синестезија је употребљена у првој строфи у стиху *прохладни пада мрак* овде се визуелним подражајем изазива тактилно искуство. У песми се преплићу тактилне, визуелне и аудиторне слике. Оне одговарају сензорним осећајима аутора као и читалаца и стога стварају живост.

Хиперболу, преувеличавање особина предмета или интензитета радње, препознајемо у стиху *с удахом туге дуге*. Асонанца и алитерација су звучне стилске фигуре које смо поменули говорећи о фонолошким карактеристикама. Односе се на потенцирање на самогласницима (с обзиром на то да самогласници имају специфичан тонски квалитет, њихово нагомилавање је израз осећања и расположења, те код читалаца изазивају акустичне слике и одређена осећања и расположења) односно на сугласницима (ово понављање изазива звуковне ефекте и доприноси експресивности песничког израза). Користе се да би се појачала звучност стиха и нагласила изражајност песничког језика. Синегдоху смо препознали у стиху *клече мршаве главе*. Синегдоха је подврста метонимије, код ње се лексемом која означава део именује целина или обрнуто, лексемом којом се именује целина означава се део те целине (Ковачевић 2000: 61). *Клече људи а песник каже главе* јер је то упечатљивије. У песми се јавља контраст или антитеза, фигура супротности. Контрастира се непрегледна морска површина наспрам малог острва (*пучина-шкољ*), исцање народа наспрам ћутања бога, тама наспрам светлости (*мрак-зрак*), контрастирају богу који је на небу) живот и смрт, земља и небо (људи се обраћају. У песми има доста симбола. Симбол је троп којим се замењује назив животне појаве, појма предмета у песничком говору његовом алегориском ознаком, нечим што подсећа на ту животну појаву (Ковачевић 2000: 74). *Пучина* односно вода симболизује живот, *зрак*, односно светлост је симбол за наду, *звоно* означава цркву односно религију, веру, *криш* симболизује Херцеговину, *сан* симболизује смрт. Појава сна на крају песме јесте појава нове наде, наде сједињења с богом. Сан који све ближе стиже еквивалент је духовности која надјачава свакодневицу, глад сиромашних. Човек који пати у животу, трпи, пролази кроз разна искушења и страдања а остаје веран богу може да се нада уласку у вечну заједницу човека и бога.

Закључак

Шантић је искористио различите нивое да пренесе значење и поруку песме читаоцима: фонолошки, синтаксички, лексички ниво. Сви ови језички нивои доприносе произвођењу одређеног значења. Подједнаки значај имају фонолошке карактеристике, необичан изглед песме, необична рима, синтакса са бројним премештањем реда речи да би се одређени делови истакли, као и лексика и употребљене стилске фигуре. Језички и смисаони елементи су повезани и тиме је постигнута велика вредност ове песме коју она држи у нашој књижевности.

Литература

- Јовановић 2009: Ј. Јовановић, *Писци и стил*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Ковачевић 2000: М. Ковачевић, *Стилистика и граматишка стилских фигура*, Крагујевац: Кантакузин.
- Ковачевић 2012: М. Ковачевић, *Лингвостилистика књижевног текста*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Поробић 2010: S. Porobić, *Ispitivanje ravnova versifikacije i poeziji Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Naklada Zoro .
- РМС 1967: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књига прва, Нови Сад: Матица српска.
- РМС1967: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књига друга, Нови Сад: Матица српска.
- РМС1973: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књига пета, Нови Сад: Матица српска.
- РМС 1976: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књига шеста, Нови Сад: Матица српска.
- Симић 2001: Р. Симић, *Општа стилистика*, Београд: Јасен.
- Шантић 1981: А Шантић, *Песме*, Београд: Слово љубве.

LINGUOSTYLISTIC ANALYSIS OF THE POEM *VEĆE NA ŠKOLJU* BY ALEKSA ŠANTIĆ

Summary

The paper examines stylistic means of the poem *Veće na školju* by Aleksa Šantić. Stylistic structure of the poem and its functional and stylistic unity are explained by stylistic methods. It is investigated how the writer chooses language means of expressing his thoughts. It is also examined how he modifies the thoughts to create a wholeness of them. Text stratification and coegzistention of its layers are especially studied. The poem is at first examined as a whole and then its different levels are examined: metrics and versification, syntax, lexics and semantics. The aim of this linguostylistic analysis is to show that the writer's choice is never arbitrary, each element of the poem has a possible interpretative meaning. Šantić uses different language levels to pass on the meaning and the poem message to the readers.

Keywords: style, phonological characteristics, syntax, lexics, semantic characteristics

Tijana Biberčić

Владимир Перић¹
Крађујевац

DADA-LINGUA

Централни проблем разматрања статуса језика у дадасофији, дадаистичкој филозофији, представљају различити облици његове деструкције. Разматрајући различите стратегије уништавања комуникативне функције књижевног језика и уништавање књижевности језиком, истраживање реферише ка феноменима заума (руски формалисти), језичким поигравањима (Витгенштајн), минималистичкој семантици (Прадан) и филозофији деконструкције (Дерида). Оперисући на примарној грађи дадаиста Аљагрова (Романа Јакобсона), Хуга Бала, Тристана Царе, Раула Хаусмана, Курта Швитерса и Драгана Алексића, аутор указује на ефекте антилоцентричних дадаистичких стратегија, које воде ка фаворизовању гласа (фонетског нивоа) наспрот речи (морфолошки ниво) и реченици (синтаксички ново). Тиме се у раду директно остварује веза између авангардног дадаизма, на једној, и неоавангардног летризма на другој страни, што у крајњем случају имплицира ка ставу да је дада, у својој бити, алогоцентричка, па самим тим, и на плану језика и на плану мишљења показује се да је она прапостмодернистички ентитет.

Ључне речи: заум, дада, граматологија, лингволудизам, летризам

Значај језика за развој културе
састоји се у томе што је у њему човек поставио засебан свет и поред ранијег света
- света које је сматрао тако чврстим да је, стојећи на њему,
искретао остали свет и њиме овладао. (...)
Много касније - тек сада -
људи почињу увиђати да су својом вером у језик пропагирани огромну заблуду.“
 (Ниче, „Људско, одвише људско“ 2005: 20-21)

Увод

Потреба за једним оваквим истраживањем јавила се услед интердисциплинарности коју дада(изам) собом носи. Наиме, осим што је овај уметнички феномен вишеструко компаративно естетибилан (јер су дадаисти и сликари и писци и музичари и позоришни и филмски редитељи), дада је такође и порозна када је реч о језичким стандардима било које врсте. Намера нам је да покажемо стратегије које дада има према семантици, језичком појму националног а потом и да покажемо какав је статус језичких јединица: реченице, речи и гласа у дадалингвистичком универзуму.

Дададискурс

Да бисмо одредили природу филозофије (дадасофије) језика дадаистичког текста, морамо размотрити етимологију дада-покрета као и границе које језику дадасофија (дадаистичка филозофија) поставља.

¹ vladimirperic99@gmail.com

Постоји парадокс око именовања дада-покрета. Андре Жид тврди да би се покрет Дада могао именовати само ако би престао да постоји јер је Дада генеричко име замишљен да покрије ништавило (Беар, Карасу 1997: 13). И управо ово указивање на ништавило генерише нонсенсуалност и дада-нихилизам. На ниҳилизму се заснива и перформативност дадиног именовања. На лудички начин Хуго Бал ће тако рећи да је „то што ми зовемо Дада луда игра ништавила, у којем су измешани сви највећи проблеми; потез гладијатора; игра с бедним отпацама; смртна казна над моралношћу и разметљивошћу“ (Беар, Карасу 1997: 13) а Цара да је намера генерисања дада-појма стварање изражајне речи која ће затворити сва врата разумевању и која неће бити још један изам – дада је авангарда која то није. Читава игра око номинализације даде представља једно маскирање ниҳилизма. Све ове потешкоће у генерисању текста о дади указује на утопистичку неопходност „обухватања“ даде метајезиком. Покушавајући да дефинишемо даду, једина извесност на коју можемо наићи је стално измицање извесности.

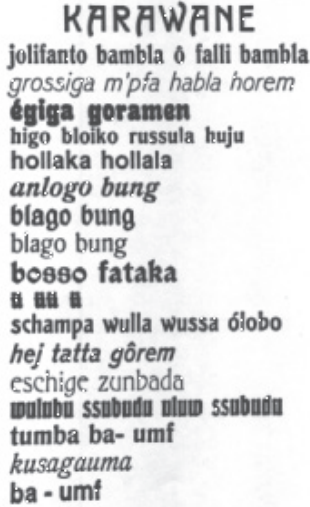
Парадокс о егзистенцијалистичкој уловљености (да се не може из сопствене коже, односно ограничености искочити) дадаисти су осетили сударивши се са онтологијом језика. Тако „Цара у ’Манифесту о слабој љубави и горкој љубави’ 1920. године, након што је преузео аксиом о дадаистичкој једноставности, изјављује да се ’Мисао се прави у устима““. Оваква мисао је на хајдегеријанском трагу јер Хајдегер тврди да се језик налази у најближем суседству људског бића (Хајдегер 2007: 7). Биће и језик се дакле не поклапају. Биће је изгубљено у језику. Искази Беара и Карасуа о језичкој безизлажности директно реферишу и ка Дериђијанској крилатици „Il n’y a pas de hors-texte“ („Не постоји оно изван-текстуално“ (Дерида 1976: 207)): „Изгледа да је Цара, у ономе тренутку, хтео да уништи сваки идеализам. (...) Касније, поставши доследни марксиста, наводећи исту реченицу као досетку из младости, објашњаваће да је њоме хтео да означи да мисао ’не би могла да постоји изван своје формулације, изван речи“ – нема мишљења ван језика (Беар, Карасу 1997: 98). Тиме се враћамо на почетак, на језик, и закључујемо да је дада узалуд деструкцијом покушавала да изађе из тамнице језика. Једино што је могла да учини по питању сопствене слободе, а што је и учинила, јесте да се самоукине и тиме, парадоксално, тотално маргинализује.

Витгенштајн у Филозофским истраживањима одбија чињеницу да језик има директне везе са реалношћу и то га чини блиским дадаистима. Полазећи од лингвистичког солипсизма, Витгенштајн „језик и делатности којима је проткан, назива „језичком игром““ (Витгенштајн 1980: 42). Дадаисти везу стварност-језик раскидају да би показали да је рационалистички логос вештачка категорија. Зато се пред читаоце просила бујица нонсенса где су позиције означитеља и означених хаотично постављене. Нонсенс је у дади генерисан жељом за постизањем нултог степена смисла, он је несврховит, ателички. Ова нула жели се досегнути да би се ослободила од било какве жанровске условљености, језичке конвенције и сличних задатости.

Дадасофски језик, који је основа дискурса дадаистичке филозофије (дадасофије) представља ругање логички савршеном језику у којем „површинска форма сваке (логичке, В.П.) реченице коректно излаже њену логичку форму“ (Блекбурн 1999: 239). Дадасоф у домену филозофског дискурса разара логичку синтаксу на исти начин као што то у белетристичком дискурсу ради на синтаксичком и семантичком плану. Дадаистички дух ниже појмове без прецизног садржаја, док су обими појмова врло произвољни. Разлог за овакву асистематичност лежи у дадаистичком логичком анархизму.

Семантодада

Када уђемо у конкретни дадаистички текст, прво што можемо да приметимо су ортографске аномалије (слика 1).

Слика 1. Хуго Бал, „Karawane“

Више великих слова у једној речи, реченице без тачке, реченице које почињу малим словом, непотпуне заграде, само су неке од ортографских „експеримената“ чији је циљ да отежа, односно да очуди рецепцију.

Дада даље експериментише језиком производећи интернационалне, мултилингвалне, хетероглосичне текстове као и текстове на измишљеним, непостојећим језицима. Природни језици тако са дадом, проживљавају својеврсно „искушење“, пролазе кроз тзв. обред лингвистичке „денационализације“. Тиме се постиже лингвистичка апстракција. Паралелно са свим реченим, семантичка деструкција се обавља на више планова: морфолошком, синтаксичком и на нивоу дискурса што можемо видети у следећем примеру: „ui Z'n / auf 300 tausend stahlmotorkahn / aut 600 tausend silberdreadnought/ japan yosaka trorakororo/ singapore congreso majesticimale/ sarajevo saplato horemndasifile / barcelona 900 trippercastrata//“ (Алексић 1978: 50).

Репрезент лингвистичког семантичког индетерминизма када је реч о језику унутар даде је заум. Етимолошки, заум упућује на разумевање иза ума, ван ума, изнад логоса, речено Кручоницом, заум је трансационалан језички феномен. Заум представља манифестацију језичке непроницљивости, екстремне неартикулативности и основу херметичности дадаистичког текста. Навешћемо као репрезент ове тврдње безмену песму чешког структуралисте Романа Јакобсона која гласи овако: „mzglybžvuo jih' jandr'ju čtleščk hn fja s'p skypolza a Vtab-dlkni t'japra kakajzčdi jevreec černiljnica“ (Jakobson 1985: 33).

Ареал заума је космополитски. Са друге стране он не постоји јер измишљени дадаистички језици имају као заједнички елемент одсуство било какве стандардизације, бескрајну склоност импровизовању и екстремну неразумљивост. Тек у случајевима када се заум, и шире конципиран појам

дадајезика (dadalingua), почне мешати са националним језицима, можемо говорити условно о егзистирању ареала.

Продукција абнормалних, семантички неприхватљивих реченица резултат је дадаистичке игре чему се антиутилитаристички оштро ставља до знања да нема циља, нема сврхе књижевном стварању. Дадаисти често симулирају позицију детета у игри језиком, наглашавајући отпор адултоморфној, односно адултоцентричној језичкој перспективи. Навешћемо један пример: „Реже бата сир поред њега мир/ тако пише ето неки мајстор Хорац / да га ухвате људождери добили би од меса/ његових најбољих бутина/ дијареју. (...) Ето мете глете свете/ погодих је повредих је/ упукох је посредсреде (...)“ (Алексић 1978: 63). Дечији говор један је од аспеката лингвистичке маргине даде. Овде треба истаћи да се, користећи језичку имитацију, дадаисти понашају метаинфантилно, односно имитирају децу која имитирају говор одраслих.

Језик деце спада и у домен комбинаторике. Овај „језик“ се третира равноправно са кодификованим, језиком „одраслих“. Лапсуси који се овом приликом праве, намерне су омашке у говору. Оне, у ствари представљају, бунт против нервне програмираности говора. У вези са дечијим говором налази се појава језичког лудизма, привидног бесциљног поигравања лексиком, језичким конструкцијама итд. Позиција језичке игре у дадаистичком тексту је метајезичка јер је сврха игре - игра. Играјући се феноменом огледала (и антонимијом при том (лаж-истина / лик - не-лик (одраз)), Сречко Косовел произвео је песму „Дерп кејвоч моладелго / Човјек пред огледалом“: „кејвоч ивиС / Сиви човјек // оладелго у иљуб / буљи у огледало // .ес аделг и / и гледа се. //// оладелго овиС / Сиво огледало // кејвоч ивис / сиви човјек // .евс еј овис / сиво је све. //// .аЈ. иТ. / Ти. Ја. // .иТ. аЈ. / Ја. Ти. / .ај – жаЛ / Лаж – ја. // .амен ентиси А / А истине нема. //////////.“ (Косовел 1985: 118).

Дадаисти первертирају језичку креативност и окрећу је против књижевности. Наиме у дади имамо „отвореност“, језичку продуктивност која метастазира у бесмислицу. Пошто овај смисао креативног не треба мешати са белетристичком креативношћу са кључним појмовима имагинације и оригиналности, става смо да су дадаисти језичку креативност злоупотребили да би онемогућили процес конституисања књижевне комуникације, па самим тиме и могућност рецепције књижевног текста. Драган Алексић тако у тексту „Дадаизам“ тврди: „Све је симптом. Говор је симптом и његови резултати. (Апсолутна алгебра!) (...) Звек трка вика лупа глама реклама (папапапа папа триририритити хухухухуху) су знаке апстрактне за цели комплекс конгломерата. (...) Поезија апстракције. Говор је апарат. На секундност га сужавам. Од темеља рушимо рушимо нека се распрсе језик и остане велики ДАДА.“ (Алексић 1978: 83, 84).

Да би произвели комуникациони шум, дадаисти прибегавају продукцији језичких примитивизама, односно симулирању језика тзв. примитивних народа, афричких пре свега. Тако је настала песма Тристана Царе: „Тото-Ваца 1“: „ка танги те киви / киви / ка танги те мохо / мохо / ка танги те тике / ка танги те тике/ тике/ хе поко тикоко/ хаере и те хара/ тикоко/ ко те таоура те ранги/ лапиеаеа / а-ки те таке/ таке но тоу/ е хаоу/ то иа/ хаоу рири/ то иа/ то иа аке те таке/ таке но тоу.“ (Цара 1985: 77). Тиме дадаистички „белетристички“ дискурс добија на егзотичности.

Синтаксодада

Често дадаисти пред своје конзументе изнесу салату од речи од које им застане дах. Тачније речено, комуникација са реципијентом постаје немогућа. Дезалегоризујући нашу прву реченицу, откривамо да се у салати од речи крије синоним за шизоафазiju, односно крајњи степен дислоцираног мишљења код којег долази до наизања речи без везе и реда. Перформативност дадаистичке шизоафазije лежи у следећој аналогiji: наиме, радикализујући нонсенс логоса, дадаисти показују да је логика нелогичности логичнија од саме логике. Оно што је шизоафазija за тзв. „нормалног човека“ то је тзв. „нормални говор“ за дадаисту.

Ова појава није само нерационално рационална. Она је глосолалично усхићена. Дадајезик у себи има елементе религиозног и мистичног. Због емотивног пробијања конгруенције између мисли и речи, долази до појаве неразумљивих гласова без учешћа свести. У песми Василија Каменског „Жонглер“ имамо манифестовање такве глосолаличности: „Jel-lo-lo./ Tanki triko odjeni/ Pjevaj (ustaviralice)/ i u ritmu nad rijekom kreni/ Bacat zlatostrelisce./ Bacaj-lovi./ I barčum-ba/ Lovi i zgara-amba. Osoj-ovi i arčun-ba /zavi ikara amba./ Poj pjesmu, smij se i sijaj/ Besmislenim gliorom./ Pjesnikom budi - zaili-zajaj/ Budi pravim žonglerom./ Bacaj-lovi./ Od struje brže/ bljesak skinute riječi/ Hosanna vij/ I slavi/ Trenutak hvatanja zvuka...“ (Kamenski 1985: 110). Наредни пример је репрезент екстремне експресивности: „Хохо / пападее / мамадее/ хохо хе хе ХО! / хехе / гага/ хехе/ гага/ ДА! / хехе пападее / хехе мамадее / гага / дада/ дођи де/ мамамдее/ хехе / Дођи де дада. Дођи де дада / такоједада/ такојегага / такојегага/ такојега / ГА! / Јер олала аха аха дада гага/ бит ће дадада аха аха/ ааааах!!! ДАДА/ !!!“ (Кок 1985: 114).

Дадаисти су састављали песнички текст не водећи рачуна о синтаксичкој и семантичкој кохерентности текста. То се експлицитно види у рецепту Тристана Царе за прављење дадаистичког текста: „Узмите новине. Узмите маказе. Одаберите у новинама који вам се чини довољно дугачак да се од њега може начинити ваша песма. Изрежите чланак. Затим пажљиво изрежите све речи које творе тај чланак и одложите их у врећу. Радите помно. Затим поређајте изреске једне покрај других по реду како су напуштале врећу. Препишите пажљиво, личиће на песму. И ево ви сте ’бескрајно оригиналан писац дражесне осетљивости, кога још није захватила простота.“ (Цара 1985: 73). Нужни пратилац Цариног рецепта је нонсенс, а он овде настаје разарањем синтаксичких веза. Семантички нонсенс који настаје разарањем везе између ознаке и означеног један је од главних узрока дадине херметичности. Произвољна денотација речи стварала је код читаоца хаос у рецепцији чинећи текст веома херметичним: „Сигурно је да су се дадаисти, тиме што су уклонили сваку препреку скопчану са старањем да се буде разумљив, не марећи ни за какву уљудност, препустили „великој ноћи речи“, као што ће касније рећи Арагон у свом *Недовршеном роману*“ (Беар, Карасу 1997: 101). О томе настављају да сведоче Беар и Карасу када тврде да се Елијаров часопис „*Proverbe*“ бори за грађење реченица или елемената реченица које „изван сваке синтаксе или мерења за граматику треба да стварају нова општа места“ (Беар, Карасу 1997: 124). Дадаисти тако излазе изван граница реторике: „Могуће је упоређивати ослобођене рукописе Арпа, Пикабије, Царе, Бретона и Супоа, Арагона (да останемо у франкофоној области), прецизирати шта ти рукописи дугују вребалном аутоматизму, асоцијацији идеја, окамењеним изразима, шта, упркос свему, синтакси, и шта су добили од тога што су се ослободили стега реторике“ (Беар, Карасу 1997: 104).

У даљој експликацији језика дадаистичког текста морамо рећи да је он крајње елиптичан али не из разлога економичности већ због емфатичности. Напротив, принцип економичности се често намерно крши, да би се добила некомуникативна, екстремно ентропична реченица, односно стих. Такође елиптичност се јавља због десакарализовања књижевноуметничког стила и честог свођења на разговорни стил. Реченице су тако редуковане, контраховане, скраћене. Неуређеност реченица се додатно повећава намерним дисамбигуацијама, дво- и вишесмисленостима те се тиме палета језичке девијантности итекако проширује: „Будимо поклоници пуре. Типка мора питати: зар тако скуп пуран. Муж мора рећи: какав пуран господине. Типка чудо. Муж тумачи: пуран није, то је сирена. Типка балити наочаре. Типка рупчић очима. Типка бога сто пута. Типка мајку божду 600 пута. Типка Христоса 800.“ (Алексић 1978: 33).

На другој страни имамо крајњу језичку неекономичност, језичке фрагменте који се понављају и комуникацију воде у апсурдну редундантност: „МУЖ: Пуна кеса пенез. Пуна пуна. Добро зарадити. Добро добро. Хрват. Хрват јасно. Хоће се воље. Хоће. (Муж и Типка једно су.) Типка питати цену. Хм Хм. Типка закруљити о цену. Хо хо хо. Типка заурлати о цену.“ (Алексић 1978: 33).

Механичко форсирање језичких комбинација разбија кохезију реченице и на синтаксичком и на семантичком плану што се може видети у следећем примеру: „Сношај пиштаљке и улице: тачно отац и син/ Сношај улице и пиштаљке: тачно син и отац./ Сношај пиштаљке и улице: родио сам те / Сношај улице и пиштаљке: рођен сам.“ (Алексић 1978: 31). Дадаисти и експлицитно нападају језик јер га сматрају главним узроком рационалистичког поробљавања људског духа. Тако Андре Жид тврди: „Није него! Док су наша поља, наша села, наше катедрале онолико страдали, да наша Реч остане неповређена! Важно је да дух не застане за материјом: он такође има права на пропаст. Дада ће се побринути за то.“ (...) Он хоће да буде, и јесте, „подухват рушења“ који се првенствено окомљује на „здање језика“ (Беар, Карасу 1997: 25). Из овога можемо извући закључак да су дадаисти свесно секли грану на којој су седели. Уништавање синтаксе било је највидљивије. Супо говори о бујици речи која чупа све граматичке и синтаксичке корене (де Торе 2001: 207-208). Елиминисањем или драстичним радикалним трансформацијама језика дадаисти су свесно отишли на рецептивну маргину, највише од свих авангардних покрета. Цара тврди: „Тако бејасмо одређени да за предмет својих напада узмемо саме темеље друштва, језик као агенс саобраћања међу појединцима и логику која му је била везиво“ (Беар, Карасу 1997: 79). Парадоксална је чињеница да се Дада користи језиком да би уништила сам језик. Овај процес никада није могао да Дадом буде спроведен до краја зато што се изнова и изнова наилазило на језик у разним облицима: полемикама, сликама, манифестацијама, протестима. Проблем на који наилазе дадаисти касније ће Дерида формулисати хипотезом да нема ништа изван текста. Цара у „Манифесту о слабој љубави и горкој љубави“ 1920. године, након што је презузео аксиом о дадаистичкој једноставности, изјављује „Мисао се прави у усти-ма“. Беар Карасу налик на Дерида тако изјављују: „Изгледа да је Цара, у ономе тренутку, хтео да уништи сваки идеализам. (...) Касније, поставши доследни марксиста, наводећи исту реченицу као досетку из младости, објашњаваће да је њоме хтео да означи да мисао ,не би могла да постоји изван своје формулације, изван речи“ – нема мишљења ван језика (Беар, Карасу 1997: 98-99). Дада уништава језик у име ослобађања. Она иде корак даље од футуриста, које су ослободили речи у простору. Дада ослобађа реченице од смисла јер како је рекао Ри-

хтер „с звуковним пјесмама напуштамо језик који је журнализам опустошио и онемогућио. За поезију морамо сачувати њезино најсветије подручје дјеловања“ (Рихтер 1971: 6). И ту почива утопија таквих тежњи јер потпуно неизрецива поезија остаје само привид, стрмоглављује се без ослонца речи а после рушења језика остају само покрети, звуци, кретање, слике (мимика, музика, плес, кинематографија), који немају ничег заједничко са књижевношћу. Де Торе се даље пита „да није то, коначно, самоубилачка мета којој јуре заговорници једностраног панлиризма?“ (де Торе 2001: 208).

Лексикопада – морфопада

Показали смо да је дадаистички језик често екстремно експресиван. У прилог језичкој афективности иде и изразито динамизована структура реченице, са доста глагола често кумулативно позиционираних: „ДАМА престрашити / устрчати / узвитлати / превијати / урликати / упомоћавати / сирена / Типка / бензинпила/ Судац урликати (...)» (Алексић 1978: 34–36).

Поред обиља неологизама сложеничног и полусложеничног карактера јављају се и хапакси, језичка форма коју говорник свесно измишља и намерно употребљава. Хапакс се користи као средство из арсенала дадаистичке зачудности: „Њујорк 1. фебруара. Тохувабоху! Дада непознат. Осамсто тона сваколатно гореподизање. (...) Стотину хидроплана сланоморски ваздухолет висина 80 катова. Станујем Лифт покретна увишпостеља. 500 аутомобила преко моје главе костипуцкетање несамилост. Америка локот небодери уширокотрачују СЕБЕХОД“ (...) Меримариморимуримиријада.“ (Алексић 1978: 30).

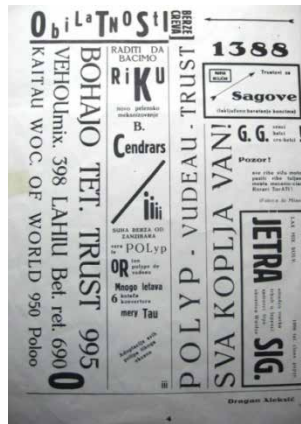
Реч се врло често у дадаистичком тексту распада на слоге или се деформише репетицијом појединих слогова: „Палац палац палац / палац палаааац (...) / Пише 28 година. Г о о о дина. Ето чуђења. Си си си си ро ро ро мах. (...)“ (Алексић 1978: 19).

Присуство бројева у поезији и апстрактног математичког језика у вербалном ткиву песме је очуђујуће за белетристички дискурс. Језичко „насиље“ над читаоцем у истој песми се спроводи и преко кумулације полусложеница. Имамо примере: *porvart-bonboni*, *zeit-echo*, *masareel-edschmit*, *dribl-pokus*, *hura-bigamit*, *cattle-стока*, *стока-cattle* (Алексић, 1978: 41). Присуство полиглосије захтева читаоца који познаје више језика. Самим тим је овде читаочева реакција, односно *reader-response*, условљен степенем његовог образовања.

Другу групу херметичних поетских елемената које чине каламбури, нестандардно употребљена интерпункција и граматичка некоректност, можемо наћи у песми „Gigiwaxlex, Опус е, о свему“. Бесмислене синтагме као што су: „комитска парола боја“, „адренат кукурека“ и „рембрант акценте“ повећавају ентропију песме. Нестандардно употребљена интерпункција - двотачка на почетку стиха као и почесто коришћење црте твори испрекидан фрагментаран текст. У тексту се користе два или више начина за обележавање исте ствари као на пример: „*metalurg & co*“ у првом стиху а „*metalurgic-co*“ пред крај песме. Алексић почесто у свом поетском стварању прибегава повезивању речи, не по значењу него по звуку: „севати / левати / певати (...) / трк / мрк / брк / хрк (...) / авон – рембрант акценте - авант“. (Алексић, 1978: 49). Овде имамо још једном реализацију става да се компонента значења подређује компоненти звучања. Откључавање текста може се реализовати и интерпретацијом дела на основу шифри које пружа специфичан компаративно-естетички контекст.

Фонодада

Разумевање асоцијативности дадаистичких текстова води у правцу дехерметизације истих. Да бисмо расветлили дадаистички текст морамо одредити мапу асоцијативних поља у истом. Дакле, дадаистички текст никако не можемо посматрати као линеарну творевину. Ова појава почиње са појавом симултане (истовремено читане) поезије (слика 3). Нелинеарност се такође премешта и са семантичког нивоа и на синтаксички када је реч о визуелној поезији. Наиме, речи су разбацане у простору чиме је нелинеарност и дословно реализована. У вези са последњим треба напоменути да дадаисти писму у случају воковизуела (слика 2) дају предност у односу на говор. Спроводећи премештање лингвистичког центра, говора, на лингвистичку периферију, дадаисти по питању односа говор-писмо представљају прадеконструктивистички, деридијански антиципирани плагијат.

Слика 2. Драган Алексић: „Обилатности“

Дадаистички текст има и звучну димензију. У поезији коју дадаиста Раул Хаусман назива оптофонетском имамо ситуацију композиционог размеђа између музике и књижевности. Наиме, опто- се односи на визуелни идентитет песме, који се односи на слова различите величине, чиме се сугерише квалитет изговора. На другој страни, фонетски се односи на звук. Све ове чињенице нас упућују да су се оптофонетске творевине, заједно са бруитистичким (песмама са производњом буке), симултаном (песмама у којима имамо истовремено читање више текстуалних линија) и кинестетичким (песмама са покретом) користиле у дадаистичким перформансима. За оптофонетску поезију (слика 3), морамо истаћи, пресудна је боја гласа интерпретатора.

Слика 3. Раул Хаусман, „Кп'ериоум, оптофонетска песма“

Закључак

Плегући текст о дадаистичком тексту, тачније о дадаистичком језику, можемо извући контуре дадалингвистичке потке. За све нивое језика у дадареалу карактеристично је кидање веза: семантичких пре свега а затим и синтаксичких. На плану морфологије речи се разбијају на слоге а на нивоу фонологије имамо карикатурализацију. Циљ оваквих језичких експеримената (јер језик је заморче) је да се покаже где су границе језика у домену књижевности. Очигледан лимит до кога досеже *dadalingua* је максимална ентропија која директно води у одсуство комуникације са реципијентом. Ларпурлартизам у дадајезику добија свој пандан, лангпурлангизам, односно језик ради језика. Логици овде нема места. Логосу такође. Реч са свим својим семантичким обележјима постаје мртва реч. На другој страни оживљава реч измишљених језика очишћена и од денотације и од конотација, свих осим оних лингвистичких јер – дадајезик живи на метајезичком нивоу. Та метајезичност у вези са метапоетиком у новом таласу авангарде који је наступио после Другог светског рата са летристичком и конкретистичком поезијом антиципирала је потпуно пражење песме од језика². Језик је тако у својој поетској функцији прешао границу вербалног и отишао на невербални ниво.

Литература:

- Алексић 1978: Д. Алексић, *Дада шанк*, Београд: Нолит.
Antologija dadaističke poezije (priredio Branimir Donat). 1985. Novi Sad: Bratstvo-jedinstvo.
 Беар, Карасу 1997: А. Беар, М. Карасу, *Дада: историја једне субверзије*, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
 Блекбурн 1999: S. Blekburn, *Oksfordski filozofski rečnik*, Novi Sad: Svetovi.

2 Тако је Марина Абрамовић створила песму само од слова А, где опартовско окружење малог слова а упућује на афективну компоненту истог (начин изговарања) (Тодоровић 1975: 486). Цртица у песми Добривоја Јевтића „Сонет као превнута киша“ променила своју природу поставши слика (елемент кише) (Тодоровић, 1975: 557).

- Витгенштајн 1980: L. Vitgenštajn, *Filozofska istraživanja*, Beograd: Nolit.
- Derida 1976: Ž. Derida, *O gramatologiji*, Sarajevo: „Veselin Masleša“.
- Кристал 1988: D. Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd: Nolit.
- Нице 2005: F. Niče, *Ljudsko, odviše ljudsko*, Beograd: Dereta.
- Рихтер 1971 (прир.): *Dada 1916–1966, dokumenti internacionalnog pokreta dada*, priredio Hans Rihter, Beograd: Goethe Institut.
- Најдегер 2007: М. Најдегер, *Na putu k jeziku*, Beograd: Fedon.

DADA-LINGUA

Summary

The central problem of considering the language status in dasosophia, dadaistic philosophy, is different aspects of his destruction. Considering different strategies of destroying communicative function of the literary language and destroying literature by means of language, the research informs about phenomena zaum (Russian formalists), language playing (Wittgenstein), minimalistic semantics (Pradan) and philosophy of deconstruction (Derrida). Operating on primary material of dadaists Aljagrov (Roman Jakobson), Hugo Ball, Tristan Tzara, Raoul Hausmann, Kurt Schwitters and Dragan Aleksić the author points to the effects of antilogocentric dadaistic strategies, which lead towards favouring sound (phonetic level) as opposed to word (morphological level) and sentence (syntactic level). In this way the work makes a direct connection between avant-garde dadaism on the one hand, and neo-avantgarde lettrism on the other hand, which eventually implies the attitude that dada is, in its essence, alogocentric, and thus, on both plan of language and plan of thinking it is shown that it is prepostmodern entity.

Key words: zaum, dada, grammarology, lingualudism, lettrism.

Vladimir Perić

Наталија Живковић
Крађујевац

ОРТОГРАФСКО-ФОНОЛОШКА АДАПТАЦИЈА ИМЕНИЧКИХ АНГЛИЦИЗАМА У РОМАНУ О ЛОНДОНУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

У раду се врши ортографско-фонолошка анализа адаптација именичких англицизама у *Роману о Лондону* Милоша Црњанског, као и нивоа прилагођавања, односно интеграције општих, тј. апелативних лексема (именица) из енглеског језика у систем српског језика након што су подвргнуте формалној и садржинској адаптацији, као и на сам процес језичког посуђивања уз адекватну егземплификацију и међусобно супротстављање елемената који употпуњују те системе – чиме се стварају услови за развијање паралелних ортографских норми, односно за настанак правописне псеудонорме. Анализа ортографије и фонологије англицизама биће извршена на основу три типа трансфонемизације и спроведена на одабраном корпусу *Романа о Лондону* Милоша Црњанског. Сам процес језичког посуђивања биће посматран у светлу досадашњих сазнања теорије језика у контакту, и истраживања које су спровели Филипковић, Сурдучки и Бајић.

Кључне речи: ортографско-фонолошка адаптација, именички англицизми

1. Увод

Сам избор дела из опуса савременог српског писца Милоша Црњанског на основу којих ће се вршити испитивање утицаја енглеског језика образлаже се чињеницом да је управо у делу *Роман о Лондону* запажено значајно присуство елемената енглеског језика који врше утицај на језичку структуру српског језика, као и неенглеских образаца који утичу на организацију енглеских структура, али ће пажња првенствено бити усмерена на ниво адаптације именичких англицизама. Циљ предметног рада јесте да се анализом корпуса (латинично писмо), издвоје именички англицизми у српском језику, те да се на основу тог узорка утврди степен ортографско-фонолошке адаптације англицизама у истраживаном корпусу. Методологија и техника истраживања ове језичке материје, а самим тим и потреба одређивања рационалног обима истраживања за потребе овог рада, наметнуле су правило да се резултати анализе јединица из категорије општих лексема, односно модела преузетих из енглеског језика, иако су постављени на основу језичког материјала којим није обухваћен цео роман, представе као остварљиви и у материјалу којим би био обухваћен читав текст романа. У конкретном смислу, то би значило да ћемо методом случајног избора извршити анализу неколико примера релевантних за сваку категорију којом се испитује однос ортографије и фонологије модела језика даваоца адаптираног у језику примаоцу. С обзиром на то да је тема предметног рада анализа посредних додира српског и енглеског језика, сматрамо неопходним неопходним коришћење оба писма (ћириличног и латиничног), како би се јасније истакле сличности у преузимању и адаптацији ексцерпираних англицизама у српском језику.

2. Адаптација именичких англицизама на фонолошком нивоу

Формирање основних облика именичких англицизама на фонолошком нивоу врши се процесом супституције, односно лингвистичком операцијом замене фонема модела језика даваоца (овде, енглеског) фонемима језика примаоца (овде, српског), што је означено као трансфонемизација. (Филиповић 1986: 69) У зависности од тога на који начин је извршена замена фонема, односно како је спроведена трансфонемизација, можемо говорити о нултој, делимичној или компромисној и слободној трансфонемизацији.

2.1. Нулта трансфонемизација

Уколико је опис еквивалентан такав да се фонеме модела језика даваоца замењују истим фонемама у језику примаоца, реч је о потпуној трансфонемизацији, зато што се: „самогласници не разликују по отвору и месту артикулације а сугласници по месту и начину артикулације.” (Филиповић 1986: 72). У циљу илустровања потпуне трансфонемизације, наводимо следеће примере, којима су обухваћени вокали, дифтонзи и консонанти:

Foneme

1. [ʌ] [a] E *pubs* – S ...*pabovi*... (Црњански 2008: 16); [i:] [i] E *street* – S ...*Bond-stritu*... (Црњански 2008: 43);
2. [dʒ] [dž] E *gentleman* – S ...*džentlmen*... (Црњански 2008: 15); [g] [g] E *golf* – S ...*golf*... (Црњански 2008: 29); [l] [l] E *lord* – S ...*lord*... (Црњански 2008: 35); [y] [j] E *convoy* – S ...*konvoj*... (Црњански 2008: 40); E *yard* – S ...*jar-da*... (Црњански 2008: 198); [b] [b] E *bar* – S ...*barovi*... (Црњански 2008: 79); E *barmen* – S ...*barmeni*... (Црњански 2008: 127); [v] [v] E *convent* – S ...*konvent*... (Црњански 2008: 110); [f] [f] E *fact* – S ...*fakt*... (Црњански 2008: 114); [n] [n] E *infamy* – S ...*infamija*... (Црњански 2008: 158); [s] [s] E *pençe* – S ...*pensa*... (Црњански 2008: 179);

Наведени експлицитно представљени дијафонски односи захтевају следећа запажања која ће бити изложена по редоследу наведених дијафонских односа. Отворенији алофон [ʌ] замењује се С фонемом [a], док се више изговорени алофон [i:] замењује дугим [i]. У вези са заменом фонеме [j] која се у наведеном примеру изговара као [dʒ], врши се њена супституција фонемом [dž] у српском језику, јер ова фонема има више дублетта. Наредном пример јесте пример простиој дијафонској односа, јер је реч о односу: „фонема које су међусобно замењиве према језичком осећању билингвалног позајмљивача.” (Сурдучки 1978: 343), а који се представља формулом E /g > g/ C, јер се енглеска фонема [g] замењује српском фонемом [g].

И следећих неколико примера могу бити представљени таквим формулама: E /l > l/ C, E /y > j/ C, E /b > b/ C, E /f > f/ C, E /v > v/ C, E /n > n/ C, E /s > s/ C.

2.2. Делимична или компромисна трансфонемизација

Уколико је процес језичког посуђивања такав да је опис фонема језика примаоца такав да само делимично одговарају фонемама модела језика даваоца.

Егземплификација овог типа дата је на следећи начин, и укључује вокале и консонанте:

Foneme

1. [i] [i] E *insect* – S ... **insekt**... (Црњански 2008: 7); [u] [u] E *puding* – S ... **puding**... (Црњански 2008: 40); [æ] [e] E *taxi* – S ... **teksi**... (Црњански 2008: 91); [æ] [e] E *madam* – S ... **madam**... (Црњански 2008: 94); [a:] [a] E *tomato* – S **tomat**... (Црњански 2008: 172);
2. [k] [k] E *club* – S ... **klub**... (Црњански 2008: 7); [k] [k] E *clark* – S ... **klark**... (Црњански 2008: 135); [t] [t] E *elephant* – S ... **elefant**... (Црњански 2008: 13); [t] [t] E *tin* – S ... **tin**... (Црњански 2008: 39); [d] [d] E *duke* – S ... **duke**... (Црњански 2008: 191);

Ниже изговорени алофон [i] идентификује се са [i] у српском језику, док се фонема [u] увек замењује С фонемом [u]. Сложенији дијафонски однос видимо у супституцији Е фонеме [æ] С фонемом [e], која се јавља под утицајем изговора. Овде је реч о конвергентном дијафонијском односу. Супституција Е фонеме [a:] врши се доследно према дијафонијској формули $E/a: > a/ C$. Преостали примери јесу прикази редовних супституција Е фонема: $E/k > k/ C$, $E/t > t/ C$ и $E/d > d/ C$, где се ове може видети утицај графичке на изговор позамјенице.

2.3. Слободна трансфонемизација

Уколико се трансфонемизација заснива на ортографији модела, или комбинацији ортографије и изговора модела, и није заснована на фонетским принципима, или је под утицајем других изванлингвистичких фактора или језика посредника, јер долази до слободне замене фонема језика даваоца које: „немају чак ни дјеломичне артикуларне еквиваленте у језику примаоцу“ (Филиповић 1986: 72), реч је о слободној трансфонемизацији. Узимајући у обзир разлику у фонемском инвентару ових двају језика, нарочито кад је реч о дифтонзима, али и консонантима којих у српском језику нема, редукција дифтонга је у овом случају честа појава, али и принцип да се следи ортографија модела, јер се прибегава најближим ортографским еквивалентима, често заједно са изговором дате фонеме, што проширује број могућих варијаната. О томе се закључује на основу следећих примера:

Foneme

1. [əu] [o] E *globe* – S ... **glob**... (Црњански 2008: 7); [əu] [o] E *melon* – S ... **melon**... (Црњански 2008: 69); [ei] [ej] (uz dodatnu redukciju, zbog toga što adaptacija modela u jeziku primaocu prati ortografiju modela) [e] E *bacon* – S ... **bekon**... (Црњански 2008: 47); [ə] [a] E *emigrant* – S ... **emigrant**... (Црњански 2008: 8); E *conglomerate* – S ... **konglomerat**... (Црњански 2008: 13); [ə] [e] E *captain* – S ... **kepteni**... (Црњански 2008: 70); [ə:] [er] E *person* – S ... **persona**... (Црњански 2008: 10); [ə:] [er] E *ser* – S ... **ser**... (Црњански 2008: 69); [ɛ ə] [er] E *square* – S ... **skver**... (Црњански 2008: 141);

2. [ŋ] [n] E *sterling* – S ... **sterling**... (Црњански 2008: 9); [ŋ] [n] E *darling* – S ... **darling**... (Црњански 2008: 38); [w] [v] E *whiskey* – S ... **viskija**... (Црњански 2008: 131);

Приликом супституције енглеског дифтонга [əu] долази до губљења полувокалског елемента овог дифтонга, па у српском остаје само фонема [o]. Када је [e] део дифтонга [eʊ] у српском се редовно замењује са [ej], али се под утицајем графиције јавља изузетак од такве замене, па је у овом примеру замењено са С фонемом [e]. Да је замена фонеме [ə] комплексан дијафонијски однос показује и чињеница да се у српском замењује са свих пет вокала, а да се у првом случају (**emmigrant** – **emigrant**) замењује са [a], поново под утицајем графиције; а у другом са [a] (**captain** – **kepteni**). Када је алофон [ə:] праћен Е фонемом [r], замењује се С слоговним [r], што произилази из сличности С слоговног [r] са Е секвенцом [er]. Фонетски веома сличан алофон С фонеме [ŋ] када се налази испред [g] замена је за Е фонему [ŋ]. Иницијални полувокал [w] замењује се С фонемом [v] или [u], али ће због графиције у овом случају бити замењено С фонемом [v].

3. Адаптација именичких англицизама на ортографском нивоу

Графемска адаптација позајмљеница има значајну функцију као показатеља степена интеграције позајмљенице у систем језика примаоца. Сурдучки (1978: 357) наводи: „два дијаметрално различита начина писања Е позајмљеница: а) Писање позајмљеница онако како се оне пишу у Е језику. б) Писање позајмљеница СХ графема према Е изговору.“ Филиповић, (1986 : 70) такође, истиче могућности варијације једне исте позајмљенице, с обзиром да оригинална енглеска ортографија може остати неизмењена, или се адаптација позајмљенице може извршити по узору на постојећи ортографски систем у језику примаоцу (овде, српском). Узимајући у обзир чињеницу да у српском језику свака графема има свој стални изговор, преношење графема из енглеског језика често се одвија по принципу сличности (w прелази у v, а у прелази у j), и у том случају фонолошки облик позајмљенице ће показивати значајна одступања у односу на изговор модела. Најзад, ортографски облик позајмљенице може бити формиран на основу изговора модела, а изговор одређују правила трансфонемизације. Бајић (2010: 117) укључује и четврти начин формирања ортографије који упућује на могућност да се: „основни облик формира комбинацијом ортографије и творбено – морфолошких специфичности језика примаоца или под утицајем језика посредника.“

4.1. Однос изговора модела и ортографије именичких англицизама

На основу наведених примера као и неслагања у броју фонема модела енглеског језика и ортографских знакова српског језика, закључујемо да се један знак у језику примаоцу користи да обележи две фонеме из језика даваоца, а да се на местима на којима није било могуће дати фонемске еквиваленте, фонеме су замењене најближим ортографским еквивалентима. Уколико фонеме модела језика примаоца нису могле бити ни потпуно, а ни делимично изједначене са фонемама језика примаоца, такође, потражени су најближи еквиваленти на ортографском плану. Супституција дифтонга који се изговарају у моделу вршена је на два начина: или заменом најближим еквивалентима, или редукцијом у монофтонг:

E *bicycle* – S ...**bajsikl**... (Црњански 2008: 243);

На овај начин, повезали смо фонеме двају језика, и показали да могуће представити начин изговора модела у формираном основном облику ортографије именичких англицизама.

4.2. Однос ортографије модела и ортографије именичких англицизама

Имајући у виду разлике у језичким системима ових двају језика, односно принцип по коме једној фонемци одговара један знак, који важи у српском језику, док се ортографија енглеског језичког система на заснива на оваквом правилу. У том смислу, долази до изједначавања двоструких консонаната модела језика даваоца у језику примаоцу, управо на ортографском плану:

E *overall* – S ...**overol**... (Црњански 2008: 149);

E *colledge* – S ...**koledžu**... (Црњански 2008: 236);

С обзиром да се ни број знакова у наведеним језицима не подударе, преостаје да се додатни знакови језика даваоца замене „по принципу сличности изговора“ (Филиповић 1986 : 56), што примећујемо у следећим примерима:

w = v: E *wingcommander* – S ...**vingkomander**... (Црњански 2008: 243);

y = j: E *lakey* – S ...**lakej**... (Црњански 2008: 239);

Дакле, у првом примеру се на основу графичке модела врши супституција Е фонема, што можемо представити следећим формулама: E /w > v/ C, E /i > i/ C и E /n > n/ C, E /g > g/ C, E /k > k/ C и E /o > o/ C, E /m > m/ C, E /ə > a/ C, и E /d > d/ C и E /r > r/ C. Већина представљају просте дијафонијске односе, док замена Е фонеме [ə] C [a] саада у комплексне дијафонијске односе, као што је већ наведено. Сличном формулом може се представити и наредни пример: E /l > l/ C, E /a > a/ C, E /k > k/ C, E /e > e/ C и E /y > j/.

4.3. Ортографски и фонолошки уједињавајући модела на ортографију именичких англицизама

Основни облик именичких англицизама може бити формиран и комбинацијом изговора и ортографије модела, и притом се изговор англицизама прилагођава претходно наведеним правилима трансфонемизације. Ипак, у формирању основног облика предност се даје ортографији, јер се преузимање страних речи најчешће врши писменим путем:

E *weekend* – S ...**vikend**... (Црњански 2008: 416);

Овде запажамо да је први део именичког англицизма формиран према изговору модела, а други према ортографији модела.

E *packers* – S ...**pakeri**... (Црњански 2008: 474);

Овде запажамо да је енглеско ə трансфонемизирано према правилима слободне трансфонемизације, и да је ə замењено са а, тако да трансфонемизација следи након ортографије.

Ортографија англицизама може да се формира и на основу ортографије модела, као у наредним примерима:

E *souvenir* – S ...**suvénira**... (Црњански 2008: 212); E *angloman* – S ...

angloman... (Црњански 2008: 225); E *models* – S ...**modeli**... (Црњански 2008:

217); E *prospect* – S ...**prospekt**... (Црњански 2008: 234); E *anglophile* – S ...

anglofil... (Црњански 2008: 237); Е *apartman* – S *...apartmanu...* (Црњански 2008: 242);

4.5. Језичка адаптација именичких англицизама и утицај језика посредника

Формирање основног ортографског облика именичког англицизма може бити изложено утицају језика посредника. Пример који наводимо указује на француски изговор једног дела англицизма:

Е *journal* /'dʒe:nəl/ – S *...žurnal...* (Црњански 2008: 191);

Дакле, овде се запажа да графија врши утицај на изговор позајмљенице, те да графија позајмљенице у српском језику рефлектује њен начин изговора на француски начин.

5. Закључак

Анализа корпуса се методолошки заснива на принципима трансфонемизације, као главним начелима на основу којих се врши адаптација страних речи из језика даваоца у језик прималац. Тумачење развоја посуђене речи, односно именичких англицизама, као одабраних лексичких јединица, обухватило је најпре њихово представљање на ортографском и фонолошком плану, као и описивање свих четири начина формирања ортографије англицизма на основу модела језика даваоца, као и пратећих фактора и утицаја за обележавање процеса језичке адаптације. Анализом корпуса, као и представљених формула дијафонског односа фонема из двају језика, закључено је да приликом суспитуције Е фонема може постојати прости дијафонијски однос, када је реч о међусобно заменивим фонемама (као што је већина консонаната: [d], [b], [t], [g], [k] итд.), или сложени и комплексни, најчешће дивергентан однос (када се Е фонема [ə] замењује са пет вокала у српском језику [a, e, i, o, u], укључујући и слоговно [r]). Такође, закључује се да на ортографију именичких англицизама утиче и ортографија и фонологија модела, а да изговор англицизама подлеже правилима трансфонемизације.

На основу тога, долазимо до закључка да се формалном и садржинском адаптацијом општих тј. апелативних лексема у самом процесу језичког посуђивања, захваљујући међусобно супростављеним елементима двају језичких система – фонемама, које често не остају доследне већ утврђеним фонолошким алтернацијама у српском језику, као и развијању паралелних ортографских норми у служби обогаћивања лексичких јединица за изражавање језичког садржаја у српском језику, указује на нужност придржавања већ успостављеног лингвистичког модела адаптације ради одржавања стандардизованости српског језичког система, јер у процесу адаптације именичких англицизама долази до структуралних фонолошких и ортографских промена унутар система, о чему сведочи обиље примера енглеских елемената у Роману о Лондону који често одступају од прописаних правописних норми, али који свакако теже целовитој интеграцији у језички систем српског језика.

Извори:

Црњански, М. (2008), Роман о Лондону, Феникс либрис, Београд.

Литература:

Бајић, С. (2010), Англицизми у српском језику, Графид, Бања Лука.

Сурдучки, М. (1978), Српскохрватски и енглески у контакту, Матица српска – Одељење за књижевност и језик, Нови Сад.

Филиповић, Р. (1986), Теорија језика у контакту, Југославенска академија знаности и умјетности, Школска књига, Загреб.

**THE ORTHOGRAPHIC AND PHONOLOGICAL ADAPTATION OF ANGLICISM
NOUNS IN A NOVEL ABOUT LONDON WRITTEN BY MILOŠ CRNJANSKI**

Summary

The aim of this paper is to give an orthographic and phonological analysis of the adaptation of anglicism nouns in *A Novel about London* written by Miloš Crnjanski. The emphasis is then placed upon the examination of adaptation performed at various linguistic levels, that is, integration of English lexemes into the Serbian language, and this is followed by the adequate exemplification and juxtaposition of elements which belong to the aforementioned systems. In this manner, the author is able to present important distinctions between the rooted norms or patterns existing in those two languages, the result of which is found in not accepting already established phonological alternations in the Serbian language, that is, in a creation of a pseudonorm when it comes to spelling. The language borrowing process is observed in the light of research conducted by Filipović, Surdučki and Bajić.

Natalija Živković

ПРИМЕЊЕНОЛИНГВИСТИЧКА ПРОУЧАВАЊА

Даница Јеротијевић
Крађујевац

УТИЦАЈ ФОНЕТСКОГ ОКРУЖЕЊА НА УСВАЈАЊЕ ИНТЕРДЕНТАЛНИХ ФРИКАТИВА У ЕНГЛЕСКО-СРПСКОЈ МЕЂУЈЕЗИЧКОЈ ФОНОЛОГИЈИ

У раду ћемо покушати да истражимо утицај фонетског окружења на перцепцију и продукцију енглеског звучног /ð/ и безвучног /θ/ интерденталног фрикатива код студената који енглески уче као страни језик. Рад представља наставак прелиминарног истраживања рађеног под окриљем социолингвистичког теоријског оквира (Dimitrijević Savić, Jerotijević, 2011) у коме смо закључили да се код продукције поменутих гласова примећује значајан утицај трансфера, те да већина говорника српског језика два сугласника постојећа у српском фонолошком систему, замењује српским зубним парњацима /t/ и /d/. Наш циљ је сада да утврдимо у којим фонетским контекстима је диференцијална супституција најизраженија, односно има ли статистички значајне разлике у перцепцији и продукцији у зависности од положаја циљних гласова у речима. У истраживању је учествовало 40 студената прве године Англистике на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу.

Кључне речи: међујезичка фонологија, интердентални фрикативи, усвајање гласова

1. Увод

Бројне студије у оквиру примењене лингвистике и области усвајања страног језика, а нарочито оне везане за међујезичку фонологију, за предмет су имале тешкоће са којима се ученици сусрећу при усвајању артикулаторних особина језика циља и дошле до најзначајнијих фактора који утичу на успешност продукције гласова, нпр. године старости, искуство, акустичко-артикулаторне одлике два фонолошка система, мотивација, фонетско окружење, дистрибуција гласова итд.. Иако се често одвојено истражују, неспорно је да су сви фактори међусобно испреплетани и представљају најважније изворе грешака у изговору.

Након осврта на релевантне резултате досадашњих студија и представљања теоријског оквира, у раду су представљени и образложени резултати спроведеног истраживања. Циљ нашег рада је анализа фонетског окружења као потенцијалног фактора који утиче на тачност перцепције и продукције енглеских интерденталних фрикатива код српских студената који енглески уче као страни језик. Неколико разлога подстакло је истраживање. Наиме, истраживања о српско-енглеској међујезичкој фонологији су јако ретка, а нарочито она која се баве консонантским системом. Колико нам је познато, студије везане за усвајање енглеских интерденталних фрикатива готово да не постоје у српском научном контексту, тако да наше истраживање тежи да попуни постојећу празнину у домаћим истраживањима, али и да настави са анализом и продубљивањем резултата из претходне прелиминарне студије у којој смо поучавали само продукцију

1 danicajerotijevic@gmail.com

интерденталних фрикатива посматрајући све кроз социолингвистички оквир (Dimitrijević Savić, Jerotijević 2011).

2. Кратак осврт на најважније теорије усвајања гласова страног језика

Након Вајнрајховог (Weinreich 1953) закључка да први језик утиче на усвајање граматичких структура код билингвалних говорника, Ладо је (Lado 1957) предложио да је могуће предвидети потешкоће при усвајању другог језика јер слични елементи два језика олакшавају, док непостојећи или различити отежавају или чак онемогућавају учење страног језика. Стога, посматрајући фонологију као скуп сличности и разлика између два језика, поменути аутори су у контроверзној *Хипотези контрастивне анализе* дошли до закључка да је контрастирање језика неопходно, али иако је у слабијој верзији касније признато да је немогуће предвидети баш све потешкоће, поменута хипотеза је одбачена као превише поједностављена, али само немогућност да се предвиде грешке није довољна да је лингвисти у потпуности одбаце (Broselow 1983).

Супротно *Контрастивној хипотези*, Флеџ је 1987. године формулисао феномен *класификације еквиваленције* (енгл. *equivalence classification*) (Flege, 1987) како би објаснио да је нове гласове лакше усвојити, а да су слични гласови они који праве проблем. Ученици увек покушавају да открију и замене глас матерњег језика еквивалентним сегментом из страног фонолошког инвентара, што их доводи до девијантне продукције. Према тренутно једном од најутицајнијих теоријских модела у области међујезичке фонологије, *Моделу учења говора* (енгл. *Speech Learning Model (PLM)*) што је већа уочена разлика у фонетским особинама гласова, то ће ученици пре успети да разлуче гласове те тако и брже напредовати у перцепцији и у продукцији (Flege 1995). Ипак, лингвисти се углавном слажу да је негативни трансфер главни узрок грешака у изговору нарочито у почетним фазама учења (Isono 2005). Након одређеног времена проведеног учећи страни језик, карактеристике матерњег језика ће заменити обележја блиска страном језику.

Поједанко вредна помена је и *Хипотеза маркираности* (енгл. *Markedness Differential Hypothesis*) (Eckman 1977) по којој што су маркираније разлике између L1 и L2 гласова, дати гласови ће се теже усвајати. Пошто се поменути закључак показао нетачним, исти аутор (Eckman 1991) је реформулисао хипотезу у *Хипотезу структуралног слањања* (енгл. *Structural Conformity Hypothesis*), где је закључио да уколико нема разлика у маркираности, на сцену ступају језичке универзалије, што ће се одразити на грешке у изговору. Претходно поменутој хипотези блиски су и тзв. фактори универзалног развоја, односно процеси који се одвијају током усвајања матерњег језика и понављају приликом усвајања страног језика. До трансфера може доћи само уколико постоје одговарајуће структуре у оба језика, у супротном процеси универзалног развоја ће превагнути. Неке студије (Flege, Davidian 1984) показале су да се код кинеских, шпанских и пољских говорника уочавају два универзална процеса, изостављање и обезвучавање праскавих сугласника на крају речи, што је типично за малу децу која говоре енглески као матерњи језик. Може се закључити да постоји извесна хијерархија супституције нових фонема, нарочито консонаната, која је систематична и доследна у свим језицима, може се слободно рећи универзална.

Правилност продукције, тј. изговора гласова условљена је перцептивним факторима, прецизније, тачна перцепција кључна је за тачно изговарање сегментата језика циља. Понекад ученик није у стању да разликује два гласа у стра-

ном језику, јер та разлика није дистинктивна или уопште релевантна у матерњем језику (Flege 1995). Ученик такође понекад није способен да препозна нову акустичку форму, јер није развио потребну сензибилност, што је нарочито случај код одраслих. Такође се може десити да ученик, иако препознаје разлику, не може да је артикулише правилно. *Модел перцептивне асимилације* (енгл. *Perceptual Assimilation Model (PAM)*) (Best 1994), најутицајнији савремени модел перцепције, каже да тешкоћа при слушању гласова страног језика проистиче из фонетско-артикулаторних сличности, као и разлике између два гласа у страном језику и два гласа у матерњем и страном језику. Стога, перцепција није сасвим једноставан процес одлучивања да ли су два гласа из матерњег и страног језика слична или различита, већ је у питању двоструко разликовање. Отуда смо се ми одлучили да преиспитамо и перцепцију и продукцију, с обзиром на њихову доказану међусобну условљеност.

3. Проблем са интерденталним фрикативима и досадашња истраживања

Ситуација је таква да услед немогућности правилне продукције поменутих гласова, долази до диференцијалне супституције где се ученици одлучују за најближу варијантну страном гласу из матерњег фонолошког система. Претходне студије показале су да српски говорници најпре бирају [t] и [d] као алтернативе за /θ/ и /ð/ (Lee 2006). Супституенти и поменути фрикативи нису исти гласови, али до конфузије долази због сличности у акустичким обележјима (Giegerich 1992; Ladefoged 2001).

Бројна истраживања везана за усвајање енглеских интерденталних фрикатива рађена су са кинеским ученицима, а нека од њих показала су да правилност изговора зависи од фонетског окружења, фреквенности употребе речи, типа задатка, врсте и доследности инпута (Rau, Chang, Tarone 2009; Jing, Yanyan 2011). Студије рађене у Бразилу такође сведоче о потешкоћама у изговору датих фрикатива и као најчешће супституенте помињу [t] и [d] (Reis 2006). Поједини аутори бавили су се подробно анализом интерденталних фрикатива у енглеско-холандској међујезичкој фонологији и сматрају да проучавање супституције може умногоме помоћи у проучавању интерденталних фрикатива и показали још једном да усвајање маркираних гласова није само питање сличности и разлика, већ далеко сложенија испреплетаност фонетских и фонолошких рестрикција (Wester, Gilbers, Lowie, 2007). Студијама је такође показано да холандски и немачки ученици имају сличних проблема при усвајању /θ/ и /ð/ (Hanulíková, Weber, 2010). У свом истраживању са турским ученицима, Јилдиз је дошла до закључка да је примарни супституент за безвучни интердентални фрикатив али само у спонтаном говору [t], док је у контролисаном говору ситуација другачија, и то највише у корист [f] и [s] (Yildiz 2006). Ситуација је јако интересантна код мађарских ученика који енглески уче као страни језик, јер неки од њих изговарају комбинацију [sθ] на месту /θ/, што говори о утицају развојних и универзалних фактора (Nemser, 1971).

Када су у питању истраживања посвећена перцепцији посебно, показано је да се [θ] најчешће меша са акустички сличним [f] и код матерњих говорника (нпр. у Кокли акценту радничке класе у Лондону), ређе са [t] или [s] (Brannen, 2002; Cutler et al. 2004). Зато је јако чудно што примарни супституент није управо фрикатив [f]. Ове студије су такође показале диспаритет између перцепције и

продукције. Група аутора је истраживала ефекте искуства на перцепцију консонаната на почетку речи код јапанских и енглеских говорника, а резултати су показали да се страни гласови упорно идентификују као гласови матерњег језика, нарочито кад су у питању интердентални фрикативи (Guion et al. 2000).

4. Методологија

4.1 Циљ истраживања

Циљ рада је испитивање утицаја фонетског окружења на тачност перцепције и продукције интерденталних фрикатива у енглеско-српској међујезичкој фонологији код српских студената који енглески уче као страни језик.

4.2 Истраживачка питања и хипотезе

Имајући у виду резултате претходних истраживања (Rau, Chang 2009; Brannen, 2011), у раду смо поставили следећа истраживачка питања:

- 1) Да ли фонетски контекст у коме се енглески интердентални фрикативи налазе утиче на перцепцију поменутих гласова?
- 2) Да ли фонетски контекст у коме се енглески интердентални фрикативи налазе утиче на њихову продукцију?
- 3) Има ли разлике у резултатима између звучног и безвучног интерденталног фрикатива?

На основу постављених истраживачких питања формулисали смо следеће хипотезе:

Хипотеза 1: Фонетски контекст може утицати на тачност перцепције интерденталних фрикатива.

Хипотеза 2: Фонетски контекст може утицати на тачност продукције интерденталних фрикатива.

Хипотеза 3: Резултати се се не разликују у зависности од звучности интерденталних фрикатива.

4.3 Испитаници

У тестирању је учествовало 40 студената прве године студијске групе Енглески језик и књижевност на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу који су похађали курс *Фонетике енглеског језика*. Укупно 51 учесник започео је истраживање, али су снимци пре свега изостављени због лошег квалитета звука. За истраживање су изабрани студенти зато што смо сматрали да је за њих као потенцијалне предаваче јако важно да савладају правилан изговор и основна обележја енглеског фонолошког система, поготову јер су имали прилику да прате предавања и вежбе везане за дату тему. С обзиром на то да је фонетско окружење једини фактор који смо испитивали, а утицај фонетског тренинга на тачност перцепције и продукције смо већ истраживали, студенте нисмо анкетирали да бисмо добили информације о годинама старости, досадашњем искуству или почетку учења енглеског језика.

4.4 Инструменти

Као инструмент за мерење тачности перцепције послужио нам је тест фонемске дискриминације. Испитаници су имали задатак да слушају снимак и да изаберу реч са списка која је изговорена. Како бисмо осигурали да се испитаници ослањају на своју перцепцију и проверили утицај фонетског окружења, речи су осмишљене тако да се разликују у циљним гласовима и њиховом положају у речи, а такође смо их насумично распоредили на листи. За сваки тачни одговор додељиван је по један поен.

Тачност продукције мерена је уобичајеним поступком у фонолошким истраживањима. Наиме, испитаници су добили унапред пажљиво осмишљену листу речи на којој су се налазили интердентални фрикативи у различитим контекстима, а задатак је био прочитати и снимити дату листу. С обзиром на природу истраживања изабран је контролисани начин тестирања. Касније је изворни говорник америчког енглеског варијетета аудитивном методом процењивао тачност одговора, јер дати гласови не показују различит изговор у стандардном британском или америчком варијетету. За сваку тачно изговорену реч студенти су добијали по један поен.

Неке речи у различитим контекстима за оба теста преузети су из чувеног Гимсоновог фонетског уџбеника (Gimson 1978: 183–185), док су неке придодате консултујући енглески речник *Longman Dictionary of Contemporary English* (2003). Треба напоменути да има мање примера у различитим фонетским окружењима за звучни интердентални фрикатив /ð/.

4.5 Процедура

Учесници су тестирани при крају завршеног курса *Фонетике енглеског језика* у децембру и јануару 2013. године. Како бисмо избегли притисак испитивача, потенцијалну трему и страх, остале инхибирајуће психолошке факторе, а самим тим и лошију продукцију, испитаници су имали задатак да код куће сами себе сниме како изговарају речи са унапред дате листе. Испитаници су имали задатак да изговор сниме више пута док снимак не буде по њиховим критеријумима задовољавајући. Тиме смо желели да проверимо свест студента о сопственој продукцији и да још једном избегнемо страх од тестирања.

4.6 Статистичка обрада података

Тачност перцепције и продукције пре свега је мерена израчунавањем средње вредности одговора, а затим је процентуалним прорачуном израчунат постотак тачних одговора као и стандардна девијација. Потенцијална статистички значајна разлика међу различитим контекстима рачуната је уобичајеним поступком анализе варијансе (ANOVA). Израчунавања су вршена у Microsoft Office 2007 Excel програму и SPSS 13.0 статистичким софтвером за анализу варијансе.

5. Резултати и дискусија

Након спроведеног теста фонемске дискриминације дошли смо до следећих резултата:

Табела 1: Резултати перцепције безвучног интерденталног фрикатива /θ/

/θ/	Почетак речи		Средина речи				Крај речи	
	θ_V	θ_C	V_θ_V	C_θ_V	V_θ_C	C_θ_C	V_θ	C_θ
број	200	200	160	160	160	200	200	200
Макс.	5	5	4	4	4	5	5	5
Мин.	0	0	0	0	0	0	0	0
Средња вредност	3.15	2.5	2.15	1.38	1.18	1.78	3.05	2.95
Стандардна девијација	1.51	1.74	1.85	3.11	1.58	1.61	1.65	1.78
Процент тачности (%)	63	50	53.75	34.38	29.38	35.5	61	59

Табела 2: Резултати статистичке анализе варијансе за перцепцију /θ/

ANOVA	SS	df	MS	F	p
Између:	742.452	7	106.065	29.89	0.000
Унутар:	5,223.32	1,472	3.548		
Укупно:	5,965.77	1,479			

Резултати статистичке анализе везане за перцепцију безвучног интерденталног фрикатива показали су да постоји статистички значајна разлика међу резултатима перцепције датог гласа у различитим контекстима јер је вредност $p < 0.005$, што значи да дата разлика није производ пуке случајности. Из самих резултата тачности перцепције изражених у процентима може се закључити да фонетско окружење у коме је тачност највиша јесте иницијални и финални положај у речи дате фонеме, и то пре и након вокала. Може се дакле рећи да вокал који следи или претходи безвучном интерденталном фрикативу олакшава перцепцију датог гласа. Такође је јако висок проценат правилног изговора у финалном положају иза консонаната. Најнижи проценат тачних одговора примећен је у медијалној позицији у речи када вокал претходи /θ/, а консонант га прати. Такав резултат је очекиван и разумљив јер српски не познаје такву комбинацију сугласника, а најчешће су то комбинације акустички врло сличних гласова попут /θs/ чиме се мешају звучни таласи и шаљу збуњујући сигнал чулима слуха испитаника.

Табела 3: Резултати перцепције звучног интерденталног фрикатива /џ/

/џ/	Почетак речи	Средина речи				Крај речи	
		џ_V	V_џ_V	V_џ_C	C_џ_V	C_џ_C	V_џ
број	200	200	200	40	40	200	40
Макс.	5	5	5	1	1	5	1
Мин.	0	0	0	0	0	0	0
Средња вредност	3.38	3.33	2.7	0.7	0.63	3.38	0.63
Стандардна девијација	1.78	1.59	1.64	0.46	0.49	1.23	0.49
Процент тачности (%)	67.5	66.5	54	70	62.5	67.5	62.5

Табела 4: Резултати статистичке анализе варијансе за перцепцију /џ/

ANOVA	SS	df	MS	F	p
Између:	741.887	6	123.648	56.533	0.000
Унутар:	1,996.88	913	2.187		
Укупно:	2,738.77	919			

Резултати перцепције звучног интерденталног фрикатива такође показују да постоји статистички значајна разлика, $p < 0.005$, између различитих фонетских контекста у којима се циљни глас налази. Примећује се јако висок проценат тачних одговора у иницијалном и финалном делу речи када претходи и следи вокал, као и у интервокалској позицији. Може се закључити да вокали олакшавају перцепцију. С обзиром на само по један пример речи у C_џ_V, C_џ_C, C_џ окружењу, јер дистрибуција гласова у енглеском не дозвољава много више, без обзира на јако висок проценат тачних одговора не можемо доносити уопштене закључке, мада је изненађујућ тако висок степен тачности перцепције јер је комбинација гласова непостојећа у српском језику. Могуће је пак претпоставити да је тако повољан резултат производ упознавања са основним карактеристикама енглеског фонолошког система током наставе *Фонетике*. Може се за оба циљна гласа такође закључити да је најбоља перцепција на позицији на почетку речи и на крају када следи и претходи вокал.

Из претходно представљених резултата можемо закључити да је и статистички потврђена прва хипотеза, тј. да перцепција звучног и беззвучног интерденталног фрикатива у енглеском језику може зависити од фонетског окружења у коме се дати гласови налазе у речи.

Табела 5: Резултати продукције безвучног интерденталног фрикатива /θ/

/θ/	Почетак речи		Средина речи				Крај речи	
	θ_V	θ_C	V_θ_V	V_θ_C	C_θ_V	C_θ_C	V_θ	C_θ
број	200	200	160	160	160	200	200	200
Макс.	5	5	4	4	4	5	5	5
Мин.	0	0	0	0	0	0	0	0
Средња вредност	3.43	2.6	1.9	0.93	0.88	1.6	3.03	3.05
Стандардна девијација	1.3	1.5	1.78	1.05	1.3	1.48	1.46	1.62
Процент тачности (%)	68.5	52	47.5	23.13	21.88	32	60.5	61

Табела 6: Резултати статистичке анализе варијансе за продукцију /θ/

ANOVA	SS	df	MS	F	p
Између:	1,235.83	7	176.547	83.45	0.000
Унутар:	3,114.18	1,472	2.116		
Укупно:	4,350.00	1,479			

Статистички подаци указују на то да постоји значајна разлика у тачности изговора безвучног интерденталног фрикатива у различитим окружењима $p < 0.005$, односно да фонетски контекст одређује тачност продукције интерденталних фрикатива. Нарочито висок степен тачности изговора је када се /θ/ налазило на почетку праћено вокалом и у финалним положајима у речи када му претходи или вокал или консонант. Прва два случаја се могу објаснити чињеницом да вокали олакшавају изговор безвучног интерденталног сугласника, док се последњи, иако јако тежак, може објаснити чињеницом да се испитаници посебну концентришу уколико унапред знају да је одређени склоп гласова нарочито захтеван за изговор. Најслабији проценат тачности продукције уочен је у V_θ_C и C_θ_V медијалном положају у речи и у потпуности је у складу са резултатима перцепције.

Табела 7: Резултати продукције звучног интерденталног фрикатива /ð/

/ð/	Почетак речи	Средина речи				Крај речи	
		ð_V	V_ð_V	V_ð_C	C_ð_V	C_ð_C	V_ð
број	200	200	200	40	40	200	40
Макс.	5	5	5	1	1	5	1
Мин.	0	0	0	0	0	0	0
Средња вредност	3.1	3.25	2.2	0.55	0.45	3.13	0.5
Стандардна девијација	1.82	1.69	1.65	0.50	0.50	1.60	0.50

Процент тачности (%)	62	65	44	55	45	62.5	50
----------------------	----	----	----	----	----	------	----

Табела 8: Резултати статистичке анализе варијансе за продукцију /ð/

ANOVA	SS	df	MS	F	p
Између:	752.063	6	125.344	49.575	0.000
Унутар:	2,308.39	913	2.528		
Укупно:	3,060.46	919			

Анализа варијансе указала је на статистички значајну разлику тачности продукције звучног интерденталног фрикатива у различитим фонетским окружењима, $p < 0.005$. Нарочито тачан изговор примећен је у контекстима V_ð_V, ð_V и V_ð што је у складу са резултатима перцепције, те се још једном може указати на способност вокала да позитивно утичу на реализацију два енглеска гласа. Висок је и проценат у осталим контекстима што говори у прилог томе да ученици енглеског као страног лакше изговарају звучни интердентални фрикатив од безвучног, што потврђује раније налазе да је дати фрикатив проблематичнији за усвајање јер га је тешко разликовати у перцепцији и захтева прецизну артикулаторну контролу у продукцији (Smit, et al. 1990; Miller, Nicely 1955). Такође, морамо се оградити од доношења општих закључака јер је, слично већ поменутих контекстима код перцепције, јако мало примера речи да би се могло са сигурношћу тврдити да је дати контекст изузетно повољан за изговор од стране нематерњих говорника.

Пошто су за оба интердентална фрикатива уочене статистички значајне разлике у различитим контекстима, односно, да оне нису производ пуке случајности, може се закључити да је потврђена друга хипотеза постављена на почетку истраживања, тј. да фонетско окружење утиче на изговор енглеских гласова /θ/ и /ð/.

Резултати продукције слажу се са резултатима перцепције, једино што је продукција нешто слабија у појединим контекстима, што је и разумљиво јер је потврђено да перцепција претходи продукцији, тј. да ученици морају најпре увидети сличности и разлике међу гласовима како би их правилно усвојили. Неспорна је, дакле, испреплетаност перцепције и продукције у међујезичкој фонологији. Зато се посебна пажња у настави мора посветити двама сегментима подједнако, иако се перцепција често занемарује.

На послетку, како су код оба сугласника резултати показали статистички значајну разлику можемо закључити да је потврђена и трећа постављена хипотеза, тј. да фонетско окружење утиче на перцепцију и продукцију звучног и безвучног интерденталног фрикатива.

6. Закључак

Након представљања релевантних студија и главних циљева рада, изложили смо резултате спроведеног истраживања које је имало за циљ да утврди да ли фонетско окружење утиче на перцепцију и продукцију интерденталних фрикатива у енглеско-српској међујезичкој фонологији.

Резултати перцепције показали су да фонетско окружење заиста може утицати на тачност перцепције и то у статистички значајној мери. Такође, резултати теста продукције посведочили су о потенцијалном ефекту фонетског контекста на изговор интерденталних фрикатива. Стога се може рећи да је истраживање, поред тога што је потврдило све три постављене хипотезе, у складу са претходним светским истраживањима која су дошла до сличних закључака (Rau, Chang, Tagone, 2009). Анализа резултата показала је још једном снажан утицај негативног трансфера, јер су примарни диференцијални супституенти [d] и [t] за звучни и беззвучни енглески интердентални фрикатив, али да се местимично појављују и [v], [f]. Такође, примећен је значајан степен хиперкорекције код испитаника што сведочи о варијабилности и променљивости међујезичког фонолошког система којим се утире пут постизању изговора сличног матерњем, али и о погрешној перцепцији гласова. Нарочито је значајна хиперкорекција и несигурност везана за звучност, јер се често могло чути да студенти у свим контекстима изговарају звучни глас уместо беззвучног и обрнуто. Примећена је изузетно интересантна продукција алвеоларних пловива [d] и [t] који би требало да буду лаки за изговор и да не представљају проблем, али се под утицајем хиперкорекције насумично појављују као афектирани [ds] и [ts].

Потенцијална ограничења истраживања су контролисани тип теста, јер би се можда другачији резултати добили из интервјуа или питањима отвореног типа, као и тренутак у коме је тестирање спроведено. С обзиром да су испитаници били тек при крају курса, иако је део са интерденталним фрикативима обрађен, можда ипак није било довољно времена да студенти усвоје стечена знања јер се први пут срећу са било каквом врстом фонетске инструкције у правом смислу речи. Можда би се резултати показали другачијим да је истраживање урађено касније. Међутим, истраживање какво јесте открило је тренутно стање међујезичког фонолошког система и проширило видике везане за наставак вежбања, тј. указало на сегменте перцепције и продукције којима треба посветити више пажње при вежбању како би се достигао жељени изговор.

Даља истраживања би се могла подробније бавити хиперкорекцијом и факторима који утичу на исту, као и неочекиваним супституентима [v] и [f].

Литература

- Бест 1994: Best, Catherine T. "Learning to perceive the sound pattern of English". *Advances in Infancy Research*, Vol. 8, ed. by Carolyn Rovee-Collier & Lewis Lipsett, 217-304. Hillsdale, NJ: Ablex Publishers.
- Бренен 2002: Brannen, K. "The role of perception in differential substitution". *Canadian Journal of Linguistics – Revue Canadienne de Linguistique* 47. 1-20.
- Бросло 1983: Broselow, E. "Nonobvious transfer: on predicting epenthesis errors". In L. Selinker and S. Gass (eds.) *Language Transfer in Language Learning*, 269-280. Rowley, MA: Newbury House. Reprinted in G. Ioup and S. Weinberger. 1987. *Interlanguage Phonology*, 292-304. Cambridge, MA: Newbury House.
- Вајнрајх 1953: Weinreich, U. *Language in Contact*. New York: Linguistic Circle of New York.
- Гигерич 1992: Giegerich, H. J. *English phonology: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Гилберс, Лоуи, Вестер 2007: Gilbers, Dicky, Lowie, Wander & Wester, Femke. „Substitution of dental fricatives in English by Dutch L2 speakers". *Language Sciences* 29. 477-491.

- Гујон и др. 2000: Guion, S. G., Flege, J. E., Akahane-Yamada, R., & Pruitt, J. C. "An investigation of current models of second language speech perception. The case of Japanese adults' perception of English consonants". *Journal of the Acoustical Society of America*, 107, 2711-2724.
- Димитријевић Савић, Јеротијевић 2011: Dimitrijević Savić, Jovana, Jerotijević, Danica. "Factors Influencing Serbian EFL Learners' Production Accuracy of English Interdental Fricatives", The First International Conference on English Studies *English Language and Anglophone Literature Today (ELALT Proceedings)* held on 19 March 2011, ISBN 978-86-6065-102-2, COBISS.SR-ID 269459975, departman za anglistiku, Filozofski fakultet, Novi Sad. 63-70.
- Дубои, Хорват 2004: Dubois, S., Horvath, B. M. "Cajun Vernacular English: Phonology". In: Schneider. E. W., Burridge. K., Kortmann. B., Mesthrie. R. & Upton. C. (orgs) *A Handbook of Varieties of English: Phonology*. Berlin: Mouton de Gruyter, p. 407-16.
- Екман 1977: Eckman, F. R. "Markedness and the contrastive analysis hypothesis". *Language Learning*, 27, 315- 330.
- Екман 1991: Eckman, F. R. "The structural conformity hypothesis and the acquisition of consonant clusters in the interlanguage of ESL learners". *Studies in Second Language Acquisition*, 13, 23-41.
- Исоно 2005: Isono, T. "The Acquisition Process of L2 Pronunciation – based on the acoustic analysis of English vowels produced by Japanese learners". 12: 1-16.
- Јинг, Јанјан 2011: Jing, Xiao, Yanyan, Zhang. "A Study of Chinese EFL Learners' Acquisition of English Fricatives". *Proceedings of The 16th Conference of Pan-Pacific Association of Applied Linguistics*. 142-148.
- Катлер и др. 2004: Cutler, A., Weber, A., Smits, R., Cooper, N. "Patterns of English phoneme confusions by native and non-native listeners". *Journal of the Acoustical Society of America* 116 (6). 3668-3678.
- Ладо 1957: Lado, R. *Linguistics across cultures*. University of Michigan Press.
- Ледифоугид 2001: Ladefoged, P. *A course in phonetics, 4th ed.* Heinle & Heinle.
- Ли 2006: Lee, J. "Typology of interdental fricatives with reference to loanword adaptation". *Studies in Phonetics, Phonology and Morphology*.v.12, n.1, 127-148.
- Медисон 1984: Maddieson, I. *Patterns of sounds*. Cambridge University Press.
- Морли 1991: Morley, Joan. "The Pronunciation Component in Teaching English to Speakers of Other Languages". *TESOL Quarterly*, Vol. 25, No.3, 491-520.
- Немсер 1971: Nemser, W. *An Experimental Study of Phonological Interference in the English of Hungarian*. Bloomington: Indiana University Press.
- Петровић, Гудурић, 2010: Petrović, Dragoljub, Gudurić, Snežana. *Fonologija srpskoga jezika*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.
- Рајс 2006: Reis, M.S. "The perception and production of English interdental fricatives by Brazilian EFL learners". Unpublished master's thesis, Universidade Federal de Santa Catarina.
- Ро, Ченг, Тероун 2009: Rau, V., Chang H. & Tarone E. (2009). "Think or Sink: Chinese Learners' Acquisition of the English Voiceless Interdental Fricative". *Language Learning* 59:3, 581-621.
- Флеџ 1987: Flege, J.E., "The production of 'new' and 'similar' phones in a foreign language: evidence for the effect of equivalence classification". *Journal of Phonetics* 15 (1), 47-65.
- Флеџ 1995: Flege, J. E. (1995). "Second Speech Learning: Theory, Findings, and Problems". In W. Shange, *Speech Perception and Linguistic Experience – Issues, Cross-Language Research*, Timonium: York Press, 233-277.
- Флеџ, Дравидиан 1984: Flege, E. & Davidian R.D. "Transfer and developmental processes in adult foreign language speech production". *Applied psycholinguistics*. 5, 323-347.

THE EFFECT OF PHONETIC CONTEXT ON THE ACQUISITION OF INTERDENTAL FRICATIVES IN ENGLISH-SERBIAN INTERLANGUAGE PHONOLOGY

Summary

The paper explores the effect of phonetic context on the perception and production of English voiced and voiceless interdental fricatives by Serbian EFL students. The present study represents a continuation of the previous preliminary research within sociolinguistic framework (Димитријевић-Савић, Јеротијевић, 2011) in which we concluded that under the influence of transfer the principal differential substitute for the previously mentioned sounds are dental /t/ and /d/. The primary goal now is to determine the phonetic context in which differential substitution predominates, i.e. if there is a statistically significant difference in the perception and production depending on the sounds' distribution in a word. The total of 40 EFL students participated in the study.

Key words: interlanguage fonology, interdental fricatives, sound acquisition

Danica Jerotijević

Tijana Kukić Prošić
Beograd

ANALIZA IZOSTAVLJANJA ODREĐENOG I NEODREĐENOG ČLANA U ITALIJANSKOM JEZIKU KOD UČENIKA ČIJI JE L1 SRPSKI IZ PERSPEKTIVE TRANSFERA

Izostavljanje člana u italijanskom jeziku kod učenika čiji je maternji jezik srpski predstavlja jedan od važnih i veoma kompleksnih aspekata proučavanja procesa učenja italijanskog jezika kao stranog. U našem istraživanju bavili smo se problematikom izostavljanja određenog i neodređenog člana pokušavajući da sagledamo koje su to situacije u okviru kojih naši učenici izostavljaju član, uočili smo učestalost takvih grešaka i sagledavali ih iz perspektive transfera. S obzirom na to da srpski jezik ne poseduje kategoriju člana, posmatrali smo njegovo izostavljanje kao uticaj maternjeg na učenje stranog jezika u vidu izostanka potrebe kod naših učenika da imenice definišu kao određene ili neodređene. Bavili smo se, takođe, i teorijskim osvrtom na transfer kao i na njegovu važnost prilikom učenja stranog jezika. Ciljnu grupu predstavlja nivo A2, analizirali smo dve tipologije vežbanja kod 22 učenika koji su polaznici Italijanskog instituta za kulturu u Beogradu.

Ključne reči: određeni član, neodređeni član, transfer, izostavljanje

Problem terminologije pojma *transfer* i njegova definicija

Istraživači koji se bave međujezičkim uticajem imaju na raspolaganju više termina: *transfer*, *jezička interferencija*, *uloga maternjeg jezika*, *uticaj maternjeg jezika* i *jezičko mešanje* (Odlin 2003: 436). Pored termina *jezički transfer* istraživači najčešće koriste termin *međujezički uticaj* (*cross-linguistic influence*). Prema lingvistima nijedan termin nije u potpunosti zadovoljavajući. Pojam *transfer* i *interferencija* upućuju na bihejviorističke teorije o učenju L2 dok je termin *međujezički uticaj* oslobođen teorijskih implikacija. Međutim, kako to često biva, termin *transfer* je opstao u upotrebi iako je bio predmet kritika, proširivši svoju definiciju.

Terens Odlin (Skehan 2008: 411) definiše pojam jezičkog transfera kao *uticaj koji proističe iz sličnosti i razlika između ciljnog jezika i bilo kog prethodno naučenog jezika*. Neutralan termin *uticaj* omogućava sagledavanje i pozitivnog i negativnog dejstva. Ova definicija, takođe, ukazuje na mogućnost višestrukog učenja jezika, tako da su obuhvaćene pojave kao što su uticaj drugog jezika (L2) ili trećeg (L3). Mada, nije precizno definisan sam pojam *uticaja* (Odlin 2003: 437).

Prvi koji je počeo da se bavi međujezičkim uticajem detaljnije nego iko pre jeste Urijel Vajnrajh (Uriel Weinreich) u svom delu *Languages in Contact* (1953), a potom i Robert Lado (Robert Lado) u svom delu *Linguistics Across Cultures* (1957). Transfer predstavlja važan činilac u usvajanju L2.

Manifestacija transfera

Transfer je ranije sagledavan u istraživanjima kao izvor grešaka i otuda naziv – negativni transfer. Transfer se, takođe, može manifestovati i na druge načine: može imati facilitativnu ulogu i biti pozitivan, ukoliko L1 i L2 imaju identičnu strukturu u određenoj oblasti.

nim segmentima. Može rezultirati i u izbegavanju upotrebe određenih struktura koje ne postoje u L1, a postoje u L2. Na primer, kineski i japanski učenici engleskog jezika izbegavaju upotrebu relativnih rečenica ili ih retko upotrebljavaju jer japanski i kineski jezik ne poseduju ovu vrstu rečenica. Transfer se može uočiti i u prevelikoj upotrebi određenih oblika, koja se manifestuje kroz hipergeneralizaciju (na primer, kada učenici engleskog kao L2 stvaraju oblike poput “costed” hipergeneralizujući nastavak za građenje prošlog vremena i na oblike koji su nepravilni). Takođe, transfer može dovesti i do različitih razvojnih puteva međujezika: može ubrzati proces usvajanja (na primer, učenici čiji L1 poseduje član uče mnogo brže engleski jezik nego učenici čiji ga L1 ne poseduje). Može usporiti proces usvajanja ukoliko L1 učenika ima određene oblike koji su specifični. Na primer, negacija u španskom jeziku realizuje se kroz oblik *no*+glagol. Deca koja uče engleski kao L1 koriste oblik *no*+glagol za negaciju pre nego što nauče da se negacija iskazuje kroz oblik pomoćni glagol+not. Mnogi učenici engleskog kao L2 prolaze kroz ovu fazu, ali učenici sa španskim kao L1 ostaju u njoj duže. Potom, transfer može dovesti do različitih faza usvajanja, kao na primer, s obzirom da kineski jezik ne poseduje kategoriju člana, kineski učenici prolaze kroz fazu upotrebljavanja pokaznih zamenica. (Benson 2002: 68-69; Ellis 1994: 302-305; Pallotti 2003: 63-65).

Bitno je imati na umu da L1 ima važnu ulogu prilikom usvajanja L2. Svaki čovek kada uči novi jezik oslanja se na svoj maternji, u većoj ili manjoj meri (Pallotti 2003: 64). Prema Selinkeru **oslanjanje na L1 predstavlja osnovnu međujezičku strategiju** kroz koju se postepeno stvara jezički sistem ciljnog jezika.

Faktori koji utiču na transfer

Istraživači su uočili šest faktora koji sprečavaju ili omogućavaju transfer, a reč je o ograničenjima koja utiču na transfer (Ellis 1994: 315-334) i koja predstavljaju lingvističke, psiholingvističke i sociolingvističke faktore. Ta ograničenja podrazumevaju: 1) jezički nivo (fonologija, leksika, gramatika, diskurs), 2) socijalne faktore, 3) markiranost (u kojoj meri specifične jezičke karakteristike utiču na transfer), 4) prototipičnost (*prototypicality*) (u kojoj meri se određeno značenje reči smatra bazičnim u odnosu na ostala značenja iste reči), 5) jezička udaljenost ili psihotipologija (percepcija koju učenik ima u vezi sa sličnošću ili razlikama između dva jezika), 6) razvojni faktori (ograničenja koja se odnose na prirodan proces razvoja međujezika).

O prvom faktoru, jezičkom nivou, govorićemo u zasebnom poglavlju detaljno (naredno poglavlje).

Socijalni kontekst može da utiče na meru u kojoj će se transfer manifestovati. Odlin ukazuje da će se negativni transfer ređe javiti u fokusiranom kontekstu u okviru kog postoji težnja da se održi standardizovani jezik, za razliku od nefokusiranog konteksta. Ova razlika između fokusiranog i nefokusiranog konteksta uzeta je od Le Page i Tabouret-Keller (1985) koji tvrde da dok određene zajednice imaju veoma jasnu ideju šta sačinjava jezik, druge nemaju, pa tako mešaju jezike ne mareći za pojam gramatičnosti odnosno agramatičnosti. Odlin smatra da je negativni transfer manje verovatan u učionici jer učenik oblike L1 tretira kao uljeze, kao gotovo stigmatizovane oblike za razliku od prirodnog okruženja u kome može mešati jezike, ukoliko je reč o „nefokusiranoj zajednici” (Odlin 2003: 317).

Markiranost ukazuje da su neke jezičke odlike „posebne” u odnosu na druge, koje su „bazične”. Što se tiče uticaja markiranosti na transfer postoje dve hipoteze kojima su se istraživači bavili: 1) učenici će prenositi nemarkirane oblike kada je odgovaraju-

ći oblik ciljnog jezika markiran i 2) učenici neće prenositi markirane oblike, pogotovo kada je odgovarajući oblik u ciljnom jeziku nemarkiran (Ellis 1994: 320).

Prototipičnost (prototypicality) kojom se bavio Kelerman ukazuje da učenici imaju određenu percepciju o strukturi sopstvenog jezika tretirajući određene strukture kao potencijalno podložne transferu, a druge ne. Ove percepcije utiču na ono što učenici zaista "prenose" u drugi jezik. Kelerman je sproveo takozvanu "breken" studiju u okviru koje je analizirao percepciju holandskih učenika engleskog jezika vezanu za glagol *breken* i njegova značenja u engleskom jeziku. Uvideo je da su učenici pri prevodu 17 rečenica sa holandskog na engleski koje su sve sadržale glagol *breken*, smatrali podložnim transferu samo osnovna značenja ovog glagola, dok su prenesena značenja smatrali nepodložnim transferu iako su se, zapravo, značenja na engleskom i holandskom ovog glagola podudarala (Skehan 2008: 415; Ellis 1994: 324).

Jezička udaljenost i psihotipologija predstavljaju veoma važan faktor za jezički transfer. Udaljenost može biti lingvistička i psiholingvistička pojava i odnosi se na udaljenost između L1 i ciljnog jezika. Velika udaljenost dva jezika može uticati na potencijalni transfer. Psihotipologija je termin koji uvodi Kelerman (1977) i odnosi se na učenikovu percepciju udaljenosti dva jezika. Prototipičnost ukazuje na pretpostavku da učenici uzimaju iz L1 one strukture za koje smatraju da su "prenosive" i da njihova percepcija utiče na sam transfer. Jezička udaljenost utiče na transfer, ali često je važnija subjektivno doživljena udaljenost od realne. Skehan navodi primer učenika engleskog jezika koji su kao L1 imali švedski odnosno finski jezik, i koji su pravili transfer na morfološkom nivou iz švedskog, a ne iz finskog. Učenici sa finskim kao L1 doživljavali su švedski kao jezik bliži engleskom pa su ga smatrali relevantnijim i na njegov sistem su se oslanjali (Skehan 2008: 415; Ellis 1994: 324-325).

Razvojni faktori: neki istraživači smatrali su da se negativni transfer može u najvećoj meri videti na početku usvajanja L2, dok drugi tvrde da učenici moraju da dostignu određenu razvojnu fazu međujezika kako bi se stvorila mogućnost za transferom. Dakle, transfer se ponekad javlja na početku učenja, a ponekad u kasnijim fazama usvajanja L2 (Ellis 1994: 329-332).

Jezičke kategorije podložne transferu

Transfer se dešava na svim jezičkim nivoima: fonetika i fonologija, sintaksa, morfologija, leksika, pragmatika i diskurs.

Veoma podložnim transferu smatraju se: fonologija, leksika i diskurs (Skehan 2008: 414).

Fonologija se smatra jezičkim subsistemom koji je veoma podložan transferu s obzirom na to da je sistem zvukova prvog jezika naročito ukorenjen i teško ga je promeniti (Skehan 2008: 414).

Nivo fonologije podrazumeva čitav sistem koji upravlja intonacijom, ritmom i naglašavanjem kako pojedinih reči tako i čitave rečenice. Neke od ovih karakteristika nepohodne su kako bi se uočilo da li sagovornik postavlja pitanje, da li traži potvrdu, da li je ironičan ili ozbiljan... Što se tiče akcentovanja, učenik može biti u stanju da izgovori pojedinačne reči poput izvornog govornika, ali kada počne da izgovara rečenice vrlo brzo se može uočiti njegov strani akcent. Na primer, učenik italijanskog čiji je L1 arapski teže će razlikovati vokale /o/ i /u/ kao i /e/ i /i/ jer u arapskom postoje samo tri vokala /a/, /i/, /u/. Takođe, italijanski učenici engleskog jezika imaju problema sa izgovorom *this* i *that* koje izgovaraju kao /dis/ i /dat/ s obzirom na to da je /d/ fonema na koju su navikli i kojoj pribegavaju prilikom spontane komunikacije (Pallotti 2003: 61).

Na nivou **leksike** transfer je česta pojava. Tu spadaju takozvani “lažni prijatelji”, reči koje su slične na glasovnom ili grafičkom nivou, ali imaju drugačije značenje. Na primer, dešava se da italijanski učenici engleskog prenesu značenje italijanskog glagola *pretendere* (=zahtevati, polagati pravo) na engleski glagol *pretend* (=pretvarati se).

Za transfer u okviru leksike važna je i sama percepcija učenika o mogućnosti transfera određenih značenja reči, dakle važnu ulogu imaju psihološki faktori koji utiču na odabir reči/značenja, odnosno psihotipologija o kojoj smo već govorili (v. str. 3). Prema Kelermanovoj studiji (1978) učenikova percepcija ima veoma veliku ulogu.

Kristine Bouvi u svojoj studiji *Towards the Construction of a Theory of Cross-linguistic Transfer* bavi se transferom L2-L3.

Subjekti u ovoj studiji imali su između 18 i 22 godine, studirali su poslovnu administraciju na Univerzitetu Liege u Valoniji (francusko govorno područje Belgije). Studenti na ovom univerzitetu uče dva strana jezika, engleski i holandski, nemački ili španski. Većina je odabrala engleski i holandski ili engleski i nemački. Kako bi se došlo do podataka vezanih za uticaj L2/L3 analiziran je pismeni ispit na kraju godine. Autorka je želela da uoči načine funkcionisanja transfera iz L2/L3, u kojoj je meri sličan sa transferom iz L1 i kako se može ublažiti. Autorka smatra da za razliku od transfera iz L1 koji utiče na gramatiku učenika, transfer iz L2/L3 predstavlja proces rileksifikacije (*relexification*), odnosno dolazi do zamene leksičkih jedinica iz L3 sa onim iz L2 dok sintaksička struktura ostaje netaknuta. Autorka je zaključila da je dolazilo do malog procenta sintaksičkih grešaka pod uticajem transfera (inverzija, na primer), samo 8% morfoloških grešaka, dok su leksičke greške bile ubedljivo najbrojnije (92% leksičkih grešaka kojima se može pripisati proces rileksifikacije). Zanimljivo je da su se greške u leksici odnosile na određene kategorije reči kao što su: brojevi, imenice, pridevi koji označavaju nacionalnost, imena meseca i zemalja kao i predlozi.

Diskurs predstavlja, takođe, pogodno tle za transfer. Ova oblast zadaje poteškoće za istraživanje jer kršenja pravila na nivou diskursa nije uvek lako uočiti. Transfer se može uočiti u okviru govornih činova poput zahteva, izvinjenja ili odbijanja odnosno nivoa formalnosti koji se u datim situacijama primenjuje. Učenici u početku ne primenjuju transfer već se oslanjaju na nekoliko jednostavnih formula (poput *Can I have a ___*). Kasnije, kako se znanje učenika povećava oni će pokušati da usklade govorne činnove sa normama L1. Na primer, kada učenik engleskog jezika čiji je L1 japanski želi da odbije poziv, on će pokušati da primeni visok nivo formalnosti koji se zahteva u japanskom jeziku u takvoj situaciji (Ellis 2003: 53-54).

Smatra se da je **sintaksa** manje podložna transferu s obzirom na to da, kako Odlin tvrdi (1990), metalingvistička svest može da spreči transfer kada je u pitanju red reči. Većina učenika ima visoko razvijenu metalingvističku svest o gramatičkim svojstvima, više nego o fonološkim ili diskursnim. Ova svest može omogućiti učenicima da kotrolišu u većoj meri odabir jezičkog oblika na nivou gramatike nego u okviru drugih jezičkih nivoa, a to može da dovede do sprečavanja pojave transfera.

Kako navodi Paloti (Pallotti 2003: 62-63) u okviru sintakse možemo videti pojavu transfera i to uglavnom kod reda reči u rečenici. Tako učenici italijanskog jezika čiji je L1 nemački imaju tendenciju da prave iskaze poput: *Ho la macchina anche preso* (Kola sam i uzeo) po ugledu na red reči u nemačkom jeziku u kome glavni glagol dolazi na kraj rečenice u prošlom vremenu. Isto tako, italijanski učenici engleskog prave rečenice kao što je sledeća: *I take always the train* po ugledu na red reči u italijanskom jeziku (*Io prendo sempre il treno* – prilog *uvek* – *sempre* je iza glagola).

Prema Elisuu (Ellis 2003: 54) jedna grupa istraživača otkrila je da je transfer određenih gramatičkih odlika iz L1 vezan za razvojnu fazu međujezika učenika. Na primer,

nemački i norveški učenici engleskog jezika u čijem L1 dolazi do negacije nakon glavnog glagola kao na primer *Er geht nicht* (*On ne ide*) u početku ne prenose ovu karakteristiku na engleski već primenjuju negaciju pre glagola kao i svi drugi učenici (*I no go*). Tek u sledećoj fazi dolazi do transfera obrasca iz L1 (*I go not*). Ovo se dešava onda kada učenici uvide da engleski jezik dozvoljava negaciju iza glavnog glagola sa kopulom *be* (na primer: *She is not here*).

Ovo potvrđuje Andersenov (1983) koncept *transfer to somewhere* (*transfer negde*) koji ukazuje da se transfer može dogoditi samo ukoliko u L2 već postoji potencijal za hipergeneralizaciju određenih struktura.

Morfologija se smatra najmanje podložnom transferu. Malo je verovatno da će italijanski učenik engleskog preneti na engleski pravila građenja prošlog vremena jer poseduje metalingvističku sposobnost promišljanja o jeziku (Pallotti 2003: 63). Ali, kako navodi Odlin (Odlin 2003: 439–441), transfer je ipak donekle moguć u okviru morfologije: ukoliko ista morfema postoji u oba jezika i koristi se na sličan način barem u nekoliko konteksta, dakle, ukoliko postoji preduslov za „transfer negde“ može doći do transfera. Na primer, slučaj španskog učenika engleskog jezika koji izgovara: *too manys cars*, stavljajući u množinu ne samo imenicu, kako zahteva engleski jezik, već i pridev *many* kao što zahteva španski jezik.

Određeni član u italijanskom jeziku

Određeni član je vrsta reči koja prati imenicu i koristi se da označi poznate pojmove ili predmete, odnosno *pojmove i predmete za koje se pretpostavlja da su sagovorniku poznati* (Moderc 2006: 48). Određeni član ima funkciju *da uvede poznati pojam, da uvede pojam za koji se pretpostavlja da je sagovorniku, makar načelno, poznat, da uvede ranije pomenut pojam, da zameni prisvojni pridev i da zameni pokazni pridev* (Moderc 2006: 51).

Pomoću određenog člana definišemo klasu odnosno vrstu, potom, apstraktne pojmove, delove tela, predmete koji nam pripadaju. Član se, takođe, koristi kako bi označio jedinstvene pojave u prirodi i koristi se uz gradivne imenice (Dardano, Trifone 2001: 150).

Upotreba određenog člana u italijanskom jeziku predstavlja izvor poteškoća kod naših učenika pošto srpski jezik ne poseduje kategoriju člana niti u srpskom jeziku postoji navika da se predmeti i pojmovi razvrstavaju na poznate i nepoznate (Moderc 2006: 48).

Neodređeni član u italijanskom jeziku

Neodređeni član koristi se da bi se *uputilo na osobu ili predmet koji se pominju prvi put, da bi se uputilo na bilo koju osobu ili predmet između brojnih osoba ili predmeta kao i da bi se označio pripadnik vrste* (Moderc 2006: 68).

Upotreba neodređenog člana u italijanskom jeziku kod naših učenika predstavlja, takođe, izvor poteškoća s obzirom na to da oni nisu navikli da definišu pojmove iz perspektive određenosti i neodređenosti.

Hipoteze o izostavljanju određenog i neodređenog člana

Naša pretpostavka jeste da učenici čiji je maternji jezik srpski određeni i neodređeni član u italijanskom jeziku doživljavaju kao nepoznat element i da ih zato izbacuju. To možemo protumačiti kao **negativni transfer** iz maternjeg jezika.

Naša pretpostavka je da se određeni član izostavlja često onda kada ga moramo upotrebiti kako bismo odredili imenicu koja označava poznat pojam, već pomenut, ali za naše učenike to nije lak zadatak jer pod uticajem njihovog maternjeg jezika ne osećaju potrebu, niti su navikli, da na taj način označe imenicu.

Pretpostavljamo da se neodređeni član izostavlja onda kada je nepohodno da se on upotrebi jer se imenica prvi put spominje u tekstu, jer je sagovorniku nova i nepoznata.

Smatramo da prilikom učenja italijanskog jezika kao stranog za naše učenike predstavlja problem upotreba i jednog i drugog člana, a naša hipoteza je da se s vremenom bolje savlada neodređeni član, a da je za naše učenike upotreba određenog člana kompleksnija i da se u okviru te oblasti prave greške kroz duži vremenski period učenja jezika. Naravno, za dokazivanje ove hipoteze potrebno je dosta vremena i istraživanja. Nadamo se da ćemo uspeti da sagledamo ovaj problem valjano kroz ovo i naredna istraživanja.

Cilj istraživanja

Cilj našeg istraživanja jeste da pokušamo da istražimo problematiku izostavljanja određenog i neodređenog člana u italijanskom jeziku kod učenika čiji je L1 srpski jezik. To nije nimalo lak zadatak s obzirom na to da je ova oblast veoma kompleksna u svojim raznovrsnim aspektima i poprilično neistražena. Smatramo da je svaki pokušaj analize grešaka u okviru ove oblasti značajan i da može dati određeni doprinos poboljšanju nastave italijanskog jezika i olakšavanju procesa upotrebe članova kod naših učenika.

U našem istraživanju želeli smo da istaknemo koje su to situacije u okviru kojih naši učenici imaju tendenciju da izostavljaju određeni i neodređeni član, da vidimo u kojoj meri su učestale kako bi se, eventualno, mogle generalizovati.

Takođe, zanimalo nas je da sve ove pojave sagledamo iz perspektive transfera, odnosno da sagledavamo izostavljanje člana kod naših učenika kao negativni transfer iz L1 i da vidimo kako utiče na međujezički sistem i na njegov razvoj kod naših učenika. Sagledavali smo oslanjanje na L1 kao osnovnu i prirodnu strategiju prilikom učenja italijanskog jezika.

Želeli smo da ukažemo na važnost transfera prilikom učenja stranog jezika.

Ciljna grupa i metod

Ciljnu grupu našeg istraživanja predstavlja nivo **A2**, a na ovom nivou upotrebljavaju se udžbenici *Espresso 1* i *Espresso 2* (poslednje tri lekcije prvog udžbenika i prve četiri drugog). Reč je o polaznicima Italijanskog instituta za kulturu u Beogradu, uzrasta od 18 do 60 godina (preovladavaju studenti). Časovi u Italijanskom institutu za kulturu održavaju se dva puta nedeljno u trajanju od dva sata, a ukupno je predviđeno 64 sati nastave po nivou.

Za svrhe našeg istraživanja analizirali smo dve vrste vežbanja. Prvo vežbanje testira poznavanje kako određenog tako i neodređenog člana i u njemu je ostavljen prazan prostor uz umenice uz koje treba upisati odgovarajući član. Ima 25 ostavljenih praznih mesta za upisivanje člana.

Drugo vežbanje zasniva se na pronalaženju imenica uz koje je izostavljen određeni član; dakle, učenik treba da pronade u tekstu takvu imenicu, da je podvuče i da upi-

še član koji po njemu nedostaje. Ukupno ima **14** imenica uz koje je izostavljen određeni član.

Analizirali smo kako su **22** učenika rešila ova dva vežbanja.

Analiza vežbanja sa određenim i neodređenim članom

U našoj analizi vežbanja sa određenim i neodređenim članom uočili smo **68** grešaka.

Što se tiče **izostavljanja neodređenog člana** uočena je **21** greška, a trebalo je na 7 mesta upisati ovaj član.

Kod **izostavljanja određenog člana** primetili smo **47** grešaka, od ponuđenih 18 praznih mesta gde je trebalo upisati ovaj član.

Izostavljanje neodređenog člana

U našem istraživanju primetili smo da učenici izostavljaju neodređeni član onda kada ga moramo upotrebiti jer se određeni pojam uvodi po prvi put u tekstu kao i da bi se označio pripadnik vrste. Uočena je **21** greška takvog tipa, što čini **31%** od ukupnog broja grešaka.

Prilikom navođenja primera prvi primer uzet je direktno iz korpusa koji smo koristili (vežbanje sa određenim i neodređenim članom), dakle on predstavlja netačan oblik, dok smo odmah ispod napisali u kurzivu kako bi trebalo da izgleda tačan oblik (tačan oblik člana je zatamnjen). Komentar u vezi sa primerom daćemo uvek pre nego što ga navedemo.

1. L'Italia è penisola simile a stivale.
*L'Italia è **una** penisola simile a **uno** stivale.*
2. Roma, la capitale d'Italia, si trova nel Lazio: è città molto bella e i suoi monumenti e musei sono famosi in tutto il mondo.
*Roma, la capitale d'Italia, si trova nel Lazio: è **una** città molto bella e i suoi monumenti e usei sono famosi in tutto il mondo.*
3. Dentro la città di Roma c'è stato indipendente, molto piccolo e molto potente, il Vaticano.
*Dentro la città di Roma c'è **uno** stato indipendente, molto piccolo e molto potente, il Vaticano.*
4. C'è altro stato piccolissimo, vicino al mare Adriatico, in cima a montagna: lo stato di San Marino.
*C'è **un** altro stato piccolissimo, vicino al mare Adriatico, in cima a **una** montagna: lo statodi San Marino.*
5. Insomma, la penisola italiana presenta molte realtà differenti e grande varietà di culture.
*Insomma, la penisola italiana presenta molte realta differenti e **una** grande varietà di culture.*

Izostavljanje određenog člana

U našem istraživanju uočili smo **47** grešaka izostavljanja određenog člana, odnosno **69,1%** od ukupnog broja grešaka.

Napravljeno je **4** greške izostavljanja člana uz imenicu *Italia*, odnosno **8,5%** u odnosu na ukupan broj grešaka izostavljanja određenog člana. U italijanskom jeziku uz nazive država obavezno je upotrebiti određeni član.

6. Italia è una penisola con la forma simile a uno stivale.

L'Italia è una penisola con la forma simile a uno stivale.

Kada je imenica određena u okviru imenske sintagme upotrebljava se određeni član, a u našem istraživanju napravljeno je **10** grešaka izostavljanja određenog člana u ovom slučaju, odnosno **21,3%** od ukupnog broja grešaka izostavljanja određenog člana.

7. Regioni italiane sono venti.

Le regioni italiane sono venti.

8. Ma il Vaticano non è unico stato indipendente in Italia.

Ma il Vaticano non è l'unico stato indipendente in Italia.

9. C'è un altro stato piccolissimo vicino al mare Adriatico, in cima a una montagna: stato di San Marino.

C'è un altro stato piccolissimo vicino al mare Adriatico, in cima a una montagna: lo stato di San Marino.

10. Insomma, penisola italiana presenta molte realtà differenti e una grande varietà di culture.

Insomma, la penisola italiana presenta molte realtà differenti e una grande varietà di culture.

Uz nazive jezika upotrebljava se određeni član. Napravljeno je **18** grešaka, odnosno **39%** od ukupnih grešaka izostavljanja određenog člana kada se učenici nisu pridržavali tog pravila i uz imenice *italiano, tedesco, francese, catalano, greco, sloveno, albanese* izostavljali su određeni član.

11. Italiano non è la sola lingua parlata in Italia; ci sono anche tedesco, francese, catalano, greco, sloveno e albanese.

L'italiano non è la sola lingua parlata in Italia; ci sono anche il tedesco, il francese, il catalano, il greco, lo sloveno e l'albanese.

Određeni član upotrebljava se uz predlog *in* i pridev *tutto*. Napravljena je **1** greška neupotrebljavanja člana u ovoj situaciji (**2,1%**).

12. E' una città molto bella e i suoi monumenti e musei sono famosi in tutto mondo.

E' una città molto bella e i suoi monumenti e musei sono famosi in tutto il mondo.

Kada imenica označava već pomenut, poznat, određen pojam moramo upotrebiti član. Napravljeno je **5** grešaka ovakvog tipa (**10,6%**).

13. Dentro città di Roma c'è uno stato indipendente.

Dentro la città di Roma c'è uno stato indipendente.

14. Ma Vaticano non è l'unico stato indipendente in Italia.
Ma il Vaticano non è l'unico stato indipendente in Italia.

U narednom primeru imamo apoziciju uz koju, često, ne moramo upotrebiti određeni član, ali kada je ona određena nekom dopunom, član je obavezan kao i kada je apozicija samostalni element na kraju iskaza (Moderc 2006: 64–65). Napravljeno je 9 grešaka izostavljanja određenog člana (19,1%).

15. Roma, capitale d'Italia, si trova nel Lazio.
Roma, la capitale d'Italia, si trova nel Lazio.

16. Dentro la città di Roma c'è uno stato indipendente, molto piccolo e molto potente, Vaticano, centro della religione cattolica.
Dentro la città di Roma c'è uno stato indipendente, molto piccolo e molto potente, il Vaticano, centro della religione cattolica.

Analiza vežbanja sa određenim članom

Vežbanje u okviru kog smo analizirali u kojoj će meri učenici izostavljati određeni član sastojalo se iz teksta u kom smo izostavili na 14 mesta određeni član, a zadatak učenika bio je da pronađu koje su to imenice kojima nedostaje određeni član i da ga upišu pored. Na ovaj način testirali smo u kojoj meri su učenici navikli da određuju imenice na ovakav način, u kojoj meri je ipak prisutan negativan transfer iz L1 u vidu izostavljanja člana i neuočavanja situacije kada se on mora upotrebiti. Ovakva vrsta vežbanja pomogla nam je da sagledamo koji su aspekti upotrebe određenog člana problematični za naše učenike.

Prilikom analize ovog vežbanja uočili smo 173 greške izostavljanja određenog člana.

Izostavljanje određenog člana

U ovom vežbanju primetili smo da se određeni član izostavlja uz imenice koje označavaju učestalost, ponavljanje u određeno doba dana kao što su *mattina*, *pomeriggio*, *sera* (=jutro, popodne, večer). Greška je napravljena 43 puta, odnosno čini 25% od ukupnog broja grešaka u ovom vežbanju.

17. Per molti italiani una sosta, anche breve, al bar fa parte del loro programma giornaliero. Ci possono andare mattina a fare colazione con cappuccino e cornetto, allora di pranzo per un panino, pomeriggio per un dolce seguito da un buon caffè, oppure sera per bere qualcosa con gli amici.
Per molti italiani una sosta, anche breve, al bar fa parte del loro programma giornaliero. Ci possono andare la mattina a fare colazione con cappuccino e cornetto, allora di pranzo per un panino, il pomeriggio per un dolce seguito da un buon caffè, oppure la sera per bere qualcosa con gli amici.

Najveći broj grešaka javio se kada je trebalo upotrebiti određeni član uz imenice koje označavaju klasu, vrstu, grupu. Uočene su 62 greške (36%).

18. Caffè non costa molto, e di solito prima di ordinare a barista dietro banco dobbiamo pagare, cioè dobbiamo "andare alla cassa" per ritirare o "fare lo scontrino".

Il caffè non costa molto, e di solito prima di ordinare al barista dietro il banco dobbiamo pagare, cioè dobbiamo "andare alla cassa" per ritirare o "fare lo scontrino".

19. Li possono anche leggere giornale, discutere di politica e di sport e giocare a carte.

Li possono anche leggere il giornale, discutere di politica e di sport e giocare a carte.

20. Proprio piazza è un punto di ritrovo, un luogo dove poter parlare, scherzare, passeggiare, mangiare un gelato.

Proprio la piazza è un punto di ritrovo, un luogo dove poter parlare, scherzare, passeggiare, mangiare un gelato.

Učenci su, takođe, pravili grešku izostavljanja određenog člana u okviru imenskih sintagmi u kojima je neophodno upotrebiti ovaj član zbog određenosti imenice. Napravljeno je 52 takve greške (30%).

21. Più accoglienti e ospitali sono bar di provincia, più che altro un ritrovo per persone di ogni età.

Più accoglienti e ospitali sono i bar di provincia, più che altro un ritrovo per le persone di ogni età.

22. Famosi, ad esempio, sono bar di Piazza San Marco a Venezia, come leggendario Florian.

Famosi, ad esempio, sono i bar di Piazza San Marco a Venezia, come il leggendario Florian.

Uočeno je 16 grešaka (9,2%) izostavljanja određenog člana kod apstraktne imenice *tempo* (=vreme).

23. Quando tempo è bello è ancora più piacevole andare al bar e sedersi ai tavolini in piazza.

Quando il tempo è bello è ancora più piacevole andare al bar e sedersi ai tavolini in piazza.

Zaključak

U našem istraživanju uspehi smo da dokažemo većinu hipoteza koje se tiču neodređenosti u vezi sa izostavljanjem određenog i neodređenog člana. Dakle, kroz analizu dva vežbanja koja su rešila 22 učenika, uočili smo da je u prvom vežbanju (upisati određeni i neodređeni član) napravljeno 68 grešaka, od kojih 21 greška predstavlja izostavljanje neodređenog člana (31%), a 47 grešaka predstavlja izostavljanje određenog člana (69,1%). U drugom vežbanju koje smo analizirali (upisati određeni član kod imenica kod kojih je izostavljen) uočili smo 173 greške.

U okviru prvog vežbanja, neodređeni član izostavljan je onda kada ga moramo upotrebiti jer se određeni pojam uvodi po prvi put u tekstu kao i da bi se označio pripadnik vrste.

Određeni član izostavljan je uz imenice koje označavaju naziv države (8,5%), u okviru imenskih sintagmi (21,3%), uz nazive jezika (39%), uz pridev *tutto* (2,1%),

kada je apozicija određena nekom dopunom (19,1%), onda kada imenica označava već pomenut, poznat pojam (10,6%).

U drugom vežbanju određeni član izostavljen je uz imenice koje označavaju učestalost, ponavljanje u određeno doba dana (25%), potom kod imenica koje označavaju klasu, vrstu, grupu (36%), u okviru imenskih sintagmi (30%) i kod apstraktne imenice *tempo* (9,2%).

Dakle, možemo zaključiti da se greši kako kod upotrebe određenog tako i neodređenog člana. Na daljim istraživanjima ostaje da se utvrdi tačnost hipoteze da se s vremenom bolje savlada upotreba neodređenog člana, dok je za naše učenike upotreba određenog člana kompleksnija i u okviru te oblasti greške se pojavljuju kroz duži vremenski period učenja jezika.

Vežbanja korišćena za istraživanje:

I Completa con l'articolo determinativo o indeterminativo dove necessario:

___ Italia è ___ penisola con la forma simile a ___ stivale. ___ italiani sono circa cinquantasette milioni e ___ regioni italiane sono venti. ___ italiano non è la sola lingua parlata in Italia; ci sono anche ___ tedesco, ___ francese, ___ catalano, ___ greco, ___ sloveno e ___ albanese. Roma, ___ capitale d'Italia, si trova nel Lazio: è ___ città molto bella e i suoi monumenti e musei sono famosi in tutto ___ mondo. Dentro ___ città di Roma c'è ___ stato indipendente, molto piccolo e molto potente, ___ Vaticano, centro della religione cattolica. Ma ___ Vaticano non è ___ unico stato indipendente in Italia. C'è ___ altro stato piccolissimo, vicino al mare Adriatico, in cima a ___ montagna: ___ stato di San Marino. Insomma, ___ penisola italiana presenta molte realtà differenti e ___ grande varietà di culture.

II Trova gli articoli determinativi mancanti (sottolinea il nome e scrivi l'articolo determinativo mancante):

Per molti italiani una sosta, anche breve, al bar fa parte del loro programma giornaliero. Ci possono andare mattina a fare colazione con cappuccino e cornetto, all'ora di pranzo per un panino, pomeriggio per un dolce seguito da un buon caffè, oppure sera per bere qualcosa con gli amici. Caffè non costa molto e, di solito prima di ordinare a barista dietro banco dobbiamo pagare, cioè dobbiamo "andare alla cassa" per ritirare o "fare lo scontrino".

Più accoglienti e ospitali sono bar di provincia, più che altro un ritrovo per persone di ogni età: lì possono anche leggere giornale, discutere di politica e di sport e giocare a carte.

Quando tempo è bello è ancora più piacevole andare al bar e sedersi ai tavolini in piazza o semplicemente sul marciapiede per godere del sole, leggere giornale, chiacchierare con un amico davanti a una tazzina di caffè. Famosi, ad esempio, sono bar di Piazza San Marco a Venezia, come leggendario *Florian*.

Proprio piazza è un punto di ritrovo, un luogo dove poter parlare, scherzare, passeggiare, mangiare un gelato. Tipici esempi: Piazza di Spagna e Piazza Navona a Roma e Piazza del Duomo a Milano.

Bibliografija

- Бали, Рицо 2005: Bali, M., Rizzo G.: *Espresso 2*, Firenze, Alma Edizioni.
- Бенсон 2002: Benson, C. Transfer/Cross-linguistic Influence. *ELT J* 56 (1): 68-70. Doi: 10.1093/elt/56.1.68
- Бови 2000: Bouvy, C. Towards the Construction of a Theory of Cross-linguistic Transfer. U Cenoz, J., Jessner, U., (prir.), *English in Europe. The Acquisition of a Third Language*. New York: Multilingual Matters Ltd.
- Браун 2000: Brown, H. D. *Principles of Language Learning and Teaching*. New York: White Plains.
- Сенос 2001: Cenoz, J. The Effect of Linguistic Distance, L2 Status and Age on Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition. U Cenoz, J., Hufeisen, B., Jessner, U., (prir.), *Cross-linguistic Influence in Third Language Acquisition: Psycholinguistic Perspectives*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Ђилиберти 2006: Ciliberti, A. *Manuale di glottodidattica* (str. 23-41). Firenze: La Nuova Italia Editrice.
- Де Марко 2007: De Marco, A. *Manuale di glottodidattica*. Roma: Carocci.
- Елис 2003. Ellis, R. *Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Гас, Селинкер 2001: Gass, S., Selinker, L. *Second Language Acquisition. An Introductory Course*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ђакалоне Рамат 2006: Giacalone Ramat, A. (a cura di): *Verso l'italiano*, Roma: Carocci.
- Кристал 1985: Kristal, D.: *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd: Nolit.
- Модерц 2006: Moderc, S.: *Gramatika italijanskog jezika*, Beograd: Udruženje nastavnika italijanskog jezika Srbije.
- Одлин 1989: Odlin, T. *Language Transfer*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Одлин 2003: Odlin, T. Cross-Linguistic Influence. U Doughty, C., Long, M., (prir.) *The Handbook of Second Language Acquisition*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Палермо, Трифоне 2007: Palermo, M., Trifone, P.: *Grammatica italiana di base*. Bologna, Zanichelli.
- Палоти 2003: Pallotti G. *La seconda lingua*. Milano: Bompiani.
- Савил – Троице 2007: Saville-Troike, M. *Introducing Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Скеан 2008: Skehan, P. Interlanguage and Language Transfer. U Spolsky, B., Francis M. H., (prir.) *The Handbook of Educational Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Терић 2005: Terić, G.: *Sintaksa italijanskog jezika*. Beograd: Filološki fakultet.
- Џиљо, Рицо 2001: Ziglio, L., Rizzo G.: *Espresso 1*, Firenze: Alma Edizioni.
- Дардано, Трифоне 2001: Dardano M., Trifone, P.: *La nuova grammatica della lingua italiana*, Bologna: Zanichelli.
- Елис 1994: Ellis, R. *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.

ANALISI DELL'OMISSIONE DELL'ARTICOLO DETERMINATIVO E INDETERMINATIVO NELLA LINGUA ITALIANA NEGLI APPRENDENTI CON LA L1 SERBA DALLA PROSPETTIVA DEL TRANSFER

Riassunto

L'omissione dell'articolo nella lingua italiana negli apprendenti con la L1 serba rappresenta un aspetto molto importante e complesso dello studio del processo dell'apprendimento dell'italiano come LS. Nel nostro lavoro ci siamo occupati della problematica dell'omissione dell'articolo determinativo e indeterminativo cercando di capire in quali situazioni i nostri apprendenti omettono l'articolo; abbiamo indentificato la frequenza di questi errori e li abbiamo esaminati dalla prospettiva del transfer. Visto che la lingua serba non possiede la categoria dell'articolo, abbiamo trattato la sua omissione come influenza della lingua materna sull'apprendimento dell'italiano dovuta alla mancanza della necessità di definire i nomi dal punto di vista della determinatezza o indeterminatezza. Ci siamo occupati anche di un'analisi teorica del transfer e della sua importanza nell'apprendimento di una LS. Il nostro gruppo target è il livello A2 dell'Istituto Italiano di Cultura di Belgrado (22 apprendenti) e abbiamo analizzato due tipologie di esercizi.

Parole chiave: articolo determinativo, articolo indeterminativo, transfer, omissione

Tijana Kukić Prošić

Милица Ђуричић¹
Филолошки факултет
Београд

НЕГОВАЊЕ СЛОВАЧКО-СРПСКОГ БИЛИНГВИЗМА У СТАРОЈ ПАЗОВИ: УСЛОВИ У ОБРАЗОВНОМ СИСТЕМУ И СТАВОВИ ПРИПАДНИКА СЛОВАЧКЕ НАЦИОНАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

С обзиром на тенденцију пада броја говорника словачког језика у Старој Пазови (Војводина), у раду се испитују могућности за развој словачко-српског билингвизма по образовним установама у поменутом месту. У фокусу истраживања су ставови припадника словачке националне заједнице који имају директног утицаја на даљи ток паралелног неговања словачког као мањинског и српског као већинског језика. Дат је општи преглед образовних прилика за одржање словачко-српске двојезичности, а затим су изнети резултати теренског истраживања спроведеног у периоду од априла до јуна 2012. године путем анонимних упитника који су попуњавали припадници словачке националне заједнице, како родитељи ученика основних школа, тако и ученици средњих школа, чији је циљ био испитивање актуелног положаја словачког језика у Старој Пазови, као и мотивације за неговање билингвизма. Долази се до закључка да постоје услови за развој словачко-српске двојезичности и треба их искористити иако су далеко од идеалних. На самом крају дат је предлог који би помогао одржању словачког језика у Старој Пазови уз истовремено стицање језичких компетенција на већинском језику.

Кључне речи: језик образовања, словачко-српски билингвизам, социоллингвистика, Стара Пазова

1. Увод

За једну мањинску заједницу стицање језичких компетенција искључиво на свом матерњем језику може бити подједнако негативно као и запостављање свог језика зарад учења већинског језика. Прва опција водила би ка сегрегацији група, изолованости мањине и развоју нетолеранције и непријатељства, док би друга водила у правцу асимилације са већинским становништвом и губитка језичких и етничких особености припадника мањинске заједнице (Бугарски 1997: 48).

Циљ овог рада је критичко сагледавање услова у којима припадници словачке националне заједнице могу неговати словачко-српски билингвизам у Старој Пазови, као и испитивање ставова родитеља и деце словачке националности према учењу словачког и српског језика. Када су у питању процеси одржања/замене језика и ставови говорника, немогуће је не поменути концепт језичких идеологија.

1 milica.djuricic@gmail.com

2. Теоријски оквир

2. 1. Замена језика

Преласком на други, доминантни језик, појединци могу угрозити, не само постојање одређеног језика, већ и сопствени идентитет. Довођење у питање језичког права појединца не схвата се само као угрожавање неког језика, већ се на тај начин доводи у питање целокупна личност и цела група из које потиче и са којом се тај говорник идентификује (Скутнаб-Кангас 1991: 65). Треба бити свестан чињенице да је данас велики број језика у свету угрожен и да је број њихових говорника у константном паду, а на процес замене језика могу утицати бројни фактори, између осталог, јачина веза са матичном земљом (уколико она постоји), језичке политике, заступљеност мањинских језика у различитим доменима друштва, ставови према мањинском и већинском језику, њиховим говорницима и култури, чему ће бити посвећен засебан одељак у овом раду. Посебна пажња усмерена је на утицај домена образовања на процес очувања/замене словачког језика у Старој Пазови, с обзиром на то да образовни систем у многама може допринети поменути процесима.

Замена језика је најчешће мотивисана неким екстралингвистичким факторима, који немају везе са самим језиком, већ са неким другим факторима. Може се десити да се нека мањинска заједница због спољних околности, нпр. због престижа, лакшег школовања, проналажења посла или због потенцијала које познавање већинског језика пружа, свесно одлучи на замену свог језика већинским. „Социоекономски статус доминантног језика, а посебно ако је његова присутност велика, може мотивисати замену језика“. (Полстон 1994: 12, превод М. Ђ.) Но, упркос томе, треба имати у виду да „матерњи језик представља богатство у које је уткано целокупно искуство, знање и култура једног народа, а очување матерњег језика постаје императив опстанка малих заједница.“ (Шевић 2011).

2. 2. Ставови говорника према језику

Језик није неутрални систем комуникације који је ослобођен вредносних и идеолошких (културних, социјалних, политичких, економских и других) класификација). Језик се, стога, у социјалингвистичким истраживањима никако не може посматрати ван неког одређеног историјског или географског контекста, и изузимањем његових говорника из анализе. (Вучина Симовић, Филиповић 2009: 115, 167, 168).

Ставови припадника мањинске заједнице према сопственом језику и култури, као и ставови већинске популације према мањинском језику и народу са којим коезистирају на истом простору, могу имати пресудну улогу у процесу очувања/замене језика. Језичка политика има утицаја на поменуте процесе, али она не може утицати на промену идеологије говорника, како мањинске тако и већинске заједнице. Није довољно да институције признају постојање мањинских језика и да својим актима поштују основна језичка права, већ је потребна и самосвест заједнице о свом, угроженом језику (Филиповић 2009: 105). Уколико не постоји жеља припадника неке мањинске заједнице за очувањем свог језика, било каква језичка политика или програм бивају осуђени на пропаст. Из наведеног следи да је за утврђивање актуелног стања једног мањинског језика неопходно, поред испитивања присуства датог језика у формалним контекстима (у овом случају школском систему), испитати и ставове говорника према свом матерњем

језику, као и према већинском језику државе у чијим оквирима живе. Однос говорника према сопственом језику од велике је важности за његово очување и даљи трансгенерацијски пренос. Ако говорници гаје позитивне ставове и позитивне језичке идеологије према свом језику, постоји већа вероватноћа да ће се он неговати и у будућности, јер тако међу говорницима постоји израженија жеља да свој језик, а кроз њега и културне вредности свог народа, пренесе на своје потомке. Такође, ставови већинске популације према говорницима мањинског језика и њиховој култури могу имати утицаја на очување мањинског језика. Међутим, процес одржања/замене језика је изузетно сложен, па чак ни позитивни ставови и једне и друге стране нису гаранција да у будућности неће доћи до замене мањинског језика већинским, пошто, како је раније поменуто, утицаја имају различити фактори, између осталог, услови у образовном систему, о чему ће више речи бити у наставку.

2. 3. Језичке идеологије

Језичке идеологије су један од кључних фактора који утичу на брзину и исход процеса замене језика и имају директног утицаја на одабир језичког кода, па тако доприносе или одмажу очувању једног језика (Вучина Симовић, Филиповић 2009: 115).

Упитници креирани за ово истраживање за циљ су имали испитивање ставова и језичких идеологија припадника словачке мањинске заједнице имајући у виду да они имају значајног утицаја на даље неговање словачко-српског билингвизма у Старој Пазови, посебно ставови родитеља, пошто они у овом месту, барем на предшколском и основношколском нивоу, могу бирати између словачког и српског језика као наставних језика.

3. Услови у образовном систему за развој словачко-српског билингвизма

Домен образовања, како је раније наведено, може водити у правцу замене језика. „Од друштвених институција најповољнију ситуацију за процес замене језика може створити школски систем“. (Вучина Симовић, Филиповић 2009). Отуда и неопходност испитивања услова за неговање словачко-српског билингвизма које образовне установе нуде или не нуде у Старој Пазови. Спорадична употреба мањинског језика, недовољно квалитетна интеракција и комуникација на угроженом језику, као и негативни ставови према том језику никако не воде његовом даљем неговању, а посебно, ако школа не подржава развој билингвизма (Бејкер 2007). Образовни систем би требало да подстиче појединачну двојезичност (Бугарски 1997: 79). „Један варијетет се може очувати или успорити динамика његовог занемаривања уколико постоји повољан културно-друштвени оквир за то.“ (Филиповић 2009: 99) Стога, потребно је испитати могућности и актуелну језичку и друштвену ситуацију у заједници која насељава Стару Пазову.

У Старој Пазови постоји једна предшколска установа, три основне и три средње школе². На подручју овог места нема основаних факултета и универзитета.

² У Старој Пазови постоји и једна специјална школа за децу са сметњама у развоју и особе са инвалидитетом, али она није обухваћена истраживањем.

3. 1. Предшколска установа

Што се тиче језика образовања, у предшколској установи родитељи могу бирати да ли ће њихово дете похађати словачку или српску групу. Билингвалних група нема, већ се деца деле у групе на основу одабраног језика. Већ на овом нивоу пред родитеље се поставља тежак задатак, а то је одлука о наставном језику. Скутнаб-Кангас напомиње (1991: 39) да родитељи припадници мањина који се одреде да њихова деца у обданишту уче језик који није њихов матерњи језик често ризикују да им деца не постигну онај ниво савладаности тог језика који се очекује од једнојезичног детета. Такође, постоји ризик да ни језик средине не савладају као деца која су изворни говорници тог језика. „Прве године образовања су од највећег значаја за развој детета. Истраживање процеса образовања указује на то да би идеално средство комуникације у вртићима и на предшколском нивоу морао да буде матерњи језик детета.“ (Хашике *прејоруке о праву националних мањина на образовање и објашњење* 1996) Уколико дете на предшколском нивоу не учи свој језик, мање су шансе да ће се укључити у основну школу са словачким као наставним језиком, већ ће се родитељи највероватније одредити да дете прати наставу на већинском језику и да на тај начин запостави учење свог језика и о својој култури и пореклу.

3. 2. Основне школе

3. 2. 1. Основна школа са словачким као наставним језиком

У Старој Пазови постоји школа са словачким као наставним језиком у којој се настава одвија искључиво на мањинском језику са српским као обавезним предметом. Ово је једина основна школа са словачким као наставним предметом у Срему и једна од укупно пет на подручју Војводине.

На школи је велика одговорност, али и на родитељима који доносе одлуку о језику образовања своје деце. Но, у појединим вишејезичним и вишекултурним местима пред родитеље се, чак, ни не ставља могућност одабира језика, пошто нема основних школа са мањинским као наставним језиком. То није случај са Старом Пазовом, пошто је у овом месту припадницима словачке етнолингвистичке мањине омогућено да током основне школе наставу слушају на свом језику, а „настава на матерњем језику, осим што се кроз њу остварује једно од фундаменталних људских права, од непроцењиве је важности као средство заштите народности“ (Бугарски 1997, 46).

„Ниво достигнут у матерњем језику јак је предиктор развоја другог језика.“ (Каминс 2001) „Деца која су у двојезичним срединама изложена утицају два језика нису преоптерећена учењем, како многи сматрају, већ то учење унапређује когнитивни развој и флексибилност. Охрабривање детета да говори и да се образује на свом матерњем језику, нарочито ако је он мањински, доприноси развоју самоактуализације, односу према групи, што омогућава развијање комуникацијских компетенција.“ (Шевић 2011) Стога, билингвизам би требало схватити као предност, јер он позитивно утиче на когнитивни, афективни, језички и метајезички развој детета, наравно „тежња ка вишејезичности је добра ако се правилно усмери у породици и школи. Најпре очувањем матерњег језика, а потом савладавањем и учењем што више језика. Управо овде су билингвална деца у предности у односу на једнојезично дете. То треба искористити.“ (Николић 2007). Наведене тврдње иду у корист похађања наставе на словачком као мањин-

ском језику, пошто оно има утицаја и на развој језичких компетенција на већинском језику.

Међутим, главна замерка је недовољан број часова српског језика. Зависно од узраста, деца имају два или три часа недељно српског језика. На пример, у осмом разреду имају само два часа српског језика недељно, иако им је због уписа у средњу школу и интеграције у већинску заједницу, потребно много више, посебно када је у питању терминологија из предмета као што су: математика, хемија, физика, итд. Учење већинског језика је од фундаменталног значаја за децу, јер већина ученика своје школовање наставља на већинском језику, а знање службеног језика неопходно је и приликом тражења посла у будућности. Ипак, треба нагласити да словачка деца која заврше словачку основну школу немају ограничен приступ образовању, пошто је Стара Пазова место које није етнички хомогено, па деца свакодневно долазе у контакт и са говорницима мањинског, али и са говорницима већинског језика, али то није довољно за стицање академске језичке компетенције, већ искључиво базичне, која је потребна за свакодневну комуникацију.

Стога, неопходно је, поред сопственог језика, познавати и службени језик државе: „Познавање званичног језика државе у којој живе несумњиво је у интересу свих мањинских заједница, али је истовремено у циљу очувања сопственог, верског и културног идентитета, неопходно да познају, користе и унапређују свој матерњи језик.“ (Радушки 2011). „Право припадника националних мањина на очување свог идентитета може се у потпуности остварити само ако они добро савладају свој матерњи језик током образовног процеса. Истовремено, припадници националних мањина морали би да се интегришу у државу у којој живе тако што ће добро савладати њен службени језик.“ (Хашке *прејорукe о љаву националних мањина на образовање и објашњење* 1996)

3. 2. 2. Основне школе са српским као наставним језиком

У Старој Пазови постоје две основне школе са српским као наставним језиком. У овим школама деца словачке националности се не нуди предмет „словачки језик са елементима националне културе“, иако је то законом прописано. Не придаје се пажња језику или језицима које дете користи за комуникацију у породици, а када су у питању етнички мешовити бракови, питање развоја двојезичности код деце додатно је усложњено. Уколико се било шта ради свесно или несвесно против тог језика, који је угрожен, и дететове везе са њим, нарушава се основни принцип образовања (Каминс 2001). Ако се у школи не инсистира на важности неког језика, мале су шансе да ће дете осећати жељу и потребу за његовим даљим неговањем, чак и у случају да се тај језик користи за комуникацију у породици, пошто употреба мањинског језика искључиво у породичном окружењу никако није довољна за његово даље неговање и развијање свих језичких вештина подједнако. Ово је само једна од последица похађања школе са наставним језиком који није дететов матерњи.

„Виши ниво знања матерњег језика стиче се учењем.“ (Шевић 2011). Из овога следи да никако није довољна употреба мањинског језика само у домену породице, већ је неопходно његово присуство и у школском систему како би се развијале све језичке вештине подједнако и како не би дошло до његовог запостављања.

3. 3. Средње школе

У Старој Пазови постоје три средње школе: једна гимназија, једна економска и једна машинска школа. Настава у све три школе је на српском језику, али се ученицима нуди предмет „словачки језик са елементима националне културе“. Пошто је у питању факултативни предмет са само једним часом недељно, ученици се или не опредељују за поменути предмет или не показују мотивацију с обзиром на то да оцена не улази у просек или, пак, ако су заинтересовани за неговање свог језика, један час недељно никако није довољан.

Проблем је што се на средњошколском нивоу школовање на словачком језику не може наставити, барем не у Старој Пазови. То је могуће у Бачком Петровцу или Ковачици, али се ученици често не уписују у ове школе због економских разлога и удаљености од куће. Наиме, морали би живети одвојено од породице уколико би се определили за поменуте школе због удаљености од Старе Пазове.

4. Ставови припадника словачке националне заједнице према развоју билингвизма

Ставови припадника словачке националне заједнице према учењу словачког и српског језика испитивани су путем анонимног упитника. Тема истраживања било је једно веома важно и комплексно друштвено и језичко питање, а то су услови за развој словачко-српског билингвизма.

4. 1. Методологија

У истраживању су коришћени упитници како би се квалитативним методама у овом социолингвистичком истраживању дошло до одговора на питање: какви су услови у образовном систему за неговање словачко-српског билингвизма према мишљењу припадника мањинског народа и има ли мотивације међу припадницима словачке националне заједнице за паралелно неговање два језика на тлу Старе Пазове. У истраживању учествовало је 46 испитаника: 24 родитеља и 22 ученика средњих школа.

Упитници су дистрибуирани родитељима ученика основних школа и ученицима средњих школа. Циљ је био утврђивање разлога због којих се родитељи опредељују да дете наставу похађа на мањинском, односно на већинском језику. Што се упитника за ученике средњих школа тиче, они покривају и емотивни аспект с обзиром на то да је од ученика тражено да наведу осећају ли се равноправни са вршњацима који припадају већинској популацији и имају ли проблема приликом слушања наставе на српском језику, у случају да су завршили основну школу са словачким као наставним језиком. Испитивани су језик/језици које дете користи за комуникацију са родитељима, широм родбином и вршњацима и ставови према корисности познавања словачког и српског језика.

4. 2. Резултати ширенског истраживања

4. 2. 1. Ставови родитеља

Ставови родитеља се разликују зависно од језика образовања који су одабрали за своје дете.

Родитељи који су се определили да њихово дете похађа наставу на словачком језику напомињу да је то једини начин да се помогне очувању словачког

језика и да се избегне замена језика. Неки од разлога због којих су се определили за словачки језик су следећи: развој билингвизма позитивно утиче на будућност детета; дете мора да учи о свом пореклу и да научи матерњи језик својих предака, у питању је један од језика Европске уније, итд. Треба напоменути да су сви испитаници навели да, поред познавања свог матерњег језика, дете мора познавати и већински језик. То доводи до закључка да у Старој Пазови нема сегрегација група, тј. изолованости мањинске заједнице и одбијања интеграције у већинску заједницу.

Родитељи који су се определили да њихово дете похађа наставу на српском језику истичу да је за дете много лакше да током целог школовања наставу прати на једном језику и да је велики проблем тај што се на свом језику не могу образовати до највиших нивоа, стога сматрају да је практичније да дете похађа наставу на већинском језику. Како је раније поменуто, ситуација је додатно комплекснија када је реч о етнички мешовитим браковима. Према резултатима упитника, родитељи се тада чешће опредељују за већински језик, а сви напори родитеља да у породици одржи језик који је мањински обично бивају узалудни (Скутнаб-Кангас 1991: 37).

Приликом одабира наставног језика треба у обзир узети низ различитих варијабли, између осталог дететов ниво познавања језика на ком ће похађати наставу. Интензивна изложеност већинском језику не води нужно ка одговарајућем развоју језичких компетенција на том језику (Вучинић 2011). Из овога се може закључити да дете никако не треба да слуша наставу на већинском језику уколико га не познаје довољно, јер се неће осећати равноправним са својим вршњацима који су изворни говорници тог језика. Овакав избор родитеља може имати несагледиве последице по когнитивни и афективни развој детета, које неће показивати ни задовољавајући успех у школи.

Подаци добијени путем упитника потврђују тезу да родитељи најчешће нису свесни последица које по дете и мањински језик може имати одлука да се настава слуша само на српском језику. Наиме, деца тако не уче свој језик, о својим коренима и бивају ускраћена за једно велико богатство, а мањински језик се доводи у опасност од нестанка у датој говорној заједници у будућности. Пак, велики број припадника мањинске заједнице свесно себи ускраћује уставно право на образовање на свом језику како би могли успешно да се школују на српском језику и да нађу запослење (Филиповић 2011).

4. 2. 2. Ставови ученика средњих школа

Ученици су изнели став да се осећају равноправним са већинским становништвом и да већином немају проблема да савладају градиво на српском језику после завршене основне школе са словачким као наставним језиком, пошто су од најранијег детињства у свом окружењу слушали оба језика и долазили у интеракцију са већинским становништвом. Проблеми се, како су навели, могу јавити првих месеци и то на часовима математике, физике и хемије с обзиром на то да им је терминологија непозната, али уз додатне напоре, то није нешто што је немогуће савладати.

Ученици сматрају да у средњој школи није довољно слушати предмет „словачки језик са елементима националне културе“ само једном недељно и да би број часова требало повећати иако би их то додатно оптеретило.

Постојање позоришта на словачком језику и културно-уметничког друштва, као и велики број књига на словачком језику у старопазовачкој библиотеци ученици сматрају веома важним за неговање њиховог матерњег језика.

5. Предлог решења

На основу анализе добијених одговора, као најбоље решење намеће се постојање билингвалне наставе, посебно у основним школама, тј. слушање одређеног броја предмета на словачком, односно српском језику, како би припадници словачке националне заједнице били подједнако изложени и словачком као свом матерњем језику и српском као већинском језику државе у којој живе, посебно у завршним разредима.

Треба нагласити да се већинском становништву чак ни не нуди могућност да, ако желе, науче језик народа са којим живе на истом подручју.

Неопходно је одбацити став да познавање словачког језика нема практичну вредност и да додатно оптерећује ученике. Због оваквих ставова припадници словачке националне заједнице свесно се одричу права да слушају наставу на свом матерњем језику, иако је то у Старој Пазови могуће. Родитељи погрешно полазе од става да уколико они познају и већински и мањински језик, да ће их и њихово дете познавати и да ће их преносити на наредне генерације. Међутим, различити фактори могу утицати да дете пређе на већински језик, посебно ако је то језик на ком се школује, под утицајем вршњачких група, итд.

Требало би да родитељи подстичу своје дете на што више чита и пише на датом језику како би оно развијало све језичке компетенције (Каминс 2001). Велика је одговорност на родитељима, школи, наставницима, који би требало да буду посебно обучени за рад у двојезичним или вишејезичним срединама. Одговорност је, свакако, и на језичким политикама.

6. Закључак

У овом раду дат је преглед образовних прилика за развој словачко-српског билингвизма у Старој Пазови и истакнути су ставови родитеља ученика основних школа, као и ставови ученика средњих школа припадника словачке националне заједнице добијени путем упитника у којима су испитиване њихове језичке идеологије. У питању је једно веома сложено питање ком треба приступити пажљиво како би биле задовољене потребе мањинске заједнице за очувањем свог етничког и језичког идентитета, али и потребе за савладавањем већинског и званичног језика државе, што није могуће у свим образовним установама у Старој Пазови, пошто ни у једној установи нема организовања билингвалне наставе и исте или приближно исте изложености двома језицима, осим у основној школи са словачким као наставним језиком, у којој је обавезно похађање предмета „српски језик“, али би фонд часова требало повећати како би деца стекла основну функционалну писменост на већинском језику и како би се у будућности што лакше интегрисала у већинску заједницу, односно могла да наставе школовање на српском језику и да пронађу запослење.

Разлика у језичким компетенцијама на српском језику између деце која су похађала словачку основну школу и деце која су похађала српску основну школу постоји, али није недостижна, док међу њима постоји велика и ненадокнадива разлика када су у питању језичке компетенције на словачком језику.

Похађање наставе на словачком језику у основној школи и на предшколском нивоу би требало схватити као привилегију коју немају све етнолингвистичке мањине у Србији, па ни у Војводини, на чијој територији већ вековима коегзи-стирају различити народи, језици и културе. Свакако, ову привилегију треба искористити, јер она у великој мери позитивно утиче на одржање језичког и етничког идентитета једне мањинске заједнице. Никако не треба заборавити чињеницу да се очувањем језика чува и етнокултурални идентитет једне мањинске заједнице, али да је од велике важности учење већинског језика.

Листа референци

- Бејкер 2007: С. Baker, *Family questions. У: Parents' and Teachers' Guide to Bilingualism*, Clevedon: Multilingual Matters, 1-24.
- Бугарски 1997: R. Bugarski, *Jezik u kontekstu*, Beograd: Čigoja, XX vek
- Вучина Симовић, Филиповић 2009: И. Вучина Симовић, Ј. Филиповић, *Етнички идентитети и замена језика у сефардској заједници у Београду*, Београд: Завод за уџбенике
- Вучинић 2011: М. Vučinić, *Usvajanje leksike kod bilingvalne dece- osvrt na vezu između jezičkog i kognitivnog razvoja*, Beograd: *Pedagogija* 66.1: 48-59.
- Каминс 2001: J. Cummins, *Bilingual Children's Mother Tongue: Why is it important for education?* <<http://www.fiplv.org/Issues/CumminsENG.pdf>>. 07. 02. 2013.
- Николић 2007: N. Nikolić, *Bilingvizam: Problem ili izazov za nastavnika*, Beograd: *Pedagogija*, 62.2: 254-261.
- Полстон 1994: С. Paulston, *Linguistic Minorities in Multilingual settings: Implications for language policies*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Радушки 2011: Н. Радуски, Демографске компонентне националног идентитета, Београд: *Српска политичка мисао*: 321-336
- Скутнаб Кангас 1991: Т. Skutnab Kangas, *Bilingvizam, da ili ne*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Филиповић 2009: Ј. Filipović, Моћ речи: Ogledi iz kritičke sociolingvistike, Beograd: Žadužbina Andrejević
- Филиповић 2011: Ј. Филиповић, Српски као језик образовања у образовању националних мањина у Србији, у: В. Крајишник (ред.), *Српски као страни језик у теорији и пракси*. Београд: Филолошки факултетет, Центар за српски као страни језик, 351-364.
- Хашке препоруке о праву националних мањина на образовање и обавештење* 1996: *Naške preporuke o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje i obaveštenje* <<http://www.osce.org/node/30383>>. 26.02.2013.
- Шевић 2011: С. Шевић, Утицај школске и друштвене средине на развој матерњег језика, Сомбор: *Норма* 16.2: 131-157.

THE CULTIVATION OF SLOVAK-SERBIAN BILINGUALISM IN STARA PAZOVA: THE CONDITIONS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM AND THE ATTITUDES OF THE SLOVAK NATIONAL COMMUNITY MEMBERS

Summary

This paper investigates the existing conditions in Serbian educational system for the development of Slovak-Serbian bilingualism in the town of Stara Pazova and Slovak parents' and pupils' attitudes toward both Serbian and Slovak. This phenomenon is analyzed through questionnaires in order to find out the factors which have an impact on the choice of language of education and the attitudes of the Slovak toward the development of bilingualism. It is very important for one ethnolinguistic minority to get education in their mother tongue, as well as to acquire language competence in the majority language in order to improve intercultural communication and enhance the opportunities for successful integration in all desired social structures in the future.

Key words: language of education, Slovak- Serbian bilingualism sociolinguistics, Stara Pazova

Milica Đuričić

Милена Видосављевић¹

Крађујевац

МОТИВАЦИЈА НАСТАВНИКА И УЧЕНИКА У ИНТЕРКУЛТУРАЛНОЈ НАСТАВИ

Мотивација је један од главних фактора наставе, који покреће ученике и наставнике и представља основ сваке наставе. Овај рад се управо бави мотивацијом у настави која интелектуално подстиче ученике, утиче на стручно усавршавање наставника, док је за наставнике страних језика веома важна за упознавање стране културе. Као и за остале облике наставе, тако је и мотивација једна од главних особина интеркултуралне наставе, која тежи развијању интеркултуралне компетенције наставника и упознавању и прихватању културних разлика од стране ученика. Овај рад указује и истиче повезаност мотивације учесника у настави и интеркултуралне наставе, која доприноси унапређивању наставе и ширег сагледавања других култура, што утиче на развијање позитивних особина ученика налик емпатији, поштовању и прихватању разлика без икакве културне дискриминације.

Кључне речи: мотивација, ученици, наставници, интеркултурална настава, интеркултурална компетенција

Увод

Настава, као главни сегмент школе, састоји се од многих елемената, који утичу на квалитет васпитно-образовног процеса. Један од тих елемената је и мотивација која се најчешће дефинише „као нешто што покреће, усмерава, одржава и завршава одређено понашање“ (Стојаковић 2002: 340). Међутим, мотивација као таква, осим што је неопходна за ученике, такође је важна и за наставнике који организују наставу и уколико посустану у било којој сфери, то се одражава и на ученика. Због тога се може нагласити да наставник мора да поседује све компетенције, између осталог и интеркултуралну, која се састоји од упознавања особености других култура и која је свакако неопходна да би квалитет наставе, нарочито наставе страних језика, био на задовољавајућем нивоу и да би се прихватиле, без икакве предрасуде, културе других нација.

С обзиром на то да мотивација заузима једно од централних места у настави, у овом раду акценат ће, пре свега бити, на значењу мотивације, тј. како она утиче на наставни процес, да ли заиста подстиче и покреће ученике и колико је важна у процесу учења. Са друге стране, такође ће се указати и на неопходност мотивације, не само ученика, већ и наставника, који подстакнути њоме морају да теже перманентном стручном усавршавању уколико желе да достигну висок квалитет наставе.

Наставници, покренути овим фактором, нарочито наставници страних језика, теже такође и развијању интеркултуралне компетенције, која и јесте основ интеркултуралности и интеркултуралне наставе, која омогућава разумевање културних разлика. У данашње време, често се говори о интеркултуралности,

1 mika_vido_88@yahoo.com

koja je sve popularnija i koja „razbija“ barijere između nacija i ruši pogrešno izgrađene stereotipe koji su ukoreñeni u određenoj društvenoj zajednici. Stoga je završni deo rada posvećen neophodnoj povezanosti motivacije i interkulturalnosti, koja jedna bez druge ne mogu da opstanu u nastavi i ne mogu da utiču na kreiranje pozitivnih osobina učenika nalik empatiji, poštovanju i prihvatanju kulturnoloških razlika.

1. Motivacija u nastavnom procesu

Motivacija predstavlja veoma složen pojam, koji se uglavnom odnosi na pokretačku snagu koja podstiče pojedinca da deluje i da se aktivira. Ona je svakako važna i bitna u vaspitno-obrazovnom procesu jer od nje zavisi da li će učenici biti aktivni na časovima, da li će želiti da prošire svoja znanja, da razviju sposobnosti. Koliko će učenici biti motivisani to, najpre, zavisi od личности самого ученика, породице, друштвене средине, као и од личности наставника (Лунгулов 2010: 295). Може се рећи да је мотивација често „разбацана“ на различитим местима наставне струке и да се налази и у појединцу али и у околини која утиче на учење и подучавање. Она је динамична у nastavном процесу и с обзиром на то да је повезана са другим елементима њену свеобухватност је тешко испратити.

1.1. Мотивација као покретачка снага ученика

Настава представља сложен процес који укључује интеракцију многих фактора који се међусобно преплићу. Као кључни елементи наставе издвајају се наставници и ученици који се одликују мотивисаношћу у циљу стварања квалитетне наставе. Присутност или одсуство мотивације јесте битна карактеристика за учеснике у настави и као таква, она се не може посматрати као посебан део. Уколико говоримо о мотивисаности ученика у настави, онда под тим и подразумевамо бољу реализацију наставе, напредовање у учењу као и успех читавог наставног процеса (Лунгулов 2010: 294).

Да би наставници успешно реализовали своју наставу и школске задатке, први и основни задатак се састоји у томе да покрећу и усмеравају мотиве својих ученика. Две врсте мотивације које се издвајају јесу спољашна и унутрашња мотивација. Разлике које постоје међу њима односе се на то да спољашна мотивација подстиче појединца да обавља неки задатак са циљем да дође до резултата, неког пожељног исхода, док му унутрашња омогућава да ради нешто што га интересује, што му је занимљиво, у чему ужива и осећа се пријатно (Диси, Рајан 1985: 120).

С обзиром на то да је спољашња мотивација често слабијег интезитета и испрекидана, док се унутрашња састоји из више аспеката nalik радозналости, жељом за стваралаштвом, визије будућности, сваки наставник треба да има на уму да је његова улога да подстакне унутрашњу мотивацију све док она не постаје део личности ученика (Ратковић 2009: 120).

Уколико се тежи ка томе да настава буде квалитетна, свакако је важно да постоји тесна повезаност између мотивације наставника и ученика. Међутим, у том процесу главну улогу има наставник који треба да учини све што може да би мотивисао учеснике за учење. „Он утиче на мотивацију директно, својим понашањем, поступцима, организовањем разних активности, различитим облицима рада, начинима предавања, оцењивањем, наградама, казнама, као и индиректно,

својом личношћу, особинама и својствима које не показује експлицитно, али их ученици врло добро процењују и опажају“ (Лунгулов 2010: 301).

Као једна од главних особина наставника такође се убраја способност да подстиче ученике, да „буди“ њихову радозналост, да их усмерава ка интелектуалним размишљањима, напорима који би омогућили ученику да се постепено развија у личност која може да решава све задатке који се од њега очекују и да на тај начин стекне аутономију у учењу. Често се успеху у школи који ученик има, приписује свакако труду, знању али пре свега вољи и мотивацији. Мотивација, као таква, јесте стање кад особа има мотив да нешто учи и научи. Она претходи многим факторима и може се рећи да је база сваког труда и рада као и успешно обављеног задатка.

Да би ученици постигли успех у учењу битно је да су заинтересовани и мотивисани. Као такви они могу да стичу више самопоуздања, да верују у себе, да се не боје грешака и да на такав начин успешно функционишу у учионици што је и предуслов за позитивну евалуацију (Клемент, Дорни и Ноелс 1994: 441-442). Сваки мотивисани ученик има много већи мисаони напор као и степен мисаоне активности и све то утиче и на бољу концентрацију што уједно доводи и до бољих и већих резултата у учењу (Лунгулов 2010: 297).

1.2. Мотивација као разлог стручног усавршавања наставника

Осим мотивације ученика, која се углавном највише анализира и која је често предмет многих истраживања, важно је напоменути да постоји и мотивација наставника која има важну улогу у образовању а са тим у вези и са стручним усавршавањем. Бити наставник изискује труда, рада на себи, перманентног образовања, учења што и јесте последица динамичних и убрзаних токова у свим областима људског живота.

Свако индивидуално, лично стручно усавршавање не може бити непропраћено мотивацијом. Углавном мотиви произилазе из личне жеље и потребе, као и од спољашњих фактора налик напредовању у служби, материјалним разлозима или страха од губитка посла (Василијевић, Бојовић 2008: 121). Уколико је наставник мотивисан, то условљава и мотивацију ученика, јер само на тај начин ученици ће бити активнији, укључени у наставу и у активности које се одвијају у учионици (Бернаус, Нилсон и Гарднер 2009: 33). Мотивисани наставник позитивно утиче и на своје ученике и на тај начин омогућава им да науче више, да учествују у настави, да дају своје предлоге. Осим професионалних особина које сваки наставник треба да поседује, ученици и често наводе да им је битно и како наставник комуницира са њима, како се односи према њима, да ли их поштује, битно им је колико је спреман да им помогне. Све те особине, како професионалне, тако и личне, са аспекта мотивације, заједно имају значајан утицај (позитиван или негативан) на мотивацију у наставном процесу.

Мотивисаност наставника произилази из његове социјалне улоге као и из статуса у друштву са једне стране, и његових индивидуалних особина као што су способности и могућности, са друге стране. Мотиви који су учестали код наставника који тежи да се перманентно образује и усавршава јесу „задовољавање обавеза према окружењу у којем се живи и ради, осећање задовољства због нових сазнања, лакши посао, напредовање у послу, постизање самопоштовања као и поштовање од стране других колега“ (Василијевић, Бојовић 2008: 122).

Међутим, у теорији се може говорити о елементима којима се подстиче мотивација наставника, али у реалности и пракси, ситуација је другачија. Нажалост, наставници често нису методички припремљени да потребе на прихватљив начин пласирају својим ученицима, јер они сами не владају феноменом потреба, као што и многи уџбеници, методике и дидактике, нису овладале мотивацијом тј. не садрже вежбања и активности који ће развити жељену мотивацију. Да би се то постигло није потребно користити претње и казне у настави, већ истинску мотивацију која води ка врхунском стимулансу. Због тога се и може рећи и сматрати да је мотивација полазни и најважнији дидактичко-методички-психолошки циљ који представља круну свих педагошких циљева и принципа (Ратковић 2009: 128, 129).

1.3. Мотивација наставника страног језика за упознавање стране културе

Сви наставници теже свакодневном усавршавању, константном учењу и сазнавању нових информација, метода и облика који би им помогли да побољшају своју наставу и да на тај начин мотивишу своје ученике. Такође то чине и наставници страног језика који поред познавања граматике, у данашње време посежу и за богатим знањем културе језика који предају. Да би настава била што успешнија, наставници морају да буду мотивисани за сазнање и прикупљање информација о страни култури, јер на тај начин приближавају својим ученицима страни језик, обичаје, традицију и често их много више заинтересују.

Када се ученици суоче са културом другог народа, они треба да науче да прихвате разлике које препознају и да схвате да она није инфериорнија у односу на њихову културу. У свему томе, наравно, помаже наставник чија је улога да буде посредник између две културе и да укаже на разлике између њих покушавајући да објасни и да их на најбољи начин представи, не износићи свој суд о томе. Тиме би се постигао образовни и васпитни циљ тј. ученик би се учио перцепцији, толеранцији и разумевању других култура што је управо у основи интеркултуралног приступа у настави страног језика и културе (Вујовић 2003: 35-36). Познавање и прихватање културе других народа омогућава ученику да спозна много више о страном језику који учи. Такође, методе које служе за представљање друге културе утичу и на мотивацију, како ученика, тако и наставника, и многим активностима побољшавају наставу која не мора да буде само граматичке садржине, често досадна и монотона. Наравно да је увек важно имати на уму да мора да постоји повезаност између језичке и културне прогресије јер је потребно да језички садржај увек прати културу, стога се и препоручује да са упознавањем стране културе треба кренути од самог почетка учења страног језика.

С обзиром на то да учење и разумевање друге културе захтева толеранцију и могућност прихватања друштвених и културних разлика, са тим у вези можемо поменути и интеркултуралност. „Под појмом интеркултуралности подразумевамо интеракцију, замене, уклањање граница, реципроцитет и истинску солидарност“ (Вујовић 2003: 39).

2. Интеркултурална настава

Интеркултуралност наглашава однос међу културама и неопходност међусобне интеракције, размену, скуп динамичких токова који карактеришу интеракције појединца различитог културног порекла. Она подразумева могућност упоређивања идеја, мишљења, подстиче на размишљање о разликама које могу бити етничке, религиозне и друге природе и омогућава пружање могућности комуникације као и међусобног упознавања различитости (Костовић, Ђерманов 2006: 880). Стога произилази да је интеркултуралност важна у наставном процесу и да је једна од водећих принципа у образовању јер омогућава да се и наставници и ученици упознају са разликама, особеностима других култура и да их на крају прихвате, како би и сама комуникација са народима других језика била на задовољавајућем нивоу. Интеркултурална настава подучава ученике да постану толерантни према другим културама и да „разбију“ предрасуде и стереотипе које су раније имали о њима.

У главне задатке интеркултуралног образовања и наставе можемо сврстати развој способности, усвајање темељних знања, као и вештине и ставова који доприносе прихватању различитости, без обзира на њихово порекло, природу што утиче и на стварање интеркултуралне компетенције сваког појединца у друштву (Костовић, Ђерманов 2006: 881). Школа, као база основних сазнања, вештина, способности које је ученик стекао, јесте главно упориште иновативних метода и наставе где се, између осталог, јавља и интеркултуралност која уводи динамичку интеракцију како између ученика и наставника, тако и између ученика и ученика.

Као нови приступ у школи, интеркултуралност утиче и на развој школске културе које су засноване, пре свега на познавању, а потом и на поштовању различитости које су присутне у школи. Главни циљеви овакве наставе јесу свакако отвореност ка другим културама и њиховим знањима, директна конфронтација са расизмом, предрасудама, дискриминацијом и неједнакошћу у школи и у друштву (Костовић, Ђерманов 2006: 882).

2.1. Развијање интеркултуралне компетенције наставника

Свака интеркултурална настава захтева и наставника који мора да има развијену интеркултуралну компетенцију. „Интеркултурална компетенција је активна и креативна способност која дозвољава наставнику креирање културе у разреду“ (Бењак, Хаџи 2005: 87).

Наставник који је мотивисан да уводи новине у своју учионицу, који прати нове токове образовања и учествује активно у друштвеној стварности, стално мора да тежи доживотном учењу које се, између осталог, састоји и из упознавања културне, етничке варијације као и интернационалних односа. Уколико настоји да унапреди своју интеркултуралну компетенцију, он најпре треба бити мотивисан да прошири своја знања о различитим културама, а са тим у вези и да прихвата ученике других културних идентитета, да буде толерантан, флексибилан, без икаквих усађених друштвених стереотипа и предрасуда.

Данас многи наставници теже да достигну ниво ове интеркултуралне компетенције. Они сад путем стручних усавршавања шире своје видике, продубљују сазнања и може се рећи да су налик медијаторима, који морају да координирају међу људима, културама, знањима, понашањима. Од наставника се очекује да се емотивно, интелектуално и морално константно развија и „да у односу на дру-

ге постигне већу компетенцију у познавању других људи, ученика, њихових способности, језика и култура“ (Превишић 1999: 80). Као три фактора интеркултуралне компетенције, које наставник треба да поседује, наводе се вештине, које се огледају у представљању неког догађаја из друге културе, затим знања о томе како функционише једна друштвена група као и ставови који се састоје из отворености и прихватању других култура (Бајрам, Николс и Стивенс 2001: 5-6).

Међутим, сматра се да знање које наставник има о различитостима није довољно. Његова мотивација која је резултат његових сазнања о другим културама не треба да представља једини и најважнији фактор у интеркултуралној настави. У свему томе је такође потребна и помоћ родитеља, педагога који имају важну улогу у креирању заједнице, у којој се ученици налазе, и пожељно је да подстичу ненасилну комуникацију, да уче децу да уважавају и поштују културне разлике и да путем наставних и ваннаставних активности комуницирају и сарађују са ученицима других регија и изван државних граница (Млинаревић, Бруст Немет 2010: 157).

У том контексту, може се рећи да оваква настава итекако утиче на сваког ученика јер она омогућава и лично и културно сазревање које се одражава у прилици да свако од њих може упоређивати своју културу са културом других народа. „Интеркултурално образовање има за циљ да ученике научи комуникацији и припреми их за конфликтне ситуације у којима односи нису, нити могу бити аутоматски. На тај начин се омогућује сналажење у односима са другим људима, проширивање распона сопствених референција и доживљај другачијих културних обележја у окружењу“ (Нинчевић 2009: 82).

3. Веза између мотивације и интеркултуралности у настави

Од мотивације, која представља основ наставног процеса, често зависи и квалитет часа и целокупне наставе. Са тим у вези важно је напоменути да су и остали елементи повезани са мотивацијом „која је свакако примарна потреба за усвајање знања“ (Ђорђевић 1990: 97). Стога се може рећи да постоји и тесна повезаност између мотивације и интеркултуралности о којој се данас често говори.

С обзиром на то да постоји велика потреба за прихватање друге културе, народа, језика и усвајање њихових разлика, битно је да и наставник буде едукован у том правцу. Уколико је наставник мотивисан да се усавршава и унапређује своје знање, он може да утиче и на квалитет своје наставе и знања које излаже својим ученицима. Као такав, може да створи и скоро идеалне услове интеркултуралне наставе која подстиче, како мотивацију наставника који жели да зна увек више, тако и ученика, који у савременом добу, често ступа у комуникацију са странцима путем интернета тј. друштвених мрежа. Оваква настава помаже да ученици комуницирају са припадницима другог народа без икаквих предрасуда које су често и разлог мржње, одбојности. Може се рећи да мотивација јесте основ, тј. такозвана „одскочна даска“ за многе активности у настави али као крајњи циљ ове интеркултуралне наставе свакако јесу позитивне карактеристике ученика и наставника које се огледају у њиховој емпатији, флексибилности, отворености као и радозналости и поштовању.

Закључна разматрања

Са жељом да се укаже на мотивацију која постоји како у „обичној“ тако и у интеркултуралној настави, у раду је изложено како мотивација утиче на ученике и наставнике, како их покреће и како учесници у настави морају стално да се допуњавају. Као што наставник мотивише, усмерава своје ученике облицима рада, метода, разноврсним активностима, тако и наставник мора да тежи константној мотивацији из које произилази његово усавршавање. Мотивисани наставници су увек активни, амбициозни и често „жељни“ знања који би им служили као иновације у настави. Између осталог, постоје наставници страних језика који теже да унапреде интеркултуралну компетенцију и да створе интеркултуралну наставу, која ће ученицима омогућити увид у то да не постоје инфериорније културе и да разлике које постоје јесу део традиције других народа које не треба дискриминисати већ поштовати и уважавати.

Путем овог рада, дошло се до закључка да мотивисани наставник јесте кључ интеркултуралне наставе и да се без његове иницијативе не може ни доћи до неких значајних промена. Када говоримо о интеркултуралној настави, суочени смо са тим да постоје наставници који недовољно усавршавају своје знање и не теже активнијим, иновативнијим облицима рада.

Међутим, потребно је имати на уму да су интересовања и мотиви ученика бројнији, да се сваког дана мењају, стога наставници нису у могућности да константно прате и примењују ово манифестовање. Као резултат тога јесте и отежана идентификација мотива и њихово даље развијање (Ђорђевић 1990: 98). Да би се најпре побољшала мотивација, а потом и дошло до неопходне интеркултуралне наставе, потребно је побољшати најпре образовни систем, који би утицао на доживотно стручно усавршавање наставника. Као такви, наставници, главни иницијатори, увели би нова знања, нове методе, наставне материјале и на тај начин учинили ученицима наставно градиво занимљивим, интересантнијим и пре свега, корисним и практичним што и јесте сврха сваког савременог васпитно-образовног процеса.

Литература

- Бењак et al. 2005: М. Benjak, *Bez predrasuda i stereotipa; Interkulturalna komunikacijska kompetencija u društvenom i političkom kontekstu*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Бернаус, Вилсон и Гарднер 2009: Bernaus, M, A. Wilson, R. C. Gardner. Teacher's motivation, classroom strategy use, student's motivation and second language achievement. *Porta Linguarium*. 2009. Bernaus. 20.08.2013.
- Бајрам, Николс и Стивенс 2001: Byram, M, A. Nichols, D. Stevens. Developing Intercultural Competence in Practice. *Languages for intercultural communication and education*. February 2001. <http://books.google.rs/books?id=OWG8V1XlhloC&printsec=frontcover&dq=Developing+Intercultural+Competence+in+Practice.+Languages+for+intercultural+communication+and+education&hl=sr&sa=X&ei=TfZ_UpXiLubM0QW624DgDQ&redir_esc=y#v=onepage&q=Developing%20Intercultural%20Competence%20in%20Practice.%20Languages%20for%20intercultural%20communication%20and%20education&f=false>19.08.2013.
- Васиљевић, Бојовић 2008: Д. Васиљевић, Ж. Бојовић. Мотивација и индивидуално стручно усавршавање наставника, у: К. Шпијуновић (ред.), Зборник радова са научног

скупа – Образовање и усавршавање наставника- облици и модели, Ужице: Учитељски факултет у Ужицу, 121-134.

Вујовић 2003: А. Вујовић, Стручно оспособљавање наставника страних језика за наставу стране културе, Београд: *Педагозија*, vol 41, Форум педагога Србије и Црне Горе, 35-41.

Диси, Рајан 1985: Deci, E. L, Ryan R. M. *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*, New York: Plenum.

Ђорђевић 1990: Ј. Ђорђевић, *Интелектуално васпитање и савремена школа*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Костовић, Ђерманов 2006: С. Костовић, Ј. Ђерманов. Сусрет култура. Изазови интеркултурализма и школа, у: М. Ољача (ред.), Зборник радова са IV Међународног интердисциплинарног симпозијума, Нови Сад: Филозофски факултет, 879-886.

Лунгулов 2010: Б. Лунгулов, Мотивација ученика у настави-претпоставка успеха у учењу, Нови Сад: *Педагошка стварност*, vol 58, Педагошко друштво Војводине, 294-304.

Млинаревић, Бруст Немет 2010: V. Mlinarević, M. Brust Nemet. *Образовање за интеркултурализам*, у: А. Пеко (ред.), *Zbornik radova s 2. Međunarodne znanstvene konferencije*, Osijek: Учитељски факултет, 151-167.

Нинчевић 2009: М. Ninčević, *Интеркултурализам у одгоју и образовању*, Zagreb: *Nova prisutnost*, 7,

Кришћански академски круг (KRAK), 59-84.

Превишић 1999: V. Previšić, *Учитељ-интеркултурални медијатор*, у: V. Rosić (red.), *Nastavnik-čimbenik kvalitete u odgoju i obrazovanju*, Rijeka: Филозофски факултет, 78-84.

Ратковић 2009: М. Ratković, *Sinergija nastavnika, učenika, roditelja*. Novi Sad: Prometej, Misao.

Стојаковић 2002: П. Stojaković, *Pedagoška psihologija 1*. Banja Luka: Филозофски факултет.

Клемент, Дорни и Ноелс 1994: Clément, R., Dörnyei, Z. i Noels, K.A. Motivation, self-confidence, and group cohesion in the foreign language classroom. *Language Learning* 44, 441-442.

LA MOTIVACIÓN DE LOS PROFESORES Y LOS ESTUDIANTES EN LA ENSEÑANZA INTERCULTURAL

Resumen

La motivación es un factor importante en la enseñanza, lo que impulsa a los estudiantes y profesores, y es la base de todas las clases. En este trabajo se trata la motivación adecuada en el aula que anima a los estudiantes intelectualmente, afecta el desarrollo profesional de los profesores, mientras que para los profesores de las lenguas extranjeras es muy importante a conocer la cultura. Al igual que con otras formas de enseñanza, la motivación es una de las principales características de la educación intercultural, que tiende a desarrollar la competencia intercultural, conocimiento de los profesores y la aceptación de las diferencias culturales entre los estudiantes. Este trabajo señala las conexiones de motivación de los participantes en la enseñanza y la educación intercultural, lo que contribuye a la mejora de la enseñanza y la percepción más amplia de otras culturas, lo que afecta el desarrollo de las características positivas de los estudiantes como la empatía, el respeto y la aceptación de diferencias culturales, sin discriminación alguna.

Palabras claves: motivación, estudiantes, profesores, la educación intercultural, la competencia intercultural

Milena Vidosavljević

Lidija Pasuljević¹
Beograd

DVOJEZIČNA NASTAVA NA FRANCUSKOM JEZIKU U BEOGRADSKIM GIMNAZIJAMA: PRIMER ISTRAŽIVANJA PISANIH RECEPTIVNIH VEŠTINA UČENIKA

Content and Language Integrated Learning (CLIL) je vid nastave u kojoj se jedan ili više nastavnih predmeta proučava na stranom jeziku. U CLIL obrazovanju strani jezik ujedno je i sredstvo nastave i nastavni predmet i naziva se *vehikolarni* ili *posrednički*. Ovakav tip dvojezične nastave sprovodi se na francuskom jeziku u Srbiji od školske 2004/2005. godine. Cilj ovog rada je da ispita jezičku kompetenciju učenika beogradskih gimnazija uključenih u program. Ispitali smo pismeno razumevanje francuskog jezika na primeru standardizovanog testa Delf verzija za juniore kod učenika drugog razreda Treće i Desete beogradske gimnazije. Rezultati testa pokazali su da su učenici na kraju drugog razreda postigli željeni napredak i zadovoljavaju B1 nivo prema Zajedničkom evropskom referentnom okviru za žive jezike, pri čemu su postigli približno iste rezultate na testu, uprkos pojedinim razlikama u organizaciji nastave u školama.

Cljučne reči: Dvojezično/bilingvalno obrazovanje; CLIL nastava; francuski jezik; pisana recepcija; ZEROJ

Od osnivanja Evropske unije i odluke da ona bude višejezična, Evropska komisija i Savet Evrope sprovode jedinstvenu jezičku politiku koja nastoji da očuva i razvije plurilingvizam. Cilj projekata koji se sprovode jeste da se podigne nivo jezičke kompetencije građana i da oni po završenom školovanju vladaju dobro maternjim jezikom kao i sa još dva strana jezika. Jedan od stubova takve politike jeste i dvojezično obrazovanje.

Bilingvalno ili dvojezično obrazovanje podrazumeva da se „nastava nejezičkih predmeta izvodi bar na dva jezika“, tj. da se „dva jezika koriste u nastavne svrhe“ (Skutnab- Kangas 1991: 145). Cilj ovakvog obrazovanja je da učenici na kraju svog školovanja vladaju sa dva jezika i poznaju kulture kojima oni pripadaju (Vučo 2006: 42). Postoji oko devedeset vrsta ovog vida obrazovanja koji se razlikuju prema odnosu između pojedinca, grupe, sredine, jezika, porodice, kurikularne organizacije, države i njenih propisa u ovoj oblasti (Ibid: 49). Jedan od njegovih uspešnih tipova i najrasprostranjeniji u Evropi o kojem ćemo u ovom radu i govoriti jeste CLIL (*Content and Language Integrated Learning*).

Termin i skraćenica CLIL usvojeni su 1994. godine i podrazumevaju da se nastava bar jednog nastavnog predmeta odvija na stranom, takozvanom *vehikolarnom* ili *posredničkom* jeziku, te da se učenje nejezičkog sadržaja i jezika odvija istovremeno, jedan putem drugog. Vehikolarni jezik je ujedno i sredstvo nastave i poseban nastavni predmet. Fond časova nastavnog predmeta na stranom jeziku može varirati. U izvođenju nastave učestvuju dva nastavnika koji rade u tandemu- nastavnik stranog jezika i nastavnik nejezičkog predmeta. CLIL predstavlja model obrazovanja za sve, koje se može primeniti na svim nivoima, od predškolskog do akademskog. On ne zahteva da oba jezika u nastavi budu jednako zastupljeni, niti da učenici ili nastavnici imaju nivo vehikolarnog jezika kao izvorni govornici. Programi ovog tipa imaju za cilj, posebno

1 lidija.pasuljevic@gmail.com

kada je strani jezik slabije zastupljen u nastavi, da učenici dostignu funkcionalnu kompetenciju kako receptivnih tako i produktivnih jezičkih veština (Muñoz 2002 u Garcia 2009: 210). Takođe, u literaturi se navodi da CLIL ne ugrožava usvajanje L1, budući da se dodatni jezik uvodi pošto su učenici usvojili dominantan jezik na kome se izvodi nastava. Na taj način se u potpunosti zadovoljavaju tri principa dvojezične nastave koje je postavio Cummins (1986: 97), a to su: engl. *First things first*, prve stvari na prvom mestu (najpre dobro usvojiti L1), engl. *Bilingualism through monolingualism*, bilingvizam putem monolingvizma i engl. *Bilingualism as a bonus*, bilingvizam kao dodatak. Garcia (2009: 131) zaključuje da CLIL programi dovode do razvijanja takozvanog dinamičkog bilingvizma².

Evropska komisija definiše brojne prednosti CLIL pristupa³. On između ostalog:

- Stvara međukulturno znanje i razumevanje
- Razvija međukulturne komunikativne veštine
- Poboljšava jezičke kompetencije i usmene komunikativne veštine
- Razvija multilingvalna interesovanja i stavove
- Pruža mogućnosti učenja sadržaja iz različitih perspektiva
- Omogućava učenicima više kontakta sa ciljnim jezikom
- Ne zahteva dodatne časove u nastavi
- Dopunjuje druge predmete ne takmičeći se sa njima
- Koristi različite metode i vrste zadataka
- Podiže učenikovu motivaciju i samopouzdanje vezano za jezički i nejezički predmet

CLIL nastava počiva na četiri stuba, popularno nazvana engl. „4Cs Framework“, a to su *content* (sadržaj), *communication* (komunikacija), *cognition* (kognicija) i *culture* (kultura, socio-kulturni aspekt) (Coyle et al. 2010: 41). Sadržaj se odnosi na nejezički predmet, komunikacija na učenje i upotrebu jezika dok se kognicija odnosi na mentalne procese pri učenju, proces spoznaje, a kultura na razvijanje, razumevanje i ovladavanje međukulturnim znanjem i razlikama. Da bi CLIL nastava bila uspešna potrebno je da se sva četiri elementa uspešno povežu i podjednako razvijaju.

Kada je reč o usvajanju stranog jezika, studije pokazuju da učenici iz dvojezičnih odeljenja pokazuju znatno viši stepen jezičke kompetencije od onih iz jednojezičnih odeljenja. Pored ovladavanja bazičnom komunikativnom kompetencijom (engl. *Basic Interpersonal Communication Skills*), koja podrazumeva upotrebu L2 u svakodnevnom okruženju, učenici bi u CLIL-u trebalo da ovladaju i akademskom kompetencijom (engl. *Cognitive Academic Language Proficiency*), neophodnom za uspeh u obrazovnim okvirima, koja podrazumeva poznavanje različitih, stručnih registara. Postavlja se pitanje kako CLIL postiže tako dobre rezultate u savladavanju L2.

Duverger (2009: 30) smatra da ovaj program doprinosi boljem usvajanju stranog jezika zahvaljujući kvantitativnom i kvalitativnom faktoru. Kvantitativni faktor tiče se broja časova dok se kvalitativni odnosi na način sticanja jezičkih veština. Naime, strani jezik se bolje usvaja nego u tradicionalnoj nastavi jer su učenici bilingvalnih odeljenja njemu izloženi mnogo više i duže nego učenici iz monolingvalnih odeljenja. Takođe, oni usvajaju jezik na prirodniji način koji se približava načinu usvajanja maternjeg

2 Dinamički bilingvalni obrazovni okvir podržava istovremeno korišćenje više jezika u komunikaciji, razvoj nekoliko jezičkih i kulturnih identiteta. Njegov cilj nije balansirani bilingvizam (Garcia 2009: 118-119).

3 Videti: http://ec.europa.eu/languages/language-teaching/content-and-language-integrated-learning_en.htm

jezika, jer im on služi kao alatka, sredstvo ili podrška u učenju drugih sadržaja, te nije samom sebi cilj. Zato možemo napraviti razliku između učenja jezika na tradicionalan način, engl. *learning* i sticanja jezika, engl. *acquisition*. Takođe, usvojena lingvistička znanja odmah se primenjuju i koriste u nastavi nejezičke discipline. U ovakvom nastavnom procesu veoma važnu ulogu ima nastavnik. Nastavnik treba da se pridržava hipoteze o inputu koju je izneo Stephen Krashen, odnosno da koristi razumljiv input koji sadrži gramatičke oblike koji su nešto iznad trenutnog znanja učenika (Ellis 1997: 47). Zatim da kroz komunikativni pristup na času proverava da li je input zaista bio razumljiv i da li su sadržaji jasno usvojeni. Komunikacija na času kako sa nastavnikom, tako i učenika međusobno od ključne je važnosti, jer ako Freire tvrdi (172: 81 u Coyle et al. 2010: 35) „bez dijaloga nema komunikacije, a bez komunikacije ne postoji pravo obrazovanje“. Treba napomenuti i da CLIL nastavnici prednost daju tečnom izražavanju dok obični nastavnici stranih jezika naglasak stavljaju na preciznost i tačnost (Gajo, Serra 2002 u Garcia 2009: 212). Dakle, možemo reći da se u CLIL-u primenjuje takozvani holistički pristup nastavi jezika koja je usmerena na socijalnu interakciju, gde se kroz grupni, individualni i rad sa nastavnikom rešavaju kompleksni zadaci, kako vezani za jezički, tako i za nejezički sadržaj.

Upravo zahvaljujući pogodnostima za usvajanje L2, a sa ciljem da se podigne nivo jezičkih veština učenika i poboljša nivo nastavničke kompetencije, kao i da se razvija dvojezičnost u Republici Srbiji i osavremeni obrazovno-vaspitni rad kroz uvođenje savremenih i efikasnijih metoda rada, Ministarstvo prosvete i sporta uvelo je dvojezičnu nastavu na srpskom i francuskom, italijanskom, engleskom i ruskom jeziku školske 2004/2005. godine.

Kod nas dvojezična nastava podrazumeva izvođenje nastave pojedinih predmeta na srpskom i nekom stranom jeziku u sklopu nastavnog plana i programa koje utvrđuje Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i usvajanje gradiva u istom obimu i prema istim kriterijumima kao da se nastava odvija na maternjem jeziku. Danas se nastava izvodi i na italijanskom, engleskom, nemačkom, ruskom i mađarskom jeziku u 11 osnovnih škola i 10 gimnazija.

Dvojezična nastava na francuskom jeziku prisutna je u 8 vaspitno-obrazovnih ustanova: Oglednoj osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“ i sedam gimnazija: Trećoj i Desetoj beogradskoj gimnaziji, Gimnaziji „Jovan Jovanović Zmaj“ u Novom Sadu, Gimnaziji „Svetozar Marković“ u Nišu, kao i u gimnaziji u Pirotu. U školskoj 2012/2013. godini u nastavu je bilo uključeno 63 nastavnika, od toga 19 nastavnika francuskog jezika i 44 nejezičkog predmeta koji su radili sa ukupno 339 učenika⁴. Od septembra 2013. je planirano otvaranje još dve sekcije, u Valjevu i Sremskim Karlovcima. Ceo projekat ostvaruje se u saradnji sa Francuskim institutom u Srbiji, ali i uz pomoć Opštine Novi Beograd, preduzeća „Tigar“AD iz Pirota i teritorije Belfor. Oni finansijski pomažu projekat, to jest obučavanje nastavnika nejezičkog predmeta, njihovo kontinuirano usavršavanje francuskog jezika i boravak u Francuskoj, boravak učenika u Francuskoj, dolazak stranog lektora u Srbiju i organizovanje radionica za učenike.

Bilingvalna nastava organizovana je na sledeći način: „Učenici prate nastavu na francuskom jeziku u obimu najmanje 30%, a najviše 45% od ukupnog fonda časova na godišnjem nivou. Nastavni predmeti koji se predaju na francuskom jeziku nisu propisani. Škole se za njih opredeljuju u skladu sa kadrovskim mogućnostima.“ (Đurić 2006: 33). Kako bi započeli bilingvalno školovanje učenici polažu pisani i usmeni test iz francuskog jezika, a pri upisu u gimnaziju od njih se zahteva A2 nivo jezika prema Zajed-

4 Interni podaci Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Francuskog instituta u Srbiji.

ničkom evropskom referentnom okviru za žive jezike.⁵ Kada učenici polože Veliku maturu dobijaju diplomu sa napomenom o završenom dvojezičnom obrazovanju, koja ih oslobađa polaganja testova jezika pri upisu na frankofone univerzitete. Od njih se očekuje da dostignu B2 nivo jezika prema ZEROJ-u. S druge strane, potrebni nivo znanja jezika za predavače je između B2 i C1 (Đurić 2006: 33).

Cilj ovog rada je da ispita pisane veštine učenika uključenih u CLIL na francuskom jeziku. Interesovalo nas je koji nivo francuskog jezika prema ZERO-u su postigli učenici na kraju drugog razreda, kada su na polovini svog gimnazijskog školovanja, te su imali prilike da se prilagode na metode rada i zahteve bilingvalne nastave. Kako bismo dobili sveobuhvatniju sliku, odlučili smo da sprovedemo istraživanje na teritoriji Beograda, u Trećoj i Desetoj beogradskoj gimnaziji. Istraživanje smo sproveli na kraju školske 2012/2013. godine.

Najpre ćemo dati kratak uvid u organizaciju kurikuluma u ove dve škole.

U Desetoj beogradskoj gimnaziji u drugom razredu upisano je 17 učenika, dok u Trećoj beogradskoj gimnaziji nastavu pohađa njih 24. U X beogradskoj gimnaziji predmeti koji se slušaju na francuskom su matematika, biologija, fizika, građansko vaspitanje i istorija, dok u III beogradskoj gimnaziji nastavu na stranom jeziku prate iz likovne kulture, biologije, istorije, fizike i hemije. U obe gimnazije udžbenik za francuski jezik je *Belleville 2* u izdanju CLE International koji je namenjen lažnim početnicima. Međutim, za razliku od učenika Treće gimnazije, koji pored tri redovna časa francuskog jezika i 30% nastave navedenih predmeta imaju i jedan čas francuskog nedeljno sa stranim lektorom, učenici Desete beogradske tokom cele školske godine imali su samo dva redovna časa francuskog jezika nedeljno. Lektorske vežbe su izostale.

Opis istraživanja

Budući da je traženi nivo za upis u dvojezično odeljenje u gimnaziji A2, a da se od učenika na kraju četvrtog razreda očekuje da dostignu B2 nivo prema ZEROJ-u, testirali smo da li su učenici na kraju drugog razreda dostigli nivo B1. Koristili smo standardizovan test, Delf B1 verzija za juniore, koji po temama odgovara njihovom uzrastu. Učenici su radili deo testa koji se odnosi na razumevanje pročitano g teksta⁶. Test se radi 35 minuta, sadrži dva pisana dokumenta i ukupno 13 zadataka različitog tipa koji nose različit broj poena, a od kandidata se očekuje da analiziraju sadržaj dokumenta o nekoj od tema iz svakodnevnog života i da imaju sposobnost da pronađu i prepoznaju informacije koje su važne za obavljanje zadataka. Na taj način se ispituju kako lingvističke, tako i kognitivne sposobnosti kandidata. U primeru našeg testa učenici su pred sobom imali dva novinska članka od kojih jedan govori o letnjem odmoru, a drugi ispituje ko je fizički jači- devojčice ili dečaci.

U Trećoj beogradskoj gimnaziji test je radilo ukupno 10 učenika. Osam učenika francuski jezik uči više od 10 godina, jedan učenik između 5 i 10 i jedan manje od 5 godina. Pet učenika francuski jezik učilo je u osnovnoj školi i gimnaziji, jedan u osnovnoj školi i školi jezika, jedan učenik francuski je učio u osnovnoj školi, gimnaziji i školi jezika, a troje se izjasnilo da su jezik učili u nekoj četvrtoj ustanovi. Treba napomenuti da je 4 učenika pohađalo Ogladnu osnovnu školu „Vladislav Ribnikar“ gde se francuski

5 Videti: <http://www.xgimnazija.edu.rs/node/138> i <http://www.os-ribnikar.edu.rs/dvojezicna-nastava.php>

6 Pimer testa dostupan je putem linka: <http://www.realschule.bayern.de/lehrer/doku23,5mente/apr/f/2007/candidat.pdf>

jezik uči od prvog razreda sa nedeljnim fondom od šest časova. Ostali jezici kojima se učenici služe su engleski, italijanski, nemački i španski jezik.

U Desetoj beogradskoj gimnaziji u istraživanju je učestvovalo 15 učenika. Osam učenika francuski jezik uči između 5 i 10 godina, dok ga njih 7 uči više od deset godina. Jedanaestoro je jezik učilo u osnovnoj školi i gimnaziji, troje u gimnaziji i školi jezika i jedan učenik u sve tri obrazovne ustanove. Drugi strani jezici kojima se učenici služe su engleski i italijanski jezik.

Rezultati istraživanja

Maksimalan broj poena koji se može zabeležiti na testu je 25.

Broj učenika	Treća beogradska gimnazija	Deseta beogradska gimnazija
1	19,5	16,5
2	23	8
3	18	14
4	22,5	22
5	22,5	22,5
6	13,5	23,5
7	10	25
8	23,5	16,5
9	17	16
10	19	21
11		23,5
Broj učenika	Treća beogradska gimnazija	Deseta beogradska gimnazija
12		23,5
13		22
14		22
15		23

Prosečan broj poena koje su zabeležili učenici Treće beogradske gimnazije je 18,85, dok su učenici Desete beogradske gimnazije zabeležili nešto bolji prosečan rezultat, 19,93.

Analiza rezultata

Sudeći po rezultatima testa, naša teza pokazala se kao tačna. Učenici obe gimnazije na kraju drugog razreda imaju B1 nivo francuskog jezika pisane recepcije. Oni, dakle, imaju status nezavisnog korisnika jezika i mogu da razumeju glavne tačke jasnog i standardnog inputa o uobičajenim temama vezanim za posao, školu, slobodno vreme (CEFRL 2001: 24).

Đaci obe gimnazije zabeležili su sličan skor iako, kako smo ranije videli, postoje pojedine razlike u organizaciji nastave i iskustvu u učenju francuskog jezika, koje pre svega idu u korist đacima Treće beogradske gimnazije. Oni su imali tri časa francuskog nedeljno i jedan čas sa lektorom, dok su đaci iz Desete gimnazije imali svega dva redovna časa jezika. Dakle, oni su bili izloženi većoj količini inputa i više sati su proveli izloženi jeziku. Takođe, pojedini učenici iz ove grupe dolaze iz Ogladne osnovne škole „Vladislav Ribnikar“ gde su imali šest časova francuskog jezika nedeljno tokom osam

godina školovanja, što predstavlja značajnu prednost u učenju jezika. Međutim, učenici Desete beogradske gimnazije uspešno su ih sustigli, zabeleživši, pomalo neočekivano, čak i bolji prosečan broj poena na testu. Stoga se možemo usuditi da kažemo da od CLIL-a veći dobitak imaju učenici koji su se sa francuskim jezikom susretali samo u tradicionalnim školskim okvirima. Teško je naći jasno i objektivno objašnjenje za to, ali je sigurno da uz pomoć nastavnika jezika i nejezičkog sadržaja, komunikativni pristup i učenje jezika u prirodnijim okolnostima od tradicionalne nastave jezika (gde jezik nije samom sebi cilj, već se koristi kao sredstvo za usvajanje drugih veština i znanja), učenici imaju viši stepen motivacije i izraženiji motiv postignuća. CLIL je, dakle, zahtevniji, ali pošto učenici prevaziđu prvobitne izazove i naviknu se na CLIL metodologiju rada, on vodi ka boljim dostignućima (Coyle et al. 2010: 142).

Na kraju, na osnovu sprovedenog istraživanja, a kada je reč o pisanjoj recepciji učenika, možemo zaključiti da je dvojezična nastava na francuskom jeziku na teritoriji glavnog grada dobro organizovana i da daje željene rezultate, budući da učenici postižu napredak očekivanim tempom.

Kako bismo dobili kompletnu sliku o uticaju dvojezične nastave na usvajanje posredničkog jezika kod nas, planiramo da ubuduće proširimo naša istraživanja i na druge gradove, ali i da testiramo produktivne jezičke veštine učenika.

Literatura

Savet Evrope 2001: Council of Europe, *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*, Cambridge: Cambridge University Press.

Kojl i dr. 2010: D. Coyle et al., *CLIL: Content and Language Integrated Learning*, Cambridge: Cambridge University Press.

Kamins, Svejn 1986: J. Cummins, M. Swain, *Bilingualism in Education*, London: Longman.

Diverže 2009: J. Duverger, *L'enseignement en classe bilingue*. Paris: Hachette livre.

Đurić 2006: Lj. Đurić, Ogledi i inovativni projekti u nastavi francuskog jezika, Beograd: *Inovacije u nastavi stranih jezika*, Beograd, 28-40.

Elis 1997 : R. Ellis, *Second Language Acquisition*, Oxford : Oxford University Press.

Garsija 2009: O. Garcia, *Bilingual Education in the 21st Century: A Global Perspective*, Oxford: John Wiley& Sons Ltd.

Skutnab Kangas 1991: T. Skutnab Kangas, *Bilingvizam da ili ne*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd.

Vučo 2006: J. Vučo, U potrazi za sopstvenim modelom bilingvalne nastave, Beograd: *Inovacije u nastavi stranih jezika*, Beograd, 41-54.

BILINGUAL EDUCATION IN FRENCH LANGUAGE IN SERBIA: RESEARCH IN THE DOMAIN OF STUDENTS' WRITTEN SKILLS

Summary

Content and Language Integrated Learning (CLIL) is a type of educational approach in which an additional language is used for teaching one or several curriculum subjects. The additional language is students' foreign or second or some form of heritage language. It is called *vehicular language*. This type of bilingual education was introduced in Serbian schools in 2004/2005 with French as a vehicular language. The aim of this paper is to examine language proficiency of high school students involved in the program. Second class students' reading skills were tested on the example of Delf junior version proficiency test. Results show that students both from the Tenth and Third Belgrade high school achieved the B1 level of CEFR. They also scored similar results despite certain differences in the teaching process.

Key words: Bilingual education; CLIL; French language; writing skills; CEFR;

Lidija Pasuljević

Маријана Вучковић¹
Београд

ОБЛИЦИ ПОВРАТНИХ ИНФОРМАЦИЈА И ЊИХОВА ЕФИКАСНОСТ

Овај рад се бави ефикасношћу облика повратних информација (фидбека) указујући на њихове аспекте и корективну природу која ученицима није увек лако уочљива. Циљ истраживања је упоредити ефикасност два облика фидбека, реформулације и навођења ученика на тачан одговор, кроз њихову непосредну ефикасност у усменој активности али и њихов утицај на процес учења, што је испитано спровођењем краћег теста две недеље након усмене активности. Ученици једног одељења подељени су у три групе од којих једна није добила фидбек. Резултати показују да је ефикаснија група у којој је наставник користећи технику елицитације наводио ученике да сами исправе грешке, али да је најбоље резултате на тесту остварила група којој није упућен фидбек. На основу резултата, овај рад указује на битне факторе који могу утицати на имплементирање фидбека у учеников језички систем.

Кључне речи: фидбек, реформулација, навођење на тачан одговор, корекција

1. Увод

Почев од осамедесетих година двадесетог века, па и нешто раније, истраживања се у све већој мери баве значајем интеракције за учење страног језика. Бројна су истраживања која се баве конверзацијским модификацијама у интеракцији изворног говорника са неизворним, али и она која се фокусирају на интеракцију у учионици. Ми ћемо се у овом раду бавити управо интеракцијом између наставника и ученика, односно повратним информацијама које наставник упућује ученику када се у његовој језичкој формулацији појави грешка.

Велики је број аутора који су својим сазнањима допринели овој теми. Олрајт и Шадрон су били међу првима који су систематичније анализирали грешке ученика и њихове одговоре након исправке наставника (Панова и Листер 2002: 574-579). Велико истраживање које је обогатило ову област значајним сазнањима и које је подстакло низ других истраживања је истраживање Листера и Рантеове из 1997. године урађено у оквиру великог пројекта француске имерзије. Они су анализирајући карактеристичну секвенцу у интеракцији наставника и ученика дефинисали различите облике повратних информација (фидбека) и испитали њихову непосредну ефикасност кроз оно што ученици одмах након фидбека наставника изговоре. Упоредивање ефикасности облика фидбека било је у фокусу и у истраживањима спроведеним у другим контекстима, другачијим у односу на имерзију. Друга истраживања су у први план ставила везу између одређеног типа грешке и облика фидбека (Листер 2001), затим значај перцепције ученика у усвајању корекције и препознавању корективне природе фидбека уопште (Меки, Гас и Мекдоноу 2000; Карпенер и др. 2006). Различити контексти и оријентације

1 nottmarijana@yahoo.com

онемогућиле су генерализацију добијених резултата, али постоји подударане у неким аспектима. Ми ћемо у овом раду испитати ефикасност неких облика фидбека на мањем узорку у учионици где се енглески учи као страни језик. Пре тога, видећемо који су то облици повратних информација у интеракцији наставник-ученик и каква је њихова природа.

2. Облици повратних информација: дефиниције и класификација

Појам повратних информација или фидбека које наставник може упутити ученику је свакако шири од појма корективног фидбека којим ћемо се бавити, и који се односи на информацију или наговештај који ученику ставља до знања да постоји грешка у његовој језичкој формулацији (Расел и Спада, 2006:134).

Облици фидбека су у литератури различито класификовани али постоје извесна преклапања. Листер и Моријева (2006:271) су утврдили да постоје три различита облика фидбека:

- Експлицитна корекција (*explicit correction*)
- Имплицитна реформулација (*recast*)
- Навођење ученика на тачан одговор (*prompt*)

Код експлицитне корекције, наставник исправља грешку ученика кроз реформулацију али и јасно ставља до знања шта је у језичкој формулацији било погрешно. Код имплицитне реформулације наставник понавља учеников исказ или део исказа али тако да уместо грешке изговори исправну формулацију, имплицитно и ненаметљиво тако да не прекида ток интеракције (Листер и Мори, 2006: 273). Навођење ученика на тачан одговор се разликује од претходна два облика по томе што не даје готове реформулације (експлицитне или имплицитне) већ различитим техникама наводи ученика да сам исправи грешку. Листер и Моријева наводе следеће технике:

- Елицитација (*elicitation*) – наставник користи питања као што су: како то кажемо...? Како гласи облик...? Исто тако, ученик може довршити реченицу коју је наставник започео.
- Металингвистичке сугестије (*metalinguistic clues*) – коментари или питања везана за исправност исказа.
- Разјашњавање (*clarification request*) – наставник постављањем питања указује на то да постоји проблем у разумевању поруке коју ученик жели да пренесе.
- Понављање (*repetition*) – понављањем уз одговарајућу интонацију се наглашава постојање грешке у учениковом исказу.

Управо изложена подела је модификована у односу на поделу Листера и Рантове из 1997. године где постоји шест облика фидбека: експлицитна корекција, имплицитна реформулација и управо наведене технике које су тада постојале засебно а не као технике навођења на одговор (*prompt*), што је касније утврђено.

Дакле, када упоредимо експлицитну корекцију, реформулацију и навођење на тачан одговор, видимо да се разликују по степену експлицитности и ангажовању које од ученика захтевају. Код експлицитне корекције и реформулације (коју узимамо као имплицитну) ангажовање мисаоних процеса је мање с обзиром на то да ученик добија позитиван доказ о томе како исказ или део исказа треба да гласи, док у трећем случају, ученик мора да активира мисаоне процесе у

већој мери да би сам формулисао исправан облик. Када говоримо о експлицитности, полазимо од тога да је њен највећи степен код експлицитне корекције а најмањи код реформуације. Ипак, у литератури се често може наићи на дискусије о томе колико је реформуација заправо имплицитна. С једне стране, имплицитна је у смислу своје ненаметљивости јер има за циљ да укаже на форму кроз значење, не прекидајући мисаони ток, пошто реформуација ослобађа когнитивне процесе значењског терета и усмерава их на форму (Листер и Искиердо 2009: 461). Исто тако, није отворено уведена или најављена као експлицитна корекција (Листер и Ранга 1997: 47). Ипак, реформуација може бити и експлицитнија уколико се комбинује са неком експлицитношћу техником. Пример за то је писање на табли учениковог исказа са грешком уз реформуацију коју наставник упућује са циљем да се разлика у форми учини видљивијом (Томасело и Херон 1989).

О природи реформуација постоји богата литература. Иако је њихова предност у ненаметљивости и непрекидању тока интеракције, то је уједно и отежавајући фактор јер утиче на то да ученици не препознају њихову корективну природу, односно не примете је или доживе као потврду онога што су они рекли. У прилог томе да у учioniци постоји велики број утицаја који се боре за ученикову пажњу, Листер је утврдио да постоји готово идентична заступљеност реформуација и некорективног понављања исправних формуација па ученик није сигуран да ли наставник само потврђује оно што је речено или указује на одређену грешку (Листер 1998). Може се такође приметити сличност реформуације и разјашњавања (*clarification request*) као конверзацијске модификације која је више упућена на значење, тако да интерпретација реформуације може зависити и од дискурсне ситуације, наводи Шин (2008: 43).

3. Ефикасност облика повратних информација

У фокусу многих истраживања било је упоређивање ефикасности облика повратних информација. Показатељи ефикасности могу бити непосредни или одложени (Шин 2004: 266):

- Одговор и усвојена корекција ученика након фидбека наставника (*uptake*) је непосредни показатељ да је ученик приметио и разумео сугестију наставника уз непосредну примену која следи одмах након сугестије. Исто тако, може се догодити да приликом примене ученик не исправи свој исказ (*needs repair*)
- Непосредни тест (*immediate test*) спроводи се у кратком временском периоду након одређене инструкције или упућеног фидбека
- Одложени тест (*delayed test*) се спроводи неколико недеља након одређене инструкције или упућеног фидбека
- Учениково перципирање фидбека кроз непосредно или одложено коментарисање тока мисли у време када је упућен фидбек (*immediate or stimulated recall*)

У истраживањима се некада користи по један показатељ ефикасности а некада два или три у комбинацији. Тако су Листер и Рантеова (1997) утврдили да су најефикаснији облици фидбека елицитација и металингвистичке сугестије (сада познате као технике навођења на тачан одговор) иако је најфреквентнији облик била реформуација. До сличних резултата, у контексту где се енглески учи као други језик, дошли су Панова и Листер (2002). И код њих су најуспешније упра-

во технике навођења на тачан одговор али и експлицитно исправљање грешака. Реформулације су се показале успешним у експерименталним, строго контролисаним условима (Листер и Искиердо 2009: 58-60). Међутим, да не постоји тако велика разлика у ефикасности реформулација и навођења на тачан одговор показује истраживање Листера и Искиерда (2009). Као веома битне факторе који су утицали на уједначеност резултата, они наводе не само оријентацију у учионици (да ли је фокусирана на форму или значење) већ и личне циљеве ученика, који језик могу посматрати или као средство комуникације и споразумевања или као циљ који треба достићи. Фактори који такође могу утицати на учење су пажња усмерена на одређени аспект и уочавање одређене форме. На значај пажње и уочавања (*attention and noticing*) на учење указао је Шмит који је сматрао да је, у мноштву разних стимулуса које примамо, пажња фактор који одређене информације сврстава у краткорочну меморију (Шмит 1990).

Као што се може приметити, различити резултати истраживања који су спроведени у различитим контекстима, не допуштају генерализацију. Ипак, на добијене резултате у датом контексту су утицали одређени фактори који то објашњавају. Из тог разлога смо хтели да испитамо ефикасност облика фидбека на једном мањем узорку и размотримо факторе који су на то утицали у нашем контексту, у учионици где се енглески учи као страни језик. Ток и резултате овог истраживања ћемо представити у следећем одељку.

4. Методологија истраживања

4.1. Циљ истраживања и учесници

Ово истраживање је експлоративне природе и спроведено на мањем узорку, у оквиру једног одељења осмог разреда које броји 12 ученика. Ученици уче енглески језик од првог разреда основне школе, док два ученика похађају додатне часове у регионалном центру за таленте. За ово одељење је карактеристично добро металингвистичко и експлицитно знање које најбоље примењују у писменим граматичким захтевима или у писању краћих састава. У усменом изражавању, када су под већим комуникативним и временским притиском, не испољавају прецизност у подједнакој мери. Зато смо одабрали усмену активност као полазну тачку у овом истраживању.

Усмену активност на часу смо искористили да бисмо упоредили ефикасност облика фидбека. Циљ истраживања је испитати ефикасност реформулације и навођења ученика на тачан одговор и упоредити резултате са резултатима групе која није током активности добила ниједан облик фидбека. Као показатеље ефикасности искористили смо реакције ученика након фидбека наставника као и одложени тест који је спроведен две недеље након тога. Очекивана реакција ученика након упућеног фидбека била је, у случају реформулације, да ученик понови исправну реформулацију или да свој исказ сам исправи у случају навођења на тачан одговор. Хипотеза од које полазимо је да ће ученици који сами долазе до тачног одговора, уз сугестију наставника, имати више успеха на одложеном тесту од ученика који током усмене активности добијају готову реформулацију. На овако формулисану хипотезу нас наводе резултати истраживања о којима смо у прегледу литературе говорили (Листер и Ранта 1997; Панова и Листер 2002).

4.2. Ток истраживања и резултати

Одељење је подељено у три групе. Критеријум по коме су групе формиране су биле оцене које ученици имају, односно, настојали смо да све три групе имају сличан просек оцена. У свакој групи је било и ученика који имају петице, и четворке и тројке. Ученици који имају исте оцене су насумично прикључени некој групи (извлачењем папирића). Једна група током активности није добијала ниједан облик фидбека везан за исправност формулација, друга је добијала искључиво реформулацију а у трећој је наставник техником елицитације наводио ученика да сам исправи своју грешку. Истраживање се састојало из два дела. У првом делу спроведена је усмена активност док је у другом, одложеном делу, спроведен тест којим се тестира управо оно што је кориговано током усмене активности.

Активност се састојала у томе да делове текста, које сваки ученик у групи добије на папирићу, треба препричати осталим члановима групе, саслушати остале чланове у групи како препричавају своје делове а затим на крају поређати делове хронолошки у целину. Како су текстови написани у простом прошлом времену (*Past Simple Tense*), требало је препричати делове текста користећи управо ово време, дакле, код правилних глагола додати наставак *-ed* а код неправилних тачан облик глагола простог прошлог времена.

Две недеље након активности, ученици су добили краћи тест који је био адаптација текста који су ученици читали, али са празнинама и глаголима у загради које је требало ставити у одговарајуће време (највећим делом просто прошло време). Циљ овог теста био је да испитамо ефекат одређеног облика фидбека на учење, односно, да испитамо да ли су ученици усвојили корекцију коју им је наставник кроз реформулацију упутио или наставникову сугестију коју су сами у говорној активности употребили да би исправили грешку.

У усменој активности су две групе које су добијале фидбек правилне сличне грешке, односно, ученици су повремено изостављали наставак код правилних глагола или су употребљавали глагол у садашњем времену уместо у прошлом. У свим групама је било грешака везаних за изговор које је наставник такође адекватно исправљао, али оне неће бити разматране овде.

Група која није добијала фидбек је била специфична по томе што су два ученика прибегла коришћењу српског у препричавању али осим сугестије да се на енглеском препричава, наставник није исправљао ову тенденцију јер би и то био облик фидбека. Ови ученици су на енглеском изговарали по неку именичку фразу или годину која се у тексту спомиње али су избегли коришћење глагола на енглеском. Друга два ученика у истој групи у свом излагању нису направила ни једну грешку везану за глаголе.

У групи где је фидбек био у облику реформулације, ученици су укупно четири пута погрешили у употреби глагола, сваки пут добили реформулацију коју су одмах уочили као корекцију и поновили исправан облик:

Пример 1:

У: *there weren't any cinemas when a travelling picture show come to*

Н: *came*

У: *came to town, people usually ...*

Двоструко више грешака било је у групи где је наставник користећи технику елицитације наводио ученике да сами исправе своје грешке. Елицитација је

највећим делом упућена на српском а након ње су ученици сами долазили до исправне формулације.

Пример 2:

У: *first cinema was Thomas Telly electric theatre which open in Los Angeles*

Н: аха, у прошлом времену није *open* него...

У: *opened in Los Angeles in 1902...*

Дакле, први део истраживања дао је очекиване резултате, јер су ученици успешно поновили готову реформулацију и успешно, након питања или коментара наставника, исправили грешке. У другом делу истраживања, који је уследио две недеље касније, ученици су добили задатак да попуне празнине у краћем тексту глаголима из граде али у одговарајућем времену. Ученици су одмах препознали текст који су претходно читали и препричавали.

Табела 1. Приказ резултата на одложеном тесту

Група без фидбека	Група са реформулацијом	Група са елицитацијом
7,5/13	5,5/13	7,25/13

Према резултатима са теста, најуспешнија је била група која током усмене активности није добила ниједан вид корекције. Ако упоредимо две групе које су добиле два различита облика фидбека, видећемо да је успешнија била она група у којој су ученици сами долазили до тачног одговора уз сугестију наставника (в. Табела 1. Прва цифра означава број остварених поена на основу тачних одговора на тесту а друга укупан број поена на тесту).

5. Дискусија

Резултати у првом делу истраживања показују да су у обе групе које су добиле фидбек ученици уочили корективну природу добијеног фидбека. Овакав исход могао је и изостати у групи којој је упућена реформулација с обзиром на њену ненаметљиву природу, па се могло догодити да ученици реформулацију разумеју као потврду онога што су они већ рекли и да наставе даље своје излагање. Ипак, у тој групи су ученици одмах након наставника поновили реформулацију. У другој групи, где је као облик фидбека коришћено навођење ученика на тачан одговор (техника елицитације) ученици су за тренутак морали да прекину ток мисли, застану и размисле о сугестији наставника а затим поново формулишу одговор који је у свих осам примера био исправан. То такође указује на то да су ученици на тај начин активирали декларативно знање које поседују и процедурализовали га након коментара наставника.

Међутим ако резултате усмене активности повежемо са резултатима теста спроведеног након две недеље, добијамо делимично очекиване резултате. У групи која је добијала готове реформулације, полазећи од тога да су их поновили одмах после наставника, проценат успешности је мањи од очекиваног (42,3%), посебно узимајући у обзир да су глаголи фреквентни и да су у потпуности преузети из текста који је коришћен у усменој активности. То нас наводи да се питамо у којој мери су ученици у овој групи процесуирали готове реформулације. Као могуће објашњење можемо навести да су ученици током усмене активности били фокусирани на то да тачно саопште информације које су прочитали у

свом одломку, посебно оне које могу утицати на хронолошки распоред (године, декаде, периоди). На основу резултата чини се да учениково понављање реформулација није у већој мери утицало на резултат на тесту, односно, није водило ка учењу. Листер и Искиердо (2009: 460, 461) наводе резултате неких истраживања где је доказан позитиван утицај понављања на резултат одложеног теста, и да је понављање свакако знак да су ученици макар приметили реформулацију а да од индивидуалних разлика зависи у којој мери ће они то усвојити.

С друге стране, можемо потврдити хипотезу да је група са елицитацијом успешнија (55,8%) од групе са реформулацијом. Међутим и овде је било неочекиваних одговора у смислу да су се појавиле грешке код ученика који су исте те глаголе успешно употребили у усменој активности након елицитације. Даљом анализом тестова смо приметили да су на местима где је требало употребити просто прошло време, често стајали облици плусквамперфекта (*Past Perfect Tense*), који је рађен у временском периоду између усмене активности и теста. То наводи на претпоставку да је дошло до мешања новог градива са старим и да су ученици у овој групи осетили потребу да новим временом искажу оно што је временски било удаљеније а било је такође у прошлости.

Као што смо видели у Табели 1, најуспешнија група на тесту била је група која није добила фидбек током усмене активности, што је неочекивано с обзиром на то да смо видели да су два ученика употребљавала српски језик у препричавању а друга два ученика била веома успешна у препричавању својих одломака. Можемо претпоставити да је на учениково усмено излагање утицао афективни фактор, да су ученици били под притиском због тога што је активност снимана, а да су приликом израде теста били растерећенији и постигли боље резултате као група. Ово свакако може бити један од разлога и код ученика из других група.

Иако ово мање експлоративно истраживање сугерише да је као облик фидбека ефикасније навођење ученика на тачан одговор од реформулације, не показује у којој мери оба облика утичу на учење, поготову ако је група која није добила фидбек била на тесту најуспешнија. Поред тога, једна усмена активност, током које су ученици подељени у групе добијали различит фидбек, није довоља да се трајно усвоји одређени облик. Потребно је више таквих активности у одређеном временском периоду након чега одложени тест може показати јаснију слику о повезаности одређеног фидбека и резултата. Ово можемо сматрати једним од ограничења овог истраживања. Друго ограничење је то што на самом почетку, или пре истраживања, није урађен иницијални тест који би испитао у којој мери су до тог тренутка ученици овладали простим прошлим временом, па да се упореде резултати са резултатима одложеног теста и утврди позитиван утицај фидбека на учење уопште, а онда и позитиван утицај неког облика конкретно. Ово би такође показало да ли је афективни фактор утицао на слабији резултат неких ученика на одложеном тесту. Исто тако, овде постоји могућност испитивања и учениковог уочавања и виђења фидбека. Ми смо пошли од тога да су, рецимо у групи реформулација, ученици приметили фидбек и да су понављањем то показали, али у којој мери су они заправо у том тренутку размишљали о томе што је било погрешно у њиховом исказу? То нас враћа на значај пажње и уочавања који ученику омогућавају да пре свега примети одређену форму и сврста је у кракорочну меморију. Другим речима, оно што ученик у инпуту примети може даље и да процесуира.

6. Закључак

Тема као што је ефикасност облика фидбека пружа могућности за бројна истраживања. Ми смо покушали да у скромним оквирима испитамо ефикасност два облика фидбека у условима учионице. У том смислу бавили смо се непосредном ефикасношћу навођења на тачан одговор и реформулације и видели да је одложено тест показао да је навођење ученика на тачан одговор ефикаснији облик фидбека од реформулације али да је ипак најбоље резултате остварила група која током усмене активности није добила ни један облик фидбека. У овом раду смо такође покушали да размотримо факторе који су утицали на резултате до којих смо дошли. Узимајући у обзир да је учење страног језика један континуирани процес током којег се, управо кроз фидбек, учеников (међу)лингвистички систем константно реорганизује и мења, морамо подвући значај уочавања и пажње (noticing and attention) на ниво процерирања добијене сугестије. С тим у вези, да би слика била потпунија, потребно је допунити је истраживањем учениковог перципирања фидбека.

Литература

- Листер 1998: R. Lyster, Recasts, repetition and ambiguity in L2 classroom discourse, *Studies in Second Language Acquisition*, 20, 51-81.
- Листер 2001: R. Lyster, Negotiation of form, Recasts and Explicit Correction in Relation to Error Types and Learner Repair in Immersion Classrooms, *Language learning*, vol 51 (Suppl. 1), 265-301.
- Листер и Искиердо 2009: R. Lyster and J. Izquierdo, Prompts Versus Recasts in Dyadic Interaction, *Language Learning*, 59:2, 453-498.
- Листер и Мори 2006: R. Lyster and H. Mori, Interactional feedback and instructional counterbalance, *Studies in Second Language Learning*, 28, 269-300.
- Листер и Ранта 1997: R. Lyster and L. Ranta, Corrective Feedback and Learner Uptake. Negotiation of Form in Communicative Classrooms, *Studies in Second Language Acquisition*, 20, 37-66.
- Карпенгер и др. 2006: H. Carpenter et al, Learners' Interpretations of Recasts, *Studies in Second Language Acquisition*, 28, 209-236.
- Меки, Гас и Мекдоноу 2000: A. Mackey, S. Gass, and K. McDonough, How Do Learners Perceive Interactional Feedback?, *Studies in Second Language Acquisition*, 22, 471-497.
- Панова и Листер 2002: I. Panova and R. Lyster, Patterns of Corrective Feedback and Uptake in an Adult ESL Classroom, *TESOL Quarterly*, vol 36, no 4, 573-595
- Расел и Спада 2006: J. Russell and N. Spada, The Effectiveness of Corrective Feedback for the Acquisition of L2 Grammar, *Synthesizing Research on Language Learning and Teaching*.
- Томасело и Херон 1989: M. Tomassello and C. Herron, Feedback for Language Transfer Errors: the Garden Path Technique, *Studies in Second Language Acquisition*, 11, 385-395.
- Шин 2004: Y. Sheen, Corrective Feedback and Learner Uptake in Communicative Classrooms Across Instructional Settings, *Language Teaching Research*, 8 (3), 263-300.
- Шин 2008: Y. Sheen, Recasts, Language Anxiety, Modified Output and L2 Learning, *Language Learning*, 58:4, 835-874.
- Шмит 1990: R. W. Schmidt, The Role of Consciousness in Second Language Learning, *Applied Linguistics*, 11 (2), 129-158

THE EFFECTIVENESS OF THE TYPES OF FEEDBACK

Summary

This paper is about the effectiveness of different types of feedback, referring to their aspects and corrective nature that is not easily discernible to students. The aim of the research is to compare the effectiveness of two types of feedback, namely, recasts and prompts, through their immediate effectiveness in an oral activity but also through their influence on the process of learning, which is examined through a short test, two weeks after the oral activity. Students in a class were divided into three groups, one of which did not receive any type of feedback. The results show that the group receiving prompts was more successful, but the most successful was the group that did not receive any feedback. Based on the results, this paper underlines certain factors that may influence the implementation of feedback into students' linguistic system.

Key words: feedback, recasts, prompts, correction

Marijana Vučković

Неда Видановић¹ / Јелена Јосијевић
Крађујевац

СТАВОВИ НАСТАВНИКА ПРЕМА УПОТРЕБИ ЛИТЕРАРНИХ ТЕКСТОВА У ЕФЛ УЧИОНИЦИ

Уз примену комуникативног приступа у настави страног језика улога књижевних текстова и њихова имплементација значајно се променила. У овом раду анализирају се ставови према оваквој врсти текстова двадесет и једног наставника енглеског језика у основним и средњим школама у Крагујевцу. Први део упитника оријентисан је на методе које наставници користе при имплементирању литерарних текстова у својим учионицама, док је други део упитника посвећен њиховим ставовима према употреби овакве врсте текстова и конкретним предлозима и активностима везаним за текст по њиховом избору као и директној користи које би ови текстови имали за ученике. Резултати показују да готово сви наставници имају позитиван став према употреби литерарних текстова, али и да им најчешће недостају процедуре како би их успешно имплементирали у својој учионици.

Кључне речи: литерарни текстови, ЕФЛ учионица, ставови наставника

1. Увод

Књижевност и језик су две уско повезане области људске активности: док је, с једне стране, књижевност конструисана језиком и представља једну од њених најчешћих употреба (Агустин 2007: 8), с друге стране, језик и језичка анализа књижевних дела чести су приступи обради књижевних дела. Ова двострука веза књижевности и језика постоји одувек. Наиме, још у осамнаестом, па све до средине деветнаестог века, под појмом књижевности као образовног предмета подразумевало се много више него што је то случај данас. Осим поезије и фикције, у књижевност су се убрајале историја, географија, као и разна научна, дидактичка и дела информативног карактера (Багерказеми 2010: 30). У осамнаестом веку, књижевност се није сматрала посебним предметом, већ студијом класичне реторике, чији је циљ био побољшавање вештине откривања и комуникације (Спак 1985, у Багерказеми 2010).

Међутим, временом, улога књижевности у учењу страног језика се мењала упоредо са приступима у учењу језика. Према једном од најстаријих приступа, *граматичко-преводном приступу*, који је доминирао Европом у деветнаестом веку, књижевност се сматрала централном компонентом када је у питању учење страног језика. Текстови на циљном језику били су читани и превођени од стране ученика, а притом коришћени као примери доброг начина писања и илустрације граматичких правила (Даф, Мели 1990: 3 у Агустин 2007). Тежиште овог приступа односило се на језичку форму. Граматичка правила и лексичке јединице учили су се редом напамет, онако како су се појављивале у тексту. Циљ приступа био је да се ученици, након завршетка школовања, оспособе за владање вокабуларом,

1 nedakg87@yahoo.com

граматиком и ортографијом. Није било заинтересованости за саму књижевност, нити за њен садржај (Агустин 2007: 8). Након што је овај приступ престао да се употребљава у пракси учења страног језика, долази до престанка употребе литерарних текстова на дуже време.

Са увођењем *структуралних приступуа* у наставу језика, књижевност као материјал за језичке вежбе престаје да се користи, јер се сматрала делом старе традиције. Такође, *функционално-појмовни приступ* у настави није придавао важност књижевним текстовима, јер се основ овог принципа заснивао на комуникацији и употреби аутентичних језичких материјала, а у то време, књижевност се није сматрала медијумом који има комуникативну функцију, нити представља аутентични језички материјал (Агустин 2007: 9).

Појавом глобализације, која наглашава универзалне потребе пре него индивидуалне (Катиб ет ал. 2011: 202), предност се даје некњижевним текстовима. Наиме, професори су све више почели да се одлучују за текстове које би већина ученика могла да употреби у практичне сврхе попут неформалних дијалога, новинских текстова и сличних. Сматра се да овакве врсте текстова директно преликавају могуће ситуације на које ученици наилазе ван учионице.

Међутим, последњих пар деценија интересовање за књижевност, као за један од највреднијих материјала за учење страног језика, поново је оживело. Употреба ових материјала данас није нимало слична употреби која је постојала кроз граматичко-преводни приступ. *Комуникативни приступ* у настави, као један од најзаступљенијих у данашњим језичким учионицама, употребу књижевних текстова сматра идеалном реализацијом својих принципа, односно средством за развијање комуникативне компетенције (Агустин 2007: 9).

2. Улога књижевних текстова у ЕФЛ² учионици

Бројни аутори бавили су се одређивањем места књижевности у језичкој учионици (Коли и Слејтер 1990; Картер и Лонг 1991; Госн 2002; Хисманоглу 2005; Катиб ет ал. 2011; Лазар 1993; МекКеј 1982, 2001; Ван 2009). Са развијањем комуникативног приступа многи наставници почели су да наглашавају улогу литерарних текстова наводећи да рад са оваквом врстом текстова доноси велики број потенцијалних предности за ученике. У овом поглављу покушаћемо да резимирамо најважније предности које употреба литерарних текстова може имати на потенцијалног ученика страног језика, али и недостатке који се употребом ових текстова могу показати у учионици.

2.1. Према мишљењу Коли и Слејтер (1990) постоје четири главна разлога да наставник укључи литерарни текст у своју ЕФЛ учионицу:

- Вредан су аутентичан материјал.
- Доприносе културном обогаћењу.
- Обогаћују језик ученика.
- Укључују читаоца на личном нивоу.

Мели (1989) предлаже да је употреба литерарних текстова корисна јер је сама књижевност:

- универзална
- нетривијална

2 English as a Foreign Language (Енглески као страни језик)

- лично важна за ученика
- занимљива
- економична и сугестивна
- буди амбициозност.

Шта више, Лазар (1993) наводи да би требало укључити књижевне текстове у ЕЛТ³ јер:

- спадају у мотивационе материјале
- подстичу усвајање језика
- шире свест о језику код ученика
- развијају интерпретативне способности
- образују ученика.

Гајдушек (1988) објашњава да је предност књижевност у томе што она:

- Служи као стимулус за композицију.
- Представља савршено средство за конституисање садржаја на часовима заснованим на садржају.
- Подстиче говорење.
- Помаже у образовању референцијалних питања.
- Мотивише рад у малим групама.
- Помаже у развоју вокабулара и контекстуализованом учењу сложене реченичне граматике.

Такође, Ван (2009) истиче да је коришћење књижевних текстова у ЕФЛ учионици корисно из неколико разлога:

- Обезбеђује смислени контекст.
- Укључује велики обим вокабулара, дијалога и прозе.
- Развија машту и побољшава креативност.
- Развија свест о култури.
- Подстиче креативно мишљење.
- У складу је са принципима комункативног приступа.

2.2. С друге стране, нису сви наставници мишљења као горе наведени аутори. Катиб ет ал. (2011: 203–205) свде листу потенцијаних недостатака које коришћење литерарних текстова може имати у језичкој учионици на следећи начин:

а) Синтакса

Сматра се да литерарни текстови обилују комплексним реченичним структурама које се некада могу доста разликовати од стандарног језика а поготово је то случај са поезијом и делима написаним пре више векова. Катиб ет ал. (2011: 204) предлажу да се овакви проблеми могу избећи уколико се такви текстови користе на вишим нивоима учења језика.

б) Лексика

Многи противници употребе литерарних текстова као материјала за учење страног језика мишљења су да лексеме застареле у употреби, које су често присутне у књижевности, могу спречити ученике да усвајају језик. Поново, Катиб ет ал.

3 English Language Teaching (Учење енглеског језика)

истичу да се овај проблем лако може решити уколико наставници избегавају или ограничавају употребу старих текстова и дају предност модерној књижевности.

в) Фонетика и фонологија

Чињеница је да су одређене речи временом претрпеле промене у изговору и да то може изазвати неспоразум. С друге стране, постоје аутори који верују да ове промене могу помоћи ученицима да постану свеснији фонетских и фонолошких процеса који су присутни у сваком језику.

г) Семантика

Промене у значењу речи/фразе сматрају се препреком у учењу језика, али постоје аутори који истичу да упознавање са оваквим променама само може представљати додатно знање.

д) Избор материјала

Књижевни текст заиста може представљати проблем ученицима уколико није пажљиво одабран, узимајући у обзир различите факторе који могу да утичу на ученике и њихово знање.

ђ) Литерарни концепти и појмови

Уколико су ученицима непознати одређени жанрови или концепти, њихов недостатак знања може заиста учинити учење страног језика захтевним и сложеним.

е) Књижевност и академски енглески

Наставници често закључују да књижевност нема шта да понуди ученицима из академског света где естетске вредности које књижевност поседује нису приоритет.

ж) Културне баријере

Представљање културе страног језика, поготово уколико се та култура значајно разликује од културе ученика, може изазвати непотребну баријеру и спречити учење.

Узевши у обзир недостатке којих свакако има много мање него предности које литерарни текстови могу имати у језичкој учионици, може се закључити да се и највећи недостаци могу избећи или свести на минимум уколико наставници поштују процедуре за одабир одговарајућег текста.

3. Ставови крагујевачких наставника према употреби књижевних текстова

Упоредо са све већим бројем радова чији се аутори залажу за имплементирање најразличитијих врста литерарних текстова у језичку учионицу, увећавао се и број језичких силабуса који у редовну наставу уврштавају овакве текстове. Ово истраживање покушаће да испита у којој мери се ова врста текстова користи у настави енглеског језика као страног у основним и средњим школама у Крагујевцу. Такође, истраживањем ће бити обухваћен и избор литерарних текстова у зависности од узраста и школског усмерења ученика, као и активности које наставници предлажу уз овакве текстове и њихови ставови према оваквој врсти текстова уопште.

Учесници у истраживању били су већином наставници средњих, али и наставници основних школа. Након статистичке анализе добијених података, испоставило се да је већина очекиваних резултата потврђена, али и да је у појединим примерима дошло до великог одступања у односу на почетну хипотезу.

На основу анализе добијених резултата, дошло се до закључка да се имплементирање литерарних текстова у настави, упркос томе што то наставни план и програм предвиђа, и упркос жељи ученика, углавном заснива на одлуци наставника.

Подпоглавље које следи садржаће детаљни приказ начина на који је истраживање извршено, док ће се део након овог подпоглавља бавити добијеним резултатима од стране наставника, као и њиховим импликацијама. Последњи део истраживања покушаће да понуди разлоге и могућа објашњења за добијене резултате.

3.1. Методологија

Подаци који се користе у овом извештају сакупљени су током маја и јуна месеца 2011. године у Крагујевцу. Као инструмент истраживања коришћен је упитник који су попуњавали наставници енглеског језика.

Упитник се састојао се из тринаест питања. Један део упитника био је оријентисан на начин на који наставници употребљавају литерарне текстове у својим учионицама, док се у другом делу очекивало да наставници изразе свој став према коришћењу оваквих врста текстова и понуде конкретне предлоге који се тичу текста који би они издвојили за рад на часу, као и пратеће активности. Упитник је испунио је 21 испитаник, од тога 9 (42.9%) наставника средњих школа (гимназије, медицинске, техничке, школе за машинство и саобраћај), и 12 (57.1%) наставника запослених у градским основним школама.

Примарна питања у упитнику која ће бити анализирана у оквиру овог рада везана су за књижевну врсту за коју се наставници најпре одлучују, избор књижевних текстова које користе, као и разлоге такве одлуке, а испитивана је и фреквентност употребе као и разлози наставника за увођење оваквих текстова у учионицу, односно директна потенцијална корист коју литерарни текстови имају за ученике.

3.2. Резултати и дискусија

3.2.1. Када је у питању *врста књижевног текста* за коју се наставници најрадије одлучују, већина испитаних наставника одлучила се за роман (50% у средњим и 54% у основним школама), затим поезију (30%, 16%) и драму (8%, 16%), док се само понеки наставник одлучио да користи кратку причу у средњим школама (16%), и бајку у основним (8%).

Врста текста	Средња школа	Основна школа
роман	50%	54%
поезија	30%	16%
драма	8%	16%
кратка прича	16%	
бајка		8%

Табела 1. Врста литерарног текста у употреби у ЕФЛ учионици

Разлози из којих се наставници у највећем броју случајева опредељују за роман јесу, како они наводе, зато што је роман најинтересантнији ученицима, најједноставнији за имплементирање на часу, најближи ученицима, може про- извести велики број додатних активности, погодан је за превод, најразумљи- вији, развија машту, најреалније осликава животне ситуације и слично. Међу- тим, већина активности које наставници помињу као предности романа, такође се врло лако могу издвојити као предности и код осталих књижевних врста, по- готово кратке приче и драме.

3.2.2. Подаци такође показују да, када је у питању *избор књижевног текста*, наставници се у великом броју одлучују да са ученицима обраде само текстове које им нуди план и програм, односно текстове који се већ налазе у школским уџбеницима. Веома је мали број наставника који се одлучује да осим ових тек- стова, укључи по који текст по сопственом избору. Међу текстовима које су на- ставници наводили, на листи аутора су се углавном нашла највећа имена америч- ке и британске књижевности попут Шекспира, Ф.С. Фицџералда, О. Вајлда, Поа, Хемингвеја, Џејн Остин, и других, док су мали број текстова чинили преводи са других језика, углавном француског, попут песама Превера и одломака из науч- но-фантастичних романа Жила Верна.

Одлучивање за најпознатије ауторе од стране наставника често се чини као најсигурнији корак, из разлога што су ученици најчешће не само чули за одре- ђене ауторе и дела, већ и, уколико је у питању средња школа, имали прилике да их обрађују у оквиру часова књижевности на матерњем језику. Све ово јесте веома корисно, међутим, не би се требало увек одлучивати за овакве ауторе из разлога што некада највећа дела књижевности обилују јако комплексним јези- чким једницама (вокабулар, структура) које могу ученицима представљати поте- шкоће. Такође, уколико се одлуче за дела из ранијих периода, као што је случај са Шекспиром, могу доћи у контакт са речима које се више не употребљавају или чије је значење промењено што може додатно оптеретити ученике.

3.2.3. *Фреквенцијоси* употребе књижевних текстова у школама зависио је директно од врсте школе, али и од самог наставника. Као што је било и очекива- но, средњошколски наставници су били активнији у коришћењу ових врста тек- стова, али, с друге стране, фреквентност употребе књижевних текстова била је мања од очекиване.

Фреквентност употребе	Средња школа	Основна школа
готово никад	11%	33%
ретко	11%	
с времена на време	33%	25%
у складу са планом и програмом	33%	25%
веома често	11%	17%

Табела 2. Учесталост употребе литерарних текстова у средњим и основним школама

Само један средњошколски наставник, наставник Медицинске школе, од- говорио је да никада није користио овакве текстове јер их сматра неважним и неподударним са ученичким књигама које садрже само медицинске текстове. У основним школама, четири наставника делило је исти став уз објашњење да ће

било која врста литерарног текста бити исувише захтевна за млађе ученике са основним нивоом знања.

3.2.4. *Став* наставника око питања да ли у наставу треба унети више текстова књижевног садржаја прилично је уједначен. Наиме, чак 89% наставника који предају у средњој школи сматра да је неопходно да ученици обрађују више оваквих текстова, а 81% наставника запослених у основним школама дели њихово мишљење. Разлози за овакав став се у великој мери подударају са листом предности из поглавља 2. овог рада, уз додатне аргументе да литерарни текстови спречавају монотонију на часовима, помажу ученицима да се функционално описмене, развијају навику за читањем и томе слично. Сви наставници који су негативно одговорили на ово питање, свој став заснивају на чињеници да су такви текстови презахтевни и претешки, поготово за основну школу, као и да ученици нису довољно „обучени“ за рад на оваквој врсти текстова. Међутим, литерарни текстови не морају уопште бити тешки за коришћење у језичкој учионици када се ради о било ком узрасту и било ком нивоу знања језика, иако је пожељно да се не користе на најосновнијим нивоима. Наиме, уколико је наставник способан да процени који ће то текст одговорити ученицима на основу њиховог досадашњег знања језика и интересовања, већина текстова се може успешно прилагодити и применити у језичкој учионици.

4. Закључак

Иако постоје наставници који на употребу књижевних текстова у својој језичкој учионици не реагују ентузијастично, на основу прегледа литературе и анализирања података нашег истраживања, може се закључити да је много више користи од употребе литерарних текстова у настави страног језика у односу на неке недостатке које њихова употреба у том смислу може имати. Да ли ће и у којој мери ови текстови бити заиста корисни ученицима у пракси, зависиће од самих текстова и начина на који се они имплементирају у учионици. Понекад, и најбољи текст неће довести до напедовања у развоју језичких вештина, уколико није примењен на одговарајући начин. Стога је улога наставника у оваквим језичким учионицама кључна, јер је управо он тај који треба да текст изабере и имплементира га на начин на који ће га ученици без већих потешкоћа усвојити. Једно од оптималних решења је да ученици и наставници сарађују у погледу одабира текста. Наиме, ученици могу понудити наставнику одређене текстове, изјаснити се о својим омиљеним писцима, или пољима интересовања, а наставник се при одабиру коначног текста може руководити њиховим сугестијама. Такође, у погледу приступа којима се овакви текстови уводе у наставу, на наставнику остаје да изабере приступ за који верује да ће се најбоље имплементирати у његовој учионици. Наставник не мора увек изабрати само један приступ и држати се њега, већ може, у зависности од циља часа, приступе мењати или правити комбинације сачињене од више приступа различитих аутора.

Исто тако, чињеница да се један од најпопуларнијих приступа у учењу језика данашњице, комуникативни приступ у настави, заснива и на развијању вештине комуницирања уз помоћ аутентичних језичких материјала у које се убрајају и књижевни текстови, не значи да ови текстови морају да се користе на сваком наставном часу, нити на већини часова страног језика. Оно што је веома важно, јесте да се у језичком силабусу направи баланс између овог и осталих, некњижевних врста текстова, како би ученици имали могућност да језик сагледају са свих аспеката и кроз различите дискурсе.

Референце

- Агустин 2007: P.M Agustin, Teaching Language through Literature: The Waste Land in ESL Classroom, *Odisea*, 8, 7–17.
- Багерказеми, Алеми 2010: M. Bagherkazemi, M. Alemi, Literature in the EFL/ESL classroom: Consensus and controversy, *LiBRI, Linguistic and Literary Broad Research and Innovation*, 1 (1), 30–48.
- Картер, Лонг 1991: R. Carter, N. M. Long, *Teaching Literature*, Longman.
- Коли, Слејтер 1990: J. Collie, S. Slater, *Literature in the Language Classroom: A resource Book of Ideas and Activities*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Даф, Мели 1990: A. Duff, A. Maley, *Literature*, Oxford: Oxford University Press.
- Гајдушек 1988: L. Gajdusek, Toward wider use of literature in ESL: Why and how, *TESOL Quarterly*, 22 (2): 227–257.
- Госн 2002: I. Ghosn, Four good reasons to use literature in primary school ELT, *ELT Journal*, 56 (2), 172–179.
- Хисманоглу 2005: M. Hismanoglu, Teaching English through Literature, *Journal of Language and Linguistic Studies*, 1 (1).
- Катиб ет ал 2011а: Khatib et al, Why & Why Not Literature: A Task-Based Approach to Teaching Literature. *International Journal of English Linguistics*, 1(1), 213–218.
- Катиб ет ал 2011б: Khatib et al, Literature in EFL/ESL Classroom, *English Language Teaching*, 4(1), 201–208.
- Лазар 1993: G. Lazar, *Literature and Language Teaching*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Мели 1989: A. Maley, Down from the pedestal: Literature as resource. In R. Carter, R. Walker & C. Brumfit (eds.), *Literature and the learner: methodological approaches*. (pp. 1–9). Modern English Publications and the British Counsel.
- МекКеј 1982: S. McKay, Literature in the ESL Classroom, *TESOL Quarterly*, 16(4), 529–536.
- МекКеј 2001: S. McKay, Literature as Content for ESL/EFL. In M. Celce-Murcia (Ed.), *Teaching English as a Second or Foreign Language*. Heinle & Heinle.
- Спак 1985: R. Spack, Literature, reading, writing, and ESL: Bridging the gaps. *TESOL Quarterly*, 19, 703–725.
- Ван 2009: T. T. M. Van, The relevance of literary analysis to teaching literature in the EFL classroom, *English Teaching Forum*, 3, 2–9.

ATTITUDES TOWARDS USING LITERARY TEXTS IN EFL CLASSROOM-TEACHERS' PERSPECTIVE

Summary

With the advance of the Communicative approach in the foreign language classroom, the role of literary texts and their implementation changed significantly. This paper analyzes the attitudes towards literary texts from the perspective of 21 elementary and high-school teacher of English in Kragujevac. The first part of the questionnaire was oriented towards the methods teachers use when implementing literary texts in their language classrooms, while in the second part teachers were expected to express their attitudes towards the use of these texts and offer concrete suggestions and activities related to the text of their choice as well as explain the direct benefit that these texts can have on their students. The results suggest that almost all the teachers have positive attitudes towards the use of literary texts, but also that they usually lack the procedures to implement them successfully.

Key words: literary texts, EFL classroom, teachers' attitudes.

Neda Vidanović / Jelena Josijević

Додатак

Упитник за наставнике

1. Школа у којој радите:

- основна
- средња

2. У којој мери користите литерарне текстове у настави страног језика?

- готово да не користим
- ретко
- с времена на време
- онолико колико план и програм захтева
- јако често

3. Да ли сматрате да би у наставу требало унети више литерарних текстова?

- да
- не

4. Зашто?

5. Коју врсту литерарних текстова најчешће користите:

- роман (одломак из романа)
- поезију
- драму
- _____

6. Зашто се најпре одлучујете за ту врсту текста?

7. Наведите називе неколико литерарних текстова које сте користили на часу у последње време:

1. _____
2. _____
3. _____

8. Наведите неке од активности које задајете ученицима на часу обраде драмског текста: _____

9. Наведите неке од активности које задајете ученицима на часу обраде (одломка из) романа: _____

10. Наведите неке од активности које задајете ученицима на часу обраде поезије: _____

11. Због чега сматрате да су литерарни текстови корисни у настави страног језика?

12. Наведите (по свом избору) пример доброг литерарног текста и образложите зашто би баш он био користан за ученике?

13. За развијање којих језичких вештина сматрате да су литерарни текстови од највеће помоћи?

Весна Алексић¹*Београд*

ВАСПИТНО-ПЕДАГОШКА ФУНКЦИЈА УЏБЕНИКА СТРАНОГ ЈЕЗИКА – УКЉУЧИВАЊЕ УЧЕНИКА У РЕЛЕВАНТНЕ ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ АКТИВНОСТИ

Циљ овог рада је истицање значаја једне од васпитно-педагошких функција уџбеника страног језика – укључивање ученика у релевантне интелектуалне активности. Обухватајући развој аутономије и независности у мишљењу, интелектуално поштење и интегритет, отвореност, способност преиспитивања примљених информација, одређивање њихове релевантности, критички однос према примљеним информацијама и знању, итд. у уџбенику страног језика, реализује се на два начина: 1. кроз излагање наставног градива; 2. кроз формулацију налога, питања и задатака. Истраживање, базирано на употреби аналитичко-синтетичког и индуктивно-дедуктивног метода, вршено је на корпусу уџбеника за усвајање француског као другог страног језика и води ка закључку да анализирали уџбеници претежно задовољавају наметнуте стандарде за развој интелектуалних способности код ученика.

Кључне речи: интелектуални развој ученика, језичке компетенције, васпитно-педагошке функције уџбеника, методика наставе, теорија уџбеника страног (француског) језика

Увод

Циљ овог рада је истицање чињенице да се приликом израде уџбеника страног језика целокупност наставних циљева не остварује искључиво кроз адекватан одабир и дидактизацију наставног садржаја, већ се пројектује на све његове равни, при чему васпитно-педагошке функције заузимају посебно место. Будући да су функције бројне, овај рад акценат ставља на укључивање ученика у релевантне интелектуалне активности – функцију која генерално обухвата грађење стратегија мишљења и учења и развој логичког и критичког мишљења, али подразумева још и развој аутономије и независности у мишљењу, интелектуално поштење и интегритет, отвореност и флексибилност у доношењу судова, способност преиспитивања примљених информација и одређивање њихове релевантности. Њен значај налази се у активној конструкцији знања, трајних и корисних у школском и ваншколском контексту, која доприносе целокупном развоју личности ученика.

Теоријски део рада, након краћег осврта на когнитивни и психолошки развој адолесцената указује на два основна начина реализације ове васпитно-педагошке функције у уџбенику, а то су начин излагања наставног градива и формулација налога, питања и задатака. Теоријски део базиран је на ставовима аутора који су доминантни у области теорије уџбеника и методике наставе. Затим, представљен је корпус на коме је вршено истраживање – у питању су уџбеници за усвајање француског као другог страног језика који се усваја од петог до осмог

1 vesnadrjaca@yahoo.com

разреда основне школе. Наредна етапа рада садржи анализу одабраног корпуса уз примену аналитичко-синтетичког и индуктивно-дедуктивног метода чији је циљ приказивање конкретних примера реализације интеграције ученика у релевантне интелектуалне активности.

Интелектуални развој адолесцената и њихово укључивање у релевантне интелектуалне активности у уџбенику страног језика

Приликом израде уџбеника, у циљу реализације ове васпитно-педагошке функције и развоја способности критичког расуђивања, критичког односа према знању и информацијама, онога што Сигал (Siegal 1988) назива „критичким ставом“ (Пешић 2008:83), неопходно је познавати психологију ученика, у овом случају адолесцената: његова интересовања, мотивацију, интелектуалне способности итд.

Кончаревић (2010: 12) закључује да интелектуални развој адолесцената протиче у знаку појаве формалних операција и развоја способности менталне комбинаторике, хипотетичко-дедуктивног и експерименталног мишљења, као и израженијом диференцијацијом способности (вербалних, нумеричких, спацијалних, практичних, уметничких). Развијају се операције анализе, синтезе, апстракције, генерализације, индуктивног и дедуктивног закључивања, стварају услови за свесно учење страног језика, базираног на когнитивном приступу који подразумева опсервирање, компараирање и генерализацију. Осим тога, ученици се одликују ширином интересовања, али и одсуством систематичности, хаотичношћу у спознајним активностима. Однос према учењу се мења, па се дете окреће својој личности и односима са социјалном средином, док сазнајна интересовања одлазе у други план.

Развој свих наведених способности индивидуалне је природе и захтева константан и правилан подстицај. Стога, кључно је у целокупни садржај уџбеника уградити елементе за подстицај учениковог самосталног рада и учења, логичког и критичког начина мишљења. Интеграција ученика у интелектуалне активности у уџбенику постиже се на више начина, од којих Ивић, Пешикан и Антић (2008: 120) издвајају: 1) начин излагања садржаја и 2) издавање налога, питања и задатака.

1. Начин излагања садржаја

Приликом излагања, у циљу подстицаја развоја критичког мишљења и нарочито критичке рецепције као доминантне менталне активности, у уџбенику морају бити изложене различите тачке гледишта, наведени извори података и тумачења, приказане различите интересне позиције, истакнута разлика између чињенице и интерпретације, промовисана аутономност мишљења, отвореност и опрез у доношењу судова (Ивић, Пешикан и Антић 2008: 120).

Коцић (2001: 144) сматра да је, у циљу ангажовања учениковог памћења и мишљења, неопходно користити аналогije, постављати проблеме, тражити примере, укључивати схеме и графичке прилоге.

Осим излагања заснованог на рецептивном учењу које ученику омогућава прегледност, систематичност и рационалност, у рад је неопходно увести и проблемско излагање. Будући да је то процес у којем ученик самосталним радом долази до сазнања, аутор уџбеника за задатак има подстицање и покретање интелектуалних капацитета ученика за тај самостални рад (Ивић 1984: 115).

Динамично изложени, интелектуално провокативни и садржајни, текстови својом структуром и организацијом морају подстицати ученика на самостално закључивање базирано на посматрању и упоређивању језичких појава и елемената (Кончаревић 2010: 13).

2. Издавање наложа, питања и задатака

У формирању вежбања, аутор мора избећи стереотипност, механицизам или одсуство функционалности и настојати да кроз њих ученику пружи интелектуалну и комуникативну стимулацију, подстакне радозналост и сл. (Кончаревић 2010: 13).

Ивић (1984: 115) сматра да је неопходно свако питање формулисати у виду проблема примереног узрасту и афинитету ученика, а Вученов (1961: 15) иде корак даље па налази да ученика такође треба усмерити „у ком правцу“ да иде у свом размишљању приликом решавања проблема.

Формулација питања и задатака мора инсистирати на употреби логичког и критичког мишљења, што значи да ће од ученика захтевати процесе анализе, синтезе, аргументовања, закључивања, индивидуалног постављања и решавања проблема, заузимање критичког става и изражавање сопственог, сагледавање проблема из различитих углова, проналажење алтернативних решења и сл. (Ивић, Пешикан и Антић 2008: 120).

Пешић (2008: 86) пропагира задатке у оквиру којих ученици развијају интелектуалне стратегије и технике попут разумевања, аргументованог вредновања мисаоних продуката, неговање критичког става према знању. Потребно је такође да уџбеник садржи и „слабо структурисане задатке“ који немају само једно тачно решење до којег се долази применом одговарајућег алгоритма, већ захтевају примену вишеструких вредновања (King i Strohm Kitchener 1994).

Да закључимо, можемо изнети став Јелене Пешић (1998: 70): „ (...) укључивање критичког мишљења у процес усвајања знања један је од механизма активне конструкције знања. Тако стечена знања су трајнија и применљивија, како у школском тако и у свакодневном контексту. Осим тога, повећава се и унутрашња мотивација за учење и интелектуални рад уопште, јер критичко мишљење омогућава лични однос према знању.“

Корпус

Сви анализирани уџбеници намењени су усвајању француског као другог страног језика, који се усваја у другом циклусу основног образовања – од петог до осмог разреда основне школе. Током анализе укључивања ученика у релевантне интелектуалне активности коришћена су 3 комплета уџбеника – *Le français pour nous* домаћег издавача, *Oh là là collègue* француског издавача и *Et toi?* француског издавача са адаптацијом домаћег.

1. *Le français pour nous* 1 и 2, уџбеник за пети и шести разред основне школе, који у свом комплекту садржи уџбеник, радну свеску и аудио-диск за ученика и приручник за наставника. Аутор комплекта је Душанка Точанац Миливојевић; издавач Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2007.

2. *Oh là là collègue* 1, 2 и *Oh là là 1, Méthode de français*, уџбеник за пети, шести, седми и осми разред основне школе, који у свом комплекту садржи уџбеник, радну свеску и аудио-диск за ученика и приручник за наставника. Аутори ком-

плета су С. Favret, М. Bourdeau, I. Gallego, Е. Muguruza; издавач Cle International, Sejer, 2006.

3. *Et toi?* 1 и 2, уџбеник за пети и шести разред основне школе, који су свом комплекту садржи уџбеник, радну свеску, два аудио-диска и де-ве-де издање и приручник за наставника. Аутори комплекта су: Мари Жозе Лопез и Жан Тјери ле Буњек; оригинални издавач: Les Editions Didier's, Paris, 2007. Српско издање: Klett d.o.o, 2012.

Корпус садржи укупно 7 уџбеника, међутим, како је код свих аутора уочен схематизам у раду приликом излагања наставног градива и формулације налога, питања и задатака, махом су наведени примери из уџбенка за пети и шести разред.

Анализа укључивања ученика у релеванте интелектуалне активности

Анализом корпуса закључује се да излагање наставног садржаја није увек јасно диференцирано од формулације налога, питања и задатака. Стога, анализа која следи даје приказ уџбеничких рубрика које комбинују претходно наведене елементе пропраћене оптималним примерима интеграције ученика у релевантне интелектуалне активности. Примери садрже обраду и увежбавање следећих граматицких јединица: присвојни детерминативи, показни детерминативи, презент индикатива правилних или неправилних глагола и грађење одричног облика.

Le français pour nous

Будући да аутор за примарни циљ има развијање компетенције размехања слушањем и говора у реалној животној ситуацији, језички елементи су приказани кроз говорне чинове у виду дијалога, а грамика је искључиво подређена језичким функцијама. То значи да је парцијално заступљена и не прати линеарну прогресију (Точанац Миливојевић 2007: 5).

Два значјна одељка у оквиру којих се врши интеграција ученика у интелектуалне активности су *Observez* (Посматрајте) и *Retenez* (Усвојите). Одељак *Observez* садржи примере граматицких јединица које треба усвојити. Врло прегледно истицање кључних елемената (другом бојом, подвлачењем, писањем великим словима и сл) омогућава ученику њихову перцепцију. Будући да инсистира на примени опсервације, анализе, синтезе, индукције, дедукције, апстракције и генерализације овакав начин изношења градива је од изузетног значаја.

Међутим, често, овако изнет пример није поткрепљен дефиницијом. Ту функцију преузима други одељак под називом *Retenez*. У овом одељку наводе се или искључиво облици предвиђени за усвајање или су додатно појашњени примерима. Интересантно је да функција одељака *Observez* и *Retenez* није увек разграничена. Недоследност се, такође, јавља приликом истицања кључних елемената предвиђених за усвајање.

Примери:

1. На страни 68. у одељку *Observez* усваја се негација и конструисање реченице у одричним облику. Ученицима су најпре великим словима наглашени елементи од којих се гради негација (NE... PAS), а затим по три реченице у потврдном и одричном облику. На основу понуђених примера (*J'aime l'hiver - Je n'aime pas l'hiver*) ученик опсервацијом, аналитичко-синтетичким и индуктивно-дедук-

тивним начином мишљења лако уочава елементе који сачињавају негацију и њихов положај у реченици.

2. На страни 87. обједињене рубрике *Observez* и *Retenez* за циљ имају усвајање показних детерминатива. Облици за род и број усвајају се кроз корелацију са одговарајућим облицима одређеног и неодређеног члана (*ce pantalon – un pantalon – le pantalon; cet anorak – un anorak – l'anorak*). Иако облици показних детерминатива нису истакнути (другом бојом, подвлачењем или великим словом), аналогија коришћена приликом излагања ученику омогућава развој опсервације и индуктивно-дедуктивног закључивања. Такође, ученик резимира претходно усвојено градиво (одређени и неодређени члан) и врши његову корелацију са новим градивом (показни детерминативи), што је у складу са идејом о спиралној прогресији приликом усвајања градива.

3. На страни 101. ученици усвајају присвојне детерминативе. Побројани облици, наглашени великим словима (*MON, MA, MES; TON, TA, TES...*) пропраћени су одговарајућим примерима (*Voici MON chien. Tu n'ès pas MA grand-mère...*). Будући да су понуђени примери преузети из претходно обрађеног текста, од ученика се очекује познавање њиховог значења и самостално уочавање и закључивање значења истакнутих облика, њихове функције и положаја у реченици. На тај начин, ученику је омогућен развој опсервације, апстракције и генерализације. Међутим, лице, род и број присвојних детерминатива нису експлицитно наглашени. Стога, оптималан начин презентовања просвојних детерминатива је кроз схематско приказивање у виду табеле јер омогућава прегледност, систематичност и рационалност.

4. На страни 70. обрађује се презент глагола *Pouvoir*. У оквиру одељка најпре је наведено пар примера (*je peux inviter mes amis? Pouvez-vous inviter vos amis? Stéphanie va inviter ses amis. Dominique et Stéphanie vont inviter leurs amis*). Реченице формулисане у виду питања и одговора су налик на оне које се појављују у тексту, али нису преузете у идентичном облику. Наглашавање црвеном бојом глагола *Pouvoir* и одређених облика блиско будућег времена као кључних елемената може довести до забуне будући да не постоји очигледна веза између њих. Затим, приликом навођења конјугације глагола *Pouvoir* у презенту индикатива, нису истакнути карактеристични лични наставци или елементи који могу представљати тешкоћу приликом усвајања (нпр. промена глаголске основе *peuv- / pouv-*), већ целокупна промена глагола. Оваква организација рубрике омогућава развој индуктивно-дедуктивног закључивања, док је опсервација отежана.

Oh là là collège!

Свака лекција садржи одељак *Grammaire* у коме се налазе граматички елементи предвиђени за усвајање. У појединим лекцијама, изнети подаци су непотпуни, а задатак ученика је да их употпуне проналазећи адекватне облике у понуђеном тексту. Тај начин рада је значајан и занимљив за ученика, будући да захтева опажање, закључивање и апстракцију практично примењеног облика из текста. Са друге стране, у неким лекцијама ученицима су понуђени већ урађени примери, с'тим што је кључни елемент истакнути (другом бојом, подебљавањем, подвлачењем...). То од ученика захтева самостално уочавање и обликовање правила. Примери су често пропраћени низом питања која ученицима не износе директно одговор, већ га наводе да самостално закључи.

Након питања следе задаци. У зависности од обрађене граматичке јединице, задаци могу бити шаблонски са циљем увежбавања правила, или пак отвореног типа где ученик формулише слободан одговор примењујући усвојено правило. Постоје и задаци који захтевају примену наученог у говорној варијанти.

Примери:

1. На страни 30. предвиђено је усвајање негације и формулација одричне реченице. Кључни елементи који граде негацију (*NE...PAS*) су истакнути великим словима и пропраћени примерима реченица у потврдном и одричном облику (*J'adore les maths. – Je n'aime pas les mathes; J'ai cours. – Je n'ai pas cours*). Такође, ученицима је скренута пажња на елизију испред самогласника и немог „h“ коју ученици усвајају кроз аналогију са елидованим облицима одређеног члана и предлога *de* који су им познати од раније. Излагање градива јавља се у корелацији са вежбањима, где прво вежбање представља увежбавање по моделу (*Vanessa: J'aime l'anglais, je n'aime pas les maths; Mathieu: J'aime les maths, je _____ l'EPS; Alex: J'aime la techno, je _____ les maths...*), а друго усмено изражавање личног става (*Et toi? Dis une matière que tu aimes et une autre que tu n'aimes pas*).

Оваква комбинација излагања наставног садржаја и формулације задатака и налога ученику омогућава употребу и развој опсервације, аналитичко-синтетичког и индуктивно-дедуктивног мишљења, увежбавање по моделу, корелацију са претходно усвојеним градивом и изражавање личног става и развој аргуменовања и критичког мишљења уз употребу усвојеног градива.

2. На страни 33. обрађују се присвојни детерминативи кроз комбинацију излагања градива и вежбања. Излагање градива врши се кроз табелу непотпуног садржаја где је задатак ученика допуњавање табеле уз помоћ претходно обрађеног текста (*Regarde dans les deux dialogues et complète le tableau*). Излагање присвојних детерминатива кроз табелу омогућава једноставнију визуелну перцепцију и схематско меморисање података, али је са друге стране неопходно експлицитније нагласити лице, род и број детерминатива. Питања која прате табелу (*Mon, c'est masculin singulier. Et ma? Et Mes?*) сматрају се изузетно пожељним, будући да не износе директан одговор ученику, већ га наводе да самостално дође до сазнања што додатно подстиче његове интелектуалне капацитете на рад. Задатак који следи базиран је на увежбавању по моделу (*Prof à Bastien: Tu as t... stylo aujourd'hui? gomme? taille-crayon? livre?*).

Градиво изложено на овај начин ученику омогућава развој перцепције, анализе, апстракције, генерализације, индуктивно-дедуктивног мишљења и увежбавање по моделу.

3. На страни 46. приликом усвајања презента глагола *Vouloir*, неки лични наставци су изостављени, док је задатак ученика да их у претходно обрађеном тексту пронађе и допише (*Complète la conjugaison en cherchant des exemples dans les dialogues*). Оваква организација излагања наставног градива подстиче развој опсервације, апстракције релевантних елемената и индуктивно-дедуктивно закључивање. Излагање је пропраћено вежбањима: у првом ученик увежбава усвојени глагол допуњавајући дијалог одговарајућим облицима (*Manon: je ne _____ pas sortir, il pleut*); у другом ученик усмено изражава свој став. Вежбања ученику омогућавају изражавање личног става и развој аргуменовања кроз примену усвојеног.

4. На страни 19. уџбеника за шести разред, показни детерминативи су представљени кроз примере у оквиру којих су кључни елементи истакнути црвеном бојом (*ce sac de sport, cet enfant, cette chemise...*). Градиво изложено на овај начин и пропраћено вежбањем базираним на увежбавању по моделу од ученика захтева употребу опажања и корелације са претходно усвојеним градивом. Међутим, иако су ученици упознали облике показних детерминатива кроз претходно обрађивани текст, овај начин презентовања градива није репрезентативан будући да се од ученика очекује да самостално закључе који је облик за мушки, женски род или именице које почињу вокалом и немим „h“.

Et toi?

Одељак *Grammaire*, садржан у свакој лекцији и истакнут зеленом бојом, садржи граматичка правила или облике које треба усвојити, било кроз навођење само оних облика које треба усвојити, било уз додатна објашњења. Свакако, кључни елементи су наглашени (другом бојом или подебљани), што ученику омогућава опажање, анализу, синтезу, индукцију и дедукцију. Међутим, како су објашњења дата на француском језику, разумевање је отежано.

Други значајан одељак *Conjugaison* садржи конјугације правилних и неправилних глагола. За неправилне глаголе су наведени облици које треба усвојити (сва или само нека лица), док су код правилних истакнути карактеристични лични наставци (најчешће подебљавањем).

Опсервација и индукција се код ученика развијају и кроз одељак *On dit* који је намењен усвајању речи и израза употребљивих у свакодневnoj комуникацији. Истицање релевантних елемената подстиче ученике да посматрају и учојавају те кључне елементе.

Уџбеник је, иначе, изузетно богат вежбањима различитог типа, које кроз развијање различитих језичких компетенција, подстичу и развој интелектуалних активности ученика.

Примери:

1. На страни 63. негација и конструисање одричне реченице обрађени су кроз представљање облика који сачињава негацију (*NE...PAS*) и адекватних примера (*Pour dire oui: J'aime. J'achète le tee-shirt rouge. Pour dire non: je + N' + voyelle + verbe + PAS. Je n'aime pas. Je n'achète pas le tee-shirt rouge*). Иако је ученику омогућен развој опсервације и аналитичко-синтетичког мишљења, недостатак лежи у навођењу примера за одрични облик искључиво оних глагола који почињу самогласником (*Pour dire non: je + N' + voyelle + verbe + PAS. Je n'aime pas. Je n'achète pas le tee-shirt rouge*); навођење дефиниције на француском језику - како је реч о почетној години учења, разумевање и мотивација за даљи рад могу бити отежани; одсуство примера за вежбање.

2. На страни 48. на врло комплексан и занимљив начин обрађени су присвојни детерминативи. Ученици добијају задатак - представити своју породицу на основу цртежа или фотографије уз помоћ понуђених шаблонских израза. Понављањем израза, ученици упознају и делимично усвајају облике предвиђене за усвајање који су потом изложени у одељку *Grammaire* кроз корелацију са одређеним чланом, познатим од раније (*Mon père - le père; Ma mère - la mère...*). Облици за мушки, женски род и множину истакнути су различитим бојама. Затим сле-

ди задатак заснован на разумевању слушањем и препознавању у тексту (*Ecoute Felix, il présente sa famille! Lis les 3 textes et coche celui que tu as entendu*).

Ученицима је омогућено опажање у писменој и говорној варијанти, препознавање слушањем. Пажљиво наглашавање кључних елемената акценат ставља на употребу и развој опсервације и закључивања, а како је приликом излагања коришћена аналогија, развија се способност корелирања новог градива са претходно усвојеним. Евентуални недостатак ове сложене и детаљне обраде присвојних детерминатива био би формулацији налога, тачније садржавању још увек необрађених граматичких елемената (показна заменица *celui* и прошло време *tu as entendu*).

3. На страни 17. обрађује се једина презента индикатива глагола на *-ER*. У првом задатку ученици проналазећи податке у претходно обрађеном тексту индиректно упознају облик за треће лице једине презенте глагола волети и мрзети. Затим, у посебно уоквиреном простору наведена су четири глагола осећања пропраћена примерима у првом и другом лицу једине, где је уочавање и меморисање разлике између лица омогућено подебљавањем личних наставака (*AIMER J'aime la musique. Tu aimes la musique*). Граматичкој јединици је придружен и одељак *On dit...* у оквиру којег ученици упознају изразе коришћене за изражавање емоција у свакодневној комуникацији (*J'aime la danse. Je déteste le football*). Глаголски облици истакнути су подебљавањем и карактеристичним цртежом који указује на значење.

Кључни елементи, истакнути подебљавањем и приказани у различитим варијантама, омогућавају ученицима развој опсервације, апстракције кључних елемената и њихове генерализације у уопштено правило, развој индуктивно-дедуктивног начина мишљења, као и корелације новог градива са претходно усвојеним.

4. На страни 72. обрађују се показни детерминативи кроз табелу пропраћену вежбањем. Врло пажљиво урађена табела ученицима указује на род и број детерминатива што подстиче развој самосталног опажања и закључивања, омогућава прегледност, систематичност и упоређивање. Недостатак је, као и претходно наведеним примерима, представљање колона у табели на француском језику (*singulier, pluriel, masculin...*) и недовољно наглашавање облика показних детерминатива у оквиру примера (*ce livre, cet animal, cette fille...*).

Импликације

Анализа показује да се укључивање ученика у релевантне интелектуалне активности махом врши кроз рубрике, елементе уџбеничке структуре, који у себи комбинују излагање новог наставног садржаја и вежбања, питања и задатке. Изузетак је уџбеник *Le français pour nous* у којем се излагање наставног садржаја јасно издваја.

Иако се квалитет вежбања и излагања наставног садржаја може побољшати и учинити ефикаснијим, тј. још експлицитније и потпуније подстицати развој логичког и критичког начина мишљења, генерално посматрано, анализирани уџбеници задовољавају наметнуте стандарде. Излагања су заснована на употреби аналогија, примера, схема и графичких приказа; она подстичу ученика да пореди различите језичке елементе и врши корелацију између њих; омогућавају развој опсервације, аналитичко-синтетичког и индуктивно-дедуктивног мишљења. Будући да су претежно базирана на рецептивном учењу, она обезбеђују преглед-

ност, систематичности и прецизност, али побољшању би допринело укључивање тзв. проблемског излагања јер подстиче интелектуалне капацитете ученика на самостални рад.

Задачи, са друге стране, често сведени на увежбавање по моделу, иако функционални, носе у себи црту механицизма и воде ка одсуству интелектуалне стимулације и радозналости код ученика. Неопходно је укључити више проблемских и „слабо структурисаних“ задатака у оквиру којих би ученик изражавао личне ставове што води ка сагледавању проблема из различитих углова, проналажењу алтернативних решења, подстицају аргументованог излагања и развоју критичког става према примљеним информацијама и знању. Задачи су, генерално, прилагођени узрасту и афинитету ученика.

Закључак

Истраживање носи велики значај у области методике наставе јер наставницима страног језика пружа увид у могућности за детаљније и прецизније црпљење капацитета уџбеника у циљу развоја логичког и критичког мишљења које касније води ка плодноснијем самосталном раду. Са друге стране, истраживање носи значај у области теорије уџбеника, будући да ауторима уџбеника страних језика отвара пут ка стварању модерног уџбеника који задовољава потребе савременог друштва, који појединцу уместо пуке акумулације наставног градива омогућава развијање низа способности које олакшавају кретање у савременом свету.

Дакле, у циљу израде оптималног уџбеника страног језика неопходно је уочити и препознати крајњи циљ наставе страног језика - поред језичких, развијање и општих компетенција где је укључено и развијање способности логичког и критичког мишљења, јер искључиво појединци са развијеним критичким односом према знању и примљеним информацијама имају могућност примене наученог у реалним животним околностима.

У том смислу, структуру уџбеника мора сачињавати што већи број међусобно повезаних рубрика различитих функција (граматика, вежбања, примери из свакодневног живота...). На тај начин, ученику је омогућено корелирање градива (нпр. претходно усвојеног и новог; граматичког правила и говорне варијанте; граматичког правила и вежбања...).

Такође, презентовање наставног градива неопходно је прилагодити узрасту и афинитету ученика. Будући да је визуелна перцепција изузетно значајна, аутор се мора трудити да избегне сувопарност, да приказ градива буде допадљив, у разним бојама, са адекватно одабраним илустрацијама које ће привући пажњу ученика.

Иако је у савременим уџбеницима страног језика акценат на усвајању употребне варијанте језика уместо граматичких правила, врло је пожељно одређене граматичке јединице приказати у целини, тако да су кључни елементи експлицитно наглашени и лако уочљиви. Такође, сваку граматичку јединицу карактерише оптимални начин презентације (схема, табела, дефиниција...). Стога, потребно је пронаћи тај оптимални начин презентације и употребити га.

Након обраде нове јединице, неопходно је укључити што већи број адекватно формулисаних задатака који ће се кретати од једноставнијих и шаблонских ка сложенијима у оквиру којих ће ученици увежбавати пре свега усвојено градиво, а потом и изражавање личних ставова, критичких судова и сл.

Обим истраживања се може повећати проширивањем корпуса на уџбенике који се користе за усвајање француског као страног језика ван наше земље.

Литература

Вученов 1961: Н. Вученов, *Место и функција уџбеника у процесу школске наставае и учења – проблеми амелиорације школских уџбеника*, Београд: Институт за педагошка истраживања Србије и Завод за издавање уџбеника народне републике Србије.

Зујев 1988: Д. Д. Зујев, *Школски уџбеник*, Београд: завод за уџбенике и наставна средства.

Ивић 1984: И. Ивић, Ка једној психологији уџбеника, Београд: *Прилози теорији уџбеника, Савремени уџбеника*, 9, Београд, 93–145.

Ивић 2008: И. Ивић и др, *Водич за добар уџбеник: општи стандарди квалитета уџбеника*, Нови Сад: Платонеум.

Коцић 2001: Љ. Коцић, Дидактичко-методички захтеви у обликовању структуре уџбеника, у: Требјешанин и Лазаревић (ред), *Савремени основношколски уџбеник, теоријско-методолошке основе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 131–156.

Кончаревић 2010: К. Кончаревић, Психолошки и психолингвистички развој деце основношколског узраста и дидактичко обликовање уџбеника страног језика, Београд: *Иновације у настави, часопис за савремену наставу* вол. 23, бр. 1, Београд, 7–16.

Пешић 1998: Ј. Пешић, *Нови приступи структури уџбеника: теоријски принципи и конструкцијска решења*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Пешић 2008: Ј. Пешић, Ка процени подстицајности уџбеника за развој критичког мишљења, у: др. Ивица Радовановић и мр. Вера Ж. Радовић (ред), *Иновације у основношколском образовању – од постојећега ка могућем*, Београд: Учитељски факултет, -----страна.

Таглијант 2006: С. Taglijante, *La classe de langue*, Paris: CLE International.

Точанац Миливојевић 2007: Д. Точанац Миливојевић, *Le français pour nous 1*, приручник за наставнике, Француски језик за 5. разред основне школе, Прва година учења, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Корпус

Жозе Лопез, 2007: М. Жозе Лопез и др, *Et toi? 1*, уџбеник француског језика за 5. разред основне школе, Paris: Les Editions Didier (српско издање Београд, Klett, 2012).

Жозе Лопез, 2007: М. Жозе Лопез и др, *Et toi? 2*, уџбеник француског језика за 6. разред основне школе, Paris: Les Editions Didier (српско издање Београд, Klett, 2012).

Точанац Миливојевић, 2007: Д. Точанац Миливојевић, *Le français pour nous 1* – уџбеник, Француски језик за 5. разред основне школе, Прва година учења, Београд: Завод за уџбенике.

Точанац Миливојевић, 2007: Д. Точанац Миливојевић, *Le français pour nous 2* – уџбеник, Француски језик за 6. разред основне школе, Београд: Завод за уџбенике.

Фавре, 2006: С. Favret i dr, *Oh là là collège 1, Méthode de français*, Sejer: CLE International.

Фавре, 2006: С. Favret i dr, *Oh là là collège 2, Méthode de français*, Sejer: CLE International.

**PEDAGOGICAL FUNCTION OF FOREIGN LANGUAGE COURSEBOOK -
PROMOTING AND DEVELOPING STUDENT'S RELEVANT INTELLECTUAL
ACTIVITIES**

Summary

Promoting a student's intellectual activities represents one of the most important pedagogical functions of a foreign language coursebook. It includes the development of the autonomy and independence of thinking, intellectual respect and integrity, versatility, capability of reviewing received information and determining their relevance, critical judgment of information and knowledge etc. In a foreign language coursebook it could be accomplished: 1) by displaying the subject matter, and 2) by formulation of orders, questions, tasks and assignments. This research, based on the use of analytic-synthetic and inductive-deductive method, has been conducted on the corpus containing the coursebooks of French as a second foreign language and it leads to the conclusion that the analyzed course books mainly satisfy imposed criterions for developing and prompting the student's intellectual abilities

Key words: teaching methodology, intellectual development of students, language competences, pedagogical functions of a foreign language coursebook, theory of a foreign (French) language coursebook

Vesna Aleksić

Мирјана Филиповић¹
Ниш

ОД КЊИГЕ ДО МОБИЛНОГ УЧЕЊА: УЧЕЊЕ ЈЕЗИКА ПОМОЋУ МОБИЛНИХ УРЕЂАЈА ИЗ СТУДЕНТСКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ

Учење језика помоћу мобилних уређаја, као што су смарт телефони, таблети и слично, облик је мобилног учења. Оно се дефинише као учење које је потпомогнуто или проширено помоћу мобилних уређаја. Овај рад бавиће се могућностима мобилног учења из студентске перспективе, као обликом неформалног учења и помоћног средства при формалном учењу. Истраживање је укључило по 30 студената од прве до четврте године са Департамента за англистику у Нишу. Примењена је метода испитивања ставова путем упитника. Циљ истраживања је да се испита какав је став студената према мобилном учењу и учењу уз помоћ мобилних уређаја, да ли га примењују, и ако то чине како, преко којих апликација и мобилних уређаја. Закључак истраживања је да треба радити на подизању свести код студената о начинима имплементације мобилне технологије у процес учења.

Кључне речи: учење, мобилни уређаји, студенти, примена мобилних уређаја у настави

Увод

Осамдесетих година прошлог века, компјутер је унео промене у све сфере друштва, почевши од начина рада, до складиштења података и начина живота. Са појавом интернета ова промена се још драстичније одразила на друштво. Међутим, последњих година интернет је постао свакодневница, неизоставан део живота за младе генерације које уз њега одрастају. Технолошка достигнућа у домену мобилних технологија, заједно са усавршавањем бежичне интернет мреже уносе још више промена у друштво, а како се технологија све више развија, велика је шанса да ће и темпо ових промена бити све бржи. Уз то, због све бржег начина живота, људи се окрећу технологијама и уређајима који им могу помоћи да уштеде време и да неки задатак обаве брзо и ефикасно.

Може се рећи да се будућност заснива на сталној употреби лако преносивих компјутерских уређаја, који већ сада полако у неким сферама деловања замењују књиге, свеске и друга помоћна средства за учење. Студенти су тога све-сни јер користе своје мобилне телефоне да провере мејлове, обаве позиве путем скајпа, или *whatsapp* апликације, размењују текстуалне или мултимедијалне поруке. Питање је да ли постоји свест о свим предностима које мобилни уређаји имају, и да ли се те предности користе у мери у којој би се осетила њихова потпуна предност над уобичајним начином рада. Уз то, за студенте језика као будуће наставнике страног језика, познавање предности које мобилне технологије нуде и знање како да те технологије примене у настави је апсолутни импреатив. Технологија можда неће заменити наставнике, али наставници који умеју да техноло-

¹ filipovic.mf@gmail.com

гију користе на прави начин сигурно ће заменити оне који то не умеју (Мишић Илић и Михајловић 2009.).

Овај рад се бави питањима колико су студенти упознати са концептом учења помоћу мобилних уређаја, да ли га користе и на који начин, путем којих уређаја, и какви су њихови ставови о томе. Поред тога ће бити речи и о могућностима и перспективама за ову врсту учења у контексту наших универзитета.

У уводном делу рада биће дата теоријска основа неопходна за ово истраживање: дефиниције учења помоћу мобилних уређаја, формалног и неформалног учења и позиције учења помоћу мобилних уређаја у контексту два претходно поменута. Након тога ће бити речи о методологији истраживања, упитнику и испитаницима, а затим ће се дискутовати о добијеним резултатима. На крају рада ће бити речи о могућностима примене ове врсте учења на нашим универзитетима.

Теоријска подлога

Дефиниција учења помоћу мобилних уређаја

Учење помоћу мобилних уређаја и мобилно учење су два концепта која се морају разликовати. Учење помоћу мобилних уређаја се дефинише као приступ учењу (страног) језика који је потпомогнут или проширен употребом мобилних уређаја (Кукулска Хулм et al. 2008: 4). Оно се разликује од учења помоћу рачунара у томе што омогућава нови начин учења, са нагласком на континуитет или спонтаност приступа и интеракције у различитим контекстима употребе (Кукулска Хулм et al. 2008: 4). Мобилно учење је шири појам од учења језика помоћу мобилних уређаја, које је заправо само подскуп мобилног учења. Мобилно учење се стога дефинише као учење које се одвија било када и било где преко преносних објеката и које може бити формалног или неформалног карактера (Кукулска Хулм et al. 2008).

Мобилни уређаји и њихова примена у образовању

Мобилни уређај је сваки преносиви, ручни уређај који је мали, има аутономију и који је сваког тренутка уз корисника (Кукулска Хулм et al. 2008.). Мобилне уређаје чине мобилни телефони, смарт телефони, таблет рачунари, електронски организатори, електронски читачи књига, мп3 плејери, дигитални речници, и двд плејери (Чинери 2006).

Мобилни уређаји пружају корисницима могућност да обављају позиве, остављају говорне и шаљу текстуалне поруке, приступе интернету, снимају или фотографишу. Новије генерације телефона, тзв. смарт телефони поред основних телефонских услуга пружају кориснику сличне могућности као и рачунари, а неки нови уређаји су по снази изједначени са савременим рачунарима. Њихова предност лежи у томе што су постали нераскидиви део живота модерног човека који се од њих не одваја. У домену учења језика све ове функције омогућавају кориснику да вежба своју комуникацију, кроз приступ аутентичним материјалима и обављање задатака (Чинери 2006).

Електронски организатори се такође могу користити за учење језика, и у овом домену су се најчешће користили као уређаји за превођење (Чинери 2006). Софтверски програми као што је Mobilelearn су електронске организаторе претварали у речнике са изговором (Чинери 2006). Поред тога, они нуде могућности за

мрежно и бежично повезивање на интернет и самим тим могућности за размену материјала са мреже до корисника, или између корисника.

Ај пад уређаји за сада предњаче у домену учења језика јер ови уређаји имају јаку софтверску подршку компаније која их производи. Поред подкастова², они нуде и апликације и игре за учење језика, о којима ће бити речи касније. Хардверски, преко ај пода се може снимати, читати итд.

Шта је главни недостатак ових уређаја? Они углавном имају кратак живот батерије, мада се у последње време ради на томе да батерије мобилних уређаја остварују дужу аутономију. Уз то, у лошим условима повезивање на мрежу је јако тешко или немогуће.

Врсте апликација доступних за учење језика за различите оперативне системе

Како се у свету број корисника који поседују смарт телефоне све више повећава, на тржишту се појављују различите апликације. Овај рад се фокусира на оне за учење језика, организацију рада у учионици и слично.

Телефони са фабричким оперативним системом углавном подржавају Јаву³ и омогућавају приступ интернету. Већина сајтова се прилагођава капацитету мобилног телефона (опција *mobile view*), те студенти са оваквом врстом телефона, иако немају приступ апликацијама за учење језика, имају приступ речницима, лексиконима, претраживачима, енциклопедијским садржајима и већини сајтова, те у том погледу нису ускраћени за могућност да свој мобилни телефон користе за учење језика путем читања, слушања видео или аудио фајла, подкаста и слично.

Таблет рачунари и смарт телефони углавном имају своје оперативне системе и далеко напредније опције. На тржишту се тренутно издвајају еплови производи који имају свој оперативни систем (*iOS*) и своју продавницу апликација (*iTunes*). Остали уређаји већином раде на андроид оперативном систему, а неки и на *windows mobile* оперативном систему. Многе компаније, као што је нпр. *Voice of America*, *BBC*, или *Babbel* имају програмере који њихове садржаје прилагођавају поменутим оперативним системима. Поред апликација за учење којих има на стотине, постоје и игрице, као и апликације за организовање радног простора. Међутим иако се апликације за учење језика разликују по томе за који су оперативни систем креиране, све деле карактеристике као што је тип активности, педагошка основа на којој су прављене и ниво тежине. Према педагошкој основи на којој се заснивају, апликације за учење језика се могу груписати у оне чији су задаци засновани на бихевиористичким принципима, принципима директне методе, комуникативном приступу или интегративном приступу. Апликације се углавном прво пишу за *iOS* оперативне системе, а онда се „портују“⁴ на остале системе: андроид, итд. Све апликације за *iOS* углавном пишу програмери у сарадњи са стручњацима, те оне могу бити поуздане за коришћење.

2 Подкаст (engl. Podcast) је дигитална датотека која садржи аудио запис који се дистрибуира путем Интернета, а намењен је гледању или слушању на рачунару или неком другом преносном уређају, и који је углавном доступан као серија или наставци која се може аутоматски послати претплатницима. (дефиниција преведена са сајта <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/podcast>)

3 Врста програмског језика.

4 Програмски алгоритам једне апликације се „преписује“ за циљани оперативни систем одговарајућим програмским језиком.

Задаци засновани на бихевиористичком приступу углавном су задаци у којима корисник чује или види појам, добије значење и након тога треба да понови све то. Они се могу наћи у готово свим апликацијама у почетним фазама учења, а нарочито у апликацијама које тестирају изговор. Задаци засновани на принципу директне методе углавном дају кориснику задатак да повеже слику и значење. Ових задатака има доста у средњим фазама учења у апликацијама. Што се тиче комуникативног приступа, корисници убацују речи у реченицу, имају задатак да искористе научени материјал у контексту или имају могућност да комуницирају са другим корисницима на чату (*chat*) којима је страни језик који они уче матерњи. Овакви задаци се углавном могу наћи у завршним фазама апликација.

Апликације су углавном интегративног типа и оне комбинују претходно наведене принципе, а њиховом употребом корисник вежба све језичке вештине: писање, читање, слушање, изговор и граматику. Неке од апликација које су на пример згодне за студенте енглеског језика су следеће: *Fluent English (Fluentizer)* која је доступна за андроид, *Englishcaster*, *Angry Words (Apalrados)*, *Words with Friends*, *Paint for Friends*, *Word Breaker*, *Words with Bees*, *English grammar in use*, *EnglishPog*⁵.

Апликације које су згодне за организовање рада, и праћење напретка како од стране студента тако и од стране напретка је дефинитивно *Blackboard.app* за андроид телефоне и *iPod in the classroom* за iOS телефоне. Ове две апликације су веома различите. Еплова апликација поред организације часа, нуди и наставне планове.

Дефиниција формалног и неформалног образовања

Термин формално образовање се углавном односи на образовање које се стиче у школским институцијама и едукативним центрима и прописано је правним актима. Знања и вештине се стичу према унапред одређеном плану и програму који је прилагођен узрасту, а знање се усваја постепено сходно узрасту и подељено је на фазе и разреде (предшколско, основна школа, средња школа, факултет или почетнички ниво, средњи ниво, напредни ниво) (Диб 1988). Промене у формалном образовању су због правних регулатива споре.

Неформално образовање је настало као последица спорих промена у системима формалног образовања. Не постоји једна званично призната дефиниција за овакав начин образовања. Оно није ограничено законским регулативама, не постоји методологија нити план и програм по коме се учење одвија. Стога, неформално образовање се може дефинисати као образовање које се одвија ван образовних институција, које се одвија по начину, темпу и садржају одређеном од стране онога који се образује (Диб 1988).

Међутим, оно што повезује формално и неформално образивање је то што једно употпуњује друго. У пракси, неформално образовање употпуњује формално јер због ригидности система, формални системи нису подложни брзим променама које се у друштву свакодневно дешавају.

5 Уз одговарајући уређај, све апликације су доступне на <https://play.google.com/store/apps/category/GAME?hl=en>

Положај учења помоћу мобилних уређаја у контексту формалног образовања

Са све бржим развојем технологије, јавља се тенденција да се учење помоћу мобилних уређаја уведе у образовне институције. Тако на пример, неке школе језика нуде своје курсеве преко смарт телефона или таблета, и охрабрују своје ученике да уче путем ових уређаја. За сада, у нашој земљи не постоји правни акт који уређује употребу мобилних уређаја у државним образовним институцијама, али неке приватне школе језика већ раде на томе да свој програм обогате употребом мобилних уређаја како за наставу, тако и за учење.

Положај учења помоћу мобилних уређаја у контексту неформалног образовања

Учење помоћу мобилних уређаја је више карактеристика неформалног образовања него формалног. Корисници сами бирају где ће, када и колико учити. Уз то, овакав начин образовања се углавном и не посматра као учење већ као усавршавање, информисање и слично. У претходном подглављу наведене су неке апликације и игре за учење језика. Оне омогућавају корисницима да усаврше одређену вештину темпом који њима одговара, и начином који им одговара. Поред тога, учење страног језика преко мобилних уређаја је често подршка формалној инструкцији страног језика у школама и често се одвија у виду проверавања речи у речнику, енциклопедијама, претраживање интернета за одређени појам или слично.

Истраживање: методологија истраживања, упитник, испитаници

Методологија истраживања

Истраживање је спроведено путем индиректног анкетања. Као метода анкетања коришћен је електронски упитник. Сврха анкетања је да се представе ставови у испитаничкој популацији према учењу језика помоћу мобилних уређаја, њихова информисаност, као и употреба истог. Оно се вршило једном, у периоду од 27. фебруара до 20. марта 2013. Анкета је стандардизована: иста питања су постављена свим испитаницима. Анкета је била анонимна.

Анкетирање је вршено путем електронског упитника и интернета: линк упитника је био постављен на страницама фејсбук група које студенти прве, друге, треће и четврте године користе за интерно информисање о студирању и обавезама које имају, одакле су они директно приступали упитнику и попуњавали га. Недостатак оваквог начина истраживања је тај што се вредности и ставови испитаника из узорка могу разликовати од вредности и ставова испитаника из популације. Међутим, овај начин анкетања је одабран због тога што се анкета популација која у великој већини има приступ компјутеру. Сем тога, тема рада је везана за интернет и мобилне уређаје који такође подржавају платформу на којој је упитник формиран, тако да су без већих проблема могли да приступе истом. Упитник се састојао од 13 питања која су била мешовитог типа: већина је била затвореног типа, тј. испитаници су сами бирали један или више понуђених одговора, док су три питања била отвореног типа где је испитаник сам могао да формулише одговор. Сва питања су била директног типа. Она затвореног типа су била у формату питања са понуђеним вишеструким одговорима и да-не одговорима. Питања се могу груписати на следећи начин: поседовање мобилног/-их

уређаја, могућности за приступ интернету, употреба мобилних уређаја, познавање учења језика помоћу мобилних уређаја, коришћење апликација које помажу учење помоћу мобилних уређаја, ефективност мобилног учења и објективност о генералној искоришћености капацитета мобилних уређаја.

Испитаничку популацију чине студенти са Департамана за англистику са Филозофског факултета у Нишу, и то по 30 са сваке године, од прве године основних академских студија до четврте, тј. најмлађи рођени 1993. године, а најстарији 1990. Испитаници су анкете попуњавали на добровољној бази, путем електронског упитника. На анкету се од планираних 120 испитаника одазвао 91. Сви су добили иста питања и њихови одговори су се бележили на исти начин. У овом раду резултати ће бити анализирани и упоређивани на основу група, а не појединаца.

Анализа података и дискусија резултата

Анализа података и дискусија о резултатима вршиће се компаративно између испитаничких група, упоређујући притом одговоре студената са сваке године за свако питање. На крају ће резултати бити продискутовани.

Одговори испитаника

Поседовање мобилних уређаја

Прво питање у упитнику се тицало тога да ли испитаник поседује нешто од следећег: смарт телефон, таблет, електронски читач књига, неки други телефон који није смарт, али има приступ интернету (речницима, јава апликацијама и слично) или ништа од наведеног. Од укупног броја испитаника, њих 27,47% поседује смарт телефон, 2,2% таблет, 1,01% електронски читач књига, 56,04% неки други телефон који није смарт, али има приступ интернету (речницима, јава апликацијама и слично) док њих 13,28% не поседује ништа од наведеног. Резултати су показали да студенти четврте године имају највећи проценат оних који поседују смарт телефоне, електронске читаче и таблете. Уз то, такође се дошло до сазнања да међу студентима прве и треће године нема оних који поседују таблете и електронске читаче књига. Но, велика већина, њих 86,72% поседује мобилне уређаје који могу подржати макар основне апликације које помажу учење језика преко мобилних уређаја и које подржавају платформе као што су јава, андроид, симбиан, или сличне.

Питања о могућностима за приступ интернету и употреби мобилних уређаја

Ова група питања се састоји од 3 питања. Прво је: да ли испитаници имају приступ интернету преко својих мобилних уређаја, друго: да ли користе интернет на својим мобилним уређајима, а треће се бави тиме за шта испитаници користе своје мобилне уређаје. Што се тиче првог питања, њих 85,714% поседује мобилни уређај који има приступ интернету. Поређењем одговора на питање, све четири испитаничке групе су показале сличан проценат: код студената прве године овај проценат износи 81,82%, друге 89,97%, треће 88% и четврте 87%.

Што се тиче коришћења интернета на мобилном уређају, испитаницима су дате могућности да се одреде за следеће одговоре: да користим интернет стално,

углавном, онако, ретко и никада. Од тога њих 30,77% се изјаснило да користи интернет стално, 16,48% углавном, 17,58% онако, 19,78% ретко и 14,28% никада не користи интернет на свом мобилном уређају. Поређење одговора испитаничких група показало је да је највећи проценат сталног коришћења интернета код студената друге године, 42,11%, потом следе студенти четврте године, 37,5%, треће 32%, и на крају прве, 13,64%. Насупрот студентима који стално користе интернет су студенти који га никада не користе и највећи проценат њих се налази код студената четврте године, 20,83%, затим код студената треће године 20%, па код студената прве године 9,03%, а најмањи проценат је код студената друге године, 5, 26%.

Што се тиче одговора на треће питање, сви испитаници су као главне употребе навели позиве и поруке, док 41,76% користи мобилне уређаје и за приступ интернету, друштвеним мрежама и проверу електронске поште. Од укупног броја испитаника, десторо њих користи свој мобилни уређај за налажење потребних информација, шесторо за игрице, осморо за онлајн речнике и тек један за читање књига. Одговори добијени на ово питање показују да студенти четврте године предњаче у читању књига на својим мобилним уређајима у односу на студенте других година. Међутим, највећи проценат студената који се ослања на претраживање садржаја на интернету се налази код студената прве године. По овом истраживању, друштвене мреже на својим уређајима највише користе студенти друге године.

Познавање термина учење језика помоћу мобилних уређаја

Ово питање представља мост између групе питања која се односе на техничке ствари и групе питања која су везана за учење језика помоћу мобилних уређаја. До сада се показало да већина студената поседује мобилне уређаје који испуњавају минималне услове за коришћење мобилних уређаја као средства за учење (приступ интернету, итд.), међутим на питање да ли су чули за учење језика помоћу мобилних уређаја, већина њих, тачније 63,56% није чуло за овај термин. Са њима су највише упознати студенти прве године, 45,45% , док су најмање упознати студенти друге и треће, код којих негативан одговор важи за 72% студената.

Коришћење апликација које помажу учење помоћу мобилних уређаја

Према су студенти одговорили да нису упознати са термином учења језика помоћу мобилних уређаја, они, у пракси ипак примењују ово. На питање да ли читају новине или друге садржаје на енглеском језику преко свог уређаја, 53,33% студената одговара потврдно, а само 10% чита и друге садржаје: материјале за час, електронске енциклопедије, књиге и користи речнике, док је 40% њих одговорило негативно. Од 53,33% студената, њих 75% стално чита новине и друге садржаје преко свог мобилног уређаја, док остатак чита „понекад“, „ретко“, или „онако“.

Следеће питање бавило се тиме да ли користе неку од апликација за учење језика на свом мобилном уређају. Понуђени одговори су били: „да, стално“, „понекад“, „ретко“ и „никад“. Резултати су показали да 81,11% студената не користи никакву апликацију за учење језика помоћу мобилних уређаја. Од остатка студента, њих 6,66% користи апликације за учење језика стално, 6,66% понекад, а 5,55% ретко. Они углавном користе речнике, њих 13%, а 10% поред речника (нпр. *Advanced English dictionary idioms and american phrasal verbs*) користе и апликације као што су укрштенице (crosswords), квизови који комбинују проверу речи и

опште знање (*wordquizes*), онлајн програме за превођење (*google translator*), апликације за учење језика (*Learn Chinese 1, word a day*). Како већина студената користи своје мобилне уређаје да приступе речницима, тачније њих 63,33%, и од тога, 22,22% стално, 25,55% углавном, 15,55% ретко, постављено је питање колико га често преко дана користе: стално, углавном, или ретко. Студенти углавном користе речнике једном дневно, у проценту од 36,66%, или неколико пута у току дана, 20%, а они који речнике користе више од десет пута дневно чине 3,33% испитаничке популације. Остатак не користи речнике.

Ефективности мобилног учења

Следећа два питања су се односила на то да ли студенти сматрају да им учење помоћу мобилних уређаја може помоћи да усаврше свој језик и да ли је оно ефективно. Понуђени одговори су да, можда и не. На питање да ли им учење помоћу мобилних уређаја може помоћи да усаврше свој језик, 33,33% студентата одговара потврдно, 47,77% можда, а 16,66% мисли да им учење помоћу мобилних рачунара неће помоћи да усаврше свој језик. Што се тиче ефективности учења, 24,44% сматра да је овакав начин учења ефикасан, 53,33% није сигурно (одговор можда), а њих 20% се са тим не слаже. Они који се највише слажу са тим да им мобилни уређаји могу помоћи да усаврше језик и да је овакав начин учења ефикасан су студенти четврте године, они који се најмање слажу су студенти са прве године.

Објективности о генералној искоришћености капацитета мобилних уређаја

Последње питање у упитнику бавило се тиме колико су студенти свесни капацитета својих мобилних уређаја. Највећи број њих, 45,55% сматра да не користи у потпуности капацитете својих мобилних уређаја, њих 43,33% сматра да средње користи капацитет свог уређаја, а само њих 8,88% користи свој уређај у потпуности.

Дискусија

Анализа одговора испитаника показала је да већина студената има уређај који подржава мобилно учење. Иако нису сви упознати са терминологијом, они користе одређене апликације, а мали број њих користи апликације које су директно везане за учење (речник, апликацију за учење језика, игрице за учење језика итд.), док се већина ослања на своје уређаје ради забаве (слања текстуалних порука, приступа друштвеним мрежама). Већина студената није сигурна да ли им учење помоћу мобилних уређаја може помоћи да усаврше свој језик и да ли је оно ефективно. Поред тога, већина њих и не користи свој уређај у потпуности.

Неискоришћеност капацитета уређаја, несигурност у одговорима везаним за ефективност при учењу и доживљај уређаја као средства за забаву указује на то да је неопходно интегрисати у савремене наставне токове употребу мобилних уређаја при учењу како би се и код студената и код ученика подигла свест о томе да се интернет и мобилни уређаји могу користити и за учење. Тиме се индиректно и они оспособљавају за рад у будућности у којој је ефективна употреба технологије императив. Аргумент у корист ове тврдње је и то да су при одговорима везаним за ефективност учења и помоћи мобилних уређаја при учењу студенти четврте године дали позитивне одговоре. Студенти четврте године су слушали

предмете као што је методологија и методика наставе енглеског језика и учење језика помоћу рачунара, те су стога и стекли знање о томе на који начин би требало приступити учењу помоћу технологије, како у свом образовању тако и у образовању других. За разлику од њих, студенти прве године практично долазе из клупа у средњим школама где и даље технологија није довољно заступљена, што због недостатка искуства са интеграцијом технологије у савремене токове наставе, што због недостатка финансијских средстава.

Оно на шта резултати јасно показују јесте да, иако информационе технологије постају неизоставни део сваке људске делатности, оне нису довољно заступљене у пракси у систему образовања. Интернет, који је веома моћно средство за учење, углавном се своди на забаву, као и уређаји преко којих се њему приступа. Студенти страних језика, и уопште студенти који се школују за будуће проsvетне раднике, требало би да буду подстакнути и научени како да ефективно користе технологију у свом учењу и касније у својој настави како би били у току са променама које се дешавају. Употреба интернета је и сад прилично неконтролисана. Чињеница је да се и студенти и ученици њему окрећу за све што не могу да нађу у енциклопедијама и сличном, али нису увек способни да оцене валидност података које нађу. То је још један разлог да се учење помоћу рачунара, и помоћу мобилних уређаја као доступнијом платформом, искористи да се код студената и ученика развије свест о томе када и како користити те уређаје.

Могућности примене и перспективе за учење помоћу мобилних уређаја у контексту наших универзитета

Као један од најбољих примера за учење помоћу мобилних уређаја у контексту универзитета навешћу пример Нортверстерн универзитета у Еванстоуну у држави Илиноис у САД-у. Наиме, особље универзитета је мултидисциплинарном сарадњом направило апликацију за све своје студенте, користећи платформу „блекборд“. Наиме, ова апликација омогућава студентима да у сваком тренутку преко те апликације могу да прате своје обавезе, дешавања, имају приступ материјалу за учење, форумима и сличном. Сваки студент има свој персонализован профил преко кога му стижу сва обавештења везана за његове студије.

Нажалост, оваква апликација захтева да студенти имају уређаје са оперативним системима као што је андроид или iOS. За стање у нашој држави, овакви телефони су и даље прилично скупи, али то не значи да за почетак не може да се искористи постојећа технолошка платформа за осавремењивање. Статистика Београдског медијског центра показује да 98% популације од 12 до 29 година поседује мобилне телефоне, а да 96% користи интернет на њима. То значи да скоро свака особа у овој старосној групи има свој мобилни телефон. То је предност, јер тренутно на факултетима постоји углавном једна рачунарска учионица на више стотина студената. Однос је углавном један рачунар на сто студената (Вучетић 2008). Ово је један од главних аргумената зашто се треба окренути учењу помоћу мобилних уређаја.

Што се тиче имплементације учења помоћу мобилних уређаја на универзитетима треба размотрити хардверске и софтверске захтеве. Они нису захтевни за кориснике. Хардверски, минимални захтев је уређај који има могућност повезивања на интернет. Софтверски, неопходна је платформа која може радити и на уређајима са фабричким системом и на уређајима са оперативним системом.

Што се тиче оправданости примене оваквог начина учења, поред тога што се студенти обучавају да користе технологију ефективно, њиме се и поспешују различите вештине и особине као што су: критичко мишљење, истраживачке вештине, сарадња и комуникација.

Ове технологије се могу применити за учење на нашим универзитетима јер је минимални хардверски услов испуњен. Оно што недостаје јесте софтверско решење, али се и оно може решити креирањем неке врсте друштвене мреже за појединачне факултете, нешто налик фејсбуку, који ради и на телефонима са фабричким оперативним системима. Наравно, да би овакав начин употребе технологије заживео, треба прво код студената подићи свест о предностима које мобилни уређаји пружају при учењу.

Закључак

Циљ овог истраживања је био да се испита какав је став студената према мобилном учењу и учењу уз помоћ мобилних уређаја, да ли га примењују, и ако то чине како, преко којих апликација и мобилних уређаја. Истраживање је спроведено путем индиректног анкетања, уз помоћ електронског упитника и интернета. Испитаничку популацију чине студенти са Департамана за англистику са Филозофског факултета у Нишу, и то по 30 са сваке године, од прве године основних академских студија до четврте, тј. најмлађи рођени 1993. године, а најстарији 1990. Недостатак оваквог начина истраживања је тај што се вредности и ставови испитаника из узорка могу разликовати од вредности и ставова испитаника из популације.

Ово истраживање је показало да је оно што недостаје нашим студентима знање и смернице о томе како да користе мобилне уређаје за учење. Поред подизања свести о тој примени, треба је и стимулирати кроз интеграцију у постојеће наставне токове. Један од успешних примера овакве интеграције се може наћи на Нортвистерн универзитету у Еванстоуну у држави Илиноис у САД-у, где се мултидисциплинарном сарадњом дошло до креирања апликације која студентима омогућава да у сваком тренутку преко те апликације прате своје обавезе, дешавања, имају приступ материјалу за учење, форумима и сличном. Што се тиче нашег образовног система, ова интеграција поставља одређене захтеве пред високошколске образовне институције, међу којима су најочигледнији хардверски и софтверски захтеви. Поред тога, да би овакав начин учења и помоћи у учењу заживео, неопходно је подићи свест код студената о његовим предностима и мањинама.

Наравно, за овакву интеграцију треба обавити још истраживања како би се дошло до адекватног начина да она постане део савремених наставних токова. Ово истраживање је приказ испитаних ставова према употреби и коришћењу мобилних уређаја код веома малог дела оних који ће ускоро постати наставници и оно се бави основним питањима примене мобилних уређаја у учењу и настави страних језика. Истраживања апликација, платформи за управљањем курсевима и поузданости електронских података у многоме би допринела интеграцији мобилних уређаја у наставу.

Литература

- Z. Vučić, Mogućnosti primene mobilnih telefona u obrazovanju. У *Tehnika i informatika u obrazovanju*. 513-515. 2008. Преузето са <http://www.ftn.kg.ac.rs/konferencije/tio08/PDF/RADOVI/422%20Vucetic%20-%20Mogucnosti%20primene%20mobilnih%20telefona%20u%20obrazovanju.pdf> 18. 2. 2013
- Dib, Formal, Non-forma, and Informal education: concepts/applicability. У “Cooperative Networks in Physics Education – Conference Proceedings 173”, American Institute of Physics, New York. 300-315. 1988. Преузето са <http://www.techne-dib.com.br/downloads/6.pdf>
- Kukulska-Hulme, Agnes and Shield, Lesley. An overview of mobile assisted language learning: From content delivery to supported collaboration and interaction. *ReCALL*, 20(3), 271-289. 2008. Преузето са: <http://oro.open.ac.uk/11617/1/> 1. 4. 2013.
- B. Mišić Ilić, Lj. Mihajlović, Učenje jezika pomoću računara kao novi akademski predmet, u D. Točonac, S. Gudurić (red.), *Primenjena lingvistika danas- između teorije i prakse*, Treći Kongres Primenjena lingvistika danas- između teorije i prakse, Novi sad: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije, Filozofski fakultet u Novom sadu, Filozofski fakultet u Beogradu, 469-487. 2009. Преузето са: <http://eprints.ugd.edu.mk/4724/1/Primenjena%20lingvistika.pdf> 20. 3. 2013.
- C. Steel. Fitting learning into life: Language students’ perspectives on benefits of using mobile apps. У M. Brown, M. Hartnett & T. Stewart (ред.), *Future challenges, sustainable futures. Proceedings ascilite Wellington*, 875-880. 2012. Преузето са: http://www.ascilite.org.au/conferences/wellington12/2012/images/custom/steel_caroline_-_fitting_learning.pdf 25. 3. 2013.
- M. Chinnery. EMERGING TECHNOLOGIES Going to the MALL: Mobile Assisted Language Learning, у *Language Learning and Technology*. January 2006. Преузето са <http://www.llt.msu.edu/vol10num1/pdf/emerging.pdf> 16. 2. 2013

FROM A BOOK TO THE MALL: MOBILE ASSISTED LEARNING FROM STUDENT’S PERSPECTIVE

Summary

Mobile Assisted Language Learning is a type of mobile learning supported by the use of smart phones, tablets or devices alike. MALL is defined as learning that is enhanced or supported by mobile devices. This paper deals with the possibilities of MALL from student’s perspective as a type of informal learning and a assisted learning technology to formal education. The research included 30 students from freshmen to seniors at the Department of English Language and Literature at the Faculty of Philosophy in Nis. The method used in the research is study of attitudes by analyzing responses gathered from the survey. The objectives of the research are to examine what is students’ attitude toward MAL and MALL, whether they use it and if yes, how and which applications and mobile devices they use. The results of the study have shown that there is a need for raising students’ awareness on possibilities of ways of mobile technology implementation in their education.

Key words: learning, mobile devices, students, implementation of mobile devices in teaching

Mirjana Filipović

Нина Манојловић¹
Крађујевац

ОПАЖАЊЕ ПОВРАТНЕ ИНФОРМАЦИЈЕ И УЛОГА НАСТАВНИКА У ТЕСТИРАЊУ УЗ ПОМОЋ КОМПЈУТЕРА

У раду се испитује степен у коме компјутери делују на ниво опажања ученика. Циљ није да се утврди узрочно-последична веза између примене компјутера у настави и нивоа опажања, већ да се укаже на евентуалне потешкоће у примени овог приступа. Ауторка представља резултате истраживања спроведеног у приватној школи у Београду на малом узорку ученика петог разреда. Ученицима је дат тест на папиру и тест на компјутеру, а прикупљање података о нивоу опажања повратних информација о лексичким и граматичким грешкама вршено је помоћу упитника и интервјуа (*stimulated recall sessions*). Због величине узорка (као и због ометајућих фактора који су наведени у раду) није могуће утврдити строгу повезаност нивоа опажања и врсте повратне информације. Међутим, може се закључити да, иако учење језика уз помоћ компјутера (*Computer Assisted Language Learning – CALL*) сигурно има својих предности у односу на традиционалан приступ учењу језика, не сме се пожуривати имплементација концепта CALL а да се не узме у обзир узраст ученика, њихово познавање рада у таквим и сличним програмима и доступност потребне опреме.

Кључне речи: CALL, опажање, повратна информација, граматичке грешке, лексичке грешке

1. Увод

У данашњој литератури која се бави усвајањем страног језика, све се више говори о учењу језика уз помоћ компјутера (*Computer Assisted Language Learning – CALL*) и овај концепт има велики број присталица. Бројни су разлози за све учесталију примену технологије у сфери образовања. Један од разлога је, свакако, убрзани развој хардвера и софтвера, као и већа приступачност овакве опреме услед пада цена.

Алати који све више заузимају значајно место у пољу примене компјутера у настави и стављају у други план оне апликације које су сматране најфреквентнијим када је учење језика у питању (као што су апликације за тестирање вокабулара и граматике) јесу Web 2.0 алати- подкастинг, вики странице, блогови и сл. Оно што се одмах издваја као њихова предност је чињеница да корисник оваквих апликација за учење језика може приступити истим када и где њему одговара (у том смислу се посебно издваја MPALL – *Mobile Phone Assisted Language Learning*) и учити темпом који њему/њој одговара, враћати се на задатке или објашњења, као и наћи индивидуализоване апликације које најбоље одговарају нивоу знања и склоностима корисника.

Међутим, концепт CALL са собом носи и одређене проблеме који се тичу како његове примене у настави, тако и истраживања у овом пољу усвајања страног језика. Када говоримо о увођењу компјутера у учионице, посебно у нижим

1 manoilovic.nina@gmail.com

разредима, морамо имати у виду да се компјутери још увек користе углавном за наставу информатике, како су давно приметили истраживачи који су се бавили концептом CALL (в. Анделин et al. 1987: 31). Осим тога, ученицима је концепт CALL новина и може довести до проблема са дисциплином, као и са опажањем материјала за усвајање. Тенденција је да се улога наставника ставља у други план² (Хабард 2009: 2, 14) али, као што ћемо видети даље у раду, успешност оваквог приступа зависи од узраста ученика, нивоа познавања рада на компјутеру и сл.

2. Теоријски оквир рада

У оквиру поља CALL у овом раду ћемо се бавити искључиво тестирањем уз помоћ компјутера (CALT – *Computer Assisted Language Testing*, односно CBT – *Computer Based Testing*). Многи тестови се спроводе путем компјутера и интернета (као што су TOEFL и IELTS), јер овакав приступ тестирању има одређене предности у односу на традиционалан тест на папиру. Наиме, нови тестови се могу направити веома брзо, могу се радити независно од времена и ван учионица (в. Браун 1997: 46; Салабери 1996: 18, 25; Варшауер 1997: 474–6), а посебно се наглашава важност брзе повратне информације, односно фидбека (Браун 1997: 48; Данкел 1999: 79). Повратна информација игра важну улогу у усвајању страног језика, као и у мотивацији и ангажовању ученика. Нагата (1995: 339) истиче да је предност повратне информације од стране компјутера то што је брза и ученици се могу поново враћати на њу по потреби. Непосредна повратна информација има најбољи ефекат на учење и ретенцију, мада ниједно истраживање није успело да утврди када одређена повратна информација има ефекат на процес учења (Гас 2003: 248).

Поред проблема са тестирањем хипотеза, није лако ни прецизно утврдити разлику између опажања, опште свесности и разумевања (Траскот 1998: 104). Интерпретација добијених резултата је отежана због тога што не постоје успостављене норме за овај вид истраживања (Хабард 2009: 5).

Као што смо видели, учење језика уз помоћ компјутера има различите употребне могућности у настави. У овом раду испитујемо тестирање уз помоћ компјутерских апликација и опажање повратне информације које иницирају граматичке и лексичке грешке. Заправо најраније CALL апликације јесу биле дизајниране управо за вежбања из граматике и вокабулара јер су релативно једноставне за програмирање (Хабард 2009: 9). Употреба технологије омогућава коришћење мултимедијалног садржаја, као што су слике, снимци и звуци који могу поспешити ниво опажања (у поређењу са традиционалним приступом предавању као што је писање по табли).

Ипак, остаје питање да ли ученици посматрају наставне активности на компјутеру само као вид забаве или увођење компјутера у наставу може унапредити процес усвајања другог језика? Питања на која ће ауторка покушати да да одговор су: да ли тестови на компјутеру унапређују опажање и да ли ученици боље опажају повратну информацију о граматичким или о лексичким грешкама.

2 Хабард ствара акценат на институционалну ефикасност, како је он назива, то јест, појаву да је ученицима потребно мање времена са наставником, јер велики део процеса учења и усвајања језика могу самостално да спроведу, независно од времена и ван учионице, користећи технологију (Хабард 2009: 2).

3. Ток истраживања и прикупљање података

У овом истраживању приступ CALL упоређујемо са приступом који не укључује помоћ технологије, и то у домену пружања повратне информације о лексичким и граматичким грешкама.

3.1. Контекст истраживања

Истраживање је спроведено у школи станих језика "Concord Language Center" у Београду. У истраживању је учествовало шест ученика петог разреда са различитим нивоом познавања енглеског језика.³ За истраживање је коришћен уџбеник *World Club 2*, модул 7 јер су у време истраживања завршили овај модул, те је следило обнављање граматике и лексике из истог.⁴ Истраживање је спроведено у две етапе које ћемо у нашем раду звати Прва фаза и Друга фаза. Обе етапе су биле саставни део часа.

3.2. Прва фаза истраживања

Прва фаза истраживања се састојала из два дела. У првом делу су ученици радили тест на папиру и заједно са наставником проверили одговоре. Речено им је да тест раде за потребе истраживања и да успех који остваре на тесту неће ни на који начин утицати на њихову коначну оцену. Тест се састојао од 5 питања са понуђеним одговорима која тестирају познавање вокабулара из датог модула и 5 реченица у којима је требало дописати тачан облик будућег времена. Одговори су усмено читани и, када је потребно, исправљени од стране наставника. Овај део је трајао 15 минута.

У другом делу су ученици били подељени у две групе како би урадили два различита теста на компјутеру. Други део је организован на овај начин из два разлога – није било довољно компјутера за све ученике и не би било могуће (због ограничења која се тичу опреме за снимање) забележити симултану интеракцију свих ученика на различитим компјутерима. Тестови на компјутеру су били различити за две групе, и направљени уз помоћ програма *Articulate Quizmaker*. Као и тест на папиру, тестови на компјутеру састојали су се од 5 питања са понуђеним одговорима која тестирају познавање вокабулара из датог модула и 5 реченица у којима је требало дописати тачан облик будућег времена. И ови тестови су тестирали елементе из Модула 7 горепоменог уџбеника. Поред текста задатака, тестови на компјутеру су садржали и слике које су у некој вези са постављеним питањем. Ученици су у сваком тренутку могли да провере свој напредак тако што кликну на тастер са десне стране, али нису могли да се врате на претходна питања. Задатак је био да кликну на опцију за коју сматрају да је тачан одговор, односно, у другом делу теста, да укуцају тачан облик глагола и кликну опцију *submit*. У случају да одговор није тачан, на екрану би се појавио прозор са тачним одговором, дефиницијом и примером употребе дате речи у реченици (дакле, дефиницију речи која важи за дату реченицу), односно, у другом делу теста, исправан облик глагола у будућем времену и граматичко правило које је требало применити. За тачан одговор компјутер је само пружао информацију у прозору да је одговор тачан. Овај део прве фазе трајао је 20 минута.

3 У првом делу истраживања било је осам ученика, али се нису појавили у другом делу истраживања, па њихови одговори неће бити узети у обзир.

4 Ученици имају час енглеског два пута недељно по 55 минута.

Оно што треба напоменути када се говори о методологији истраживања јесте појам *грешка* – на тесту на папиру, као и на тесту на компјутеру. Полио и Гас (1997) нуде одређене смернице за постизање прецизности приликом спровођења истраживања и предлажу тачно дефинисање појма *грешка* у сваком истраживању (1997: 505). У делу где су питања са понуђеним одговорима нема места за непрецизност – веома су јасне и недвосмислене употребе речи, а све речи биле су из наведеног модула. У делу који тестира употребу будућег времена исправан одговор био је једино потпун облик глагола у будућем времену, скраћена и пуна форма.

Оба дела су снимана у аудио формату како би тај материјал био употребљен у другој фази истраживања.

3.3. Друга фаза истраживања

Друга фаза истраживања спроведена је пет дана након Прве фазе и такође се састојала из два дела. Прво су ученици попунили упитник који се састојао од 6 питања која су за циљ имала да утврде ниво опажања повратних информација од наставника с једне, и компјутера, са друге стране. Наиме, питања су имала за циљ да утврде да ли су ученици регистровали повратну информацију на екрану као и да ли им је била јасна. Од ученика се тражило и да дају бар један пример повратне информације које се сећају, од стране компјутера и наставника (било о граматичкој или лексичкој грешци). Није било временског ограничења за попуњавање упитника. Упитници су били на матерњем језику, тако да познавање страног језика није фактор који треба узети у обзир.

Након попуњавања упитника, уследили су интервјуи (*stimulated recall sessions*), јер они могу утицати на одговоре на упитнику, како је приметила Меки (2006: 418). Ученици су интервјуисани појединачно у одвојеној учионици. Разговори су снимани у аудио формату. Циљ интервјуа био је да се утврди ниво опажања повратне информације од стране наставника и од стране компјутера. Осим тога, циљ је био и да се утврди разлика између нивоа опажања повратних информација о лексичким и граматичким грешкама. Наставник⁵ је, на основу снимљеног материјала из Прве фазе, подсећао ученике на повратне информације које су им биле упућене и од стране наставника и од стране компјутера, покушавајући да изазове присећање на когнитивне процесе у датом тренутку.

4. Резултати

Због малог броја ученика резултати ће бити представљени за сваког ученика, што омогућава темељнију анализу, па се у обзир могу узети индивидуални фактори који су утицали на ниво опажања.

5 Истраживање је спроведено од стране ауторке (у тексту: наставник)

4.1. Ученици

Први део прикупљања података дао је следеће резултате:

Питање	Да ли је компјутер нудио тачна решења када направите грешку?	Да ли су објашњења била јасна?	Можеш ли да наведеш бар једно објашњење компјутера које си запамтио/ла?	Да ли су објашњења наставника била јасна?	Можеш ли да наведеш бар једно објашњење наставника које си запамтио/ла?	Која су објашњења била јаснија?
Ученик						
У1	Да	Да	/	Да	/	Наставник
У2	Да	Да	Где сам погрешно, питање са псом, требало је look after	Да		Наставник
У3	Да	Да	/	Да	/	Компјутер
У5	Не	/	/	Да	/	Наставник
У6	Да	Да	/	Да	Подвучите тачан одговор	Наставник
У8	Да	Да	Да ставимо will or won't	Да	/	Наставник

Као што се може видети из табеле, један ученик није приметио да компјутер пружа тачан одговор и објашњење када погреше, мада су сви остали ученици који су одговорили потврдно на прво питање написали да су им повратне информације на екрану биле јасне. Два ученика су навела повратну информацију са екрана коју су запамтили, мада је ученик У8 заправо написао упутства наставника како да ураде тест на компјутеру. Сви ученици су одговорили да је повратна информација наставника била јасна, али је само један ученик могао да се сети шта је наставник рекао.⁶ На крају је пет од шест ученика написало да су боље разумели повратну информацију који је дао наставник од информације коју је дао компјутер.

⁶ Мада је у питању је само део упутства како радити тест на папиру.

4.2. Интервјуи

Други део прикупљања података дао је следеће резултате:

Питање	Подсећање на наставникову повратну информацију о граматичкој грешци	Подсећање на наставникову повратну информацију о вокабуларној грешци	Подсећање на повратну информацију компјутера о граматичкој грешци	Подсећање на повратну информацију компјутера о вокабуларној грешци
Ученик				
У1	Није могао/ла да се сети	Није могао/ла да се сети	Делимично се сећа објашњења облика глагола у будућем времену	Није могао/ла да се сети
У2	Сећа се објашњење скраћеног облика <i>won't</i>	Не сећа се значења речи 'public', али се сећа објашњења речи 'portable' из истог питања	Није могао/ла да се сети	Сећа се објашњења речи 'look after'
У3	Сећа се објашњење упитног облика	Није могао/ла да се сети	Није могао/ла да се сети	Није могао/ла да се сети
У5	Није могао/ла да се сети	Делимично се сећа објашњења речи 'carpenter' и 'portable'	Није могао/ла да се сети	Није могао/ла да се сети
У6	Сећа се тачног одговора, али не и објашњења облика глагола	Сећа се тачног одговора 'carpenter', али не сећа се шта је 'scientist'	Није могао/ла да се сети	Није могао/ла да се сети
У8	Погрешно запамћено објашњење	Није могао/ла да се сети	Сећа се да је ученик који је уносио решења на компјутеру заменио места речима, али није могао да види објашњење на екрану	Сећа се тачног одговора, али није успео да прочита објашњење на екрану

Резултати добијени током интервјуа су веома сложени и захтевају комплексну анализу. Четири ученика се сећају повратне информације наставника у вези са граматичким грешкама, међутим, једно је делимично тачно, а једно нетачно. Такође, што се тиче фидбека наставника у вези са вокабуларним грешкама, три ученика нису могла да се сете ниједне повратне информације, док се три ученика сећају једне од две повратне информације, од којих је једно сећање непотпуно.

С друге стране, у случају рада на компјутеру оба опажања повратне информације са екрана о граматичким грешкама су само делимична, док се четири ученика не сећа ниједног фидбека од стране компјутера. Што се тиче опажања повратне информације компјутера у вези са вокабуларним грешкама, код четири ученика није дошло до опажања фидбека, један ученик се сећа потпуног објашњења и дефиниције, док се један ученик сећа тачног одговора, али није опазио повратну информацију са екрана јер је прозор био брзо затворен.

5. Дискусија

Циљ истраживања био је да се на малом узорку испита ретенција фидбека који је добијен од стране наставника, односно компјутера. Конкретно, овде је био циљ да се испита утицај увођења компјутера у наставу на ниво опажања повратних информација о лексичким и граматичким грешкама. Концепт померања акцента са наставника на ученике није новијег датума (в. Анделин et al., 1987; Мејер 2008: 5; Салабери 1995: 23; Варшауер 1997: 471, 473), али и савремен приступ настави страног језика инсистира на померању фокуса с наставника на ученика (настава усредсређена на ученика). Важно је овде напоменути да овај вид наставе не имплицира да је наставник сувишан и непотребан у процесу учења.

5.1. Анализа резултата

Важан фактор који треба имати на уму је чињеница да ученици нису знали шта се истраживањем мери, те нису посебну пажњу обратили на повратне информације о грешкама. Осим тога, мора се узети у обзир ефекат новитета који је у учионицу унела употреба компјутера у настави. Мали узорак нам онемогућава доношење поузданих закључака о вези између врсте повратне информације и нивоа опажања, али нам омогућује да анализирамо добијене резултате у светлу индивидуалних разлика.

Пре него што се приступи анализи добијених резултата, мора се узети у обзир и чињеница да је у другом делу прве фазе истраживања у обе групе било ученика који доминирају (један, односно два у другој групи), док су остали били „путници“, како су их Гилеспи и МекКи (1999: 41) назвали⁷. Како бисмо избегли бројне логистичке проблеме који су повезани са концептом CALT (в. Браун, 1998: 52), оба теста су пратила исту форму да би ефекат на резултате био минималан (в. Нагата 1996: 62).

5.1.1. Ученици

Иако је само један ученик написао да је повратна информација коју компјутер даје била јаснија, једино потпуно сећање на повратну информацију било је управо сећање на повратну информацију са екрана. Свакако се из добијених резултата не може ништа са сигурношћу тврдити, пре свега због величине узорка, али може се сугерисати потенцијал мултимедијалног садржаја када је у питању опажање лексичких јединица.

Постоји неколико фактора који морају бити узети у разматрање. Прво, рад на компјутеру је за последицу имао такмичарску атмосферу у учионици (в. Ци и Моргриц, 2006: 9), посебно како су ученици било подељени у групе. Иако грешка, и на тесту на папиру и на компјутеру, није имала никакве даље импликације по укупан успех ученика (наставник који им иначе држи наставу није чак био ни присутан), могуће је да су ученици више обраћали пажњу на грешке које су пратиле на тесту на компјутеру, јер су имали осећај да се такмиче са другом групом.

⁷ Када рад у групама није кооперативан, често се догоди да један или више ученика постану „путници“, односно да комплетан рад који група треба да заврши буде одрађен од само једног дела групе, што за последицу има то да „путници“ не учествују у раду и, самим тим, не науче ништа (Гилеспи и МекКи 1999: 41)

Једини ученик који није приметио да је компјутер давао повратну (У5), био је у другој групи у којој је ученик У2 углавном укуцавао решења и затварао прозоре са повратном информацијом убрзо након што се појаве на екрану (видети пример доле). Један од недостатака истраживања (који су набројани у одељку 5.2.) је и недовољан број рачунарске опреме, па је група ученика радила заједно на једном компјутеру. У нешто другачијим условима експеримента, проблеми са дисциплином не би морали да буду фактор од великог значаја. У нашем експерименту морамо да урачунамо овакве околности, које су утицале на ниво опажања ученика У5 (погледати пример из преписа испод).

Одгор је нетачан. Програм отвара прозор са тачним одговором и објашњењем. Наставник почиње да чита: Пише: QUESTION FORM... What does it say?

У2 затвара прозор.

Н: И? Шта је писало?

У2: Тамо нешто.

На основу горенаведеног можемо приметити једну од предности наставника у односу на компјутер – наставник се не може „затворити“.

Сви ученици су одговорили да су објашњења и од стране наставника и компјутера била јасна. Мора се узети у обзир, посебно због узраста испитаника, да им је можда било непријатно да напишу да нешто нису разумели. На крају, пет од шест испитаника одговорило је да им је јаснија повратна информација наставника, али је важан фактор и чињеница да ученици који су учествовали у истраживању нису навикли да на грешке добијају повратну информацију од машине.

5.1.2. Интервјуи

Интервјуи су спроведени одмах након попуњавања упитника. Од ученика је тражено да испричају сећања на одређени тренутак са претходног часа. Наставник је помагао наведени процес подсећајући их на примере када су добили повратну информацију и од наставника и од компјутера у вези са погрешном речју и обликом глагола. Резултати сугеришу да су били свесни да је њихов одговор био нетачан, али је било далеко теже забележити њихово разумевање повратне информације и когнитивне процесе који су се одвијали тада. Истраживачи који се баве проблемом усвајања језика, критиковали су сличне начине испитивања као што су *think-aloud* и *stimulated recall sessions*, јер се од ученика захтева да извештавају о менталним процесима под притиском временског ограничења, што може довести до непотпуног извештавања о поменутих процесима (Меки 2006: 409). Кодирање података добијених на овај начин је веома проблематично, а недостатак доказа о опажању не значи и недостатак опажања (Меки 2006: 409).

Као што можемо видети из добијених резултата, четири ученика су се сетили повратне информације наставника о граматичкој грешци, али само два ученика су се сетили потпуне повратне информације. С друге стране, обе запамћене повратне информације компјутера о граматичкој грешци биле су делимичне. Такође је важно приметити да су ученици који се сећају повратне информације коју је пружио наставник били у стању да тачно понове дато граматичко правило.

Када говоримо о повратној информацији о вокабуларним грешкама, ситуација је нешто другачија – изгледа да нема веће разлике између нивоа опажања повратне информације од стране компјутера и од стране наставника, мада је мањи број ученика пријавио овај тип опажања. Приметимо овде да је ученик У2 запам-

тио значење речи коју није знао када је рађен тест на папиру – *portable* – коју је наставник објаснио уз помоћ гестикулације. У том смислу наставник има предност невербалне комуникације и прилагођавања повратне информације према ученицима. У2 се такође сећа целог објашњења, чак и синонима за реч *look after* које је дао компјутер на екрану (реч коју такође није знао раније). Ово може да значи да повратна информација о лексичкој грешци има већи ефекат на учење, односно да је ниво опажања виши, али је потребно спровести истраживања на већем узорку како би то могло бити потврђено.

Наше истраживање без сумње показује да је наставник неопходан како би усмеравао интеракцију и када се ради о учењу језика уз помоћ компјутера. Наставник је важан фактор у санкционисању одређених видова понашања о којима је било речи у овом раду, а који могу бити изазвани увођењем компјутера у наставу, као што можемо видети из два примера наведена испод⁸.

У8: Нервираш ме! Ево, готово је! You will... Јој, морамо ли да ставимо 'ј' велико? (Мислећи на слово 'у')

Н: Не морате, компјутер ће га препознати и без великог слова.

(...)

Н: Видели сте то у филму неком сигурно. На чему... Како ће доћи? (БУКА)

У7: (СМЕХ) Spaceshuttle!

У3: (БУКА) Онда spaceship.

Н: Онда кликни овде (показујући на дугме'SUBMIT')... и... ок. Ето. Excellent!

Још једна од предности наставника је та што може да подстиче понављање, које има позитиван ефекат на ниво опажања, а самим тим на учење. Све што смо навели потврђује да је улога наставника као фасилитатора важна приликом спровођења концепта CALL (в. Мејер 2008: 9). Као што смо видели, наставник је неопходан чинилац како би давао/ла објашњења, подстицао/ла понављање и контролисао/ла ситуацију у учионици која прети да буде неозбиљна. Поставља се питање какав би ниво опажања био када би наставник био потпуно искључен из тог дела експеримента, што у овом истраживању није било могуће, јер се ученици нису довољно сналазили са радом на компјутеру.

У4: THE EVIL ALIENS WANTED TO DESTROY THE EARTH.

Н: Destroy! Шта значи „destroy“?

Ученици: Уништити.

Н: Уништити! Yes.

5.2. Ограничења спровођења истраживања

Поред чињенице да је узорак испитаника био мали, као и број граматичких и вокабуларних јединица које су биле тестиране, треба размотрити још неколико ограничења овог истраживања.

Наиме, опрема доступна за спровођење истраживања је била ограничена – коришћен је само диктафон. Поређења ради, Меки (2006) је сваког ученика смеистио у посебну лабораторију са аудио траком, плејером и слушалицама, док је истраживач пуштао видео-запис на великом екрану. Недостатак у смислу опреме

⁸ Ово су примери преузети из транскрипта који илуструју две различите ситуације у којима је интервенција наставника била неопходна.

(не само опреме за снимање већ и квалитета софтвера, као и броја компјутера на располагању) могао је да утиче на одговоре ученика на интервјуима (Варшауер 1995: 20-21). Интервенција наставника морала је бити далеко већа како би подаци о опажању били прикупљени. Штавише, тестови на компјутеру нису пружали опцију да се ученици врате и поново размотре претходна питања, што је посебно важно за оне ученике које имају тенденцију да тежа питања оставе за крај. У томе су се тестови на компјутеру знатно разликовали од теста на папиру. Наведени софтверски програм је коришћен због финансијских ограничења.

Постоје и проблеми који се не односе само на конкретно истраживање описано у овом раду, већ су иначе карактеристична за истраживања из ове области. Наиме, није било могуће узети у обзир све факторе који су могли утицати на исход истраживања. Како Меки (2006: 427) предлаже, будућа истраживања би требало да узму у разматрање индивидуалне разлике. Наш мали узорак нам омогућује да анализирамо добијене резултате у светлу индивидуалних разлика (посебно у случајевима где изостаје опажање, као што је пример са учеником У5), али у исто време онемогућава доношење поузданих закључака о вези између врсте повратне информације и нивоа опажања. Међутим, истраживач у нашем случају није био у могућности да у анализу резултата укључи друге индивидуалне разлике испитаника (као што је ниво мотивације, стил учења, радна меморија, па и кохезија са групом) у добијене резултате.

6. Закључак

Постоји очигледна потреба за истраживањем у области учења уз помоћ компјутера јер све више образовних установа има квалитетнију опрему која може служити и у настави других предмета, не само информатичких. Свакако је све уобичајеније учење на даљину путем интернета и све методолошке импликације оваквог приступа треба ваљано и детаљно испитати.

Када се узму у обзир наведени недостаци истраживања, може се приметити да, бар за сада, повратна информација од стране наставника има одређених предности у односу на компјутер. Највећа предност наставника лежи у томе што наставник може подстицати понављање, индивидуализовати повратну информацију у складу са склоностима својих ученика, пружити додатна појашњења, односно поједноставити дату информацију где је то потребно. Повратна информација компјутера мора да буде довољно интересантна, разноврсна и прилагодљива различитим интересовањима и типовима личности ученика како би била ефектна колико и повратна информација од стране наставника. Стога је потребно спровести разноврсна истраживања у овом смеру са већим узорком и напреднијом опремом. Било би интересантно урадити интервјуе и упитнике поново, након неког времена, како би се утврдио ниво ретенције.

Наше истраживање указује на проблеме који могу настати у настави уз помоћ компјутера – увођење активности које ученици сматрају забавним у поређењу са традиционалним приступом настави страног језика могу довести до смањене дисциплине у учioniци коју је тешко контролисати. Свакако је у таквим условима тешко измерити ниво опажања ученика. Ипак, оно до чега смо успели да дођемо јесте следеће: ниво опажања исправки лексичких грешака је приближан када је у питању наставник и компјутер, а повратна информација о граматичким грешкама коју даје наставник се незнатно више опажа. Међутим, прави допринос овог истраживања није утврђивање узрочно-последичне везе из-

међу ових параметара, већ уочавање и истицање важности наставника као контролора и фасилитатора CALL активности. Мејер (2008: 7) упозорава да ученици имају тенденцију да не поклањају довољно пажње активностима и прво раде оне које су им интересантније. Како Мејер (2008: 8) тврди, наставник мора да буде присутан, да успори или убрза темпо којим ученици раде активности, да се стара да се активности раде ваљано, да подстиче понављање где је то потребно и сл. Важно је да ученици виде сврху активности, те мора постојати чврста веза између курикулума и концепта CALL. Наставници морају да познају рад на компјутеру, да имају довољно времена и да буду довољно вешти да укључе CALL у свакодневну наставу.

Литература

- Анделин 1987: Andelin, John, et al. Trends and Status of Computers in Schools: Use in Chapter 1 Programs and Use With Limited English Proficient Students. *Ota Rerorts*, March 1987. Office of Technology Assesment Archive. 20. 11. 2012.
- Браун 1997: Brown, James Dean. Computers in Language Testing: Present Research and Some Future Directions. *Language Learning and Technology*, Vol. 1, No. 1, 44-59, July 1997. LLT. 15. 10. 2012.
- Данкел 1999: Dunkel, Patricia A. Considerations in Developing or Using Second/Foreign Language Proficiency Computer-adaptive Tests. *Language Learning & Technology*, Vol. 2 No. 2, 77-93, January 1999. LLT. 15. 10. 2012.
- Гас 2003: Gass, Susan M., Input and Interaction, C. J. Doughty & M. H. Long (Eds.), *The handbook of second language acquisition*. Oxford: Blackwell, 224-255
- Џи и Моргриц, 2006: Gee, James Paul, Tashia Morgridge. Are Video Games Good for Learning. *Curriculum Corporation*, August 2006. Education Services Australia Limited. 02. 06. 2012.
- Гилеспи и МекКи 1999: Gillespie, John, Jane McKee. Resistance to CALL: Degrees of Student Reluctance to Use CALL and ICT. *ReCALL*, Vol. 11, 38-47, May 1999. Cambridge Journals. 24. 11. 2012.
- Хабард 2009: Hubbard, Philip. A General Introduction to Computer Assisted Language Learning (pre-publication version). *Computer Assisted Language Learning: Critical Concepts in Linguistics*, Vol. 1, 1-20, 2009. New York: Routledge. 06. 07. 2012.
- Меки 2006: A. Mackey, Feedback, Noticing and Instructed Second Language Learning. *Applied Linguistics* Vol. 27(3). Oxford: Oxford University Press, 405-430
- Мејер 2008: Meyer, Bente. Learning English as a Second Language through Game-based Design – Reflections on Performance and Teacher/Learner Roles. *The second international DREAM conference 18-20*, September 2008. Syddansk Universitet. 25. 10. 2012.
- Нарага 1995: Nagata, Noriko. A Study of Consciousness-Raising by Computer: The Effect of Metalinguistic Feedback on Second Language Learning, *Foreign Language Annals*, Vol. 28 (3), 337-347, October 1995. Wiley Online Library. 02. 12. 2010.
- Нарага 1996: Nagata, Noriko. Computer vs. Workbook Instruction in Second Language Acquisition, *CALICO Journal*, Vol. 14 No. 1, 53-75, Fall 1996. CALICO. 12. 04. 2012.
- Нута 1998: Nutta. Joyce. Is Computer-Based Grammar Instruction as Effective as Teacher-Directed Grammar Instruction for teaching L2 Structures?. *CALICO Journal*, Vol. 16, No. 1, 49-62, September 1998. CALICO. 12. 4. 2012.
- Полио и Гас 1997: Polio, Charlene and Susan Gass. Replication and Reporting. *Studies in Second Language Acquisition*, Vol. 19, 499-508, December 1997. Cambridge Journals. 05. 10. 2012.

Салабери 1996: Salaberry, M. Rafael. 1996. A Theoretical Foundation for the Development of Pedagogical Tasks in Computer Mediated Communication. *CALICO Journal*, Vol.14, No.1, 5-34, Fall 1996. CALICO.12. 4. 2012.

Траскот 1998: Truscott, T. Noticing in second language acquisition: A critical review. *Second Language Research*, 14, 103-135, 1998. Department of Foreign Languages and Literature National Tsing Hua University. 20. 11. 2011.

Варшайер 1995: Warschauer, Mark. Comparing Face-to-Face and Electronic Discussion in the Second Language Classroom. *CALICO Journal*, Vol. 13, 7-26, Winter 1995 and Spring 1996. CALICO. 12. 4. 2012.

Варшайер 1997: Warschauer, Mark. Computer-Mediated Collaborative Learning: Theory and Practice. *The Modern Language Journal*, Vol. 81, No. 4, Special Issue: Interaction, Collaboration, and Cooperation: Learning Languages and Preparing Language Teachers. (Winter, 1997), 470-481. JSTOR archive. 10. 8. 2012.

FEEDBACK NOTICING AND THE ROLE OF THE TEACHER IN COMPUTER ASSISTED LANGUAGE TESTING

Summary

This paper examines the effect that introducing computers into classrooms has on learners' level of noticing. The goal is not to determine the causal relation between the two but to point to certain difficulties that may arise when applying CALL (Computer Assisted Language Learning) as well as give suggestions for further research in the field. The author presents results from a research conducted in a private school in Belgrade with a small sample of 5th grade learners. The learners were given a paper-based and a computer-based test. The goal was to measure the level of feedback noticing (provided both by the teacher and the computer) on lexical and morphosyntactic errors. The data collection was carried out by means of questionnaires and stimulated recall sessions. Because of the size of the sample (as well as certain interfering factors discussed in the paper) it is not possible to determine a causal relation between the level of noticing and the type of feedback, although it can be concluded that, while CALL certainly has its advantages compared to the traditional approach to language learning and teaching, the implementation of CALL is not to be hurried without taking into consideration the age of learners, their familiarity with such programs and the available equipment.

Key words: CALL, noticing, feedback, grammatical mistakes, lexical mistakes.

Nina Manojlović

АУТОРИ

Катарина Беговић рођена је 31. августа 1987. године у Београду. Завршила Филолошки факултет Универзитета у Београду, смер Српски језик и примењена лингвистика 2011. године са просечном оценом 9, 65. Мастер студије, модул Српска филологија завршене 2012. године на истом факултету са просечном оценом 10. Исте године уписане докторске студије на Филолошком факултету Универзитета у Београду, модул Српски језик. Школске 2012/2013. године ангажована као сарадник у настави на Катедри за српски језик са јужнословенским језицима на Филолошком факултету и као сарадник на предмету Граматика српског језика на Учитељском факултету Универзитета у Београду. Предмет интересовања: лексикологија, дијахрона семантика, етимологија, етнолингвистика. katarinabegovic@yahoo.com.

Жељко Степановић рођен 1985. године у Београду. Дипломирао на Филолошком факултету у Београду 2008. године на Групи за пољски језик и књижевност. Уписао докторске студије 2009. године на истом факултету, смер Наука о језику. Ради у Институту за српски језик САНУ на пројекту израде Етимолошког речника српског језика, у звању истраживачприправник. Области научног интересовања: словенска филологија, етимологија, лексикографија, лексикологија, дијалектологија. zhelhko@gmail.com

Александра Јанић рођена је 1988. године у Нишу, где и данас живи и ради. Дипломирала је српски језик и књижевност на Филозофском факултету Универзитета у Нишу 2011. године, а мастер студије филологије (модул Српски језик) завршила је на истом факултету 2012. године одбравивши мастер рад на тему „Категорија субјунктива у српском и бугарском језику – упоредно проучавање“ под менторством проф. др Бобана Арсенијевића. Исте године уписала је докторске студије филологије на Филолошкоуметничком факултету Универзитета у Крагујевцу, смер Наука о језику. Од априла 2012. године ради као сарадник у настави на Департману за српски језик Филозофског факултета у Нишу на предметима Морфологија и Лексикологија. Области интересовања: лексикологија, генеративна граматика, синтакса, семантика. aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs / lingvistkinja@gmail.com

Бојана Вељовић рођена је 1988. године у Новом Пазару. На Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу дипломирала је 2010. године. Мастер рад Фонетски и фонолошки систем тутинског говора из Дијалектологије српског језика одбранила је 2011. године. Сада је студент прве године Докторских студија на Филолошко-уметничком факултету. Од 2011. године ради као сарадник у настави на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Области научног интересовања: дијалектологија српског језика, историја српског језика, етнолингвистика. Електронска адреса: bojana1919@hotmail.com

Јована Јовановић рођена је 1985. године у Београду. Дипломирала на Филолошком факултету у Београду 2009. године, на Групи за српски језик и књижевност. На истом факултету 2010. године одбранила мастер рад из области лексикологије српског језика, са темом Концептуализација појмова ЖИВОТ и СМРТ у српском језику и уписала докторске студије. Ради у Институту за српски језик САНУ на изради великог описног Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ у звању истраживача сарадника. Области интересовања: лексикологија, лексикографија, семантика. j.jovanovic85@gmail.com.

Ана Петровић рођена је 1986. године у Београду. Завршила је мастер студије групе за Српски језик и књижевност Филолошког факултета у Београду, пошто је на истом факултету дипломирала на групи Српски језик и књижевност са општом лингвистиком. Занимају је методика наставе српског језика за странце; творба речи; лингвистичка дијахронија, посебно фонетика; синхронијска фонетика и акцентологија; синтакса, како општа, тако и синтакса српског језика, са посебним нагласком на синтаксу која може помоћи у развоју нових технологија (вештачка интелигенција); семантика; психоллингвистика; социоллингвистика. Сарадник је Војне академије, где предаје српски као страни језик, и лектор је на Радио-телевизији Србије. Ana5ra@hotmail.com

Марија Станојевић рођена је 1983. године у Јагодини. По завршетку Гимназије, 2002. године уписује студије на Филолошко – уметничком факултету у Крагујевцу, на Катедри за немачки језик и књижевност. Дипломирала у новембру 2007. године. 2009. године уписује Докторске студије на матичном факултету, смер Наука о језику. Области интересовања су методика наставе немачког језика, синтакса, творба речи. majastanovic2@gmail.com

Бојана Раденковић Шошић на Филолошком факултету Универзитета у Београду припрема докторску дисертацију на тему Језика својства постмодернистичке интернет рекламе на италијанском језику. Такође, на Факултету за пословне студије Мегатренд универзитета ради на изради дисертације Маркетинг садржаја у функцији брендирања туристичких дестинација Србије. Запослена

је на Факултету за спорт и туризам Едуконс универзитета у Новом Саду. Области њеног интересовања су језик струке и интердисциплинарна проучавања језика у савременим средствима комуникације. radenkovicbojana@gmail.com

Ана Тешић рођена 1984. године у Београду. Дипломирала на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2008. године на Групи за италијански језик и књижевност. Уписала докторске студије школске 2008/2009. године на истом факултету, смер Наука о језику. Ради у Институту за српски језик САНУ на пројекту „Етимолошка истраживања српског језика и израда *Етимолошког речника српског језика*“, у звању истраживач-приправник. Области научног интересовања: романска филологија, етимологија, лексикологија и лексикографија, историја језика, семантика. tesicana@gmail.com

Вања Миљковић рођен је 1988. године. Завршио је основне и мастер студије на катедри за српски језик Филолошког факултета у Београду. За истраживачки рад „Природа акцента у говору Суботице“ добио је награду Др Петар Букановић за 2010. годину. 2011. године одбрао је мастер рад „Ментални простори, семантичко-синтаксички модели и полисемија глагола ићи“, рађен под менторством проф. Рајне Драгићевић. Рад „Семантика глагола уништити у светлу теорије менталних простора“ излагао је као студент прве године докторских студија Филолошког факултета. Стручни је сарадник програма лингвистике у Истраживачкој станици Петница. pablo_astrid@yahoo.com.

Катарина Аксић рођена 1984. год. у Крагујевцу. Дипломирала 2007. на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, смер енглески језик и књижевност. Од 2009. студент је докторских студија на истом факултету, смер наука о језику. Од октобра 2010. ради као асистент на студијској групи енглески језик и књижевност Државног универзитета у Новом Пазару. Области научног интересовања: семантика и прагматика енглеског језика. kaja.aksic@gmail.com

Јелена Павловић рођена је 1988. године у Крушевцу. Завршила је Гимназију у Крушевцу. Основне студије Српског језика и књижевности завршила је на Филозофском факултету у Нишу. На истом факултету завршила је Мастер студије филологије – модул српски језик. Одбранила је мастер рад под називом Употреба падежа у Стенографским белешкама о седницама Народне скупштине за 1898. годину. Области интересовања: синтакса, когнитивна лингвистика, историја језика, функционална стилистика. jesa.pavlovic.krusevac88@gmail.com

Ивана Влајковић основне студије завршила је на Филозофском факултету у Нишу, да би школовање наставила на мастер студијама у Новом Саду, где је касније уписала и докторске студије. Запослена је као наставник енглеског језика на нематичним департаментама на Филозофском факултету у Нишу. Поља интересовања укључују првенствено двојезичност, као и интердисциплинарна проучавања из психологије двојезичности. ivana.vlajkovic@filfak.ni.ac.rs, ivanavly@gmail.com.

Јелена Симуновић Полућа завршила је основне студије на приватном колеџу у САД-у, специјализирала и магистрала на Институту за стране језике у Подгорици а студент је друге године докторских студија на Филолошком Факултету у Београду, смер Наука о језику. Ради као асистент на Факултету за стране језике, Универзитета “Медитеран” у Подгорици. Области научног интересовања: теорија превођења, примичењена лингвистика, социалингвистика и нарочито питања идеологија и превођења постмодерне англоамеричке књижевности.

Ирена Алексић похађа докторске студије на Филолошком факултету у Београду, модул: језик. Студије првог степена као и мастер студије завршила је на катедри за Англистику, такође на Филолошком факултету у Београду. У њено поље научног интересовања спадају прагматика и анализа дискурса, са посебним акцентом на анализу рекламног дискурса. Електронска адреса за контакт: irenaaleksic@gmail.com

Никола Савић рођен је 1987. у Крушевцу. Основне студије је завршио на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, студијска група: Енглески језик и књижевност. Мастер студије је завршио 2012. на истој катедри. Поља научног истраживања: социалингвистика, методика наставе, педагошка психологија, психологија двојезичности, теорије усвајања језика, модернизам и постмодернизам. nikolasavic@rocketmail.com

Милица Мимовић рођена је 1987. године у Косовској Митровици. Дипломирала је на Филозофском факултету Универзитета у Приштини 2006. године, на Катедри за српски језик и књижевност. Докторске студије, модул Наука о језику уписује 2011. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Тренутно ради као сарадник у настави на Филозофском факултету у Косовској Митровици на матичној катедри на савременим језичким предметима.

Снежана Зечевић рођена је 1985. године у Новом Пазару. Дипломирала је на Филозофском факултету Универзитета у Приштини, на Катедри за енглески језик и књижевност 2008. године док је дипломске академске студије завршила у Новом Саду. Тренутно завршава другу годину докторских студија, модул Наука о језику, на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Радила је као наставник енглеског језика и књижевности у ОШ „Сутјеска“ у Рашки неколико година, а тренутно ради као асистент на Филозофском факултету у Косовској Митровици.

Владимир Фигар рођен је 1981. године у Нишу и студент је мастер студија на Департману за англистику Филозофског факултета, Универзитета у Нишу. Учествовао је на три међународне конференције (Ниш, 2012; 2013; Познан, 2013), као и на једној регионалној студентској конференцији (Београд, 2011). Поред научно-истраживачког рада, аутор има и радно искуство као преводилац за енглески језик, а радио је и као волонтер - професор енглеског језика у Америчком кутку у Нишу. Области интересовања укључују когнитивну лингвистику, теорију концептуалног стапања, теорију концептуалне метафоре, усвајање језика и утицај емоција и емпатије на когницију. vfigar@yahoo.com

Милена Костић докторанд је на другој години докторских студија на модулу Језик на Филолошком факултету у Београду, где је претходно завршила основне (2010) и мастер студије (2011) на Катедри за енглески језик и књижевност. Основно поље научног интересовања јој је анализа дискурса из чега је радила и мастер рад на тему Анализа манипулативног дискурса у српским и енглеским рекламама. Поред тога, занимају је следеће области: модалност, когнитивна лингвистика, акустичка фонетика и језичке политике и планирање из којих има написане радове. Ангажована је као асистент на РЕФЛЕСС пројекту, на Филолошком факултету у Београду. Има вишегодишње искуство у настави језика. milenakostic09@gmail.com.

Ивана Митић рођена је 21. 2. 1988. године у Лесковцу. Завршила је основне и мастер студије српског језика на Департману за српски језик и књижевност Филозофског факултета Универзитета у Нишу. Студент је докторских студија, смер Наука о језику, Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. Области њеног интересовања су формална семантика, генеративна синтакса, синтакса, морфологија, прагматика и лексикологија. ivana.mit88@gmail.com

Маша Петровић рођена је 1987. године у Ужицу. Основне студије је завршила на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, студијска група: Шпански језик и хиспанске књижевности. Мастер студије је завршила на Филолошком факултету у Београду, студијска група: Шпански језик, хиспанске књижевности и културе. Студент је треће године докторских студија на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, где од октобра 2012. године ради као асистент на следећим предметима: Увод у морфосинтаксу шпанског језика 1, Увод у морфосинтаксу шпанског језика 2, Фонетика и фонологија шпанског језика, Морфологија шпанског језика, Синтакса просте реченице у шпанском језику, Синтакса сложене реченице у шпанском језику, Увод у историјску граматику шпанског језика, Лексикологија шпанског језика на основним, као и Социolingвистика на мастер студијама. Поља научног истраживања: савремена проучавања језика, примењена лингвистика, настава шпанског језика као страног језика, традуктологија. masa.petrovic@yahoo.com

Сања Нинковић асистент је на Одсеку за германистику Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду. Магистрала 2009. и докторира 2013. године на истом Одсеку, а из области Науке о језику. Поља научног интересовања: контрастивна лингвистика, морфо-синтакса немачког језика, фразеологија немачког језика, социolingвистика, семантика.

Наташа Кургума докторант је на Одсеку за германистику Филозофског факултета у Новом Саду. Дипломирала 2011. године, дипломски (мастер) рад одбранила 2012. године. Исте године уписала докторске студије из области Науке о језику на Одсеку за германистику Филозофског факултета у Новом Саду. Области научног интересовања: мофологија немачког језика, контрастивна истраживања, семантика, методика наставе немачког језика.

Милица Милашиновић рођена је 1987. године у Крагујевцу. Студент је друге године докторских академских студија на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, смер Наука о језику. Области научног интересовања: синтакса, семантика и социolingвистика.

Марија Глишић рођена је 1987. године у Крагујевцу. Студент је друге године докторских академских студија на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, смер Наука о језику. Области научног интересовања: синтакса, семантика и социolingвистика.

Миљана Додиг, завршила је француски језик и књижевност на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. На магичном факултету ради као асистент за ужу научну област француски језик и тренутно је на завршној години докторских студија на Одсеку за лингвистику. Учествовала је на више лингвистичких конференција одржаних у Крагујевцу, у Нишу, априла 2012, и у Јагодини, априла 2012, са којих су радови штампани у зборницима. Пријавила је тему докторске дисертације под називом Кондиционал у француском и његови значењски еквиваленти у српском језику коју ће радити под руководством менторке проф.др Тијане Ашић. Поља интересовања су јој: семантика, компаративна лингвистика, социолингвистика, прагматика.

Саша Милошевић, завршио је основне студије на групи за српски језик и књижевност на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу и мастер студије на Филолошком факултету у Београду. Тренутно је на трећој години докторских студија, област српски језик, на Филолошком факултету у Београду. Објавио је монографију „Глаголи прве у српском језику“, 2012. године. Поља научног интересовања: синтакса, семантика, стилистика.

Стефан Тодоровић рођен је 1988. у Јагодини. Основне и мастер студије Српског језика и књижевности завршио је на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, где је тренутно студент прве године Докторских академских студија (модул Наука о језику). Од 2013. године, као стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, ангажован је на пројекту Динамика структура савременог српског језика (178014). Области научног интересовања: синтакса српског језика, стилистика српског језика, урбана етнолингвистика.

Марија Копривица Лелићанин дипломирала је на катедри за италијанистику Филолошког факултета у Београду 2002. године. Мастер студије завршава 2005. у Трсту. Предаје италијански језик у Италијанском институту за културу, као и језик струке у Удружењу стручних научних преводаца у Београду. Као стипендиста Италијанске владе школовала се у Перуђи, Торину и Сијени. С истакнутим успехом стекла је међународни сертификат за наставника италијанског језика (CEDILS) Универзитета Ка' Фоскари из Венеције.

Данка Синадиновић рођена је 1978. године у Београду. Дипломирала је 2001. године на Филолошком факултету у Београду, на Групи за англистику. Десет година је била професор енглеског језика у Институту за стране језике у Београду, а од 2011. године је запослена на Медицинском факултету у Београду као асистент за енглески језик на Катедри хуманистичких наука. Уписала је докторске студије на Филолошком факултету у Београду и тренутно пише докторску тезу из области анализе дискурса. Редовно учествује на научним и стручним конференцијама, а радове објављује у домаћим и страним часописима и зборницима. Њена интересовања обухватају методике наставе страног језика, језик за посебне сврхе, анализу дискурса, социолингвистику, родне студије.

Јована Томић рођена је 7. 1. 1984. године у Крагујевцу. На Филолошко уметнички факултет, смер Француски језик и књижевност, уписала се школске 2003/2004. где је и дипломирала септембра 2007. Радила је као евалуатор за издавачку кућу Klett школске 2011/12 године где ради на евалуацији уџбеника Et toi? из француског као другог страног језика за основне школе. На докторске студије на Филолошко уметничком факултету у Крагујевцу, смер Наука о језику уписала се школске 2010/11. Године. Тренутно студира на факултету Université Montpellier 2 у Монпелјеу, у оквиру програма Erasmus Mundus. Поља научног интересовања: лингвистика, компаративна граматика, теорије превођења, усвајање језика. toma_kg@hotmail.com

Соња Миловановић рођена је 1979. у Београду. Основне студије завршила је на Филолошком факултету Универзитета у Београду, смер: Српски језик и књижевност. Тренутно је на докторским студијама истог факултета, смер: Језик. Бави се новинарством и научним радом. Стручна интересовања: стилистика, лингвостилистика, семантика, прагматика, социолингвистика. sonja.kovljanic@gmail.com

Тијана Биберџић рођена је 1986. године у Крагујевцу. Дипломирала 2010. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, смер енглески језик и књижевност. Од исте године је студент докторских студија, смер Наука о језику, на истом факултету. Области научног интересовања: семантика, методика наставе енглеског језика и превођење. Електронска адреса за контакт је tijana.biberdzic@hotmail.com

Владимир Перић рођен је 1976. године у Шапцу. 1999 године завршава Филозофски факултет у Новом Саду (одсек за српску књижевност и језик). Био је уредник новосадског часописа Стање ствари, часописа за различите видове уметничког изражавања у периоду од 1997. до 2001. године.

Постдипломске студије уписује у Новом Саду 1999. године и 2003. године пријављује тезу Текстуална пракса Драгана Алексића. Докторске студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу уписује 2007. године. Ради као професор у музичкој школи „др Милоје Милојевић“ у Крагујевцу. Бави се истраживањем српског дадаизма и облицима маргинализовања литературе. vladimirperic99@gmail.com

Наталија Живковић рођена је 1982. год. у Крагујевцу. Дипломирала је 2006. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, студије у Крагујевцу. Тренутно је студент докторских студија, смер Наука о језику, на Филолошко – уметничком факултету у Крагујевцу. Бави се и преводилачким радом, што је и област њеног стручног и научног интересовања. Превела је књигу „Арташастра“ о политичком и друштвеном уређењу Индије. natalijaialeksa@yahoo.com

Даница Јеротијевић рођена је 1985. године у Јагодини. 2009. године дипломирала је на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу где је исте године уписала Докторске студије на смеру Наука о језику. Тренутно ради докторску дисертацију из области фонологије. Учествовала је на више конференција у земљи и иностранству и објавила неколико радова из области фонетике, фонологије, семантике и примењене лингвистике.

Тијана Кукић Прошић рођена је у Београду 1980. године. Дипломирала је 2004. године на Филолошком факултету, на Катедри за италијански језик и књижевност. Завршила је мастер студије 2008. године одбранивши рад на тему: *Италијански као међујезик код српских говорника*. Тренутно похађа трећу годину докторских студија на Филолошком факултету у Београду из области: Језик. Почевши од 2004. године активно се бави предавањем италијанског језика као и превођењем, стално се усавршавајући у обе области. Радила је на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу где је држала италијански језик као факултативни од 2009. до 2011. године, док за Италијански институт за културу у Београду држи курсеве италијанског језика од 2005. године. Поље њеног научног интересовања представљају методика наставе страног језика, примењена лингвистика, аквизициона лингвистика, међујезик као и морфосинтакса италијанског језика. tijana.kukic@gmail.com

Милена Видосављевић рођена је 1988. у Призрену. Основне академске студије завршила је на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 2011. године, студијска група Шпански језик и хиспанске књижевности. Године 2012. уписала је мастер студије на истом факултету где се тренутно бави истраживањем за мастер рад, који обухвата интеркултуралну комуникативну компетенцију у настави шпанског језика. Тренутно ради као професор шпанског језика у приватним школама у Нишу где такође и студира на Правном факултету. Члан је Друштва хиспаниста из Београда. Области њеног научноистраживачког интересовања јесу методика наставе страних језика, методика наставе шпанског језика, општа педагогија. mika_vido_88@yahoo.com

Лидија Пасуљевић рођена је 1986. године у Београду. Током свог школовања освајала је прве награде на Републичким такмичењима из француског језика. Дипломирала је на катедри за француски језик и књижевност на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Била је један од стипендиста Фонда за младе таленте Министарства омладине и спорта 2008. године. Радила је као професор француског језика при Центру за наставу страних језика Задужбине Илије М. Коларца. Тренутно је на докторским студијама на Филолошком факултету у Београду. Области њеног интересовања су : француски језик, методика наставе француског језика, двојезична настава и билингвизам. Контакт адреса: lidija.pasuljevic@gmail.com.

Маријана Вучковић рођена је 1983. године у Крагујевцу. Дипломирала је 2006. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, на групи за енглески језик и књижевност. Након тога је завршила мастер студије на факултету Образовних наука на Универзитету у Нотингему (School of Education, The University of Nottingham, UK) на групи Настава енглеског језика код ученика којима енглески језик није матерњи (Teaching English to Speakers of Other Languages). Тренутно је на докторским студијама на Филолошком факултету у Београду, смер Методика наставе језика. Њена интересовања обухватају утицај фидбека на усвајање страног језика као и интеракцију у учионици. Од 2009. године ради као наставник енглеског језика у ОШ „Дуде Јовић“ у Жабарима.

Неда Видановић рођена је 1987. године у Крагујевцу. Завршила је основне студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу на групи за Енглески језик и књижевност. Дипломирала је на мастер студијама 2011. на истој катедри. Тренутно је студент друге године докторских студија на Филолошко-уметничком факултету, модул: Наука о језику. Област интересовања: примењена лингвистика. nedakg87@yahoo.com

Јелена Јосијевић рођена је 1987. године у Крагујевцу. Завршила је основне студије на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу на групи за Енглески језик и књижевност. Дипломирала је на мастер студијама 2011. на истој катедри. Тренутно је студент друге године докторских студија на Филолошко-уметничком факултету, модул: Наука о језику. Област интересовања: прагматика и социolingвистика.

Весна Алексић рођена је 1982. године у Крагујевцу. Француски језик и књижевност дипломирала је 2006. године на Филолошком факултету у Београду (наставно одељење у Крагујевцу) и исте године запослила у основној школи Карађорђе као професор француског језика и књижевности. Докторске академске студије уписује 2009. године на Филолошком факултету у Београду на смеру језик - методика наставе страног језика. Поља интересовања су методика наставе, теорија уџбеника страног језика, структура уџбеника страног језика, развој језичких компетенција. vesnadrjasa@yahoo.com.

Мирјана Филиповић рођена је 1990 године. Студент је завршне године на Департману за англистику на Филозофском факултету у Нишу. Своје интересовање усмерава ка области примењене лингвистике, прецизније ка методологији усвајања и учења страног језика. Посебно је занима грана учења језика помоћу савремене технологије. filipovic.mf@gmail.com

Нина Манојловић рођена је 1986. године у Крагујевцу. Дипломирала је 2008. године на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу, Катедра за англистику. Дипломске мастер студије завршила је 2010. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду, Катедра за англистику. Студент је докторских академских студија, смер Наука о језику, на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Запослена је на Универзитету у Крагујевцу. Област научног интересовања: Методика наставе енглеског језика.